Юридична клініка
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого
Координаційний центр з надання правничої допомоги
Рада адвокатів Харківської області
Громадська організація
«Центр розвитку правничої клінічної освіти»

АКТУАЛЬНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Збірник тез наукових доповідей і повідомлень
XXI Всеукраїнської науково-практичної конференції вчених,
практикуючих юристів, аспірантів та студентів

(м. Харків, 16 травня 2025 р.)

Харків
«Право»
2025

УДК 340.13(477)
А43

Редакційна колегія:

Анатолій Гетьман – ректор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України (голова оргкомітету конференції);

Дмитро Бойчук – в. о. проректора з навчально-методичної роботи Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри права Європейського Союзу (заступник голови оргкомітету конференції);

Олександр Баранов – директор Координаційного центру з надання правничої допомоги (заступник голови оргкомітету конференції);

Анатолій Бородавка – директор Східного міжрегіонального центру з надання безоплатної правничої допомоги (член оргкомітету конференції);

Вікторія Гайворонська – голова Ради адвокатів Харківської області (заступник голови оргкомітету конференції);

Віктор Янишен – керівник Юридичної клініки, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, кандидат юридичних наук, доцент (член оргкомітету конференції);

Яна Токарь – член правління ГО «Центр розвитку правничої клінічної освіти» (член оргкомітету конференції);

Поліна Дорошенко – консультант Юридичної клініки, студентка Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (секретар оргкомітету конференції)

Відповідальність за зміст тез доповідей і повідомлень несуть самі автори.

А43 **Актуальні** шляхи вдосконалення українського законодавства : зб. тез наук. доп. і повідомл. XXI Всеукр. наук.-практ. конф. вчених, практикуючих юристів, аспірантів та студентів (м. Харків, 16 трав. 2025 р.) / Юрид. клініка Нац. юрид. ун-ту ім. Ярослава Мудрого ; Координац. центр з надання правничої допомоги ; Рада адвокатів Харків. обл. ; Громад. орг. «Центр розвитку правничої клінічної освіти». – Харків : Право, 2025. – 666 с.

ISBN 978-617-8612-10-8

У збірнику містяться тези наукових доповідей і повідомлення учасників XXI Всеукраїнської науково-практичної конференції вчених, практикуючих юристів, аспірантів та студентів «Актуальні шляхи вдосконалення українського законодавства».

Збірка розрахована на науковців, аспірантів юридичних ЗВО, молодих учених-правників, студентів і всіх, хто цікавиться тенденціями розвитку українського законодавства.

УДК 340.13(477)

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2025
© ТОВ «Видавничий дім «Право», 2025

ISBN 978-617-8612-10-8

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Віталій ВЯТКОВСЬКИЙ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 1 курсу, 2 група
факультету адвокатури

ПРАКТИКА ЄСПЛ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА

З відновленням незалежності Україна поступово інтегрує в національну правову систему структурні елементи джерел права інших правових систем сучасності, зберігаючи базові ознаки романо-германської правової сім'ї, коли нормативно- правовий акт виступає основним джерелом права.

З початком інтеграційних процесів – вступом до Ради Європи у 1995 році та ратифікацією Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод(далі – Конвенція) у 1997 році Україна запроваджує механізми імплементації джерел англо-американської правової сім'ї . Ці кроки стали початком інтеграційних процесів правової системи України в міжнародний правовий простір та забезпечило найголовніше – було запроваджено нові правові механізми забезпечення основоположних прав людини.

У 2006 році на законодавчому рівні було затверджено роль, яку відіграє судова практика Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) в системі джерел права України, а саме: ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», в якій декларується те, що національні суди можуть застосовувати Конвенцію та практику ЄСПЛ як національне джерело права при розгляді судових справ [1].

Чимало теоретичних дискусій точиться стосовно того, що слід розуміти під поняттям «практика ЄСПЛ». О. Кочура висловила свою думку, що під практикою ЄСПЛ слід розуміти комплекс правового досвіду та результатів роботи ЄСПЛ і Європейської комісії з прав людини, виражені в їхніх офіційних актах, які вступили в силу та містять суттєві й актуальні правові позиції, що мають обов'язковий або переконливий характер стосовно прав і свобод людини та громадянина [3. с. 15].

Також обґрунтовану думку висловили вчені О. Сердюк, Ю. Щокін та І. Яковюк, які наголосили на тому, що тлумачення поняття «практика ЄСПЛ» є контекстуальним. Тобто, якщо поняття «практика ЄСПЛ» трактувати в широкому сенсі, то його зміст охоплює всю багатоаспектну діяльність ЄСПЛ щодо розгляду скарг. У вузькому ж сенсі – це певний фрагмент мотивувальної частини рішення ЄСПЛ, в якому знаходиться загальне тлумачення певної норми Конвенції щодо її застосування у врегулюванні спірних правовідносин за конкретною справою. У цьому контексті правники сходяться на думці, що більш вдалим можна вважати вислів «правова позиція ЄСПЛ» [4, с. 18].

Проте деякі вчені висловлюють кардинально інші погляди, зокрема, що практика ЄСПЛ не є джерелом права апріорі. Як зауважує Ю. Попов, важко погодитись з думкою стосовно того, що начебто імперативність застосування практики ЄСПЛ для наших національних судів випливає із ст. 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини», де закріплюється, що суди всіх інстанцій застосовують при розгляді справ, практику ЄСПЛ саме як джерело права. Дане положення закону ніяким чином не створює регулювання, а тому не може вважатися нормою, а всього-на-всього теоретичним висновком, якому місце на сторінках підручника, а не в законі. Тому, можна вважати, що наявність цього положення в законі є лише юридико-технічною помилкою [5, с. 124].

Не менш гострою є дискусія щодо правової природи прецедентних рішень ЄСПЛ, чимало науковців вважають, що це є класичне прецедентне право, а дехто наголошує, що воно можливе лише за наявності чітких умов. Проаналізувавши думки правознавців В. Завгородній вивів диференціацію щодо імперативності та прецедентності рішень ЄСПЛ:

1) правові позиції, що є прецедентними та імперативними нормами розглядаються комітетом або палатами ЄСПЛ;

2) нові правові позиції утворенні в ході тлумачення норм Конвенції з урахуванням сучасної кон'юктури, сформовані палатами ЄСПЛ або Великою палатою(в майбутньому можуть мати прецедентний та імперативний характер);

3) правові позиції, що не володіють дефініціями імперативності та прецедентності у зв'язку із суттєвими обставинами справи, що обумовлюють необхідність їх корегування (правові позиції, які сформовані на основі принципу «mutatis mutandis» з урахуванням існуючих відмінностей між справою, яка розглядається, і попередньо розглянутою справою) [6, с. 18].

Отже, Україна впевнено інтегрує практику ЄСПЛ у свою правову систему як інститут забезпечення захисту прав людини, проте в наукових колах відсутній консенсус щодо визначення статусу практики ЄСПЛ як джерел права.

Список використаних джерел:

1. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV станом на 2 груд. 2012 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477–15/ed20121202#Text
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Станом на 1 сер. 2021 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text
3. Кочура О. О. Європейський суд з прав людини в конституційно-правовому механізмі захисту прав і свобод громадян України: автореф. дис. … канд. юрид. Наук: 12.00.02. Харків, 2015. С. 15
4. Теорія та практика застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод: компендіум / О. В. Сердюк та ін.; за заг. ред. О. В. Сердюка, І. В. Яковюка. Харків: Право, 2017. С. 18.
5. Попов Ю. Забезпечення виконання зобов'язання: прощання з міфом. Право України. 2008. № 12. С. 124
6. Завгородній В. А. Прецедентність як ознака практики Європейського суду з прав людини. Eurasian Academic Research Journal. 2017. № 12 (18). С. 18

Науковий керівник: професор, доктор юридичних наук Дашковська О. Р.

Владислав КУРАМШИН,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 1 курсу, 1 групи
факультету права та економічної безпеки

ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ТА АНГЛОСАКСОНСЬКОЇ ПРАВОВИХ СИСТЕМ

На початковому етапі аналізу необхідно окреслити дефініцію поняття правова система. Звертаючись до праці Д. Лук'янова ми можемо

дати визначення правової системи «як сформовану під впливом об'єктивних закономірностей розвитку певного суспільства сукупність всіх його правових явищ, які перебувають у стійких зв'язках між собою та з іншими соціальними системами»[1]. У межах подальшого аналізу доцільно звернутися також до категорії «правова сім'я», яка тісно пов'язана з поняттям правової системи та використовується в компаративістських дослідженнях. На думку Миколи Кравчука “ найбільш поширеним є термін «правова сім'я», який слугує для позначення відносної єдності правових систем з подібними юридичними ознаками і відображає ті особливості названих систем, що обумовлені подібністю їхнього конкретно-історичного розвитку: структури, джерел, основних інститутів і галузей права, правової культури, юридичних традицій тощо»[2]. Також в літературі виділяють такі компоненти правової системи “ 1) право як сукупність створених державою норм; 2) законодавство як форма виразу цих норм; 3) правові інституції, які здійснюють правову політику держави; 4) судова та інша юридична практика; 5) механізм правового регулювання; 6) процес правореалізації; 7) права, свободи і обов'язки громадян; 8) система функціонуючих у суспільстві правовідносин; 9) законність 10) правова ідеологія; 11) суб'єкти права; 12) системні зв'язки, які забезпечують єдність, цілісність і стабільність системи; 13) інші правові явища, що утворюють «інфраструктуру правової системи» (наприклад, правосуб'єктність, правовий статус, юридичну відповідальність, законні інтереси та інші)»[3].

Романо-германська правова сім'я представляє собою групу правових систем, які виникли на підставі римської правової спадщини. Це найбільш велика правова сім'я, правові системи якої склалися в країнах континентальної Європи, Латинської Америки, Далекосхідної та Південно-Східної Азії, колишньої французької Африки. Однією з визначальних рис романо-германської правової системи є чіткий поділ права на публічне і приватне, що бере свій початок від римського права. Цей поділ, спочатку властивий лише романо-германському праву, став основою для класифікації норм у всіх країнах цієї правової сім'ї. Публічне право регулює відносини між державою та громадянами, тоді як приватне право охоплює відносини між приватними особами. Ще однією характерною рисою романо-германської правової системи є галузевий поділ права, який базується на предметі та методі правового регулювання. Норми права розподіляються між галузями, такими

як конституційне, адміністративне, цивільне, сімейне тощо. Цей поділ, започаткований у римському праві, виявився надзвичайно стійким і залишається ключовою характеристикою сучасних правових систем романо-германської сім'ї [4].

Англосаксонська правова система, що сформувалася переважно у Великій Британії та поширилася в країнах англомовного світу, має низку унікальних рис, які відрізняють її від інших правових сімей, зокрема романо-германської. Її розвиток відбувався поступово, під впливом історичних подій, що об'єднали норми звичаєвого, загального права та права справедливості в єдину систему. На відміну від романо-германської системи, англосаксонська правова сім'я характеризується незначною кодифікацією. Хоча в деяких країнах, наприклад у США, кодифікація має місце, основна маса норм залишається не кодифікованою, а правове регулювання базується на прецедентах. Судовий прецедент є центральним елементом англосаксонської системи, що забезпечує гнучкість і адаптивність права до нових обставин. Судді мають значні правотворчі повноваження, оскільки їхні рішення формують норми, які застосовуються в майбутніх справах. На відміну від романо-германської системи, англосаксонське право не поділяється на публічне і приватне, а також не має чіткого галузевого розмежування. Норми права формуються в процесі судової практики і не підкоряються ієрархічній структурі, що забезпечує їхню гнучкість, але ускладнює систематизацію.

Порівняльний аналіз романо-германської та англосаксонської правових систем засвідчує їхню унікальність, обумовлену відмінностями в історичному розвитку, джерелах права, структурі та підходах до правового регулювання. Романо-германська правова система, що бере початок від римського права, характеризується чітким поділом на публічне і приватне право, розвиненим галузевим поділом, високим ступенем кодифікації та пріоритетом законодавчих норм. Її системність і структурованість сприяють стабільності та передбачуваності правового регулювання. Натомість англосаксонська правова система, сформована на основі звичаєвого та прецедентного права, вирізняється гнучкістю, незначною кодифікацією, відсутністю поділу на публічне і приватне право та домінуванням судового прецеденту як основного джерела права. Значна роль суддів і присяжних, а також пріоритет процесуального права підкреслюють її практичний і адаптивний характер.

Список використаних джерел:

1. Лук'янов Д. Правова система як предмет порівняльно-правових досліджень: характеристика за теорією систем. Вісник Національної академії правових наук України. 2015. №2 (81). С. 27–35.
2. Кравчук М. В. Правова система США. Київ: Нора-Друк, 2004. 136 с.
3. Харитонова О. І., Харитонов Є. О. Порівняльне право Європи: Основи порівняльного правознавства. Європейські традиції. – Х., 2002. – С. 26–27.
4. Шаганенко В. П. Особливості системи права у романо-германській правовій сім'ї/ В. П. Шаганенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Юриспруденція. – 2013. – Вип. 6–1(1). – С. 88–91.
5. Druchek O., Zvarych R., Novikova M. ROMANO-GERMANIC AND ANGLO-SAXON LEGAL SYSTEMS: HISTORICAL ASPECTS OF FORMATION AND MAIN CHARACTERISTICS. Law and public administration. 2023. No. 2. P. 405–414. URL: https://doi.org/10.32782/pdu.2023.2.59 (date of access: 08.05.2025).

Науковий керівник: Соколова Ірина Олександрівна, кандидат юридичних наук, асистент кафедри теорії і філософії права.

Дар'я СТАРОДУБ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 курсу, 5 групи
факультету прокуратури

БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ

Питання зобов'язань держави у сфері прав людини тривалий час залишалося поза увагою вітчизняної теоретичної та порівняльно-правової науки, перебуваючи переважно у площині міжнародного публічного права. Як наслідок, в українській правовій доктрині досі бракує цілісного, міждисциплінарного підходу до осмислення феномену *human rights law* [1, с. 25], що має не лише міжнародно-правовий, а й конституційний, адміністративний та кримінально-правовий виміри.

Типологія зобов'язань держави у сфері прав людини охоплює низку взаємопов'язаних рівнів відповідальності, які були встановлені в рамках універсальних та регіональних механізмів міжнародного захисту прав людини, насамперед в рамках ООН та Ради Європи. Існує три фундаментальні зобов'язання, які необхідно враховувати: поважати, захищати та виконувати права людини [2,3]. Принцип поваги передбачає, що держава утримується від втручання у здійснення індивідуальних прав і свобод. Зобов'язання захищати вимагає реагувати на загрози правам людини з боку третіх осіб, як приватних осіб, так і організацій. Зобов'язання дотримуватися полягає у вжитті державою активних заходів для реалізації прав, включаючи створення правових, інституційних та процедурних механізмів, які дозволяють особам користуватися своїми правами на практиці [3]. У національному контексті ці зобов'язання закріплені у статті 3 Конституції України, яка передбачає , що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» і що «утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [4]. На практиці позитивні зобов'язання держави проявляються у забезпеченні ефективного розслідування порушень прав людини, створенні доступних механізмів правового захисту, запобіганні катуванням, жорстокому або такому, що принижує гідність, поводженню, забезпеченні рівного доступу до правосуддя, протидії домашньому насильству. У рішенні ЄСПЛ у справі *Opuz v. Turkey* (2009) суд наголосив, що бездіяльність держави у відповідь на систематичне домашнє насильство становить порушення статті 3 ЄКПЛ – заборони катувань [5]. Хоча рішення стосується Туреччини, воно має особливе значення і для України, оскільки вказує на те, що простої наявності норми в Конституції недостатньо – необхідні реальні, ефективні дії держави. В Україні також неодноразово фіксувалися випадки, коли держава, попри наявність відповідних норм у Конституції та міжнародних зобов'язань, не вживала ефективних заходів для запобігання порушенням прав людини, зокрема в контексті домашнього насильства. Ігнорування таких ситуацій свідчить про розрив між нормативним рівнем гарантій і їх фактичним забезпеченням. Одним із найбільш показових прикладів є справа *Левчук проти України* (2021), у якій Європейський суд з прав людини визнав порушення Україною статей 3 та 14 ЄКПЛ (заборона катувань і заборона дискримінації) у зв'язку з неналежною реакцією держави на випадки домашнього насильства [5].

У цій справі заявниця неодноразово зверталася до правоохоронних органів через систематичне насильство з боку колишнього чоловіка, проте її скарги ігнорувалися або залишалися без належного реагування. ЄСПЛ встановив, що українська влада не виконала позитивного зобов'язання захистити заявницю, незважаючи на знання про ризик для її життя та здоров'я [6]. Саме тому концепція зобов'язань держави у сфері прав людини має виходити за межі формального нормативізму – і включати реальний контроль за виконанням правозахисних функцій.

Питання виконання державою своїх позитивних зобов'язань у сфері прав людини щодо запобігання та ефективного реагування на домашнє насильство залишається вкрай актуальним. Незважаючи на наявність відповідної нормативно-правової бази, як національної, так і міжнародної, рівень практичної реалізації гарантій прав людини є недостатнім. У 2024 році кількість зареєстрованих випадків домашнього насильства в Україні зросла на 36% порівняно з попереднім роком. Однак лише близько 64% цих випадків були передані до судової системи, що є найнижчим показником за останні п'ять років [7].

В умовах війни особливої уваги потребує психоемоційний стан військовослужбовців, які повертаються із зони бойових дій з глибокими психологічними травмами. У багатьох випадках ці чоловіки не отримують належної психологічної підтримки та лікування, що може призвести до підвищення рівня агресії, особливо в сімейному середовищі. Після повернення до цивільного життя наявність посттравматичного стресового розладу (ПТСР), емоційна ізоляція та фрустрація можуть призвести до випадків домашнього насильства [8]. Відсутність державної програми системної психологічної реабілітації ветеранів лише загострює проблему, створюючи додаткові загрози для їхніх сімей. За даними ОБСЄ, близько 67% жінок в Україні зазнавали насильства в тій чи іншій формі, а глобальні оцінки ВООЗ свідчать про те, що понад 640 мільйонів жінок у світі є жертвами домашнього насильства. У цій парадигмі Україна посідає одне з перших місць серед європейських держав за рівнем поширеності гендерно зумовленого насильства, і ця ситуація потребує комплексного та рішучого реагування.

Питання безкарності зберігає системний характер і залишається суттєвою проблемою на шляху реалізації принципу верховенства права. Значна частина адміністративних та кримінальних проваджень не доходить до стадії винесення вироку або призводить до покарань, які є не-

пропорційними тяжкості злочинів. Така практика прямо суперечить основоположним принципам засади правосуддя , зокрема принципам невідворотності покарання та справедливості. Як наслідок, ефективність права в його запобіжній функції знижується, що сприяє повторюваності випадків насилля. Крім того, незначна кількість заяв від потерпілих зумовлена недовірою до інститутів системи правосуддя, страхом повторної віктимізації з боку кривдника та соціальною ізоляцією внаслідок стигматизації жертв. Це суперечить їхньому праву на ефективний засіб правового захисту та підриває гарантії, закріплені в національному та міжнародному праві. Водночас, на практиці вже існують ефективні механізми реагування на насильство, які можуть слугувати прикладом для поширення. Створення мобільних бригад соціальної та психологічної допомоги у співпраці з поліцією сприяє оперативному втручанню в кризові ситуації, забезпечуючи тим самим надання жертвам необхідної підтримки на місці. У деяких громадах впроваджуються програми обов'язкових виправних робіт для правопорушників з метою зниження рівня рецидивної злочинності. Крім того, розгалужена мережа центрів безоплатної правової допомоги забезпечує потерпілим доступ до правової підтримки навіть у віддалених населених пунктах, сприяючи тим самим відновленню довіри до системи правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Христова Г. О. Конструкція зобов'язань держави у сфері прав людини: порівняльний аналіз міжнародних та європейських підходів. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. №4 (79). С. 25–36. URL: https://visnyk.kh.ua/uk/journals/visnik-naprnu-4-2014r/konstruktsiya-zobovyazan-derzhavi-u-sferi-prav-lyudini-porivnyalny-analiz-mizhnarodnikh-ta-yevropeyskikh-pidkhodiv
2. КОМПАС**:** Посібник з освіти в області прав людини за участі молоді. Розділ 4. Юридичний захист прав людини. Рада Європи, 2012. URL: https://www.coe.int/uk/web/compass/legal-protection-of-human-rights
3. Загальна декларація прав людини : прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 груд. 1948 р. Законодавство України : офіційний вебсайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#n2
4. Конституція України : Станом на 28.06.1996. Офіційне інтернет-представництво Президента України. URL: https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini-rozdil-i

5. Європейський суд з прав людини. Рішення у справі «Опюз (Opuz) проти Туреччини» (Opuz v. Turkey) : заява № 33401/02 від 09 черв. 2009 р. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001–118510%22]}
6. Європейський суд з прав людини. Справа «Левчук проти України» (заява № 17496/19): рішення від 03.09.2020 р. Рішення ЄСПЛ. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_f92#Text
7. Opendatabot. На 36% побільшало випадків домашнього насильства в Україні за 2024 рік Травень 2024. URL: https://opendatabot.ua/analytics/domestic-violence-2024–5
8. Інтерфакс-Україна. Глава МВС: більшість винуватців домашнього насильства – військовослужбовці, їм потрібна належна психологічна реабілітація 20 червня 2024 р. URL: https://interfax.com.ua/news/general/994911.html
9. ОБСЄ: 67% жінок в Україні пережили насильство. УП. Життя. 2019. 28 листопада. URL: https://life.pravda.com.ua/society/2019/11/28/239102/

Науковий керівник: кандидатка юридичних наук, асистентка кафедри теорії та історії права Суходубова Ірина Володимирівна.

Дарина НІКІТІНА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
здобувачка вищої освіти

РОЛЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Становлення правової держави в Україні є складним, багатоетапним процесом, який передбачає на цьому шляху не тільки реформування економічних, політичних, державних та правових інститутів, але й докорінну зміну у взаємовідносинах між суспільством, державою та особистістю. Не достатньо всього-на-всього проголосити державу правовою – ці принципи повинні слугувати відображенням реальної політичної та правової ситуації на практиці. У статті 1 Конституції України зазначено, що: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціаль-

на, правова держава» [1]. Проте замало просто проголосити такі засади, бо проголошення не гарантує реалізацію. Потрібно відповідати цим словам на практиці. Сьогодні реалії є свідченням того, що Україна знаходиться тільки на шляху становлення правової держави, оскільки певною мірою не відповідає ознакам правової держави, бо ще існує чимало перешкод, які заважають їй.

Успішний розвиток держави у будь-якому спрямуванні неможливий без усвідомлення громадянами власної відповідальності кожного перед кожним. Саме на молодь припадає особливе завдання – творення майбутнього, в якому панують сильні демократичні інститути, верховенство права та довіра у суспільстві. В Україні молоддю прийнято вважати людей віком до 35 років [2]. Саме ця група є найактивнішим прошарком населення, що виконує функцію зміни поколінь, бере участь у всіх сферах життя, включаючи громадську ініціативу тощо. Тому розуміння своєї ролі у суспільстві стає головним рушієм у творенні не тільки правової, але й суверенної, незалежної та демократичної України.

Від загальної культури народу залежить правова культура, бо вона фактично віддзеркалює рівень розвитку загальної культури. Тривалий час не існувало єдиного визначеного правильного погляду на поняття правова культура, не кажучи вже про її роль або місце в правовій системі суспільства. Здебільшого вона була складником правового виховання та правової свідомості.

Наразі правознавці визначають правову культуру як систему правових цінностей, які показують рівень правосвідомості суспільства.

Українські-вчені Г. Попадинець та М. Цвік визначають правову культуру як якісний стан правового життя суспільства, що характеризується рівнем розвитку правової системи – станом правової свідомості, юридичної науки, системи законодавства, законності й правопорядку, правової освіти та ступенем додержання гарантій основоположних прав та свобод людини [3, с. 424]. З цього слідує, що правову культури не можна просто отримати або придбати – її можна лише здобути через свідоме ставлення кожної людини до прав іншої. Адже свобода одного закінчується там, де починається свобода іншого.

Структура правової культури має складний характер. Вона складається з таких понять, як право, законодавство, правовідносини, правосвідомість, правотворчість, правореалізація тощо. Ці складники знаходять своє відображення не тільки у поведінці людини, але й у свідомос-

ті [4, с. 247]. Наприклад, право і законодавство у свідомості сприймаються як система правил, покликання якої полягає у регулюванні суспільних правовідносин, а у поведінці – як фактичне дотримання цих правил.

Молодь є рушійною силою демократичних перетворень, бо це та соціальна категорія, яка відкрита для засвоєння нових знань та перебуває на етапі активного формування правової свідомості. Але ні для кого не є секретом те, що в Україні залишається актуальною проблема підвищення правової свідомості не тільки всього населення, але й молоді. Одним із чинників цього є поширення у суспільних масах такого явище як правовий нігілізм. Його концепція полягає у знеціненні сутності та значення права як регулятора суспільних відносин. Правовий нігілізм буде тріумфувати доки в державі процвітатиме правова безвідповідальність, де влада не несе відповідальності перед особою, а особа – перед державою.

Шляхом підвищення правової культури є комплексний послідовний підхід. Правові знання й правова культура повинні стати невід'ємною складовою загальної підготовки випускників закладів середньої та вищої освіти. Молодь не повинна існувати поза державних механізмів як це відбувається зараз. Саме тому необхідно забезпечити їхню зацікавленість у всі сфери суспільного життя. Йдеться не лише про засвоєння теорії, але й про застосування практичних навичок правомірної поведінки, розуміння роботи державних інституцій та усвідомлення ролі громадян у цьому процесі. Ключовими елементами цього підходу є залучення молоді до державотворчих процесів, запровадження їхніх ініціатив та створення суспільства, в якому права, свободи та обов'язки людини не є лише текстом на папері.

Тож, становлення України як правової держави триває. Цей процес вимагає не тільки формальних змін у законодавстві або політичних інститутах, але й глибоких перетворень у головах людей. Формування правової культури, подолання правового нігілізму, активне залучення молоді до суспільних та державотворчих процесів – це ще все доведеться втілити у реальність задля досягнення успіху. Проте тільки через усвідомлення відповідальності кожного перед кожним будь-то держава чи суспільство ці зміни можливі. Адже майбутнє – у руках молоді.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 09.05.2025).

2. Про основні засади молодіжної політики : Закон України від 27.04.2021 № 1414-IX : станом на 31 берез. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1414–20#Text (дата звернення: 09.05.2025).
3. Попадинець Г. О. Правосвідомість і правова культура як чинники становлення громадянського суспільства. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Сер. Юридичні науки. 2016. № 850. С. 421–426.
4. Кравчук М. В. Теорія держави і права. Проблеми теорії держави і права : навч. посіб. Тернопіль : Картбланш, 2002. 247 с

Науковий керівник: Яковенко Юлія Віталіївна, викладач Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Інна ДЯЧЕНКО,
Національної академії внутрішніх справ,
студентка 4 курсу, 402 СПРБ
навчально-наукового інституту права та психології

ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ

Повномасштабне вторгнення країни-агресора в Україну, що почалося 24 лютого 2022 року, докорінно змінило українське суспільство. У той час як військові події та дипломатичні зусилля по праву перебувають у центрі уваги, еволюція українського громадянського суспільства в цей період є одним з найбільш важливих, але недооцінених аспектів конфлікту. Замість того щоб зламатися під тиском війни, українське громадянське суспільство продемонструвало дивовижну стійкість, адаптивність і ефективність, ставши важливою опорою національного опору і соціальної згуртованості. Тобто, «у ситуаціях, подібних до нинішньої, особливо яскраво проявляється особливий потенціал громадянського суспільства, що реалізується через різноманітні форми самоорганізації в царині волонтерських рухів і державного захисту» [1, с. 33].

Зазначимо, що важливо проводити відмінність між установами, що надають соціальні послуги і громадянським суспільством. Перші створю-

ються для поліпшення якості життя окремих груп населення або для перерозподілу соціальних благ, часто від імені держави. У процесі спроб підвищити якість цих послуг формуються ринки послуг і професійний потенціал. Громадянське суспільство проявляє себе у здатності реагувати на нові ситуації та домагатися змін у суспільному житті. Воно також розвиває потенціал активістів і підтримує дух боротьби за права людини. По-перше, це освоєння принципів прав людини та механізмів їх захисту в конкретних правових контекстах. По-друге – це прагнення до свободи, що ґрунтується на ідеях рівності та розширення прав і можливостей.

«До початку повномасштабного вторгнення в Україні вже існувало сильне громадянське суспільство, що сформувалося значною мірою завдяки Революції гідності 2014 року. Тобто розвиток українського громадянського суспільства зазнав трансформації під впливом реформістських і революційних сил, таких як «Помаранчева революція» і «Революція Гідності», кульмінацією яких стало військове вторгнення в Україну, що призвело до формування нового громадянського суспільства» [2, с. 72]. Волонтерські організації, правозахисні групи та громадські ініціативи зарекомендували себе як ключові учасники українського суспільного життя, часто заповнюючи прогалини, коли державні інституції були слабкими або неефективними. Наявна інфраструктура громадянської активності виявилася безцінною, коли країна зіткнулася з кризою виживання, оскільки організації громадянського суспільства змогли швидко сфокусувати свою діяльність на потребах воєнного часу.

Початок повномасштабної війни спричинив безпрецедентну мобілізацію громадянського суспільства по всій Україні. Одразу ж після вторгнення виникла стихійна мережа волонтерів, які евакуювали цивільне населення із зон конфлікту, надавали екстрену гуманітарну допомогу і допомагали внутрішньо переміщеним особам. Такі організації, як «Повернись живим», різко розширили свою діяльність і спрямували пожертви цивільних осіб на закупівлю основного військового обладнання. Волонтери-медики координували доставку медикаментів до лікарень і шукали донорів для поповнення банку крові, надавали медичну допомогу на передовій та в медичних закладах. Інші організації створювали притулки і громадські кухні та надавали психологічну підтримку тим, хто залишився за бортом бойових дій [3, с. 41].

На наше переконання, українське громадянське суспільство робить особливо примітним у воєнний час його децентралізований і адаптивний

характер. Замість того щоб покладатися на централізовану систему управління, волонтерські ініціативи діють через горизонтальні мережі, що дають змогу швидко ухвалювати рішення та гнучко реагувати на зміну обставин. Така організаційна модель довела свою високу ефективність у воєнний час, даючи змогу громадянському суспільству обходити бюрократичні перепони та надавати своєчасну допомогу там де вона найбільше потрібна. Використання цифрових технологій – від платформ для збору коштів до телеграм-каналів для координації гуманітарних конвоїв ще більше підвищило гнучкість цієї операції.

Слід також зазначити, що відносини між громадянським суспільством та українською державою також значно змінилися під час війни. До вторгнення ці відносини часто характеризувалися напруженістю, оскільки громадянське суспільство часто позиціонувалося як інститут, що захищає від корупції та неефективності. У багатьох галузях, від територіальної оборони до ремонту енергетичної інфраструктури, організації громадянського суспільства тепер працюють у тісному партнерстві з державними інституціями, використовуючи свою гнучкість та інновації для доповнення державних ресурсів і можливостей.

Зокрема, «у березні 2023 року в Україні створено регіональний громадський хаб для розвитку міжсекторального діалогу та координації діяльності регіональних громадських організацій України. У Києві відкрито громадський хаб «Дім громадянського суспільства»» [3, с. 42]. Українське громадянське суспільство також відіграє ключову роль у забезпеченні інформаційного суверенітету країни. Незалежні журналісти, медійні організації та ініціативи з перевірки фактів протистоять російській кампанії дезінформації, документуючи воєнні злочини для майбутніх процесів притягнення до відповідальності.

Вважаємо, що міжнародний вимір українського громадянського суспільства заслуговує на особливу увагу. Мережі діаспори та місцеві організації ефективно співпрацюють для захисту України за кордоном, підвищення обізнаності про війну та сприяння наданню міжнародної допомоги. Вважаємо, що саме ці зв'язки зміцнили позиції України у світовому громадянському суспільстві та створили мережу солідарності, яка доповнює офіційні дипломатичні канали.

Однак у воєнний час громадянське суспільство стикається з серйозними проблемами. Вигорання волонтерів, брак ресурсів і ризики безпеки – постійні загрози стійкості. Багато організацій борються з протиріччям між

задоволенням нагальних гуманітарних потреб і виконанням довгострокової місії із захисту інтересів. Тривалий конфлікт зажадав переходу від екстреного реагування до більш стійкої моделі роботи, яка вимагає стратегічного планування на випадок непередбачуваних ситуацій.

Вважаємо, що досвід українського громадянського суспільства під час війни, ймовірно, матиме довгострокові наслідки для повоєнного відновлення та управління. Дух участі, навички розв'язання проблем та організаційні інновації, розвинені в цей період, є цінним соціальним капіталом для зусиль із відновлення. Громадянська самосвідомість, сформована завдяки участі добровольців, може сприяти зміцненню демократичних інститутів і активнішій громадянській позиції в післявоєнний період. «Громадянське суспільство України воєнного часу є основою побудови легітимної та демократичної європейської держави. Ситуація, що склалася, вимагає внесення змін до українського законодавства для доповнення правового статусу громадянського суспільства, зокрема в частині здійснення контролю над органами державної влади у воєнний час і створення сприятливого правового режиму для роботи волонтерських фондів і благодійних організацій» [4, с. 81].

Отже, функціонування громадянського суспільства в роки війни в Україні дає важливі уроки, які виходять за рамки конкретного контексту цього конфлікту. Воно показує, як соціальна самоорганізація може підвищити стійкість у період кризи, потенціал конструктивного партнерства між державою і суспільством в екстремальних ситуаціях, а також важливість громадянського суспільства для підтримання соціальної згуртованості перед обличчям екзистенціальної кризи. У той час як Україна продовжує боротьбу за суверенітет і демократичний розвиток, її громадянське суспільство є основою для майбутнього відновлення.

Список використаних джерел:

1. Іщук С. Окремі тенденції формування громадянського суспільства в умовах війни із російською федерацією. Проблеми культурної ідентичності в ситуації сучасного діалогу культур: матеріали XVII Міжнародної наукової конференції (м. Острог, 24–25 травня 2024 р.). Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2024. С. 33–38.
2. Якубовський Я. С. Сутність функціонування громадянського суспільства в умовах воєнного стану. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування.* 2023. №5. С. 70–75.

3. Корнієвський О. А. Особливості інституціоналізації громадянського суспільства України в умовах воєнного стану. *Політичне життя.* 2024. № 1. С. 40–44.
4. Тарасюк О. Правове забезпечення діяльності інститутів громадянського суспільства як основи держави в умовах війни. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2024. № 1 (128). С. 77–82.

Науковий керівник: Несен Ольга Олександрівна – завідувач кафедри криміналістики Навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат медичних наук, доцент.

***Світлана КРАВЧУК*,**
Національний університет «Львівська політехніка»,
старший викладач закладу вищої освіти кафедра теорії права та конституціоналізму Навчально-наукового Інституту права, психології та інноваційної освіти
Присяжна Шевченківського районного суду
м. Львова

ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ СТРІМКОГО РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій кардинально впливає на розумову діяльність і суспільну поведінку людини. Це зумовлює потребу переосмислення інформаційних відносин [1, с. 129].

Стрімкий розвиток штучного інтелекту (далі – ШІ) ставить перед людством безліч нових викликів, серед яких особливе місце займає проблема адаптації та переосмислення існуючої термінології прав людини. Концепції, що формувалися в епоху панування біологічного інтелекту, часто виявляються недостатніми або навіть непридатними для опису

та регулювання відносин, у яких все більшу роль відіграють автономні системи, здатні до навчання, прийняття рішень та навіть творчості. У зв'язку з цим постає проблема визначення суб'єктності прав. Традиційно, права людини асоціюються з людською природою, здатністю до свідомості, емпатії, морального вибору. Чи можна наділити правами ШІ, який, хоч і демонструє вражаючі когнітивні здібності, але позбавлений біологічного підґрунтя та, можливо, суб'єктивного досвіду? Питання про «цифрову особистість» та її правовий статус викликає гострі дискусії серед філософів, юристів та інженерів. Відсутність чіткого термінологічного апарату для опису статусу ШІ ускладнює розробку правових норм, які регулювали б його створення, використання та відповідальність.

Іншою важливою проблемою є застосування існуючих прав людини до ситуацій, пов'язаних з ШІ. Наприклад, право на приватність набуває нових вимірів в епоху всеосяжного збору та аналізу даних. Як захистити особисту інформацію від алгоритмів, здатних проникати в найглибші аспекти нашого життя? Право на недискримінацію також потребує переосмислення, оскільки алгоритми, навчені на упереджених даних, можуть відтворювати та посилювати існуючі соціальні нерівності. Термінологія, що описує дискримінацію, розроблялася в контексті людських упереджень, і її застосування до «алгоритмічної упередженості» потребує уточнення та розширення.

Не менш складною є проблема відповідальності. У випадку завдання шкоди автономною системою ШІ, хто несе відповідальність – розробник, власник, користувач чи сам ШІ? Існуючі юридичні концепції вини та причинно-наслідкового зв'язку можуть виявитися недостатніми для адекватного визначення змісту таких ситуацій. Потрібна нова термінологія, яка б враховувала складність процесів прийняття рішень ШІ та визначала відповідальність у справедливий спосіб.

У контексті новітніх технологій особливої уваги набирає доступ людини до Інтернету. Він здебільшого розглядається як умова реалізації базових прав людини, проте дедалі частіше визнається й самостійним правом через його значення для демократії, громадянського суспільства й прозорості держави. На думку В. Володовської та М. Дворового це право людини має два аспекти: по-перше, держава не повинна безпідставно обмежувати доступ до Інтернету; по-друге – зобов'язана забезпечити його доступність для всіх. У зв'язку з розвитком ШІ ці два принципи набува-

ють нового значення, адже саме через Інтернет відбувається доступ до інтелектуальних технологій, які впливають на свободу слова, отримання інформації та інші цифрові права [2, с. 122].

Європейська комісія запропонувала створення правової бази для регулювання штучного інтелекту – Акта про ШІ, який має уніфікувати правила використання цієї технології в межах ЄС. Документ став результатом багаторічної співпраці науковців, представників держав, бізнесу та громадськості. У преамбулі підкреслюється як потенційна користь впровадження ШІ, так і ризики для особи й суспільства. Ключовим принципом майбутнього регулювання проголошено людиноцентричність – впевненість у безпечності ШІ та його відповідності фундаментальним правам людини [3, с. 20].

У контексті стрімкого розвитку штучного інтелекту виникає нагальна потреба в переосмисленні підходів до правового регулювання захисту фундаментальних прав людини. ШІ перестає бути лише технічним інструментом – він дедалі більше впливає на реалізацію базових свобод, зокрема права на доступ до інформації, свободу вираження поглядів, права на приватність. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває досвід ЄС. Акт про ШІ (англ. Artificial Intelligence Act, AI Act) [4.] поєднує технологічний розвиток із пріоритетом людиноцентричності та дотриманням правових стандартів. Нині необхідно розв'язати проблему низького рівня інвестицій у проведення досліджень з ШІ у закладах вищої освіти та незначної кількості наукових публікацій у відповідних виданнях [5, С. 10].

Розвиток ШІ ставить під питання саме розуміння таких фундаментальних прав, як право на працю, право на освіту, право на свободу вираження поглядів. Автоматизація рутинних завдань може призвести до масового безробіття, вимагаючи переосмислення концепції гідної праці та соціального забезпечення. Персоналізовані системи навчання, керовані ШІ, можуть трансформувати освітній процес, але водночас створюють ризики нерівного доступу та маніпулювання знаннями. Поширення дезінформації, створеної ШІ, ставить під загрозу свободу вираження поглядів та право на достовірну інформацію.

Таким чином, правова наука стоїть перед викликом – сформулювати чітку, адаптивну й ефективну термінологічну й нормативну базу, здатну відповідати на виклики новітніх технологій, не втрачаючи при цьому фокус на людині як головній цінності сучасного правопорядку.

Перед нами складне завдання переосмислення змістовного наповнення та адаптації існуючої термінології фундаментальних прав людини. Постають проблеми визначення суб'єктності ШІ та застосування традиційних прав у нових технологічних контекстах, встановлення відповідальності за дії автономних систем та розуміння фундаментальних прав в умовах автоматизації . Кожна з них вимагає глибокого аналізу та розробки нових концептуальних рамок. Лише через ретельне термінологічне опрацювання ми зможемо створити правові та етичні основи, що забезпечать захист прав та свобод людини в епоху інтелектуальних машин, сприяючи таким чином побудові справедливого, безпечного та гуманного майбутнього для всіх.

Список використаних джерел:

1. Гордієнко С., Доронін І. Правові проблеми використання технологій штучного інтелекту у контексті забезпечення національної безпеки України. Інформація і право. 2024. №2 (49). С. 128–137.
2. Андрущенко О. Проблема захисту прав людини, які виникають в результаті глобалізаційних трансформацій. Інформація і право. Харків. 2022. №4 (43). С. 118–128. DOI: https://doi.org/10.37750/2616–6798.2022.4(43).270073
3. Гиляка О. С. Новітні технології та права людини: аналіз деяких критичних проблем цифрової ери. *Вісник Національної академії правових наук України.* Харків. 2023. Том 30, №2. С. 15–30. URL: https://ccu.gov.ua/library/novitni-tehnologiyi-ta-prava-lyudyny-analiz-deyakyh-krytychnyh-problem-cyfrovoyi-ery (дата звернення: 08.05.2025).
4. The Artificial Intelligence Act. 2024. URL: https://artificialintelligenceact.eu/ (дата звернення: 08.05.2025).
5. Шадська У. Права людини в епоху штучного інтелекту. Виклики та правове регулювання. 2024. URL: https://eu4digitalua.eu/wp-content/uploads/2024/02/guia_ukr_5.pdf (дата звернення: 08.05.2025).

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Артур ЖУРАВЕЛЬ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 1 курсу, 2 групи
факультету права та економічної безпеки

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТА АМЕРИКАНСЬКІЙ МОДЕЛЯХ

Актуальність обраної теми полягає в потребі дослідити та проаналізувати ключові аспекти виникнення та розвитку конституціоналізму у європейській та американській моделях. Варто зазначити, що поняття конституціоналізм розуміється як система політико-правових знань, в основі якої лежать такі принципи як верховенство права, дотримання фундаментальних прав людини, конституційне обмеження державної влади тощо. Тобто конституціоналізм прямо протистоїть проявам державного свавілля, реалізуючи вищезазначені ідеї у вигляді конституції – основоположного державного закону.

У своїй праці О. Бориславська зазначає, що на сьогодні можна виділити 2 основні різновиди конституціоналізму – лібералізм, властивий США та Сполученому Королівству, та ліберальна демократія, характерна державам континентальної Європи. Водночас кожна з моделей пропонує власне втілення концепції конституціоналізму з використанням власних специфічних механізмів та процедур. Згадані моделі конституціоналізму мають власні характеристики, структуру та, відповідно, різне практичне застосування, формуючи відповідні конституційні системи: конституційна монархія, президентська чи парламентська форми правління тощо[1]. Тож які основні риси європейського та американського конституціоналізму?

Американський конституціоналізм з самого початку формувався під впливом лібералізму. Це яскраво видно у порівнянні з Західною Європою, де найбільше цінувалась рівність, тоді як американці Півночі віддавали перевагу свободі. Американський народ завжди поділяв погляди на дер-

жаву як арбітра і наглядача за громадянським суспільством. Це видно на прикладі Конституції США: у ній вперше свободу слова, думки, ЗМІ було виведено за межі контрольованого державою середовища, заборонивши Конгресу втручатися в цю сферу. У Конституції закріплено, що держава не має обмежувати приватну власність, ринок, інтелектуальну свободу людини тощо[2]. Тобто від самого початку американський конституціоналізм виходив з переконання, що державна влада може створити ризики для свободи народу, і тому її повноваження потребують регулювання.

Важливо акцентувати увагу на тому, що в основі американського конституціоналізму лежить низка теоретичних підходів: теорія прав людини, процесуальна, дуалістичного конституціоналізму. Перша теорія, розвинена Рональдом Дворкіном та американським юристом Генрі Полом Монаганом, ґрунтується на концепції, що конституція захищає основні людські права і свободи від рішень більшості, раціональність яких викликає сумніви. Процесуальна теорія Джона Елая та Лоренса Трайба виходить з того, що саме судові інстанції повинні тлумачити конституцію, дотримуючись процедур захисту основоположних прав та свобод. Ця теорія спирається на чітке розмежування права та політики, що є необхідним для винесення обґрунтованих та чітких рішень, спрямованих на захист конституційних принципів. Теорія дуалістичного конституціоналізму Брюса Акермана виходить з ідеї встановлення демократичного правління, обмеженого конституцією. Це випливає з безперервності правової традиції, оскільки законодавчий процес гармонійно поєднується з традиційним для англо-саксонської правової сім'ї створенням права через рішення судів[3].

З іншого боку, європейський конституціоналізм має більш раціоналістичний характер. Його історія починається з Конституції Польщі 1791 року та Конституції Франції того ж року, яка включала в себе один з найвпливовіших документів правової історії – Декларацію прав людини і громадянина 1789 року. Центральне місце в цій моделі посідає ідеал індивідуальної свободи, досягнути якого, враховуючи історичний аспект, було можливо лише за умови боротьби з тиранією та свавіллям з боку правлячих верхівок. З цього випливає одне з найголовніших досягнень європейського конституціоналізму – обмеження конституційними механізмами демократії в інтересах свободи. Також варто згадати основні елементи доктринальної концепції європейського конституціо-

налізму, що й створює систему обмеження державної влади. Писана жорстка конституція покликана закріпити народовладдя, а також письмово зафіксувати права та свободи людини і громадянина. Крім того, гарантом дотримання зафіксованих прав та свобод є незалежна судова влада та принцип недопустимості надмірної централізації влади. Сукупність цих основних елементів забезпечує збалансованість та стабільність усієї системи[4]. Незважаючи на виклики у 20 столітті з боку соціалізму та авторитарних режимів, європейський конституціоналізм зміг зберегти свої основоположні принципи, зокрема ідеал індивідуальної особи, забезпечуючи захист прав та свобод людини.

Підсумовуючи вище викладене, можна зробити висновок, що європейська та американська моделі формують міцний фундамент конституціоналізму як ідеології. Обидві моделі базуються на принципах верховенства права, легітимності державної влади через основоположний закон та історично усталеного прагнення до впорядкуваного публічного життя. Водночас вони мають відмінності: американський конституціоналізм вирізняється особливою роллю прецедента, жорсткою моделлю поділу влади та розмежуванням компетенцій між штатами та федерацією. Європейський конституціоналізм є більш різноманітним в площині конституційного контролю, зберігаючи пріоритет конституції як першочергового закону. Україна, орієнтуючись на загальноєвропейські цінності, поступово впроваджує основні принципи, адаптуючи національне законодавство до європейських стандартів відповідно до курсу на євроінтеграцію.

Список використаних джерел:

1. Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз : монографія. Харків : Право, 2018. 7–8 с. URL:https://pravo-izdat.com.ua/image/data/Files/448/3_Europejska_model_mono_vnutri.pdf?srsltid=AfmBOorIARuzh_vDroQIv9LnxJD18HsNofs92cgRwjCHZmAmpoRCDkqp(дата звернення: 12.04.2025).
2. Савчин М. В. Конституціоналізм і природа конституції : монографія. Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2009. 31–32 с. URL:https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/510/1/Savchyn_The%20Constitutionalism%20and%20Nature%20of%20Constitution.pdf(дата звернення: 13.04.2025).
3. Речицький В. В. Конституціоналізм. Коротка версія. Читанка з конституціоналізму для зацікавлених. Харків : Харківська правозахисна група,

Права людини, 2014. 22–24 с. URL:https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/12247/4/Rechytskyi_Constitutionalism_2014.pdf (дата звернення: 13.04.2025).
4. Бориславська О. М. Європейська модель конституціоналізму як зразок для конституційного розвитку України. *Вроцлавсько-Львівський юридичний збірник*. Львів, 2015. С. 8–9.(дата звернення: 14.04.2025).

Науковий керівник: Павшук Катерина Олександрівна, кандидатка юридичних наук, доцент кафедри конституційного права України НЮУ імені Ярослава Мудрого.

Віталій ВЯТКОВСЬКИЙ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 1 курсу, 2 група
факультету адвокатури

ДОКТРИНА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ. ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ

Сьогоднішня парадигма того як український конституціоналізм повинен виглядати ще формується, проте вона вже започаткувала основні принципи та ідеали. Сучасний стан основноположних принципів проходить лиш стадію апробації, тому не можна сказати, що верховенство права, спрямованість на дотримання основоположних прав та свобод людини та доктрина обмеженого правління вже закріпились остаточно.

Аналізуючи весь тернистий шлях українського конституціоналізму з кінця 90-х років можна дійти висновку, що остаточно імплементувати в реальність зазначені принципи не вийшло. Адже ми переходимо у нову віху державотворення із держави тотального контролю до держави, яка лише забезпечує права людей і здійснює мінімальний вплив на життя суспільства.

Доктрину конституціоналізму слід розглядати не тільки у вимірі правової парадигми, а й у філософському, історичному та соціальному аспекті. Адже на становлення такого феномену потрібен комплекс з низкою відносин та взаємодій між людиною-суспільством-державою. З со-

ціологічного потрібна не лише формальність затверджених принципів, а й подолання минулої ментальності людей задля усвідомлення ролі в державотворчих процесах в країні. Паралельно із цим слід не забувати, що конституціоналізм не слід розглядати в першу чергу як вчення про конституцію як основний закон держави, який встановлює основи державної влади, а як юридичне обмеження влади волею підвладних, адже наявність цієї риси відносить системи та держави до конституційних або формально конституційних [1, с. 45–47].

Конституції радянського типу тяжко назвати актом установчої влади, адже із самого початку вони були задумані як лише зміцнення комуністичної влади та фальшива презентація того, що СРСР встановлює гарантію прав людини. Слушно зауважив Ю. Баулін, що «український конституціоналізм радянського періоду навряд чи можна вважати самостійним правовим явищем, оскільки практично від самого початку він перебував під доволі жорстким централізованим ідеологічним контролем. Радянська влада, що впроваджувалася на українських землях, прагнула здобути для цього відповідну юридичну основу і діяти легально» [2, с. 6].

Перейдемо до оцінки українського конституціоналізму, починаючи від незалежності і закінчуючи сьогоденням. Можна з впевненістю зазначити, що він, на превеликий жаль, характеризується негативними дефініціями. Хоча ідейні засади розподілу влади(стаття 6), пріорітетності людської честі та гідності(стаття 3) та верховенство права(стаття 8) прямо закріплені в Конституції України, проте формальна їхня наявність не свідчить про те, що вони будуть імплементовані в дійсність.[3, с. 62–63].

Тяжко не погодитися з думкою Є. Ткаченка, що для демократичної держави важливий не тільки факт наявності представницьких органів, а й принципи їх формування, наявність компромісу між більшістю та меншістю, роль парламенту в процесі здійснення державної влади, його повноваження, відповідність критерію «представлення інтересів народу», можливість здійснювати контроль за діяльністю інших влад і «здатність» контролюватися народом [4, с. 61].

В Конституції України, незважаючи на її складний механізм захисту від змін, форма правління – основа державного устрою, змінювалась більше чотирьох разів. Всі ці зміни були внесені через власні

амбіції владної верхівки, яка впливала на всі органи влади задля зміни державного устрою, корисного лише їм. Це може свідчити лише про одне – нестабільність нашого конституціоналізму та політичного життя. Апогей деструктиву в політичному житті України настав під час правління диктатора-президента – Віктора Януковича. Його правління характеризувалося максимальним нехтуванням ідеалами та принципами конституціоналізму, особливо принципом обмеженого правління.

16 січня 2014 року були ухвалені закони з грубим порушенням регламенту і законодавчої процедури. До прикладу, ухвалений закон, який передбачав заборону руху в колонах більше п'яти автомобілів без узгодження з міліцією, якщо це спричинило створення перешкод для дорожнього руху [4].

Сьогоднішня кон'юктура в якій перебуває Україна не дає можливості здійснити реформи на покращення конституціоналізму та зі свіжим поглядом проаналізувати помилки минулого аби не допустити їх в майбутньому. Проте це не означає, що їх не буде зроблено взагалі.

Список використаних джерел:

1. О. Бориславська Європейська модель конституціоналізму: системно-аксіологічний аналіз : монографія. Харків : Право, 2018. 384 с.
2. Баулін Ю. В. Конституційні традиції України: від Конституції Пилипа Орлика до сучасної конституційної реформи. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/Orlyk,%20vidpravyly%20u%20Lytvu%20pislya%20pryyizdu.pdf
3. Ткаченко Є. В Контроль за владою в умовах демократичного суспільства. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна № 1062. Серія «ПРАВО». 2013 рік. № 14. С. 59–63
4. О. Бориславська Роль органу конституційної юрисдикції у формуванні в Україні системи конституціоналізму європейського зразка: до постановки проблеми. Вісник Конституційного Суду України № 3/2014. С. 62–71
5. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та процесуальних законів щодо додаткових заходів захисту безпеки громадян: Закон України від 02.02.2014 року № 721-VII.

Науковий керівник: Дахова І. І доцентка,к.ю.н.

Кирило ЗАЙЦЕВ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 1 курсу, 2 групи
факультету права та економічної безпеки

КОНСТИТУЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ В ПРОЄКТІ МИРНОГО ДОГОВОРУ В СТАМБУЛІ ВІД 15 КВІТНЯ 2022 РОКУ

Повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України стало історично складним випробуванням як для української державності загалом, так й для конституційного ладу України зокрема. Воєнний стан, сплив каденції Президента України Володимира Зеленського та активний перемовний процес щодо врегулювання збройного конфлікту та інші надзвичайно події в історії сучасної української державності закономірно викликали значні дискусії з приводу ряду важливих складових українського конституціоналізму, зокрема й питання фундаментальних аспектів конституційної ідентичності України.

Для початку, варто звернутися до питання визначення того, що взагалі варто розглядати під терміном «конституційна ідентичність України». Питання визначення явища правової та конституційної ідентичностей є доволі динамічним в силу постійного розвитку доктринального підходу до його розуміння. З усіх різнорідних підходів можна звернутися до висновку української правниці О. Ю. Нікорак, який комплексно синтезує різні підходи в один: «конституційна ідентичність – це комплекс особливостей конституційного ладу та конституційних цінностей певної держави, які водночас об'єднують громадян в одну спільноту (народ, націю) та відрізняють цю державу (а також народ, націю) від інших держав, міжнародних і регіональних організацій, народів світу»[1]. Надалі, відповідно, саме це тлумачення й буде використовуватися за основу.

В контексті питання «особливостей конституційного ладу та конституційних цінностей» та з метою встановлення основних стовпів конституційної ідентичності в Україні можна звернутися до напрацювань П. Фарагуна – дослідника, який надав повний перелік компонентів конституційної ідентичності. Дослідник у своєму напрацюванні, виділяє

наступні категорії, завдяки яким визначається, власне, конституційна ідентичність: 1) Особливості сімейного права, 2) Захист соціальної держави, 3) Захист національної мови, 4) Військова та зовнішня політика, 5) Форма держави, 6) Особливості кримінального законодавства та нормативно-правового регулювання застосування сили поліцією та 7) Фіскальна автономія[2, 3].

Відповідно, вже на цьому ґрунті можна проводити аналіз основних загроз для конституційної ідентичності України в контексті повномасштабного вторгнення російської федерації та перемовного процесу в Стамбулі від 15 квітня 2022 року. Ми закцентуємо увагу на двох важливих аспектах: на захисті національної мови та на військовій й зовнішній політиці.

Захист національної мови. Згідно до матеріалів, опублікованих газетою The New York Times 15 червня 2024 року[4], одним з важливих положень Договору про постійний нейтралітет та гарантії безпеки України (далі – Договір) була стаття 12, що змістує в собі наступне: «Україна гарантує, що російська мова є офіційною та функціонує нарівні з державною українською мовою у всіх законодавчих, виконавчих та судових інститутах та установах України. Україна протягом 30 (тридцяти) днів після підписання цього Договору знімає всі обмеження щодо використання російської мови у будь-яких сферах згідно з Додатком 2». Виходячи з цього, зрозуміло, що такий пункт проєкту Договору повністю перекреслювали надбання, здобуті Україною як незалежною національною державою в галузі національноорієнтованого державного будівництва та встають в протиріччя з практикою Конституційного Суду України, викладеної в рішенні у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної»: «Із урахуванням попереднього офіційного тлумачення статті 10 Конституції України та на його розвиток Конституційний Суд України зазначає, що закарбований приписами частин першої, другої статті 10 Конституції України юридичний статус української мови як державної є водночас засадничою конституційною цінністю, питомою ознакою й ключовим чинником єдності (соборності) Української держави та невіддільною частиною її конституційної ідентичності»[5]. Окрім цього, відповідно до все того ж рішення: «Загроза українській мові рівносильна загрозі національній безпеці України, існуванню української нації та її держави, оскільки мова – це своєрідний код нації, а не лише

засіб спілкування. Без повноцінного функціонування української мови в усіх ділянках публічного життя суспільства на всій території України українській нації загрожує втрата статусу й ролі титульної й державотвірної нації, що є рівнозначним загрозі зникнення Української держави з політичної карти світу». Очевидно, що стаття 12 Договору є прямою загрозою конституційній ідентичності України та ставить під загрозу саму її державність.

Військова та зовнішня політика. Згідно до аналізу статтей 1, 2, 3 Договору, зокрема: «Україна зобов'язується підтримувати свій постійний нейтралітет, який проголошується та закріплюється у Конституції України <…> Задля виконання цієї Статті встановлюється гранична кількість особового складу, озброєння та військової техніки України згідно з Додатком 1». Такі положення Договору також встають в протиріччя з наявними позиціями КСУ, наприклад у рішенні у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16–3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», КСУ зазначає: «Головну роль в обороні України відіграють Збройні Сили України та інші військові формування, які своєю мужньою боротьбою здійснюють ефективний захист Української держави та Українського народу <…> Підтримання високого рівня обороноздатності є найвищим державним інтересом і однією з найбільш захищених конституційних цінностей України. Захист суверенітету та територіальної цілісності України є «найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу» (частина перша статті 17 Основного Закону України). В умовах воєнного стану держава зобов'язана мобілізувати всі доступні їй ресурси для посилення своєї обороноздатності та відсічі збройної агресії Російської Федерації проти України»[6]. В свою чергу, Додаток 1 Договору змістує в собі обмеження відповідно до згаданих вище конституційних цінностей, а й відповідно до важливих складових конституційної ідентичності України, зокрема з них можна виділити: обмеження чисельності людей у складі військових формувань (згідно до Договору – максимальна чисельність ЗСУ та Нацгвардії разом – 100 тисяч людей), танків, РСЗВ, мінометів та інших важливих складових інструментів, завдяки яким здійснюється ефективна реалізація заходів із забезпечення національної безпеки і оборони України.

Підсумовуючи, слід виділити наступне. Проєкт мирного договору, що був зіставлений в Стамбулі 15 квітня 2022 року за своїм змістом

вступає в конфлікт з рядом рішень Конституційного Суду України та положень Конституції України. За змістом Договір несе фундаментальні загрози державності України та її конституційній ідентичності, ставлячи під сумнів можливість існування України як незалежної та суверенної держави як явища взагалі. Проаналізувавши ряд положень Договору та ряд практичних напрацювань КСУ можна дійти висновку, що Стамбульский договір в останньому відомому широкому загалу його вигляді загрожував Україні та поступово чинив деконструкцію конституційної ідентичності України

Список використаних джерел:

1. Нікорак О. Ю. Доктринальні підходи визначення конституційної ідентичності. Український часопис конституційного права. 2018. вип. 4: Верховенство права і поділ влади. URL: https://www.constjournal.com/pub/4–2018/doktrynalni-pidkhody-vyznachennia-konstytutsiinoi-identychnosti/ (дата звернення: 21.04.2025);
2. Faraguna P. Taking Constitutional Identities Away from the Courts / Pietro Faraguna. // Brooklyn Journal of International Law. 2016. №41. pp. 492–525.
3. Нікорак О. Ю. Конституційна ідентичність як категорія конституційного права / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2023. 248 с.
4. Troianovski A., Schwirtz M., Entous A. Ukraine-Russia Peace Is as Elusive as Ever. But in 2022 They Were Talking.. The New York Times. 2024. 15 черв. URL: https://www.nytimes.com/interactive/2024/06/15/world/europe/ukraine-russia-ceasefire-deal.html#documents (дата звернення: 22.04.2025).
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» від 14 липня 2021 р. №1-р/2021 (дата звернення: 21.04.2025).
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16–3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) від 6 квітня 2022 р. №1-р(II)/2022 (дата звернення 22.04.2025).

Науковий керівник: Павшук Катерина Олександрівна, доцентка, доцентка кафедри конституційного права України, кандидатка юридичних наук.

Марія ГАЛАЄВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету слідчої та детективної діяльності

КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Мовна політика є одним із ключових елементів конституційного ладу України, адже вона визначає засади функціонування державної мови та гарантії для національних меншин. Актуальність цієї проблеми зумовлена необхідністю пошуку оптимального співвідношення між державотворчою роллю української мови та правами мовних спільнот, що проживають на території України.

Метою роботи є аналіз конституційних засад мовної політики України, визначення механізмів щодо забезпечення балансу між державною мовою та мовами національних меншин.

У сучасному світі не існує держави, у якій населення спілкується винятково однією мовою. Це зумовлено історичними подіями, міграцією та іншими соціальними чинниками. Тому це питання регулюється на державному рівні. До прикладу: в Канаді двомовність, а саме англійська та французька, закріплена в Канадській хартії прав і свобод, у Конституції Швейцарії визначено чотири офіційні мови: німецьку, французьку, італійську та ретороманську.

Заглянувши в українську Конституцію, ми можемо спостерігати три статті щодо мовної політики: 10, 11 та 53 статті Конституції України (КУ). Згідно з 10 статтею «державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України. Держава сприяє вивченню мов міжнародного спілкування. Застосування мов в Україні гарантується Конституцією України та визначається законом». [1]

Цією статтею Конституція встановлює основу для збалансованої мовної політики, зберігаючи баланс між інтересами етнічних груп в Україні.

При збереженні єдності та державності в Україні дуже важливо не створювати внутрішніх конфліктів серед народу, водночас встановлюючи необхідні рамки. Мовне питання є дуже делікатним, адже історично склалось так, що на нашій території проживають представники різних мовних спільнот. Не можна заборонити людині спілкуватись рідною мовою, але й не можна допустити мовної анархії всередині держави. Тож українська Конституція поставилась до цього питання поміркoвано, а саме встановила єдину державну мову і забезпечила можливість розвитку культур і мов національних меншин.

Право на мовне самовизначення безумовно стосується саме приватної сфери життя та лише у визначених законодавством випадках дозволяє на рівні з державною мовою використовувати мову національних меншин чи корінних народів. [2, ст. 83]

Державне втручання в приватну сферу життя в цьому питанні є некоректним, отже правомірно примусити всю країну заговорити однією мовою неможливо та недоцільно. Водночас, у публічній сфері мають діяти чіткі мовні норми. Стосовно інших сфер життя, Конституцією передбачено право на навчання рідною мовою, відповідно до статті 53 КУ, а згідно з 11 статтею держава сприяє розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

На практиці це реалізується приблизно так: консультація та медична допомога можуть бути на місцевій мові, а оформлення документації обов'язково державною; навчання в школах може відбуватись рідною мовою, але свідоцтво про закінчення школи – державною; судовий процес ведеться державною мовою, проте особа має право спілкуватися мовою національної меншини за допомогою перекладача.

Попри ці положення, в реальності відсутність чіткої узгодженості між статтями 10 та 11 Конституції нерідко стає підґрунтям для суперечок та конфліктів, що робить питання мовного регулювання в Україні відкритим і таким, що потребує подальшого врегулювання.

Конституційний Суд України (КСУ) 14 липня 2021 року визнав Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної» конституційним. Цим було підтверджено, що держава має право й обов'язок зміцнювати позиції державної мови, зберігаючи при цьому права нацменшин на приватне й неофіційне мовне спілкування.

В цьому вбачається курс на українізацію публічної сфери, що певною мірою обурило іншомовне населення країни. Це рішення розкритикува-

ли через недостатній захист мов нацменшин, ризик обмеження свободи вираження та політичну напругу. Це свідчить про необхідність тоншого врегулювання мовної політики на законодавчому рівні.

Альтернативними шляхами вирішення цієї проблеми є декілька. До прикладу: запровадження багатомовної політики, тобто у публічній сфері державна мова, а в приватній вільне мовне самовизначення з можливістю вивчати державну. Запровадження мовних норм не різко, а поетапно, з урахуванням володіння державною мовою. Підтримка ЗМІ, літератури, тощо мовами нацменшин за державної підтримки або грантів.

Мовна політика України має на меті баланс між утвердженням української мови як державної та захистом прав мовних спільнот. Попри законодавчі гарантії, відсутність чіткої узгодженості норм іноді спричиняє суперечності. Подальше вдосконалення законодавства допоможе врегулювати це питання, зберігаючи демократичні цінності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр.
2. Занкевич Н. В. Конституційно-правовий режим мов національних меншин в україні: сучасний стан і перспективи. Нове *українське право*. Київ, 2022. Т. 5. С. 80–89. URL: https://doi.org/10.51989/NUL.2022.5.11.

Науковий керівник: Ковтун В. І., доцент, кандидат юридичних наук.

Олександр ОСАДЧИЙ,
Державний торговельно-економічного університет,
студент 1 курсу, 20 групи
факультету міжнародної торгівлі та права

ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ: АНАЛІЗ ПОВНОВАЖЕНЬ ТА МЕЖ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ

Україна 24 серпня 1991 року проголосила незалежність. Ця важлива подія ознаменувала те, що держава ступила на шлях повноцінного само-

стійного демократичного розвитку. Після проголошення незалежності перед українською владою постали нагальні питання, серед яких – формування головних інститутів влади. Конституцією України, яка була прийнята 28 червня 1996 року, главою держави було підтверджено посаду Президента.

Так, згідно ст. 102 Конституції України, Президент України – це гарант державного суверенітету, територіальної цілісності нашої держави, дотримання Конституції України, прав і свобод людини й громадянина. Стратегічний курс держави щодо вступу України до ЄС та НАТО також гарантується Президентом. У той же час, Президент України не є ані виконавчим, ані законодавчим органом, але здійснює важливі функції у сфері державного управління. Іншими словами, він не відноситься ні до однієї з гілок влади, проте займає особливе місце у системі органів державної влади. Як вдало підкреслюють Я. Жукорська та Р. Тарасюк, конституційно, Президент України не є частиною виконавчої влади чи уряду. Його роль полягає не у верховенстві над іншими гілками влади, а у забезпеченні їхньої єдності та гармонійного функціонування [1, с. 164].

Президент України є представником держави та державної влади, що обумовлено його повноваженнями, роллю та позицією в політичному житті суспільства. Свої повноваження він отримує через таємне голосування громадян України, яке проводиться кожні 5 років на основі загального, рівного і прямого виборчого права (ст. 103 Конституції України).

Конституція України, у ст. 106, визначає, що Президент України володіє численними повноваженнями в різних сферах державного управління. Загалом, під такими повноваженням на увазі маються комплекс прав і обов'язків Президента, нерозривно пов'язаних між собою [3, с. 99]. Керуючись положеннями ст. 106 Конституції України, поділимо повноваження Президента України на кілька ключових груп:

1) у сфері зовнішньої політики (п. 3, 4, 5 ст. 106): є головним представником України на міжнародній арені; визначає зовнішню політику, веде переговори з іншими країнами, підписує міжнародні договори, вирішує, які держави Україна визнає, а також призначає та звільняє послів і приймає іноземних дипломатів;

2) у відносинах з Верховною Радою України (п. 2, 6–11, 14, 29, 30 ст. 106): інформує народ та парламент про стан справ в країні, ініціює референдуми, призначає вибори до Верховної Ради, може розпустити парламент у визначених Конституцією випадках, пропонує кандидатури на посади прем'єр-міністра, міністрів оборони та закордонних справ,

генерального прокурора та голови СБУ, підписує закони, а також має право ветувати їх;

3) відносинах з Кабінетом міністрів України й іншими органами виконавчої влади (п. 15, 16 ст. 106): має право призупинити дію рішень уряду, якщо вони суперечать Конституції, і одночасно звернутися до Конституційного Суду для перевірки їх законності; може скасовувати рішення Ради міністрів АР Крим;

4) у сфері судової влади. Хоча принцип розподілу влад та незалежність судів виключають пряме втручання президента в їхню роботу, він бере участь у формуванні судових органів. До прикладу, це проявляється у тому, що саме Президент України призначає третину суддів Конституційного Суду України (п. 22 ст. 106). В Україні нині триває комплексна судова реформа, що включає переатестацію суддів [2, с. 76];

5) у сфері кадрів (п. 12, 13, 24 ст. 106): відповідає за призначення та звільнення половини членів керівних органів Національного банку та Національної ради з питань телебачення і радіомовлення. У цьому контексті також зазначимо, що присвоєння вищих військових, дипломатичних та інших спеціальних звань, а також класних чинів, є виключною прерогативою Президента України;

6) у організаційній сфері та нагородні повноваження (п. 25, 28 ст. 106): має право нагороджувати громадян державними відзнаками, а також засновувати власні президентські нагороди та вручати їх. Крім того, для забезпечення своєї роботи він може створювати різні консультативні та допоміжні органи в межах державного бюджету;

7) у сфері громадянства і помилування (п. 26; 27 ст. 106): ухвалює рішення щодо надання та припинення громадянства України, а також щодо надання притулку. У березні 2023 року для отримання громадянства були введені іспити з Конституції, історії України та державної мови [3, с. 76]. Він також має право помилувати засуджених;

8) в умовах воєнного стану вкрай вагомими також є повноваження Президента України у сфері національної безпеки та оборони. Згідно з п.п. 1, 17, 18, 19, 20, 21 ст. 107 Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України, Президент, здійснює призначення та звільнення вищого військового керівництва, присвоює вищі військові звання, керує національною безпекою та обороною, очолює РНБО та вносить до ВРУ подання про оголошення війни. У цьому контексті зазначимо, що присвоєння вищих військових, дипломатичних та інших спеціальних звань, а також класних чинів, є виключною прерогативою Президента України.

Вагомим є те, що під час воєнного стану повноваження Президента України також регулюються Законом «Про правовий режим воєнного стану», зокрема ст. 11. У цей час він здійснює загальне керівництво виконанням заходів воєнного стану, ухвалює рішення про використання Збройних Сил та інших силових структур, керує ними через Генштаб, встановлює порядок військової служби, а також має право на кадрові рішення щодо посадових осіб. У разі закінчення президентського терміну під час воєнного стану, його повноваження продовжуються до обрання нового президента після завершення воєнного стану [4].

9) інші повноваження, які передбачені Конституцією України.

У той же час, необхідно наголосити на тому, що повноваження Президента України не є абсолютними, вони обмежуються: Конституцією та законами України – жоден акт Президента України не може суперечити Основному Закону. Тобто, Президент не може видавати укази, які порушують норми Конституції України; механізмом стримувань і противаг – парламент може подолати вето Президента 300 голосами, має право ініціювати процедуру імпічменту (ст. 111 Конституції України). Проте, відзначимо, що реалізація цього обмеження в Україні ускладнена. У 2014 році внаслідок неправомірних та протиправних дій Віктора Януковича, який був главою держави, парламент мав оголосити В. Януковичу імпічмент (недовіру), але не зумів цього зробити. В. Януковичу не було офіційно оголошено імпічмент у юридичному розумінні цього терміна через недотримання формальної конституційної процедури імпічменту, передбаченої ст. 111 Конституції України (не створювалася слідча комісія, не було висновків КСУ і ВСУ та ін.).

Також у ст. 106 Конституції України зазначено, що ніхто, крім самого Президента України, не може здійснювати його конституційні повноваження. Повноваження Президента України можуть бути припинені з таких причин: відставка, подана згідно зі ст. 109, неможливість виконання обов'язків через стан здоров'я, усунення з посади внаслідок імпічменту (ст. 111) або смерть. Процедура імпічменту, яка передбачає усунення Президента Верховною Радою, детально прописана у ст. 111 Конституції та в спеціальному законі від 10 вересня 2019 р. «Про особливу процедуру усунення Президента України з поста (імпічмент)».

Отже, Президент України, як гарант суверенітету та територіальної цілісності, має широкий спектр повноважень, охоплюючи ключові сфери державного управління, від міжнародної політики до національної

безпеки. Хоча він не належить до жодної з трьох гілок влади, його роль є визначальною у забезпеченні єдності та злагодженості їхньої роботи. Конституція України встановлює чіткі межі його повноважень. Президент не може передавати свої повноваження, а їх припинення можливе лише у випадках, прямо передбачених Конституцією України.

Список використаних джерел:

1. Жукорська Я., Тарасюк Р. Конституційно-правовий статус Президента України. *Актуальні проблеми правознавства*, 2018. Вип. 4 (16). С. 163–167.
2. Коцур О. Правовий статус та повноваження Президента України в умовах воєнного стану. *Природничі та гуманітарні науки. Актуальні питання*: матеріали VI Міжнародної студентської науково-технічної конференції. 2023. С. 75–76.
3. Остапенко А. І. Дуалізм конституційно-правового статусу Президента України: теоретико-правові засади. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 97–101.
4. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII. Дата оновлення: 08.02.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/law s/show/389–19#Text (дата звернення: 06.05.2025).

***Науковий керівник**:* Подільчак Ольга Миколаївна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри правового забезпечення безпеки бізнесу.

Павєл КАПЕЛЬКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 5 групи
факультету прокуратури

ВИКЛИКИ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Конституція, як установчий акт, закріплює засадничі цінності окремого політичного суспільства – держави. Найголовніші з цих цінностей

утворюють конституційне ядро, яке є основою правової системи, а його складові мають залишатися взаємозбалансованими та стабільними незалежно від зовнішніх чи внутрішніх змін.

О. Бориславська справедливо стверджує, що виходячи з доктрини конституціоналізму та ідей конституційної демократії, передумовою прийняття конституції є суспільна згода щодо фундаментальних конституційних цінностей та базових засад конституційного ладу [1, с. 10].

Конституція України, слідуючи республіканській традиції у ст. 22 закріплює, що права і свободи гарантуються, не можуть бути скасовані та звужені. Це відповідає ідеї, що людина може сповна реалізувати свій потенціал лише у вільному суспільстві, де її можливості свавільно не обмежуються. Оскільки мета республіканського ладу виражається як *bonum commune (загальне благо)*, то цілком характерним є зміст ст. 3 Конституції України, за якою права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави.

У період війни, як кризовий період актуалізується необхідність чіткого дотримання такого вектору державного розвитку, який гарантує збереження республіканського конституційного ядра. Для збереження конституційного ладу необхідно усвідомлювати зміст суспільно-політичного дискурсу та запобігати поширенню антидержавницьких ідей.

Виокремлюючи три напрями конституціоналізму: правовий, політичний та популярний, М. Савчин так характеризує останній: прибічники популярного (народного) конституціоналізму відстоюють ідею «активного і постійного контролю за тлумаченням і виконанням конституційного права» … згідно з таким підходом, суди не повинні мати «нормативний пріоритет у визначенні» щодо значення конституції [2, с. 19]. За такого напряму головною загрозою є вплив зовнішніх політичних сил на конституційне тлумачення через громадську думку, що може бути спотворена через маніпуляції в медіа та поширення популістських наративів. Оскільки сучасна російсько-українська війна охоплює гнучкі та адаптивні стратегії, є гібридною, то контроль над інформацією та здатність впливати на думку громадян і протидіяти такому впливу мають вирішальне значення.

Кризові періоди суспільного розвитку, розчарування в усталеному правопорядку, через його неспроможність ефективно протидіяти новим викликам, сприяють зростанню популярності мобілізаційних ідеологій. Останні спрямовані на об'єднання громадян довкола певних стратегічних

цілей і передбачають необхідність швидкої суспільної модернізації. Історично такими є соціалізм та націоналізм – «друга» та «третя» класичні ідеології. Соціалізм, у своїй суті, є реакцією на виклики ліберального суспільства, тоді як націоналізм постає як радикальніша відповідь стосовно соціалістичних парадигм.

Якщо розглядати ідеологію як секуляризовану теологію, то підхід, який передбачає автономне тлумачення конституції (популярний конституціоналізм), може спричинити глибоку соціальну кризу, подібну до церковної кризи, що сприяла формуванню та утвердженню протестантизму.

Зважаючи на воєнні виклики можна спостерігати загострення проблематики переосмислення значущості одного зі складників конституційного ядра, як то національної безпеки. Говорячи про співвідношення таких основних складників конституційного ядра, як людські права, національна безпека, демократія та верховенство права (правовладдя), у тому числі й під час війни, слід зазначити, що вони є і залишаються рівнозначними та мають бути збалансованими, адже створюють своєрідний континуум, поза яким неможливе існування сучасної демократичної держави. Тут не можна обмежуватися самим лише підходом зважування – оцінці значущості «конкуруючих» прав у конкретній ситуації та визначення пріоритетного з них. Принциповим є дотримання балансування прав – процесу, який включає зважування, проте спрямований на гармонійне співіснування «конкуруючих» прав. Так, порівнюючи підходи зважування і балансування, Т. Дудаш зазначає, що в законах балансування Р. Алексі не фігурує виправдальна (легітимна) мета втручання у право людини. Мабуть, це пов'язано з тим, що вона не сформульована щодо всіх прав людини або її доцільно встановлювати не в усіх випадках зважування, особливо якщо встановлюють наслідки втручання у право [3, с. 41].

У вітчизняному контексті зазначимо, що норми частини першої ст. 64 Конституції України не можуть слугувати формальною підставою для безумовного обмеження прав і свобод, крім тих, що визначені у частині другій ст. 64, адже такі обмеження мають бути домірними й підлягають якнайшвидшому скасуванню за досягнення стану безпеки.

Тож, загострення проблематики та/або переосмислення ролі окремих елементів конституційного ядра, зокрема національної безпеки, не повинно порушувати співвідношення між усіма його складовими або знецінювати інші з них. Тим більше, право не має створювати ілюзії до-

сяжності та втілення абсолютної справедливості тут і зараз на догоду окремим політичним рухам чи ідеологіям.

Принципово важливим є підхід балансування, який не розставляє пріоритети, а підтримує внутрішню гармонію конституційного ядра.

Право і суспільно-політичний дискурс взаємодіють, але право зберігає автономію, забезпечуючи стабільність через конституційне ядро. Важливо, що саме відносна стабільність права зумовлюється необхідністю дотримання цінностей республіканізму, адже саме за такого ладу людина та права отримують найповніше та найякісніше втілення.

Список використаних джерел:

1. Бориславська О. Державна мова і конституційна ідентичність України: природа взаємозв'язків. Український часопис конституційного права. 2023. №28(3). С. 3–15.
2. Савчин М. Конституція: люди та інституції (SWOT-коментар): монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 680 с
3. Дудаш Т. І. Зважування й балансування прав людини як спосіб правового аргументування. Право України. 2023. №6. С. 33–50.

Науковий керівник: Павшук Катерина Олександрівна, кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри конституційного права України Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Поліна ЦВЄТКОВА,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, студентка 1 курсу, 1 групи факультету слідчої та детективної діяльності

КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ: РОЛЬ ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

Конституційний Суд є окремим інститутом серед органів державної влади України, він балансує між правом та політикою, оскільки його рішення безпосередньо впливають на обидві сфери діяльності. Слід ви-

знати, що майже кожне питання щодо застосування конституційних норм є політичним, адже воно стосується основ державного та суспільного ладу [1, ст.139]. У системі юстиції Конституційний Суд єдиний орган конституційної юрисдикції в межах України, головна мета якого полягає у забезпеченні верховенства конституції на території всієї держави.

Відповідно як і будь-який державний орган Конституційного Суду України (далі – КСУ) має свою роль. Згідно з ст.147 ч.1 Конституції України (далі – КУ) Конституційний Суд України вирішує питання про відповідність Конституції України законів України та у передбачених цією Конституцією випадках інших актів, здійснює офіційне тлумачення Конституції України, а також інші повноваження відповідно до цієї Конституції [2]. Розглянемо кожну функцію окремо:

1) Тлумачення КУ покликане, перш за все, вирішити спори між суб'єктами конституційно-правових відносин та реалізувати конституційні норми [3, ст.22]. Сам процес є авторитетним та обов'язковим роз'ясненням змісту норм Основного Закону, їх обсягу, значення, юридичної сили, порядку застосування. Метою є усунення неоднозначності розуміння та застосування положень, забезпечення уніфікації правозастосовчої практики, розкриття змісту та мети норм.

2) Функція перевірки на конституційність. Можливі поправки до Основного Закону мають спершу пройти перевірку КСУ на відповідність ст.157 та ст.158 КУ. Будь-який закон та інші нормативно-правові акти що суперечить КУ втрачають свою чинність з дня ухвалення остаточного рішення. Окремо варто відзначити перевірку міжнародних договорів за поданням Верховної Ради. Метою є забезпечення відповідності у ієрархії права, гарантія верховенства Конституції, звідси захист прав та свобод людини, підтримання балансу між органами державної влади, підвищення якості формулювання правових норм, підтримання стабільності всієї правової системи.

3) Розгляд конституційних скарг фізичних осіб, а також юридичних осіб приватного права, за ст.151 КУ подається за умови, що на думку особи використаний стосовно неї закон в остаточному рішенні суду суперечить Основному Закону, така скарга може бути подана в разі, якщо всі інші національні засоби юридичного захисту вичерпано. Метою є захист прав і свобод людини, реалізація принципу верховенства Основного Закону, розширення можливостей правосуддя, запровадження ефективного національного механізму захисту як альтернативу до ЄСПЛ.

1) Висновки щодо додержання процедури імпічменту Президента. За ст.111 ч.6 Рішення про усунення Президента України з поста в порядку імпічменту приймається Верховною Радою України не менш як трьома четвертими від її конституційного складу після перевірки справи КСУ і отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування і розгляду справи про імпічмент та отримання висновку Верховного Суду про те, що діяння, в яких звинувачується Президент України, містять ознаки державної зради або іншого злочину [2]. Таким чином це гарантує дотримання процедури та запобігання дестабілізації ситуації.

4) Додатковими функціями є участь у формуванні правових позицій щодо практики конституційного права, співпраця з міжнародними органами конституційної юрисдикції з метою обміну досвідом, тощо.

КСУ прагне до розвитку та ефективних змін у своєму функціонуванні, тому конституційні судді досить плідно співпрацюють та обмінюються досвідом з Федеральним Конституційним Судом Німеччини. Досвід країн є дещо розбіжним. Наприклад, у Німеччині конституційна скарга була доступна від початку заснування суду, в той час як в Україні лише після внесення змін до КУ від 2016 року. Проте головною перевагою і разючою відмінністю Федерального Конституційного Суду Німеччини є те, що у разі задоволення конституційної скарги він може скасовувати рішення судів загальної юрисдикції, в той час як КСУ лише визнає норму закону неконституційною, а можливість скасування рішення суду загальної юрисдикції залежить від перегляду справи Верховним Судом України у зв'язку з використанням норми, що втратила чинність. Зміни до КУ від 2016 року свідчать про прагнення вдосконалювати КСУ, робити його доступнішим для фізичних та юридичних осіб та наближати його функціонал до європейських стандартів, зокрема Німеччини, в якій судова система має більший авторитет та незалежність ніж в Україні.

Отже, Конституційний Суд є органом конституційної юрисдикції в Україні, що надає йому незалежність від інших гілок влади. Реалізація судом функцій офіційного тлумачення Конституції, розгляду конституційних скарг, надання висновків щодо змін до Основного Закону та імпічменту Президента, а також інші додаткові функції відіграють центральну роль у забезпеченні верховенства Основного Закону, гарантує додержання прав та свобод людини. Забезпечує баланс між гілками влади, правову визначеність, захист конституційного ладу перешкоджає

узурпації влади. Співпраця з міжнародними судами конституційної юрисдикції позитивно впливає на діяльність КСУ, а реформи за європейським зразком роблять його доступнішим та дієвішим.

Список використаних джерел:

1. Ковальчук В. Б. До питання про роль та місце Конституційного суду України в системі вищих органів державної влади: в контексті європейського досвіду. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія : Юридичні науки*. 2016. №837. С. 137–142. URL:https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2017/jun/4967/vnulpurn201683723.pdf (дата звернення: 05.04.2025).
2. Конституція України : Верховна Рада України від 28.06.1996, : станом на 03.09.2019. *https://www.president.gov.ua/documents/constitution*. URL: https://www.president.gov.ua/documents/constitution (дата звернення: 05.04.2025).
3. Івановська А. Офіційне тлумачення Конституції і законів України як повноваження Конституційного Суду України. *Університетські наукові записки*. 2013. Т. 4. С. 22. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/ivanovska_a._oficiyne_tlumachenn_konstytuciyi_i_zakoniv_ukrayiny_yak_povnovazhennya_ksu.pdf(дата звернення: 05.04.2025).

Науковий керівник: Ковтун В. І., доцент, кандидат юридичних наук.

Тетяна ЧОБАНУ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу,1групи
факультет прокуратури

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Актуальність проблем реалізації прав та свобод людини на сучасному етапі є очевидною, особливо в Україні, де порушення цих прав стають повсякденністю. Громадяни не мають повної впевненості в тому, що їхні

права будуть захищені в разі звернення до державних органів влади, і нерідко стикаються з проблемами при вирішенні певних питань.

Конституція України, зокрема її розділ II, ст. 29, гарантує кожній людині право на свободу та особисту недоторканість. Проте, на даний момент, громадяни не відчувають повного захисту своїх прав, хоча права і свободи людини мають бути найвищою цінністю [3].

Україна, як суверенна держава, зіштовхнулася з низкою важливих викликів, які вплинули на реалізацію прав та свобод своїх громадян. Один із найбільших і дійсно складних викликів – введення воєнного стану в країні через повномасштабне вторгнення рф.

Воєнний стан призводить до обмеження свободи руху громадян та проведення масових заходів, що важливо для їхнього повсякденного життя і виразу громадської думки, створює серйозні загрози для прав людини, включаючи свободу вираження, право на життя та безпеку.

Так, важливо знайти баланс між забезпеченням безпеки держави і захистом прав і свобод громадян в умовах воєнного стану. Це вимагає ретельного розгляду та контролю за владою, а також пошуку оптимальних рішень для забезпечення безпеки і прав людини [5].

Конституційне закріплення прав і свобод людини в різних країнах має свої особливості, які зумовлені національними традиціями у розвитку політико-правової теорії та практики. Зазвичай конституції містять спеціальні розділи, в яких фіксуються права та свободи, що передують розділам, що регулюють основи діяльності державного механізму.

Порівнюючи конституційно-правовий статус особи у різних країнах світу, можна відзначити кілька держав, в яких питанню прав і свобод людини приділяється особлива увага.

Так, насамперед слід зазначити Федеративну Республіку Німеччину, де особисті (громадянські) права займають важливе місце в конституції. Кожна людина має право на свободу, але використання цього права обмежується сферою прав інших осіб. Конституція гарантує ряд особистих прав, таких як право на життя, здоров'я, свободу віросповідання, свободу думки, слова, пересування та недоторканість приватного життя. Судовий захист забезпечує невід'ємність та невідчужуваність основних прав відповідно до статті 19 Конституції [4].

Італійська Республіка також визнає права та свободи людини як найвищу цінність. Конституція країни містить окремий розділ, присвячений особистим (громадянським) правам та свободам, які ґрунтуються на сво-

боді особистості. Це необхідна умова самовираження особистості, яка обмежує втручання держави й інших суб'єктів у приватне життя людини. Судовий захист, відшкодування матеріальної шкоди, право на особисту недоторканість та інші гарантії забезпечують свободу особистості у матеріальній та процесуальній сферах [1].

У Конституції Польщі є окремий розділ, присвячений особистим правам та свободам. Ці свободи, права та обов'язки громадян гарантують автономію людині як соціобіологічній істоті, зокрема право на життя та повагу до людської гідності, свободу пересування та вибору місця проживання, свободу совісті та віросповідання, свободу слова та вираження переконань [2].

Проголошення особистих прав та свобод є важливою, але не єдиною складовою правопорядку у суспільстві. Для реалізації цих прав та свобод потрібні відповідні умови, які повинні забезпечуватися надійною системою гарантій. Держава повинна забезпечити реалізацію конституційних прав та свобод, створивши відповідний механізм їх гарантування.

Основним елементом такої системи є гарантії, які являють собою низку конкретних засобів, завдяки яким стає реальним ефективне здійснення громадянами своїх прав та свобод, їх охорона та захист від правопорушення. Гарантії повинні забезпечувати всім рівні правові можливості для набуття, реалізації, охорони та захисту суб'єктивних прав та свобод.

Гарантії прав та свобод особистості є важливими чинниками в економічній, політико-правовій, культурній та інших сферах життя суспільства, оскільки створюють умови для реальної можливості здійснення прав та свобод особистості. Реалізація цих гарантій може вирішити багато актуальних проблем та питань, які турбують велику кількість людей не тільки в Україні, але й в інших країнах світу.

Для того, щоб забезпечити ефективні гарантії прав та свобод, необхідно мати відповідну законодавчу базу, а також дієві механізми їх захисту. Такі механізми включають у себе належну роботу правоохоронних органів, судову систему та органи контролю за дотриманням прав та свобод громадян. Крім того, важливо створити умови для активної участі громадськості у процесі захисту своїх прав та свобод, а також підвищення їх правової грамотності.

Проблеми реалізації прав та свобод людини існують як в Україні, так і в інших країнах світу. Вирішення цих проблем вимагає спільних зусиль

правоохоронних органів, судової системи та громадянського суспільства. Подолання цих викликів є важливим кроком у забезпеченні справедливого та демократичного суспільства, де права і свободи кожного індивіда поважаються та захищаються.

Список використаної літератури:

1. Конституція Італійської Республіки (з передмовою Володимира Шаповала. Київ. Маскаленко О. М. 2018. 62 с. URL: https://www.slideshare.net/CentrePravo/ss-122256638
2. Конституція Польщі від 02.04.1997 року. URL: https://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/rosyjski/kon1.htm
3. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. Відомості Верховної Ради України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
4. Конституція Федеративної Республіки Німеччини 1949 р. URL: https://handbookgermany.de/uk/basic-law
5. Про введення воєнного стану в Україні: Закон України від 24.02.2022 р. №2102-IX. Верховна Рада України URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text

Науковий керівник: Слінько Тетяна Миколаївна, завідувачка кафедри конституційного права, кандидатка юридичних наук, професорка.

Юрій ЛЮБЧЕНКО,
Харківський національний педагогічний університету імені Г. С. Сковороди,
студент 1 курсу, 14 групи
спеціальність 081 Право

ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ НА БЕЗПЛАТНЕ ОДЕРЖАННЯ ЛІКІВ ТА ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ

Захист прав військовослужбовців, які захищають Україну, а також учасників бойових дій, звільнених зі Збройних Сил України, має першо-

чергове значення. Держава несе конституційний обов'язок захищати цих осіб та забезпечувати умови для ефективної реалізації їхніх прав.

Відповідно до ч.5 ст. 17 Конституції України обов'язком держава є забезпечення соціального захисту громадян України, які проходять службу у Збройних Силах України та інших військових формуваннях, а також членів їхніх сімей» [1].

Одним із найгостріших та найпоширеніших порушень сьогодні є безпідставна і неаргументована відмова у безкоштовній медичній допомозі та забезпеченні учасників бойових дій призначеними лікарськими засобами [2]. Ці права чітко гарантовані ст.12 Закону України «Про статус ветеранів війни та гарантії їх соціального захисту» [3], яка встановлює такі пільги на безкоштовне забезпечення ліками, медичними виробами, імунобіологічними препаратами та медичними товарами відповідно до рецептів лікарів. Учасники бойових дій та прирівняні до них особи, як це визначено статтями 5 та 6 цього закону, мають право на такий захист.

Однак, незважаючи на наявність цих правових положень, їх реалізація залишається проблематичною. Наразі немає чіткого та ефективного механізму, який би гарантував, що учасники бойових дій можуть здійснювати свої права без зайвих бюрократичних перешкод. Більше того, у законі відсутні визначені процедури для випадків, коли військовослужбовцю або звільненому у відставку учаснику бойових дій відмовляють у доступі до безкоштовних ліків або коли лікарі відмовляються видавати рецепти. Немає передбачених санкцій за такі порушення, а також немає регуляторного механізму для їх вирішення.

Як наслідок, відсутність практичних механізмів забезпечення дотримання суттєво підриває саме право. Науково-правовий аналіз цього питання є своєчасним та критично необхідним. Важливо не лише закріпити ці права в законі, а й встановити практичні гарантії та операційні процедури, які роблять можливою їх реалізацію.

Конституція України (ст.3) наголошує [1], що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і напрямок діяльності держави. Держава несе відповідальність перед людиною за свою діяльність. Утвердження та гарантування прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Отже, фундаментальним обов'язком держави є вжиття конкретних заходів, які забезпечують ефективне функціонування цих соціальних гарантій на практиці, а не просто існування в правових текстах.

Крім того, соціальний захист також закріплений у міжнародно-правових актах. Наприклад, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права [4] та Загальна декларація прав людини [5] підкріплюють це зобов'язання.

Так, ст. 9 Пакту наголошує, що держави-учасниці цього Пакту визнають право кожного на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування, а ст.22 Загальної декларації зазначає, що кожна людина, як член суспільства, має право на соціальне забезпечення та право на реалізацію, шляхом національних зусиль та міжнародного співробітництва, економічних, соціальних та культурних прав, необхідних для її гідності та вільного розвитку її особистості.

На завершення, саме існування права на соціальний захист, включаючи доступ до безкоштовної медичної допомоги та ліків, не гарантує його реалізації. Без чітко визначених процедур, інституційної підзвітності та механізмів відшкодування ці права залишаються значною мірою теоретичними. Держава повинна не лише законодавчо закріпити такі права, але й створити та впровадити умови, за яких вони ефективно підтримуються та виконуються.

Список використаних джерел:

1. Конституція України. URL: https://surli.cc/hbcdey (дата звернення 02.05.2025 р.).
2. Любченко Ю. Щодо гарантій захисту прав учасників бойових дій на безоплатне медичне обслуговування. Актуальні проблеми приватного та публічного права : матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 96-річчю від дня народження члена-кореспондента НАПрН України, академіка Міжнародної кадрової академії, заслуженого діяча науки України, доктора юридичних наук, професора О. І. Процевського, Харків, 28 березня 2025 року. / Наукова редакція: Тетяна Головань, Ольга Гоц-Яковлєва, Олена Коваленко, Оксана Пономаренко : Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна. Видавництво: ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2025. с.651–654.

3. Закон України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту»/ URL: https://surl.gd/fnouiz (дата звернення 05.05.2025 р.).
4. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 року. URL:https://surl.li/dpztzv (дата звернення 05.05.2025 р.).
5. Загальна декларація прав людини. URL: https://surl.li/hamasd (дата звернення 04.05.2025 р.).

Науковий керівник: Марченко Володимир Володимирович, д-р юрид. наук, професор, професор кафедри державно-правових дисциплін, кримінального права і процесу Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди.

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Аліна БРУСЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 1 курсу, 1 групи
факультету прокуратури

УКРАЇНСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА СПІЛКА ЯК ПРАВОЗАХИСНИЙ ФЕНОМЕН В УМОВАХ РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ

В умовах радянського тоталітарного управління було важко створити навіть гурток для представлення праць письменників чи організувати літературний вечір без контролю тодішньої влади або якось інакше виявити українські традиції – що вже казати про правозахисну організацію, яка ще й виступає за вихід із Радянського Союзу. Та попри це українцям вдалося створити Українську Гельсінську спілку – унікальне об'єднання, що зробило вагомий внесок у формування національної правосвідомості й активну боротьбу за визволення з-під радянського режиму. Саме таке вагоме історично – правове значення Української Гельсінської спілки обумовило вибір мною цієї теми.

Щоб краще зрозуміти напрямок і суть діяльності УГС, слід поглибитися в історичні передумови її виникнення та попередника цієї організації – Українську Гельсінську групу. Поштовхом до створення організації був прийнятий у Гельсінкі на Нараді з питань безпеки і співробітництва в Європі Заключний Акт, в якому йшлося про суверенну рівність держав, непорушність кордонів, забезпечення виконання у кожній державі-підписанті високих принципів демократії, прав і свобод. Серед країн-підписантів був і СРСР разом із 35-ма державами Європи і США. Для нагляду за належним виконанням Гельсінських угод в Україні в листопаді 1976 року була створена Українська Гельсінська група, яку очолив Микола Руденко. Згодом на хвилі перебудови та демократизації вона реформувалася в Українську Гельсінську спілку, що консолідувала правозахисні групи з усієї України.

Діяльність Спілки фактично завершилась не розпочавшись. На основі доносу всіх учасників новоствореної організації було заарештовано. За ст. 56 Кримінального кодексу СРСР «Зрада Батьківщині» та за «змову з метою захоплення влади» Л. Лук'яненка було засуджено до розстрілу (згодом замінено на 15 років таборів), І. Кандибу на 15 років таборів, І. Віруна на 10 років таборів. Наступного кроку в правозахисній діяльності активістам в УРСР довелося чекати майже 15 років. [1] Українська Гельсінська спілка була створена як централізована антикомуністична організація. У спілку запроваджено сувору процедуру відбору: новий член мав отримати дві рекомендації від членів Проводу. Це допомагало певним чином вберегти її від проникнення агентів КГБ.

УГС існувала у важких умовах, зумовлених таким історичним періодом як Радянський Союз. Тож діяльність організації супроводжувалася утисками з боку радянської влади: переслідування членів спілки, спроби дискредитації організації, обшуки, арешти. Яскравим виявом цих утисків є факт створення через кілька днів після заснування спілки групи для протидії спілці, адже КГБ вбачало велику небезпеку радянському тоталітаризму.

Правова діяльність УГС була багатовекторною. Вона виступала за дотримання прав і свобод, що були закріплені в таких міжнародних документах як Загальна декларація прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Гельсінський заключний акт. УГС здійснювала моніторинг порушення прав, документуючи випадки політичних репресій, незаконних арештів, переслідувань за переконання, релігію, мову чи національність. Також у списку діяльності спілки була правова просвіта – члени УГС знайомили населення з їхніми правами, перекладали і поширювали міжнародні правозахисні документи. Спілка здійснювала юридичний захист репресованих, пишучи скарги, апеляції та звертаючись до іноземних правозахисних структур. Ще однією складовою діяльності, яка безпосередньо пов'язана з правовою сферою є викриття свавілля влади: УГС публічно виступала проти політичного терору, фабрикування справ КДБ, порушення прав національних меншин, зокрема українців, кримських татар, євреїв.

Окрім значного правового внеску, організація, безумовно, відіграла велику роль в активізації національної боротьби за незалежність, яку згодом очолили члени спілки. Напрацювання Української Гельсінської спілки також лягли в основу таких документів, як Декларація про державний суверенітет.

Отже, Українська Гельсінська спілка стала наступником таких борців за незалежність, як Головна Руська Рада, УЦР, ОУН, УПА. Вона гідно підхопила їхню ідею й продовжила нести її шляхом до перемоги над радянським комунізмом. Під загрозою бути засланим у концтабір, члени Спілки боролися за права і свободи людей, продовжували національний спротив і закладали фундамент незалежності України.

Список використаних джерел:

1. Радомир Мокрик. Український Гельсінський рух (1976–1991): правозахисний, культурний та державотворчий аспекти // Український альманах. – 2021. – № 1. – С. 138–184. URL: https://ukralmanac.univ.kiev.ua/index.php/ua/article/view/177

Науковий керівник: Лизогуб Віталій Анатолійович, доцент, кандидат юридичних наук.

Анна ХАЗАН,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 курсу, 4 групи
факультету прокуратури

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СПЕЦСЛУЖБ У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (1917–1921)

Національні спецслужби завжди були підтримкою та інструментом влади для високопосадовців так і за часів революції та визвольних змагань (1917–1921) українські державні утворення усвідомили потребу у створенні власних розвідувально-контррозвідувальних структур для захисту державності від зовнішніх та внутрішніх загроз.

Спроба УЦР створити інституцію спеціального характеру припала ще до проголошення УНР, коли у другому складі, створеного після Першого Всеукраїнського військового з'їзду (червень 1917 р.), Генерального Військового Комітету було сформовано Комісію спеціальних служб. Попри те, що для цього органу не було визначено конкретних завдань,

а тільки призначено керівника (генерал-майор Л. Кондрашевич), погоджуємося з В. Сідаком, що вже сам факт створення спеціального органу є свідченням усвідомлення необхідності існування подібних структур в майбутніх збройних силах України [1].

Сприятливі умови для збору інформації про зарубіжні країни та їх збройні сили виникли при створенні за кордоном мережі постійних дипломатичних представництв УНР. Навесні 1918 р. співробітники міністерства закордонних справ республіки підготували проект закону «Про закордонні установи УНР». Цей законопроект мав на меті підведення під процес розбудови зовнішньополітичного представництва УНР відповідної правової та організаційної бази. Документ визначав типи і штати дипломатичних представництв України. При цьому до штатів посольств 1-го і 2-го розрядів (відповідно – 9 і 7 штатних одиниць) пропонувалося ввести посади військових аташе [2, ф.2592, оп.1, спр.67, арк.37].

Як уже зазначалося, координувати їх поточну роботу мав підвідділ закордонного зв'язку Генштабу. Отже, в період Центральної Ради почалося і формування системи військового аташату України [1].

Також в цей час відбулась диференціація військової розвідки, що підтверджується існуванням «політичного бюро по справах контррозвідки», що мало б покращити координацію дій спецслужб.

З моменту створення Генерального секретаріату робота над формуванням спеціальних служб, відповідальних за захист інформації, набула більш чітких і визначених форм. Також він сприяв утворенню Крайового Комітету, проте 28 жовтня 1917 р. за рішенням Малої ради він був ліквідований. Саме Генеральний секретаріат і перейняв функції, раніше покладені на Крайовий Комітет.

Згодом уряд ініціював створення Комісії для охорони ладу в Україні та Особливий Комітет по охороні революції, які де-факто так і не ввійшли в дію, але ознаменували спробу коректного юридичного оформлення потрібних державних інституцій.

Саме в період Центральної Ради було здійснено перші кроки на шляху будівництва вітчизняних спеціальних служб, котрі мали вирішувати питання захисту безпеки України. З'являється низка революційних органів захисту нового ладу в Україні. Але через відсутність чітко визначених завдань, єдиної політичної волі у провідників країни щодо їх формування, досвіду такої роботи, кваліфікованих кадрів ці інституції виявились аморфними і небоєздатними [1].

Отже, активізація російської агентури, численні прорахунки українського військового керівництва, неузгодженість їх ідей, надмірна політизація, некоректний підбір кадрів, який базувався не на професійних якостях, а на ідеології, відсутність у генштабу спецпідрозділу розвідки, опортунізм та загальне нерозуміння вектора розвитку держави призвело до зникнення існування не тільки цього інституту, а й держави в цілому.

Незважаючи на на поразку, досвід спецслужб часів революції став підґрунтям для подальшого розвитку українських сил безпеки у XX – XXI століттях. У майбутньому ці напрацювання, а також історична пам'ять про намагання українців забезпечити безпеку власної держави, стали важливою складовою концептуального та практичного підґрунтя для розбудови сучасних силових і розвідувальних структур незалежної України.

Список використаних джерел:

1. Сідак В. С. Національні спецслужби у період Української революції 1917–1921 рр. (невідомі сторінки історії): Монографія. К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1998. 320 с. URL:http://exlibris.org.ua/sidak/index.html
2. ЦДАВО України. – Ф.2592. – Оп.1. – Спр.67. – Арк. 37-зв

***Науковий керівник**:* Скрипчук Володимир Петрович, асистент кафедри теорії та історії права, кандидат історичних наук.

Владислав КАЖИКА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студент 1 курсу, 4 групи
факультету прокуратури

РОЗВИТОК РОЗВІДКИ У ЧАСИ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ

За працею Степанкова [1] , найпершими засобами отримання інформації про плани та чисельність татарів були невеликі розвідувальні загони, метою яких було захопити «язиків». Прикладом дієвості цього методу за даними , є раптовий напад на зосередження турецько-татар-

ських підрозділів у Білгороді у 1593 р. , який став можливим завдяки відомостям отриманим з вуст полонених.

Також, у часи С. Наливайка працювали унікальні диверсійні плани, прикладом цієї діяльності є захват замку подільського міста Гусятина, який був сильно укріпленим. Він відправив людей, що раніше служили у польских швагрів Калиновського-Лешньовського і Радецького , і ті у свою чергу від їх імені попросили у місцевого урядника приготувати сніданок для панів і зустріти їх за містом. Нічого не підозрюючи урядник зробив все так, як від нього і вимагалося, після чого потрапив до рук Наливайка і його «кількасот» переодягнутих людей, що ховалися в різних місцях. Більшість з них негайно пройшли через відчинені двері та по драбинах через вали. У висновку, Наливайко поснідав і отримав зброю і майно магната.

Нового розвитку діяльність отримала за часів гетьмана Сагайдачного. Саме він почав використовувати шпигунів. Завдяки ним гетьман завжди мав актуальну інформацію щодо дій і чисельності армій ворога, через це його військо отримувало шанс діяти на випередження. Крім того він використовував розвідувальні загони з ціллю нав'язування боїв турецько-татарським роз'їздам. Метою таких операцій було дезорганізація ворога, з приводу місцезнаходження основних сил війська Запорозького і гальмування їх пересування.

На той час діяльність регулювалась звичаєвим правом, тому пам'яток які б могли описати організацію таких процесів не збереглося.

За часів національно-визвольної війни з'являється певна структура агентів, оскільки їх діяльність перестала бути стихійною , її почали спрямовувати на місцях резидентами. Загальним керівництвом займався сам Хмельницьким, у випадках коли справа була дуже важливою він навіть інструктував розвідників. Ця система працювала через те, що більшість агентів розвідки були попами або належали до шляхти, включаючи польську.

Окремо варто згадати роль міщан та селян. Хмельницький користувався лояльністю цих верств населення. Методикою за якою проходило вербування був пошук знедолених а то й люмпенізованих груп населення включаючи як жінок, так і підлітків різних національностей, що до речі, допомогало майбутнім розвідникам бути непомітним.

У цю добу також почали широко використовувати універсали, в них містилися конкретні роспорядження або призначення на посаду. Доказом

того, що універсали могли використовувалися з такої ціллю може виступити універсал Богдана Хмельницького за 8 (18) листопада 1649 року, про затвердження Івана Скиндера чернігівським війтом.

Переходячи до часів нової січі [2] російський уряд був зацікавлений у розвідці, тому запорозькі розвідники були скеровані на території сусідніх Кримського ханату та Правобережжі, яке знаходилося під владою Речі Посполитої. Такий вибір був зроблений враховуючи те, що більшість низових козаків знали польську і татарську мови.

З'явився поділ розвідки на внутрішню і зовнішню. Суть внутрішньої полягала у зборі інформації безпосередньо Запорозькій Січі .Основним методом такої розвідки був допит прибулих із сусідніх регіонів запорозьких або гетьманських купців або втікачів-невільників. Важливим методом внутрішньої розвідки було підслуховування розмов татарів . У такий спосіб була здобута інформація у ході розмов з татарськими та турецькими купцями, що приїхали на Січ. Це стосувалося свідчень щодо поразки татарських військ під командуванням сина кримського хана Арслана Гіреяу війні з черкесами та участь у кампанії російських солдатів на боці останніх.

Кажучи ж про зовнішню розвідку , під час вибору агента грали роль наступні критерії, які були обов'язковими під час вибору, освіченість, винахідливість, знання місцевості, та знання мови регіону, куди відправляли розвідника. Чисельність розвідників у складі 1 міссії корелювалась від 1 до кількох. З'являється таке поняття як легенда для прикриття. Найбільш поширеним видом була легенда купця і зумовлено це було тим, що через активну торгівлю між Запорозькою Січчю та Кримським Ханатом. Методика ж заключалася у 3 постулатах: побачене на власні очі, розмови та підслуховування.

Повертаючись до регулювання процесу розвідки , 17 січня 1737 року вийшла наказ-інструкція київському генерал-губернатору що мала назву «Об отправлении дел по его должности». В ньому були пункти «О шпионах» та «О проведывании ведомостей в пограничных местах» . Перший пункт вказував рекомендації щодо виявлення і перешкоджання збору інформації розвідниками інших держав , а про розділ про розвідку наказував всілякими можливими засобами розвідувати ситуацію в прикордонних землях і доносити особисто імператриці, Сенат, Військову колегію та Колегію іноземних справ.

Аналізуючи хронологію подій можна сказати , що розвідка і диверсійна діяльність еволюціонували від спонтанних і обмежених за масш-

табами дій до систематизованої, стратегічно важливої сфери державної безпеки, що активно впливало на хід воєн, політичні процеси та міжнародні відносини.

Список використаних джерел:

1. Степанков В . *Розвідка і контррозвідка Богдана Великого*. Кам'янець-Подільський, 2008. С. 47–50, 55–61, 81–92. URL:https://shron1.chtyvo.org.ua/Stepankov_Valerii/Rozvidka_i_kontr_Bohdana_Velykoho_1648-1657_rr.pdf
2. Синяк І . *Розвідка Війська Запорозького Низового в добу Нової Січі (1734–1775 рр.)*. Київ, 2017. С. 267, 300–308. URL:https://www.academia.edu/37656805

Науковий керівник: Скрипчук Володимир Петрович, асистент кафедри історії та теорії права, кандидат історичних наук.

Єлизавета РАЩУПКІНА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 курсу, 4 групи
факультету прокуратури

БЕРЕЗНЕВІ СТАТТІ 1654 РОКУ: ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНИ У СКЛАДІ МОСКОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ

Наша історія багата та велична. Про неї можна розповісти багато, але я хочу зосередити увагу на подіях XVII століття, доби правління Богдана Хмельницького. Питання правового статусу України у складі Московської держави є надзвичайно важливим в контексті сьогодення адже не знаючі минулого не можна будувати майбутнє.

Національно-визвольна війна була важливою подією в історії українського народу, оскільки Україна в цей час знаходилась під владою Речі Посполитої і тому звільнення від польського гніту означало створення умов для більш-менш комфортного економічного, соціального, духовного розвитку під егідою православ'я. Було декілька причин, що посприяли початку війни: соціально-економічні, національно-політичні та політичні [1].

Коли Україна у війні з поляками виснажила свої ресурси та неодноразово була зраджена з боку союзників Богдан Хмельницький, як лідер шукав союзників у боротьбі проти Речі Посполитої, то на це відгукнулась Московська держава. Щоб, на думку Хмельницького, заручитися підтримкою союзної держави, у 1654 році він уклав «Березневі статті».

Російсько-український договір 1654 року варто розглядати як двобічний акт виявлення волі обох країн та значною мірою як військово-політичний союз держав. Угода з Московією сформувала низку перспективних чинників для комплексного вирішення військово-стратегічних завдань для українського керівництва [2].

Березневі статті 1654 року закріплювали автономію України у складі Московської держави, але вони ставили Україну під фактичний контроль Московії. Хоча Україна зберігала свою внутрішню адміністрацію, на території Гетьманщини з часом розвивалася система московських адміністративних органів. Це поступово обмежувало автономію місцевих органів влади, що дозволяло Московії здійснювати більший контроль над українським життям. Влада в Гетьманщині залишалися за гетьманом та козацькою старшиною. Збережено адміністративно-територіальний поділ на полки та сотні з відповідною системою управління. Реєстр козаків встановлювався у 60 тисяч осіб. Податки збирали українські органи без втручання Москви. Московські війська не мали права стояти в Україні без дозволу. Збережено власну судову систему та права судочинства за українськими законами та звичаями. Україна могла вести самостійну зовнішню політику, крім стосунків із Польщею та Туреччиною. Православна церква отримувала державний захист.

Отже, правовий статус України в складі Московії за Березневими статтями 1654 року був балансом між автономією та підкоренням. Україна зберігала певну автономію незалежність у внутрішніх справах, але зобов'язувалась підкорятися Московії у питаннях зовнішньої політики, війни, і в деяких аспектах адміністративного управління. З часом цей баланс зміщувався на користь Московії, що призводило до зменшення автономії України та її повного інтегрування в склад Московської держави.

Список використаних джерел:

1. Грушевський Я., Яковлів А. Юридично-правова оцінка Березневих статей // Проблеми захисту прав та свобод людини і громадянина: тези доп.

VI Всеукр. наук.-практ. конф. молодих учених і студ. (Чернігів, 16–17 трав. 2019 р.). – Чернігів: ЧНТУ, 2019. – С. 341. URL:https://ir.stu.cn.ua/bitstream/handle/123456789/20444/pzp2019.pdf?sequence=1&isAllowed=y#page=341
2. Сонько Я. В. Міждержавне значення та наслідки Березневих статей 1654 року // Актуальні дослідження правової та історичної науки: матеріали міжнар.наук.-практ. інтернет-конф. (Тернопіль, 13 трав. 2021 р.). – Вип. 32. – Тернопіль, 2021. – С. 45. URL: https://www.lex- line.com.ua/data/downloads/file_1622571412.pdf#page=45

***Науковий керівник**:* Скрипчук Володимир Петрович, асистент кафедри теорії та історії права, кандидат історичних наук.

***Ірина КРАВЧЕНКО*,**
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 курсу, 3 групи
факультету адвокатури

ІСТОРИЧНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДЕРЕВ-ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ

Старі дуплисті дерева відіграють важливу роль у підтриманні біорізноманіття, однак в Україні вони досі часто підлягають знищенню через застарілі нормативні акти. Такий підхід не лише суперечить європейським екологічним стандартам, але й відриває нас від власної історичної спадщини. Адже ще в часи Русі існували правові норми, які – нехай і з господарських міркувань – сприяли збереженню дуплистих дерев. Цей досвід за умови сучасного переосмислення може слугувати цінним орієнтиром для вдосконалення українського природоохоронного законодавства.

Особливу увагу заслуговує «Руська Правда» – правовий кодекс Русі, в якому вже тоді фіксувалися норми, що сприяли збереженню дуплистих дерев. Йдеться про положення, які захищали борті – вулики в дуплах дерев. Бортні дерева мали спеціальні знаки захисту, а їхнє знесення серйозно каралося.

Зокрема, стаття 71 поширеної редакції «Руської Правди» встановлювала штраф у 12 гривень за знищення позначки борті [6, с. 74]. А стаття 75 призначала штраф у три гривні за підрубування борті й окремо відшкодування пів гривні власнику дерева [6, с. 75–76]. Це була досить велика сума – наприклад, кінь у ті часи коштував 2–3 грн [9, с. 3].

Попри те, що зазначені норми були спрямовані головним чином на захист економічних інтересів власників бортей, вони мали важливе екологічне значення. Сучасні наукові дослідження підкреслюють виключне значення дуплистих дерев (якими були бортні дерева) для збереження біорізноманіття. Дупла дерев, створені природним шляхом або штучно бортниками, є «готелями» для різноманітних організмів. Наприклад, дослідження в Норвегії виявило, що кількість видів жуків навколо дуплистих дубів-ветеранів була на тридцять відсотків вища, ніж навколо молодих дубів [5]. Мертва деревина в дуплах є субстратом для грибів, які, своєю чергою, стають джерелом їжі для безхребетних.

Оскільки мед зазвичай добували в дуплах лип, «Руська Правда» захищала липові гаї від знищення [9, с. 3]. Крім того, наявність дупел сприяла збереженню не тільки популяції диких бджіл, але й багатьох інших мешканців лісу. Бортництво мало синергетичний ефект: бджоли запилювали навколишні рослини, а їхні продукти життєдіяльності (віск, прополіс) гальмували гниття деревини, подовжуючи життя деревам.

Таким чином, в часи Русі українці добре розуміли цінність старих дуплистих дерев. Цікаво, що сучасні європейські стандарти догляду за деревами демонструють схожий підхід. Наприклад, п. 4.2.5 Європейського стандарту обрізки дерев EAS 01:2024 надає визначення дерева-ветерана [2, с. 20]. Це дерево, яке досягло поважного віку, має порожнини та мертву деревину. Згідно зі стандартом, догляд за деревами-ветеранами, враховуючи їхню екологічну цінність, потребує особливого підходу та має виконуватися спеціалістами, які сертифіковані як Veteran Tree Specialist [2, с. 23].

Подібний принцип міститься в британських стандартах щодо роботи з деревами BS 3998:2010. Пункт 3.30 визначає типовими характеристиками дерева-ветерана велику товщину стовбура, ознаки скорочення об'єму крони та наявність дупла. Окрім того, пункт 3.30 надає визначення терміну «ветеранізація» (veteranization), що включає штучне створення дупел у деревах з метою забезпечення середовищ існування для дикої природи [1, с. 8]. Стандарти підкреслюють важливість врахування

особливостей дерев-ветеранів при догляді за ними, а також містять вимоги, яких слід дотримуватися при ветеранізації.

Бережне ставлення до дуплистих дерев відображено також в законодавстві Німеччини. Їхній захист регулюється Федеральним законом про охорону природи (BNatSchG). Згідно з § 44 абзацом 1 №3 BNatSchG, видалення, пошкодження або знищення місця розмноження та відпочинку диких тварин видів, що знаходяться під особливою охороною, заборонено. Дупла дерев, безсумнівно, є місцями розмноження та відпочинку. Навіть за відсутності безпосередньої присутності тварин, видалення таких дерев потребує спеціального дозволу від природоохоронних органів [4].

Як вже згадувалося, в часи Русі дуплисті дерева з бортю виділялися спеціальними позначками, щоб їх можна було відрізнити від інших дерев. Подібний підхід, коли дуплисті дерева, враховуючи їхню особливу цінність, спеціально позначаються, застосовується в європейських країнах. Наприклад, у Франкфурті-на-Майні було позначено сріблястими табличками 3599 дерев з дуплами у зелених зонах міста [3, с. 28].

Проте сучасне українське законодавство на теперішній час різко контрастує зі своєю історичною спадщиною та європейськими цінностями. Звичайна практика поводження з дуплистими деревами в Україні – це знесення. Такий підхід не лише призводить до втрати цінних оселищ для дикої природи, але й суперечить зобов'язанням України у процесі євроінтеграції. У межах гармонізації з правом Європейського Союзу питання правового захисту дерев-ветеранів має посісти належне місце поряд з іншими природоохоронними стандартами, що вже впроваджуються в українське законодавство.

Наразі стаття 23 Постанови КМУ від 27 липня 1995 р. №555 «Про затвердження Санітарних правил в лісах України» дозволяє залишати не більше 10 дуплистих дерев на гектар лісу, окрім територій природно-заповідного фонду [8].

В містах України ситуація ще гірша – видаленню підлягають взагалі всі дуплисті дерева. Згідно з п. 9.1.12. Наказу Міністерства будівництва, архітектури та ЖКГ України від 10.04.2006 №105 «Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України», дерево визнається аварійним у разі наявності гнилої серцевини стовбура [7]. Звісно, якщо в дереві є дупло, то воно має гнилу серцевину стовбура, і таким чином дуплисте дерево, незалежно від того, несе воно небезпеку

людям чи ні, автоматично підпадає під категорію «аварійного», яке підлягає видаленню. Завдяки такому підходу особливо цінні для біорізноманіття екземпляри дерев знищуються, що призводить до зникнення птахів, білок та інших тварин.

Отже, хоча охорона дуплистих дерев є частиною глибокої історичної традиції українського народу та сучасним європейським пріоритетом, поки Україна рухається в протилежному напрямку.

Для України ключовими кроками мають стати:

- законодавче закріплення спеціального статусу дерев-ветеранів;
- створення дієвих механізмів їхньої реєстрації та охорони;
- запровадження санкцій за їхнє пошкодження чи знищення;
- інтегрування цього підходу у широку природоохоронну політику України.

Сьогодні, коли ЄС виділяє мільйони на відновлення біорізноманіття, Україна має унікальний шанс – поєднати власну історичну спадщину з європейськими інноваціями. «Руська Правда» має стати не артефактом, а живим керівництвом для зеленого майбутнього, адже являє собою наочний приклад, як можна жити в гармонії з природою. На Русі існувало розуміння цінності дуплистих дерев в природі задовго до того, як вона була доведена науково. На жаль, сьогодні більшість людей в Україні не усвідомлюють їхню важливість на відміну від своїх пращурів. І варто повертати подібне бережне ставлення – як через освітні заходи, так і законодавчо.

Список використаних джерел:

1. BS 3998:2010. BSI Standards Publication Tree work – Recommendations. Official edition. London, 2010. 68 p. URL: https://www.westberks.gov.uk/media/50570/CD17-2-BS3998-2010-Tree-Work-Recommendations/pdf/CD17.2_BS3998.2010_Tree_Work__Recommendations.pdf (date of access: 02.05.2025).
2. EAS 01:2024 (EN). European tree pruning standard. Official edition. URL: https://www.europeanarboriculturalstandards.eu/etps (date of access: 02.05.2025).
3. Dietz, M., Schieber, K. & Mehl-Rouschal, C. (2013): Höhlenbäume im urbanen Raum. Entwicklung eines Leitfadens zum Erhalt eines wertvollen Lebensraumes in Parks und Stadtwäldern unter Berücksichtigung der Verkehrssicherung. – Hrsg.: Umweltamt Stadt Frankfurt am Main und Institut für Tierökologie und Naturbildung. Teil 1 Projektbericht: 137 S.

4. Hinweise zum Artenschutz. Schutz von Höhlenbäumen. Startseite | Jena Umwelt. URL: https://umwelt.jena.de/system/files/2019–01/2_HinweisezumArtenschutz_SchutzvonHoehlenbaeumen.pdf (Zugriff am: 02.05.2025).
5. Veteran trees have divergent effects on beetle diversity and wood decomposition / R. Wetherbee et al. PLOS. URL: https://doi.org/10.1371/journal.pone.0248756 (date of access: 01.05.2025).
6. Правда Руська Ярослава Мудрого: початок законодавства Київської Русі: навч. посіб. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого; уклад. Г. Г. Демиденко, В. М. Єрмолаєв; вступ. ст. В. Я. Тацій. Харків: Право, 2014. 344 с.
7. Про затвердження Правил утримання зелених насаджень у населених пунктах України : Наказ М-ва буд-ва, архітектури та ЖКГ України від 10.04.2006 № 105. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-06#Text (дата звернення: 02.05.2025).
8. Про затвердження Санітарних правил в лісах України : Постанова Каб. Міністрів України від 27.07.1995 № 555 : станом на 12 груд. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/555–95-п/ed20201212#Text (дата звернення: 02.05.2025).
9. Ференець, О. П. (2013). Охорона навколишнього середовища в Україні часів Київської Русі. Вісник Житомирського національного агроекологічного університету, (1 (1)), 334–338. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vzhnau_2013_1%281%29__53

Науковий керівник: Омарова Айсел Азад кизи, кандидатка юридичних наук, доцентка.

Олександра НАУМЧУК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 курсу, 4 групи
факультету прокуратури

ПОРІВНЯННЯ ПАКТІВ 1710 РОКУ З КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНА СПАДКОЄМНІСТЬ

Історія держави і права дозволяє простежити, як формувалися основи сучасного законодавства. Конституція – ключовий елемент демокра-

тичної держави, що закріплює права, свободи громадян та принципи організації влади. Порівняння історичних і сучасних конституцій дає змогу оцінити еволюцію правових ідей та визначити напрями вдосконалення законодавства. У цій роботі буде розглянуто «Пакти й Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» 1710 року як ранній зразок українського конституціоналізму та проведено їх порівняння із чинною Конституцією України.

Після поразки у Полтавській битві 1709 року та смерті Івана Мазепи гетьманом був обраний Пилип Орлик. Попри еміграцію, він прагнув збереження традицій та політичної незалежності Гетьманщини. У 1710 році в Бендерах Орлик і кошовий отаман Кость Гордієнко підписали угоду «Пакти й Конституції прав і вольностей Війська Запорозького». Вона містила преамбулу, 16 розділів та такі основні ознаки.

По-перше, однією з основних ознак конституції був чіткий розподіл повноважень між гетьманом, Генеральною радою та Генеральним судом, що відповідали за виконавчу, законодавчу та судову владу відповідно. Тобто, значно обмеженими стали повноваження гетьмана, що традиційно мав одноосібну монархічну владу. Закріплювався принцип народовладдя. Гетьман мав обиратися на раді.

По-друге, документ регулював права і обов'язки козаків, міщан і селян. Документ не містив кодифікованого законодавства, але гарантував майнові права, забороняв зловживання старшини та підкреслював непорушність приватної власності.

По-третє, передбачалась церковна автономія. У конституції чітко сказано, що гетьман мав перевести українську церкву під управління Константинопольського патріарха.

По-четверте, Конституція визнавала важливість місцевого управління – прав міщан, міст і містечок. Хоча прямо магдебурзьке право не згадується, ідеї місцевого самоврядування та громадського контролю були присутні.

Конституція П. Орлика є важливою історичною пам'яткою та надбанням українського народу, яка базується на концептуальних засадах справедливості, гуманізму, демократичного устрою держави, розвитку народовладдя, забезпеченні прав і свобод людини, поділу владних повноважень між різними структурами державного механізму. [1]

І хоч Пакти не втілилися в житті Гетьманщини…, можна говорити про відображення багатьох положень у сучасній Конституції України. [2]

По-перше, форма правління. У Пактах це була обмежена гетьманська влада з радою, а сьогодні це парламентсько-президентська форма. Щодо принципу поділу влади: як і в конституції Орлика, так і в сучасній конституції, влада України поділена між законодавчою, виконавчою та судовою гілками. Проте, якщо у першому поділ був на рівні ідеї і не реалізувався, то в Україні він формально закріпленим та реалізованим.

По-друге, народовладдя. У часи гетьманщини це проявлялось виборами гетьмана радою. Сьогодні ж це проявляється в більш широкому понятті, наприклад, президентських, парламентських виборах.

По-третє, права і свободи переважно забезпечувалися для козаків та міщан. Сьогодні ж вони чітко прописані та є у кожного громадянина, що закріплено у сучасній Конституції України, розділі II.

По-четверте, за Пактами Орлика, гетьман мав перенести церкву під Константинопольський патріархат. Нині церква є відокремленою та незалежною від держави, що закріплено у статті 35. А також, раніше були лише окремі згадки про самоврядування. Нині працює повноцінне муніципальне право (розділі XI).

Отже, «Пакти й Конституції прав і вольностей Війська Запорозького» стали унікальним явищем української політичної думки XVIII століття. Попри те що документ не набув чинності, він заклав ідеї, які значно випереджали час- поділ влади, народовладдя, захист прав і церковну автономію. Багато з положень цього документа сьогодні реалізовано в чинній Конституції України, що підтверджує спадкоємність національної правової традиції.

Список використаних джерел:

1. Гайдук М. Ю. Конституція Пилипа Орлика: історико-правовий аспект / М. Ю. Гайдук // Право і безпека. – 2017. – №2 (65). – С. 51–56. – URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/0338d36c-fc5d-41bd-88f1-9635fea5e503/content
2. Новик М. К. Конституційно-правові погляди гетьмана Пилипа Орлика / М. К. Новик // Матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Історико-правові погляди та ідеї у вітчизняній історії держави і права» (Житомир, 15 травня 2015 р.). – Житомир : ЖНАЕУ, 2015. – С. 28–30. – Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/16582/1/Новик_Микола_Кузьмович.pdf

Науковий керівник: Скрипчук Володимир Петрович, асистент кафедри теорії та історії права, кандидат історичних наук

Поліна ЦВЄТКОВА,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 курсу, 1 групи
факультету слідчої та детективної діяльності

ГОЛОДОМОРИ В УКРАЇНІ

Знищення росією України розпочалось в далекому XVII столітті з першої окупації, але навіть під час анексії вони продовжували знищувати українців зсередини, яскравим прикладом слугує XX століття і голодомори, спричинені радянською владою.

Чотири рази за два з половиною десятиріччя радянська Україна потрапляла в пекельний лабіринт голодомору з величезними людськими жертвами. Кожний з них має своє специфічне обличчя. Разом з тим їм властива одна спільна риса: примусові державні хлібозаготівлі [1, ст.7]. Розглянемо кожен з них окремо:

1) Голод 1921–1923 рр. Уразив південні регіони України, особливо сучасні Одещину, Миколаївщину, Херсонщину, Дніпропетровщину та інші. Основними причинами були: посуха 1921–1922 років, повоєнна розруха, політика воєнного комунізму, що передбачала продрозкладку, а також надмірним вивезенням хліба.

2) Голод 1928–1929 рр. Відомий також як «невідомий». Неврожаї, а разом із тим недолуга економічна політика радянської влади, широке розведення «ножиць цін» між промисловими товарами і сільськогосподарською продукцією вже на зламі 1927/1928 р. спричинили гостру продовольчу кризу в усій країні [2]. Охопив південні регіони України.

3) Голодомор 1932–1933 рр. Визнаний геноцидом українського народу від 28.11.2006 Закон України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні». Охопив всю територію УСРР, наймасштабніший голод, що був організований сталінським режимом. Причинами слугували примусова колективізація, хлібозаготівельна політика, посуха, використання геноциду для придушення національного руху та опору селянства. За часів цього голодомору були створені «Закон про п'ять колосків» (жорстке покарання за збір залишків врожаю з колгоспних полів, навіть якщо це декілька колосків), «Чорні дошки» (система покарання із занесенням

сіл, що не виконали хлібозаготівельні плани на дошки, що означало подальше блокування їх спецзагонами, заборона виїзду за межі цих територій, вилучення їжі), постанова «Про встановлення єдиної паспортної системи по СРСР і обов'язкову прописку паспортів» (задля закріплення селян у ролі «радянських кріпаків».

4) Голод 1946–1947 рр. Став наслідком Другої світової війни, коли сільське господарство ще не оговталось після воєнних дій. Окрім того посуха, репресивна хлібозаготівельна та податкова політики, село знову було використано як «донор» для відбудови економіки.

Жертвами всіх цих трагедій за різними підрахунками стало 4–15 мільйонів жителів України. І хоч у дечому кожен голод чимось відрізняється вони мають головні спільні риси: репресивна хлібозаготівельна політика, що передбачала використання села як сировинної бази, а також цілеспрямоване використання голоду як засобу придушення та викорінення національного руху шляхом геноциду.

Після 1991 року немало західних істориків перетворилися на «ревізіоністів», які бажали очистити науку від антикомуністичних нашарувань, сформованих обставинами «холодної війни». Це зрозуміла позиція, але до таких нашарувань була віднесена й оцінка українського голоду як геноциду [3, ст.6]. Внаслідок чого визнання хоча б голодомору 1932–1933 років геноцидом українського народу було достатньо важкою та довготривалою процедурою.

Отже, лише за XX століття Україна пережила 4 голоди, лише 1 з них був визнаний актом геноциду українського народу, незважаючи на те що можна було запобігти кожній з цих трагедій, якби не цілеспрямована політика радянської влади на знищення українців та придушення можливого опору та національно-визвольних рухів. Кожен штучно створений голод потребує визнання та висвітлення на міжнародному рівні, задля викриття злочинів, що спричинили масові жертви серед населення.

Список використаних джерел:

1. Веселова О., Марочко В., Мовчан О. Голодомори в Україні. 2-ге вид. Київ – Нью-Йорк : М. П. Коць, 2000. 270 с.
2. Гриневич Л. Невідомий голод 1928–1929 років. *Наше слово*. URL: https://nasze-slowo.pl/nevidomiy-golod-1928–1929-rokiv/ (дата звернення: 24.03.2025).

3. Кульчицький С. Голодомор 1932-1933рр.: механізми сталінського терору. С. 6. URL: http://history.org.ua/JournALL/journal/2007/4/1.pdf (дата звернення: 24.03.2025).

Науковий керівник: Григоренко Д. А., доцент, кандидат юридичних наук.

Софія УТКІНА,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, студентка 1 курсу, 4 групи факультету прокуратури

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ 1918 РОКУ В ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ

Конституція Української Народної Республіки 1918 року стала маркером розвитку української правотворчості, заклавши фундамент національної державності на демократичних принципах. Вона окреслила правові рамки для розвитку української держави в надзвичайно складний історичний період, як перший повноцінний Основний Закон в українській історії. Шлях українського державотворення завжди був непростим і багатогранним. У цьому процесі конституційні акти мали особливе значення, тому що саме вони визначали державний устрій та права громадян.

Конституційний процес Українська Центральна Рада розпочала в червні 1917 року відразу ж після проголошення Першого універсалу створенням конституційної комісії у складі 100 осіб на чолі з видатним українським істориком та державним діячем Михайлом Грушевським. Проте активна робота над проектом конституції розпочалася після проголошення Української Народної Республіки III Універсалом від 7 (20) листопада 1917 року.[1, с. 68]

29 квітня 1918 року, Українська Центральна Рада прийняла Конституцію Української Народної Республіки, яка формально вступила в дію всього на одну добу та мала дещо декларативний характер.

Змістовно документ мав наступну структуру. Конституція Української Народної Республіки мала підзаголовок – «Статут про державний устрій,

права і вольності УНР» і складалася з 83 статей, об'єднаних у 8 розділів: I. Загальні постанови (статті 1–6); II. Права громадян України (статті 7–21); III. Органи влади УНР (статті 22–26); IV. Всенародні Збори УНР (статті 27–49); V. Про Раду Народних Міністрів УНР (статті 50–59); VI. Суд УНР (статті 60–68); VII.

Національні союзи (статті 69–78); VIII. Про часове припинення громадянських свобод (статті 79–83). [1, с. 69]

Одним із головних принципів Конституції УНР був поділ влади: на законодавчу (Всенародні Збори), виконавчу (Рада Народних Міністрів) і судову (Генеральний Суд). Місцеві органи влади представляли Виборні Ради і управи сільських і міських громадах, волостях і землях. Пріоритетна роль відводилася Всенародним Зборам України, як верховному органу влади УНР, які обиралися шляхом всенародного голосування на пропорційній основі, шляхом загального, рівного, безпосереднього виборчого права таємним голосуванням. Був виписаний статус депутата парламенту. Один депутат обирався приблизно від 100 тис. виборців терміном на 3 роки і працював на постійній основі, що свідчило про професійний характер Всенародних Зборів. Через інститут недоторканості депутат не міг бути притягнений до відповідальності за свою політичну діяльність. [2, с. 6]

Отже, Конституція УНР є важливим правовим документом в державотворенні української державності і має важливе значення в історії вітчизняного революційного конституціоналізму. Текст Основного Закону, не тільки враховував найкращі досягнення світової та національно-правової думки, а й за «рівнем демократичності» багато в чому і перевищував всі сучасні йому конституції. Не поступався він діючим тоді основним законам і за рівнем правової культури чи юридичної техніки. [3, с. 78] Також можна сказати, що Конституція УНР, яка була прийнята у 1918 році, стала маркером нової віхи в історії та закріпила на законодавчому рівні надзвичайно важливі здобутки боротьби української нації за право на самовизначеність та незалежність.

Виходячи з цього, Конституція УНР заклала важливу ідею щодо розділення влади на три гліки, що через багато років знайшло своє відображення в сучасній Конституції України 1996 року. Це показує, що українська держава попри всі складнощі, зберегла зв'язок зі своїми правовими традиціями початку XX століття.

Список використаних джерел:

Бойко І. Місце і роль Конституції Української Народної Республіки 1918 р. в історії національного конституціоналізму. *Український часопис конституційного права*. 2017. № 3. С. 67–76. URL: https://www.constjournal.com/wp-content/uploads/issues/2017–3/pdfs/7-ihor- boiko-mistse-rol-konstytutsii-ukrainskoi-narodnoi-respubliky-1918-istorii-natsionalnoho.pdf

Яковлів, О., Нагаєвський, І., Гунчак, Т., Верстюк, В., Гончаренко, В., Мироненко, О., … & Скрипнюк, О. (2019). Конституційний процес в Україні доби Центральної Ради. *Науковий часопис*. № 3, С. 3–9. URL: https://www.chasopys.law.npu.kiev.ua/archive/34/34–2019.pdf#page=3

Логвиненко І. А. Конституція УНР 1918 року: оцінки, тези доп. Учасників Міжкафедрального круглого столу до Дня Соборності України. 2017. С. 76–78. URL: https://www.univd.edu.ua/general/publishing/konf/20_01_2017/pdf/18.pdf

Науковий керівник: Скрипчук Володимир Петрович, асистент кафедри теорії та історії права, кандидат історичних наук.

ДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО

Катерина СПАСКІНА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 8 групи
факультету адвокатури

ВІТЧИЗНЯНІ ТРАДИЦІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

Сучасна законодавча база України у сфері регулювання публічної служби характеризується наявністю множини нормативно-правових актів, які відрізняються за концептуальними засадами та періодом ухвалення. Фундаментальне значення у системі нормативного регулювання мають Конституція України, Закони України «Про державну службу», «Про службу в органах місцевого самоврядування», «Про центральні органи виконавчої влади» та «Про Кабінет Міністрів України». Конституційні положення, зокрема стаття 38 Основного Закону, гарантують громадянам право на участь в управлінні державними справами, референдумах різних рівнів, а також можливість вільного обрання та бути обраними до органів державної влади й місцевого самоврядування. Конституційно закріплено рівноправний доступ до державної служби та служби в органах місцевого самоврядування. Можна помітити, що в Основному Законі застосовуються саме ці терміни замість узагальнюючого поняття «публічна служба», що відображає тенденцію, притаманну більшості національних нормативно-правових актів.

Легальне визначення терміну «публічна служба» міститься у Кодексі адміністративного судочинства України, де пункт 17 частини 1 статті 4 трактує дане поняття як «діяльність на державних політичних посадах, у колегіальних державних органах, професійну діяльність представників судової гілки влади та прокуратури, військову та альтернативну службу, інші види державної служби, патронатну службу в державних інституціях, а також службу в органах влади Автономної

Республіки Крим та місцевого самоврядування» [1]. Науковці-адміністративісти неодноразово звертали увагу на недосконалість даного визначення, яке лише перераховує види служби без розкриття сутнісних характеристик публічної служби як інституту. Аналіз еволюції законодавства демонструє поступову трансформацію підходів до типологізації публічної служби. У Законі України «Про державну службу» 1993 року, який втратив чинність, мали місце лише окремі згадки про патронатну службу та службу на вищих політичних посадах. Натомість чинний Закон України «Про державну службу» від 2015 року запровадив більш чітке розмежування адміністративних, патронатних та політичних посад, що фактично відображає різновиди публічної служби. Водночас, законодавче визначення політичних посад залишається фрагментарним. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» у частині 3 статті 6 однозначно визначає, що посади членів уряду належать до політичних, на які не поширюються норми трудового законодавства та законодавства про державну службу, що підкреслює особливий статус даної категорії публічних службовців [2].

Комплексний аналіз національного законодавства дозволяє констатувати практичну відсутність терміну «публічна служба» у більшості нормативно-правових актів, за винятком Кодексу адміністративного судочинства України. У правовому полі України зберігається традиційний дихотомічний підхід з розмежуванням понять «державна служба» та «служба в органах місцевого самоврядування». Нормативне регулювання процедур відбору кандидатів та проходження окремих різновидів публічної служби (патронатної, політичної, муніципальної) характеризується недостатньою повнотою та системністю. Істотним недоліком національної нормативно-правової бази залишається проблема внутрішньої класифікації видів публічної служби за функціональним призначенням, включаючи загальнофункціональну, військову, спеціалізовану, мілітаризовану та цивільну служби, що потребує комплексного законодавчого врегулювання у майбутньому.

Аналіз європейського досвіду диференціації публічної служби, проведений численними науковцями, демонструє функціонування трьох основних моделей організації адміністративного апарату в дер-

жавах-членах ЄС. Національні системи державного управління базуються на кар'єрній, посадовій або змішаній моделі, кожна з яких має власні особливості впровадження та практичного застосування. Рекомендація № R(2000) 6 Комітету Міністрів Ради Європи визначає публічних службовців як «посадових осіб органів публічної влади або їхніх підрозділів, які обіймають посади відповідно до законодавства або контракту, отримують винагороду з публічного бюджету, за винятком виборних представників та окремих категорій працівників, діяльність яких регулюється спеціальними правовими нормами» [3]. Європейські системи публічної служби розташовуються в континуумі між двома основними моделями: контрактною та кар'єрною. Контрактна модель наближена до приватного сектору за умовами працевлаштування, тоді як кар'єрна модель передбачає особливий статус службовців, регламентований спеціальним законодавством. Вибір конкретної системи зумовлюється національними особливостями кожної держави, але за будь-якої моделі забезпечується дотримання фундаментальних принципів ефективної публічної служби, орієнтованої на потреби громадян.

Отже, національне законодавство України у сфері публічної служби повинно інкорпорувати передовий досвід Європейського Союзу з урахуванням вітчизняного контексту. Імплементація кращих зарубіжних практик сприятиме прискореній адаптації української системи публічної служби до стандартів ЄС.

Список використаних джерел:

Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 8 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747–15#Text (дата звернення: 04.04.2025).

Про Кабінет Міністрів України : Закон України від 27.02.2014 № 794-VII : станом на 24 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794–18#Text (дата звернення: 04.04.2025).

Recommendation No. R (2000) 6 on the status of publicofficials in Europe. *Council of Europe*. URL: https://rm.coe.int/native/09000016804c3142 (дата звернення : 04.04.2025).

Науковий керівник: Петришина М. О., доцентка, кандидатка юридичних наук.

Ярина ГАРАЩЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 5 курсу, 1 групи
факультету прокуратури

ЕЛЕКТРОННА ПЕТИЦІЯ ЯК ФОРМА КОЛЕКТИВНОГО ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН: ОСОБЛИВОСТі ПОДАННЯ ТА РОЗГЛЯДУ

У сучасних демократичних державах важливою формою взаємодії громадян з органами публічної влади виступають інструменти електронної демократії, з-поміж яких особливе місце посідають електронні петиції. Як форма колективного звернення громадян, електронна петиція дозволяє впливати на процеси ухвалення управлінських рішень, ініціювати зміни у сфері законодавства й державної політики. В Україні інститут електронних петицій набув офіційного статусу 2015 року після внесення змін до законодавства, однак практика його застосування порушує низку теоретичних і практичних питань. З огляду на це дослідження правової природи електронних петицій, порядку їхнього подання, розгляду та реалізації викладених у них пропозицій набуває особливої актуальності.

Стаття 40 Конституції України проголошує, що всі громадяни мають право надсилати індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, котрі зобов'язані розглянути звернення, надавши обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [1]. У статті 23[1] Закону України «Про звернення громадян» закріплено, що громадяни України можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, а також органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний вебсайт органу, якому вона адресована, або вебсайт громадського об'єднання, котре здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. В електронній петиції насамперед має бути викладено сутність звернення, зазначено прізвище, ім'я, по батькові автора (ініціатора) електронної петиції, адресу електронної пошти. На вебсайті відповідного органу чи громадського об'єднання, що здійснює збір підписів, обов'язково повинні бути

зазначені дата початку збору підписів та інформація щодо загальної кількості й переліку осіб, які підписали електронну петицію [2].

Електронна петиція являє собою особливий вид колективного звернення громадян, має визначене коло адресатів, повинна здобути підтримку певної кількості населення протягом обмеженого часу, а також має бути розглянута в особливому порядку [4, с. 92].

Процедура подання електронних петицій охоплює такі стадії:

1. Формулювання сутності звернення, визначення адресата, як-от: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України або орган місцевого самоврядування. В електронній петиції необхідно зазначити прізвище, ім'я і по батькові її ініціатора.

2. Заповнення електронної петиції на офіційних вебсайтах відповідних органів або вебсайтах громадських об'єднань із обов'язковим зазначенням дати початку збирання підписів та інформації щодо загальної кількості й переліку осіб, які підписали електронну петицію.

3. Проведення перевірки на відповідність вимогам Закону протягом двох робочих днів із дня її надсилання ініціатором. Так, стаття 23^1 Закону України «Про звернення громадян» визначає, що електронна петиція не може містити заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, заклики до вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини [3].

4. Розміщення електронної петиції на офіційному вебсайті адресата або на вебсайті громадського об'єднання, що збирає підписи на підтримку електронних петицій, із зазначенням дати початку збирання підписів та інформації про загальну кількість і перелік осіб, які підписали електронну петицію.

5. Збирання підписів на підтримку петиції. Вирішальним на цьому етапі є дотримання декількох вимог: а) надання безоплатного доступу та користування інформаційно-комунікаційною системою, за допомогою якої здійснюється збір підписів, що дає змогу кожному охочому віддати свій голос на підтримку обраного звернення; б) недопущення автоматичного введення інформації, у тому числі підписання електронної петиції без участі громадянина [2].

Закон закріплює, що для розгляду петиції, адресованої Президенту України, Верховній Раді України, Кабінету Міністрів України, на її під-

тримку має бути зібрано не менш як 25000 підписів громадян протягом не більше трьох місяців із дня оприлюднення петиції. Для петиції, поданої до органу місцевого самоврядування, така кількість залежить від даних, що містяться в статуті територіальної громади, а у разі його відсутності – від кількості жителів населеного пункту у відповідній адміністративно-територіальній одиниці, зокрема:

1) до 1 тисячі жителів – не менше ніж 50 підписів;
2) від 1 тисячі до 5 тисяч жителів – не менше 75 підписів;
3) від 5 тисяч до 50 тисяч жителів – не менше ніж 100 підписів;
4) від 100 тисяч до 500 тисяч жителів – не менше ніж 250 підписів;
5) від 500 тисяч до 1 мільйона жителів – не менше ніж 500 підписів;
6) понад 1 мільйон жителів – не менше ніж 1000 підписів [3].

Електронна петиція, яка в установлений строк не набрала необхідної кількості голосів на її підтримку, після завершення строку збору підписів на її підтримку розглядається як звернення громадян відповідно до Закону України «Про звернення громадян» [2].

Розгляд електронної петиції здійснюється невідкладно, але не пізніше ніж за 10 робочих днів. Наступного робочого дня після завершення її розгляду шляхом опублікування на офіційному вебсайті повідомляють про результати розгляду порушених у петиції питань із відповідним обґрунтуванням, а також надсилають особисто ініціатору електронної петиції та громадській організації, якщо вона брала участь у збиранні підписів. Інформація щодо кількості підписів, отриманих на підтримку електронної петиції, а також строки збору зберігається не менше трьох років із дня оприлюднення петиції.

Орган, якому адресовано електронну петицію, може реалізувати викладені в ній пропозиції шляхом ухвалення рішення з питань, які належать до його компетенції. За результатами розгляду електронної петиції Президент України, Кабінет Міністрів України, народні депутати України можуть розробляти й вносити в установленому порядку на розгляд Верховної Ради України законопроекти, спрямовані на розв'язання порушених у петиції питань.

Отже, електронна петиція виступає інструментом взаємовідносин громадян із органами публічної влади. Як форма колективного звернення громадян, вона стала важливим інструментом реалізації принципів електронної демократії та залучення громадян до процесів державного управління. Законодавство України визначає чіткий порядок їхнього по-

дання, збирання підписів і розгляду, що сприяє прозорості й підзвітності влади. Водночас практика застосування цього інституту потребує подальшого вдосконалення, зокрема в частині забезпечення рівного доступу громадян й ефективного реагування на пропозиції.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. №254 к/96 – ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
2. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 №393/96-ВР [Електронний ресурс]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-%D0%B2%D1%80#Text.
3. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 №280/97-ВР [Електронний ресурс]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show /649–2017-%D1%80#Text.
4. Решота В. В. Електронна петиція як новий інструмент звернення громадян до органів публічної адміністрації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2015. Вип. 15(1). С. 91–94. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2015_15%281%29__26.

Науковий керівник: Бодрова І. І., кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри державного будівництва.

АДВОКАТУРА, СУДОУСТРІЙ, ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ

Олександр ОЧКУРОВ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 1 курсу ,1 групи
факультету міжнародного та європейського права

ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У професійній діяльності адвокат нерідко стикається з проявами тиску, перешкоджанням законній діяльності, а також загрозами з боку представників як державних органів, так і кримінальних структур. Такі дії створюють реальну загрозу не лише для самого адвоката, а й для членів його родини, що, безумовно, потребує належного правового реагування з боку держави. У цьому контексті виникає низка логічних питань щодо рівня правового захисту адвокатів в Україні та ефективності механізмів реалізації гарантій, закріплених у чинному законодавстві.

Відповідно до статті 23 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», встановлюється низка гарантій, що покликані забезпечити належні умови для здійснення адвокатської діяльності. Зокрема, «забороняються будь-які втручання і перешкоди здійсненню адвокатської діяльності», а також гарантується «рівність прав адвоката з іншими учасниками процесу, дотримання засад змагальності та свободи у наданні доказів і доведенні їх переконливості». Окремо наголошується на гарантії захисту життя, здоров'я, честі, гідності адвоката та членів його сім'ї, майно яких перебуває під охороною держави. Будь-яке посягання на зазначені блага тягне за собою юридичну відповідальність, встановлену законом. Крім того, забороняється втручання у приватне спілкування адвоката з клієнтом, що є однією з ключових умов збереження адвокатської таємниці. Також передбачено право адвоката на забезпечення особистої безпеки під час участі в кримінальному провадженні відповідно до встановленого законодавчого порядку [1].

Аналіз зазначених норм дає підстави стверджувати, що українське законодавство у сфері адвокатури формально закріпило належні гарантії для ефективного та незалежного здійснення адвокатської діяльності.

Ми вважаємо, що такі положення є ключовими для реалізації принципу верховенства права, забезпечення права на захист і справедливий суд. Крім того, Кримінальний кодекс України містить низку статей, що передбачають кримінальну відповідальність за посягання на права адвоката, зокрема: стаття 397 «Втручання в діяльність захисника або представника особи», стаття 398 «Погроза або насильство щодо захисника чи представника особи», стаття 399 «Умисне знищення або пошкодження майна захисника чи представника особи», стаття 400 «Посягання на життя захисника чи представника особи у зв'язку з його діяльністю» [2].

Проте, практика засвідчує, що навіть за наявності законодавчих норм рівень захисту адвокатів в Україні залишається незадовільним. Про це свідчать численні реальні випадки грубого порушення прав адвокатів, які відомі нам з відкритих джерел.

Випадок Катерини Діденко (м. Київ, 2019) – адвокатка повідомила про численні погрози, які надходили їй у зв'язку з веденням справи проти високопосадовців. Незважаючи на подання заяв до поліції та органів адвокатського самоврядування, належна охорона не була надана, а провадження по факту погроз не було відкрито.

Напад на адвоката Олексія Шевчука (м. Київ, 2020) – під час захисту інтересів одного з клієнтів адвокат став об'єктом публічного тиску з боку представників прокуратури. Йому були висунуті безпідставні обвинувачення, що пізніше були скасовані, однак протягом тривалого часу він перебував під арештом, що розцінювалося юридичною спільнотою як засіб тиску на захисника.

Вбивство адвоката Юрія Грабовського (2016) – цей трагічний випадок став одним із найгучніших. Грабовський захищав російського громадянина – військовослужбовця, затриманого в Україні. У березні 2016 року тіло адвоката було знайдено із слідами насильницької смерті. Розслідування справи супроводжувалося численними порушеннями, а в адвокатській спільноті навіть висловлювалися побоювання щодо політичного підтексту злочину.

Ці приклади демонструють, що гарантії, передбачені на законодавчому рівні, не завжди знаходять належне застосування в умовах реальної

правозастосовної практики. Основними чинниками, що ускладнюють реалізацію цих гарантій, є недосконалість механізмів реагування з боку правоохоронних органів, формалізм у досудовому розслідуванні, а також випадки фактичної безкарності осіб, які вчиняють правопорушення проти адвокатів.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває потреба не лише у законодавчому закріпленні відповідних гарантій, а й у забезпеченні їх реального виконання. Серед необхідних заходів варто виокремити посилення контролю за діяльністю правоохоронних органів, удосконалення механізмів реагування на порушення прав адвокатів, впровадження ефективних процедур розслідування та притягнення винних до відповідальності. Важливою є також роль професійних об'єднань адвокатів у захисті прав своїх колег, налагодженні взаємодії з органами державної влади, а також у формуванні стандартів професійної етики та підвищенні правової культури в суспільстві.

Виходячи з вищезазначеного, є достатні підстави стверджувати, що хоча нормативна база України формально забезпечує високий рівень гарантій адвокатської діяльності, реальна ефективність їх реалізації потребує суттєвого посилення. Розв'язання цієї проблеми можливе лише за умови комплексного підходу, що передбачає як законодавчі, так і інституційні зміни, спрямовані на підвищення правового статусу адвокатури в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 5.07.2012 № 5076-VI. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 15.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076–17 (дата звернення: 26.04.2025).
2. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 01.02.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14 (дата звернення: 26.04.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Анастасія ПОЛІЩУК,
Державний університет
«Київський авіаційний інститут»,
студентка 4 курсу, факультету
права та міжнародних відносин

УДОСКОНАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ МІГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

До початку повномасштабної війни міграційна політика України переважно мала формальний характер і не охоплювала системного підходу до репатріації громадян. Проте з набуттям статусу країни-кандидата на вступ до ЄС розпочався процес гармонізації нормативної бази у сфері міграції відповідно до європейських стандартів. Повномасштабне вторгнення рф суттєво посилило міграційні процеси – мільйони українців були змушені виїхати за кордон, що загострило демографічну кризу та спричинило втрату людського капіталу [1, с. 6]. У цих умовах ключовим завданням держави є розробка ефективної політики, спрямованої на оновлення законодавства, підтримку діаспори та створення умов для повернення громадян у контексті повоєнного відновлення країни.

Окремим викликом сучасної міграційної політики України є забезпечення юридичного захисту мігрантів, включаючи надання правової допомоги, протидію дискримінації та забезпечення доступу до правосуддя. Не менш важливими залишаються питання соціальної інтеграції, що передбачає створення програм із доступом до освіти, медицини, ринку праці та базових соціальних послуг [2, с. 63]. З огляду на економічні наслідки міграційної кризи, держава має розробити стратегії, здатні забезпечити макроекономічну стабільність. Одночасно необхідно поглиблювати міжнародне співробітництво з ЄС і міжнародними організаціями для імплементації ефективних практик у сфері управління міграцією.

Як слушно зауважують Ю. Кобець і Т. Мадрига, ефективна міграційна політика має бути гнучкою, орієнтованою як на внутрішніх, так і зо-

внішніх мігрантів, і спрямованою на інтеграцію, безпеку та економічний розвиток. Водночас, незважаючи на наявність базового законодавства, українська система регулювання міграції залишається фрагментованою, із відсутністю системного підходу до реформ, що знижує ефективність реалізації державної політики в цій сфері [3, с. 257].

Нормативно-правова база України у сфері міграції включає низку законів, підзаконних актів, урядових постанов і відомчих інструкцій, що регулюють питання імміграції, еміграції, біженців, реадмісії, тимчасового та постійного проживання іноземців, а також внутрішнього переміщення осіб. Зокрема, ключовими є закони України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про біженців та осіб, які потребують додаткового або тимчасового захисту», «Про імміграцію» та «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб».

Фрагментарність, неузгодженість нормативно-правових актів і ситуативний характер змін залишаються основними проблемами міграційного законодавства України. Відсутність єдиного рамкового закону, який би закріплював стратегічні засади державної міграційної політики, ускладнює міжвідомчу координацію та перешкоджає реалізації комплексного підходу до регулювання міграційних процесів. Враховуючи зазначене, особливої актуальності набуває розробка та прийняття Закону України «Про державну міграційну політику», що забезпечить системність та відповідність національного законодавства європейським стандартам [4, с. 152].

Попри державно-правовий характер регулювання, успішна реалізація міграційної політики неможлива без ефективної взаємодії між державними інституціями та громадянським суспільством. Це особливо актуально у контексті боротьби з нелегальною міграцією та подолання корупційних ризиків у міграційній сфері. Як зазначає В. В. Марчук, органи влади мають не лише раціонально діяти в умовах криз, а й забезпечити відкритий діалог із суспільством як передумову для формування сталої демократичної політики [5, с. 109]. Водночас потреба у вдосконаленні нормативно-правових засад державної міграційної політики залишається вкрай нагальною. Необхідно оновити правовий статус закордонних українців та систематизувати підзаконні нормативні акти для ліквідації правових прогалин. Однак цей процес має не лише юридичний, а й політичний вимір: міграційне законодавство нерідко використовується як інструмент політичного впливу, що уповільнює створення ефективної та європейсько-орієнтованої міграційної політики.

У контексті євроінтеграції України надзвичайно важливою є реалізація практичних заходів, спрямованих на вдосконалення державної міграційної політики. Одним із пріоритетів має стати впровадження кращих європейських практик багаторівневого управління міграційними процесами, зокрема через пілотні проєкти на національному та місцевому рівнях. Досвід аналітичних центрів свідчить, що найбільш ефективні моделі інтеграції та реінтеграції реалізуються саме на базі ініціатив громад, що вказує на потребу у посиленні ролі місцевого самоврядування. Не менш важливим є укладення двосторонніх угод з країнами ЄС щодо трудової міграції та соціального захисту українських громадян, створення міжнародно орієнтованих центрів зайнятості та законодавче забезпечення пільг для реемігрантів [6, с. 24].

Паралельно з цим Україна зобов'язана поступово гармонізувати своє міграційне законодавство з acquis Європейського Союзу. Це стосується адаптації процедур надання притулку, реадмісії, умов прийому, інтеграції іноземців та захисту вразливих категорій мігрантів. Особливої уваги потребує імплементація європейських стандартів у сфері міжнародного захисту, що дозволить забезпечити відповідність національної політики правовим критеріям ЄС і сприятиме підвищенню ефективності міграційного управління. Важливою складовою гармонізації є співпраця з ключовими інституціями ЄС – EUAA та Frontex. Участь України у спільних ініціативах і поступова адаптація до Спільної європейської системи притулку (CEAS) зміцнюють її інституційну спроможність і сприяють відповідності національного правового регулювання європейським стандартам у сфері захисту прав біженців і мігрантів.

Таким чином, удосконалення українського законодавства у сфері міграції є ключовою умовою для успішної євроінтеграції та відповіді на сучасні виклики, пов'язані з війною, демографічною кризою та глобальними міграційними тенденціями. Гармонізація з правом ЄС, прийняття комплексного Закону «Про державну міграційну політику», систематизація нормативно-правової бази, а також активна взаємодія з громадянським суспільством і міжнародними партнерами мають стати пріоритетами державної політики в цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Калашнікова Л. В. Вимушена міграція українців в умовах війни: виклики та пошук компромісів. *Трансформація українського суспільства*

в цифрову еру : матеріали Всеукр. круглого столу, м. Одеса, 25 березня 2022 р. Відп. ред. Ю. І. Шмаленко; каф-ра соціології НУ «ОЮА». Одеса, 2022. С. 4–8.
2. Сімахова А. О., Церковний І. О. Міграційні процеси в Україні в умовах війни: соціальний аспект. *Економіка, управління та адміністрування.* 2022. №4(102). С. 61–64. URL: https://doi.org/10.26642/ema-2022-4(102) – 61–64.
3. Ю. Кобець, Т. Мадрига Державна міграційна політика України в умовах повномасштабного вторгнення. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2023. Випуск 48.
4. Бичай Р. Р. Державна міграційна політика в контексті забезпечення національної безпеки України : : дис. … канд. філол. наук. Івано-Франківськ, 2023. 274 с.
5. Марчук В. Європейська інтеграція України: політичний і безпековий виміри. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Політологія.* 2024. Випуск 17. С. 106–114.
6. Лісна В. Г. Міграційна політика країни та механізм регулювання міжнародної міграції робочої сили. *Донецький національний університет імені Василя Стуса.* Вінниця. 2024. 104 с.

Науковий керівник: Нуруллаєв Ількін Садагат огли, д.ю.н., професор**,** професор кафедри міжнародного та євпропейського права Державного університету «Київський авіаційний інститут».

Андрій БАЛКОВИЙ,
магістр права
м. Львів, Україна

Олексій РЕДЬКО,
Член Ради адвокатів Чернівецької області,
адвокат, спеціаліст з права
м. Чернівці, Україна

ВИКОНАВЧІ КОМІТЕТИ МІСЦЕВИХ РАД ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ

Конституція України встановила якісно нову модель організації влади на місцевому рівні, закріпивши систему та правовий статус органів

місцевого самоврядування і місцевих органів виконавчої влади, що згодом було деталізовано у галузевому законодавстві. Функціонування такої моделі протягом тридцяти років дозволило виявити її сильні та слабкі сторони, то ж наразі тривають науково-практичні розробки щодо інституційного оновлення системи влади на місцях [7, с. 40–45].

Протягом усього періоду становлення місцевого самоврядування в Україні незмінними залишились дві його глобальні проблеми, пов'язані з нечіткістю формування повноважень та відсутністю достатнього фінансування. І якщо остання проблема лежить у дещо іншій площині (стосується бюджетного прогнозування та планування), то перша для свого розв'язання потребує комплексного підходу та проведення інституційно-функціонального аналізу виконавчих комітетів місцевих рад [3, с. 156–163].

Вважаємо, що серед органів місцевого самоврядування в Україні одне з головних місць посідають виконавчі комітети місцевих рад об'єднаних територіальних громад *(далі – виконавчі комітети місцевих рад)*. Вони вирішують переважну більшість питань, що виникають у процесі життєдіяльності населення, так званих «питань місцевого значення», а їх безпосередня діяльність спрямована на забезпечення таких сфер життя, які потребують постійної та професійної уваги – соціальне і побутове забезпечення, житлово-комунальне господарство, освіта й охорона здоров'я тощо. Існування в системі місцевого самоврядування виконавчих комітетів створює умови життєздатності та ефективності діяльності територіальної громади, оскільки її проблеми набувають вирішення у власних інтересах шляхом використання своїх відповідальних виконавчих структур.

В сучасних умовах поглиблення в Україні демократичних основ суспільного життя важливого значення набуває підвищення ефективності фінансової політики місцевого самоврядування. Адже надання суспільних послуг громадянам з максимальним урахуванням їхніх потреб здійснюється саме на місцевому рівні [6, с. 109–117].

Активізація роботи, пов'язаної з підготовкою та впровадженням конституційної та адміністративної реформи, спрямованої на децентралізацію влади в Україні, обумовлює необхідність вибору оптимальної моделі територіальної організації влади. Результатом реформ є зокрема набуття місцевими ради об'єднаних територіальних громад нових повноваження, які вони здійснюють вперше, що не завжди є зрозумілим і при-

йнятним. Зокрема, об'єднані територіальні громади при формуванні своїх виконавчих комітетів стикаються з неузгодженостями законодавства щодо механізму їх утворення, правового статусу, персонального складу тощо [5, с. 14–20]. Тому однією із ключових проблем є модернізація системи виконавчих комітетів місцевих рад та удосконалення їх адміністративно-правового статусу.

Вважаємо, що нові соціальні реалії вимагають вдосконалених підходів до визначення особливостей організації діяльності виконавчих комітетів місцевих рад [8, с. 203–210]. При цьому варто відмітити, що проблема реформування правового статусу виконавчих комітетів місцевих рад не є новою для національної правової системи, адже з моменту здобуття незалежності в Україні неодноразово змінювалась система органів влади на місцях, у тому числі, виконавчих комітетів місцевих рад [7, с. 87–92].

Основною метою створення таких органів є необхідність колегіального та професійного вирішення питань усіх галузей публічного адміністрування.

Дослідження сутності будь-якого органу публічної влади неможливе без з'ясування його функцій, яке допомагає розкрити місце та роль органу влади, а також його соціальне призначення. Організація місцевого самоврядування України передбачає здійснення виконавчими органами місцевих рад двох груп функцій: власних та функцій органів виконавчої влади [4, с. 18–23].

Водночас, виконавчі комітети місцевих рад здійснюють різні функції, які можна класифікувати на певні групи. Залежно від сфери діяльності виділяють, зокрема, політичну, економічну, соціальну, культурну, екологічну функції. Будучи органами загальної компетенції місцевих рад, вони забезпечуюють планування, прогнозування, облік і контроль певного напрямку діяльності.

Для виокремлення виконавчих комітетів серед інших організаційних структур об'єднаної територіальної громади в основу класифікації можна покласти і характер діяльності цих органів. Так, їх поділяють на:

– організаційні – діяльність, що безпосередньо спрямована на надання депутатам місцевої ради інформаційної та юридичної допомоги у здійсненні їхніх повноважень;

– виконавчі – діяльність, спрямована на реалізацію рішень ради, рішень, прийнятих іншими органами влади;

– розпорядчі – діяльність, що характеризується самостійним розглядом та вирішенням питань, віднесених законодавством до відання виконавчих органів [5, с. 14–20].

Під повноваженнями виконавчих комітетів місцевих рад слід розуміти встановлений законом обов'язок, що реалізується через можливість дій уповноваженого суб'єкта з виконанню його завдань і функцій. З іншого боку, повноваження виконавчих органів місцевих рад – це права, надані цим органам для вирішення питань місцевого значення. Вважається, що найважливішою функцією виконавчих комітетів місцевих рад є повсякденне вирішення питань місцевого значення і забезпечення нормальної життєдіяльності територіальної громади [3, с. 156–163].

Для виконання зазначеної функції виконавчі комітети місцевих рад наділені значними повноваженнями у сфері реалізації фінансово-економічної політики. Зокрема:

1) підготовка програм соціально-економічного та культурного розвитку сіл, селищ, міст;

2) забезпечення збалансованого економічного та соціального розвитку відповідної території, ефективного використання природних, трудових і фінансових ресурсів;

3) забезпечення складання балансів фінансових, трудових ресурсів, грошових доходів і видатків, необхідних для управління соціально-економічним і культурним розвитком відповідної території;

4) складання, схвалення та подання на розгляд відповідної ради прогнозу місцевого бюджету, складання проекту місцевого бюджету, подання його на затвердження відповідної ради, забезпечення виконання бюджету;

5) здійснення фінансування видатків з місцевого бюджету;

6) об'єднання на договірних засадах коштів відповідного місцевого бюджету для виконання спільних проектів або для спільного фінансування комунальних підприємств, установ та організацій;

7) підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо встановлення ставки земельного податку, розмірів плати за користування природними ресурсами;

та багато інших повноважень.

Таким чином, виконавчі комітети місцевих рад є важливими суб'єктами реалізації фінансової політики. Вони є вищими органом у системі виконавчих органів місцевого самоврядування на рівні

об'єднаної територіальної громади, наділені виконавчими повноваженнями відносно всіх інших виконавчих органів ради. Для ефективного виконання виконавчими комітетами місцевих рад свої своїх завдань та функцій необхідно забезпечити належний рівень фінансової незалежності, головною ознакою якої є володіння та самостійне розпорядження фінансовими ресурсами. Для вироблення і реалізації ефективної фінансової політики виконавчими комітетами місцевих рад необхідно забезпечити відповідний рівень фінансової незалежності місцевого самоврядування.

Список використаних джерел:

1. Конституція України прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Голос України від 13.07.1996 № 128.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 15.04.2024).
2. Закон України від 21.05.1997 № 280/97-ВР «Про місцеве самоврядування в Україні». *Офіційний вісник України від 1997 № 25.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр/conv#n267 (дата звернення: 15.04.2024).
3. Коваленко Н. О. Інституційно-функціональний аналіз виконавчих органів місцевих рад. *Теорія та практика державного управління. 2019. Вип. 3.* С. 156–163. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2019_3_21 (дата звернення: 15.04.2024).
4. Кулешов О. О. Питання організації та діяльності виконавчих органів місцевих рад в системі державного управління. *Вісник Академії адвокатури України. 2011. Число 1.* С. 18–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2011_1_5 (дата звернення: 15.04.2024).
5. Ладиченко В. В. Формування виконавчих комітетів об'єднаних територіальних громад. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України. 2018. № 5.* С. 14–20. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzizvru_2018_5_4 (дата звернення: 15.04.2024).
6. Перевознюк В. Фінансова політика місцевого самоврядування: теоретичний аспект. *Світ фінансів. 2009. № 2.* С. 109–117. URL: http://sf.wunu.edu.ua/index.php/sf/article/view/349 (дата звернення: 15.04.2024).
7. Сандул Я. М. До питання реформування виконавчих органів місцевих рад (адміністративно-правовий аспект). *Наше право. 2014. № 6.* С. 40–45. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_6_9 (дата звернення: 15.04.2024).

8. Таран В. В. Діяльність виконавчих органів місцевих рад у системі державного управління. *Теорія та практика державного управління. 2010. Вип. 2.* С. 203–210. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2010_2_32 (дата звернення: 15.04.2024).

Науковий керівник: Ковбас Ігор Васильович доктор юридичних наук, доцент кафедри публічного права, Чернівецький національний університет імені Ю. Федьковича.

Андрій ЧИПІГА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 2 курсу, 5 групи
факультету прокуратури

ВИДИ Й ЗАХОДИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ

Актуальність даного дослідження зумовлена недостатньою увагою вітчизняної наукової думки до проблеми застосування правоохоронними органами, зокрема й нещодавно утвореної внаслідок масштабної реформи Національної поліції України, адміністративного примусу, який застосовується як з превентивною метою, тобто для недопущення певного адміністративного правопорушення, так і з метою припинення протиправного посягання і притягнення до юридичної відповідальності особи, яка його вчинила. Також в українській правовій науці актуальною є проблема розмежування видів адміністративного примусу та його заходів, що потребують більш грунтовного вивчення і аналізу, для подальшого реформування законодавства в цій сфері і приведення його у відповідність до європейських норм і стандартів.

Метою даної роботи є аналіз сутності адміністративного примусу як різновиду державного примусу, особливостей його застосування на практиці, а також коротка характеристика його видів і заходів.

Вивченню адміністративного примусу на сучасному етапі значну увагу приділяли багато вітчизняних науковців, зокрема Гришина Н. В., яка дослідила сутність адміністративно-запобіжних методів та їх місце в системі адміністративного примусу; Дембіцька С. Л., яка охарактери-

зувала спільні та відмінні приписи адміністративного примусу та державного примусу загалом, надала їх загальнотеоретичні поняття та з'ясувала їх ознаки; Карелін В., який проаналізував особливості застосування заходів адміністративного примусу у сфері організації виконання покарань; Припутень Д. С., який надав поняття та висвітлив особливості примусу у службовому праві України, не пов'язаному із юридичною відповідальністю, тобто несприятливими для правопорушника наслідками особистого, майнового чи організаційного характеру; Ткаля О. В., яка висвітлила класифікацію заходів адміністративного впливу; Дроздов О. і Дроздова О., які з'ясували, чому порушника ПДР не можна тримати в поліцейському автомобілі; Кобець М. П. і Бочек О. І., які дослідили застосування поліцейських заходів як різновиду заходів адміністративного примусу.

Спочатку потрібно надати визначення поняття адміністративний примус. Адміністративний примус – це окремий вид державного примусу, що являє собою встановлену адміністративним законодавством систему методів, що застосовуються відносно фізичних та юридичних осіб, які втілюються в обмежень їх прав, свобод та інтересів за умови вчинення ними протиправних діянь, що посягають на відносини публічного характеру, або існування реальної загрози їх вчинення. Отже, заходи адміністративного примусу встановлюються виключно законодавством, і вони застосовуються правоохоронними органами стосовно осіб виключно за умови вчинення протиправного діяння або реальної загрози його вчинення.

Заходи адміністративного впливу класифікують за різними критеріями.

Більшість дослідників поділяють заходи адміністративного примусу на три різновиди:

1) адміністративно-попереджувальні заходи (до таких заходів належать перевірка уповноваженими суб'єктами документів, огляд, внесення подання про усунення причин вчинення певних правопорушень тощо);

2) заходи адміністративного припинення (вилучення речей та документів, адміністративне затримання, позбавлення права керування транспортними засобами, примусове лікування тощо);

3) адміністративні стягнення (попередження, штраф, громадські роботи тощо). [2, с. 266–267]

Адміністративний примус є одним із видів державного примусу. Тому адміністративний примус і загалом державний мають багато чого спіль-

ного, однак адміністративному примусу властиві певні ознаки, якими він вирізняється з-поміж від інших видів державного примусу: 1) його заходи застосовуються як засоби забезпечення державного керування системою 2) застосування цього виду примусу не завжди пов'язано з вчиненням певного адміністративного правопорушення, що посягає на відносини з приводу норм та правил, що регулюють пасажирські перевезення; 3) заходи примусу і процедура їх застосування закріплюються не лише законом, а також підзаконними актами органів виконавчої влади; 4) адміністративний примус застосовують тільки уповноважені суб'єкти (державні органи і посадові особи, система яких визначають нормативно-правові акти України; 5) процесуальний порядок застосування адміністративного примусу характеризується достатньо високою тривалістю, внаслідок чого їх застосування стає більш дієвим. [3, с. 253]

Адміністративний примус вирізняється з-поміж видів державного примусу, адже його найголовніша мета – боротьба зі злочинністю та запобігання протиправній поведінці всіма, оскільки умовою мирного співіснування всіх членів суспільства є підтримання громадського порядку, що являє собою суворе і неухильне додержання правил поведінки, встановлених державою і обов'язкових для дотримання. Проте у своїй нормотворчій діяльності державні органи повинні не лише встановлювати певні обов'язки, а й закріплювати комплекс правових гарантій, метою яких є забезпечення їх здійснення. Гарантіями з особливим значенням є заходи адміністративного примусу, які застосовуються для ефективного впливу на світогляд та поведінку членів соціуму, з метою приведення її у відповідність до норм права. [3, с. 253, 254] Отже, значення заходів адміністративного примусу полягає у тому, що вони є юридичними гарантіями реалізації правил поведінки членів суспільства, які покладають на них певні обов'язки, встановлені законом.

У сфері виконання покарань заходи адміністративного примусу також застосовуються. Застосування заходів примусу в діяльності установ виконання покарань у наукових роботах вивчається крізь призму двох аспектів – застосування заходів дисциплінарного впливу до засуджених та можливості застосування персоналом заходів фізичного впливу, вогнепальної зброї та спеціальних засобів. Слід сказати, що застосування заходів адміністративного примусу призводить до певних обмежень. Через це потрібно застосувати заходи для забезпечення відповідності здійснення заходів адміністративного примусу закону, тому забезпечення законності повинно

здійснюватися за двома напрямами. Перший пов'язаний із якістю нормативно-правового регулювання адміністративного примусу, адже через те, що суспільні відносини, пов'язані з державним примусом, швидко розвиваються, треба внести певні зміни до чинного адміністративного законодавства та законодавства в галузі виконання покарань, норми якого регулюють застосування адміністративного примусу в діяльності кримінально-виконавчих установ. Другим напрямом є правозастосування, оскільки саме в межах застосування норм права відбувається перехід від статичного потенціалу заходів примусу до конкретного адміністративно-примусового впливу. Це свідчить про те, що проблеми застосування заходів забезпечення законності в процесі застосування методів адміністративного примусу стали актуальними. [4, с. 91, 92]Отже, для забезпечення законності потрібно внести певні зміни до законодавства і створити ефективний механізм вдалого застосування норм права.

Науковець В. Карелін вважає, що при з'ясуванні значення способів підтримання законності під час застосування заходів адміністративного примусу необхідно враховувати обсяг повноважень по контролю. При цьому способи забезпечення законності і суб'єкти, які можуть застосовувати заходи примусу, пов'язані між собою. [4, с. 92]

До засуджених, які відбувають покарання в кримінально-виконавчих установах, можна застосувати ті чи інші заходи адміністративного примусу, спрямовані на попередження вчинення адміністративних правопорушень, їх припинення та притягнення винних осіб до адміністративної та дисциплінарної відповідальності за їх вчинення. [4, с. 93] Тобто у сфері виконання покарань до засуджених також застосовуються усі види заходів адміністративного примусу.

Висновок. Існує багато визначень поняття «адміністративний примус». Найпоширенішим серед них у вітчизняній науці є таке: «Адміністративний примус – це окремий вид державного примусу, що являє собою встановлену адміністративним законодавством систему методів, які полягають в обмеженнях прав, свобод та інтересів фізичних та юридичних осіб, і застосовуються за умови вчинення ними адміністративних правопорушень, що посягають на відносини публічного характеру, або існування реальної загрози їх вчинення. Найпоширенішою класифікацією заходів адміністративного примусу є їх поділ на адміністративно-попереджувальні заходи, заходи адміністративного припинення та адміністративні стягнення. Адміністративний примус є особливим різновидом державного примусу,

якому притаманні певні ознаки, що вирізняють його, зокрема направленість його на протидію злочинності і забезпечення дотримання громадського порядку всіма членами соціуму. Адміністративний примус, застосовується також і при діяльності установ виконання покарань, при чому його застосування в цій сфері має свої особливості.

Список використаних джерел:

1. Міщенко В. Поняття та ознаки адміністративного примусу. *Актуальні проблеми сучасної науки і правоохоронної діяльності: матеріали XV наук.-практ. конф. курсантів та студентів.* 17 травня, 2018. Харків: ХНУВС, 2018.
2. Ткаля, О. Класифікація заходів адміністративно-правового примусу. *Новітні кримінально-правові дослідження-2015: збірник наукових праць / відп. ред. д-р юрид. наук, проф. О. В. Козаченко* (С. 264–267). Миколаїв, Україна: Іліон.
3. Дембіцька С. Л. (2016) Державний та адміністративний примус: загальнотеоретичні поняття та ознаки *Навчально-науковий інститут права та психології Національного університету «Львівська політехніка»,* С. 250–256.
4. Карелін В. (2019) Заходи адміністративного примусу та їх застосування у сфері організації виконання покарань *Підприємництво, господарство і право: адміністративне право і процес,* (1-2019), С. 90–94.

Науковий керівник: Ковтун Марина Сергіївна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного права.

Валерія БОРИЩАК,
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 17 групи
факультету прокуратури

КОНЦЕПЦІЯ «ПЛОДІВ ОТРУЄНОГО ДЕРЕВА» В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Концепція «плодів отруєного дерева» виникла в англо-саксонській правовій системі та означає, що докази, отримані на основі інформації,

здобутої з порушенням законодавства, вважаються неприпустимими [1, с. 500]. Як правило, концепція асоціюється з кримінальним процесом, де вона активно використовується для визнання доказів недопустимими. Однак, аналізуючи судову практику, можна знайти вияв доктрини «плодів отруєного дерева» і в адміністративному судочинстві.

Зокрема, у постанові Верховного Суду від 11 листопада 2021 року у справі № 826/10948/17 [2] розглядалося питання щодо документальної позапланової невиїзної перевірки, проведеної на підставі ухвали слідчого судді.

Щодо позовних вимог про визнання протиправним та скасування податкового повідомлення-рішення, Верховний Суд неодноразово наголошував: якщо документальна позапланова невиїзна перевірка, проведена контролюючим органом, визнана незаконною, це автоматично означає незаконність її наслідків, зокрема податкових повідомлень-рішень, ухвалених за її результатами.

Суд обґрунтовує таку тезу, посилаючись на доктрину «плодів отруєного дерева», сформульовану Європейським судом з прав людини у справах «Гефген проти Німеччини», «Нечипорук і Йонкало проти України», «Яременко проти України». Відповідно до цієї доктрини, якщо джерело доказів є неналежним, то всі докази, отримані з нього, також вважаються такими. Окрім того, у рішеннях у справах «Балицький проти України», «Тейксейра де Кастро проти Португалії», «Шабельник проти України» ЄСПЛ зазначив, що недопустимими визнаються не лише докази, отримані з порушенням, а й ті, які не могли б бути здобуті без них. Це підтверджує, що використання таких доказів призводить до порушення справедливості судового процесу.

Суд дійшов висновку, що в разі визнання перевірки незаконною вона втрачає статус юридичного факту, а отже, податковий орган не має компетенції для ухвалення податкового повідомлення-рішення. У такій ситуації висновки акта перевірки, яка була визнана протиправною, не підлягають судовій оцінці. Відповідно, податкові повідомлення-рішення є незаконними та мають бути скасовані через відсутність правових наслідків такої перевірки.

У постанові Верховного Суду від 17 грудня 2024 року у справі № 813/2695/15 [3] також було застосовано концепцію «плодів отруєного дерева». Суд дійшов висновку, що оскільки документальна перевірка, на підставі якої були винесені податкові повідомлення-рішення, була проведена з порушенням вимог законодавства, усі її наслідки є незакон-

ними. Це означає, що висновки акта перевірки не можуть бути взяті до уваги, а податкові повідомлення-рішення підлягають скасуванню через відсутність правових підстав для їх прийняття. Такий підхід відповідає усталеній практиці Європейського суду з прав людини, який визнає недопустимими не лише безпосередньо отримані з порушенням докази, а й усі похідні від них.

У постанові Верховного Суду від 20 листопада 2024 року у справі № 440/10970/22 [4] суть обставин полягала у визнанні протиправною та скасуванні постанови Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сферах енергетики та комунальних послуг (НКРЕКП), якою до підприємства було застосовано санкції. Верховний Суд, аналізуючи обставини справи, звернувся до доктрини «плодів отруєного дерева». Суд встановив, що НКРЕКП прийняла оскаржувану постанову на підставі перевірки, проведеної з порушенням встановленого порядку. Відповідно до зазначеної доктрини, результати такої перевірки не можуть бути використані як правомірні докази.

З огляду на це, Верховний Суд задовольнив касаційну скаргу, визнав протиправною та скасував постанову НКРЕКП, підкресливши, що рішення, ухвалені на підставі неналежно отриманих доказів, не мають юридичної сили.

Отже, концепція «плодів отруєного дерева» є важливим інструментом у правовій системі, зокрема в адміністративному судочинстві, де застосовується для оцінки доказів, отриманих внаслідок порушення процесуальних норм чи прав людини. Зокрема, в адміністративному судочинстві це може стосуватися, наприклад, випадків, коли органи державної влади порушують процесуальні права особи під час здійснення перевірок, збору інформації або прийняття рішень. У таких ситуаціях доказ, отриманий із порушенням прав або норм, не може бути використаний у суді для прийняття рішення, навіть якщо він на вигляд вигідний для сторони, яка подала його.

Таким чином, концепція «плодів отруєного дерева» не лише захищає права осіб, але й стимулює органи влади до дотримання правил, встановлених для збору та використання доказів, що забезпечує справедливість і законність судових процесів.

Список використаних джерел:

1. Юхименко К. А. Особливості застосування концепції плодів отруєного дерева: міжнародний та європейський аспекти . *Юридичний науковий*

електронний журнал. 2024. № 3. С. 500–503. URL: https://doi.org/10.32782/2524–0374/2024–3/121 (дата звернення: 24.03.2025).
2. Постанова ВС у справі № 826/10948/17 від 11.11.2021. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101009845.
3. Постанова ВС у справі № 813/2695/15 від 17.12.2024. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123869147.
4. Постанова ВС у справі № 440/10970/22 від 20.11.2024. Верховний Суд у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123183519.

***Науковий керівник*:** к. ю. н., доцентка, доцентка кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Сьоміна В. А.

Валерія САЇДОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
курсантка 4 курсу, 1 групи
військово-юридичного інституту

СУДОВИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ПОВ'ЯЗАНИЙ З ПРАВОМ ВИХОДУ ЇХ НА ПЕНСІЮ

Сьогодні особливої актуальності набуває питання пенсійного забезпечення військовослужбовців, звільнених зі служби, та певних інших категорій осіб. Істотне збільшення кількості особового складу як Збройних Сил України, так і інших військових формувань, викликане необхідністю захисту територіальної цілісності держави у зв'язку зі збройною агресією російської федерації, потенційно спричинить зростання кількості пенсіонерів за вислугою років, які підпадають під дію норм пенсійного забезпечення громадян України з числа колишніх військовослужбовців, працівників правоохоронних органів та інших осіб, що мають право на пенсійні виплати згідно із Законом України «Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб». [1] Однією з головних проблем, що характеризують теперішню систему

пенсійного забезпечення осіб, що були звільнені з лав Збройних Сил України є так званий «законодавчий хаос» та відсутність чіткої структури норм, що регулюють це питання. Таке правове регулювання породжує нерівність між особами, які звільняються зі служби в різні часові проміжки, провокує численні зловживання службовим становищем з боку співробітників Пенсійного Фонду України і як наслідок, призводить до того, що пенсіонери не отримують значні суми належних їм відповідно до закону пенсійних виплат. [2] Крім того, проблематичним залишається питання своєчасності та повноти виконання державою своїх зобов'язань щодо пенсійних виплат. Бюрократичні процедури, недосконалість механізмів адміністрування пенсійних фондів та інші чинники можуть призводити до затримок у виплатах або їхнього неповного обсяг. Задля розуміння практичного застосування вимог чинного законодавства, звернемося до судової практики, яка стосується захисту прав військовослужбовців на пенсію.

Так, у рішенні Одеського окружного адміністративного суду від 27.12.2024 у справі №420/30654/24 позивач звернувся до суду з вимогою визнати протиправними дії Пенсійного фонду України щодо зменшення відсоткового значення розміру пенсії за вислугу років з 82% до 70% сум грошового забезпечення. В обґрунтування відзиву він зазначив, що враховуючи наявну вислугу років на момент звільнення зі служби у відставку за віком або за станом здоров'я 29 років у пільговому обчисленні, пенсію позивачу було призначено в розмірі 82% відповідних сум грошового забезпечення. При цьому, згідно з постановою КМУ від 21.02.2018 №103 «Про перерахунок пенсій особам, які звільнені з військової служби, та деяким іншим категоріям осіб»пенсію позивачу перераховано з 01 січня 2016 року за нормами згідно з якою максимальний розмір пенсії не повинен перевищувати 70% відповідних сум грошового забезпечення. Суд, встановив, що дії відповідача щодо зменшення відсоткового значення розміру пенсії були протиправними. Адже законодавством визначаються розміри пенсії за вислугу років у відсотках від грошового забезпечення військовослужбовця, призначення та перерахунок пенсій різні за змістом, нормативним регулюванням і механізмом їх проведення. [3]

Ще одним прикладом може слугувати постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 19 липня 2023 року у справі №742/3788/17, в якій Позивач звернувся до суду

з позовом до пенсійного органу, в якому просив зобов'язати відповідача зробити повний перерахунок пенсії з ндивідуальним коефіцієнтом заробітку, який був незаконно зменшений. У період до 15 червня 2005 року позивач отримував пенсію по інвалідності III групи, яка була обчислена із застосуванням індивідуального коефіцієнту заробітної плати 1,44230. На підставі заяви позивача, пенсійним органом здійснено переведення позивача на пенсію по III групі інвалідності, при цьому враховано заробіток позивача почав складати 0,95867. Відповідач вважав, що індивідуальний коефіцієнт є змінним показником при кожному перерахунку, оскільки залежить від заробітної плати, зокрема отриманої після виходу на пенсію. Позивач зазначав, що показник середньої заробітної плати має бути незмінним, таким, як він був на час призначення пенсії, адже зниження індивідуального коефіцієнту заробітку пенсіонера при наступних перерахунках пенсії не передбачено Законом. Судами попередніх інстанцій позовні вимоги задоволеноколегія суддів дійшла висновку, що суди попередніх інстанцій допустили неправильне застосування норм матеріального права, задовольнивши позовні вимоги, тому у задоволенні позовних вимог ОСОБА 1 – відмовлено повністю. [4]

Також, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 07 вересня 2023 року у справі № 560/9478/22 Особа звернулась в суд з позовом до обласного ТЦК та СП про визнання протиправними дій щодо відмови у наданні оновленної довідки про розмір грошового забезпечення. В обґрунтування своїх вимог позивач зазначив, що звернувся до відповідача із заявою про оформлення та направлення до пенсійного органу нової довідки про розмір грошового забезпечення для перерахунку його пенсії відповідно до постанови Кабінету Міністрів України, однак відповідач повідомив про відсутність підстав для оформлення нової довідки, що, на переконання позивача, порушило його право на належне соціальне забезпечення. У зв'язку із порушенням судами попередніх інстанцій норм матеріального права усі попередні рішення підлягають скасуванню із ухваленням нового – про відмову у задоволенні позовних вимог. [5]

Ще одним прикладом є рішення Львівського окружного адміністративного суду від 24 січня 2025 року у справі № 380/25532/24 – Позивач звернувся до суду, вимагаючи визнати протиправною бездіяльність щодо ненарахування та невиплати з 19.06.2024 року щомісячної доплати до пенсії та зобов'язати здійснити нарахування та виплату цієї

доплати у розмірі 2000,00 грн без обмеження максимальним розміром, це було аргументовано тим, що Пенсійний фонд не виконав попереднього рішення суду від 22.09.2021 щодо виплати доплати досі. На підставі цього суд ухвалив визнати протиправною бездіяльність щодо ненарахування доплати та зобов'язати здійснити перерахунок та виплату пенсії з урахуванням доплати та індексації без обмеження максимальним розміром. [6].

Проаналізувавши судову практику можна зробити наступні висновки щодо проблематики пенсійного забезпечення військовослужбовців, а саме неоднозначне трактування законодавства – рішення Одеського окружного адміністративного суду чітко демонструє проблему застосування на практиці деяких положеннь нормативних актів. Суд наголосив на досить великій різниці між призначенням та подальшим перерахунком пенсій, це свідчить про відсутність чіткості у законодавстві щодо меж застосування нових норм до існуючих пенсійних прав. Існує складність перерахунку пенсій з урахуванням індивідуального коефіцієнта заробітку, адже це призводить до несправедливого зменшення пенсій. Відмова у видачі оновлених довідок про грошове забезпечення ускладнює реалізацію права військовослужбовців на перерахунок пенсії для зростання поточного грошового забезпечення в подальшому. Для вирішення таких проблем необхідно провести комплексну ревізію законодавства у сфері пенсійного забезпечення військовослужбовців, усунути колізії та тавтології. Законодавчо закріпити принцип незворотності дії закону в частині зменшення вже призначених пенсій, це дозволить унеможливити свавільне зменшення їх розміру пенсійними органами при внесення змін в нормативні акти, що стосуються грошового забезпечення. Нагальним є посилення відповідальності посадових осіб за ігнорування рішень суду, щодо виплати коштів. Також слід зменшити бюрократичне навантаження на пенсіонерів, можливо навіть запровадити електронні сервіси для подання документів та відстеження статусу пенсійних справ. Впровадження таких заходів сприятиме підвищенню рівня соціального захисту військовослужбовців-пенсіонерів, зміцненню їхньої довіри до держави та забезпеченню справедливих виплат вцілому.

Список використаних джерел:

1. Про пенсійне забезпечення осіб, звільнених з військової служби, та деяких інших осіб : Закон України від 9 квітня 1992 року № 2262-XII.

2. Стецьків М. Щодо проблеми зменшення диспропорції у розмірах пенсій військовослужбовців та прирівняних до них осіб. Вісник Львівського університету. Серія юридична. 2024. Випуск 78. С. 299–307.
3. Рішення Одеського окружного адміністративного суду від 27.12.2024 у справі № 420/30654/24 URL: *https://reyestr.court.gov.ua/Review/124121171*
4. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 19 липня 2023 року у справі № 742/3788/17 URL: *https://reyestr.court.gov.ua/Review/112298516*
5. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду від 07 вересня 2023 року у справі № 560/9478/22 URL: *https://reyestr.court.gov.ua/Review/113332212*
6. Рішення Львівського окружного адміністративного суду від 24 січня 2025 року у справі № 380/25532/24. URL: *https://reyestr.court.gov.ua/Review/124676896*

Науковий керівник: д.ю.н., професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шевчук О. М.

Валерія СЛЕСАРЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 3 групи
факультету прокуратури

НЕКОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ЗАКОНУ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ПЕРЕГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ

Актуальність порушеного питання, щодо неконституційності закону як підстави для перегляду адміністративних справ, випливає з потреби гарантувати справедливість та дієвість правосуддя. Визнання положення закону таким, що суперечить Конституції, не завжди веде до перегляду вже винесених судових рішень, що потенційно може порушити права громадян, рішення по яких були прийняті на підставі таких норм. Водночас, критично важливим є знаходження розумного компромісу між принципом правової визначеності та можливістю виправлення судових помилок.

Відповідно до Кодексу адміністративного судочинства України (далі – КАС України) (ч. 5 ст. 361), перегляд судового рішення, яке вже набуло чинності, стає можливим за виняткових обставин [1]. До них, зокрема, належить визнання Конституційним Судом України (далі – КСУ) неконституційним положення закону, яке було використане при розгляді справи. Утім, перегляд допустимий лише тоді, коли рішення ще не виконане. Це правило покликане забезпечити рівновагу між гарантуванням прав людини та принципом юридичної визначеності. Законодавець чітко обмежує такий перегляд, дозволяючи його лише щодо рішень, які вже були предметом судового розгляду (ст. 361, ч. 6), та надає право ініціювати його тільки учасникам справи чи тим, чиї права були порушені (ст. 362). Варто, проте, відзначити, що рішення КСУ саме по собі не змінює норму, що застосовувалася, а лише констатує її неконституційність, що і є підставою для перегляду. Позиція Верховного Суду у подібних справах зводиться до того, що визнання положення неконституційним не призводить автоматично до скасування раніше винесених рішень, якщо вони стосуються правових відносин, які виникли до такого визнання. Зокрема, Верховний Суд акцентує увагу на тому, що суди повинні застосовувати норму, яка була чинною на момент виникнення спору, при перегляді рішень, навіть якщо згодом її визнано неконституційною. З огляду на теоретичні роздуми, спостерігаємо різноманітні позиції щодо впливу рішень КСУ, які мають зворотну дію. Серед дослідників, таких як В. Лемак, переважає аргумент про важливість забезпечення сталості правової системи. Інші ж фахівці, на кшталт М. Козюбри й Ю. Ключковського, дотримуються точки зору, що скасування не є зворотним впливом на рішення, а способом виправлення помилки у застосуванні права [2].

Після вердикту КСУ від 25.04.2019 № 1-р(ІІ)/2019, котрим визнано неконституційним словосполучення «дійсної строкової» у ч. 3 ст. 59 Закону України «Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи», виникли підстави для перегляду судових рішень у пенсійних спорах, де це обмеження порушувало права ліквідаторів. Наприклад, у справі № 826/14077/18 апеляційний суд відхилив позов, посилаючись на ту редакцію закону, що була чинною на той момент. Проте після постанови КСУ Верховний Суд роз'яснив, що ця норма втратила чинність виключно з дати ухвалення рішення КСУ, тобто раніше вона, по суті, діяла. Цей кейс демонструє, як важливо зва-

жати на час втрати чинності нормою, аби розуміти, чи є можливість перегляду судового рішення [3].

Попри наявні розбіжності в судових рішеннях, чинний підхід відмовляє у можливості перегляду судових вердиктів за винятковими обставинами через визнання певного закону неконституційним. Основним аргументом такої позиції є те, що на момент винесення рішення відповідна норма законодавства була чинною, вердикт вже було виконано або він не підлягав виконанню, а перегляд суперечить основоположному принципу правової визначеності (res judicata). Водночас, концепція виключних обставин передбачає реагування на нововиявлені юридичні факти, зокрема на визнання неконституційності нормативно-правового акта, як прояв помилки з боку держави. Відновлення справедливості через перегляд рішень у таких ситуаціях не руйнує стабільність правової системи, а, навпаки, сприяє підвищенню довіри до судової влади. Зважаючи на принцип верховенства права, суспільний інтерес у виправленні потенційно неправильного рішення повинен превалювати над формальним інтересом у стабільності рішення. Відтак, особи, чиї права було порушено внаслідок застосування неконституційного положення, мусять мати змогу ініціювати перегляд рішення, як забезпечення дотримання Конституції.

Принцип юридичної визначеності, вироблений у практиці Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), спрямовано головним чином на недопущення перегляду остаточних судових рішень за ініціативою держави. Водночас, ЄСПЛ не перешкоджає ініціюванню перегляду з боку особи, коли мова йде про серйозні порушення, допущені державою, наприклад, через застосування неконституційного закону. У справі «Христов проти України» (заява № 24465/04, рішення від 19.02.2009) ЄСПЛ вказав, що принцип res judicata захищає остаточність судових рішень, але допускає їх перегляд у разі виникнення «суттєвих і непереборних обставин» [4]. Це підтверджується також у справі «Рябих проти Росії» (№ 52854/39, пункт 52), де перегляд дозволяється не для повторного розгляду справи, а з метою виправлення судових помилок [5].

Перелік таких обставин ЄСПЛ не визначає, залишаючи їхню конкретизацію національному законодавцю, але наголошує на необхідності врахування критеріїв: винятковість, суспільний інтерес та наявність очевидної помилки. Аналогічну позицію займає Венеційська комісія, підкреслюючи, що системи, які унеможливлюють перегляд у разі оче-

видних помилок, суперечать вимогам юридичної визначеності, а неконституційність закону є вагомою обставиною, що відповідає суспільному інтересу.

Відтак, перегляд судового рішення за винятковими обставинами, згідно з ч. 5 ст. 361 КАС України, не вступає у протиріччя з принципом юридичної визначеності та корелюється з позицією ЄСПЛ. Відповідно до ч. 1 ст. 361 КАС України, перегляду підлягають судові рішення, що фіналізують розгляд справи та вступили в законну силу [1]. Однією з виключних обставин для перегляду є визнання КСУ неконституційності нормативно-правового акта, який був застосований чи не застосований судом при розгляді справи. Перегляд можливий лише у випадку, якщо рішення ще не реалізовано. Отже, для застосування цієї норми повинні бути наявні такі умови: наявність рішення КСУ про (не)конституційність акта, використання чи незастосування цього акта судом у справі, а також невиконане судове рішення.

Отже, надання шансу на повторний розгляд адміністративних справ, коли закон визнано неконституційним, – ключовий аспект функціонування правової держави. Обов'язком держави є ефективне відновлення справедливості для тих, хто зазнав шкоди через застосування неконституційних положень, шляхом забезпечення можливості повторного розгляду їхніх справ. Цей підхід гармонійно вписується у принципи належного врядування та захисту прав людини, гарантуючи справедливий судовий розгляд. Держава повинна брати на себе відповідальність за прорахунки, допущені державними органами, а громадяни, чиї права були порушені, повинні мати можливість домагатися справедливого перегляду своїх справ.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747–15#Text (дата звернення: 08.05.2025).
2. Єзєров А. Неконституційність закону як підстава для перегляду судових рішень за виключними обставинами в адміністративному судочинстві. *Вісник Конституційного Суду України.* 2020. № 3. С. 114.
3. Рішення Конституційного Суду України від 25.04.2019 р. № 1-р(II)/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/va01p710-19#Text (дата звернення: 08.05.2025).

4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Христов проти України» від 19.02.2009 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_443#Text (дата звернення: 08.05.2025).
5. Рішення Європейського суду з прав людини у справі «Рябих проти Росії» від 03.12.2003 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SO1056 (дата звернення: 08.05.2025).

Науковий керівник: Георгієвський Юрій Валентинович, д.ю.н., професор кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Діана ТЕРЕХОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 21 групи
факультету прокуратури

ХАРАКТЕРИСТИКА СУТНОСТІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗАСТОСУВАННЯМ ДИСКРЕЦІЇ СУБ'ЄКТАМИ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ

В процесі управлінської діяльності суб'єктів владних повноважень виникають різні обставини, які з одного боку можуть позитивного впливати на реалізацію їхніх повноважень, а з іншого – перешкоджати ефективному виконанню владних функцій. Саме з метою забезпечення дієвого публічного управління в Україні на законодавчому рівні передбачено підстави та межі застосування дискреційних повноважень суб'єктами владних повноважень [1, с. 234].

Нормативне закріплення поняття «дискреційне повноваження» наведено у змісті п. 7 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про адміністративну процедуру», як повноваження, що надається законом адміністративному органу та полягає у виборі можливого варіанту рішення в межах закону та у відповідності до мети, з якою воно надано [2]. Наведена дефініція нормативно визначено не тільки в національному, а й в європейському законодавстві, зокрема у Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № R(80)2 щодо здійснення адміністративними органами влади дискре-

ційних повноважень [3]. Відповідно дискреційними повноваженнями визнаються повноваження, під час застосовування яких для приймання рішень адміністративний орган наділяється певною свободою розсуду. Це означає, що публічний орган наділений правом вибору одного рішення (дії), які орган вважає більш доцільним за конкретних умов, з кількох нормативно допустимих варіантів.

Судовою практикою так само сформовано тлумачення «дискреційного повноваження», як повноваження адміністративного органу на власний розсуд (самостійно) у межах, що визначені законом, обирати один із варіант правомірного рішення із декількох нормативно встановлених [4]. В той же час, Суд зазначає, що у державного органу відсутні межі для реалізації дискреційних повноважень у разі наявності єдиного законного та обґрунтованого варіанту поведінки. Сутність дискреційного повноваження полягає у двоякому виборі суб'єктом владних повноважень варіанту поведінки: 1) діяти чи не діяти; 2) вибір одного серед законодавчо закріплених варіантів дій. Обрання варіанту поведінки здійснюється суб'єктом публічної влади самостійно без будь-якого його погодження з іншими органами, посадовими особами тощо.

Національним законодавством та вітчизняною доктриною адміністративного права та процесу вироблено позицію, що адміністративні суди можуть контролювати не лише реалізацію дискреційних повноважень відповідно до норм чинного законодавства, а й узгодженість рішень (дій), що прийняті у межах дискреції, з правами людини, загальними принципами публічного управління, обставинами справи, процесуальними нормами [5]. Українським законодавством закріплено основні принципи (стандарти), яких мають дотримуватися адміністративні органи під час прийняття рішень або вчинення дій у межах наданих дискреційних повноважень [6, с. 116].

Серед науковців, які досліджують реалізацію дискреційних повноважень, існує два підходи до визначення моменту здійснення судового контролю за таким видом повноважень. Відповідно до першого підходу передбачається, що судовий контроль слід застосовувати не тільки при порушенні прав, але й для забезпечення захисту законних інтересів особи, яка звертається до суду. Другий підхід обмежує судовий контроль лише до випадків, коли виникає суперечка, тобто судова влада не втручається в розгляд справ у сфері публічного адміністрування, які стосуються інтересів громадян, організацій та приватних осіб. Ті, хто підтри-

мують другий підхід, вважають, що втручання судів у вільне використання владними органами своїх повноважень призводить до того, що суди починають виконувати функції публічної адміністрації, перетворюючись з органів правосуддя на органи публічного управління [7].

У правових системах багатьох зарубіжних країн судовий контроль за реалізацією дискреційних повноважень суб'єктів публічної влади є ключовим елементом забезпечення діяльності таких органів на підставах та в межах закону. Зокрема, у Франції є такі види судового розгляду, як скарги на перевищення влади («recours pour excès de pouvoir») та скарги на скасування («recours en annulation»). Як правило, французькі суди перевіряють акти адміністративних органів країни на відповідність формальним вимогам чинного законодавства. Винятками є лише серйозні порушення основних прав громадян, що визначає ступінь та ретельність контролю в різних категоріях скарг та позовів. Водночас, адміністративне судочинство не обмежується лише забезпеченням законності дій органів влади, а й гарантує правовий захист індивідуальних прав та інтересів. Варто також зазначити, що у Франції розрізняють обов'язкове адміністрування, яке передбачає чітке слідування закону, та дискреційне виконання законодавства, де влада має більше свободи дій [5].

При аналізі судового контролю за застосуванням дискреції органами влади, важливим є врахування практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). У своїх рішеннях ЄСПЛ неодноразово досліджував межі, методи та законність використання дискреційних повноважень національними органами публічної влади та їхніми посадовими особами [8]. Приміром, у рішенні у справі «Волохи проти України», Суд оцінював обсяг повноважень органів публічної влади та встановлював критерії та обмеження застосування дискреції [9]. Якщо правові норми достатньо чітко визначені, щоб дозволити особам, за потреби, регулювати свою поведінку, то вони вважаються «передбачуваними». ЄСПЛ підкреслив, що необмежене надання дискреційних повноважень органам влади суперечить принципу верховенства права. Тому, законодавство повинно чітко та повно визначати межі дискреції, що надається компетентним органам, та детально регламентувати процедуру її реалізації. При цьому необхідно враховувати законність мети застосування дискреції та забезпечувати особам належний захист від необґрунтованого втручання

Ефективний контроль за діяльністю суб'єктів владних повноважень відповідно до ч. 2 ст. 2 КАСУ визначено одним із завдань адміністра-

тивних судів, які під час розгляду справ мають перевіряти відповідність рішень (дій) органів публічної влади вимогам закону, що передбачає їх прийняття (вчинення): 1) на законних підставах, у межах наданих повноважень та у спосіб, передбачений Конституцією та законами України; 2) виключно з тією метою, для якої ці повноваження були надані; 3) з урахуванням усіх істотних обставин, що впливають на прийняття рішення (вчинення дії); 4) без упереджень та з дотриманням об'єктивності; 5) добросовісно та сумлінно; 6) зважено та обґрунтовано; 7) з дотриманням принципу рівності перед законом, запобігаючи будь-яким проявам дискримінації; 8) пропорційно, з урахуванням балансу між потенційними негативними наслідками для прав, свобод та інтересів особи та цілями, на досягнення яких спрямоване рішення (дія); 9) з урахуванням права особи на участь у процедурі прийняття рішення; 10) у розумні строки [10].

Отже, підводячи підсумок необхідно зазначити, що правовою засадою та гарантією належного урядування є закріплення нормативних підстав та меж застосування дискреційних повноважень, що відповідає принципу верховенства права та забезпечує демократизм. Беззаперечно, це має свій вплив не лише на управлінську діяльність, але й на судову практику. Для забезпечення принципів правової держави і справедливості важливим є збереження балансу між потребами влади і захистом прав осіб. Судовий контроль виступає саме тим інструментом, який забезпечує ефективне функціонування державних інститутів та захищає осіб від можливих зловживань з боку суб'єктів владних повноважень.

Список використаних джерел:

1. Муза О. В., Нестерик М. О. Характеристика нормативних підстав застосування дискреційних повноважень. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 6, 2024. С. 234–237.
2. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17.02.2022 № 2073-IX. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2023, № 15, ст. 50. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073–20#Text.
3. Recommendation № R (80) 2 concerning the exercise of discretionary powers by administrative authorities. *European union agency for fundamental rights :* веб сайт. URL: https://fra.europa.eu/en/law-reference/recommendation-no-r-80–2-committee-ministers-concerning-exercise-discretionary-powers.

4. Постанова Верховного Суду від 27.05.2021, справа № 442/3936/17. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https:// reyestr.court.gov.ua/Review/97267642.
5. ЗВІТ: «Дискреція адміністративних органів і судовий контроль за її реалізацією». URL: https://court.gov.ua/userfiles/media/new_ folder_for_uploads/sud4857/zvit_dyskreciia.pdf.
6. Саєнко А. Г. Судовий контроль за реалізацією дискреційних повноважень: національний та міжнародний досвід. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 11, 2023. С. 115–117.
7. Перепелюк В. Науковий висновок щодо меж дискреційного повноваження суб'єкта владних повноважень та судового контролю за його реалізацією. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/naukovi_visnovki/nauk_ visnovok_01_03_2018.
8. Строга Є. О., Довгалюк Ю. М. Судовий контроль за дискреційними повноваженнями органів публічної влади. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство».* № 2, 2022.
9. «Волохи проти України» : Рішення Європейського Суду з прав людини № 23543/02 від 02.11.2006 року : веб сайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_138#Text.
10. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. *Відомості Верховної Ради України.* № 35. Ст. 446.

Науковий керівник: Соловйова Ольга Миколаївна, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Єгор КУБРАКОВ,
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
студент 4 курсу, 23 групи
факультету прокуратури

ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

Для забезпечення права особи на ефективний судовий захист у сфері адміністративного судочинства існує інститут судового контролю

за виконанням судових рішень. Хоча українське законодавство не містить чіткого визначення цього поняття, його сутність можна з'ясувати через аналіз основних ознак. Судовий контроль є особливою формою провадження, яка відрізняється від позовного, і його головне завдання полягає не у вирішенні нового публічно-правового спору, а у перевірці обставин, що можуть перешкоджати виконанню судового рішення та відновленню порушених прав позивача.

Протягом останніх років законодавство, що регулює судовий контроль, зазнало значних змін і набуло нового змісту. Однак в Україні досі існують серйозні недоліки, які ускладнюють ефективне виконання судових рішень. Внаслідок цього стан їх реалізації залишається незадовільним, незважаючи на спроби вдосконалити систему виконання судових рішень.

Чинний Кодекс адміністративного судочинства України передбачає три процесуальні форми контролю за виконанням судових рішень. Перша полягає в тому, що суд може вимагати від суб'єкта владних повноважень, який не отримав користі від рішення, подати звіт про його виконання у встановлений строк. Друга форма передбачає накладення штрафу на керівника відповідального органу у розмірі від 20 до 40 прожиткових мінімумів для працездатних осіб. Третя форма стосується розгляду скарг на дії чи бездіяльність органів державної виконавчої служби або приватних виконавців згідно зі статтею 287 КАС України.

Зокрема, щодо першої форми, суд, який ухвалив рішення в адміністративній справі, має право вимагати від суб'єкта владних повноважень надати звіт про виконання. Якщо такий звіт не подано або його зміст визнано недостатнім, суд може встановити новий строк або накласти штраф на керівника відповідального органу. При цьому половина штрафу сплачується позивачу, а інша – до Державного бюджету України. Важливо зауважити, що судовий контроль за виконанням рішення є правом, а не обов'язком суду, і застосовується на його розсуд.

Ці процесуальні дії є диспозитивними, тобто суд може їх застосувати лише за наявності об'єктивних обставин, підтверджених належними доказами.

Посилення судового контролю та введення штрафних санкцій сприяє реалізації конституційного права громадян на судовий захист. Особливість штрафу полягає в тому, що він накладається на керівника органу влади, який не забезпечив виконання рішення суду. Однак така санк-

ція застосовується не автоматично, а лише після аналізу звіту або його відсутності, а також за умови встановлення умисного невиконання рішення чи недобросовісних дій з боку відповідального суб'єкта.

Третя форма судового контролю передбачає розгляд скарг на рішення, дії чи бездіяльність виконавчих органів. Учасники виконавчого провадження мають право звернутися до суду, якщо вважають, що їхні права порушені. Проте чинне законодавство не забезпечує достатніх гарантій ефективної роботи судових приставів, що часто призводить до порушень строків, формалізму та бездіяльності. Відсутність належного контролю з боку вищих органів сприяє безвідповідальному ставленню до службових обов'язків, а рівень виконання судових рішень залишається низьким.

Невиконання судових актів, що набрали законної сили, негативно впливає на реалізацію права на судовий захист. Тому суд повинен не лише стежити за виконанням рішень, а й оцінювати їх законність та доцільність. Відповідно до Загальної декларації прав людини, кожен має право не лише на ефективне правосуддя, але й на відновлення порушених прав через компетентні суди. Це передбачає не лише прийняття законного рішення, а й контроль за його виконанням, оскільки без цього реальне відновлення прав неможливе.

Крім того, нормативне регулювання механізму виконання рішень адміністративних судів залишається неповним, що потребує удосконалення законодавства, зокрема шляхом розробки нових пропозицій. Це необхідно для забезпечення фундаментального принципу обов'язковості судових рішень. На практиці судовий контроль за виконанням рішень не є поширеним явищем серед адміністративних судів. Серед причин цього – відсутність обов'язковості такого контролю та його диспозитивний характер, що залишає питання на розсуд суддів.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747–15#Text (дата звернення: 10.05.2025).
2. Івасин О. Р. Судовий контроль за виконанням судових рішень в адміністративному судочинстві: спеціальні способи. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2018. № 5(17). С. 93–100.

3. Kononets V. P. JUDICIAL CONTROL AS A MECHANISM TO INCREASE THE EFFICIENCY OF JUDICIAL DECISIONS. *«International Humanitarian University Herald. Jurisprudence»*. 2020. Т. 2, № 48. С. 14–18. URL: https://doi.org/10.32841/2307–1745.2020.48–2.3.

Науковий керівник: Соловйова Ольга Миколаївна, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Інна БИЛИМ,
Національний науковий центр
«Інститут судових експертиз
ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса»,
здобувач вищої освіти ступеня
доктора філософії другого року
навчання

ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТРАТОР ЯК СУБ'ЄКТ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

14 серпня 2014 року Верховна Рада України, усвідомлюючи потребу невідкладного та ефективного реагування на наявні і потенційні загрози національним інтересам і національній безпеці України, включаючи ворожі дії, збройний напад інших держав чи недержавних утворень, завдання шкоди життю та здоров'ю населення, захоплення заручників, експропріацію власності держави, фізичних та юридичних осіб, завдання майнових втрат та створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод з метою захисту національних інтересів, національної безпеки, суверенітету і територіальної цілісності України, протидії терористичній діяльності, а також запобігання порушенню, відновлення порушених прав, свобод та законних інтересів громадян України, суспільства та держави можуть застосовуватися спеціальні економічні та інші обмежувальні заходи (далі – санкції), прийняла Закон «Про санкції», який набрав чинності 12 вересня 2014 року. [1]

Метою прийняття Закону «Про санкції» є потреба невідкладного та ефективного реагування на наявні і потенційні загрози національним

інтересам і національній безпеці України, включаючи ворожі дії, збройний напад інших держав чи недержавних утворень, завдання шкоди життю та здоров'ю населення, захоплення заручників, експропріацію власності держави, фізичних та юридичних осіб, завдання майнових втрат та створення перешкод для сталого економічного розвитку, повноцінного здійснення громадянами України належних їм прав і свобод.[2]

Зі слів керівника Офісу протидії рейдерству Міністерства юстиції України Віктора Дубовика, за час повномасштабної агресії російської федерації проти нашої держави, Україна значно посилила протидію ворогу на санкційному фронті. До Закону України «Про санкції» неодноразово вносилися зміни та доповнення, що відчутно підвищили ефективність застосування спеціальних економічних та інших обмежувальних заходів. Посилення обмежень санкційного законодавства призвело до спроб його «обходу» та уникнення негативних наслідків для підсанкційних осіб, які вдаються до різних схем виведення своїх активів з-під дії санкцій, використовуючи у тому числі фраудаторні правочини, які часто укладаються в іноземних юрисдикціях.

Виведення певних активів з-під дії санкцій шляхом їх формального переоформлення на інших осіб юридично неможливе без калоборації підсанкційних осіб з особами, які мають доступ до державних реєстрів та уповноважені вносити зміни в такі реєстри. У зв'язку з цим у практиці Міністерства юстиції почастішали скарги на реєстраційні дії, в яких мова йде про проведення державної реєстрації з порушенням рішень щодо застосування санкцій.[3]

З метою реалізації Закону України «Про санкції» та відповідно до підпункту 1 пункту 2 постанови Кабінету Міністрів України від 07 липня 2022 року №772 «Про внесення до деяких постанов Кабінету Міністрів України змін щодо удосконалення державної санкційної політики», був розроблений Порядок реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики Міністерством юстиції України, затверджений Наказом Міністерства юстиції України 30 вересня 2022 року №4201/5.

Вище вказаний Порядок встановлює загальні засади реалізації державної санкційної політики, зокрема, процедури, форми та результати реалізації Міністерством юстиції України рішень про застосування, зміну чи скасування санкцій, а також порядок та форми моніторингу їх ефективності. Одними із зовнішніх суб'єктів реалізації державної

санкційної політики та моніторингу її ефективності є державні реєстратори.

Пунк 6 наведеного порядку регулює здійснення Департаментом державної реєстрації моніторингу/контролю за дотриманням санкційного законодавства державними реєстраторами при вчиненні реєстраційних дій. Департамент державної реєстрації перевіряє дотримання державними реєстраторами під час здійснення державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань вимог пункту 11 розділу ІІ Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 09 лютого 2016 року № 359/5, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 09 лютого 2016 року за № 200/28330 та під час здійснення державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень вимог абзацу першого пункту 12 Порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127.

Перевірка реєстраційних дій в Єдиному державному реєстрі та Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень здійснюється шляхом моніторингу реєстраційних дій відповідно до Порядку здійснення Міністерством юстиції контролю за діяльністю у сфері державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень і державної реєстрації юридичних осіб, громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, фізичних осіб – підприємців та відокремлених підрозділів юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21 грудня 2016 року № 990.

Перелік реєстраційних дій щодо підсанкційних осіб та/або їх активів надається технічним адміністратором Єдиного державного реєстру. Державного реєстру речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень у строки та з періодичністю, що визначені Міністерством юстиції України.

За результатами перевірки реєстраційних дій в Єдиному державному реєстрі у разі виявлення порушень державними реєстраторами вимог пункту 11 розділу ІІ Порядку державної реєстрації юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 09 лютого 2016 року № 359/5, зареєстрованого в Міністерстві

юстиції України від 09 лютого 2016 року за № 200/28330, та за результатами перевірки реєстраційних дій у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень у разі виявлення порушень державними реєстраторами вимог абзацу першого пункту 12 Порядку державної реєстрації речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 грудня 2015 року № 1127, Департамент державної реєстрації повідомляє правоохоронні органи та Департамент санкційної політики. [4]

13.07.2023 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо застосування санкцій», яким передбачається створення Державного реєстру санкцій та порядок його ведення. Зокрема, передбачено що, інформація про застосування, скасування та внесення змін до санкцій, що міститься в Реєстрі, має бути актуальною та доступною для пошуку і завантаження. На сьогоднішній день суб'єкт державної реєстрації може здійснити перевірку застосування санкцій з використанням офіційних джерел інформації, зокрема сайту Президента України та сайту Верховної Ради України, де публікуються рішення Ради національної безпеки і оборони України, введені в дію указами Президента України. Така перевірка є обов'язковою відповідно до пункту 1 частини третьої статті 10 Закону про державну реєстрацію прав.

Указом Президента України від 29 січня 2024 року № 36/202429, який набрав чинності 01 лютого 2024 року, введено в дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 січня 2024 року «Про затвердження Положення про Державний реєстр санкцій», який створено з метою надання безоплатного публічного доступу до актуальної та достовірної інформації про всіх суб'єктів, щодо яких застосовано санкції. Дані Реєстру є відкритими і загальнодоступними, крім випадків, передбачених законом. [5]

Рішення державного реєстратора, прийняте всупереч санкціям, застосованим відповідно до Закону України «Про санкції», може бути оскаржене суб'єктом, який бере участь у формуванні, реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики, правоохоронними органами, а також суб'єктом, уповноваженим дорученням Кабінету Міністрів України на здійснення заходів, пов'язаних із тимчасовим управлінням активами, які підлягають стягненню в дохід держави як санкції, протягом двох місяців з дня, коли відповідний суб'єкт дізнався про таке рішення державного реєстратора. Якщо з дня прийняття оскаржуваного

рішення, здійснення дії або бездіяльності спливло більше двох місяців, а у випадку, передбаченому абзацом третім частини третьої цієї статті, – більше одного місяця, скарга має містити також відомості про дату, коли скаржник дізнався про порушення своїх прав. Якщо з дня прийняття рішення державного реєстратора, прийнятого з порушенням Закону України «Про санкції», спливло більше двох місяців, скарга має містити також відомості про дату, коли скаржник дізнався про таке рішення. [6]

В умовах ведення активних бойових дій, впровадження санкційного законодавства є суттєвою та дієвою рушійною силою для захисту від ворога, а державні реєстратори, в силу своїх службових повноважень, відіграють у цьому процесі активну роль.

Список використаних джерел:

1. Про санкції : Закон України № 1644-VII від 14.08.2014 / станом на 1 травня 2025 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1644–18#Text
2. Постанова Верховного Суду від 21 червня 2023 р., судова справа № 910/2529/22. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/112369853 (дата звернення: 01.05.2025).
3. Дубовик В. Офіс протидії рейдерству vs «підсанкційні» особи [Електронний ресурс]. / В. Дубовик // Liga.net. – 2023. – Режим доступу : https://blog.liga.net/user/vdubovyk/article/50535
4. Порядок реалізації та моніторингу ефективності державної санкційної політики Міністерством юстиції України : Наказ Міністерства юстиції України № 4201/5 від 30.09.2022 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1166-22#Text
5. Ковальчук С. Аналіз нормативно-правових актів щодо санкційної політики у сфері державної реєстрації прав [Електронний ресурс]. / С. Ковальчук // Офіс протидії рейдерству. – Режим доступу : https://www.facebook.com/office.against.raiders/posts/pfbid0VTw2bkFomvhuQgXhZeESSVysnZ2LtZ615dtVhDKyEqSobq7XLvcTLSgZBZz21TACl
6. Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень: Закон України № 1952-IV від 01.07.2004 / станом на 1 травня 2025 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1952–15#Text

Науковий керівник: Угровецький Олег Петрович, професор, д.ю.н., головний науковий співробітник ННЦ «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України.

Ірина КНИШ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
курсантка 4 курсу, 3 групи
військово-юридичного інституту

ЩОДО ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Згідно зі ст. 26 Закону України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» військовослужбовці залежно від характеру вчиненого правопорушення та провини несуть дисциплінарну, адміністративну, матеріальну, цивільно-правову та кримінальну відповідальність згідно із законом.[1]

Дисциплінарна відповідальність – один з видів юридичної відповідальності військовослужбовців, який наступає за скоєння проступку, що є порушенням військової дисципліни або громадського порядку.

Дисциплінарна відповідальність настає за вчинення військовослужбовцем дисциплінарного проступку – умисного чи необережного порушення військової дисципліни або громадського порядку, що має меншу суспільну небезпеку, ніж злочин. До таких проступків належать невиконання наказів, порушення розпорядку, вживання алкоголю тощо. Санкції варіюються від зауваження до звільнення залежно від тяжкості порушення.

Статтею 55 Конституції України передбачено, що права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Тобто кожному громадянину гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб, інших громадян. Відповідно це право поширюється й на військовослужбовців.[2]

Згідно з Кодексом адміністративного судочинства України, кожен має право звертатися до адміністративного суду в установленому порядку, якщо вважає, що його права, свободи або законні інтереси були порушені через рішення, дії чи бездіяльність органу влади, та може вимагати їх захисту.[3]

Аналіз судової практики в Україні показує два підходи у справах щодо оскарження дисциплінарних стягнень: суди задовольняють позови вій-

ськовослужбовців через порушення процедури або через необґрунтованість стягнення.

У справі № 300/402/24 суд встановив порушення з боку військової частини: недотримання Дисциплінарного статуту, відсутність факту правопорушення та процедурні порушення. Наказ про стягнення визнано протиправним і скасовано.. [5]

Наступною категорією справ є справи, де суди стають на бік військовою частини.

До такої категорії справ належить справа за № 500/926/24. Це справа розглядається Тернопільським окружним адміністративним судом за позовом військовослужбовця до Військової частини щодо визнання протиправним наказу від 17.01.2024 № 121-од у частині, що стосується позивача, та скасування певних пунктів цього наказу.[6]

Суд встановив, що позивач оскаржував пункти наказу щодо невиконання наказу начальника Генштабу ЗСУ від 20 грудня 2023 року та самовільного залишення частини понад три доби. Позивач не погодився з результатами службового розслідування, однак суд визнав ці факти доведеними та наказ – правомірним. Позов було відхилено, а наказ залишено без змін.

Другим прикладом є справа № 520/10933/22, де військовослужбовець оскаржив наказ про накладення дисциплінарного стягнення (сувору догану), позбавлення премії та внесення негативної відмітки у військовий квиток. Він просив скасувати наказ, анулювати відмітку та виплатити грошову винагороду. Суд залишив позов без розгляду, оскільки позивач пропустив місячний строк, встановлений для звернення до суду у справах, пов'язаних з проходженням публічної служби. Надані ним пояснення щодо причин пропуску строку суд визнав неповажними.[7]

В умовах воєнного стану в Україні зростає роль дисциплінарної відповідальності як засобу забезпечення правопорядку та боєздатності ЗСУ. Основу регулювання становить Дисциплінарний статут.

Попри посилення дисциплінарних вимог, військовослужбовці зберігають право на судовий захист своїх прав. Практика адміністративного судочинства свідчить про наявність двох підходів: у частині справ суди задовольняють позови військовослужбовців через порушення процедур або необґрунтованість стягнень; в інших – підтримують позицію військових частин, підтверджуючи правомірність дій командування.

Список використаних джерел:

1. Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України : Закон України від 24.03.1999 № 548-XIV : станом на 18 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/548–14#Text
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text(дата звернення: 01.05.2025).
3. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV : станом на 19 жовт. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731–10#Text
4. Рішення Івано-Франківського окружного адміністративного суду від 28.06.2024р. у справі № 300/1914/24 url:https://reyestr.court.gov.ua/
5. Рішення Тернопільського окружного адміністративного суду від 17.06.2024 р. у справі № 500/926/24 url:https://reyestr.court.gov.ua/
6. Рішення Черкаського окружного адміністративного суду від 23.10.23 у справі № № 520/10933/22 url:https://reyestr.court.gov.ua/

Науковий керівник: д.ю.н., професор кафедри адміністративного права та адміністративної діяльності Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Шевчук О. М.

Ксенія АРТЕМЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 1 групи
факультету прокуратури

ПРАВОВА ПРИРОДА МЕДІАЦІЇ У СФЕРІ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

У контексті модернізації системи правосуддя України та імплементації європейських підходів до вирішення спорів, інститут медіації дедалі частіше розглядається як альтернатива традиційному судовому процесу. Проте особливості адміністративного судочинства зумовлюють певну обережність у процесі його запровадження, що, у свою чергу, породжує низку як теоретичних, так і практичних питань.

На сьогодні в Україні відсутнє чітке нормативне закріплення інституту медіації в межах адміністративного судочинства. Норми Кодексу адміністративного судочинства України передбачають лише окремі форми альтернативного врегулювання публічно-правових спорів: врегулювання спору за участю судді – до початку розгляду справи по суті, та примирення сторін – на будь-якій стадії розгляду (Гл. 4, Гл. 5 КАСУ) [1]. Обидві процедури є проявами адміністративної діяльності суду, а не повноцінної медіації у класичному розумінні.

Медіація як процедура, що здійснюється незалежними фізичними особами – медіаторами – поза межами судового процесу, фактично набуває статусу приватної (зовнішньої) ініціативи. Вона регулюється нормами Закону України «Про медіацію» [2] і може мати місце виключно на підставі договору між сторонами.

Костенко Ю. О. та Шувалова Т. О. відзначають низку проблемних питань завдяки даному способу вирішенні спорів, зокрема: визначення правової природи медіації в КАСУ, чи буде вона елементом правосуддя за участю судді-медіатора, чи залишиться інструментом адміністративної діяльності суду; правовий статус судді-медіатора – потребує чіткого нормативного оформлення, зокрема, визначення обсягу прав, обов'язків і відповідальності; кваліфікаційні вимоги – для забезпечення ефективності медіації суддя має відповідати певним стандартам професійної підготовки; процесуальні гарантії сторін, тобто визначеність їхніх прав та обов'язків під час проходження процедури медіації; межі застосування медіації: чітке встановлення, у яких категоріях адміністративних справ вона може застосовуватись без шкоди для принципу захисту прав громадян [3, с. 136].

По-перше, важливим є усвідомлення нормативної нерівності суб'єктів таких спорів. Так, згідно з ч. 2 ст. 19 Конституції України, органи державної влади діють виключно на підставі, в межах повноважень та у спосіб, передбачені Конституцією та законами України [4]. Водночас, для фізичних та юридичних осіб застосовується принцип дозволеності дій, не заборонених законом. Така конструкція обумовлює суттєве обмеження дискреції органів державної влади під час участі в медіаційних процедурах. Наприклад, митні чи податкові органи не володіють тією гнучкістю у веденні переговорів, яку мають приватні особи.

По-друге, діяльність адміністративних органів за своєю природою зорієнтована на реалізацію публічного інтересу, що значно звужує про-

стір для компромісних рішень. Будь-яке відхилення від чіткого алгоритму дій може бути розцінене як перевищення повноважень.

По-третє, потенційна участь службових осіб у досягненні медіаційної угоди супроводжується ризиками юридичної відповідальності, зокрема – звинуваченнями у перевищенні службових повноважень. Це стримує державних службовців від участі в медіації навіть у разі очевидної доцільності такого підходу.

По-четверте, існує високий рівень корупційних ризиків, пов'язаних із можливими неформальними домовленостями між представниками органів публічної влади та зобов'язаними особами. Така ймовірність дискредитує інститут медіації в очах громадськості.

По-п'яте, досі залишається неврегульованим порядок оплати послуг медіатора в адміністративних спорах, що створює додаткову перешкоду для його практичного застосування [5, с.187].

Незважаючи на наявність значного кола нормативних, процедурних та організаційних проблем, пов'язаних із впровадженням інституту медіації у сфері адміністративного судочинства, все ж існують підстави для обережного оптимізму щодо формування відповідної судової практики, зокрема прикладом може слугувати справа №160/18281/21. Так, у даній справі Державна екологічна інспекція Придніпровського округу подала позов до ТОВ «КИ.МОД» з вимогою тимчасово зупинити діяльність підприємства через експлуатацію джерел викидів без відповідного дозволу. У ході розгляду сторони досягли примирення шляхом медіації, що стало підставою для закриття провадження у справі [6].

Узагальнюючи викладене, слід констатувати, що інститут медіації в адміністративному судочинстві України перебуває на початковій стадії становлення та потребує комплексного нормативного, інституційного і практичного доопрацювання. Попри наявні концептуальні суперечності між публічно-правовою природою адміністративних спорів і сутністю медіаційної процедури, медіація потенційно може стати ефективним інструментом альтернативного вирішення спорів за умови чіткого визначення меж її застосування, правового статусу учасників процедури, а також закріплення відповідних процесуальних гарантій. Подальше напрацювання судової практики, може стати основою для формування національної моделі адміністративної медіації, здатної гармонізувати інтереси приватних осіб та органів публічної влади в межах законності й правопорядку.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2747–15 (дата звернення: 15.04.2025)
2. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1875–20 (дата звернення: 15.04.2025)
3. Костенко Ю. О., Шувалова Т. О. Інститут медіації у вирішенні публічно-правових спорів. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2023. № 2. С. 133–142. URL: https://doi.org/10.31558/2786–5835.2023.2.15 (дата звернення: 15.04.2025).
4. Конституція України : Конституція України; Верховна Рада України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 15.04.2025)
5. Ростовська К. В., Гришина Н. В. Медіація в адміністративному судочинстві: міф чи реалії сьогодення. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право». № 29. 2020. С. 182–188. URL: https://doi.org/10.26565/2075-1834-2020-29-24 (дата звернення: 15.04.2025).
6. Ухвала Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 04.03.2022, судова справа № 160/18281/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103495986 (дата звернення: 15.04.2025).

Науковий керівник: Професор, д.ю.н. Георгієвський Юрій Валентинович.

Оксана ШАПОВАЛЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 23 групи
факультету прокуратури

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ

У межах адміністративного судочинства України головна роль відводиться забезпеченню правової визначеності та справедливості під час ухвалення рішень. Досягнення таких стандартів можливе лише за умови

дотримання принципів законності та обґрунтованості судового рішення, що реалізуються шляхом повного, всебічного й об'єктивного аналізу фактичних обставин справи. Ефективність позовного провадження значною мірою залежить від належної побудови процесу доказування, який виступає ключовим елементом у встановленні юридично значущих фактів.

Нормативне визначення доказів у сфері адміністративного судочинства ґрунтується на положеннях Кодексу адміністративного судочинства України, (далі – КАС України), відповідно до яких доказами визнаються будь-які фактичні дані, здатні підтвердити або спростувати юридично значущі обставини, що мають значення для вирішення справи [1]. У спеціальній юридичній літературі висловлюються різні підходи до розуміння сутності доказів. Зокрема, науковець Т. О. Рекуненко ототожнює доказ із засобом встановлення істини у справі, отриманим у процесуально допустимий спосіб [4, с. 172]. Я. С. Калмикова схиляється до позиції, згідно з якою доказ становить інформацію, залучену сторонами з метою обґрунтування юридичних позицій, що потребує дослідження та критичної оцінки в межах судового процесу [5, с. 4]. Позиція М. П. Мельника акцентує на розумінні доказів як відомостей про обставини, що мають правове значення, на підставі яких адміністративний суд встановлює юридичні факти відповідно до вимог закону [6, с. 273]. Така інформація може мати різноманітну форму подання, зокрема, у вигляді письмових, електронних, речових матеріалів, показань свідків чи висновків експертів [2, с. 203].

Порівняльний аналіз наведених доктринальних підходів дозволяє виокремити дві визначальні умови, що надають інформації статусу доказу в межах адміністративного судового процесу. По-перше, інформація має безпосередньо стосуватися предмета доказування, містити дані про юридичні факти, як-от наявність недотримання правових норм, порушення прав особи або інші обставини, що мають значення для вирішення спору. По-друге, джерело інформації повинно відповідати вимогам законності, тобто бути здобутим із дотриманням процесуальних норм.

Докази в адміністративному судовому процесі характеризуються певними юридичними ознаками, які визначають їхню допустимість і значущість. Передусім, доказовий матеріал має спиратися на фактичні дані, що відображають об'єктивну реальність і дають змогу суду встановити юридичну істину. Також інформація, що виконує функцію доказу, пови-

нна фіксувати події, які вже відбулися, відтак має ретроспективний характер. Процесуальна допустимість становить важливу характеристику, яка вимагає дотримання законного порядку отримання доказу. Невиконання цієї умови позбавляє суд можливості використати такий матеріал під час ухвалення рішення. Докази можуть мати різну форму – письмову, речову, електронну, вербальну (показання свідків) або спеціалізовану (експертний висновок). Водночас юридична оцінка доказів не передбачає автоматичного надання переваги жодному з них. Суд здійснює аналіз у сукупності всіх поданих матеріалів, не покладаючись на заздалегідь визначену силу жодного джерела.

Розгляд доказів здійснюється під час розгляду справи адміністративним судом з урахуванням процесуальних норм, передбачених законодавством. Суд самостійно визначає послідовність дослідження доказів, залежно від процесуального становища учасників, змісту вимог і заперечень та природи правовідносин. До провадження включається заслуховування вступних позицій сторін, виявлення обставин, на яких ґрунтуються правові позиції, а також безпосереднє ознайомлення з доказовим матеріалом. Одним із фундаментальних принципів в дослідженні доказів адміністративним судом є безпосередність, яка передбачає індивідуальне ознайомлення суду з усіма доказами. Йдеться про вивчення документальних та електронних матеріалів, огляд речових доказів, заслуховування свідків, а також аналіз висновків експертів. Матеріали, що не були предметом судового дослідження, не можуть слугувати підґрунтям для ухвалення рішення.

У процесі розгляду адміністративних справ допускається проведення дослідження доказів поза межами судової зали, зокрема, якщо вони знаходяться за межами судового приміщення. Такий підхід застосовується, коли існує об'єктивна необхідність у вивченні доказів на місці їх знаходження або у допиті свідка за місцем проживання через поважні причини його неявки до суду.

Завершальним етапом доказового процесу виступає оцінка зібраного матеріалу. Аналіз доказів є результатом інтелектуальної діяльності суду, яка ґрунтується на логічних прийомах, загальновизнаних принципах пізнання та положеннях чинного законодавства. Оцінювання включає дослідження кожного доказу окремо та оцінку їх у сукупності за критеріями допустимості, належності, достовірності й достатності. Хоча КАС України закріплює за судом виняткове право на остаточну оцінку доказів,

у правовій доктрині сформульовано тезу про наявність аналогічного процесу з боку сторін провадження, що поділяється на два рівні. У ширшому розумінні – оцінка доказів здійснюється всіма учасниками адміністративного провадження як елемент тактичної підготовки до судового розгляду, що дозволяє сформувати ефективну правову позицію та прогнозувати можливі наслідки. У вужчому сенсі оцінка доказів є прерогативою суду, що полягає у кваліфікованому аналізі доказової бази та формулюванні судового рішення в контексті врегулювання публічно-правового спору [3, с. 174].

Отже, незважаючи на участь сторін у процесі збору, витребування та подання доказів, визначальне значення має підсумкова оцінка, здійснена судом у межах своїх повноважень. Саме вона становить основу для формування змісту судового рішення та є завершальним етапом процесу доказування. Забезпечення правової визначеності, дотримання норм адміністративного судочинства та неупереджене збирання й оцінювання доказів становлять фундамент обґрунтованого й законного рішення адміністративного суду.

Список використаних джерел*:*

1. Кодекс адміністративного судочинства України: Кодекс України від 06.07.2005 № 2747-IV: станом на 8 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747–15#Text.
2. Самонова В. Джерела доказів в адміністративному судочинстві. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 1. С. 202–204.
3. Козинець І., Кравченко В. Окремі питання доказів та доказування в адміністративному судочинстві на сучасному етапі. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 2. С. 173–177.
4. Рекуненко Т. О. Доказування в процесі розгляду справ про адміністративне правопорушення. Підприємництво, господарство і право. 2019. № 3. С. 169–173.
5. Калмикова Я. С. Докази та доказування в адміністративному судочинстві : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. / Нац. ун-т «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Харків, 2013. 20 с.
6. Мельник М. П. Поняття доказів у адміністративному судочинстві України. Держава і право. 2010. Вип. 48. С. 269–274.

Науковий керівник: Соловйова Ольга Миколаївна, доцентка, к.ю.н. кафедри адміністративного права НЮУ імені Ярослава Мудрого.

Олег РОСУЛ,
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
аспірант юридичного факультету

СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ МЕДІАТОРІВ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ

Центральною фігурою в процедурі медіації є медіатор – спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка організовує та координує процес медіації. Саме медіатор створює умови для конструктивного діалогу, сприяє налагодженню комунікації між сторонами та допомагає їм запобігти виникненню конфлікту чи знайти взаємоприйнятне рішення.

В Україні більшість медіаторів, як правило, має вищу освіту різних спеціальностей (психологічну, педагогічну, юридичну тощо) і додатково до неї пройшли спеціальну базову підготовку з теоретичного та практичного навчання базовим навичкам медіатора. Так, у статті 9 Закону України «Про медіацію» (далі – Закон) визначено, що медіатором може бути фізична особа, яка пройшла базову підготовку медіатора в Україні або за кордоном. Медіатором не може бути особа, яка має судимість, особа, цивільна дієздатність якої обмежена, або недієздатна особа. Згідно статті 10 вищезазначеного Закону базова підготовка медіаторів має здійснюватися за програмою обсягом не менше ніж 90 годин навчання, у тому числі не менше ніж 45 годин практичного навчання [1].

Проте ефективне врегулювання правових спорів вимагає від медіатора глибокого розуміння принципів права та відповідних норм законодавства. Це особливо актуально у випадках врегулювання публічно-правових спорів шляхом медіації, де важливу роль відіграють норми адміністративного права, принципи діяльності органів публічної влади та баланс інтересів сторін. У цьому контексті постає цілком обґрунтоване питання: чи є достатньою загальна підготовка медіатора для ефективного проведення процедури медіації у публічно-правових спорах, чи така діяльність потребує наявності юридичної освіти або, принаймні, спеціалізованих знань у сфері публічного права?

Законодавчі положення роблять акцент саме на базовій підготовці медіатора як вимоги до заняття цієї діяльності, а статус медіатора може набути будь-яка особа за умов успішного проходження спеціальної підготовки. Натомість, діяльність медіатора передбачає наявність компетентної правосвідомості, тобто сукупності правових знань, умінь та навичок реалізації правових норм, якими регулюється професійна діяльність. Незважаючи на універсальний підхід до підготовки медіаторів в Україні, публічно-правові спори мають низку особливостей, які вимагають від медіатора не лише володіння техніками фасилітації чи нейтральності, а й глибокого розуміння специфіки правової системи та знання спеціального законодавства, яким регулюється предмет публічно-правового спору.

Хоча чинне законодавство не висуває вимог щодо наявності спеціальної освіти або певної професії для здійснення медіаційної діяльності, важливо усвідомлювати, що успішна медіація значною мірою залежить від рівня фахової підготовки медіатора. У зв'язку з поширенням короткострокових курсів підготовки медіаторів постає цілком закономірне питання щодо якості, глибини та практичної спрямованості такого навчання [2, с. 154]. Більшість базових програм підготовки медіатора в Україні мають універсальний характер і орієнтовані передусім на розвиток комунікативних навичок і базових медіативних технік, не забезпечуючи при цьому достатньої теоретичної та практичної підготовки у сфері права.

У межах розгляду порушеного питання слушною видається позиція Л. Р. Наливайко, яка підкреслює важливість спеціальності медіатора з огляду на характер спорів, у врегулюванні яких він бере участь. Зокрема, у правових спорах обґрунтованим виглядає залучення медіаторів, які мають вищу юридичну освіту, що забезпечує належне розуміння нормативного змісту конфлікту та правових меж домовленостей сторін. [3, с. 21].

Як зазначає О. Можайкіна, актуальним для українського правового поля є удосконалення законодавчого визначення статусу медіатора. Зокрема, серед першочергових завдань розглядається законодавче закріплення вимоги щодо наявності вищої освіти другого (магістерського) рівня як обов'язкової передумови для здійснення медіаторської діяльності [4, с. 37].

У науковій роботі О. Кармази та В. Кушерця пропонується впровадження чітко визначених кваліфікаційних критеріїв до осіб, які прагнуть здійснювати медіаторську діяльність. Серед таких вимог автори виокремлюють: наявність вищої освіти другого (магістерського) рівня, володіння державною мовою, щонайменше п'ятирічний професійний стаж, проходження післядипломного навчання з медіації, успішне складання кваліфікаційного іспиту та отримання офіційного свідоцтва, яке надає право здійснювати діяльність у сфері медіації [5, с. 106].

Видається доцільним констатувати той факт, що медіатор, який працює у сфері публічно-правових спорів, повинен володіти спеціальними знаннями, що виходять за межі загальних навичок врегулювання конфліктів. Ця сфера має специфічні риси, пов'язані з особливим правовим статусом однієї зі сторін – суб'єкта владних повноважень, а отже вимагає наявність спеціальних знань в галузі адміністративного та суміжних галузей права.

Професійна підготовка медіаторів відіграє ключову роль як передумова для набуття права на здійснення медіаторської діяльності та здобуття відповідного рівня кваліфікації. Вона сприяє формуванню необхідних знань, умінь і професійних компетентностей, у тому числі з урахуванням можливих сфер спеціалізації. Крім того, належний рівень підготовки формує довіру до медіатора як фахівця та зміцнює позитивне ставлення до медіації як правового інституту [6, с. 28].

Окрему увагу заслуговує ч. 4 ст. 9 Закону України «Про медіацію», яка дозволяє об'єднанням медіаторів та організаціям, що забезпечують проведення медіації, встановлювати додаткові вимоги до осіб, які включаються до їхніх реєстрів [1]. Це можуть бути критерії щодо рівня спеціальної підготовки, наявності юридичної освіти, практичного досвіду тощо. Такий механізм відкриває можливість формування в Україні саморегульованої професійної спільноти медіаторів, яка здатна забезпечувати високий рівень якості та довіри до медіації як способу врегулювання спорів, особливо в публічно-правовій сфері. У цьому контексті важливо, щоб самі професійні об'єднання медіаторів при формуванні своїх реєстрів приділяли особливу увагу наявності у кандидатів вищої юридичної освіти, відповідної підготовки та досвіду.

Отже, поділяємо точку зору, що участь у вирішенні правових спорів, зокрема у сфері публічно-правових відносин, повинні брати виключно

професійно підготовлені та кваліфіковані медіатори, які мають юридичну освіту. Такий підхід гарантує належне розуміння правової природи спору, дотримання вимог законодавства та здатність ефективно сприяти пошуку правомірного і збалансованого рішення. Юридична компетентність медіатора є важливою передумовою його здатності орієнтуватися в специфіці правових інтересів сторін, особливо коли мова йде про спори за участю органів влади.

З огляду на зазначене, доцільним видається як нормативне закріплення вимоги щодо юридичної освіти для медіаторів, які працюють з публічно-правовими спорами, так і посилення ролі професійного самоврядування медіаторів у встановленні відповідних кваліфікаційних критеріїв.

Список використаних джерел:

1. Про адміністративну процедуру: Закон України від 17 лютого 2022 р. № 2073-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2073–20#Text (дата звернення 05.05.2025).
2. Часова Т., Кравець Н. Медіація як виклик сучасної правової системи. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. Вип. 1. С. 153–155.
3. Наливайко Л. Р. Зарубіжний досвід врегулювання медіації як альтернативного способу вирішення правових конфліктів у світлі прийняття Закону України «Про медіацію». Медіація як спосіб вирішення приватно- та публічно-правових спорів: матеріали Міжнар. наук.-практ.конф. (Дніпро, 30 листопада 2021 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2022. 500 с.
4. Можайкіна О. Правове регулювання професійної підготовки медіаторів в Україні та Словаччині. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право.* 2022. Вип. 5 (124). С. 30–39.
5. Кармаза О., Кушерець Д. Медіація в Україні: пропозиції щодо вдосконалення законодавства України. *Порівняльно-аналітичне право.* 2019. Вип. 1. С. 105–107.
6. Мазаракі Н. А. Теоретико-правові засади запровадження медіації в Україні: автореф. дис. … д.ю.н. Київ, 2019. 42 с.

Науковий керівник: Тетяна Карабін д.ю.н., проф., завідувач кафедри адміністративного, фінансового та інформаційного права ДВНЗ «Ужгородський національний університет».

Олена ШУЛЕПОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 21 групи
факультету прокуратури

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЙ

Збройна агресія РФ проти України у 2014 році активізувала нагальні законодавчі зміни, зокрема формування та впровадження унікального санкційного інституту – конфіскація активів осіб, які створили загрозу національній безпеці України або значною мірою сприяли її створенню. Для правового регулювання нововведеної категорії в тому ж році прийнято Закон України «Про санкції» (далі – Закон №1644-VII), в якому головною метою застосування такого виду обмежень визначається захист національних інтересів, національної безпеки, суверенітету та територіальної цілісності України, протидія терористичній діяльності та запобігання порушенню прав і законних інтересів громадян України [1]. Також положеннями цього нормативного акта визначено орган, який застосовує санкції – Рада національної безпеки і оборони України (далі – РНБО), та суб'єктів, до яких вони можуть бути застосовані. Необхідно зазначити, що до подій 2014 року проблеми регламентації внутрішньої санкційної політики держави не були на порядку денному, що мало наслідком лише імплементацію обов'язкових санкцій Ради Безпеки Об'єднаних Націй [2, с. 225].

У травні 2022 року з метою реакції на повномасштабне вторгнення РФ на територію України прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб» [3], яким чинний перелік санкцій доповнено новим видом, а також саме виключно на Вищий антикорупційний суд (далі – ВАКС) покладено функцію здійснення правосуддя у справах щодо застосування санкції, передбаченої п. 1–11 ч. 1 ст. 4 Закону №1644-VII, у порядку адміністративного судочинства [4].

Віднесення цієї категорії справ саме до підсудності ВАКС у середовищі науковців та навіть суддів цього суду є дискусійним. Можна виділити такі основні чинники, що визначили підсудність справ щодо за-

стосування такого виду санкцій саме за ВАКС: 1) наявність значної судової практики цього суду щодо розгляду справ в межах інституту «цивільної конфіскації», хоча й ця категорія справ вирішується в межах іншої юрисдикції, однак є схожою із «санкційною конфіскацією» за процедурою розгляду, стандартом доказування, використанням термінів «активи», «пряме чи опосередковане вчинення дій, тотожних за змістом здійсненню права розпорядження активами» та головним наслідком розгляду справи – постійне позбавлення права приватної власності у відповідності до інтересів держави та суспільства; 2) розгляд за правилами адміністративної юрисдикції справ за позовом суб'єктів владних повноважень, адже конфіскація активів у дохід держави застосовується ВАКС за результатами розгляду позовної заяви, яка подається Міністерством юстиції України (далі – Міністерство), із обґрунтуванням наявності підстав для її застосування та на основі поданих доказів. До речі, на початкових етапах законотворчої роботи повноваженнями щодо розшуку активів підсанкційних осіб та подальшого звернення до ВАКС із позовною заявою мало наділятися Національне агенство запобігання корупції (далі – НАЗК) [2, с. 230].

Щодо процедури звернення із позовною заявою Міністерством юстиції України до ВАКС та подальшого розгляду справи, варто виділити такі складові, як: 1) дія правового режиму воєнного стану в Україні та наявність рішення РНБО про застосування санкції у вигляді блокування активів; 2) звернення Міністерства із позовною заявою до ВАКС щодо застосування процедури стягнення активів у дохід держави; 3) розгляд справи колегією у складі трьох суддів ВАКС як судом першої інстанції протягом 30 днів із дня подання позовної заяви; 4) ухвалення рішення про задоволення або відмову в задоволенні позову; 5) перегляд Апеляційною палатою ВАКС рішення суду першої інстанції протягом 15 днів із дня надходження апеляційної скарги до суду; 6) ухвалення Апеляційною палатою ВАКС рішення за результатами розгляду апеляційної скарги; 7) надіслання рішення із визначенням порядку та способу виконання органу, що має повноваження у сфері управління такими активами, та апарату Ради національної безпеки і оборони України [5].

Для комплексного розуміння інституту «санкційної конфіскації» необхідно проаналізувати його характерні ознаки, а саме: 1) стандарт доказування: відповідно до змісту статті 283–1 Кодексу адміністративного судочинства України, застосовується «перевага більш вагомих до-

казів», тобто понижений, цивільно-правовий стандарт доказування. При використанні якого судом виноситься рішення на користь тієї сторони, докази якої є більш переконливими від сукупності доказів іншої сторони; 2) дія в часі: застосування санкційної конфіскації до осіб, активи яких заблоковано після введння інституту «конфіскації активів в дохід держави» в чинне національне законодавство (24.05.2022) [6]. Однак ВАКС у своєму рішенні від 20.03.2023 у справі № 991/1914/23 вперше зазначив про допустимість ретроактивної дії застосування санкційної конфіскації до особи, яка вчинила діяння до 24.05.2022, адже Суд виснував, що збройний конфлікт на території України розпочався у 2014 році, а Законом від 24.05.2022 запроваджено лише конкретний обмежувальний захід у виді окремого виду санкції, в той час як заборона щодо збройної агресії в положеннях міжнародного права існувала ще задовго до прийняття цього Закону [7]; 3) встановлення приналежності активів: можливе двома способами, по-перше, це власність відповідача над активами, а, по-друге, активи, що не є власністю відповідача, проте над якими він має фактичний контроль який визначається через терміни «вирішальний вплив», «опосередкована істотна участь», «кінцевий бенефіціарний власник», «пов'язані особи», «афілійовані особи», а також чи має особа реальну можливість контролювати такий актив або розпоряджатися ним [6].

У класичній справі щодо застосування санкцій, яка розглядалась ЄСПЛ – «Аль-Дулімі та компанія «Montana Management Inc» проти Швейцарії», № 5809/08, від 21 червня 2016 р., Суд визначає, щоб будь-яке втручання у право власності має відповідати так званому «трискладовому тесту», а саме: 1) законність; 2) досягнення легітимної мети; 3) співмірність. Критерій законності полягає у застосуванні конфіскації активів у дохід держави на підставі норм Закону № 1644-VII, в якому чітко визначено підстави, умови, коло осіб, до яких може застосовуватися таке обмеження та процедуру застосування. Вони є достатньо конкретними для виконання критерію передбачуваності застосування норм законодавства, що впливає на гарантовані Європейською Конвенцією з прав людини 1950 р. права людини [8, с. 21]. Щодо наявності легітимної мети, то у справі «Аль-Дулімі» постійне та безповортне позбавлення права власності визнано легітиним, адже конфіскація майна іракського посадовця Аль-Дулімі та подальше його спрямування у Фонд розвитку Іраку сприяло стабілізації ситуації в країні та забезпечувало її розвиток [8,

с. 18]. Однак хоча у справі «Аль-Дулімі» санкційна конфіскація формально мала легітимну мету, однак Суд визнав порушення принципу «співмірності», що мало наслідком порушення балансу між інтересами заявника та суспільства в цілому [9].

Підсумовуючи, варто відзначити, що основною метою застосування санкції у вигляді стягнення активів в дохід держави є не карна, а політико-економічна, адже застосовується лише до осіб, які різним чином підтримують, впливають, фінансують та глорифікують збройну агресію проти України. Відповідно до «Визначення агресії» за Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН від 14.12.1974 за застосування збройної сили державою в порушення норм Статуту ООН не можуть нести персональної відповідальності юридичні та фізичні особи. Адже до міжнародно-правової відповідальності можуть бути притягнуті лише суб'єкти міжнародного права. Однак згідно із загальними принципами доктрини міжнародного права та безпосередньо ст. 51 Статуту ООН – Україна має повне та невід'ємне право на індивідуальну самооборону, як держава, що зазнала збройного нападу [10]. Це право включає в себе й вживання мирних заходів з метою відновлення миру та безпеки. З цього приводу у своїх рішеннях від 29.11.2023 та 07.02.2024 за позовами Алішера Усманова та Германа Хана Суд Європейського Союзу виснував таке: «обмежувальний характер такого виду санкції відповідає меті збереження миру та зміцнення міжнародної безпеки у відповідності до цілей Статуту ООН. Адже такі обмеження створюють тиск на осіб, які пов'язані із прийняттям рішень, що дестабілізують ситуацію в Україні та ставлять під загрозу незалежність та суверенітет країни, або різними способами пов'язані з особами, які відповідальні за прийняття таких рішень [11].

Список використаних джерел:

1. Про санкції : Закон України від 14.08.2014 № 1644-VII. *Відомості Верховної Ради.* 2014. № 40. Ст. 2018.
2. Становлення антикорупційної юстиції в Україні. Монографія. Національний технічний університет України Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського. Київ. 2024. 342 с.
3. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо підвищення ефективності санкцій, пов'язаних з активами окремих осіб: Закон України від 12.05.2022 р. № 2257-IX. *Голос України.* 2022. № 109.
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 06.07.2005 № 2747-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747–15#n13730.

5. Правовий механізм застосування стягнення приватних активів в Україні. LIGA ZAKON : веб-сайт. URL: https://jurliga.ligazakon.net/aktualno/14543_pravoviy-mekhanzm-zastosuvannya-styagnennya-privatnikh-aktivv-v-ukran.
6. Аналіз практики Вищого антикорупційного суду щодо застосування санкції у виді стягнення активів у дохід держави. Інститут законодавчих ідей. URL: https://confiscation.com.ua/analytics/analiz_praktyky_vaks_shhodo_zastosuvannya_sankcziyi_u_vydi_styagnennya_aktyviv_u_dohid_derzhavy_rezyume/ (дата звернення: 05.04.2025).
7. ВАКС та санкційне судочинство: динаміка практики – блог Володимира Ващенка. PRAVO : веб-сайт. URL: https://pravo.ua/vaks-ta-sanktsiine-sudochynstvo-dynamika-praktyky-bloh-volodymyra-vashchenka/.
8. Євген Крапивін. Стягнення в дохід держави активів як різновид санкцій та практика Європейського суду з прав людини. Монографія. 2024. 28 с.
9. Case of Al-Dulumi and Montana Management Inc. v. Switzerland (Application no.5809/08), 12 June 2016 : веб сайт. URL: https://hudoc.echr.coe.int/?i=001–164515.
10. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду : Статут від 26.06.1945 р. : веб сайт. URL: https://ips.ligazakon.net/document/MU45001U.
11. Alisher Usmanov v Council of the European Union : Judgment of the General Court (First Chamber) of 7 February 2024 : веб сайт. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A62022TJ0237.

Науковий керівник: Соловйова Ольга Миколаївна, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Сергій ШВЕЦЬ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 4 курсу, 23 групи
факультету прокуратури

ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВА, ЯКЕ МАЄ ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЄДИНОЇ ПРАВОЗАСТОСОВЧОЇ ПРАКТИКИ

Відповідно до ч. 5 ст. 328 Кодексу адміністративного судочинства України касаційному оскарженню не підлягають справи незначної склад-

ності та інші справи, що були розглянуті за правилами спрощеного позовного провадження, крім випадків, якщо: а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики; б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи; в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу; г) суд першої інстанції відніс справу до категорії справ незначної складності помилково [1]. При цьому в законодавстві не розкривається термін «питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики», що має наслідком певну правову невизначеність, адже в такому разі важко зрозуміти, що саме мається на увазі, і яке питання права має «фундаментальне значення», а яке ні.

Оскільки питання прийнятності касаційної скарги вирішується Верховним Судом, то саме в його судових рішеннях розкривається зазначена категорія. Так, Верховний Суд виснував, що питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики становить собою питання, що потребуватиме вирішення у справі та матиме новітні, проблемні, засадничі, раніше не досліджувані касаційним судом питання, які мали б надати нове, уніфіковане розуміння та застосування права як для сторін спору, так і для великого кола суб'єктів, які можуть потребувати цього розтлумачення в подальшому [2].

Окрім вище зазначеного, Верховний Суд також вказував, що фундаментальне значення також слід розглядати як таке, що у випадку відкриття касаційного провадження, ухвалене за його результатами рішення буде впливати на велику кількість спорів, створюючи новий підхід для вирішення актуальних правових проблем.

Водночас, звертаючись до суду з касаційною скаргою саме скаржник має довести, що касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики. На практиці часто має місце відсутність такого обґрунтування. Скаржник зобов'язаний дослідити Єдиний державний реєстр судових рішень і обґрунтувати відмінності у підходах судів на рахунок вирішення певного правового питання, інакше суд відмовить у відкритті касаційного провадження. Суд також відмовляє у відкритті касаційного

провадження у разі, якщо у результаті розгляду це рішення не буде сприяти формуванню єдиної правозастосовчої практики [3].

Визначити чи має справа таке значення для практики можливо за урахування кількісних і якісних показників, у яких кількісні вказують на те, що правова проблема не обмежується окремою справою, а виникає або може виникати у невизначеній кількості аналогічних чи схожих спорів. Якісні показники у свою чергу характеризуються відсутністю сталої судової практики щодо відповідного питання, нормативною невизначеністю у його регулюванні, а також браком процесуальних механізмів вирішення такої проблеми, окрім як через використання повноважень Верховного Суду. Саме ці показники можуть допомогти визначити «фундаментальність» значення для формування єдиної правозастосовчої практики, адже саме поняття є оціночним [4].

Зазвичай, до фундаментального значення відносять дві підстави, одна з яких полягає у тому, що у судах першої та апеляційної інстанції існує низка рішень, що суперечать одне одному з того чи іншого питання, інша ж – у невідповідності судових рішень, що оскаржуються, правовим висновкам щодо застосування норм права в аналогічних правовідносинах, викладеним у постановах Верховного Суду[5].

Отже, термін «питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики» є оціночним, а його розуміння формується внаслідок практики Верховного Суду, що дещо ускладнює розуміння скаржників цієї підстави для касаційного оскарження, а тому створює і певну невизначеність у тому, що саме слід вважати питанням права, що має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики.

Список використаних джерел:

1. Кодекс адміністративного судочинства України від 09.04.2025 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747–15#Text;
2. Рішення Верховного суду від 05 квітня 2021 року у справі №420/8512/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96015770?fbclid=IwAR2iYctzm0FW6J3lzw2JInFnME90FCp6-GCxZ5Tb8Jg0agU5oAPm2WkIWog;
3. Судді ВС виступили спікерами на юридичному форумі щодо захисту прав ВПО. URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1690032/;
4. Рішення Верховного суду від 09 жовтня 2024 року у справі №910/11013/23. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/122187998;

5. Гарасимчук Н., Відкрити неможливо відмовити або жовте світло законодавця для касаційного оскарження певних категорій справ. URL: https://jurliga.ligazakon.net/aktualno/7928_vdkriti-nemozhlivo-vdmoviti-abo-zhovte-svtlo-zakonodavtsya-dlya-kasatsynogo-oskarzhennya-pevnikh-kategory-sprav.

***Науковий керівник**:* Соловйова Ольга Миколаївна, кандидатка юридичних наук, доцентка.

Тимур ЛУЦЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 4 курсу, 21 групи
факультету прокуратури

ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНСТИТУТУ ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

У 2017 році вступили в силу зміни до Кодексу адміністративного судочинства України, які призвели до скасування закону «Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах». Цей нормативно-правовий акт кардинально відрізнявся у своєму підході до встановлення сум відшкодування за правничу допомогу, штучно обмежуючи їх [1; 2]. Після прийняття нових положень КАСУ, законодавчих обмежень щодо відшкодування витрат на професійну правничу допомогу більше не існує. Наразі, існують лише розроблені критерії та правила для точного визначення цих сум, які закріплені в КАСУ та детально тлумачаться у постановах Верховного Суду.

Для надання комплексної характеристики інституту «відшкодування витрат на професійну правничу допомогу» необхідно проаналізувати статті КАСУ, які регулюють процес такого відшкодування. У статті 134 КАСУ визначено перелік умов, необхідних для отримання компенсації за професійну правничу допомогу [2]. До таких умов належать, зокрема: 1) належне підтвердження повноважень адвоката (наявність довіре-

ності або ордеру (ст. 59 КАСУ) [2], а також, згідно зі ст. 12 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», – свідоцтво про право на заняття адвокатською діяльністю [3]); 2) фактичне здійснення оплати за правничу допомогу (у випадку, коли особу представляли на основі Закону «Про безоплатну правничу допомогу», pro bono (на волонтерських засадах) або за дружньою домовленістю, право на відшкодування таких витрат відсутнє) [4]; 3) суб'єкт владних повноважень не має права на компенсацію витрат на професійну правничу допомогу [5, с. 202]; 4) КАСУ не передбачає права третіх осіб на відшкодування таких витрат, проте, застосовуючи загальні принципи розподілу судових витрат, можна припустити, що відшкодування розподіляється між сторонами пропорційно; 5) договір про надання правничої допомоги має бути укладений у письмовій формі, хоча можливість його усного укладення передбачена частиною 2 статті 27 Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [3]; 6) для підтвердження заявленого розміру витрат на професійну правничу допомогу сторони зобов'язані надати відповідні докази [2].

Відповідно до частини третьої статті 134 КАСУ, законодавство розрізняє два види витрат на професійну правничу допомогу: 1) оплата послуг адвоката; 2) витрати адвоката, пов'язані з наданням правової допомоги. Це розмежування впливає на підтвердження цих витрат доказами, які подаються безпосередньо в суді. Загальний розмір витрат на правничу допомогу фіксується або у договорі про надання послуг, або в акті виконаних робіт. Дослідниця Заболотна Г. І. зазначає, що витрати на правничу допомогу можуть бути не повністю погашені на момент ухвалення судового рішення, в той час як витрати, понесені адвокатом для надання правової підтримки, вже повинні бути сплачені [6, с. 225].

Суди приділяють особливу увагу співмірності витрат на професійну правничу допомогу, критерії якої встановлені частиною п'ятою статті 13 КАСУ (враховуються складність справи, час, витрачений адвокатом, обсяг наданих послуг та інші фактори) [2]. Дотримання цих критеріїв є ключовим, оскільки у разі оскарження стороною розміру витрат (доведення невідповідності покладається на особу, яка заявляє відповідне клопотання) суд має право зменшити їхню суму.

Досліджуючи особливості інституту відшкодування витрат на професійну правничу допомогу, вітчизняний науковець Колісник С. А. виокремлює наступні ключові характеристики: 1) сума коштів, фактично витрачених або запланованих до витрат на оплату послуг адвоката; 2) при

розрахунку враховується час, витрачений адвокатом як на судові засідання, так і на підготовку справи до розгляду (дослідження обставин, збір доказів, складання процесуальних документів тощо); 3) обґрунтування розміру понесених витрат здійснюється з урахуванням принципів обґрунтованості, реальності, добросовісності, необхідності та співмірності; 5) забезпечення права на доступ до правосуддя; 6) для підтвердження добросовісності визначеної суми необхідно подати детальний опис наданих послуг [7, с. 34].

Верховний Суд у своїх судових рішеннях уточнює критерії співмірності, передбачені КАСУ, та надає їм своє тлумачення [8]. Зокрема, у Постанові від 16.11.2023 р. (п. 140) наголошується, що суд повинен керуватися принципами верховенства права та справедливості, тому не зобов'язаний присуджувати всі заявлені витрати на професійну правничу допомогу, якщо буде виявлено необґрунтоване завищення гонорару адвоката [9]. Щодо свободи розсуду суду при визначенні розміру таких витрат, показовою є Постанова Верховного Суду від 21.11.2023 року, яка підкреслює, що суди користуються широким розсудом при застосуванні критерію співмірності витрат на правничу допомогу, який обмежується лише положеннями частини п'ятої статті 134 КАСУ. Обов'язок щодо вчинення певних дій задля відшкодування витрат на професійну правничу допомогу покладається саме на зацікавлену в цьому особу, а протилежна сторона наділена правом подати обґрунтовані заперечення проти розміру такого відшкодування [10].

При визначенні розподілу витрат на професійну правничу допомогу принципи справедливості та обґрунтованості застосовуються не тільки у національних судах, але й у міжнародних судових установах, зокрема, в Європейському Суді з прав людини. Як приклад, у справі «East/West Alliance Limited» проти України» від 23 січня 2014 року Суд дійшов висновку, що право заявника на відшкодування судових та пов'язаних із розглядом справи витрат виникає лише після підтвердження їх реального понесення, обґрунтованості та невідворотності [11].

У науковій спільноті, представники якої досліджують проблемні аспекти адміністративного процесу, особлива дискусія виникла навколо Постанови Касаційного адміністративного суду Верховного Суду від 23 листопада 2023 року у справі №420/6966/20. В ній Суд зосередився виключно на оцінці відповідності розміру витрат на професійну правничу допомогу, ігноруючи питання їхньої реальності та фактичну

сплату. Верховний Суд відмовив у відшкодуванні заявлених витрат через відсутність переконливих доказів, які б обґрунтували їхню співмірність та підтвердили точну суму [12]. Юрист Роман Дещенко вважає, що більш обґрунтованою була б позиція Суду, яка б базувалася на ч. 6 ст. 143 КАСУ. Тобто, у разі виявлення неспівмірності витрат на професійну правничу допомогу, замість повної відмови у їхньому відшкодуванні, Суд міг би встановити співмірний розмір та пропорційно зменшити заявлену суму [8].

Отже, інститут компенсації витрат на професійну правничу допомогу охоплює комплекс норм, що регулюють дії учасників адміністративного судочинства щодо встановлення, обґрунтування та розподілу коштів, витрачених (або запланованих до витрат) сторонами на послуги адвоката. При цьому враховуються законодавчі вимоги, а також принципи розумності, обґрунтованості та пропорційності [7, с. 200]. Забезпечення належного функціонування цього механізму гарантує захист прав та законних інтересів особи від зловживань із боку суб'єктів владних повноважень, допомагає запобігти новим або повторним порушенням та сприяє досягненню основних цілей адміністративного судочинства.

Список використаних джерел:

1. Про граничний розмір компенсації витрат на правову допомогу у цивільних та адміністративних справах : Закон України від 20.12.2011 р. №4191-VI : станом на 15 груд. 2017 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4191–17#Text.
2. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року (з наступними змінами та доповненнями). Відомості Верховної Ради України. 2005. №35–36, 37. Ст. 446.
3. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 №5076-IV. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. №27. Ст. 282.
4. Про безоплатну правничу допомогу : Закон України від 02.06.2011 р. №3460-VI : станом на 28 черв. 2024 р. URL: https://zakon. rada.gov.ua/laws/show/3460–17#Text.
5. Дуліба, Є. В., & Хмара, М. В. Відшкодування витрат на правову допомогу в адміністративному судочинстві. Права людини в Україні: минуле, сьогодення, майбутнє : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2021 р.), 2021, 201–204. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20211210/article/view/duliba.

6. Заболотна Г. І. Відшкодування витрат на професійну правничу допомогу в адміністративному процесі України. *Юридичний науковий електронний журнал.* № 9, 2024. С. 224–227.
7. Колісник С. А. Витрати, пов'язані із розглядом справ адміністративними судами в україн : дис. … канд. юрид. наук. Запоріжжя, 2021. 206 с. URL: http://phd.znu.edu.ua/page/dis/07_2021/Kolisnyk.pdf.
8. Дещенко Р. Відшкодування судових витрат (судова практика). Юридична газета online. 2021. URL: https://yur-gazeta.com/ publications/actual/vidshkoduvannya-sudovih-vitrat-sudova-praktika.html.
9. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 640/16003/22 від 16.11.2023р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/114972691.
10. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 140/5295/21 від 21.11.2023р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115077933ю.
11. Справа «East/West Alliance Limited» проти України» (Заява № 19336/04) : Рішення Європейського Суду з прав людини. 23.01.2014. *Офіційний вісник України.* № 61. Ст. 1702.
12. Постанова Верховного суду у складі колегії суддів Касаційного адміністративного суду у справі № 420/6966/20 від 23.11.2023р. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/115146125.

Науковий керівник: Соловйова Ольга Миколаївна, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри адміністративного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

ТРУДОВЕ ПРАВО

Альона НІКОЛЮТІНА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 9 групи
факультету прокуратури

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах збройної агресії проти України, що призвела до запровадження воєнного стану, трудові відносини зазнали суттєвих змін. Актуальність правового регулювання праці в таких надзвичайних умовах зумовлена необхідністю адаптації трудового законодавства до нових реалій, забезпечення гнучкості у відносинах між працівниками та роботодавцями, гарантування мінімальних соціальних стандартів, збереження трудових прав громадян та одночасне забезпечення функціонування ключових секторів економіки та обороноздатності країни.

Основним нормативно-правовим документом, що визначає правовий режим в умовах війни, є Закон України «Про правовий режим воєнного стану», а також спеціальний Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану». Згідно зі статтями 43 та 44 Конституції України, держава зобов'язується гарантувати право на працю, належні та безпечні умови праці, захист від незаконного звільнення, своєчасну оплату праці, а також право на страйк. Проте в умовах воєнного стану можливе обмеження деяких конституційних прав, що прямо передбачено законом і виправдано інтересами національної безпеки та захисту життя громадян [1, с.42].

Однією з ключових особливостей регулювання трудових відносин у період воєнного стану є гнучке укладення та припинення трудових договорів. Працівники можуть укладати строкові договори на час дії воєнного стану або на заміщення тимчасово відсутніх працівників. Це пов'язано з масовими переміщеннями населення, евакуацією, неможливістю виконання трудових функцій через бойові дії. Крім того, до-

пускається встановлення випробувального строку для всіх категорій працівників, що пришвидшує процес найму в критичних умовах.

Значні зміни торкнулися й порядку переведення працівників. Задля мінімізації наслідків війни роботодавець має право перевести працівника на іншу роботу без його згоди, якщо така робота не є шкідливою для здоров'я і спрямована на подолання наслідків бойових дій чи забезпечення життєдіяльності населення. Таке переведення обмежене територіально і не може відбуватися у зони активних бойових дій.

Право на звільнення за власним бажанням також зазнало змін: зважаючи на обставини, пов'язані з війною, працівник може розірвати трудовий договір без дотримання двотижневого строку попередження. З іншого боку, роботодавець отримав розширені можливості звільнення працівника під час тимчасової непрацездатності або перебування у відпустці (крім соціальної чи догляду за дитиною). При цьому обов'язкове погодження з профспілковими органами, передбачене ст. 43 КЗпП, може бути не застосоване в умовах воєнного стану, що суттєво спрощує кадрові процеси на підприємствах [2].

Трудове законодавство дозволяє запровадження більш жорстких режимів роботи. Зокрема, для працівників об'єктів критичної інфраструктури встановлюється робочий тиждень до 60 годин. Також можливе скорочення часу щотижневого відпочинку до 24 годин. Разом із тим, держава забезпечує певні гарантії: наприклад, жінки, які мають дітей до року або перебувають у стані вагітності, не можуть залучатися до нічної роботи без їх згоди. Також не допускається залучення неповнолітніх до робіт з підвищеним навантаженням.

Значні зміни внесено у порядок надання відпусток. Тривалість щорічної оплачуваної відпустки у період війни обмежується 24 календарними днями, а роботодавець має право відмовити у наданні будь-якого виду відпустки, якщо працівник залучений до роботи на критичних об'єктах. Натомість за ініціативою працівника можлива відпустка без збереження заробітної плати без строкових обмежень. Особи, які виїхали за кордон або стали внутрішньо переміщеними, мають гарантоване право на неоплачувану відпустку тривалістю до 90 днів.

Новелою трудового права став механізм призупинення дії трудового договору, який не є припиненням трудових відносин. Запровадження обумовлене необхідністю унеможливлення виконання трудових обов'язків обома сторонами – як працівником, так і роботодавцем – у зв'язку з бо-

йовими діями. Така призупинка оформлюється наказом роботодавця, з обов'язковим зазначенням причин, терміну та порядку обміну інформацією з працівником. Проте цей механізм не застосовується до керівників державних органів, які мають виконувати функції управління навіть під час війни.

Поряд з цим, трудове законодавство встановлює обов'язки щодо збереження документів, ведення обліку та кадрового діловодства навіть в умовах війни. Роботодавець може самостійно визначити порядок обігу документів, у тому числі дозволено використовувати електронні форми обміну. Це створює можливості для продовження правових процедур навіть за відсутності фізичної присутності сторін трудових відносин.

Ще одним надзвичайно важливим аспектом є оплата праці. Вона залишається зобов'язанням роботодавця, навіть попри форс-мажорні обставини. Якщо заробітна плата не виплачується через бойові дії, роботодавець не несе відповідальності за порушення строків, проте зобов'язаний виплатити всю заборгованість після відновлення діяльності. Водночас механізми відшкодування грошових втрат, спричинених війною, розробляються на рівні держави з урахуванням міжнародної допомоги та репарацій з боку країни-агресора [3].

В умовах війни деякі норми колективних договорів можуть бути зупинені, що дозволяє роботодавцю маневрувати ресурсами підприємства. Проте при цьому діють ключові трудові гарантії, а будь-які порушення можуть бути предметом державного нагляду. Держпраці має право здійснювати позапланові перевірки з питань, які стосуються мінімальних трудових гарантій, в тому числі – належної оплати, дотримання особливостей праці в умовах війни, незаконних звільнень та дискримінації.

Таким чином, трудове законодавство України в умовах воєнного стану адаптовано до надзвичайних обставин з метою забезпечення балансу між захистом прав працівників і національними інтересами держави. Встановлення гнучкого підходу до регулювання трудових відносин дозволяє підтримати економіку, забезпечити функціонування підприємств, зберегти зайнятість та водночас мінімізувати ризики соціального напруження. Утім, ключовим залишається забезпечення дотримання навіть мінімальних правових стандартів, що є запорукою майбутньої відбудови держави, заснованої на принципах соціальної справедливості, законності та прав людини.

Список використаних джерел:

1. Демченко О. В. Механізм правового регулювання дистанційної зайнятості за трудоправовою регламентацією. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки». 2019. Вип. 2. С. 42–45.
2. Колот А. Трансформація інституту зайнятості як складова глобальних змін у соціальнотрудовій сфері. Україна: аспекти праці. 2009. № 8. С. 3–14.
3. Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 р. №2136-IX: станом на 24 груд. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2136–20#Text

Науковий керівник: Бурнягіна Юлія Миколаївна, к.ю.н., асистентка, доцентка кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Артем КУЧКО,
доктор філософії у галузі права,
помічник судді
Господарського суду Харківської області

ДО ОКРЕСЛЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕДОПУЩЕННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ У СФЕРІ ПРАЦІ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ

В складних умовах сьогодення, Україна як суверенна і незалежна, демократична, соціальна та правова держава, цілком непохитно продовжує дотримуватися вектору свого розвитку з питань ефективного правового регулювання недопущення дискримінації, впровадження низки стандартів рівних прав і можливостей, утвердження соціальної справедливості, поваги до людської гідності кожної людини незалежно від її статі в усіх сферах суспільного життя, в тому числі і у сфері праці.

Варто відмітити, що означений вектор розвитку держави є важливим, оскільки дискримінація у сфері праці за ознакою статі не тільки породжує

соціально-економічну нерівність, а й формує практичні бар'єри в реалізації людиною своїх прав та можливостей, що деструктивно позначається на стабільності розвитку українського суспільства та держави на засадах демократії.

В контексті наведеного слід зазначити, що Конституція України посідає найвище місце в національній правовій системі, а тому її положення мають найвищу юридичну силу. Розділ II Конституції, який присвячений правам, свободам й обов'язкам людини та громадянина, закріплює ст. 21, згідно з якою усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. При цьому ч. 1 ст. 24 передбачено, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Згадані конституційні положення знаходять своє змістовне продовження в ч. 2 ст. 24 Основного Закону, якою передбачено не лише рівність прав жінки і чоловіка, а й перелік конкретних заходів, якими така рівність забезпечується: наданням жінкам рівних з чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям [1].

Отже, Конституція України передбачає рівність жінок і чоловіків у різних сферах суспільного життя, заборону дискримінації та нерівного ставлення. Відповідні положення також простежуються в ст. 2–1 КЗпП України, якою передбачено заборону будь-якої дискримінації у сфері праці, зокрема порушення принципу рівності прав і можливостей, пряме або непряме обмеження прав працівників за низкою ознак, не пов'язаних з характером роботи або умовами її виконання [2].

Окрім того, звертаючись до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI відмітимо наявність загального визначення дискримінації, окреслення деяких форм дискримінації, а також передбачення механізму забезпечення запобігання та протидії дискримінації [3].

Разом з тим, не оминаючи увагою, відзначимо, що важливим кроком вперед в питанні боротьби з дискримінацією за ознакою статі, є прийнятий Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» від 08.09.2005 № 2866-IV, метою якого є досягнення паритетного становища жінок і чоловіків у всіх сферах життєдіяльності суспільства шляхом правового забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, ліквідації дискримінації за ознакою статі та застосування спеціальних тимчасових заходів, спрямованих на усунення дисбалансу між можливостями жінок і чоловіків реалізовувати рівні права, надані їм Конституцією і законами України [4].

До міжнародно-правових актів, які покликані слугувати ефективним правовим інструментом для забезпечення рівності прав та можливостей жінок і чоловіків, недопущення їх дискримінації, слід згадати наступні: Загальна декларація ООН про права людини 1948 р., Конвенція Ради Європи про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Конвенція МОП № 56 про рівне ставлення й рівні можливості для трудящих чоловіків і жінок: трудящі із сімейними обов'язками від 1998 р., Декларація МОП основних принципів та прав у світі праці 1998 р. та інші.

На перший погляд, ефективність правового регулювання недопущення дискримінації у сфері праці за ознакою статі не викликає жодних сумнівів, що слугує підставою дійти до передчасного висновку про відсутність проблемних питань, які з цим можуть бути пов'язані.

Натомість враховуючи стрімку динаміку соціально-економічних змін, реформування трудового законодавства в умовах євроінтеграції, складність правового регулювання дискримінації в царині праці, яка може набувати все нових форм, трансформуватися за переліком дискримінаційних ознак та сферою свого прояву, вважаємо за доцільне окреслити деякі проблемні питання, які у зв'язку із цим виникають та окремо звернути на них увагу.

Таким чином, одними із проблемних питань правового регулювання недопущення дискримінації у сфері праці за ознакою статі є:

1) відсутність законодавчого визначення поняття «дискримінація за ознакою статі у сфері праці», що сприяє його довільному тлумаченню, суб'єктивному розумінню, а також в певній мірі гальмує процес гармонійного розвитку трудового законодавства;

2) відсутність належного правового регулювання питання стереотипів про роль чоловіків і жінок у сфері праці, що негативним чином

впливає на визначення розміру заробітної плати, перспектив кар'єрного зросту тощо. Безумовно, усталені стереотипи породжують дискримінаційні перешкоди та практики на шляху до повноцінної реалізації чоловіками та жінками своїх трудових прав та можливостей, а тому на законодавчому рівні має бути приділена особлива увага цьому питанню;

3) відсутність дієвого правового механізму притягнення винних осіб до юридичної відповідальності за порушення законодавства про запобігання та протидію дискримінації в царині праці, що однозначно послаблює рівень захищеності трудових прав постраждалих від дискримінації чоловіків і жінок, а тому це питання також має бути одним із пріоритетних для держави на шляху до європейської інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України №254к 96-ВР від 28.06.1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. т. 4.
2. Кодекс законів про працю України: Закон України № 322-III від 10.12.1971. *Відомості Верховної Ради УРСР.* 1971. Дод. до № 50. т. 375.
3. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні: Закон України № 5207- І від 06.09.2012. *Відомості Верховної Ради України.* 2013. № 32. т. 412.
4. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України № 2866-І від 08.09.2005. *Відомості Верховної Ради України.* 2005. № 52. т. 56

Марія ВОВЧЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 3 групи
факультету адвокатури

НЕПОВНА ЗАЙНЯТІСТЬ В УКРАЇНІ Й ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ

Неповна зайнятість є наразі актуальним явищем сучасного ринку праці. Для більшого розуміння цього виду зайнятості особи в різних країнах, пропонуємо дослідити та проаналізувати терміни «неповна за-

йнятість» в правовому полі України та «part-time worker» у Великій Британії.

Перш за все необхідно звернути увагу на визначення поняття «зайнятість». Відповідно до законодавства України зайнятістю є законна діяльність особи, яку здійснюють для задоволення власних чи суспільних потреб з метою отримання заробітної плати;а також, робота членів родини, як беруть участь у господарській діяльності або працюють у власних підприємствах, зокрема й без оплати праці [1]. Зайнятість має різні форми, залежно від критерію розмежування. Для порівняння явища неповної зайнятості в законодавстві України та Великої Британії важливою є згадка розподілу зайнятості за критерієм організації робочого часу на дві форми – повну і неповну [2, с. 101].

Неповна зайнятість – форма зайнятості, за якої працівник працює менше встановленої законодавством норми робочого часу (норма не може перевищувати 40 годин на тиждень). Така зайнятість встановлюється договором між працівником та роботодавцем та передбачає оплату праці пропорційну відпрацьованому часу або залежно від виробітку [1]. Тобто, неповна зайнятість в Україні має наступі характерні ознаки, які випливають з поняття, закріпленого на законодавчому рівні:

– діяльність у межах закону;

– здійснення цієї діяльності пов'язане з задоволенням особистих і суспільних потреб;

– метою є одержання доходу;менша за нормальну, тривалість робочого часу;

– встановлюється результатом волевиявлення – трудовим договором;

– оплата здійснюється пропорційно часу, що відпрацьовано, або в залежності від виробітку [3, с. 171].

Натомість, у Великій Британії працівником, який не працює повний робочий час, є «part-time worker». З визначення поняття «part-time worker» в The Part-time Workers (Prevention of Less Favourable Treatment) Regulations 2000 [4] можна виділити наступні ознаки, які притаманні працівнику неповної зайнятості у Великій Британії:

– отримує заробітну плату повністю або частково залежно від відпрацьованого часу;

– не може вважатись працівником, який працює повний робочий час, враховуючи звичаї й практику роботодавця стосовно працівників, які працюють за таким же договором.

Тобто, законодавчі акти України та Великої Британії, країн з різних правових систем, надають нам можливість зрозуміти, які ознаки притаманні явищу неповної зайнятості. Зі спільних характеристик, які випливають з понять «неповної зайнятості» та «part-time worker» можна виокремити: отримання заробітної плати в залежності від відпрацьованих годин, встановлення таких відносин договором, відмінність від працівника, що працює повний робочий час.

Список використаних джерел:

1. Про зайнятість населення: Закон України від 05.07.2012 р. №5067-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067–17#Text.
2. Закерничний П. І. Поняття та форми зайнятості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2014. №25. С. 100–103.
3. Гніденко В. І. Правове регулювання неповної зайнятості: сучасний стан та перспективи. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. 2018. №2 (36). С. 169–176.
4. The Part-time Workers (Prevention of Less Favourable Treatment) Regulations 2000. *Legislation.gov.uk*. URL: https://www.legislation.gov.uk/uksi/2000/1551/regulation/6.

***Науковий керівник*:** Яковлєва Галина Олександрівна, докторка юридичних наук, професорка, доцентка кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Ольга МОХОРТ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 9 групи
факультету прокуратури

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

В умовах сьогодення питання організації трудових відносин під час воєнного стану є ключовим і надзвичайно важливим. Через більшу частину необізнаних працівників, та не знаючи всіх аспектів порушеного

питання, виникає велика кількість спірних питань. Зменшення виробництва, особливо в постраждалих від війни регіонах, ускладнює дотримання трудових прав громадян.

В умовах воєнного стану, відповідно до частини 1 статті 64 Конституції України, можуть вводитися певні обмеження прав і свобод із визначеним строком їх застосування. Зважаючи на це, Верховною Радою України 15 березня 2022 року було прийнято Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» (далі – Новий Закон) який зайняв пріоритетне місце у трудовому законодавстві на період дії особливого стану [1, с. 175].

В цілому, принцип свободи праці полягає в можливості вільно здійснювати оформлення трудового договору, який є основою для встановлення правовідносин між працівником та роботодавцем [3, с. 151].

Порушене питання регулюється частиною 1 статті 2 Нового Закону та статтею 24 КЗпПУ. Стаття 24 КЗпПУ вказує на те, що дотримання письмової форми трудового договору є переважною, а її дотримання – необхідною вимогою. Зміст статті Нового Закону наголошує на тому, що під час дії воєнного стану форма трудового договору визначається сторонами за згодою, тобто укладання усного трудового договору також має місце, який згодом можна буде скласти письмово.

Випробувальний термін при прийнятті на роботу визначається частиною 2 статті 2 Нового Закону та статтею 26 КЗпПУ. За довоєнним законодавством термін такої дії не встановлювався для осіб з інвалідністю, неповнолітніх, осіб які закінчили навчальні заклади за професійним спрямуванням та ін. Новий Закон скасовує будь-які обмеження щодо цього, тобто під час дії воєнного стану випробувальний термін при прийнятті на роботу може застосовуватися до будь-якої категорії працівників [2, 4].

Питання про строковий трудовий договір регулюється статтею 23 КЗпПУ та частиною 3 статті 2 Нового Закону. В КЗпПУ вказано, що договір такого спрямування укладається, коли трудові відносини не можуть бути укладені на невизначений термін з огляду на характер роботи, інтереси працівника та в інших подібних ситуаціях. За новим законодавством строковий трудовий договір може бути укладений для оперативного залучення нових працівників до виконання робочих завдань, а також для вирішення проблеми нестачі робочої сили, дефіциту кадрів та з інших причин [2, 4].

Поняття про призупинення трудового договору є новим для трудового законодавства, що регулюється статтею 13 Нового Закону, у якій зазначено, що Для призупинення дії трудового договору необхідно, щоб існувала абсолютна неможливість виконання роботи як з боку роботодавця, так і з боку працівника. Якщо хоча б одна з цих умов не виконується, законодавство забороняє розірвання трудового договору під час воєнного стану в Україні [2].

Питання оплати праці регулюється статтею 10 Нового Закону, проте це не вирішує всі проблеми, оскільки процес розрахунку заробітної плати є досить трудомістким і має бути виконаний у стислі терміни між збором даних і виплатою зарплати працівникам. Слід зазначити, що працівникам, які були мобілізовані або стали добровольцями територіальної оборони, гарантоване збереження їх робочого місця та посади із збереженням заробітної плати, яка буде виплачуватися за рахунок коштів Державного бюджету України, що регулюється статтею 119 КЗпПУ [2, 4].

Стаття 15 Нового Закону передбачає компенсацію грошових сум, які пов'язані з трудовими відносинами, як для працівників, так і для роботодавців. Загалом, покриття таких заборгованостей відбувається за рахунок ресурсів держави-агресора, а також фінансування, отриманого з фондів для відновлення України та інших джерел. Безумовно питання механізму компенсації заробітної плати, а також виплат гарантій і компенсацій працівникам, які постраждали від дій держави-агресора, залишається актуальним. Варто виокремити, що статті КЗпПУ пов'язані з вихідними днями в святкові та неробочі дні в умовах воєнного стану скасовуються, що закріплено в частині 6 статті 6 Нового Закону [2].

Проаналізувавши вищевикладену інформацію, можна стверджувати, що в умовах воєнного стану трудове право продовжує виконувати головну роль, що забезпечує захист трудових прав як працівників, так і роботодавців. Основною метою сучасного трудового права, як в умовах мирного періоду, так і в умовах воєнного стану, є формування ефективного галузевого механізму для гарантування прав, свобод та інтересів всіх сторін трудових відносин.

Список використаних джерел:

1. Павловська Л. В. Трудові відносини в умовах воєнного стану. *Права людини в період збройних конфліктів :* зб. матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції присвяч. 25-річчю НУ «Одеська юридична академія» у 2 т. . Одеса : НУ «ОЮА», 2022. С. 175–179.

2. Закон України «Про організацію трудових відносин в умовах воєнного стану» від 15.03.2022 р. №2136-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/2136–20 (дата звернення 30.03.2025).
3. Іншин М. І. До проблеми класифікації трудових прав громадян. Публічне право. 2013. №4 С. 150–152
4. Кодекс Законів про працю України : Закон від 10.12.71 №322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322–08#Text (дата звернення 30.03.2025).

Науковий керівник: Бурнягіна Юлія Миколаївна, асистентка, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри трудового права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Софія КОЛОМОЄЦЬ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 9 групи
факультету прокуратури

ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК В УКРАЇНІ

В Україні забезпечення рівних прав і можливостей для жінок та чоловіків у сфері праці є важливим напрямком державної політики, що відображається у конституційних гарантіях та трудовому законодавстві. Конституція України проголошує рівність прав і свобод усіх громадян, зокрема за ознакою статі, що включає забезпечення рівних можливостей для працевлаштування, кар'єрного росту, навчання, підвищення кваліфікації та перепідготовки[1]. Це гарантується не лише на рівні загальних принципів, але й через спеціальні норми трудового законодавства, що встановлюють умови для праці жінок, враховуючи їх фізіологічні особливості та потреби.

На сьогодні Україна активно прагне до інтеграції з Європейським Союзом, тому однією з перших підписала міжнародні угоди, що стосуються боротьби з дискримінацією, забезпечення рівних прав жінок та охорони материнства. Цей крок є важливою складовою процесу адаптації українського законодавства до європейських стандартів і сприяє

розвитку справедливого суспільства. Україна активно працює над впровадженням політик, які гарантують рівні можливості для жінок на всіх рівнях суспільного життя, включаючи трудову діяльність, охорону здоров'я, соціальний захист та захист прав материнства. У рамках цього процесу Україна ратифікувала ряд міжнародних договорів та конвенцій, що сприяють посиленню правового захисту жінок і підтримці їх соціальної стабільності.

Правове регулювання праці жінок приділяє значну увагу не лише забезпеченню рівних можливостей для працевлаштування, але й наданню спеціальних пільг та гарантій жінкам, які виконують обов'язки, пов'язані з материнством і сім'єю. Основні вимоги щодо підвищеного захисту праці жінок у сільському господарстві та на виробництві встановлюються відповідно до Конвенції МОП № 103 «Про охорону материнства». Зокрема, українське законодавство визначає спеціальні умови для жінок, які мають дітей, зокрема гарантії неповного робочого часу, а також заборону залучати вагітних жінок до надурочних робіт, нічних змін та відряджень. О. В. Пожарова зазначає, що ці пільги та гарантії є достатньо широкими та високими, що сприяє ефективному захисту прав жінок на робочих місцях. [2, с. 282–287].

Особливу увагу приділено правовому регулюванню праці жінок у контексті їхньої репродуктивної функції, що знаходить відображення в національних законах. Зокрема, стаття 174 Кодексу законів про працю України встановлює обмеження на застосування праці жінок на важких роботах, підземних роботах та на роботах, пов'язаних із шкідливими або небезпечними умовами праці. Крім того, законодавство визначає граничні норми для підіймання і переміщення важких вантажів жінками, що сприяє забезпеченню їхньої безпеки на робочому місці[3].

Україна, керуючись міжнародними стандартами, зокрема Конвенцією № 171 МОП «Про працю у нічний час» (1990), яка забороняє нічну працю для вагітних жінок і матерів, адаптувала ці норми в своєму національному законодавстві. Відповідно до статті 175 КЗпП України, вагітним жінкам і матерям заборонено працювати в нічний час, а також забороняється залучати їх до надурочних робіт і відряджень[3].

Згідно з актуальним законодавством України, стаття 179 КЗпП України передбачає надання оплачуваної відпустки у зв'язку з вагітністю та пологами. Загальна тривалість цієї відпустки складає певну кількість календарних днів до та після пологів. У випадку народження двійні або

ускладнених пологів тривалість відпустки збільшується. Окрім того, жінкам, які усиновили новонароджених дітей, надається окрема відпустка, а у разі усиновлення двох або більше дітей, тривалість такої відпустки збільшується. Усі ці відпустки оплачуються, а також надаються державні виплати згідно з встановленими нормами[4, с. 56].

Отже, можна стверджувати, що забезпечення рівних прав та можливостей для жінок на ринку праці є одним з ключових аспектів державної політики в Україні. Відповідно до Конституції та трудового законодавства, держава забезпечує жінкам рівні умови для працевлаштування, професійного зростання та соціального захисту.

Крім того, Україна активно інтегрується в Європейський Союз, і одним із пріоритетів є адаптація національного законодавства до європейських стандартів у сфері прав жінок. Це включає ратифікацію міжнародних конвенцій і угод, що забезпечують рівність, боротьбу з дискримінацією та охорону материнства. Таким чином, Україна не лише гарантує рівні можливості для жінок на трудовому ринку, а й закладає правову основу для побудови справедливого суспільства.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон України 28 червня 1996 року №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254
2. Пожарова, О. В. «Особливості умов праці осіб із сімейними обов'язками.» Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць 57 (2011): 282–287.
3. Кодекс законів про працю України від 10.12.1971 р. №322-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322–08
4. Ковалевич, С. П., and І. Г. Хоружа. «Особливості правового регулювання умов праці жінок.» Молодий вчений 1 (2017): 54–57.

Науковий керівник: асистентка, к.ю.н., доц. Бурнягіна Ю. М.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО

Anhelina ALLAKHVERDOVA,
The student of Yaroslav the Wise
National University of Law,
junior, group: 3
prosecutor's faculty

BEHIND THE PROMISE: SURROGATE MOTHERHOOD, HUMAN RIGHTS ABUSES, AND THE GLOBAL LEGAL GAP

In recent decades, the rapid advancement of reproductive technologies has sparked complex legal and ethical debates around surrogacy, particularly its commercial forms. As legislation struggles to keep pace with technological change, gaps in legal protections have created space for the exploitation of vulnerable women and the potential violation of children's rights. This research paper explores how commercial surrogacy challenges fundamental human rights principles, examining its classification as a modern form of human trafficking, its gendered and racialized implications, and its regulation in various countries. Special attention is given to Ukraine, one of the few nations where commercial surrogacy is legal, as well as to countries like India that have moved to ban the practice. As Deonandan with colleagues note in their article, «The commodification of human life and reproductive services stands at odds with the ideals of human dignity and freedom embedded in human rights treaties, challenging the notion that surrogacy is merely a private arrangement» [1].

Surrogacy, also known as surrogate motherhood, is a procedure which involves a woman undergoing medically assisted procreation (MAP) procedures, therefore, becoming pregnant and giving birth to a child on behalf of the «intended parents» who commissioned the pregnancy, and will then rightfully become the social parents of the child for life. The inherent qualities of surrogacy make it extremely difficult to control. Without having any genetic

ties to the child, the surrogate can carry the commissioned pregnancy to term. The intended parent or parents may provide the gametes required to develop the embryo. Opponents of surrogacy use the rather pejorative term «rented uterus» because the embryo will thereafter be placed into the surrogate. The child will not share any biological ties with the surrogate mother in such circumstances. A small number of nations, including such countries as Russia and Ukraine, have legalised commercial surrogacy since 2002. [2]. Commercial surrogacy is regulated primarily by the Family Code of Ukraine and by the Ministry of Health. According to Article 123 of the Family Code, legal parenthood in the case of a child born via assisted reproductive technology, including surrogacy, belongs to the intended parents rather than the surrogate mother [3]. Further regulation is provided by Order No. 787 of the Ministry of Health of Ukraine, issued on September 9, 2013, titled «On Approval of the Procedure of Use of Assisted Reproductive Technologies in Ukraine» [4]. This order allows commercial surrogacy only for heterosexual, legally married couples – whether Ukrainian citizens or foreigners – who can provide medical documentation of infertility or other clinical indications. The surrogate must be a Ukrainian citizen and meet age and health requirements. Current law excludes single individuals and same-sex couples from accessing surrogacy programs in Ukraine [4]. Ukraine is gaining popularity as a surrogacy destination due to its effective legislation and lower prices compared to the US. The procedure costs between 40,000–65,000 euros, with surrogates earning around 13,000 euros. The number of children born via surrogacy in Ukraine is between 2,000 and 4,000, accelerated by the 2018 ban on commercial surrogacy in India, Thailand, and Nepal [2].

To begin with, commercial surrogacy raises serious concerns regarding the violation of human dignity, particularly of the surrogate mother, as well as potential infringements on the rights of the child. According to Deonandan et al., surrogacy may commodify the woman's body by reducing her reproductive capacity to a service that can be bought and sold, undermining her inherent human dignity and autonomy [1]. The surrogate is often treated as a vessel, with her emotional and physical well-being subordinated to the desires of the intended parents and contractual obligations. Moreover, the child born of surrogacy may also be subjected to rights violations, especially concerning identity and the right to know one's origins, which can be obscured or severed in commercial arrangements [1]. These concerns highlight that surrogacy, especially in cross-border and unregulated contexts, cannot

be separated from broader ethical questions about bodily exploitation and the objectification of both women and children.

Furthermore, Commercial surrogacy has increasingly been described as a modern form of human trafficking, particularly when vulnerable women are recruited, often across borders, into exploitative reproductive arrangements. According to Dey and Dasgupta, this practice commodifies women's reproductive capacities and frequently occurs in legal grey zones, where poor or marginalized women – especially from the Global South – are paid to bear children for wealthier, often Western, clients [5]. The policies surrounding surrogacy are deeply shaped by intersecting issues of gender, class, race, and global inequality. Women's roles are reduced to biological functionaries, while the concept of family is redefined through contractual, market-driven relationships. Race and genetics also play a central role, as intended parents often select surrogates or donors based on preferred ethnic or genetic traits, reinforcing discriminatory norms [5]. Furthermore, notions of choice and rights are problematically applied: while surrogates are said to «choose» participation, in reality, socio-economic pressures often leave them with no real alternative. Thus, surrogacy policies reflect and perpetuate structural imbalances rather than liberating reproductive choices.

In additioin, India, once a global hub for commercial surrogacy, moved to ban the practice after growing concerns over the exploitation of women and the commodification of children. The decision was driven by numerous reports revealing that surrogate mothers, often from impoverished backgrounds, were being treated inhumanely – used primarily for their reproductive capabilities by wealthy foreign and domestic couples [6]. These women were not only financially exploited but also, in some cases, subjected to sexual abuse under the guise of reproductive contracts. The surrogate mothers were frequently denied access to adequate medical care, proper nutrition, and postnatal support – basic necessities vital to their health and the health of the baby during and after pregnancy [6]. As a result of these abuses, India introduced the Surrogacy (Regulation) Bill, which sought to prohibit commercial surrogacy and allow only altruistic surrogacy among Indian citizens, aiming to restore dignity to women and uphold child welfare.

In conclusion, commercial surrogacy presents significant ethical, legal, and human rights challenges, particularly concerning the exploitation of women and the potential violation of children's rights. As demonstrated in various global contexts, including India and Ukraine, the practice

of surrogacy often commodifies the female body, reducing women to mere vessels for reproduction and subjecting them to physical and emotional harm. The concept of surrogacy, when commercialized, exacerbates gender, racial, and economic inequalities, treating both the surrogate mother and the child as commodities. Ukraine's legal framework, while allowing surrogacy under strict regulations, creates a dangerous loophole for exploitation, particularly with the influx of international clients seeking affordable services. This raises serious concerns about the potential for trafficking and the vulnerability of women, often from disadvantaged backgrounds, who may feel coerced into participating in such arrangements. It is crucial that Ukraine, along with other countries, reassess the ethical implications of commercial surrogacy and consider the broader human rights issues at stake. The growing evidence of exploitation and the commodification of human life should be a wake-up call for policymakers to ban commercial surrogacy and adopt more ethical and protective measures for women and children alike. Only by closing such legal loopholes can we begin to address the profound injustices created by commercial surrogacy and restore the dignity and rights of those most vulnerable in these exploitative arrangements.

References:

1. Deonandan, Raywat, et al. «Ethical concerns for maternal surrogacy and reproductive tourism.» Journal of Law and the Biosciences, vol. 5, no. 1, 2018, pp. 229–241. Oxford University Press. DOI: https://doi.org/10.1093/jlb/lsy019 (accessed: 07.04.2025).
2. Marinelli, Silvia. Armed Conflicts and Surrogacy: The Ukrainian Case. Sapienza University of Rome, 2022. Institutional Repository of Sapienza University of Rome. URL: https://iris.uniroma1.it/retrieve/180a842e-6e4b-4766-a326-4dc7a1c368e7/Marinelli_armed_2022.pdf (accessed: 07.04.2025).
3. Family Code of Ukraine: Law of Ukraine No. 2947-III of January 10, 2002. Legislation of Ukraine: Database / Verkhovna Rada of Ukraine. Last updated: 10.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947–14#Text (accessed: 07.04.2025).
4. On Approval of the Procedure of Use of Assisted Reproductive Technologies in Ukraine : Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 787: dated 09.09.2013. Legislation of Ukraine: Database / Ministry of Health of Ukraine. Last updated: 10.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text (accessed: 07.04.2025).

5. Dey, Sutapa, and Dasgupta, Ranjan Kumar. «Legal and Ethical Aspects Beyond Commercial Surrogacy: Modern Form of Human Trafficking.» Academy of Accounting and Financial Studies Journal, vol. 22, no. 3, 2018. Allied Business Academies. URL: https://www.abacademies.org/articles/legal-and-ethical-aspects-beyond-commercial-surrogacy-modern-form-of-human-trafficking-7858.html (accessed: 07.04.2025).
6. Panja, Jaya. «Legalisation of Commercial Surrogacy in India: Need for Proper Regulations.» SSRN Working Paper Series, 2020. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3726683 (accessed: 07.04.2025).

Academic supervisor: Doctor of Law, associate professor, associate professor of the Department of Civil Law No. 1 of the Yaroslav the Wise National University of Law named, head of the Legal Clinic Viktor Yanyshen.

Аліна РУДЮК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 3 групи
факультету прокуратури

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ

Договір довічного утримання (догляду) є одним із видів цивільно-правових угод, що регулюються нормами Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) [1]. Цей договір передбачає передачу майна однією стороною (відчужувачем) іншій стороні (набувачу) у власність в обмін на зобов'язання набувача забезпечувати відчужувача утриманням та/або доглядом протягом усього його життя. Такий правочин має важливе значення в сучасних умовах, оскільки він дозволяє вирішувати соціальні та економічні потреби осіб, які потребують підтримки, особливо людей похилого віку. В свою чергу, специфіка цього договору породжує низку правових проблем, пов'язаних із його укладенням, виконанням та припиненням, чим зумовлюється актуальність та необхідність досліджень особливостей договору довічного утримання та висвітлення його проблемних аспектів.

Варто зазначити, що договір довічного утримання регулюється статтями 744–758 глави 57 ЦК України [1]. Так, згідно зі ст. 744 ЦК України, за цим договором одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно [1]. Сторонами договору є відчужувач – будь-яка фізична особа незалежно від віку та стану здоров'я відповідно до ч. 1 ст. 746 ЦК України, та набувач – повнолітня дієздатна фізична особа або юридична особа відповідно до ч. 2 ст. 746 ЦК України. Предметом договору можуть бути житлові будинки, квартири, земельні ділянки, транспортні засоби, антикварні речі, коштовності тощо [2, с. 35].

Однією з ключових особливостей договору є його форма: він укладається письмово та підлягає нотаріальному посвідченню, що врегульовано ст. 745 ЦК України. Крім того, право власності на передане майно має бути зареєстроване в державних органах відповідно до ст. 334 ЦК України та ст. 748 ЦК України, а на майно накладається заборона відчуження до смерті відчужувача згідно ч. 1 ст. 754 ЦК України, що обмежує права набувача на розпорядження майном за його життя [1].

Іншою особливістю є особистісний характер зобов'язань набувача, які пов'язані з конкретною особою – відчужувачем або третьою особою (утриманцем), на користь якої укладено договір. Тривалість дії договору, що залежить від життя відчужувача, вимагає від набувача систематичного виконання обов'язків, як, наприклаад забезпечення житлом, матеріальною підтримкою або доглядом [3, с. 180]. Додатково, в разі смерті відчужувача набувач також може бути зобов'язаний організувати поховання.

Незважаючи на чітке правове регулювання, договір довічного утримання має низку проблемних аспектів. По-перше, відсутність законодавчого визначення «значної цінності» у ст. 744 ЦК України ускладнює кваліфікацію предмета договору. Наприклад, чи може телевізор або побутова техніка вважатися таким майном, якщо для відчужувача воно має високу суб'єктивну цінність? В результаті, дана невизначеність часто призводить до спорів між сторонами.

По-друге, обмеження права набувача розпоряджатися майном за життя відчужувача, згідно ч. 1 ст. 754 ЦК України, створює ризик для набувача у випадку зміни його фінансового стану [1]. Наприклад, якщо набувач зазнає матеріальних труднощів, він не зможе продати або заставити майно для забезпечення своїх зобов'язань перед відчужувачем,

що призведе до невиконання договору. Крім того, втрата чи пошкодження майна не звільняє його від обов'язків.

По-третє, виконання договору часто ускладнюється суб'єктивним характером зобов'язань. Умови утримання (наприклад, якість догляду або обсяг матеріальної допомоги), передбачені ст. 749 ЦК України, можуть бути по-різному трактовані сторонами, що породжує суперечки. За даними судової практики України, за 2024 рік значна кількість позовів щодо розірвання договору довічного утримання пов'язана саме з неналежним виконанням набувачем своїх обов'язків [4, с. 2].

В свою чергу, варто зазначити, що процедура заміни набувача у разі його неспроможності виконувати обов'язки відповідно до ст. 752 ЦК України є недостатньо врегульованою [1]. Так, відчужувач має право відмовити у передачі обов'язків іншій особі, але критерії оцінки такої відмови залишаються розмитими, що призводить до зловживань правом.

Таким чином, для усунення зазначених проблем пропонується низка заходів. Наприклад, в контексті невизначеності поняття «значна цінність» у ст. 744 ЦК України доцільно внести зміни безпосередньо до ЦК України, встановивши орієнтовний перелік рухомого майна (наприклад, транспортні засоби, ювелірні вироби, об'єкти інтелектуальної власності) або мінімальний вартісний поріг (наприклад, еквівалент 50 мінімальних заробітних плат на момент укладення договору), що підвищить правову визначеність і, відповідно, зменшить ризик виникнення спорів.

Щодо суб'єктивності умов утримання необхідно запровадити обов'язкове детальне прописування обов'язків набувача в договорі за ст. 749 ЦК України (наприклад, конкретний перелік видів догляду та періодичність надання матеріальної допомоги), що навіть може бути підкріплено розробкою типової форми договору, затвердженої Кабінетом Міністрів України, що спростить нотаріальне посвідчення та знизить ризик конфліктів.

Отже, договір довічного утримання є важливою складовою в процесі забезпечення соціальних потреб громадян, але його правове регулювання потребує вдосконалення. Особливості цього договору, виражені в нотаріальній формі, забороні відчуження майна, тривалості зобов'язань та особистному характері, неоднозначно сприймаються вітчизняними науковцями та суб’єктами цивільного права. Основними проблемами є невизначеність предмета договору, обмеження прав набувача, суб'єктивність умов утримання та недостатня регламентація заміни набувача, тож запропоновані заходи, наприклад, уточнення законо-

давства, деталізація умов договору та збалансування прав сторін, підвищать ефективність цього інституту.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 10.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (Дата звернення: 27.04.2025)
2. Пленюк М. Д. Договір довічного утримання (догляду): виникнення, формування, правові характеристики. *Нове українське право*. 2021. № 2. С. 35–42. (Дата звернення: 27.04.2025)
3. Погребняк М. В. Правова природа договору довічного утримання (догляду). *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 9. С. 180–183. URL: http://lsej.org.ua/9_2022/43.pdf (Дата звернення: 27.04.2025)
4. Спори щодо договору довічного утримання: огляд судової практики. Комітет з цивільного права. Національна асоціація адвокатів України / ред. Шкварко В. І. 2023. 7 с. URL: https://unba.org.ua/assets/uploads/publications/Спори_щодо_договору_довічного_утримання%20(2).pdf (Дата звернення: 27.04.2025)

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Аліна ШЕВЕЛЬОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 4 групи
факультету прокуратури

ЦИФРОВІЗАЦІЯ УКЛАДАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ДОГОВОРУ З НАДАННЯ ПОСЛУГ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та цифрових платформ відбувається трансформація традиційних меха-

нізмів правового регулювання, зокрема у сфері договірних правовідносин. Особливо це стосується договору про надання послуг, що частіше укладається, виконується та контролюється з використанням електронних засобів. Цифровізація правового обороту відкриває нові можливості для спрощення процедур, автоматизації виконання зобов'язань та підвищення прозорості договірних процесів. Водночас поширення електронних контрактів, смарт-договорів та онлайн-сервісів викликає низку правових викликів, пов'язаних із автентифікацією сторін, доказовою силою електронних документів, безпекою обміну даними та відповідальністю у випадках технічних збоїв. Тому, виникає потреба в оновленні законодавчого регулювання та адаптації доктрини цивільного права до нових цифрових реалій. Аналізуючи наукову літературу пропоную проаналізувати ключові проблеми цифровізації договірного процесу у сфері надання послуг, визначити напрямки удосконалення правового регулювання та окреслити перспективи розвитку вітчизняного договірного права в умовах цифрової епохи.

Першочергово цифровізація правового регулювання договірних відносин у сфері надання послуг є невід'ємною частиною сучасного розвитку інформаційних технологій та економічної інтеграції в умовах глобалізації. Однак, незважаючи на переваги цифрових технологій, таких як автоматизація виконання зобов'язань, зниження адміністративних витрат та підвищення прозорості процесів, виникають численні правові виклики. Для ефективного регулювання цієї сфери необхідне удосконалення національного законодавства та інтеграція міжнародного досвіду.

Що ж слід розуміти під поняттям «цифрова послуга»? Як відомо, що послуга – окремий вид об'єктів цивільних прав (ст. 177 ЦК України) [1]. Послуга – певне нематеріальне благо, яке надається однією особою (виконавцем) і споживається іншою особою (замовником) у процесі вчинення виконавцем певних дій або здійснення певної діяльності. Послуга має нематеріальний характер, результат її не набуває уречевленого вигляду, вона тісно пов'язана з особою виконавця та процесом вчинення ним певних дій, але не збігається із самими діями виконавця, як певне нематеріальне благо споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності (ч. 1 ст. 901 ЦК України) [1].

Далі слід зауважити, що особливо актуальним є використання електронних договорів, смарт-контрактів та онлайн-сервісів, що дозволяє спрощувати процедури та знижувати витрати. В цьому аспекті, головним

слугує кваліфікований електронний підпис (КЕП). Він робить можливим повноцінний юридично значущий документообіг (звітність, адміністрування податків) та контрагентами (обмін рахунками, актами та ін.). Кваліфікований електронний підпис має таку саму юридичну силу, як і власноручний підпис, та має презумпцію його відповідності власноручному підпису. Якщо організації ведуть електронний документообіг, підписуючи документи КЕП, їх юридична сила визнається автоматично відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги» [2]. Однак, разом з новими можливостями з'являються і нові виклики, такі як забезпечення правової визначеності, автентичність електронних підписів та довіра до електронних документів.

Отже, цифрові технології, що активно використовуються для надання послуг, спричиняють зростання обсягів обробки персональних даних. Електронний цифровий підпис (КЕП) забезпечує юридичну силу договорів і підтверджує згоду сторін. Розширення застосування «Дія. Підпису» та інших засобів – позитивна тенденція. Далі слід згадати про Prozorro, та інші цифрові платформи, які можуть слугувати прикладом для подальшого розвитку цифрової інфраструктури укладання договорів, зокрема у сфері послуг. Поступове покращення цифрової грамотності населення, а також розвиток кібербезпеки сприяють зростанню довіри до онлайн-договорів і цифрових платформ (зокрема GDPR адаптація до національних стандартів та умов обробки персональних даних у цифрових договорах). Я притримуюсь думки, що Україна має всі шанси інтегруватися в глобальні цифрові правові системи, що дозволить спростити взаємодію з іноземними контрагентами та зменшити витрати.

У зв'язку з глобалізацією та інтеграцією цифрових технологій на міжнародному рівні важливо враховувати досвід ЄС та інших розвинених країн у регулюванні цифрових договорів. Україна, запроваджуючи електронні адміністративні послуги, має інтегрувати міжнародні стандарти, зокрема щодо електронного підпису та взаємодії між державами в рамках електронної комерції. Це дозволить зменшити правову невизначеність та сприяти розвитку внутрішнього ринку. Розробка нових правових інститутів, адаптованих до умов цифрової економіки, стане ключовим кроком для подальшого розвитку вітчизняного та міжнародного договірного права. Таким чином, цифровізація договірного процесу є складним, але необхідним етапом у розвитку правової системи, який вимагає комп-

лексного підходу до вдосконалення законодавства, захисту прав та безпеки в умовах нових технологій.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 10.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 07.04.2025).
2. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 05.10.2017 № 2155-VIII. Дата оновлення 13.03.2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155–19#Text. (дата звернення: 23.04.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Анастасія БУБЕНЧИКОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 1 групу
факультету юстиції

ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

Конституційна реформа 2016 року, проведена на підставі Закону України від 02 червня 2016 року № 1401-VIII «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», надала поштовх у переосмисленні ключових принципів судової системи. Якщо раніше серед основних засад судочинства був принцип законності, то зараз відповідно до ч. 1 ст. 129 Конституції України суддя, здійснюючи правосуддя, є незалежним та керується верховенством права. Статті 2 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» зазначається, що суд здійснюючи правосуддя на засадах верховенства права, забезпечує кожному право на справедливий суд та повагу до інших прав і свобод, гарантованих Конституцією і законами України.

До основних засад цивільного судочинства Цивільний процесуальний кодекс України (далі – ЦПК України) відносить верховенства права (у п. 1 ч.3 ст. 2). У ст. 10 ЦПК України встановлюється, що суд під час розгляду цивільних справ зобов'язаний керуватися принципом верховенства права. У ст. 263 ЦПК України, судове рішення повинно бути винесене на засадах верховенства права, а також відповідати критеріям законності та обґрунтованості, що в сукупності забезпечує належну реалізацію цього конституційного принципу в процесуальній площині.

Аналіз нормативно-правових актів України демонструє, що незважаючи на імперативне закріплення принципу верховенства права, як фундаментальної основи судочинства та покладання на суддів обов'язку щодо його дотримання, відсутнє уніфіковане формулювання та конкретизований правовий зміст цього принципу.

У вітчизняній правничій доктрині концепт «верховенства права» за своїм нормативно-правовим змістом є еквівалентом англомовного виразу «Rule of Law» (англ. rule – правління, владарювання, панування та англ. law – право). У зв'язку з цим, у сталій юридичній практиці дане поняття часто застосовується у значенні «владарювання права».

Варто зауважити, що навіть у теорії права відсутнє єдине (усталене) визначення даного поняття. Водночас, узагальнюючи основні підходи, можемо сформулювати таке положення: верховенство права – правова доктрина та система правового й суспільного устрою, в межах якої природні права і свободи людини отримали загальносуспільне визнання та належне законодавче закріплення, набули статусу найвищої цінності суспільства, а їх забезпечення визначено пріоритетним напрямком діяльності держави; система, в якій сама державна влада перебуває під юрисдикцією права та підлягає контролю закону, будучи обмеженою правовими приписами, а право формує таку систему правовідносин, за якої максимально унеможливлюється адміністративне свавілля посадових осіб; система, в якій держава несе юридичну відповідальність перед особою за свою діяльність.

Для глибшого розуміння сутності даного принципу доцільно звернутися до позиції Європейської комісії за демократію через право (Венеціанська комісія), яка у доповіді про верховенство права (Венеція, 11–12.03.2016) визначила такі необхідні елементи верховенства права:

1. Законність та прозорість нормотворчого процесу;

2. Правова визначеність, що передбачає доступність та зрозумілість змісту права і юридично гарантовану можливість реалізації відповідного права;

3. Заборона державного свавілля, зокрема обмеження дискреційних повноважень органів публічної влади, обґрунтованість їхніх рішень;

4. Ефективний доступ до правосуддя у незалежних і неупереджених судових органах, судовий контроль за законністю та конституційністю актів державної влади, функціонування незалежної адвокатури, виконання судових рішень;

5. Дотримання прав людини, передусім гарантованість права на ефективний засіб правового захисту, на справедливий суд, право бути вислуханим, презумпція невинуватості, заборона зворотної дії закону;

6. Недискримінація і рівність перед законом, що передбачає відсутність нормативно-правових актів, що містять дискримінаційні положення або закріплюють правові привілеї, заборону дискримінаційного тлумачення або застосування закону.

Аналіз даної доповіді свідчить про те, що Венеціанська комісія розглядає принцип верховенства права, як інтегративну сукупність взаємопов'язаних елементів, які у своїй єдності формують цілісний правовий концепт.

Конституційний Суд України сформував власну юридичну позицію щодо змісту принципу верховенства права. В абзаці другому підпункту 4.1 пункту 4 мотивувальної частини Рішення від 02 листопада 2004 року № 15-рп/2004 зазначається, що верховенство права – це панування права в суспільстві; верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті, передусім, ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. В абзаці третьому підпункту 3.1 пункту 3 мотивувальної частини Рішення Конституційного Суду України від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010, було зазначено, що одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями; обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати

правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки.

Верховний суд у своїх рішеннях неодноразово акцентував увагу на необхідності дотримання принципу верховенства права та конкретизував ситуації, за яких спостерігається порушення цього принципу. Показовим є постанова Верховного суду у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду від 18 квітня 2022 року у справі № 522/18010/18, в якому Суд визнав, що неналежне повідомлення учасника справи про судове засідання є безумовною підставою для скасування рішення суду першої інстанції. Інший приклад – постанова Великої Палати Верховного суду від 12 квітня 2023 року у справі № 511/2303/19, де Суд підтвердив, що порушення автоматизованого розподілу судових справ є підставою для перегляду судового рішення.

Отже, вітчизняні суди трактують принцип верховенства права, як багатоаспектну правову конструкцію, що у свою чергу домагає забезпечити дотримання балансу та рівності в правовій системі.

Для кращого тлумачення варто зазначити також і практику Європейського суду з прав людини, оскільки у своїх рішеннях цей суд також розробив важливі аспекти дотримання верховенства права та ідентифікував ситуації, коли фіксується порушення цього принципу. У справі «Zubac v. Croatia» Суд зазначив, що надмірний формалізм у застосуванні процесуальних норм може суперечити праву на доступ до суду. У справі «Брумареску проти Румунії» ЄСПЛ вказав, що повторний перегляд остаточного судового рішення без наявності вагомих підстав є порушенням принципу res judicata (остаточності судових рішень) та суперечить верховенству права.

Враховуючи вищевикладене, можна констатувати, що принцип верховенства права є комплексним правовим феноменом, який інтегрує ряд взаємопов'язаних компонентів, серед яких є:

- правову визначеність (передбачуваність та ясність процесуальних правил);
- доступ до правосуддя (який забезпечується незалежними судами);
- заборону свавілля (обмеження дискреційних повноважень суду);
- дотримання прав людини (забезпечення процесуальних гарантій);
- недискримінацію та рівність учасників процесу перед законом.

Кожен з цих елементів має автономну цінність та у сукупності забезпечує справедливість і комплексність цивільного процесу. Їх синергетична взаємодія формує цілісний правовий принцип, який іменується верхо-

венством права і є гарантією дотримання прав людини, права на захист та процесуального балансу.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: від 28 черв.1996 р. № 254к/96-ВР// *Відомості Верховної Ради України* – 1996. – № 30. – Ст. 141. [Електронний ресурс] − Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text.
2. Цивільний процесуальний кодекс України: від 18 берез. 2004 р. № 1618-IV// *Відомості Верховної Ради України.* − 2004. − № 40–41, 42 − [Електронний ресурс]. − Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618–15#Text.
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів»: від 02 черв. 2016 р. № 1402-VIII// *Відомості Верховної Ради*. – 2016. − № 31. − Ст. 545 − [Електронний ресурс]. − Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402–19#Text.
4. Європейська комісія «За демократію через право». Доповідь про правовладдя : № 512/2009 від 04 квіт. 2011р. / пер. з англ. С. Головатий. – Текст перекладу подається в авторській редакції та зі збереженням форматування. [Електронний ресурс]. − Режим доступу: https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev2-ukr.

Науковий керівник: Комаров В. В., професор кафедри цивільної юстиції і адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Анастасія МАТУНОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 4 групи
факультету адвокатури

ФОРС-МАЖОР ТА ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЧУЖОГО МАЙНА ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Повномасштабна війна, що триває на території України з 2022 року, суттєво вплинула на виконання договірних зобов'язань. Особливо го-

строю стала проблема втрати, пошкодження або неможливості збереження майна, переданого на підставі договорів зберігання, перевезення, комісії чи інших. На сьогоднішній день сторони цивільних правовідносин усе частіше посилаються на форс-мажор, щоб уникнути відповідальності за порушення зобов'язань. Щоб зрозуміти, наскільки обґрунтовані такі посилання, варто звернутись до норм, які регулюють договірні правовідносини.

Касаційний суд зазначає, що на рівні норм Цивільного кодексу України законодавець не передбачив чітких положень щодо застосування конструкції форс-мажору у цивільних правовідносинах. Проте, чинне законодавство визнає підстави для звільнення зберігача або іншої сторони від відповідальності внаслідок форс-мажору, але лише за умов належного обґрунтування та дотримання порядку повідомлення іншої сторони. Стаття 617 ЦКУ визначає, що особа, яка порушила зобов'язання, звільняється від відповідальності, якщо доведе, що порушення сталося внаслідок непереборної сили.

Під форс-мажорними обставинами розуміють надзвичайні та невідворотні події, що об'єктивно унеможливлюють виконання договірних зобов'язань або встановлених законом обов'язків. Це визначення закріплене у частині другій статті 14–1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні» від 2 грудня 1997 року № 671/97-ВР і має базове значення для правового регулювання форс-мажору в Україні.

На основі тривалої судової практики Верховний Суд сформулював основні ознаки форс-мажорних обставин: вони виникають незалежно від волі сторін цивільних чи господарських правовідносин, мають надзвичайний характер, є такими, що не можуть бути відвернуті за звичайних умов, а також об'єктивно перешкоджають виконанню зобов'язань у конкретній ситуації господарської діяльності [1].

У лютому 2022 року, після запровадження в Україні правового режиму воєнного стану, Торгово-промислова палата України (далі – ТПП України) видала лист № 2024/2.0–7.1 [2], у якому визначила військову агресію Російської Федерації проти України як форс-мажорні обставини для всіх фізичних і юридичних осіб, що перебувають у договірних відносинах.

Варто зазначити, що лист ТПП України від 28.02.2022, є загальним офіційним документом і не містить конкретних ознак, що стосуються окремого договору чи зобов'язань, виконання яких стало неможливим через ці обставини. Тому такий лист не може бути розглянутий як сер-

тифікат у розумінні ст. 14–1 Закону України «Про торгово-промислові палати в Україні», а також не є документом, виданим на підставі звернення суб'єкта, для якого виникли певні форс-мажорні обставини. Тобто, сама наявність військових дій не є автоматичною підставою для звільнення – обов'язковим є зв'язок між форс-мажором та неможливістю виконання зобов'язання, а отже суд повинен здійснювати оцінку форс-мажору, виходячи з усіх встановлених у справі обставин та аналізуючи їх у сукупності з іншими доказами.

За договором зберігання, професійний зберігач може бути звільнений від відповідальності лише за умови доведення прямого причинно-наслідкового зв'язку між втратою, пошкодженням або нестачею майна і дією обставин непереборної сили, що виникли внаслідок воєнних дій. Таке положення відображає загальний принцип розподілу ризиків у договірних відносинах та специфіку обов'язків професійного зберігача, що передбачає належну турботу навіть за умов надзвичайних викликів.

З початком воєнного стану кількість таких випадків значно зросла, і суди дедалі частіше розглядають справи, де воєнні дії визнаються форс-мажорними обставинами. Наприклад, Верховний Суд у постанові від 13 березня 2024 року у справі № 686/16312/22 прийшов до висновку, що знищення складу, де за договором зберігалося насіння, є форс-мажорною обставиною, що звільняє від виконання зобов'язань. У вересні 2021 року між сторонами було укладено договір зберігання насіння соняшнику, за яким товар був переданий для зберігання, а оплата за послуги була здійснена в повному обсязі. У травні 2022 року, після направлення вимоги про повернення зерна, відповідач повідомив, що елеватор, на якому зберігалося зерно, був захоплений військами рф, що є форс-мажорними обставинами. КЦС ВС встановив, що через наявність форс-мажорних обставин строк виконання зобов'язання щодо повернення зерна не настав відповідно до умов договору. [3]

Таким чином, форс-мажор в умовах війни є важливим, але не автоматичним інструментом правового захисту. Проте, посилання на форс-мажорні обставини саме по собі не звільняє сторону від відповідальності – необхідно довести причинно-наслідковий зв'язок між такими обставинами та неможливістю виконання зобов'язань. Аналіз судової практики свідчить про зростання вимог до належності та достатності доказів, що підтверджують настання і вплив форс-мажору. Такий підхід сприяє балансу між принципами добросовісності та стабільності договірних зобов'язань.

Список використаних джерел:

1. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного господарського суду від 25.01.2022 у справі № 904/3886/21. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/102797678 (дата звернення: 25.04.2025).
2. Торгово-промислова палата України : Лист від 28.02.2022 р. № 2024/2.0–7.1. URL: https://ucci.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf (дата звернення: 08.05.2025).
3. Постанова Верховного Суду у складі Касаційного цивільного суду від 13.03.2024 у справі № 686/16312/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/117823557 (дата звернення: 24.04.2025).

Науковий керівник: Коробцова Наталія Василівна, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри цивільного права.

Анастасія СКРИПКА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 23 групи
факультету прокуратури

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАХИСТУ ЦИФРОВИХ ПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Стрімкий розвиток цифрових технологій значною мірою вплинув на всі аспекти життєдіяльності сучасного суспільства, включаючи реалізацію прав людини. Інтернет та інші цифрові платформи стали основним середовищем для здійснення багатьох прав і свобод, таких як доступ до інформації, освіти, охорони здоров'я, участь у державному управлінні. Проте такі зміни супроводжуються численними викликами для правової системи, оскільки традиційні механізми регулювання не встигають адаптуватися до умов цифрової епохи. В Україні регулювання цифрових прав перебуває на початковому етапі, що створює правові прогалини, зокрема у сфері захисту персональних даних, приватності, доступу до Інтернету та цифрового самовизначення. [1, с. 102–103].

Цифрові права визначаються як комплекс прав людини, реалізація яких пов'язана із використанням цифрових технологій або стосується

онлайн-активності. До ключових цифрових прав відносять право на доступ до Інтернету, приватність і захист персональних даних, право на цифрове самовизначення (наприклад, «право бути забутим»), а також безпеку в онлайн-просторі. Наприклад, у країнах Європейського Союзу діє Загальний регламент захисту даних (GDPR), який забезпечує широкий спектр прав для користувачів, включаючи доступ до своїх персональних даних та їх виправлення чи видалення [2]. В Україні, навпаки, немає закріплення поняття цифрових прав на законодавчому рівні, що створює проблеми як для їх реалізації, так і для захисту [3, с. 72].

Важливим викликом для України є недостатній рівень захисту персональних даних. Закон України «Про захист персональних даних» був ухвалений ще у 2010 році й не враховує сучасних викликів цифровізації. Масові витоки даних користувачів українських онлайн-платформ, таких як «Дія», свідчать про слабкі місця в існуючій правовій системі. Наприклад, у 2023 році через хакерські атаки на платформи стало відомо про значні обсяги особистих даних, що потрапили у відкритий доступ. У подібних ситуаціях громадяни стикаються з труднощами захисту своїх прав через недосконалість правових механізмів [4].

Додатковою проблемою є юрисдикційні конфлікти, які виникають у зв'язку з екстратериторіальним характером цифрових прав. У країнах ЄС, наприклад, справа «Google v. CNIL» показала, що право на видалення даних («право бути забутим») застосовується лише в межах ЄС. Громадяни України, чиї дані зберігаються на серверах за кордоном, не мають ефективного механізму їх захисту через відсутність міжнародних угод щодо захисту персональних даних [5].

Для вдосконалення правового регулювання цифрових прав в Україні необхідно здійснити комплекс заходів. По-перше, слід розробити та ухвалити нормативні акти, які закріплять поняття цифрових прав, визначать їх види та механізми захисту. Зокрема, доцільно внести зміни до Цивільного кодексу України, доповнивши його статтею про цифрові права [6, с. 37–39]. По-друге, необхідно адаптувати положення GDPR до українського законодавства, особливо в частині захисту персональних даних. По-третє, держава має укладати міжнародні угоди щодо екстратериторіального захисту персональних даних, щоб українські громадяни могли захищати свої права у закордонних юрисдикціях.

Таким чином, цифрові права є важливою складовою сучасної системи прав людини. Їх належний захист вимагає оновлення законодавчої бази, запозичення найкращих міжнародних практик і впровадження

сучасних механізмів регулювання. Лише за таких умов Україна зможе гарантувати захист прав своїх громадян у цифровому середовищі та інтегруватися у світову цифрову спільноту.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про захист персональних даних» від 1 червня 2010 р. № 2297-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 34. – Ст. 481.
2. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.
3. General Data Protection Regulation (GDPR). Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://gdpr-info.eu/
4. Рішення Суду Європейського Союзу у справі Google Inc. v. Commission nationale de l'informatique et des libertés (CNIL), C-507/17, від 24 вересня 2019 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?docid=218105
5. Синєгубов, Є. Поняття та види цифрових прав у сучасному правовому дискурсі // Право України. – 2022. – № 7. – С. 38–47.
6. Заяць, О. В. Захист персональних даних в Україні: сучасний стан і напрями вдосконалення // Підприємництво, господарство і право. – 2023. – № 3. – С. 34–38.

Науковий керівник: Донець Антон Геннадійович, асистент, кандидат юридичних наук.

Анастасія ТОЛЮПА,
Полтавський фаховий коледж
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, групи ПК-31-А

ЕСТОПЕЛЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ДОКТРИНИ В КОНТИНЕНТАЛЬНУ СИСТЕМУ ПРАВА

В сучасному світі активна взаємодія різних правових систем створює сприятливі умови для обміну юридичним досвідом та адаптації правових

принципів і доктрин, що успішно функціонують в зарубіжних країнах. Доктрина естопеля, яка зародилася в англо-американській правовій системі, є прикладом ефективного принципу, спрямованого на забезпечення добросовісної поведінки учасників правовідносин. Цей інститут опосередковано знаходить своє відображення в континентальній системі права, зокрема й у цивільному процесуальному законодавстві України.

Доктрина естопеля має різноманітні трактування у правовій науці, проте всі вони зводяться до спільної сутності. За своєю природою цей принцип встановлює певні обмеження для учасників правовідносин, забороняючи їм змінювати свою позицію щодо фактів чи обставин, якщо раніше вони дотримувались протилежної думки або своїми діями створили у інших осіб очікування певної поведінки [4]. Розглядаючи зміст цього правового інструменту в контексті цивільного судочинства, можна визначити естопель як юридичний механізм, що унеможливлює для особи заперечення або твердження фактів, які суперечать її попереднім заявам та діям під час судового розгляду.

Важливо зауважити, що поняття естопеля, поширене в англо-саксонській правовій традиції, не має прямого термінологічного відповідника в континентальному праві, яке діє в Україні. Однак аналіз історичних джерел дозволяє простежити функціонально подібні механізми.

Давньоримське право, заклавши основи сучасної юриспруденції, сформулювало принцип «non concedit venire contra factum proprium», що забороняв особі діяти всупереч своїй попередній поведінці [3]. Особливого розвитку ця доктрина набула в середньовічному торговому праві Lex Mercatoria, де послідовність дій та надійність контрагентів були критичними для розвитку комерційних відносин і міжнародної торгівлі [4].

З плином часу цей принцип еволюціонував і знайшов своє відображення в правових системах континентальної Європи, зокрема в Німеччині, Бельгії та Нідерландах, де сформувалися концепції, функціонально подібні до англо-американського естопеля [3].

В українській правовій системі найбільш наближеним функціональним відповідником англо-саксонського естопеля можна вважати принцип добросовісності, інтегрований у вітчизняне процесуальне законодавство. Об'єднана палата Касаційного цивільного суду Верховного Суду, розглядаючи справу № 390/34/17, сформулювала у своїй постанові від 10 квітня 2019 року важливе тлумачення цієї засади. Відповідно

до правової позиції суду, закріплений у пункті 6 статті 3 Цивільного кодексу України принцип добросовісності являє собою певний стандарт поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення [1]. Цей підхід виражається у частині 1 статті 44 Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК України), згідно з якою учасники судового процесу та їхні представники повинні добросовісно користуватися процесуальними правами, при цьому законодавцем прямо заборонені будь-які форми зловживання.

Практичну імплементацію концепції, спорідненої з естопелем, демонструють частини 1 та 2 статті 82 ЦПК України. Згідно з частиною 1 цієї статті, обставини, які визнаються учасниками справи, не підлягають доказуванню, якщо суд не має обґрунтованого сумніву щодо їх достовірності або добровільності визнання. Водночас частина 2 встановлює обмежений перелік підстав для відмови від попередньо визнаних обставин: така відмова приймається судом лише якщо сторона доведе, що визнала обставини внаслідок помилки істотного значення, обману, насильства, погрози, тяжкої обставини або в результаті зловмисної домовленості її представника з другою стороною.

Зазначені положення відображають сутність естопеля через кілька ключових аспектів. Насамперед важливо вказати на те, що коли сторона визнає певні обставини, вона створює в інших учасників процесу та суду обґрунтовані очікування щодо своєї подальшої позиції. Довільна зміна цієї позиції без поважних причин суперечить принципу добросовісності. Таке законодавче обмеження можливості відмови від визнаних обставин фактично встановлює процесуальний естопель – учасник не може довільно спростовувати власні попередні твердження після того, як інші особи вже вибудували свою процесуальну стратегію, покладаючись на ці твердження. Додатково норма сприяє процесуальній економії, запобігаючи штучному затягуванню розгляду справи через багаторазове ініціювання ідентичних процедур. Таким чином, законодавець фактично реалізує фундаментальну ідею естопеля – неприпустимість заперечення стороною тих юридичних фактів та позицій, які вже були нею визнані або встановлені у передбаченому законом порядку.

Яскравою ілюстрацією застосування принципів, аналогічних естопелю, у вітчизняній судовій практиці виступає рішення від 17.05.2021 у справі № 557/268/21, розглянутій Гощанським районним судом Рівнен-

ської області . У цьому провадженні суд виявив юридичну непослідовність у позиції заявника щодо оскарження батьківства. Правозастосовний орган встановив протиріччя в твердженнях позивача: в одному судовому процесі (№ 568/838/17-ц) він стверджував про те, що знав про відсутність біологічного батьківства в момент внесення даних про нього як батька до свідоцтва про народження [2]. Однак у поточній справі № 557/268/21 він заявляв протилежне.

Суд кваліфікував таку процесуальну поведінку як недобросовісну та застосував положення частини 5 статті 136 Сімейного кодексу України, відповідно до якого особа втрачає право оспорювати батьківство, якщо на момент реєстрації усвідомлювала відсутність біологічного зв'язку з дитиною [2]. Ця судова справа демонструє, як українська правозастосовна система фактично використовує елементи доктрини естопеля, реагуючи на непослідовну юридичну поведінку учасників процесу.

Варто відзначити, що найбільш характерні прояви процесуального естопеля в українській правозастосовній практиці спостерігаються під час апеляційного та касаційного перегляду судових рішень. У таких випадках суди вищих інстанцій звертають увагу на радикальні зміни правової позиції сторони порівняно з аргументацією, яку вона представляла в судах нижчого рівня. Така трансформація аргументації може розцінюватися як процесуальна недобросовісність, особливо коли вона спрямована на маніпулювання процесуальними механізмами.

Враховуючи викладене вище, можна зробити висновок, що імплементація доктрини естопеля до українського цивільного процесуального законодавства потенційно сприяла б оптимізації судочинства та підвищенню його ефективності. Впровадження цього правового інституту запобігало б висуненню учасниками процесу суперечливих аргументів при перегляді справ в апеляційному та касаційному порядку, а також унеможливлювало б необґрунтоване заперечення фактичних обставин, які раніше були визнані стороною. Також нормативне закріплення правової заборони непослідовної процесуальної поведінки легітимізувало б право судових органів відхиляти доводи, що суперечать попереднім процесуальним діям учасника, та ефективно протидіяти процесуальним маніпуляціям у взаємопов'язаних провадженнях. Крім того, можливим би стало встановлення більш чітких процесуальних санкцій за порушення принципу естопеля, які слугували б дієвим механізмом забезпечення процесуальної дисципліни, що в результаті значно прискорило б розгляд

справ та зменшило б навантаження на судову систему України, яка наразі потерпає від затягування процесів та надмірної кількості справ.

Список використаних джерел:

1. Єдиний державний реєстр судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81263995 (дата звернення: 10.04.2025).
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/96950867 (дата звернення: 10.04.2025).
3. Фантастичні естопелі та де їх шукати в Україні – Юридична Газета. Юридична газета – онлайн версія. URL: https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/fantastichni-estopeli-ta-de-yih-shukati-v-ukrayini.html (дата звернення: 10.04.2025).
4. Contributors to Wikimedia projects. Estoppel – Wikipedia. Wikipedia, the free encyclopedia. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Estop1pel (date of access: 10.04.2025).

Науковий керівник: Дейнека Віолета Сергіївна, д.ф.н., викладач Полтавського фахового коледжу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Ангеліна КОПІЙКА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 5 групи
факультету прокуратури

ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ (ШІ)

Штучний інтелект (ШІ), зокрема роботизовані системи, дедалі активніше проникає в ключові сфери суспільного та державного життя – медицину, безпеку, оборону, транспорт, аграрний сектор, управління, торгівлю тощо. Такий стрімкий розвиток потребує не лише ефективного правового регулювання порядку використання ШІ, але й чіткого визна-

чення меж відповідальності за шкоду, яку ці технології можуть спричинити. Зокрема, актуальним є встановлення правил відповідальності у випадках, коли недоліки ШІ призводять до негативних наслідків.

Попри значний потенціал, ШІ створює і серйозні ризики – зокрема, можливість ухвалення дискримінаційних чи несправедливих рішень без втручання людини. У цьому контексті особливу увагу привертає питання притягнення до відповідальності за дії автономних систем, які функціонують незалежно від прямого впливу користувача. Це викликає сумніви щодо справедливості застосування до останнього майнових санкцій, адже він може не мати реального контролю над діями ШІ.

Проблематика відповідальності за шкоду, спричинену ШІ, досі залишається майже не дослідженою як в Україні, так і в інших державах. Особливо це стосується правових аспектів відповідальності за дії автономних роботів.

У межах чинного правового поля відповідальність за шкоду базується на концепції деліктної відповідальності – тобто обов'язку правопорушника відшкодувати збитки, заподіяні протиправною поведінкою. При цьому обов'язковими умовами є наявність шкоди, причинний зв'язок, протиправність дій та вина (у деяких випадках – незалежно від вини). Важливо, що така відповідальність покладається виключно на суб'єктів права – фізичних чи юридичних осіб. Оскільки ані ШІ, ані роботи наразі не визнаються такими суб'єктами, не можуть мати обов'язків і прав, відповідальність за їхні дії має покладатися на людей або організації, які їх створили, налаштували або використовують.

Нові властивості ШІ – автономність, самонавчання, здатність до самостійного прийняття рішень – ускладнюють традиційні підходи до правового регулювання. Це спричиняє дискусії щодо можливості надання роботам особливого правового статусу – так званої квазісуб'єктності, яка передбачає обмежену правоздатність і відповідальність. У США, наприклад, подібні ідеї обґрунтовуються через аналогію з малолітніми дітьми, які мають обмежену дієздатність, але беруть участь у правовідносинах[1, с. 88].

Попри це, ключові виклики залишаються: як встановити вину автономного ШІ, як визначити причинно-наслідковий зв'язок між його діями

та заподіяною шкодою, та хто саме має відповідати – виробник, програміст, власник чи користувач.

Європейський Союз активно працює над формуванням правових норм щодо ШІ. Ключовим кроком стало ухвалення Закону про штучний інтелект (схвалений Європарламентом у березні 2024 р.), який є першим обов'язковим у всьому світі нормативним актом щодо ШІ. Він спрямований на захист фундаментальних прав та стимулювання інновацій, зокрема шляхом регулювання ШІ з високим ризиком. Для підтримки Закону створено Європейський офіс штучного інтелекту, який здійснює моніторинг, нагляд та забезпечення дотримання вимог.

Щодо цивільно-правової відповідальності, ЄС заявив про намір забезпечити особам, які постраждали від систем ШІ, такий самий рівень захисту, як і постраждалим від інших технологій. На відміну від ідеї, що обговорювалася раніше (Резолюція Європарламенту 2017 р.) та була відхилена, про введення концепції «електронної особи» для високорозвинених роботів, Комісія вирішила сконцентруватися на адаптації та вдосконаленні існуючих правил безпеки продуктів та відповідальності за шкоду, завдану продуктами, для врахування специфіки ризиків автономних систем ШІ. Ключовою проблемою, яку ЄС ідентифікує для існуючих правил відповідальності стосовно систем ШІ, є складність встановлення причинного зв'язку. Члени Європейської експертної групи із ШІ зазначають, що відповідальність можуть нести і користувач, і виробник – користувач за правильне використання, а виробник за «якісний» ШІ [2, с. 129].

Крім того, українське законодавство ще не містить спеціальних норм, які б регулювали саме делікти, пов'язані з діями ШІ.

Хоча деякі норми Цивільного кодексу України можна частково застосувати до таких випадків – наприклад, ст. 1187 щодо джерел підвищеної небезпеки або ст. 1209 щодо відповідальності за дефектні товари, – вони не враховують специфіку автономного прийняття рішень. Наприклад, комп'ютерна програма (ШІ) не є «річчю», однак технічні пристрої, обладнані нею, підпадають під відповідні положення. При цьому зміни, зроблені користувачем у роботі системи, можуть перенести відповідальність саме на нього, а не на виробника [3, с. 38].

Тому необхідним є законодавче закріплення окремої спеціальної норми в Цивільному кодексі, яка б регулювала питання відповідальнос-

ті за шкоду, заподіяну роботами або системами ШІ. У межах цієї норми слід визначити суб'єктів відповідальності – винахідників, програмістів, виробників, власників/користувачів – та умови настання такої відповідальності. Зокрема, мають бути встановлені критерії вини кожного учасника ланцюга створення й експлуатації системи.

Користувачам ШІ – особливо підприємцям – слід уважно ставитися до питань розподілу відповідальності та ризиків, наприклад, через вимогу гарантій від виробника чи укладення договорів страхування. Із метою ефективного правового захисту користувачів важливо адаптувати українське законодавство до стандартів ЄС і створити правовий режим, який би забезпечував баланс інтересів усіх учасників відносин.

У перспективі, з розвитком ШІ, не виключено, що постане питання про обмежену деліктоздатність самих роботів. Наразі ж – на перехідному етапі – доцільним є закріплення відповідальності за їхні дії за особами, які мають безпосередній вплив на створення, програмування і функціонування таких систем.

Список використаних джерел:

1. Колодін Д. О. Щодо питання цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану роботизованими механізмами зі штучним інтелектом (роботами) / Д. О. Колодін, Д. Р. Байталюк // Часопис цивілістики. – 2019. – Вип. 33. – С. 87–91.
2. Шишка, Н. Цивільно-правова відповідальність за шкоду завдану використанням технологій штучного інтелекту: досвід ЄС та перспективи для України / Наталія Шишка // Цифрова трансформація прав: ЄС та Україна : матеріали 1-ї Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 30 квіт. 2024 р.) / [за ред. С. О. Сліпченка, О. Л. Зайцева, О. Р. Шишки]; МОН України; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Каф. цивіл.-прав. дисциплін ; Модуль Жана Моне «Цифрова трансформація прав: досвід ЄС». – Харків : ХНУВС, 2024. – С. 126–133.
3. Марценко Н. В. Цивільно-правова відповідальність за шкоду, спричинену штучним інтелектом // НАУКОВІ ЗАПИСКИ. СЕРІЯ: ПРАВО. 2022. Вип. 12. С. 35–39. DOI: 10.36910/2070-221X.2022.12.5.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Анжеліка САМОЙЛІК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 10 групи
факультету юстиції

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ

Насьогодні інвестиційна діяльність займає одне з провідних місць у сучасному житті, адже інвестиційна привабливість країни в цілому впливає на багато різних чинників, і в першу чергу на покращення рівня життя громадян шляхом утворення нових робочих місць, або запровадження та поширення нових освітніх та культурних програм серед населення, що покращують соціальну сферу життєдіяльності, тобто створюються не з метою отримання прибутку, а для вирішення певних соціальних питань. Саме тому більш детальне дослідження правового режиму іноземних інвестицій є актуальним як в теорії, так і на практиці.

Так, у ст. 7 Закону України «Про правовий режим іноземних інвестицій» (далі – Закону) визначено, що для іноземних інвесторів на території України встановлюється національний режим інвестиційної та іншої господарської діяльності, проте існують певні винятки, що передбачені згідно із чинним законодавством або міжнародним договором. Наприклад, передбачені пільгові режими для окремих суб'єктів підприємницької діяльності, що здійснюють інвестиційні проекти із залученням іноземних інвестицій, які реалізовуються державними програмами з метою розвитку найбільш пріоритетних сфер [6].

Поняття «іноземна інвестиція» вважається складним та багатогранним явищем і потребує дослідження багатьох доктринальних напрацювань, а також врахування міжнародних джерел. Так, Міжнародний центр із врегулювання інвестиційних спорів (далі – ICSID) у трибуналі Salini Costruttori S.p.A.. та Italstrade S.p.A. v. Королівство Марокко, №. ARB/00/4, від 23.06.2001 року (далі – трибуналі Саліні) виокремлював, що інвестиція має складатися із таких компонентів: 1) внесок грошей/активів; 2) ризик; 3) тривалість; 4) внесок у економіку приймаючої держави [2]. Насупроти вище наведеному твердженню у трибуналі Філіп Моріс проти Уругвай трибунал зазначив, що критерії визначені на трибуналі Саліні вважаються типовими ознаками інвестицій ICSID і це не можна віднести

до як «обов'язкових юридичних вимог», адже такі вимоги лише можуть визначити чи наявні ознаки інвестицій, проте вони не в силі виокремити специфіку концепції іноземних інвестицій згідно із Конвенцією ICSID [2].

Слід зазначити, що в деяких угодах, а саме Угоді між Україною та Португальською Республікою «Про сприяння та взаємний захист інвестицій» від 25.10.2000 року термін «інвестиція» розуміється як «вид активу» та виділяється в якості предмету інвестицій – майно, що передається за договором лізингу лізингоодержувача [3]. Також в Угоді між Урядом України та Республіки Сінгапур «Про сприяння та взаємний захист інвестицій» від 18.09.2006 року «інвестиція» визначається як бізнесова концесія надана згідно із законодавством/ договором, враховуючи будь-яку концесію на розвідку, розробку, видобуток та використання природних ресурсів [4].

У ст. 1 Закону визначено, що іноземні інвестиції – це цінності, які вкладають іноземні інвестори в об'єкти інвестиційної діяльності на території нашої країни для одержання прибутку досягнення певних соціальних цілей.

Відповідно до ст. 4 Закону іноземні інвестиції можуть вкладатися в будь-які об'єкти, інвестування в які не заборонено законом [5]. Аналогічне визначення закріплено у ч. 3 ст. 116 Господарського кодексу України» [6]. Слід зазначити, що згідно із Законом, іноземні інвестиції можуть здійснюватися у вигляді: 1) іноземні валюти, що визначаються конвертованою Національним банком України; 2) валюти України (згідно із чинним законодавством); 3) будь-якого рухомого та нерухомого майна та пов'язаних з ним майнових прав; 4) акцій, облігацій, інших цінних паперів, а також корпоративних прав, виражених у конвертованій валюті; 5) прав інтелектуальної власності, вартість яких в іноземній валюті підтверджена відповідно до процедур іноземної країни інвестора чи торговельними звичаями, а також підтверджена експертною оцінкою в Україні, включаючи легалізовані на території України авторські права, права на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг, ноу-хай та ін.; 6) прав на здійснення господарської діяльності, включаючи права на користування надрами та використанням природних ресурсів, наданих згідно із законодавством або договором, вартість яких у конвертованій валюті підтверджена згідно із процедурами країн інвестора чи міжнародними торговельними звичаями; 7) інших цінностей згідно із законодавством України [5].

Здійснюючи аналіз інвестиційного проекту на практиці також необхідно враховувати особливості правового врегулювання такої діяльності в конкретній галузі. Зокрема, у Податковому кодексі України визначено, що іноземні інвестиції – це господарські операції, які передбачають придбання основного засобу, нематеріальних активів, корпоративних прав та/або цінних паперів в обмін на кошти чи майно [7].

Таким чином, природа іноземних інвестицій розуміється як поєднання правових, міжнародних та економічних елементів, що охоплюють правові гарантії, механізми захисту та міжнародні стандарти, спрямовані на забезпечення стабільного та вигідного інвестиційного клімату на території України. У нинішніх непростих умовах для України надзвичайно важливо залучати іноземні інвестиції – це один із ключових шляхів до відновлення постраждалих об'єктів інфраструктури та населених пунктів. Водночас, не менш важливою є роль законодавчого врегулювання: чим прозорішими та зрозумілішими будуть правила інвестування для іноземних інвесторів, тим більше шансів залучити їх до відбудови та вирішення нагальних проблем у нашій державі.

Слід зазначити, що Україна здійснює євроінтеграційну політику, тому було б доречно закріпити з боку законодавця певні гарантії для іноземних інвесторів, які відповідають європейським стандартам. Зокрема, Директива 97/9/ЄС Європейського парламенту та Ради від 03.03.1997 року «Про схеми компенсації інвесторам» визначає, що усі держави-члени повинні мати схеми компенсації для інвесторів, які б гарантували узгоджений мінімальний рівень захисту, хоча б для деяких інвесторів, у випадку, якщо інвестиційна компанія не матиме можливості реалізувати свої зобов'язання перед клієнтами свого інвестора. Кожна держава, яка є членом ЄС може самостійно обирати свій власний підхід у організації компенсаційних схем, адже наразі не існує загальноприйнятого управлінського підходу у вирішенні цього питання.

Так, згідно із ч. 1 ст. 2 Директиви 97/9/ЄС кожна держава-член повинна забезпечити, щоб на її території були введені і офіційно затверджені одна чи більше схем компенсацій для інвесторів. Але існує виняток із загального правила, які передбачені у 2 підпункті і в ст. 5(3) Директиви відповідно до якої жодна інвестиційна компанія, що уповноважена у тій державі-члені, не матиме можливість вести інвестиційний бізнес, поки вона не включена в одну з таких схем. Слід зазначити, що наразі в Україні не впроваджено жодної з схеми компенсації для іноземних

інвесторів. Так, для захисту інтересів інвесторів діє тільки один механізм захисту прав – страхування ймовірних ризиків, що можуть виникнути на ринку інвестування, фінансових ринках та ін. Тому, відсутність належного механізму захисту прав інвесторів породжує певні прогалини в законодавстві України, що свідчить про потребу у гармонізації українського законодавства з європейськими стандартами у сфері інвестиційної діяльності.

Отже, на нашу думку, інвестиційне законодавство потребує певної модернізації та адаптації до європейських стандартів з боку законодавця, враховуючи особливості не тільки дії воєнного стану, а й повоєнного відновлення України, що забезпечить упорядкованість правового режиму іноземних інвестицій, досягнення системності й стабільності дії правових норм, які регулюють відносини у сфері інвестиційної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Інвестиції в Україну та відновлення економіки. Міністерство економіки України. URL: https://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=62bfd716-8665-4a4c-9e2d-6325ba53b3c8&title=InvestitsiiVUkrainuTaVidnovlenniaEkonomiki&isSpecial=true (дата звернення: 27.04.25 р.).
2. Рішення Міжнародного центру з урегулювання інвестиційних спорів Salini Costruttori S.p.A.. та Italstrade S.p.A. v. Королівство Марокко, №. ARB/00/4,від 23.06.2001 року URL: https://www.italaw.com/sites/default/files/case-documents/ita0738.pdf (дата звернення: 27.04.25 р.).
3. Договір між Україною та Португальською Республікою «Про сприяння та взаємний захист інвестицій» від 25.10.2000 року URL: https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/7644/download (дата звернення: 27.04.25 р.).
4. Договір між Урядом України та Урядом Республіки Сінгапур «Про сприяння та взаємний захист інвестицій» від 18.09.2006 року URL: https://investmentpolicy.unctad.org/international-investment-agreements/treaty-files/7662/download (дата звернення: 27.04.25 р.).
5. Про режим іноземного інвестування: Закон України від 19.03.1996 року № 19 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/93/96-вр#Text (дата звернення: 27.04.25 р.).
6. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435–15 (дата звернення: 27.04.25 р.).
7. Податковий кодекс України від 2 грудня 2010 року No 2755 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755–17 (дата звернення: 27.04.25 р.).

8. Вікторія Рєзнікова, Володимир Устименко, Валентин Щєрбина «Проблеми удосконалення законодавства України про іноземні інвестиції в контексті адаптації до права ЄС». *Журнал «Економіка і право. 2025, № 1.* URL: https://nasu-periodicals.org.ua/index.php/economiclaw/article/view/18288/17378

Науковий керівник: Кудрявева В. В., к. ю. н., асистентка кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Анна ПАХОЛЬЧИШИНА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 4 групи
факультету адвокатури

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Протягом останніх років спостерігається невпинний розвиток штучного інтелекту та постійне розширення сфер його застосування. Штучний інтелект (далі – ШІ) відіграє все більш важливу роль у різних сферах професійної діяльності людини, у процесі діяльності підприємств, розробки програмного забезпечення, у науковій діяльності тощо. Враховуючи це, виникає низка нерозв'язаних питань, які потребують правового врегулювання. Зокрема, це пов'язано з проблемами з'ясування прав на об'єкти, створені за допомогою ШІ, особливостями визначення їх авторства тощо. ШІ наразі може вважатись суб'єктом цивільного права, тому виникає потреба у детальному розгляді його цивільно-правового статусу.

Звертаючись до визначення ШІ, можна сказати, що на сьогодні це особлива галузь сучасних комп'ютерних наук, які полягають у здійсненні розробки спеціалізованих систем, що можуть виконувати різноманітні завдання, пов'язані з навчанням, розв'язанням проблем та прийняттям рішень, які могла б виконати людина або ж таких, які людина наразі виконати не має можливості. Також передбачається розробка спеціалізованих систем, які можуть замінити людину або доповнити її у різноманітних сферах діяльності, наприклад – у сфері освіти, у жур-

налістиці, у сфері ІТ, науці тощо. Усе це підкреслює актуальність та важливість ШІ у сучасних умовах [1].

Застосування ШІ у цивільному праві здебільшого зводиться до розуміння його в якості об'єкта цивільного права, а визначення ШІ як суб'єкта цивільного права може стати причиною виникнення ситуації невизначеності у праві. У нормативних актах Європейського Союзу у даному контексті вживається поняття «електронна особа», що, на нашу думку, також є передчасним. Враховуючи усі його сучасні особливості, ШІ є саме об'єктом цивільного права. Особи, як юридичні, так і фізичні, використовують його у своїй діяльності, наприклад – надаючи послуги або виробляючи продукцію, розробляючи ІТ-продукти або виконуючи наукову діяльність. Крім того, ШІ є результатом роботи ІТ-спеціалістів та ІТ-компаній, які розробляють сучасні платформи на його основі. Тому у цивільному праві його також можна розуміти як продукт або товар, оскільки він – результат діяльності, який може бути використаний у комерційних цілях [2, с. 93].

Окрім цього, на думку Б. С. Щербини та В. В. Ткаченка, ШІ *потенційно* є суб'єктом цивільного права, однак він відрізняється від інших суб'єктів у класичному розумінні тим, що його не можна прирівняти до живих істот, до юридичних чи фізичних осіб, які володіють правосуб'єктністю. Втім, ШІ може бути потенційно небезпечним для людини, оскільки від його використання можуть виникати шкідливі наслідки – у результаті неправомірного застосування його можливостей. Як наслідок, як вже зазначалось, у більшості випадків ШІ розуміється як об'єкт цивільних прав та продукт (товар). Проте, це не повною мірою визначає його сучасні особливості. Хоча наразі не розроблено правові норми, які б визначали ШІ як суб'єкт цивільних прав, його здатність усвідомлювати власні дії та керувати ними може стати основою для виникнення право-, діє- та деліктоздатності ШІ, через що у майбутньому його дійсно можна буде вважати суб'єктом цивільного права [3, с.144, с.146].

Таким чином, сучасний цивільно-правовий статус ШІ – це статус об'єкта цивільного права або товару (продукту). Він може вважатись конкретним благом, що є підставою для виникнення цивільно-правових відносин або саме з його допомогою конкретні суб'єкти вступають у такі відносини. ШІ – результат інтелектуальної та творчої діяльності, який активно використовується у процесі роботи сучасних компаній.

Список використаних джерел:

1. Кузьомко В., Бурангулова В., Бурангулова В. (2021). Можливості використання штучного інтелекту в діяльності сучасних підприємств. *Економіка та суспільство*, (32). URL: https://doi.org/10.32782/2524–0072/2021-32-67 (дата звернення: 11.04.2025).
2. Марценко Н. Правовий режим штучного інтелекту в цивільному праві. *Актуальні проблеми правознавства*. 2019. №4 (20). С. 91–98. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/38382 (дата звернення: 11.04.2025).
3. Щербина Б. С., Ткаченко В. В. Штучний інтелект як суб'єкт цивільного права. *Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2021. №1 (58). С.142–148. URL: https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/53555 (дата звернення: 11.04.2025).

Науковий керівник: Коробцова Наталія Василівна, доцентка, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Анна ТВЕРДОХЛІБ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 4 групи
факультету прокуратури

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У сучасному світі інтелектуальна власність (ІВ) посідає ключову позицію в економічному, науково-технічному та культурному розвитку суспільства. Проблема правового захисту ІВ набуває особливого значення в умовах глобалізації, цифровізації та зростаючої ролі знань як стратегічного ресурсу. Актуальність теми зумовлена необхідністю забезпечення належного правового механізму охорони прав авторів, винахідників, компаній та держав у боротьбі з піратством, недобросовісною конкуренцією та порушенням патентних прав [1, с. 42]. Інтелектуальна власність, на відміну від матеріальних благ, характеризується нематеріальною природою, що потребує специфічного підходу до правового регулювання, охорони та реалізації прав на такі об'єкти.

У правовій системі України право інтелектуальної власності визначається як сукупність майнових і немайнових прав осіб на результати інтелектуальної, творчої діяльності, а також інші об'єкти, прирівняні до них законом. Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі» та Цивільний кодекс України (книга IV) утворюють базову нормативну основу у цій сфері [2; 3]. Право ІВ умовно поділяється на дві частини: авторське право і суміжні права (твори літератури, мистецтва, науки, комп'ютерні програми тощо) та промислова власність (винаходи, торговельні марки, географічні зазначення, корисні моделі тощо) [4, с. 18].

Відповідно до ст. 418 Цивільного кодексу України, суб'єктами права ІВ можуть бути як фізичні, так і юридичні особи, а також держава. Згідно зі ст. 420 цього ж кодексу, перелік об'єктів інтелектуальної власності включає: літературні та художні твори, комп'ютерні програми, бази даних, винаходи, промислові зразки, топографії інтегральних мікросхем тощо [3]. Важливе значення має також міжнародно-правове регулювання: Україна є учасницею Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, Угоди ТРІПС, Паризької конвенції щодо охорони промислової власності [5].

Однією з проблем реалізації прав ІВ є недостатній рівень правосвідомості населення, що призводить до поширення порушень авторських прав у мережі Інтернет, зокрема піратства. Прикладом може слугувати ситуація з нелегальним поширенням програмного забезпечення, фільмів, музики, що завдає мільйонних збитків авторам і правовласникам [6, с. 33]. Попри ухвалення Закону України «Про ефективне управління майновими правами суб'єктів авторського права», досі спостерігається низький рівень застосування механізмів колективного управління правами [7].

У контексті глобалізації права інтелектуальної власності дедалі частіше постає питання не лише охорони прав на традиційні об'єкти, а й необхідності правового осмислення нових феноменів, зокрема штучного інтелекту, біотехнологій, блокчейн-систем та цифрових творів, створених без участі людини. Юридична наука ще не виробила єдиної відповіді на питання: чи може продукт, створений штучним інтелектом без людського втручання, вважатися об'єктом авторського права, і хто у такому разі буде суб'єктом права? Деякі науковці пропонують ввести нові категорії авторства або переглянути класичну доктрину охорони прав ІВ, що відкриває широке поле для міждисциплінарних досліджень на перетині права, філософії, ІТ та етики.

Інша проблема стосується балансу між правами авторів та інтересами суспільства. З одного боку, надмірне посилення охорони інтелектуальної власності може стримувати інновації та обмежувати доступ до знань, особливо у сфері освіти, науки й медицини. З іншого боку, недостатній рівень охорони демотивує авторів та інвесторів. Саме тому постає завдання реформування підходів до ліцензування, зокрема запровадження відкритих ліцензій (Creative Commons), що дають змогу забезпечити легальний обіг творів при збереженні авторських прав.

Значну роль у формуванні правосвідомості у сфері ІВ відіграє правова освіта. Варто запровадити обов'язкові освітні модулі з інтелектуальної власності не лише у юридичних, а й у технічних, художніх та ІТ-закладах, аби молоді фахівці ще на етапі навчання усвідомлювали важливість дотримання прав ІВ. Окрім цього, доцільно розробити онлайн-платформи, які б містили інструкції з реєстрації авторських прав, патентування, подачі позовів тощо – з урахуванням міжнародного досвіду, зокрема Європейського Союзу та США.

Загалом, право інтелектуальної власності вже сьогодні є стратегічним чинником сталого розвитку. Економіки, що будуються на інтелектуальному капіталі – як от Фінляндія, Південна Корея чи Ізраїль – демонструють стабільні темпи зростання саме завдяки ефективному захисту ІВ. Україна також має потенціал приєднатися до цього клубу, якщо забезпечить реальне функціонування судових, адміністративних та цифрових механізмів охорони прав інтелектуальної власності.

Для вирішення проблем у сфері ІВ необхідно вдосконалити систему державного управління цією сферою, зокрема підвищити ефективність роботи Національного органу інтелектуальної власності, забезпечити прозорість процедур реєстрації, покращити доступ до відкритих баз даних та впровадити електронний документообіг.

У підсумку слід зазначити, що право інтелектуальної власності є важливим елементом правової системи, який потребує постійного вдосконалення та адаптації до нових викликів. Необхідно формувати культуру поваги до прав ІВ у суспільстві, розвивати освітні програми, сприяти популяризації законного використання контенту та стимулювати інноваційну діяльність. Подальші дослідження можуть бути зосереджені на цифрових інструментах охорони прав ІВ, розширенні міжнародного співробітництва та розвитку судової практики щодо новітніх об'єктів, зокрема NFT, штучного інтелекту, 3D-моделей тощо.

Список використаних джерел:

1. Ярмаш Д. Н. Інтелектуальна власність у цифрову епоху: правові виклики. *Право України*. 2023. №2. С. 40–55.
2. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 №3687-XII. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 31.12.23 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687–12#Text (дата звернення: 06.05.2025).
3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text(дата звернення: 06.05.2025).
4. Буткевич В. Г. Право інтелектуальної власності: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 320 с.
5. Overview of the TRIPS Agreement. World Trade Organization. URL: https://www.wto.org/english/tratop_e/trips_e/trips_e.htm (дата звернення: 06.05.2025).
6. Івасів І. Д. Проблеми захисту авторських прав у сфері цифрових технологій. *Підприємництво, господарство і право.* 2022. №11. С. 31–36.
7. Про ефективне управління майновими правами правовласників у сфері авторського права і (або) суміжних прав: Закон України від 15.05.2018 №2415-VIII. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 15.11.2024 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2415–19#Text (дата звернення: 06.05.2025).

Науковий керівник: Янишен Віктор Петрович, к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки.

Антон КАПІТОНЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 3 групи
факультету прокуратури

ДОГОВІР УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

В умовах ринкової економіки власник майнового комплексу підприємства не завжди має можливість і відповідний досвід для безпосеред-

нього здійснення функцій, пов'язаних з використанням його з підприємницькою метою [1, с. 59]. Тут варто зазначити, що договір управління підприємством фактично є видом договорів управління майном. За договором управління майном одна сторона (установник управління) передає другій стороні (управителеві) на певний строк майно в управління, а друга сторона зобов'язується за плату здійснювати від свого імені управління цим майном в інтересах установника управління або вказаної ним особи (вигодонабувача). Предметом договору управління майном може бути підприємство як єдиний майновий комплекс [2].

Передаючи в управління майновий комплекс підприємства, власник передає повноваження з володіння, користування і розпорядження. Установник управління й управитель перебувають у зобов'язальних правовідносинах. Водночас договір управління майном є юридичним фактом, на підставі якого відбувається перехід права власності до управителя, який має статус довірчого власника, а майновий комплекс підприємства функціонує в режимі довірчої власності [3, с. 16]. Тут слід зазначити, що не всі підприємства можуть бути передані в управління. Так, цілісні майнові комплекси державних унітарних підприємств (державних комерційних та казенних підприємств) та комунальних унітарних підприємств (комунальні комерційні та комунальні некомерційні підприємства) об'єктом договору управління бути не можуть. Це пояснюється тим, що хоча в праві існують різні правові конструкції, за допомогою яких можна досягти одного й того ж результату, але застосування будь-якої конструкції паралізує можливість одночасного застосування іншої. Власник (держава, територіальна громада) може розпоряджатися своїм майном, використовуючи для цього всі існуючі правові конструкції. Проте, створивши державне або комунальне підприємство, власник вже у такий спосіб здійснює правомочності відносно розпорядження своїм майном, уособивши його в єдиному майновому комплексі певного підприємства, обравши спосіб управління певною часткою державної або комунальної власності . Відповідні органи, які є представниками власника (держави, територіальної громади), виконують його функції у межах, встановлених законом. Тому укладати договір управління щодо майнових комплексів указаних підприємств, підшукуючи ефективних управителів, коли для цього вже існують законні представники, не можна. [4, с. 312].

Важливе значення має належна форма договору. Підприємство як єдиний майновий комплекс належить до об'єктів нерухомого майна.

Відповідно, договір управління майновим комплексом підприємством підлягає нотаріальному посвідченню з дотриманням вимог Закону України «Про нотаріат» та «Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України» [1, с. 69]. Якщо проаналізувати положення ст. 1037 ЦК України, яка стосується прав та обов'язків управителя, то слід додати, що останній не має права розпоряджатися нерухомістю, що входить до складу цього майнового комплексу. Таке право може виникнути у нього тільки внаслідок дозволу, що дається на це установником управління кожного разу окремо. Це застереження спрямоване на збереження цінності підприємства як об'єкта права власності установника управління [4, с. 313].

Важливим буде також розглянути права та обов'язки сторін даного договору. Установник управління має право: 1) здійснювати контроль за виконанням договору управління, не втручаючись у поточну діяльність управителя; 2) отримувати вигоду в абсолютному чи відсотковому розмірі відповідно до умов договору; 3) розірвати договір у випадках, встановлених законом або договором; Установник управління зобов'язаний: 1) здійснювати оплату послуги управителя в розмірі, визначеному договором; 2) компенсувати управителю витрати, пов'язані з управлінням, тощо. Управитель має право: 1) здійснювати внутрішньоуправлінські функції з розподілу та використання фінансових та сировинних ресурсів, закріплених за майновим комплексом підприємства; 2) здійснювати розрахунки з іншими суб'єктами договірних відносин за договорами, укладеними від імені підприємства як юридичної особи; 3) передавати в господарське відання окремі структурні підрозділи, придбані матеріальні активи; 4) укладати договори (за винятком відчуження основних фондів); 5) вимагати відшкодування компенсаційних витрат на підтримання в належному стані основних фондів підприємства, якщо договором управління не передбачено отримання доходу (вигоди) від експлуатації підприємства або дохід (вигода) не отримані з незалежних від управителя причин; тощо. До обов'язків управителя підприємством як єдиним майновим комплексом належать такі: 1) здійснювати обов'язкові платежі, податки та збори, встановлені законодавством; 2) без погодження з установником управління не відчужувати частини єдиного майнового комплексу підприємства, що належать до основних фондів; 3) представляти інтереси підприємства як суб'єкта права у цивільному обороті із зазначенням правового статусу управите-

ля; 4) інформувати установника управління про результати управління, обставини форсмажорного характеру; 5) нести майнову відповідальність за завдані збитки у разі відсутності належної турботи у його діях з управління підприємством як єдиним майновим комплексом, в тому числі за виконання договірних зобов'язань з третіми особами; 6) після завершення строку договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом передати установнику управління предмет договору з урахуванням амортизаційного зносу основних фондів та отриманого доходу в грошовій і матеріальній формі. [3, с. 14–16].

Також слід звернути увагу на відмежування від інших схожих договорів. Договір управління підприємством слід відмежовувати від договору управління господарським товариством, який переслідує мету заміни на певний строк виконавчого органу юридичної особи іншою правосуб'єктною особою. Він належить до непойменованих договорів і за типовою спрямованістю може бути віднесений до правочинів з надання послуг з боку управителя на користь товариства щодо управління оперативною діяльністю останнього. Сутність цього договору, на відміну від договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом, – здійснення юридико-фактичних послуг, які управитель вчиняє від імені товариства, яким управляє. [4, с. 314–315].

Отже, не дивлячись на те, що договір управління підприємством фактично є одним із договорів управління майном, він має свої певні особливості, на які обов'язково треба звертати увагу. Як вбачається, даний договір, враховуючи розвиток ринкової економіки у сучасному світі, повинен мати більш чітку та деталізовану регламентацію, оскільки наразі, фактично, він регулюється за загальними положеннями управління майном.

Список використаних джерел:

1. Гнатюк Т. М. Договір управління підприємством як майновим комплексом: дис. … кандидата юрид. наук : 12.00.03. *Львів.* 2019. 211 с. URL: https://archer.chnu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/1241/dysertatsiia%20%281%29.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 №435-IV. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 03.05.2025).

3. Т. Гнатюк. Права та обов'язки сторін договору управління підприємством як єдиним майновим комплексом. Цивільне право і процес. 2/2020. С. 12–17. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/2/3.pdf.
4. Цивільне право : підручник : у 2 т. / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бєгова та ін.; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького – Х. : Право. – 2011. – Т. 2. – 816 с. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/CPU_2.pdf.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Янишен Віктор Петрович.

Артем ШЕВЧУК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 2 групи
факультету прокуратури

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ МАЙНОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ

Проблема відновлення порушених майнових прав громадян на тимчасово окупованих територіях України є однією з найбільш актуальних у сучасній правовій науці та практиці. Збройна агресія проти України призвела до тимчасової окупації частини її території, що створило безпрецедентні виклики для правової системи держави. Особливо гостро постає питання розробки ефективних механізмів захисту та відновлення майнових прав громадян, які постраждали внаслідок окупації. Як слушно зазначає О. Іванченко, «правове регулювання на окупованих територіях вимагає особливого підходу з урахуванням як національних, так і міжнародних правових механізмів» [2, с. 46]. Складність ситуації полягає в тому, що Україна фактично втратила можливість здійснювати повноцінний контроль над цими територіями, але при цьому зберігає юридичний суверенітет над ними та відповідальність за захист прав своїх громадян.

Міжнародно-правовий аспект відновлення порушених майнових прав громадян на тимчасово окупованих територіях має ключове значення для розробки ефективних національних механізмів. Міжнародне гуманітарне право, зокрема IV Гаазька конвенція 1907 року та Женевські конвенції 1949 року, встановлює базові принципи захисту прав цивільного населення на окупованих територіях. Принципове значення у цьому контексті має практика Європейського суду з прав людини, який у справі «Ілашку та інші проти Молдови та Росії» встановив, що держава зберігає позитивні зобов'язання щодо захисту прав своїх громадян на територіях, які фактично не контролюються [8]. А. Міллер наголошує, що «міжнародне право визнає особливу уразливість цивільного населення на окупованих територіях і встановлює підвищені стандарти захисту їхніх майнових прав» [1, с. 78]. Таким чином, дотримання міжнародно-правових стандартів є необхідною умовою для створення ефективної системи відновлення порушених майнових прав.

Національне законодавство України щодо захисту майнових прав на тимчасово окупованих територіях представлене кількома ключовими нормативно-правовими актами. Закон України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 р. визначає особливий правовий режим тимчасово окупованих територій, встановлює гарантії прав і свобод громадян України, які проживають на цих територіях. Важливі положення містяться також у Законі України «Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях» від 18.01.2018 р. Ці закони створюють правову основу для захисту майнових прав громадян, однак, як зазначається на «Ліга Закон», «практична реалізація цих норм стикається з численними перешкодами, пов'язаними з неможливістю здійснювати фактичний контроль над окупованими територіями» [3].

Судова практика відіграє особливу роль у формуванні механізмів відновлення порушених майнових прав. Як зазначає Д. Волкер, «судова практика має особливе значення в умовах правової невизначеності, яка характерна для ситуацій збройних конфліктів та окупації» [4, с. 220]. В Україні розроблено спеціальні судові процедури для вирішення спорів, пов'язаних з майновими правами на тимчасово окупованих територіях. Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ

надав роз'яснення щодо процесуальних особливостей розгляду справ, пов'язаних з тимчасово окупованими територіями [10]. Водночас, залишаються проблеми доступу до правосуддя для громадян, які перебувають на тимчасово окупованих територіях, а також питання виконання судових рішень на цих територіях.

Проблема визнання правочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях, є однією з найбільш складних у контексті відновлення майнових прав. С. Студєнніков розглядає питання конвалідації правочинів, укладених на окупованих територіях, і зазначає, що «законодавство України не визнає правочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях з порушенням українського законодавства, однак передбачає механізми їх конвалідації за певних умов» [6]. Зокрема, правочини, вчинені з метою забезпечення основних прав і свобод громадян, можуть бути визнані дійсними в судовому порядку. Це створює певні гарантії для громадян, які вимушені вчиняти правочини на тимчасово окупованих територіях для забезпечення своїх життєвих потреб.

Міжнародні механізми захисту майнових прав включають звернення до міжнародних судових інстанцій, таких як Європейський суд з прав людини та Міжнародний кримінальний суд. Дж. Сміт зазначає, що «принцип справедливості у міжнародному праві дозволяє застосовувати гнучкі підходи до захисту майнових прав у ситуаціях збройних конфліктів» [5, с. 156]. Міжнародний кримінальний суд у своїх доповідях звертає увагу на важливість створення механізмів довіри у зонах конфліктів для забезпечення ефективного захисту прав цивільного населення [9, с. 45]. Міжнародна практика також свідчить про можливість створення спеціальних компенсаційних механізмів для відшкодування збитків, завданих майновим правам громадян внаслідок окупації.

Перспективними напрямами вдосконалення правового регулювання відновлення порушених майнових прав громадян на тимчасово окупованих територіях є розробка комплексних механізмів фіксації порушень майнових прав, створення реєстрів знищеного та пошкодженого майна, а також формування компенсаційних фондів для відшкодування збитків. Т. Браун наголошує на важливості застосування принципу справедливості при розробці механізмів відновлення порушених прав: «правова система повинна забезпечувати не лише формальне відновлення порушених прав, але й реальну можливість їх реалізації» [7, с. 150]. Важливим елементом є також міжнародне співробітництво у сфері документування

порушень майнових прав та притягнення до відповідальності осіб, винних у цих порушеннях.

Таким чином, правове регулювання відновлення порушених майнових прав громадян на тимчасово окупованих територіях України є складною системою, що включає національні та міжнародні механізми. Ефективність цієї системи залежить від узгодженості дій державних органів, міжнародних організацій та громадянського суспільства. Особливо важливим є забезпечення доступу громадян до правосуддя, розробка гнучких механізмів визнання правочинів, вчинених на тимчасово окупованих територіях, та створення компенсаційних механізмів для відшкодування збитків. Подальший розвиток правового регулювання у цій сфері повинен враховувати як міжнародний досвід постконфліктного врегулювання, так і національні особливості української правової системи.

Список використаних джерел:

1. Вищий спеціалізований суд з розгляду цивільних і кримінальних справ. Інформаційний лист від 15.04.2016 року № 9–1130/0/4–16 «Щодо окремих питань застосування Закону України «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України щодо встановлення факту народження або смерті особи на тимчасово окупованій території України»». ВССУ. 2016. 4 с.
2. Європейський суд з прав людини. Ilaşcu and Others v. Moldova and Russia. HUDOC. URL: https://hudoc.echr.coe.int.
3. Іванченко О. Правове регулювання на окупованих територіях: виклики для України. Юридичний вісник України. 2023. № 3. С. 45–52.
4. Ліга Закон. Регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України. Ліга Закон. 2022. URL: https://jurliga.ligazakon.net.
5. Міжнародний кримінальний суд. Trust Mechanisms in Conflict Zones / ICC Reports. The Hague : ICC, 2022. 112 p
6. Міллер А. Post-Conflict Justice Systems and Common Law Principles. London: Routledge, 2018. 256 p.
7. Студєнніков С. Конвалідація правочинів: які угоди, укладені на окупованих територіях, будуть визнаватися дійсними. Суд.ЮА. 2023. URL: https://sud.ua.
8. Brown T. Equity in Comparative Law. Oxford Journal of Legal Studies. 2019. Vol. 15, No. 2. P. 145–160.

9. Smith J. Equity in International Law: From Principle to Practice. Cambridge: Cambridge University Press, 2020. 320 p.
10. Walker D. The Role of Case Law in Mixed Legal Systems. Comparative Law Review. 2019. Vol. 12, No. 4. P. 215–234.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Янишен Віктор Петрович

Вадим САВЧУК,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри цивільної юстиції та адвокатури

CHATGPT ТА СУДОЧИНСТВО

Практика застосування результатів роботи систем штучного інтелекту (далі – ШІ) в юриспруденції сьогодні носить масовий характер. Однією із найбільш популярних систем ШІ є ChatGPT. Проте, варто відмітити, що станом на сьогодення є низка більш продуктивних систем, які надають точніші, більш змістовні результати.

ChatGPT отримав визнання і поширення внаслідок свої «першості», безоплатності (певна кількість пошукових запитів) і постійного вдосконалення. Стосовно останнього варто відмітити, що в системи ШІ закладені алгоритми глибинного машинного навчання на основі нейронних мереж, тому поява нових і більш продуктивних систем є питанням часу.

Концепція впровадження ШІ в практику правозастосування в правовій доктрині (принаймні, вітчизняній) сьогодні є уставленою. Більшість вчених описують роль ШІ, як і будь-яких інших інформаційно-комунікативних технологій, як допоміжну, суто технічну, яка є доповненням до інтелектуальної праці людини.

В цьому аспекті варто погодитись із думкою Е. Перлмана про те, що повсякденна робота юриста пов'язана з великою кількістю рутинних справ, що залишає мало місця для творчості та можливості мислити стратегічно і нестандартно [1]. Виходячи із цього, використання систем ШІ в напрямку технічних завдань стає необхідністю.

Разом з тим, останні тенденції вітчизняного судового процесу, зокрема й цивілістичного, показують все частіше використання результатів системи ChatGPT як джерела доказів. При цьому, аргументація використання таких результатів окремими правниками носить виключно «творчий» характер заснований на суб'єктивному розумінні справедливості. При цьому, діюче процесуальне законодавство не дає відповіді на питання, до якого засобу доказування відносити такий матеріал. Та і чи може останній підтверджувати наявність або відсутність фактичних даних – питання риторичне.

Станом на сьогодення, в низці судових спорів, українські суди трактують використання результатів ChatGPT для аналізу фактичних даних як ненадійне джерело доказів (постанова Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 17.12.2024 р. у справі №334/8944/24) [2]. Доволі часто сторони та їх представники використовують ChatGPT для тлумачення норм права, або встановлених судом за результатами розгляду справи висновків та сформованих позицій. В цьому випадку, суди констатують в таких діях зловживання процесуальними правами, оскільки лише суд, згідно процесуального законодавства та Конституції України може розглядати справу та вирішувати спір по суті (ухвала Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 08.02.2024 р. у справі №925/200/22) [3].

Оскільки питання правового регулювання використання систем ШІ в судовому процесі набуває ознак глобальності, останнє поступово стає об'єктом гармонізації міжнародного законодавства. Так, у грудні 2018 року Європейська комісія з питань ефективності правосуддя ухвалила перший міжнародний документ спеціально присвячений питанням використанню штучного інтелекту у правосудді – Етичну хартію про використання штучного інтелекту в судових системах та їх середовищі. Хартія визначає принципи етичного застосування ШІ в судовій системі, наголошуючи на його допоміжній ролі, недопустимості впливу на суддівську автономію та необхідності збереження дискреційного характеру правосуддя [4].

Використання та створення систем штучного інтелекту є допустимим лише за умови поваги до верховенства права, захисту основних прав і свобод людини, дотримання демократичних цінностей і наявності ефективних правових механізмів контролю за такими технологіями (висновок Консультативної ради європейських суддів №26

від 01.12.2023 р. «Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві») [5].

Варто відмітити, що в національній правовій системі відсутні затверджені етичні стандарти та нормативне регулювання щодо застосування ШІ в сфері судочинства, а також не окреслено етичні й правові межі використання таких систем для надання професійної правничої допомоги. Це питання розглядається лише на рівні загальних концептуальних документів.

Підсумовуючи вищенаведене, слід констатувати, що як вітчизняна так і європейська концепції впровадження систем ШІ в судовий процес зводиться до допоміжної ролі останніх. Їх застосування повинне відбуватись виключно із врахуванням основоположних принципів правосуддя. Вітчизняна правова та судова система потребують розробки та прийняття відповідних нормативних актів в цій сфері.

Список використаних джерел:

1. The Implications of ChatGPT for Legal Services and Society. URL: https://clp.law.harvard.edu/knowledge-hub/magazine/issues/generative-ai-in-the-legal-profession/the-implications-of-chatgpt-for-legal-services-and-society/ (дата звернення: 09.05.2025).
2. Постанова Ленінського районного суду м. Запоріжжя від 17.12.2024 р. у справі № 334/8944/24. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123895750 (дата звернення: 09.05.2025).
3. Ухвала Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 08.02.2024 р. у справі № 925/200/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116984639 (дата звернення: 09.05.2025).
4. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. European commission for the efficiency of justice (CEPEJ) (2018). URL: https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c. (дата звернення: 09.05.2025).
5. Рухаючись вперед: використання асистивних технологій у судочинстві: висновок Консультативної ради європейських суддів № 26 від 01.12.2023. URL: https://hcj.gov.ua/sites/default/files/field/vysnovok_kryes_no_26_neoficiynyy_pereklad.pdf (дата звернення: 09.05.2025).

Науковий керівник: Жушман Максим Вікторович, к.ю.н., доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

Валерія БОГДАНОВА,
Інститут держави і права
імені В. М. Корецького НАН України
,
аспірант відділу проблем цивільного,
трудового та підприємницького права

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС: ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ДОГОВІРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Інтегративні процеси України щодо вступу до Європейського Союзу, потребують зокрема адаптації українського законодавства з правовими нормами ЄС. Застосування законодавства щодо звільнення від договірної відповідальності на теренах нашої держави містить прогалини, які можуть бути подолані шляхом запозичення позитивного зарубіжного досвіду, адже договірна відповідальність та підстави для звільнення покликані забезпечувати стабільність комерційних відносин та захисту прав та інтересів сторін.

Задля розуміння позитивних тенденцій впровадження певних норм, слід перш за все розглянути підходи зарубіжних країн до регулювання звільнення від договірної відповідальності, зокрема, як Європейський Союз та окремі його країни-члени вирішують питання в рамках національного та наднаціонального законодавства. У праві ЄС підстави звільнення від договірної відповідальності найчастіше пов'язані з концепцією «форс-мажору», а основними елементами, що враховуються при розгляді питання про звільнення від відповідальності, є: наявність надзвичайних обставин (форс-мажор); відсутність вини сторони, яка порушила зобов'язання; непередбачуваність та непереборність обставин.

Так, стаття 7.1.7. Принципів міжнародних комерційних договорів УНІДРУА 2010 регламентує, що невиконання стороною договору має виправдання, якщо ця сторона доведе, що таке невиконання було викликане перешкодою, яка виникла з причин, що не залежали від її волі, і що нерозумно очікувати від неї прийняття до уваги перешкоди під час укладення договору або ж уникнення чи подолання цієї перешкоди або її наслідків. Положення даної статті не позбавляють сторону можливос-

ті використати право розірвати договір, або притримати виконання, або вимагати виплати процентів з несплачених грошей [1]. За змістом статті 79 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про договори міжнародної купівлі-продажу товарів (CISG) від 11 квітня 1980 року, сторона не несе відповідальності за невиконання будь-якого із своїх зобов'язань, якщо доведе, що воно було викликане перешкодою поза її контролем і що від неї нерозумно було очікувати прийняття до уваги цієї перешкоди під час укладення договору або уникнення чи подолання цієї перешкоди чи її наслідків [2]. Наведена стаття кореспондує із статтею 8:108 Принципів європейського договірного права (PECL) (ПЄДП) [3]. Однак означені принципи (ПЄДП) не набувши статусу обов'язкових мають виключно рекомендаційних характер та можуть використовуватись сторонами для регулювання своїх договірних правовідносин на власний розсуд. Таким чином, дослідивши законодавство ЄС у сфері договірних відносин, можна дійти висновку, що воно зосереджене на забезпеченні справедливого балансу між інтересами сторін.

Як слушно зауважено М. В. Венецькою, враховуючи статус ПЄДП і його роль та вплив на регулювання договірних відносин у ЄС, а також кінцеву мету такого регулювання у вигляді створення Європейського цивільного кодексу, а також ситуацію щодо України та її намірів долучитись у майбутньому до ЄС, коли, очевидно, такий цивільний кодекс вже, можливо, діятиме як наднаціональний нормативний акт і буде обов'язковим до застосування у державах-членах ЄС, убачається, що на даному етапі для України більш доцільно орієнтуватись при удосконаленні правового регулювання договірних відносин не на ПЄДП, а на Принципи УНІДРУА [4, С.230].

На увагу також заслуговує опублікована Міжнародною торговою палатою (ICC) нова редакція застережень про форс-мажор і суттєву зміну обставин (ICC Force Majeure Clause, 2020), яка спрямована на допомогу бізнесу у складанні контрактів, умови яких повинні адаптуватися до непередбачуваних подій. Так, вказані застереження передбачають дві форми: скорочена (Short Form Force Majeure Clause) та повна (Long Form Force Majeure Clause). Повна форма характерна розгорнутою структурою, до якої належать: 1) детальне визначення форс-мажору: у пункті 1 роз'яснюються три основні умови, які має довести сторона, що посилається на форс-мажор – відсутність контролю над подією, неможливість її передбачення на момент укладення договору та нездатність уникнути

або подолати наслідки цієї події; 2) перелік подій: пункт 3 містить список конкретних подій (такі як війну, громадянські заворушення, надзвичайні природні явища тощо), які вважаються типовими для застосування положень про форс-мажор. Окрім іншого, за умов відсутності доказів протилежного, вважається, що сторони не зобов'язані окремо підтверджувати критерії непередбачуваності чи неконтрольованості (умови (a) та (b)), і потреба полягає лише у доведенні, того, що наслідки події не можна було розумно уникнути чи подолати (умова (c)); 3) додаткові положення: повна форма часто містить окремі підпункти щодо повідомлення іншій стороні про настання форс-мажорних обставин, а також регулювання ситуацій із залученням третіх сторін, що підлягають врахуванню при аналізі чи застосуванні застережень. Ця форма слугує не лише як договірний інструмент для вирішення питань форс-мажору, а й як орієнтир для сторін щодо розробки «індивідуально розроблених» (tailor-made) рішень відповідно до їх конкретних потреб. На противагу, скорочена форма вирізняється включенням до її складу тільки ключових положень з найважливіших питань форс-мажору і може бути доречною для використання малим і середнім бізнесом. Скорочена форма має наступні ознаки: 1)лаконічність: формулювання в короткій формі орієнтоване на те, щоб задовольнити базові вимоги у договорі при збереженні зрозумілості та чіткості положень; гнучкість: враховуючи, що скорочена форма містить менш деталізоване викладення положень, сторона, що її застосовує, може звертатися до повної форми як до референтної бази для врегулювання питань, у яких скорочений варіант виявляється недостатньо конкретним або потребує додаткової юридичної інтерпретації [5, С.1–6]. Зазначені застереження створені для використання у будь-якій з юрисдикцій та у будь-якому типі контрактів, вони не мають обов'язкової юридичної сили, проте можуть слугувати концептуальною основою для законодавчих ініціатив, спрямованих на впровадження передбачених у них механізмів.

Українське договірне право в питаннях звільнення від відповідальності значною мірою відповідає європейським стандартам, але вимагає включення норм для більшої узгодженості з правовими нормами ЄС. Серед основних напрямків гармонізації слід виділити наступні: уточнення правових підстав для звільнення від відповідальності, зокрема за настання форс-мажорних обставин); деталізація положень щодо обставин непереборної сили в договірних відносинах та розширення

можливостей для включення до договорів спеціальних положень про звільнення від відповідальності за таких обставин (форс-мажорне застереження; вирішення нагального питання щодо повернення всього, що було передано сторонами задля виконання договору, у випадку, якщо його виконання унеможливлене настанням обставин непереборної сили/відшкодування збитків пов'язаних із виконанням договору, яке в подальшому стало неможливим. Гармонізація українського законодавства з нормами ЄС є важливим кроком на шляху до інтеграції України в європейський правовий простір. Досвід зарубіжних країн у сфері регулювання звільнення від договірної відповідальності може стати основою для вдосконалення національних правових норм та дозволить підвищити правову визначеність у договірних відносинах, змістить акцент правозастосування на інтереси контагентів та сприятиме розвитку ефективного ринкового середовища.

Список використаних джерел:

1. УНІДРУА (UNIDROIT). Principles of International Commercial Contracts [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.unidroit.org/english/documents/2004/study50/s-50–98-e.pdf – (Дата звернення: 06.05.2025).
2. Закон України про ратифікацію Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 10 листопада 1994 року № 237/94-ВР. Відомості Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_003#top.
3. Principles of European Contract Law. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:[https://www.internationalcontracts.net/international-law-documents/Principles-of-European-Contract-Law.pdf] – (Дата звернення: 06.05.2025).
4. Втілення принципів європейського договірного права в українському цивільному законодавстві / М. В. Венецька // Правова держава. – 2017. – Вип. 28. – С. 226–234. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PrDe_2017_28_29.
5. Міжнародна торгова палата. ICC Force Majeure and Hardship Clauses [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://iccwbo.org/wp-content/uploads/sites/3/2020/03/icc-forcemajeure-hardship-clauses-march2020.pdf] – (Дата звернення: 06.05.2025).

Науковий керівник: Венецька М. В., к.ю.н., старший науковий співробітник Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

Валерія БУРКУН,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 7 групи
факультету прокуратури

ПРОКУРОР В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Конституція України, а саме ст. 131–1 проголошує те, що в Україні діє прокуратура, яка здійснює представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом. [1] Тобто функція прокурора щодо представництва є конституційною. Але ця функція закріплена не лише в Конституції України, а і в інших нормативно правових акта, а саме Закон України «Про прокуратуру» та ЦПК України. Здійснення прокуратурою представництва в суді інтересів громадянина або держави поставило ряд дискусійних питань процесуального характеру, зокрема щодо юридичної природи цього представництва. Так М. В. Руденко та Т. О. Дунас говорять про те, що у науковій літературі існують різні підходи до розуміння ролі прокурора у представництві інтересів громадян або держави в суді. [2,19] Зокрема, одні дослідники вважають, що процесуальний статус прокурора в цивільному процесі не має суттєвих відмінностей від статусу сторони, а інші фахівці розглядають участь прокурора у захисті інтересів держави чи громадянина як одну з форм судового представництва. Але слід зазначити, що між прокурором та стороною є суттєва відмінність, бо прокурор він має лише процесуальну заінтересованість, тобто він заінтересований у вирішенні спору на користь громадян чи держави. Також, на наш погляд, представництво прокурора в суді є окремим інститутом цивільного процесуального права з огляду на наступне:

– почнемо з того, що прокурор сам вправі вирішувати звертатися йому до суду чи ні, у випадках передбачених законом, а представник залежить від волі особи, яка його уповноважить на ведення її справим. Він уповноважений довіреністю чи певним іншим документом на те, щоб виконувати свої функції в інтересах того, кого представляє.

– а також важливо зазначити, що усі форми представництва в суді, передбачені цивільно-процесуальним законодавством, ґрунтуються на наявності правовідносин між представником і особою, яку він упо-

вноважений представляти. А прокурор же здійснює свої повноваження від імені державного органу – прокуратури. Для того, щоб підтвердити свої повноваження, прокурору не потрібно надавати суду ніяких документів, довіреностей, так як він виконує обов'язки, що йому надані законом.

– також прокурор звільняється від сплати судових витрат.

Питання про участь прокурора в цивільному процесі регламентована ст. 56 ЦПК України та ст. 23 ЗУ «про прокуратуру». [3] Стаття 56 ЦПК України розкриває більш конкретно форми участі прокурора в цивільному процесі. Тому, з огляду на ст. 56 ЦПК України, такими формами є наступні: [4]

– прокурор звертається до суду з позовною заявою, бере участь у розгляді справ за його позовами;

– може вступити за своєю ініціативою у справу, провадження у якій відкрито за позовом іншої особи, до початку розгляду справи по суті;

– подає апеляційну, касаційну скаргу, заяву про перегляд судового рішення за нововиявленими або виключними обставинами.

Також важливо звернути увагу на ст. 341 ЦПК України. В статті передбачений випадок, коли участь прокурора у цивільному процесі. Розглянувши форми участі прокурора, можна перейти до підстав участі прокурора у цивільному процесі. Такі підстави передбачені в ч. 2 та ч. 3 ст. 23 ЗУ «Про прокуратуру», а також статтею 56 ЦПК України, до таких підстав належать наступні:

– прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) у випадках, якщо така особа неспроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист;

– прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

Також важливо зазначити про те, що підставою участі прокурора можуть бути передбачені в законі. Прикладом можна навести ст. 165 СК України. В цій статті зазначається, що право на звернення до суду з позовом про позбавлення батьківських прав має також прокурор. [5]

Тобто, виходячи з викладеного, ми можемо все ж таки стверджувати, що так, звісно, прокурор у цивільному процесі – це самостійний суб'єкт цивільних процесуальних правовідносин. Він виконує ті дії, які чітко передбачені законодавством.

Список використаних джерел:

1. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 04.05.2025).
2. Прокурор у цивільному процесі України: Сутність, завдання, повноваження : Навч. та наук.-практ. посіб. / За наук. ред. д.ю.н., проф. М. В. Руденко. – Х. : Харків юридичний, 2006. – 340 с.
3. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 № 1697-VII : станом на 4 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697–18#Text (дата звернення: 04.05.2025).
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618–15#Text (дата звернення: 04.05.2025).
5. Сімейний кодекс України : Кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III : станом на 19 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947–14#Text (дата звернення: 04.05.2025).

Науковий керівник: Удальцова Ірина Віталіївна, к.ю.н., доцентка.

Валерія ЗАХАРЧЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 3 групи
факультету прокуратури

ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ СУБКОМІСІЇ

Договір субкомісії є похідною формою посередницьких відносин у цивільному праві, що регулюється положеннями статті 1015 Цивільного кодексу України [1] та дозволяє оптимізувати виконання зобов'язань

за основним договором комісії шляхом залучення третьої особи – субкомісіонера. У сучасних економічних реаліях, особливо у 2025 році, субкомісія набуває актуальності у зв'язку з ускладненням торговельних операцій та потребі в ефективному розподілі функцій між учасниками ринку.

Договір субкомісії укладається між комісіонером (субкомітентом) і субкомісіонером, який за дорученням субкомітента та за винагороду виконує одну чи кілька угод від свого імені, але за рахунок субкомітента. Відповідно до ч. 1 ст. 1015 Цивільного кодексу України, укладання такого договору можливе лише за згодою комітента – первинного власника товару. У виняткових випадках, якщо цього вимагають інтереси комітента, субкомісія може бути укладена без його згоди. В свою чергу, комісіонер залишається відповідальним перед комітентом за дії субкомісіонера, що лише підкреслює його важливу посередницьку роль [1].

Варто зазначити, що особливістю субкомісії є те, що субкомісіонер діє від свого імені, але право власності на товар не переходить ні до нього, ні до субкомітента, залишаючись за комітентом, що відрізняє субкомісію від договору доручення, де повірений виступає від імені довірителя. Так, відсутність чіткого механізму врегулювання спорів між комітентом і субкомісіонером у разі неналежного виконання зобов'язань значно ускладнює відносини, тож з метою уникнення таких ситуацій у договорі субкомісії доцільно детально прописувати умови відповідальності субкомісіонера перед субкомітентом із можливістю судового захисту прав комітента через субкомітента [2].

Економічна суть договору субкомісії полягає в делегуванні субкомітентом частини обов'язків із реалізації товару субкомісіонеру. Відповідно, процес включає передачу товару від комітента до субкомітента, від субкомітента до субкомісіонера, продаж товару субкомісіонером покупцеві, перерахування отриманих коштів субкомісіонером субкомітенту (за вирахуванням винагороди) та подальший розрахунок субкомітента з комітентом. Комітент може в будь-який час забрати товар, компенсувавши субкомітенту витрати на зберігання, а якщо комітент не може зробити це самостійно, повернення може здійснити третя особа за його дорученням.

Варто зазначити, що важливою особливістю договору субкомісії є, поряд із підсумковим (по завершенню доручення субкомітента) звітуванням, може бути передбачене також і щомісячне звітування: субкомісіонер повідомляє субкомітента про продані товари та отримані аванси, а субкомітент, у свою чергу, звітує перед комітентом. Крім того, несвоє-

часність подання звітів, як свідчать дані аналітичних звітів українських торговельних асоціацій за 2024 рік, призводила до зриву до 15% посередницьких угод. Отже, для забезпечення фінансової дисципліни в договорі доцільно чітко визначати терміни звітування (наприклад, до 5-го числа кожного місяця) із застосуванням штрафних санкцій за порушення, а додатковим сучасним рішенням є впровадження цифрових платформ для автоматизації звітності, що відповідає тенденціям впровадження інноваційних технологій [2].

Окремої уваги заслуговує процес оподаткування операцій, що за договором субкомісії має схожість із договором комісії та регулюється Податковим кодексом України [3]. Податок на додану вартість (далі – ПДВ) нараховується залежно від етапу виконання правочинів. Так при поставці товару субкомісіонером покупцеві у нього виникають податкові зобов'язання за правилом першої події (оплата або відвантаження) у розмірі вартості проданого товару. В свою чергу, передача коштів за проданий товар субкомісіонером субкомітенту супроводжується виникненням податкового кредиту у субкомісіонера та податкового зобов'язання у субкомітента, а при розрахунку субкомітента (комісіонера) з комітентом – податкового кредиту у субкомітента (комісіонера) і, відповідно податкового зобов'язання у комітента. Аналогічно вирішується питання оподаткування ПДВ субкомісійної винагороди: виплата субкомісіонеру субкомісійної винагороди або оформлення відповідного документа, що підтверджує надання субкомісіонером послуги породжує у субкомісіонера податкове зобов'язання у розмірі субкомісійної винагороди, а у субкомітента – податковий кредит. Подальний розрахунок за надання комісійної послуги є підставою для нарахування комісіонеру податкового кредиту на суму комісійної винагороди, а комітенту відповідно податкового зобов'язання.

У зв’язку з цим, складність багатоступеневої структури субкомісії часто призводить до помилок у нарахуванні ПДВ. За даними Державної податкової служби України, у 2024 році 12% перевірок субкомісійних операцій виявили порушення у податковій звітності, тому з метою мінімізації таких ризиків доцільно розробити типові шаблони бухгалтерських проводок і інтегрувати їх у програмне забезпечення (наприклад, SAP), а також підтримувати та підвищувати професійні навички бухгалтерів щодо оподаткування посередницьких договорів [4].

Таким чином, договір субкомісії є важливим елементом у посередницькій діяльності, що включає правові, економічні та податкові осо-

бливості. В свою чергу, його ефективність залежить від чіткого врегулювання відповідальності сторін, своєчасного звітування та правильного обліку податкових зобов'язань, що сприятиме підвищенню прозорості та результативності субкомісійних відносин у сучасних умовах господарювання.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 03.05.2025)
2. Договір комісії як один з видів посередницьких договорів. *InstaDoc*. URL: https://instaco.com.ua/news/dogovir-komisiyi-pro-nadannya-kompleksu-reklamnih-informatsiynih-ta-organizatsiynih-poslug (дата звернення: 03.05.2025).
3. Податковий Кодекс України : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 01.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755–17#Text (дата звернення: 03.05.2025).
4. Державна податкова служба. *Офіційний веб-сайт.* URL: https://tax.gov.ua. (дата звернення: 03.05.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Валерія ШЕСЛЄР,
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, групи ПІ-34

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ

Штучний інтелект поступово стає звичною частиною повсякденного життя, впливаючи на різні сфери діяльності. Стрімкий розвиток техно-

логій зумовив ситуацію, коли традиційні механізми відповідальності не завжди можуть ефективно застосовуватись до випадків, коли шкоду спричиняє штучний інтелект. Відсутність чітких законодавчих норм у цій сфері створює правову невизначеність і підвищує ризики для користувачів та розробників штучного інтелекту. У світлі цього постає питання: чи варто адаптувати існуюче законодавство до викликів, пов'язаних із використанням автономних систем, чи потрібно запроваджувати принципово нові норми для регулювання відповідальності у таких випадках?

У зв'язку із цим, правове регулювання цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану штучним інтелектом є однією з актуальних проблем сучасної правової доктрини в Україні. На сьогодні в Україні відсутнє комплексне правове регулювання правових відносин щодо використання штучного інтелекту. Водночас ст. 33 ЗУ «Про авторське право і суміжні права» регулює питання права особливого роду (sui generis) на неоригінальні об'єкти, згенеровані комп'ютерною програмою [1], а ЗУ «Про захист персональних даних» частково регулює питання автоматизованої обробки даних [2]. Натомість у Європейському Союзі вже розроблено правові акти, що визначають принципи використання ШІ, зокрема Artificial Intelligence Act, який встановлює категорії ризику та відповідні обов’язки операторів [3]. Цей акт передбачає диференційований підхід до регулювання ШІ залежно від рівня ризику його використання: від мінімального до неприйнятного. Також документ зобов'язує розробників і операторів систем забезпечувати прозорість алгоритмів, нагляд за їхнім функціонуванням та дотримання принципів етичного використання ШІ.

Ключова проблема українського правового регулювання досліджуваних правовідносин полягає у визначенні суб'єкта відповідальності за шкоду, завдану ШІ, та встановленні чітких критеріїв покладення такої відповідальності у межах цивільного законодавства. Оскільки ШІ не є самостійним юридичним суб'єктом, існує кілька можливих варіантів вирішення цієї проблеми. Один із них – покладення відповідальності на власника або оператора системи, який контролює її функціонування. Інший – застосування принципу об’єктивної відповідальності незалежно від вини, якщо шкода спричинена використанням такої технології.

Так, Н. С. Марценко розглядає можливість застосування норм цивільного права для відшкодування шкоди, завданої штучним інтелектом, зокрема через механізм відповідальності за шкоду, заподіяну небезпеч-

ним продуктом. Вчена зазначає, що норми щодо відповідальності за небезпечний продукт можуть бути застосовані до речей, обладнаних штучним інтелектом, якщо ці системи будуть вважатися об'єктами підвищеної небезпеки. Однак цей підхід має обмеження, оскільки, з одного боку, він не враховує специфічних особливостей автономних систем, які можуть самостійно приймати рішення, а з іншого – важко визначити, на якому етапі створення або використання технології можна визнати її «небезпечним продуктом». Таким чином, хоча такий підхід є можливим, він потребує доповнення або коригування для врахування специфіки ШІ, зокрема через розробку нових норм щодо автоматизованих систем та їхнього потенціалу завдавати шкоду [4, с. 38].

Відповідно до статті 1166 ЦК України, особа, яка завдала шкоди, повинна її відшкодувати [5], проте у випадку з ШІ відсутність прямої людської участі у завданні шкоди ускладнює традиційний підхід до визначення винної сторони. Одним із можливих рішень може бути введення презумпції вини власників або операторів, що змусить їх забезпечувати належний рівень безпеки та контролю за алгоритмами.

Особливої уваги потребує питання інформаційної шкоди, коли ШІ поширює недостовірну або шкідливу інформацію, що призводить до майнових або немайнових втрат. Відповідальність у таких випадках може бути аналогічною до відповідальності медіа або операторів соціальних мереж, які зобов’язані реагувати на неправдивий контент. Це відкриває можливість для розробки окремої статті у ЦК України щодо відшкодування інформаційної шкоди, що відповідало б сучасним викликам цифрової епохи. Водночас важливо передбачити механізми звільнення від відповідальності, якщо оператори вжили всіх необхідних заходів для запобігання поширенню шкідливої інформації.

Враховуючи відсутність чітких норм правового регулювання у сфері штучного інтелекту в Україні, питання цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану ШІ, є надзвичайно актуальним. Аналіз міжнародного досвіду, зокрема регулювання ШІ в Європейському Союзі через Artificial Intelligence Act, вказує на важливість розвитку комплексного правового підходу до цієї проблеми. В Україні, зокрема, необхідно визначити механізми відповідальності для операторів та власників ШІ, враховуючи існуючі правові норми, такі як відповідальність за шкоду, завдану небезпечними продуктами, але з урахуванням специфіки технологій, здатних до автономних дій.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 р. №2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811–20#Text (дата звернення: 04.04.2025).
2. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 р. №2297-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297–17#Text (дата звернення: 20.03.2025).
3. EU AI Act – EU Artificial Intelligence Act. URL: https://www.euaiact.com/ (дата звернення: 24.03.2025).
4. Марценко Н. С. Цивільно-правова відповідальність за шкоду, спричинену штучним інтелектом. *Наукові записки.* Серія: Право. 2022. №12. С. 34–39. URL: https://doi.org/10.36550/2522-9230-2022-12-34-39 (дата звернення: 22.03.2025).
5. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 23.03.2025).

Науковий керівник: Покровська Анастасія Олегівна, докторка філософії, асистентка кафедри цивільного, господарського і фінансового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Вероніка ЄГІАЗАРЯН,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 5 групи
факультету прокуратури

ПРАВОВА ПРИРОДА ДОВІРЕНОСТІ ЗА ДОГОВОРОМ ДОРУЧЕННЯ

Розвиток суспільних відносин призводить до ситуацій, коли виникнення, зміна, припинення цивільних правовідносин можливі без безпосередньої участі такої особи, задля досягнення певного результату на її користь. У зв’язку з цим виникає інститут представництва – правовідношення, в якому одна сторона представник зобов’язана або має право вчинити правочин від імені іншої сторони, яку вона представляє. Юридично добровільне представництво з фідуціарним характером закріплю-

ється певною формою як то довіреністю. Тож актуальною залишається проблема визначення природи довіреності в контексті її видання за договором доручення.

Аналіз ч. 3 ст. 244 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) дозволяє встановити наступне, що довіреністю є письмовий документ, що видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами. З цього випливає, що дані правовідносини мають характер представницьких. Довіреність є одностороннім правочином, оскільки не потребує згоди представника на її видання, і тому без підпису останнього набуває юридичної сили. Водночас правильне оформлення документу є підставою його дійсності. Принагідно слід наголосити, що повноваження, що виникають у представника не зачіпають його особистих майнових і немайнових інтересів. Проте, бувають ситуації коли здійснення повноважень залежить від представника, оскільки він сам вирішує чи використовувати довіреність на користь довірителя, чи відмовитись від неї. Важливо, що довіреність адресується третім особам, і визначає коло повноважень, в межах яких діє безпосередньо представник. Виходячи зі змісту ч. 2 ст. 510 ЦК України слід визначити, що наявний множинний суб'єктний склад у відповідних правовідносинах, зокрема представників та тих, хто уповноважує. Відповідне означає, що видання довіреності можливе необмеженою кількістю осіб, на таку ж кількість представників [1].

Так, Сєрая А. виділяє наступні ознаки, що притаманні довіреності: це матеріальний носій інформації; виражений у письмовій формі (підлягає нотаріальному посвідченню у передбаченому законом випадку); видається для легалізації повноважень представника для представництва перед третіми особами, ґрунтуючи на усній або письмовій домовленості; за юридичною природою довіреність є одностороннім правочином, а отже не покладає обов'язків на представника [2].

Довіреність видається на підставі договору доручення за ст. 1003 ЦК України, при цьому на обов'язковій основі відповідно до ч. 1 ст. 1007 ЦК України. Наявність довіреності свідчить про договірне представництво. За договором доручення одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Правочин, вчинений повіреним, створює, змінює, припиняє цивільні права та обов'язки довірителя (ст. 1000 ЦК України). Відтак, бачимо, що договором доручення регулюються відносини між повіреним

і довірителем, де передбачено обов'язок вчинення повіреним певних юридичних дій від імені та коштом довірителя, а довіреність, в свою чергу, адресується і видається для представництва перед третіми особами. Вищезазначені документи посвідчують права представників під час вчинення ними певних юридичних дій.

Законодавцем не встановлено спеціальних вимог до форми договору доручення, а це свідчить про можливість його укладення в усній та письмовій формі. Однак, у будь-якому з цих випадків, видання довіреності є обов'язковою вимогою, що підтверджує факт виникнення правовідносин. Проте, невиключними є випадки, коли виникнення представництва на підставі договору є можливим без довіреності. Прикладом слугує договір довірчого управління, оскільки спеціальними нормами встановлено правило: управитель діє без довіреності (ч. 4 ст. 1033 ЦК України). Це можна пояснити тим, що управитель у відносинах з третіми особами діє від власного імені, а тому договір управління майном не є підставою для видачі довіреності [3].

Важливо, аби довіреність видана на підставі договору доручення відповідала змісту документу останнього. Проте, як зазначено у постанові КЦС ВП від 27.07.2022 року у справі № 766/16332/20 у випадках виникнення колізій у повноваженнях повіреного за договором та у представника за довіреністю, перевага віддається тексту останньому. Аналіз зазначеної постанови також дає можливість стверджувати, що договірне представництво включає в себе внутрішні відносини, що оформлюються договором, і зовнішні, оформлення яких відбувається у формі довіреності. Відтак, дані документи перебувають у тісному взаємозв'язку, що дозволяє належним чином виконувати повіреним вказівки довірителя [4].

Отже, можна зробити висновок, що підставою виникнення відносин договірного представництва є саме договір. При цьому довіреність виконує функцію зовнішньої легітимації представника перед третіми особами, закріплюючи обсяг його повноважень на здійснення юридично значущих дій від імені довірителя. Таким чином, договір слугує підставою виникнення представницьких правовідносин, тоді як довіреність є лише формою зовнішнього підтвердження повноважень представника.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлен-

ня: 10.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 30.04.2025).
2. Сєрая А. ПОНЯТТЯ І ПРАВОВА ПРИРОДА ДОВІРЕНОСТІ. *Підприємство, господарство і право 12/2016*. URL: http://www.pgp-journal.kiev.ua/archive/2016/12/10.pdf. (дата звернення 30.04.2025)
3. Спасибо-Фатєєва І. В. Порядок посвідчення та скасування довіреності. Мала енциклопедія нотаріуса №4 (40), серпень, 2008 р. URL: https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/SENMK/Spasibo_37–39.pdf (дата звернення 30.04.2025)
4. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного від 27.07.2022 у справі №766/16332/20. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/116234725 (дата звернення 30.04.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Віктор ЯНИШЕН,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри цивільного права,
керівник Юридичної клініки

СМЕРТЬ ЯК ПІДСТАВА ПРИПИНЕННЯ НАРАХУВАННЯ ПРОЦЕНТІВ НА ВКЛАД

Одним із найпоширеніших різновидів одержання пасивного доходу є використання механізмів вкладних (депозитних) операцій, правовою формою яких є договір банківського вкладу (депозиту). Так відповідно до ч. 1 ст. 1058 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) за договором банківського вкладу (депозиту) одна сторона (банк), що прийняла від другої сторони (вкладника) або для неї грошову суму (вклад), що надійшла, зобов'язується виплачувати вкладникові таку суму та проценти на неї або дохід в іншій формі на умовах та в порядку, встановлених договором [1]. Вказаний договір можна розглядати як «протилежний»

кредитному договору, за яким банк приймає від вкладника у власність вклад з наступним його розміщенням від свого імені, на власних умовах та на власний ризик серед фізичних та юридичних осіб. В свою чергу вкладник надає кошти (здійснює вклад) банку з метою одержання процентів (доходу в іншій формі) за використання банком його вкладу. Слід підкреслити, що інтерес вкладника полягає не стільки у зберіганні вкладу (хоча він і є присутнім у цих відносинах), а в першу чергу в одержанні доходу на вклад.

Договір банківського вкладу (депозиту) є *реальним* (ч. 2 ст. 640 ЦК України), *одностороннім* (ч. 2 ст. 626 ЦК України) та *відплатним*. За надання банку права користуватись внесеним вкладом, останній зобов'язується виплатити вкладнику винагороду у вигляді процентів або доходу в іншій формі (ч. 1 ст. 1061 ЦК України). Слід зауважити, що виплата процентів (доходу в іншій формі) на вклад за своєю правовою природою є платою за користуванням вкладом та ціною оплатного договору банківського вкладу (депозиту), тому є невід'ємною від самого вкладу. Якщо договором не встановлений розмір процентів, банк зобов'язаний виплачувати проценти у розмірі облікової ставки Національного банку України. З наведеної норми слідує, що договір банківського вкладу (депозиту) є завжди відплатним, незважаючи на наявність/відсутність у договорі умови щодо розміру процентів на суму вкладу. Проценти на банківський вклад нараховуються від дня, наступного за днем надходження вкладу у банк, до дня, який передує його поверненню вкладникові або списанню з рахунка вкладника з інших підстав (ч. 5 ст. 1061 ЦК України). Проценти на банківський вклад виплачуються вкладникові на його вимогу зі спливом кожного кварталу окремо від суми вкладу, а невитребувані у цей строк проценти збільшують суму вкладу, на яку нараховуються проценти, якщо інше не встановлено договором банківського вкладу. У разі повернення вкладу виплачуються усі нараховані до цього моменту проценти (ч. 6 ст. 1061 ЦК України). Якщо вкладником за договором банківського вкладу (депозиту) є фізична особа, такий договір є *публічним* (ст. 633 ЦК України).

Договір є правовою підставою виникнення цивільних прав та обов'язків (зобов'язання) (п.1 ч. 2 ст. 11; ч. 3 ст. 509 ЦК України). В зобов'язанні, що виникло із договору банківського вкладу (депозиту) вкладник є кредитором, а банк –боржником. Укладення, виконання та припинення договору банківського вкладу (депозиту) підпорядкову-

ється загальним положенням регулювання цивільно-правового договору, з урахуванням особливостей встановлених § 3 глави 71 (Банківський вклад) ЦК України. Загальний порядок залучення банками грошових коштів або банківських металів від вкладників на їхні вкладні (депозитні) рахунки, а також здійснення банками України операцій з ощадними сертифікатами регулює «Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій та операцій з ощадними сертифікатами банку», затв. постановою Правління Національного банку України від 03.12.2003 №516 [2].

Зобов'язання, відповідно до ч. 2 ст. 608 ЦК України припиняється смертю кредитора, якщо воно є нерозривно пов'язане з особою кредитора. Зобов'язання, що виникло на підставі укладеного договору банківського вкладу (депозиту) не є таким, що нерозривно пов'язане з особою кредитора (вкладника). Тому смерть вкладника не припиняє вкладне (депозитне) зобов'язання, а є лише підставою для заміни кредитора (вкладника) в порядку спадкування (правонаступництва).

Спадкуванням, згідно з ст. 1216 ЦК України, є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців). До складу спадщини входять усі права та обов'язки, що належали спадкодавцеві на момент відкриття спадщини і не припинилися внаслідок його смерті (ст. 1218 ЦК України). За змістом ст. 1228 ЦК України, вкладник має право розпорядитися правом на вклад у банку (фінансовій установі) на випадок своєї смерті, склавши заповіт або зробивши відповідне розпорядження банку (фінансовій установі). Право на вклад входить до складу спадщини незалежно від способу розпорядження ним. Заповіт, складений після того, як було зроблене розпорядження банку (фінансовій установі), повністю або частково скасовує його, якщо у заповіті змінено особу, до якої має перейти право на вклад, або якщо заповіт стосується усього майна спадкодавця. Норми спадкового права, закріплені в книзі шостій (Спадкове право) ЦК України, за окремими винятками, носять імперативний характер. Тому спадкодавець вправі вибрати варіант поведінки лише в межах правового регулювання, встановленого нормами спадкового права.

Наведене свідчить, що спадкоємець (правонаступник) вкладника за договором банківського вкладу (депозиту) набуває право вимоги повернення вкладу та виплати процентів на нього. Водночас на практиці мають місце випадки, коли в договори банківського вкладу (депозиту) банками вклю-

чаються умови, згідно з якими у разі смерті вкладника його права за договором, в тому числі право на нарахування процентів на вклад припиняються. Так, наприклад, договір банківського вкладу (депозиту) може містити положення наступного змісту: «*Банк припиняє нарахування процентів та вираховує із суми строкового вкладу надмірно нараховані проценти станом на день, що передує дню (даті) смерті вкладника на підставі отриманого документального підтвердження відомостей про смерть вкладника; по вкладах на вимогу нарахування процентів припиняється датою отримання відповідного документального підтвердження. Сторони дійшли згоди, що у разі настання непередбаченої обставини (смерть клієнта/вкладника) права та обов'язки клієнта/вкладника припиняються. Виплата Банком суми грошових коштів з рахунку з відповідними процентами здійснюється згідно вимог діючого законодавства про спадщину*». Безумовно наведені умови суттєво порушують права вкладника (його правонаступника) на отримання процентів на вклад, а також є несправедливими, оскільки всупереч принципу добросовісності створюється істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживача.

Проте, розглядаючи цивільну справу про визнання недійсними пунктів договору банківського вкладу (депозиту), що містять вищевказані умови, суди першої та апеляційної інстанцій, відмовляючи у задоволені позову, виходили з того, що, враховуючи принцип свободи договору, вкладник, уклавши договір з відповідачем (банк), своїм підписом засвідчив, що погоджується з усіма положеннями договору, в тому числі в частині припинення нарахування процентів на вклад з дати смерті, за життя його не оскаржував, тому у суду відсутні підстави для визнання недійсним вказаних умов (пунктів договору) [3]. Наразі справа перебуває на розгляді касаційної інстанції.

Наведена позиція судів не виглядає обґрунтованою, виходячи з наступного. Ч. 1 ст. 627 ЦК України встановлено, що відповідно до ст. 6 ЦК України сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору з урахуванням вимог ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, вимог розумності та справедливості. Договір, в силу вимог ст. 629 ЦК України, є обов'язковим для виконання сторонами. В свою чергу ч. 3 ст. 6 ЦК України встановлені певні обмеження принципу свободи договору, закріпленого ст. 627 ЦК України, а саме, сторони не можуть відступити від положень актів цивільного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано

про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів цивільного законодавства випливає з їх змісту або із суті відносин між сторонами. Як вбачається, умова, щодо припинення нарахування процентів у зв'язку зі смертю вкладника фактично змінює правову природу договору банківського вкладу (депозиту), перетворюючи його з моменту смерті вкладника з відплатного на безоплатний, що та прямо суперечить нормам § 3 глави 71 ЦК України.

Припинення прав на вклад і проценти на нього у зв'язку зі смертю вкладника також є неприпустимим та суперечить положенням книги шостої (Спадкове право) ЦК України і може свідчити про те, що вкладник відмовився від своїх майнових прав на проценти на вклад на користь банку, тоді як відповідно до норм спадкового права таке право після смерті вкладника, відповідно до ст. 1228 ЦК України переходить до спадкоємців, серед яких банк не значиться.

Звертає на себе увагу, що припинення нарахування процентів на вклад з моменту смерті вкладника, надає банку значні переваги перед спадкоємцем вкладника, який відповідно до ст. 1298 ЦК України може реалізувати своє успадковане право на вклад, за окремим винятком, встановленим ч. 3 цієї статті, лише після спливу шести місяців з часу відкриття спадщини (ч. 1). Тобто, як мінімум 6 місяців з часу відкриття спадщини банк вправі використовувати вклади померлих вкладників без нарахування їм процентів на вклади, порушуючи права їх правонаступників. Це також порушує імперативні вимоги ЦК України щодо нарахування та виплати процентів на вклади.

У договорах за участю фізичної особи – споживача, згідно з ч. 2 ст. 627 ЦК України, враховуються вимоги законодавства про захист прав споживачів. Споживачем фінансових послуг, відповідно до п. 56 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» від 14.12.2021 № 1953-IX є фізична особа, яка звертається за наданням фінансових послуг до надавача фінансових послуг та/або посередника або користується послугами надавача фінансових послуг та/або посередника для задоволення особистих потреб, не пов'язаних із підприємницькою або незалежною професійною діяльністю [4]. Захист прав споживачів фінансових послуг здійснюється відповідно до законодавства про захист прав споживачів з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом та спеціальними законами (ч. 2 ст. 3 Закону України «Про фінансові послуги та фінансові компанії»).

Ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів» від 12.05.1991 № 1023-XII [5] встановлено, що продавець (виконавець, виробник), не повинен включати у договори із споживачем умови, які є несправедливими (ч.1). Умови договору є несправедливими, якщо всупереч принципу добросовісності його наслідком є істотний дисбаланс договірних прав та обов'язків на шкоду споживача (ч. 2). Перелік несправедливих умов у договорах із споживачами не є вичерпним (ч. 4).

Як вбачається, умови договору банківського вкладу (депозиту), які встановлюють припинення нарахування процентів на вклад та прав вкладника є несправедливими. Відповідно до ч. 5 ст. 18 Закону України «Про захист прав споживачів» якщо положення договору визнано несправедливим, включаючи ціну договору, таке положення може бути змінено або визнано недійсним. Як зазначено у п. 4 ст. 21 Закону України «Про захист прав споживачів» права споживача вважаються в будь-якому разі порушеними, якщо порушується принцип рівності сторін договору, учасником якого є споживач. Аналіз наведених спірних умов договору банківського вкладу (депозиту) свідчить, що вони порушують принцип рівності сторін договору, учасником якого є споживач (в частині виплати процентів на вклад).

Підсумовуючи наведене, необхідно вказати, що умови договору банківського вкладу (депозиту), що передбачають припинення прав вкладника (його правонаступника), включаючи право на нарахування процентів на вклад у зв'язку із смертю вкладника є несправедливими та такими, що суперечать нормам ЦК України, а тому відповідно до ст. 215 та ч. 1 ст. 203 ЦК України підлягають визнанню недійсними. Іншими словами, смерть вкладника не може бути правовою підставою для припинення прав його правонаступників на одержання вкладу та виплати процентів на нього.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 01.05.2025)
2. Про затвердження Положення про порядок здійснення банками України вкладних (депозитних) операцій та операцій з ощадними сертифікатами банку : постанова Правління Національного банку України від 03.12.2003

№516. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 11.07.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1256-03#Text (дата звернення: 01.05.2025).
3. Постанова Київського апеляційного суду від 19.11.2024 у справі №761/4734/24. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/123311780 (дата звернення 01.05.2025).
4. Про фінансові послуги та фінансові компанії Закон України від 14.12.2021 №1953-IX : *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 30.12.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953–20#Text (дата звернення: 01.05.2025).
5. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 №1023-XII (в редакції Закону України від 01.122005 №3161-IV). *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 24.12.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023–12#Text (дата звернення: 01.05.2025).

Вікторія СУШКОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 1 групи
факультету юстиції

ОСОБИ, ЩО МОЖУТЬ ЗВЕРТАТИСЯ З ЗАЯВОЮ У СПРАВАХ ПРО НАДАННЯ ОСОБІ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ У ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ

В Україні на конституційному рівні встановлений позитивний обов'язок держави забезпечувати дотримання основоположних прав і свобод людини, гарантовані Конституцією та іншими законами України, а також чинними міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Особливо такі зобов'язання стосуються захисту прав особливо вразливих осіб, зокрема тих, хто потребує примусового застосування заходів психіатричної допомоги.

Закон України «Про психіатричну допомогу» виділяє спеціальні заходи примусового надання психіатричної допомоги, серед яких: 1) психіатричний огляд; 2) амбулаторна психіатрична допомога та її продовження; 3) госпіталізація до психіатричного закладу та продовження

такої госпіталізації [1]. Вони застосовуються судом при розгляді справ про надання особі

Окремі труднощі при розгляді справ даної категорії виникають ще на етапі здійснення психіатричного огляду у примусовому порядку з точки зору осіб, які мають право звертатися з заявою до суду.. Відповідно до ч.1 ст. 339 ЦПК заяву про проведення примусового психіатричного огляду подає лікар-психіатр, обґрунтовуючи це відповідним висновком, а також відомостями про те, що особа або її законний представник відмовляються звертатись до лікаря-психіатра у добровільному порядку [3]. При цьому відповідно до вищезазначеного Закону психіатричний огляд здійснюється задля встановлення психічного стану особи, а також в разі необхідності порядку та виду психіатричної допомоги. Тобто, на практиці це унеможливлює подати вмотивовану заяву лікарем-психіатром, оскільки він позбавлений реальної можливості встановити поточний психічний стан особи, до якої здійснюються спеціальні заходи примусового характеру.

До заяви про надання амбулаторної психіатричної допомоги у примусовому порядку додається висновок лікаря-психіатра з вмотивованим поясненням підстав застосування зазначених заходів, а саме встановлення тяжкого психічного розладу, що загрожує життю особи у разі ненадання такої допомоги, за місцем проживання такої особи. А заява про продовження примусово амбулаторної психіатричної допомоги та про примусову госпіталізацію, або її продовження надається висновок комісії лікарів-психіатрів (ч. 2 ст. 340 ЦПК). У разі примусової госпіталізації заява подається представником закладу з надання психіатричної допомоги за місцезнаходженням цього закладу[3] та має містити відомості, що підтверджують вчинення дії чи намір вчинити такі дії, які становлять загрозу для неї або оточуючих, або факт неспроможності такої особи забезпечувати свої базові потреби для підтримання життєдіяльності на належному рівні (ст. 14 Закону України «Про психіатричну допомогу»).

Відповідно до застосування Європейським судом з прав людини позбавлення свободи «психічно хворої» особи відповідно до положення пп. «е» п.1 ст. 5 Конвенції про захист прав і основоположних свобод можливе лише за встановленням трьох відповідних умов у їх сукупності: 1.) те, що особа є психічно хворою має бути доведено *достовірно*; 2.) психічний розлад повинен бути такого виду або ступеня, що слугує під-

ставою для примусового тримання у психіатричній лікарні; 3.) тривалість госпіталізації залежить від стійкості психічного розладу[4].

Інакше кажучи, надання амбулаторної допомоги й госпіталізація особи у примусовому порядку не може здійснюватися без відповідного психіатричного огляду, а також за ініціативою людини, що не може достовірно встановити діагноз такої особи (тобто за відсутності медичної освіти). З цього можна зробити висновок, що заява про надання психіатричної допомоги до суду з боку родичів або інших заінтересованих осіб є неприпустимою, адже така особа без наявності певних знань у галузі медицини, порушує вимоги ЄСПЛ у застосуванні пп. «е» п. 1 ст. 5 Конвенції .

До того ж, керуючись Постановою Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 31 січня 2024 року у справі № 206/408/23 при здійсненні заходів примусової госпіталізації лише така підстава як висновок комісії лікарів-психіатрів не є достатньою. Потрібно також враховувати заперечення особи щодо заходів госпіталізації, а також дії чи намір вчинити такі дії, що становлять загрозу для неї або оточуючих [2]. Таке рішення має визначальне значення для дотримання прав людини при здійсненні заходів примусової госпіталізації.

Отже, можна дійти висновку, що існуюча процедура ініціювання спеціальних заходів примусового надання психіатричної допомоги в Україні є проблемною та потребує вдосконалення. Необхідно знайти баланс між забезпеченням права на примусову психіатричну допомогу та захистом прав і свобод осіб, які потребують такої допомоги, шляхом удосконалення цивільно-процесуальних норм. Зокрема, такі зміни мають торкнутися дозволу лікарю-психіатру ініціювати первинний огляд за наявності обґрунтованих підстав, не порушуючи при цьому міжнародних стандартів та принципів верховенства права.

Список використаних джерел:

1. Про психіатричну допомогу: Закон України від 22 лютого 2000 року. № 1489-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489–14#Text (дата звернення: 19.04.2025).
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 31 січня 2024 року у справі № 206/408/23.URL:http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=116919812&red=

100003d65313ae77f4adb9741c126d508224e4&d=5 (дата звернення: 19.04.2025).
3. Закон України: Цивільний процесуальний кодекс 18 березня 2004 року. № 1618-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618–15#Text (дата звернення: 19.04.2025).
4. Справа «Вінтерверп проти Нідерландів»: Рішення Європейського суду з прав лю-дини від 24.10.1979 року. URL: https://ips.ligazakon.net/document/SO2451 (дата звернення: 19.04.2025).

Науковий керівник: Комаров В. В., професор кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Вікторія ЧОБІТЬКО,
Національний юридичний університету імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 курсу магістратури, 4 групи
факультету прокуратури

АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Україна, як незалежна держава з високим інтелектуальним потенціалом, демонструє активний розвиток правового регулювання у сфері інтелектуальної власності, що позитивно впливає на залучення інвестицій в економіку держави. У 2020 році було прийнято низку законодавчих актів, які заклали правове підґрунтя для реалізації інституційної реформи у сфері охорони інтелектуальної власності. У межах цієї реформи створено Національний орган інтелектуальної власності – державну організацію, що здійснює правову охорону об'єктів інтелектуальної власності в Україні. Законодавчо закріплено спеціальну юридичну конструкцію, відповідно до якої Національний орган інтелектуальної власності визначається як статус, а не як окрема юридична особа – його функції виконує юридична особа публічного права, яка хоча й належить державі за майновою ознакою, проте не є органом влади. Продовженням реформи стало створення Українського національного офісу інтелекту-

альної власності та інновацій, який відповідно до розпорядження Кабінету Міністрів України від 28 жовтня 2022 року визначено суб'єктом, що виконує функції Національного органу інтелектуальної власності [1]. З початку 2023 року в Україні діє концептуально нове законодавство у сфері авторського права і суміжних прав. У Законі України «Про авторське право і суміжні права» № 2811-IX імплементовані не лише зобов'язання, взяті Україною за Угодою про асоціацію з ЄС, а й acquis ЄС, які були запроваджені після набрання чинності Угодою, і навіть прецедентне право Суду ЄС. Наступним логічним етапом є вдосконалення і подальша гармонізація законодавства у сфері прав інтелектуальної власності, що обумовлює необхідність ґрунтовного аналізу досвіду країн Європейського Союзу та його практичного застосування в умовах української правової системи.

Варто почати із нормативно-правової бази Франції, який становить Кодекс інтелектуальної власності Франції (Code de la Propriété Industrielle), прийнятий у 1992 році. Правознавці розглядають його як одну з найефективніших форм систематизації нормативно-правових актів у сфері інтелектуальної власності, він складається з двох частин – законодавчої та регламентної. Законодавча частина набирає чинності шляхом прийняття відповідного закону, тоді як регламентна частина впроваджується декретом. Така структура забезпечує уникнення дублювання правових норм і зменшує ризик виникнення суперечностей у нормативному полі. Деякі фахівці вважали, що зазначене законодавство могло б стати основою для формування єдиного правового регулювання у країнах Європейського Союзу. Проте, враховуючи обмежену кількість загальних норм для всіх результатів інтелектуальної діяльності в європейських країнах, даний кодекс не був обраний як базова модель для уніфікації права ЄС. У 2005 році у Франції була затверджена Регламентація права на інтелектуальну власність, яка деталізує процедуру набуття охоронного документа – патенту – на всі об'єкти промислової власності та визначає механізм отримання примусових ліцензій [2, с. 185]. Також важливо зазначити, що у Кодексі Франції особливе місце займає правова охорона «моральних» прав автора, а деякі його положення запозичені національним законодавцем.

Вступ Республіки Польща до Європейського Союзу зумовив трансформацію національного законодавства у сфері інтелектуальної власності, що призвело до його приведення у відповідність до стандартів ЄС.

У липні 2020 року в Польщі була започаткована реформа цивільного судочинства, в межах якої було впроваджено окреме провадження у справах, пов'язаних з інтелектуальною власністю. Значних змін зазнав Закон «Право промислової власності» (Prawo własności przemysłowej), кількість статей у якому зросла майже вдвічі – з 327 до 498. Зміни були спрямовані на прискорення процесу набуття правової охорони об'єктів промислової власності, а також на гармонізацію національного законодавства із правом Європейського Союзу та міжнародними стандартами у сфері інтелектуальної власності [3, с. 12].

Законодавство Німеччини у свою чергу в цій сфері було сформоване ще до вступу країни до Європейського Союзу. Після приєднання до ЄС відповідні нормативно-правові акти були адаптовані до вимог європейського права у сфері захисту інтелектуальної власності. На відміну від Франції, у Німеччині не було створено єдиного кодифікованого нормативного акта у сфері інтелектуальної власності. Замість цього законодавець обрав модель розмежування правового регулювання за видами інтелектуальних прав шляхом прийняття окремих законів. У сучасній правовій системі Німеччини діють такі нормативні акти: Закон про авторське право (UrhG), Закон про патенти (PatG), Закон про торговельні марки (MarkenG), Закон про корисні моделі (GebrMG), Закон про промислові зразки (GeschMG), а також Закон проти недобросовісної конкуренції (UWG) [3, с. 12].

Також варто зазначити, що упродовж останніх років на європейському рівні дедалі активніше обговорюється питання щодо необхідності розробки єдиного Європейського кодексу права інтелектуальної власності. Такий кодекс міг би сприяти виробленню уніфікованих підходів до регулювання прав інтелектуальної власності в державах-членах асоціації, а його прийняття дозволило б створити єдину систему правових норм, засновану на найкращих положеннях національних правопорядків. У результаті це забезпечило б більш ефективний та дієвий захист прав інтелектуальної власності.

З огляду на зазначене, доцільним є орієнтування України на європейську правову модель шляхом прийняття єдиного кодифікованого законодавчого акта – Кодексу законів про інтелектуальну власність, який би враховував положення Директиви 2004/48/ЕС щодо забезпечення дотримання прав інтелектуальної власності. Кодифікація законодавства про інтелектуальну власність дозволила би не лише уніфікувати та система-

тизувати норми, що регулюють захист прав інтелектуальної власності, а й усунути необґрунтоване дублювання законодавчих положень, одночасно наближаючи національне законодавство до правових стандартів Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законів України щодо створення національного органу інтелектуальної власності : Закон України від 16.06.2020 № 703-IX : станом на 1 січ. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703–20#Text (дата звернення: 20.03.2025).
2. Боярчук О. М. Захист права інтелектуальної власності: особливості здійснення в Україні, США та деяких країнах Європейського союзу (Німеччина, Франція). *Аналітичне-порівняльне правознавство*. 2023. № 6. С. 184–188.
3. Редько Р., Скляров Р., Шанайда В. Порівняльно-правовий аналіз законодавства в області інтелектуальної власності в країнах єс та україні. *Наукові нотатки*. 2023. № 75. С. 9–14.

Науковий керівник: Маліновська І. М., кандидатка юридичних наук, доцентка.

Владислав БІДОНЬКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 5 групи
факультету прокуратури

КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Постановка проблеми. Забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань є однією з ключових гарантій стабільності та надійності правового обороту, адже воно спрямоване на підвищення ймовірності добровільного виконання зобов'язання боржником або забезпечує можливість звернення до компенсаторних чи примусових механізмів у разі його порушення. У чинному цивільному законодавстві України передбачено низку способів забезпечення виконання зобов'язань (неустойка,

порука, гарантія, застава, притримання, завдаток, право довірчої власності), які істотно відрізняються за правовою природою, механізмом реалізації та правовими наслідками. Разом з тим відсутність єдиної доктринальної підстави для класифікації видів забезпечення, а також нечіткість критеріїв розмежування створює складнощі в правозастосуванні. У зв'язку з цим актуальним є питання розробки чіткої, обґрунтованої систематизації способів забезпечення з урахуванням їх юридичних особливостей, цільового призначення та ефективності в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. Концепція оновлення Цивільного кодексу України пропонує замінити термін «забезпечення виконання зобов'язання» на «забезпечення зобов'язання», оскільки деякі механізми забезпечення зосереджуються не на виконанні, а на захисті майнових інтересів кредитора в разі порушення зобов'язань боржником. Така зміна термінології може вплинути на правовідносини, зокрема на розподіл відповідальності між сторонами та застосування правових інструментів. Забезпечення зобов'язання можна трактувати як додаткове право кредитора, яке накладає на боржника обов'язки та стимулює до належного виконання. Наразі в українському праві відсутнє єдине визначення цього терміну, що створює проблеми в правозастосуванні. У зв'язку з запропонованими змінами, забезпечення зобов'язань слід розглядати як набір заходів, які не завжди безпосередньо стосуються виконання зобов'язання, а більше орієнтовані на захист прав кредитора.

В науковій літературі пропонується здійснювати поділ на основні та додаткові способи забезпечення, вказуючи на різні механізми для кожної групи [1, с. 86]. Способи забезпечення, передбачені Цивільним кодексом України, мають різну правову природу залежно від економічної суті кожного з них: неустойка є санкцією, яка дозволяє компенсувати втрати, але може викликати судові суперечки щодо її розміру; порука та гарантія залучають третю особу для підвищення рівня довіри, але можуть ускладнити процес у разі субсидіарної відповідальності; застава та завдаток передбачають резервування майна для погашення боргу, але потребують оцінки та реєстрації; право довірчої власності передбачає передачу майна кредитору для гарантії виконання, що ефективно в фінансовому лізингу, але потребує належного регулювання; притримання дозволяє кредитору утримувати майно до виконання зобов'язань боржником, але може виникнути спір щодо правомірності утримання [1, с. 132].

Водночас варто зауважити, що притримання не передбачає попереднього виділення майна боржника для захисту кредитора. Останній критерій розподілу видів забезпечення залежить від характеристик забезпечення інтересів кредитора, де можна виокремити речово-правові та зобов'язально-правові способи. Отже, забезпечення виконання зобов'язань можна класифікувати на речові та особисті способи, що залежить від джерела забезпечення. Речові способи передбачають виділення майна, яке може бути використано для задоволення вимог кредитора у разі порушення зобов'язання. Це можуть бути такі механізми, як застава або притримання майна.

Питання про те, чи спрямовані ці механізми на виконання зобов'язань або лише захищають інтереси кредитора, є дискусійним. Деякі з них, як порука чи гарантія, більше пов'язані з відповідальністю, а не з виконанням. Існує також можливість комбінувати різні способи забезпечення, наприклад, порука може забезпечувати неустойку, перетворюючи її на основне зобов'язання для поручителя. Це свідчить про складність правових конструкцій і необхідність чіткого регулювання. Таким чином, для вирішення проблеми забезпечення виконання цивільно-правових зобов'язань необхідно створити єдину концепцію, яка включатиме чітке визначення прав і обов'язків сторін, ефективні механізми правозастосування та узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами. Рекодифікація цивільного законодавства повинна враховувати сучасні економічні реалії та міжнародний досвід [2, с. 55].

В залежності від того, як саме здійснюється захист прав кредитора у разі порушення договору, розрізняють речові та особисті види забезпечення. Класифікація, як засіб пізнання шляхом поділу на класи, допомагає правильно віднести об'єкти до певної категорії, а правова класифікація є важливим методом, який підвищує ефективність правового регулювання, вдосконалюючи нормативні акти та правове регулювання суспільних відносин [3, с. 21]. Для визначення характерних ознак речових видів забезпечення виконання зобов'язання важливо вивчити функції, які вони виконують. Види забезпечення класифікуються за різними критеріями, зокрема на особисті та майнові. Особисте забезпечення (неустойка, порука, гарантія) передбачає покладання на ділову репутацію боржника або третьої особи, тоді як заставою та притриманням кредитор покладається не на особу, а на майно, що може бути використане для задоволення вимог Класифікація видів забезпечення не має єдиної по-

зиції серед науковців і деякі з них навіть ставлять під сумнів існування такої інституції.

Законодавець в загальних положеннях щодо забезпечення виконання зобов'язання згідно § 1 гл. 49 Цивільного кодексу України (ЦК України) , зазначає такі види забезпечення як неустойку, поруку, гарантію, заставу, притримання, завдаток, право довірчої власності (ч. 1 ст. 546 ЦК України) і вказує на можливість встановлення інших способів за допомогою закону чи договору (ч. 2 ст. 546 ЦК України) [4]. Однак дефініції цих видів не надано. Законодавець лише підкреслює акцесорність правочину щодо виконання зобов'язання, що залежить від дійсності основного зобов'язання, при цьому допускаючи можливість встановлення інших видів через цей Кодекс. Це свідчить про відсутність чітко визначених обов'язкових ознак для кожного виду забезпечення. Використання цих способів у договірних відносинах покликане забезпечити захист прав кредитора, стимулюючи боржника до належного виконання зобов'язання і водночас не відвертаючи порушення договору.

Зараз для поділу видів забезпечення використовуються різні критерії, що часто дає суперечливі висновки щодо складу та правової сутності цих заходів. В. В. Луць зазначає, що особливості видів забезпечення включають додаткові майнові обтяження (неустойка і завдаток), резервування майна (застава) та залучення третіх осіб (порука та гарантія), хоча в її класифікації немає місця для притримання [5, с. 45].

Право довірчої власності в Україні є особливим видом речового права, що виникає на підставі закону або договору. Воно відіграє важливу роль у забезпеченні виконання зобов'язань. Це право класифікують за метою (забезпечувальна, благодійна, комерційна), за об'єктом (рухоме або нерухоме майно), а також за суб'єктним складом (довірчий засновник і довірчий власник). Регулюється статтями 597^1–597^5 Цивільного кодексу України. Довірча власність може виникати за договором або законом. Об'єктом може бути будь-яке майно, яке можна відчужити і на яке дозволено звертати стягнення, крім деяких винятків. Довірчий власник володіє, користується і розпоряджається майном у межах визначених умов, але не має права самостійно його відчужувати, окрім випадків, передбачених законом [4]. Загалом довірча власність є ефективним механізмом управління майном і забезпечення зобов'язань у цивільному праві.

Особисті способи забезпечення не стосуються майна, а базуються на зобов'язанні третьої особи виконати зобов'язання боржника. Речові

забезпечення, як правило, забезпечують більше прав та правових механізмів для кредитора, зокрема через можливість стягнення конкретного майна. Класифікація цих способів має велике значення для правового регулювання, оскільки дозволяє чітко розподілити різні типи забезпечення за відповідними критеріями. Це сприяє ефективнішому захисту прав кредиторів та організації механізму виконання зобов'язань.

Висновки. Виконання цивільно-правових зобов'язань є важливим інструментом правового регулювання, який забезпечує стабільність та надійність цивільного обороту. Сучасна система забезпечення зобов'язань в Україні, незважаючи на існування різноманітних механізмів (неустойка, порука, застава, притримання), потребує удосконалення, зокрема через необхідність чіткішої класифікації та визначення правових ознак кожного способу.

Ключовим завданням є розробка єдиної, обґрунтованої концепції, яка дозволить узгодити різні способи забезпечення з урахуванням їх правової природи та економічного призначення, забезпечуючи ефективне правозастосування та захист інтересів кредиторів. Розробка нових термінологічних підходів і точніші визначення різних механізмів дозволять підвищити ефективність правового регулювання в умовах сучасних економічних реалій і міжнародного досвіду.

Таким чином, для забезпечення належного функціонування інституту забезпечення виконання зобов'язань в Україні необхідно вдосконалювати законодавство, створюючи чітку і логічно обґрунтовану класифікацію механізмів забезпечення, що сприятиме покращенню правової визначеності та справедливості в правовідносинах.

Список використаних джерел:

1. Пучковська І. Й. Теоретичні проблеми забезпечення зобов'язань: монографія. Харків : Право, 2017. 256 с.
2. Концепція оновлення Цивільного кодексу України. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2020. 128 с.
3. Адамова О. С. Поняття правової класифікації. *Часопис цивілістики*. 2015. Вип. 18. С. 19–24. URL: https://dspace.onua.edu.ua/items/764eaee8-61a3-4ee3-ab41-b09b9b582c31
4. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 01.05.2025).

5. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України: у 2 т. / за ред. О. В. Дзери (кер. авт. кол.), Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. Київ, 2013.Т. 2. 1048 с.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Владислав КИСІЛЬ,
Адвокат, партнер ЮК KPD Consulting

СТАБІЛІЗАЦІЯ ОБОРОТУ НЕРУХОМОСТІ: ЗАХИСТ ДОБРОСОВІСНОГО НАБУВАЧА І ДОВІРА ДО ЗАПИСУ РЕЄСТРУ

Спори щодо повернення об'єктів нерухомості (надто після спливу тривалого строку) мають істотний суспільний резонанс.

Серед прикладів: повернення до комунальної власності «Садиби Терещенків» через 14 років після відчуження [1]; справа, за позовом прокуратури, щодо повернення земельних ділянок, придбаних IT компанією MacPaw через 15–17 років після відчуження [2]; повернення до спільної власності громад Львівської області Будинку профспілок через 18 років після реєстрації права власності набувача [3].

Відновлення прав власника має свою оборотну сторону – дестабілізацію обороту нерухомості, що є несумісним з успіхом у залученні інвестицій в Україну та зростанням капіталізації ключового сегменту національної економіки – ринку нерухомості. Незадовільний *status quo* зумовлює актуальність пошуку балансу між захистом права власності та забезпеченням стабільності обороту. Метою та завданням дослідження є з'ясування дестабілізуючих факторів та пошук прийнятних механізмів убезпечення обороту нерухомості.

Серед дестабілізуючих факторів виокремимо:

• неналежне врядування, через яке об'єкти нерухомості публічної власності відчужуються на користь приватних осіб із порушенням закону;

• неналежне функціонування реєстраційної системи, що має прояв у відсутності довіри до записів реєстру та відсутності механізму компен-

сації втрати майна особі, що покладалася на відомості державного реєстру;

• послаблення захисту добросовісного набувача внаслідок ерозії системи способів захисту (насамперед, через підміну віндикації негаторним позовом та відсутності механізму компенсації при втраті майна),

• нехтування у застосуванні позовної давності;

• неефективне функціонування набувальної давності щодо нерухомого майна.

Дестабілізуючі фактори мають цілком конкретний негативний юридичний вимір для держави, оскільки, почасти, вони кваліфікуються, як порушення Україною Європейської конвенції з прав людини («ЄКПЛ»), зокрема, передбаченого статтею 1 Додаткового протоколу захисту мирного володіння [4].

Конфлікт між захистом права власності і стабільністю обороту має непересічне значення для розвитку економіки. Сучасний дискурс економіко-правових досліджень акцентує особливу увагу на проблемі захисту добросовісного набувача, а також проблемі довіри до запису реєстру. Осереддям проблематики є розподіл та мінімізація ризиків між сторонами відчужувача та набувача у випадку, коли угоду на стороні відчужувача укладає особа, яка не володіє відповідним правом (титулом). З позицій *law and economics* Ульпіанівська максима '*nemo plus iuris*' (Dig. 50.17.54 Ulpianus 46 ad ed.) вважається «неефективною» і піддається критиці [7]. Поясненням тому є підвищення трансакційних витрат при цілковитому покладанні на набувача тягаря часових та грошових видатків, спричинених необхідністю з'ясування, чи є у відчужувача насправді право на майно достатнє для укладення договору, не кажучи вже про некомпенсовані витрати, пов'язані із втратою майна.

Рецепійована нашою судовою практикою [5] Ульпіанівська формула не є «священною коровою» для романістів. Професор Фріц Шульц (Fritz Schulz), якого характеризують як одного з найбільш важливих дослідників римського права 20-го століття, є більш ніж категоричним: «ця максима ['*nemo plus iuris*', яку англійські юристи переважно формулюють як '*nemo dat quod non habet*'] є оманливою і має пост-класичне походження… Правило '*nemo plus iuris*', отже є очевидно хибним. Насправді римські юристи класичного періоду не знали цієї загальної максими, як випливає з Гая (Gai) 2. 62–4» [6].

Потреба балансу між захистом права власності та забезпеченням стабільності обороту детермінує впровадження до більшості сучасних

розвинутих юрисдикцій механізму захисту добросовісного набувача. Стосовно нерухомого майна окремо наголошується на важливості захисту, який надає набувачеві нерухомого майна довіра до запису реєстру. Ця довіра базується на презумпції правильності записів реєстру, тобто на презумпції наявності права відчужувача, про яке містить запис реєстр [7].

Необхідність відновлення рівноваги, яку наразі зміщено не на користь добросовісного набувача, спонукала нас до формулювання першочергових заходів із стабілізації обороту нерухомості – концепції стабілізації обороту нерухомості [8] із шести пунктів:

Перший – посилення правової визначеності у віднесенні нерухомості до об'єктів публічної власності вилучених з обороту та/або обмежених в обороті із формулюванням для них особливих способів правового захисту.

Другий – введення правил про об'єктивну позовну давність щодо спорів про зареєстровані в державному реєстрі права.

Третій – введення особливих правил про об'єктивну набувальну давність для набувачів нерухомого майна, права яких зареєстровано в державному реєстрі понад 10 років.

Четвертий – обмеження віндикації від набувачів-володільців нерухомості, права яких зареєстровано в державному реєстрі понад 10 років.

П'ятий – поширення позовної давності на негаторні позови щодо зареєстрованої нерухомості.

Шостий – визначення поняття володіння нерухомим майном, яке би виключало його інтерпретацію як запису в реєстрі.

Певна частина запропонованих заходів знайшла втілення у Законі України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» [9].

Замислюючись над голосною критикою ухвалених парламентом рішень, поставимо питання: чи мусить захист добросовісного набувача, що довірився запису реєстру, бути абсолютним; іншими словами, чи вдалим буде рішення, за якого відбудеться повна відмова від захисту права власності із відкиданням максими '*nemo plus iuris*' на догоду інтересам зміцнення обороту? Згідно з радикальною думкою Ернандо Де Сото, який допускає певне спрощення проблеми, країни, які розвиваються, ніби «знаходяться у тенетах колоніального та римського права, що тяжіє до захисту права власності [*на противагу акцентові на захисті обороту*

і безпеки трансакцій у розвинених країнах Заходу – прим. В. К.]. Отже такі країни буквально пильнують волю спочилих. Це пояснює легкість створення капіталу з активів на Заході і те, чому більшість активів у країнах, що розвиваються і екс-комуністичних країнах вислизають з-під формалізованої системи власності у пошуках більш легкого обороту» [10].

Вважаємо раціональною побудову такої моделі, яка би впроваджувала селективний захист добросовісного набувача та втілення принципу довіри до реєстру у поєднанні з обмеженою збалансованою дією максими '*nemo plus iuris*', яка повною мірою працюватиме лише для чітко визначених об'єктів публічної власності вилучених чи обмежених в обороті. Політико-правові рішення, які будуть прийняті при цьому, повинні прагнути зниження трансакційних витрат в широкому сенсі, забезпечуючи ефективне функціонування механізму перетворення активу на капітал, водночас, не підриваючи основи правопорядку.

Збільшення інтенсивності довіри до запису реєстру та захисту добросовісного набуття із помірним зниженням інтенсивності дії максими '*nemo plus iuris*' є запорукою зниження трансакційних витрат, тобто, запорукою росту національного багатства.

Супротив правозастосування, зокрема, нехтування судовою практикою захистом добросовісного набуття та підсиленням довіри до реєстру: фактично, опір впровадженню найважливіших з погляду економіко-правового аналізу ефектів титульної моделі реєстрації, поряд із недостатнім використання балансирів (позовної та набувальної давностей), – стали і до сьогодні є стримуючими факторами у побудові ефективного механізму перетворення активів на капітал, що обмежує темпи зростання національної економіки та зумовлює відставання України у глобальній конкуренції.

Список використаних джерел:

1. Верховний Суд повернув садибу Терещенків до комунальної власності // Публікація на офіційному сайті Судова влада України від 12.09.2023 URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1475857/ (дата звернення 29.04.2025).
2. Суперечка за земельну ділянку IT-компанії MacPaw: справа піде в судах по другому колу // Економічна правда. URL: https://epravda.com.ua/news/2023/11/8/706390/ (дата звернення 29.04.2025)

3. Львівська обласна рада повернула у спільну власність громад Будинок профспілок у Львові // Публікація на офіційному сайті Львівської обласної ради. URL: https://lvivoblrada.gov.ua/news/lvivska-oblasna-rada-povernula-u-spilnu-vlasnist-gromad-budinok-profspilok-u-lvovi (дата звернення 29.04.2025)
4. Рішення Європейського суду з прав людини у справі Drozdyk and Mykula v.Ukraine від 24.10.2024 URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–237618 (дата звернення 29.04.2025).
5. Ухвала Великої Палати Верховного Суду від 09.05.2023 у справі №911/1278/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111294240 (дата звернення 29.04.2025).
6. Fritz Schulz, Classical Roman Law. Oxford: The Clarendon Press. 1951. p. 351–352.
7. Hans-Bernd Schafer, Claus Ott. The Economic Analysis of Civil Law. Edward Elgar. 2004. p.418–419.
8. В. Кисіль, Концепція стабілізації обороту нерухомості // Мала енциклопедія нотаріуса №6 (138) грудень 2024.
9. Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4292–20#Text (дата звернення 29.04.2025).
10. Soto, Hernando de, 1941-. The Mystery of Capital : Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else. London :Black Swan, 2001. p. 61–62

Владислав НАЗАРЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 7 групи
факультету прокуратури

НАБУТТЯ ДІЄЗДАТНІСТІ НЕПОВНОЛІТНЬОЮ ОСОБОЮ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Категорії справ, у яких причетні особи віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років, потребують значної уваги. Це пов'язано з тим, що особливі методи охорони і захисту за дотриманням прав даної групи населення передбачено національними нормативно-правовими актами та міжнародними договорами, які ратифіковані Верховною Радою

України. Набуття дієздатності неповнолітніх осіб у цивільному процесі завжди знаходиться в полі наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних вчених.

Мета даної наукової праці полягає в дослідженні участі неповнолітніх осіб як сторони в цивільному процесі, своєрідність набуття нею дієздатності.

Неповнолітні особи є специфічним учасником під час здійснення цивільного судочинства. Національним законодавством передбачено окремі норми, які акцентують увагу на питаннях їх участі в цивільному процесі. У преамбулі Конвенції про права дитини чітко зазначається причина чому дане питання є вкрай важливим. У ній наголошується: «дитина, внаслідок її фізичної і розумової незрілості, потребує спеціальної охорони і піклування, включаючи належний правовий захист як до, так і після народження» [1].

Цивільні процесуальна дієздатність фізичних осіб передбачена статтею 47 ЦПК України Аналізуючи дану норму, можна дійти такого висновку, що обсяг цивільної процесуальної дієздатності перебуває в залежності із цивільною дієздатністю. Дієздатність поділяється на три види: часткова, неповна та повна. У даному досліджені варто звертати увагу на останні дві групи. Ч. 1 ст. 47 ЦПК України передбачено, що цивільну процесуальну дієздатність мають особи, котрі є повнолітніми. Однак неповнолітні особи можуть особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді у справах, що виникають з відносин, у яких вони особисто беруть участь, якщо інше не встановлено законом [2].

Отримання повної цивільно-процесуальної дієздатності неповнолітнім можливе до досягнення вісімнадцятирічного віку. Законодавством України передбачається декілька шляхів. Конкретизований метод набуття цивільної процесуальної дієздатності передбачений у ч. 1 ст. 47 ЦПК України. Там зазначається, що фізичної особи, яка не досягла повноліття, набуває здатності особисто здійснювати цивільні процесуальні права та виконувати свої обов'язки в суді з моменту реєстрації шлюбу [2]. Особливостями такого способу досягнення дієздатності є те, що СК України передбачає шлюбний вік для чоловіків та жінок вісімнадцять років. Однак за заявою особи, яка досягла 16-річного віку, та за рішенням суду їй може бути дозволено укласти шлюб, якщо буде доведено, що це відповідає її інтересам.

Крім того, процесуальна дієздатність надається неповнолітній особі і в інших випадках, але у встановленому відповідно до вимог ЦПК України порядку. Підстави для надання неповнолітній особі повної дієздатності передбачені у ст. 35 ЦК України. До них належать: наявність актового запису цивільного стану, що неповнолітня особа є матір'ю або батьком дитини; перебування у трудових відносинах у віці від шістнадцяти років, що підтверджується трудовим договором; бажання займатися підприємницькою діяльністю.

Справи про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності розглядаються судом в порядку окремого провадження [2]. Заява неповнолітньої особи, котра досягла шістнадцятирічного віку, потребує надання повної цивільної дієздатності і в той же час відсутня згода батьків або піклувальника, подається до суду за місцем її проживання. Підсудність справ щодо надання повної цивільної дієздатності неповнолітньому громадянину України, який проживає поза межами держави, визначається суддею Верховного Суду за клопотанням заявника. У відповідній заяві повинна міститися інформація те, що неповнолітня/-ій офіційно працевлаштована за трудовим договором або зареєстрована як мати чи батько дитини згідно з актовим записом цивільного стану. Дана категорія справ розглядається за участю заявника, одного або обох батьків або піклувальника, а також представників органів опіки та піклування (їх участь є обов'язковою).

Після розгляду заяви про надання неповнолітній особі повної цивільної дієздатності суд ухвалює рішення, яким задовольняє або відмовляє у задоволенні вимоги заявника. Повна цивільна дієздатність, яка була надана фізичній особі, поширюється на усі цивільні права та обов'язки. Прикладом надання повної цивільної дієздатності неповнолітній особі є рішення Іршавського районного суду Закарпатської області від 26 вересня 2022 р. у справі № 301/2624/22, де заявниця є матір'ю дитини. В обґрунтування своїх вимог було зазначено, що вона народила доньку, шо підтверджується свідоцтвом про народження. Для повноцінного здійснення прав та інтересів своєї дитини заявниця змушена звертатися до різних органів влади та інстанцій, але будучи неповнолітньою, так як має лише часткову цивільну дієздатність, що не дозволяє повноцінно здійснювати батьківські обов'язки по відношенню до своєї доньки. Суд прийшов до висновку, що заява підлягає задоволенню [3].

Підсумовуючи, слід зробити висновок, що набуття неповнолітньою особою дієздатності є важливим правовим механізмом, який визначає її здатність самостійно здійснювати свої права та виконувати обов'язки.

Список використаних джерел:

1. Конвенція про права дитини: ООН; Конвенція, Міжнародний документ від 20.11.1989 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text (дата звернення 31.03.2025).
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, №40–41, 42, ст.492. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618–15#Text (дата звернення 31.03.2025).
3. Рішення Іршавського районного суду Закарпатської області від 26 вересня 2022 р. у справа №301/2624/22 (дата звернення 31.03.2025).

Науковий керівник: Удальцова Ірина Віталіївна, к. ю. н., доц.

Володимир БРОВЧЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 3 групи
факультету адвокатури

ПОДІЛ БІЗНЕСУ ТА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПРИ РОЗІРВАННІ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ

Розірвання шлюбу тягне за собою необхідність розподілу майна, набутого подружжям у період спільного проживання. Особливу складність становить бізнес – зокрема корпоративні права (частки в ТОВ, АТ) та майно фізичної особи-підприємця (далі – ФОП), а також нематеріальні активи (наприклад, гудвіл підприємства). Згідно зі Сімейним кодексом України (далі – СК України), дружина і чоловік мають рівні права на поділ майна, яке належить їм як спільна сумісна власність [1,2]. Водночас право розпоряджання спільним майном зазвичай вимагає згоди обох сторін.

Корпоративні ж права – це переважно нематеріальні об'єкти (права участі у прибутку, управлінні тощо) – і вони мають свої особливості щодо

визначення приналежності та оцінки. Нижче проаналізовано, які корпоративні права входять до спільного майна, як їх оцінювати та розподіляти, з огляду на чинне законодавство і судову практику.

За загальним правилом, предбаченим СК України, майно, набуте подружжям під час шлюбу (включаючи доходи), належить їм на правах спільної сумісної власності [1]. Таким чином, внесена одним із подружжя частка у статутному капіталі підприємства за рахунок спільних коштів спочатку підпадає під поняття спільної власності. Однак уже з моменту передачі цих коштів товариству вони «стають власністю товариства, зазначені спільні кошти (майно) подружжя втрачають ознаки об'єкта права спільної сумісної власності» [3]. Іншими словами, внесок перетворюється на власність компанії, а не на власність окремого з подружжя. Верховний Суд неодноразово підкреслював: майно, передане товариству як внесок до статутного капіталу, належить самому товариству, а не тому подружжю, яке його внесло[4].

За таких обставин «право іншого з подружжя на спільні кошти трансформується в інший об'єкт – право вимоги на виплату частини вартості такого внеску». Практично це означає, що подруга або дружина учасника можуть не претендувати на саму частку в ТОВ/АТ, а вимагати компенсації половини її вартості. При цьому важливо, що «грошові кошти набуті подружжям під час їх спільного проживання» – тобто враховується факт спільного походження внеску. Якщо ж частка в бізнесі була придбана одним із подружжя до шлюбу або на особисті (не спільні) кошти, вона не входить до складу спільного майна (ст. 62 СК України) і підлягає виключно особистому користуванню цього подружжя. Таким чином, вклад іншого з подружжя – фінансовий чи трудовий – у покращення особистого майна враховується і може змінити його правовий режим на спільний [2].

Формально ст. 65 СК України вимагає «взаємної згоди» для розпорядження спільним майном [1]. Проте Верховний Суд зазначає, що в разі здійснення корпоративних прав членом товариства це правило не застосовується: участь у статутному капіталі – це суб'єктивне корпоративне право, і вільне відчуження частки учасником не вважається розпорядженням спільним майном «проти волі іншого подружжя». Іншими словами, учасник ТОВ може без згоди дружини або чоловіка передати або розпорядитися своєю часткою, а інший із подружжя натомість отримає право на виплату належної йому компенсації [3, 2].

ФОП як фізична особа здійснює підприємницьку діяльність без корпоративної структури, тому формально «частки» у бізнесі тут нема. Проте доходи та активи ФОП при розлученні також підпадають під загальні правила СК України. Велика Палата Верховного Суду дійшла висновку, що доходи, отримані одним із подружжя від підприємницької діяльності (ФОП), є об'єктом спільної сумісної власності і підлягають поділу.

Перемогу в суді, як правило, отримує той із подружжя, хто наполягає на включенні доходів ФОП до складу спільного майна, оскільки діє презумпція спільності. Натомість той, хто вважає, що ці доходи є особистими, повинен довести це належними доказами. При цьому суди враховують не лише факт отримання коштів, а й те, як вони використовувалися: якщо дохід спрямовувався виключно на особисті потреби або розвиток бізнесу без участі іншого з подружжя, це може вплинути на висновок про його правовий режим: наприклад, майно ФОП, придбане за його зароблені кошти «не в інтересах сім'ї», може вважатися особистою власністю підприємця. Практика свідчить, що при поділі враховується ступінь залучення спільних коштів і сімейного сприяння бізнесу [5].

Частка в ТОВ чи АТ не може бути «поділена по-справжньому» – її або викуповують інший подружжя, або виплачується компенсація. Часто суди вимагають оцінки частки, але оціночна вартість може бути спірною та залежить від методики (нетто-активів, прибуткового підходу тощо). Відсутність офіційних правил оцінки гудвілу та інших нематеріальних активів у сімейних спорах призводить до непередбачуваних результатів.

У реальних справах буває так, що один із подружжя «занурений» у бізнес (робить усі або більшість внесків і зусиль), а другий – формально є співвласником. Часто виникають розбіжності щодо того, чи має той, хто «не працював» у бізнесі, отримувати половину всього доходу або вартості бізнесу. Судова практика визнає лише фінансовий аспект спільності і не завжди враховує нефінансовий вклад.

Бізнес-активи мають ризики і можуть за період розгляду справи кардинально змінити вартість. Наприклад, на момент внесення капітал був 10 000 грн, а перед розлученням компанію вирішено ліквідувати. Як тоді ділити нереалізовані перспективи? Судові рішення часто базуються на встановленій на певну дату вартості, хоча та може різнитися від майбутньої ринкової.

Спори нерідко ускладнюються намірами третіх осіб чи самих подружжя: один з партнерів може намагатися відчужити частку стороні (чи

продати бізнес) без повідомлення іншого. Хоча суди визнають таке відчуження як легітимне (учасник міг продати частку без згоди), це часто створює практичні перешкоди для іншої сторони отримати компенсацію чи скористатися можливістю управління бізнесом.

Коли розмір грошової компенсації невідомий, суд може вимагати попереднього внесення коштів на депозит. Це інколи ускладнює швидке завершення розподілу майна, особливо якщо вартість бізнесу висока.

Формально ФОП – це не юридична особа, і тому немає «частки» в класичному розумінні. Відтак суди в більшості випадків просто ділять отримані ним доходи. Проте інколи незрозуміло, чи можна поділяти засоби, вкладені підприємцем у бізнес (наприклад, обладнання), адже формально це спільне майно, але використовувалося тільки для бізнесу.

Таким чином, частка в бізнесі в Україні при розлученні зазвичай не передається іншому подружжю як нерухомий актив – натомість застосовується механізм компенсації вартості. У чинному законодавстві є загальні норми про спільну власність та розподіл майна, але питання корпоративних прав потребує узгодженого підходу між сімейним та корпоративним правом. Верховний Суд ухвалив ключові принципи: внесені спільні кошти до статутного капіталу стають власністю бізнесу, а право іншого з подружжя – на грошову компенсацію. Оцінка таких прав вимагає врахування не лише сум внесків, а й реальної ринкової вартості і нематеріальних складових (гудвілу).

На практиці існують труднощі з визначенням ціни бізнесу та інтерпретацією вкладу подружжя. Лише комплексне застосування інтересів рівності прав, добросовісності сторін та справедливості дозволить забезпечити розумний баланс: одна сторона не повинна безоплатно нажитися на ресурсах іншої, а водночас кожен з подружжя повинен отримати ту частку вартості бізнесу, що справедливо відповідає його внескам у сім'ю. Надійне вирішення цієї проблематики потребує як удосконалення законодавства (для чіткого регулювання корпоративних прав при поділі), так і стабільної єдності у судовій практиці щодо оціночних методик і підходів.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III. Редакція від 19.12.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947–14#Text (дата звернення: 10.05.2025.).

2. Постанова КЦС ВС від 11.12.2019 р. у справі Nº 638/19826/15-ц. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezentatsiia_Stupak_2021_11_18.pdf (дата звернення: 10.05.2025.).
3. Постанова ВСУ від 03.07.2013 р. у справі Nº6-61цс13. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/PREZ_Vronska_25_11_2021.pdf#:~:text=Розпорядження%20часткою%20без%20згоди%20другого,права%20спільної%20сумісної%20власності%20подружжя (дата звернення: 10.05.2025.).
4. Постанова КЦС ВС 09.02.2019 р. у справі № 607/6271/17. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/Prezentatsiia_Stupak_2021_11_18.pdf (дата звернення: 10.05.2025.).
5. Постанова ВСУ від 23.01.2024 р. у справі № 523/14489/15-ц. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/116920101(дата звернення: 10.05.2025.).

***Науковий керівник*:** к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Коробцова Н. В.

Володимир СОЛЬСЬКИЙ,
ПВНЗ «Європейський університет»,
аспірант 3 курсу

ПОНЯТТЯ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТУ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ

В Україні інститут банкрутства фізичних осіб остаточно запрацював лише з прийняттям у 2019 році Кодексу України з процедур банкрутства, тому його практичне застосування ще формується, а законодавство потребує вдосконалення.

В той же час, відсутність єдиного чіткого підходу до визначення поняття банкрутства (неплатоспроможності) фізичної особи та його ознак призводить до неоднозначності у правозастосуванні, суперечливості судової практики та різного трактування цього явища суб'єктами правовідносин.

Р. Б. Поляков формулює наступне поняття відносин банкрутства: це відносини, безпосередньо пов'язані зі справою про банкрутство; які

носять публічний характер; суб'єктами яких виступають одноосібно єдиний неплатоспроможний боржник (у нашому випадку це фізична особа) та необмежене коло кредиторів, які мають спільний правовий зв'язок у вигляді грошових вимог до боржника, а у випадках, передбачених законом, також інші процесуальні фігури; які стосуються всього майна боржника та спрямовані на спільне (конкурсне) погашення цих вимог, що мають, як правило, обмежену простором України сферу дії та регулюються комплексом матеріальних і процесуальних норм [4, с. 73].

Відповідно до статті 1 КУзПБ, термін «неплатоспроможність» трактується як неспроможність боржника виконати після настання встановленого строку грошові зобов'язання перед кредиторами не інакше, як через застосування процедур, передбачених цим Кодексом [3].

Водночас поняття «банкрутство» у тій же ст. 1 КУзПБ означає визнану господарським судом неспроможність боржника відновити свою платоспроможність за допомогою процедури санації та реструктуризації і погасити встановлені у порядку, визначеному цим Кодексом, грошові вимоги кредиторів інакше, ніж через застосування ліквідаційної процедури або процедури погашення боргів боржника [3].

У випадку з фізичними особами поняття банкрутства часто пов'язують із можливістю списання непогашених боргів після завершення відповідної процедури. Іншими словами, фізична особа може бути звільнена від своїх фінансових зобов'язань. Проте для юридичних осіб така опція є неможливою. Якщо компанія не здатна задовольнити вимоги кредиторів, застосовується процедура ліквідації, що призводить до припинення її діяльності як юридичної особи.

Окремого визначення банкрутства фізичної особи КУзПБ не містить. Однак, базуючись на його основних положеннях, можна припустити, що банкрутство фізичної особи означає процедуру врегулювання боргів цієї особи через ліквідацію її майнових активів після офіційного визнання її банкрутом.

У Книзі п'ятій КУзПБ, яка іменована «Відновлення платоспроможності фізичної особи», розглядаються питання банкрутства фізичних осіб. Однак одразу помітні неточності в термінології, на які вдало звертає увагу І. А. Бутирська. По-перше, на відміну від попереднього Закону України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом», назва нового Кодексу не повністю відображає його

зміст. У назві КУзПБ йдеться лише про «процедури банкрутства», без згадки про відновлення платоспроможності боржника [2, с. 90].

Можна припустити, що відновлювальні процедури є частиною процесу банкрутства, однак Кодекс не містить чіткого визначення поняття «процедури банкрутства» і майже не використовує цей термін. Натомість у статті 6 КУзПБ йдеться про «судові процедури, які застосовуються щодо боржника». Стаття 9, яка має назву «Оскарження судових рішень у процедурі банкрутства», не містить ані визначення цього поняття, ані пояснення його змісту. Водночас у статті 33 КУзПБ з'являється інший термін – «процедури відновлення платоспроможності», що використовується, наприклад, у пункті 9 частини 1: «Саморегулівна організація арбітражних керуючих: здійснює інформування суспільства про практику та проблемні питання у процедурах відновлення платоспроможності» [3].

Сучасний підхід до ідентифікації ознак базується на концепції конкурсного права. Тому основними характеристиками правовідносин, спрямованих на врегулювання проблем заборгованості, є такі:

1) Об'єктом правового регулювання відповідними нормативно-правовими актами виступає стійка неплатоспроможність.

2) Передбачені законодавством процедури поширюються на кредиторів, чиї зобов'язання виникли до ініціювання судового провадження або початку процедури позасудового врегулювання заборгованості.

3) Ключовою юридичною подією в судовому процесі є констатація факту банкрутства особи [1, с. 31].

Аналізуючи ці поняття, можна дійти висновку, що неплатоспроможність є початковим етапом, який може призвести до банкрутства. Інакше кажучи, неплатоспроможна особа ще має шанс відновити своє фінансове становище, тоді як банкрутство для юридичних осіб означає ліквідацію з відповідною процедурою розподілу активів, а для фізичних осіб – застосування механізму погашення боргів.

Список використаних джерел:

1. Бірюков О. М. Конкурсне право. Алерта. Київ, 2020. 202 с.
2. Бутирська І. А. Банкрутство фізичних осіб: проблеми теорії та практики. Економіка та право. 2021. №1. С. 89–95.
3. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 №2597-VIII. Відомості Верховної Ради, 2019. №19. С. 74.

4. Поляков Р. Б. Сутність відносин банкрутства (неплатоспроможності). Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. 2023. №2. С.63–73.

Науковий керівник: Тимошенко Ольга Анатоліївна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри права ПВНЗ «Європейський університет».

Ганна КАЛЮТА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 4 групи
факультету адвокатури

ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В ОНЛАЙН ТОРГІВЛІ

Розвиток цифрових технологій поступово стає невід'ємною частиною нашого повсякденного життя. Пандемія COVID-19, запровадження воєнного стану та постійна небезпека, спричинена ракетними обстрілами, лише посилили актуальність онлайн-торгівлі як безпечної, зручної та доступної форми споживання товарів і послуг.

У таких умовах більшість споживачів звертаються до електронної комерції. Водночас, це породжує низку викликів, з якими покупці змушені стикатися у цифровому середовищі. Зокрема, йдеться про порушення прав споживачів під час онлайн-покупок. Найчастіше такі порушення пов'язані з взаємодією з невідомими або анонімними продавцями, що значно підвищує ризики недобросовісної поведінки в електронній торгівлі.

У цьому контексті постає ключове питання дослідження – як забезпечити належний рівень правового захисту споживача при здійсненні онлайн-покупок? Особливу увагу варто звернути на проблему дисбалансу у правовідносинах, коли споживач об'єктивно є найбільш слабким учасником договірних відносин.

На практиці можна спостерігати численні приклади порушень прав споживачів в Інтернеті. Серед найпоширеніших: відмова у поверненні або обміні товару; ненадання повної чи достовірної інформації; зміна ціни під час доставки; недобросовісні акції; затримки доставки; неможливість встановлення особи продавця; складна або заплутана процедура повернення коштів [1].

Разом з тим, незалежно від форми придбання – онлайн чи офлайн – кожен споживач має гарантовані законом права. Їх забезпечують, зокрема, положення Конституції України, Цивільного кодексу України, Закону України «Про захист прав споживачів», Закону України «Про електронну комерцію».

Зокрема, вказаним правовідносинам притаманне укладення договору купівлі-продажу між споживачем і продавцем [2].

Згідно з пунктом 8 та 11 ст. 1 Закону України «Про захист прав споживачів», договір укладається *на відстані* за допомогою засобів дистанційного зв'язку (мережа Інтернет). Саме тому особливої уваги набуває аналіз правового статусу суб'єктів Інтернет-торгівлі [4].

Традиційно учасниками таких правовідносин є продавець і покупець. Правовий статус продавця (виконавця, постачальника), що здійснює продаж товарів чи надає послуги через мережу Інтернет, регулюється, зокрема, статтею 7 Закону України «Про електронну комерцію». Відповідно до законодавства, на продавця покладено обов'язок надати повну і достовірну інформацію, яку споживач має змогу детально вивчити до укладення договору [3].

Зокрема, продавець повинен повідомити:

- повне найменування та ідентифікаційний код (для юридичних осіб), або ПІБ, місце реєстрації та проживання, а також податковий номер (для ФОП);
- адресу Інтернет-магазину та електронної пошти;
- наявність ліцензії (якщо діяльність підлягає ліцензуванню);
- умови доставки, її вартість, а також чи включено податки до ціни товару;

інші обов'язкові дані згідно зі статтею 13 Закону України «Про захист прав споживачів» [4].

Ця інформація повинна бути розміщена на веб-сайті продавця у зручному для ознайомлення форматі. Окрім цього, законодавство передбачає дотримання продавцем вимог, щодо захисту інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах, безпеки електронних розрахунків, захисту персональних даних, а також обов'язкове дотримання прав споживачів.

Варто окремо звернути увагу й на правовий статус покупця. Відповідно до статті 8 Закону України «Про електронну комерцію», покупець у цифровому середовищі, має такі ж права та обов'язки,

як і споживач у звичайній торгівлі [3]. Його інтереси додатково гарантуються положеннями статей 12 і 13 Закону України «Про захист прав споживачів» [4].

Однак, попри формальну рівність сторін договору, на практиці така рівноправність часто носить фіктивний характер. Особливо це відчутно в умовах онлайн-середовища, де споживач, як правило, не має змоги впливати на умови договору, приймаючи їх шляхом натискання кнопки, часто без належного усвідомлення змісту.

Окрім цього, в електронній комерції споживачеві часто недоступний контрагент (наприклад, у разі купівлі на маркетплейсі, де юридичною особою є лише адміністратор, а фактичний продавець – невідомий ФОП). Ситуацію ускладнює й наявність інформаційної асиметрії – продавець володіє набагато більшим обсягом інформації, зокрема й про самого покупця, застосовуючи алгоритми персоналізації цін та маркетингу. Усе це підвищує цифрові ризики: шахрайство, злами облікових записів, фейкові сайти, які, як правило, лягають на плечі споживача.

Враховуючи викладене, постає потреба в офіційному визнанні споживача в онлайн-торгівлі спеціальним суб'єктом – «слабкою стороною договору». Це, у свою чергу, має сприяти: внесенню до Цивільного кодексу України норми, яка б визнавала особливий статус споживача в цифрових правовідносинах; розробленню доктрини цифрової добросовісності, яка встановлюватиме межі дозволеної поведінки продавців; імплементації положень Директиви ЄС 2019/2161 (про недобросовісні умови в споживчих договорах), яка визначає підходи до запобігання використанню підприємцями несправедливих, надмірно обтяжливих або незбалансованих умов у договорах зі споживачами; імплементації акту про цифрові послуги (Digital Services Act, DSA) – регламенту ЄС, що встановлює нові правила для онлайн-платформ з метою боротьби з незаконним контентом, забезпечення прозорості онлайн-реклами та протидії дезінформації контентом, забезпечення прозорості онлайн-реклами та протидії поширенню дезінформації.

Отже, цифрове середовище кардинально трансформує характер договірних правовідносин. Це вимагає переосмислення класичних підходів цивільного права та створення механізмів спеціального захисту споживача в електронній комерції. Лише в такий спосіб можна досягти реального балансу інтересів усіх учасників ринку та забезпечити довіру до цифрових платформ.

Список використаних джерел:

1. Бондарчук М. Є. Особливості захисту прав споживачів в інтернет-торгівлі. *Підприємництво і торгівля*. 2022. № 33. С. 16–22. URL: http://journals-lute.lviv.ua/index.php/pidpr-torgi/article/view/1155/1090 (дата звернення: 18.04.2025).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 18.04.2025).
3. Про електронну комерцію : Закон України від 03.09.2015 р. № 675-VIII. Дата оновлення: 01.01.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/675–19#Text (дата звернення: 18.04.2025).
4. Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 р. № 1023-XII. Дата оновлення: 24.12.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1023–12#Text (дата звернення: 18.04.2025).

Науковий керівник: Коробцова Наталія Василівна, доцентка, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Даниїл ДАЦІЙ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 1 групи
факультету прокуратури

УДАВАНИЙ ПРАВОЧИН: ХАРАКТЕРИСТИКА, ПРИЧИНИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ

Правочин є однією із центральних категорій цивільного права. Цивільний кодекс України (далі – ЦКУ) визначає його як дії конкретної особи, що спрямовані на набуття, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків. При цьому, правочин може бути наслідком дій однієї особи (односторонній) або наслідком узгодженої волі кількох сторін (двосторонній або ж договір). Досить часто виникає ситуація, коли учасники цивільно-правових відносин вчиняють правочини із порушенням вимог законодавства. Для таких випадків ЦКУ передбачає правові наслідки,

що наступають внаслідок таких порушень. Вчинення правочину із явним порушенням вимог закону є негативним явищем. Так чи інакше, практика і сьогодні рясніє випадками вчинення таких правочинів, тому часто постає питання про те, як його визначити, які правові наслідки настануть для сторін такого правочину, а отже дослідження цієї тематики є актуальною і досі. Одним із правочинів, що вчинені із порушенням вимог закону є передбачене статтею 235 ЦКУ вчинення удаваного правочину. Оскільки ж однієї з основних вимог, що ставиться цивільним законодавством до правочинів є їх відповідність внутрішній волі учасників, то укладення таких правочинів є також явищем небажаним та вкрай негативним. З огляду на вище вказане, аналіз причин вчинення такого правочину, його правових наслідків разом із практикою, що наявна сьогодні, є необхідним.

Виходячи із положень ЦКУ, можна дійти висновку, що удаваним є той правочин, який здійснений з метою приховання іншого правочину [1]. Науковці дійшли позиції, що у даному випадку слід розглядати два правочини, тобто удаваний, який сторони вчинили, а також реальний, тобто той, що сторони мали на меті приховати. Тут необхідно звернути увагу на те, що воля всіх учасників такого правочину має бути спрямована на приховання реального правочину. Тобто, спрямування волі сторін на досягнення мети, що передбачена вчиненим правочином взагалі виключає можливість існування удаваного правочину. Тому і суд повинен досліджувати у комплексі як вчинений правочин, так і той, що реально мали на меті його сторони, якщо такий мав місце. Так, при встановленні факту наявності удаваного правочину, відповідно до положень статті 235 ЦКУ, удаваний правочин завжди визнається недійсним, а правовідносини будуть регулюватися тими правилами, що передбачені для правочину, який сторони приховали [1], проте лише в тому випадку, якщо він буде дійсним, оскільки за результатами судового розгляду може бути встановлено, що реальний правочин за наявних обставин також буде недійсним, на що також дуже важливо звертати увагу [2, С. 118–120]. Також необхідні вказати, що удаваний правочин покликаний маскувати справжню волю осіб, а не приховувати сторону правочину, оскільки такої конструкції не передбачено цивільним законодавством, а отже посилатися на цю обставину як на підставу недійсності правочину з огляду на його удаваність є неправильним,

такий висновок був наведений у Постанові КЦС ВС від 14 лютого 2022 року у справі № 346/2238/15-ц [3].

Окремо також слід дослідити питання про те, з якою метою вчиняються такі правочини. Насправді, мети може бути дві: 1.) обхід заборони вчинення певного правочину в умовах, що склалися; 2.) обхід обмежень, що встановлені певним видом правочинів. Причина ж перш за все полягає у недосконалості законодавства, а насамперед – наявності великої кількості прогалин у ньому. У контексті цього питання варто проаналізувати реальні прецеденти. Доволі частим та типовим випадком вчинення удаваних правочинів є укладення договору міни частини квартири або житлового будинку з метою приховати договір купівлі-продажу та обійти право переважної покупки. Так у Постанові КЦС ВС від 12 лютого 2025 року у справі № 761/36779/20 було розглянуто справу, у якій було обміняно частку квартири на ноутбук із значною доплатою (96% вартості частки). Очевидно, що метою укладення договору міни був обхід вимог законодавства щодо переважного права купівлі частки у праві спільної сумісної власності співвласниками. Верховний Суд дійшов висновку, що цей ноутбук не має ніяких унікальних властивостей, які б зумовили бажання обміну частки квартири на нього, а значний розмір доплати свідчить про те, що сторони мали на меті укладення договору купівлі-продажу, тому, у даному випадку було вчинено удаваний правочин і, як наслідок, до укладеного договору повинні застосовуватися правила, що стосуються договорів купівлі-продажу, а права співвласників за таких умов були порушені [4].

Дуже часто удавані правочини вчиняються у сфері земельних правовідносин. Зумовлено це тим, що власниками земель сільськогосподарського призначення можуть бути лише деякі категорії осіб. Раніше ці правила були ще більш жорсткими. До 1 січня 2024 року існував мораторій на заборону купівлі земель сільськогосподарського призначення юридичними особами [5]. Задля обходу цих обмежень, між власниками таких земель та юридичними особами укладалися довгострокові договори оренди землі, які згідно із статтею 19 ЗУ «Про оренду землі» можуть бути укладені на строк до 50 років [6], при цьому виплата платежів за весь період оренди здійснювалась відразу, що не притаманно для договорів оренди. Крім того, іноді власники таких земель складали заповіти на користь юридичних осіб, з якими укладався договір. Суди вочевидь визна-

вали такі правочини удаваними, оскільки вони приховують волю осіб на укладення договорів купівлі-продажу, а їх в подальшому визнавали недійсними, оскільки юридичні особи не могли бути їх сторонами. Таким же чином обходили обмеження на максимальний сукупний розмір земельних ділянок сільськогосподарського призначення, який становив 100 га, у власності однієї фізичної особи [5]. Хоч ці мораторії зараз і не діють, проте небезпека вчинення подібних правочинів все ще зберігається, оскільки іноземці не можуть бути власниками таких земель, але можуть набувати їх у власність за заповітом, а також їм може бути передана земля у користування за договором оренди.

Велику практичну проблему складає також питання про те, як довести удаваність правочину, оскільки тягар доведення покладається на особу, що звернулася до суду з позовною заявою, а отже є заінтересованою у тому, щоб правочин визнали удаваним. Єдиної думки щодо цього питання не існує, проте у кожній подібній справі потрібно досліджувати всі обставини. Тобто, як саме вчинявся правочин, якою була подальша поведінка його сторін, а також звертати увагу на те, що саме сторони могли обійти вчинивши удаваний правочин. Тому першочерговим у даному випадку є встановлення факту настання інших правовідносин між сторонами, аніж ті, що були передбачені здійсненим правочином. Доведення цього факту і є основоположним для вирішення подібних справ.

Отже, вчинення удаваних правочинів є вкрай негативним для суспільства явищем та досі є гострою проблемою на практиці. Небезпека укладення договорів, які покликані приховати реальний договір, який особи мають на меті укласти, все ще зберігається. Вирішення цього питання потребує значної законодавчої роботи, оскільки лише за допомогою виправлення наявних у законодавстві прогалин можна остаточно вирішити питання удаваних правочинів. Поки можливість їх вчинення зберігається, необхідно ретельно досліджувати кожну справу на предмет порушення вимог законодавства.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text

2. Давидова І. В. Недійсність удаваного правочину: проблеми теорії і практики. Часопис цивілістики. 2014. № 16. С. 118–121.
3. Постанова Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 14.02.2022 у справі № 346/2238/15-ц. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/103844331.
4. Постанова Першої судової палати Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 12.02.2025 у справі № 761/36779/20. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125162323.
5. Земельний кодекс України : Кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III : станом на 7 лют. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768–14#Text.
6. Про оренду землі : Закон України від 06.10.1998 № 161-XIV : станом на 8 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161–14#Text.

Науковий керівник: Янишен Віктор Петрович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки.

Данило КАЛЕНИК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 4 групи
факультету прокуратури

ПРОФЕСІЙНИЙ ЗБЕРІГАЧ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У цивільному праві інститут зберігання відіграє важливу роль як засіб реалізації майнових інтересів особи. Особливе місце посідає правове становище професійного зберігача, для якого законодавець встановлює підвищений стандарт відповідальності.

Відповідно до ст. 936 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), за договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності. Зберігач може бути профе-

сійним, якщо здійснює свою діяльність на підприємницьких засадах [1].

Його відповідальність, у порівнянні зі звичайним зберігачем, є більш суворою. Так, виходячи з положень ч. 2 ст. 950 ЦК України професійний зберігач відповідає за втрату (нестачу) або пошкодження речі, якщо не доведе, що це сталося внаслідок непереборної сили, або через такі властивості речі, про які зберігач, приймаючи її на зберігання, не знав і не міг знати, або внаслідок умислу чи грубої необережності поклажодавця [1].

Суб'єкти, що надають професійні послуги зі зберігання можуть бути різними за своїм правовим статусом та видом діяльності. Узагальнюючи думку науковців, можна сказати, що професійні зберігачі мають відповідати таким ключовим критеріям:

1) достатній обсяг дієздатності;

2) статус зареєстрованого суб'єкта господарювання;

3) ведення діяльності зі зберігання як основної або єдиної;

4) передбаченість відповідного виду діяльності в установчих документах.

Наявність та поєднання цих критеріїв дає змогу визначати зберігача, як професійного.

У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 15.04.2020 у справі № 643/14079/17 були сформульовані важливі висновки щодо професійного зберігача. Зокрема, Верховний Суд вказав, що сам факт укладення відплатного договору зберігання не свідчить автоматично про статус зберігача як професійного. Правильне визначення правового статусу сторони (зберігач чи професійний зберігач) безпосередньо впливає на перелік обставин, які можуть виключити відповідальність за втрату речі [2].

За загальним правилом за втрату речі під час строку зберігання зберігач відповідає, якщо:

- відбулося порушення обов'язку повернути поклажодавцеві річ у схоронності;
- поклажодавцеві завдано збитків у вигляді втрати речі;
- наявний причинний зв'язок між діяннями зберігача і негативними наслідками, що виявились результатом таких діянь;
- вини зберігача в настанні щодо речі негативних наслідків, яка проявилась у будь-якій формі, тобто умислу чи необережності зберігача до невиконання чи неналежного виконання своїх обов'язків.

Натомість професійний зберігач має довести, що річ втрачена внаслідок непереборної сили або через такі властивості речі, про які зберігач, приймаючи її на зберігання, не знав і не міг знати, або внаслідок умислу чи грубої необережності поклажодавця. У всіх інших випадках, навіть якщо вини професійного зберігача немає, він зобов'язаний відшкодувати збитки поклажодавцеві.

Відповідальність без вини професійного зберігача можлива лише за наявності доказів професійного характеру діяльності зберігача. Кваліфікуючою ознакою професійного зберігача є саме здійснення зберігання як підприємницької діяльності.

Розмір збитків у разі втрати речі має доводити поклажодавець. У постанові Верховного Суду від 12 березня 2019 року у справі №920/715/17 зроблено висновок, що збитки – це об'єктивне зменшення будь-яких майнових благ сторони, що обмежує його інтереси, як учасника певних господарських відносин і проявляється у витратах, зроблених кредитором, втраті або пошкодженні майна, а також у не одержаних кредитором доходах, які б він одержав, якби зобов'язання було виконано боржником [3].

Саме від визначення правової природи відносин, що виникли між сторонами, залежить обсяг обов'язків щодо забезпечення схоронності речі, а також умови настання відповідальності у разі її втрати чи пошкодження.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 №435-IV. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 03.05.2025).
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 15.04.2020 у справі №643/14079/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88857167 (дата звернення 03.05.2025).
3. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 12.03.2019 у справі №920/715/17. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/81013412 (дата звернення 03.05.2025).

Науковий керівник: Янишен Віктор Петрович, к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки.

***Даніїл ІБРАГІМОВ*,**
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 4 курсу, 10 групи
факультету прокуратури

ПРЕВЕНТИВНА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ БОРЖНИКА

Важливим напрямком розвитку та подальшої інтеграції України у світову економіку є створення сприятливих умов для суб'єктів підприємницької діяльності, що в свою чергу потребує впровадження ефективного механізму процедури банкрутства та відновлення платоспроможності боржника, які забезпечують стабільність та визначеність у підприємницькій діяльності. Кодекс України з процедури банкрутства (далі – Кодекс) встановлює умови та порядок відновлення платоспроможності боржника – юридичної особи або визнання його банкрутом з метою задоволення вимог кредиторів, а також відновлення платоспроможності фізичної особи [1].

Аналіз положень Кодексу дозволяє виділити основні процедури, спрямовані на задоволення вимог кредиторів боржника, до яких відноситься: розпорядження майном боржника, санація та ліквідація.

Під розпорядженням майном розуміється система заходів щодо нагляду та контролю за управлінням і розпорядженням майном боржника з метою забезпечення збереження, ефективного використання майнових активів боржника, здійснення аналізу його фінансового стану, а також визначення наступної процедури (санації чи ліквідації).

Санація – система заходів, передбачених Кодексом, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою відновлення платоспроможності боржника, спрямованих на оздоровлення фінансово-господарського стану боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів.

Ліквідація – припинення суб'єкта підприємницької діяльності без правонаступництва.

Вважаємо, що лише перші дві з зазначених процедур мають чітко виражений відновлювальний характер, адже саме вони, окрім задоволен-

ня вимог кредиторів, також спрямовані на відновлення платоспроможності боржника, зокрема, його підприємницької діяльності.

Водночас, забезпечення економічного потенціалу держави та гармонізація українського законодавства із правом Європейського Союзу потребує подальшого реформування законодавства у сфері банкрутства, а саме впровадження механізму недопущення виникнення та врегулювання неплатоспроможності боржника – процедури превентивної реструктуризації. Необхідно зазначити, що подібні процедури існують та ефективно використовуються у країнах Європейського Союзу. Саме тому Законом України «Про внесення змін до Кодексу України з процедур банкрутства та деяких інших законодавчих актів України щодо імплементації Директиви Європейського парламенту та Ради Європейського Союзу 2019/1023 та запровадження процедур превентивної реструктуризації» Кодекс було доповнено новою книгою, якою регулюється вищезазначена процедура. Під превентивною реструктуризацією розуміється система організаційно-господарських, управлінських, інвестиційних, технічних, фінансово-економічних, правових заходів, які, на відмінну від інших передбачених Кодексом процедур, спрямовані на недопущення або запобігання неплатоспроможності боржника та можуть включати заходи щодо зміни складу, умов або структури активів та зобов'язань боржника, а також будь-які необхідні операційні зміни чи комбінацію цих елементів, які здійснюються згідно з планом превентивної реструктуризації.

Відповідно до положень Кодексу процедура превентивної реструктуризації вводиться за ініціативою боржника. При цьому кредитори, члени органів управління боржника або його представник у разі наявності у них інформації щодо неплатоспроможності боржника або її загрози мають право порушити перед ним питання введення зазначеної процедури. Разом із тим слід підтримати тих науковців, які звертають увагу на відсутність у Кодексі механізму відповідальності боржника за невмотивоване відхилення таких звернень, якщо у майбутньому банкрутство буде все ж таки ініційоване [2, с. 131].

Одним із головних елементів процедури превентивної реструктуризації, який забезпечує реальну можливість відновлення платоспроможності боржника, є застосування до нього основних та додаткових засобів захисту, метою яких є сприяння проведенню переговорів між боржником та кредиторами щодо розроблення та схвалення плану превентивної реструктуризації, забезпечення можливості його подальшого виконання.

З моменту відкриття процедури превентивної реструктуризації боржника застосовуються такі основні заходи захисту боржника: а) стосовно боржника не може бути відкрито провадження у справі про банкрутство; б) зупиняється нарахування штрафів та інших фінансових санкцій за зобов'язаннями боржника перед залученими кредиторами; в) будь-яке відчуження та розпорядження майном боржника (крім розпорядження майном у рамках звичайної господарської діяльності) здійснюються виключно в порядку, передбаченому планом превентивної реструктуризації; г) збільшення (зменшення) статутного капіталу боржника, вихід учасника з боржника – товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю може здійснюватися виключно в порядку, передбаченому планом превентивної реструктуризації.

Додаткові заходи захисту застосовуються господарським судом за наявністю вмотивованої заяви боржника. Такими заходами є: а) заборона примусового стягнення з боржника коштів чи майна на підставі виконавчих документів, крім випадків перебування виконавчого провадження на стадії розподілу стягнутих з боржника грошових сум (у тому числі одержаних від продажу майна боржника), а також стягнення заборгованості із заробітної плати, аліментів, відшкодування шкоди, завданої каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи; б) заборона звернення стягнення на предмет застави (іпотеки).

План превентивної реструктуризації містить інформацію про боржника та його фінансовий стан, грошові зобов'язання, кредиторів, активи, конкретні заходи плану та строк їх виконання, обґрунтування того, що він має перспективу та відповідає інтересам кредиторів тощо. Кодексом передбачено низку можливих заходів, що можуть бути включенні до плану реструктуризації, а саме: реорганізація або перепрофілювання активів боржника; реструктуризація зобов'язань боржника, зокрема відстрочення, розстрочення або прощення боргу чи його частини; залучення нового фінансування; продаж частини майна боржника; збільшення статутного капіталу боржника за рахунок додаткових внесків та інші заходи.

Боржник повинен неухильно дотримуватися передбачених планом реструктуризації заходів та обмежень, оскільки невиконання плану є підставою для закриття господарським судом процедури превентивної реструктуризації.

Введення процедури превентивної реструктуризації в Кодекс України з процедур банкрутства відповідає досвіду країн Європейського

Союзу, що може забезпечити ефективний спосіб задоволення вимог кредиторів та відновлення платоспроможності боржника.

Список використаних джерел:

1. Кодекс України з процедур банкрутства: Закон України від 18.10.2018 р. № 2597-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 19. Ст. 74.
2. Циганович О. В. Превентивна реструктуризація боргів як спосіб запобігання банкрутству. *Правничий часопис Донецького національного університету імені Василя Стуса.* 2024. № 2. С. 127–139.

Науковий керівник: Борисов Ігор Вячеславович, к. ю. н., асистент кафедри господарського права Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого.

Дар'я ТРОФІМОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 5 групи
факультету прокуратури

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ № 4292-IX «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ПОСИЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДОБРОСОВІСНОГО НАБУВАЧА»

Нещодавно прийнятий Закон України «Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача» від 12 березня 2025 року № 4292-IX (далі – Закон № 4292-IX), що вносить зміни до Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) та інших актів щодо посилення захисту прав добросовісного набувача, знаменує собою суттєвий поворот у регулюванні майнових відносин [1]. Опублікований 8 квітня 2025 року, цей закон покликаний зміцнити правову визначеність для власників нерухомості, особливо тієї, що колись перебувала у державній чи комунальній власності, та захистити інтереси осіб, які придбали майно на ринку, не знаючи про можливі вади у його попередній історії відчуження.

Ключовою новелою закону є суттєве обмеження права держави та територіальних громад витребувати нерухоме майно у добросовісних набувачів (тих, хто придбав майно за плату, не знаючи і не маючи змоги знати про відсутність права на відчуження у продавця). Нова редакція статті 388 ЦК України встановлює загальний 10-річний граничний строк, після спливу якого таке витребування стає неможливим [2]. Цей строк починає свій відлік від моменту реєстрації права власності першим приватним набувачем або від дати фактичного передання майна, якщо на той момент реєстрація не вимагалася, і не переривається в разі подальшої зміни власників. Водночас закон передбачає важливі винятки: 10-річне обмеження не поширюється на випадки, коли йдеться про об'єкти критичної інфраструктури, стратегічні об'єкти державної власності, землі оборони, об'єкти природно-заповідного фонду, гідротехнічні споруди (за наявності підтвердних документів про їх статус на момент вибуття) чи пам'ятки культурної спадщини, що не підлягали приватизації [2].

Крім того, майно в принципі не може бути витребуване у добросовісного набувача, якщо воно було продане в порядку виконання судових рішень або на електронному аукціоні під час приватизації.

Іншим революційним положенням є запровадження обов'язкового механізму компенсації добросовісному набувачеві у разі витребування у нього нерухомості на користь держави чи громади (нова частина 5 статті 390 ЦК України) [2]. Відтепер суд може ухвалити рішення про витребування майна лише за умови, що позивач (державний орган чи прокурор) попередньо вніс на депозитний рахунок суду кошти, що дорівнюють оцінній вартості цього майна на дату подання позову. Ці кошти потім автоматично перераховуються добросовісному набувачеві як компенсація, без необхідності подавати окремий позов.

Держава ж, компенсувавши вартість, отримує право регресної вимоги до особи, з вини якої майно незаконно вибуло з її володіння. Цей механізм, підкріплений змінами до процесуальних кодексів, кардинально змінює підхід до вирішення таких спорів. Важливо, що ключові норми закону, зокрема щодо компенсації та обчислення 10-річного строку, мають зворотну дію в часі за певних умов.

Безперечно, такі зміни зумовлюють низку позитивних результатів. Насамперед це суттєве підвищення правової визначеності та стабільності цивільного обороту. Власники нерухомості, особливо придбаної на вторинному ринку, отримують значно сильніші гарантії захисту своїх прав

від претензій держави, пов'язаних із давніми порушеннями під час приватизації. Добросовісні набувачі тепер захищені не лише від самої можливості витребування майна після 10 років, але й фінансово – через механізм компенсації. Це підвищує справедливість регулювання, адже ризик перекладається з невинуватої особи на державу, яка, зі свого боку, має інструменти для стягнення збитків зі справжніх винуватців. Очікується, що такі гарантії стимулюватимуть ринок нерухомості та інвестиційну привабливість країни.

Водночас реалізація Закону № 4292-IX пов'язана і з певними ризиками та викликами. Існує побоювання, що 10-річний строк може призвести до фактичної легалізації незаконно набутих у минулому активів, якщо вони не підпадають під чітко визначені винятки, що потенційно заподіє шкоду державним та комунальним інтересам. Обов'язкова компенсація створює значне фінансове навантаження на бюджети всіх рівнів, вимагаючи резервування коштів та ефективного механізму їх адміністрування. Практичне застосування винятків із 10-річного правила також може виявитися складним і породжувати нові судові спори щодо класифікації об'єктів. Не слід забувати й про потенційні суперечки щодо оцінки вартості майна для компенсації. Крім того, скорочення строків для оскарження дій державних реєстраторів вимагатиме від громадян та бізнесу більшої оперативності у захисті своїх прав.

Що цікаво, проти Закону виступила громадськість. Зокрема, на сайті Офісу Президента набрала більше 25 тис. підписів петиція до Президента України щодо збереження лісів, прибережних смуг, історико-культурної та історико-архітектурної спадщини шляхом накладення вето на законопроєкт № 12089 [3].

Отже, Закон № 4292-IX є важливим кроком на шляху до зміцнення інституту приватної власності та захисту добросовісних учасників ринку. Проте його успіх та реальний вплив – позитивний чи негативний – значною мірою залежатиме від якості підзаконних актів, ефективності роботи державних органів щодо бюджетування компенсацій та врегулювання регресних вимог, а також від послідовної судової практики, яка має забезпечити справедливий баланс між приватними та публічними інтересами. Загалом, результати прийняття розглянутого нормативно-правового акта складно оцінити й лише час та судова практика його застосування зможуть підтвердити чи спростувати думки юридичної спільноти.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Цивільного кодексу України щодо посилення захисту прав добросовісного набувача : Закон України від 12.03.2025 № 4292-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4292–20#Text (дата звернення: 04.05.2025).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 04.05.2025).
3. Петиція до Президента України щодо збереження лісів, прибережних смуг, історико-культурної та історико-архітектурної спадщини шляхом накладення вето на законопроєкт № 12089. *Електронні петиції – Офіційне інтернет-представництво Президента України*. URL: https://petition.president.gov.ua/petition/243846 (дата звернення: 04.05.2025).

Науковий керівник:, к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Дарина ШЕВЧЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 3 групи
факультету міжнародного та європейського права

ПРИНЦИП СВОБОДИ ДОГОВОРУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

У системі приватного права принцип свободи договору займає ключову позицію, виступаючи основним механізмом реалізації автономії волі учасників цивільних правовідносин. Закріплений у Цивільному кодексі України, цей принцип надає особам можливість самостійно вирішувати питання укладення договорів, вибору контрагентів, визначення умов співпраці та способів виконання зобов'язань. Свобода договору забезпечує не лише гнучкість і адаптивність договірних відносин, але й гарантує рівність сторін. Однак ця свобода не є абсолютною – її межі

визначаються як законодавством, так і моральними та соціальними нормами. Тому вивчення цього принципу є важливим для глибшого розуміння сучасного цивільного права України та його практичного застосування.

Цей принцип закріплений у статті 627 Цивільного кодексу України, яка визначає його основні елементи. Однак питання його сутності впродовж часу залишається предметом дискусій у правовій літературі. Деякі автори, зокрема А. В. Луць, вважають, що принцип свободи договору є основоположним для цивільного права. Інші, такі як С. М. Бервено, трактують його як принцип договірного права. Існує також третя група вчених, які не виділяють цей принцип окремо, а вважають його частиною принципів ініціативності та диспозитивності учасників цивільних правовідносин. Проте, посилаючись на статтю 3 Цивільного кодексу України, варто погодитися з першою групою авторів, які стверджують, що свобода договору закріплена як основна засада цивільного законодавства.

Для більш детального ознайомлення з цим терміном, варто звернути увагу на дисертацію одного з авторів першої групи, в якій А. В. Луць розглядає різні аспекти свободи укладання договору, акцентуючи увагу на таких її проявах: можливість вільно висловлювати свою волю щодо вступу в договірні відносини; вільний вибір форми та умов договору; свобода вибору контрагента; свобода сторін у зміні, розірванні та продовженні терміну дії договорів; а також вільний вибір форм відповідальності за договором; право укладати договори, які не передбачені законодавством, але не суперечать йому; можливість визначення сторонами способів забезпечення виконання зобов'язань [1, с. 54].

Не менш важливим джерелом для узагальнення виступає практика Верховного Суду України. У своєму рішенні від 1 липня 2020 року суд підкреслив принцип свободи договору, який надає особі право укладати договори та здійснювати будь-які законні дії для створення, зміни або припинення цивільних прав і обов'язків. Верховний Суд зазначив, що для законності таких дій не потрібно мати пряму вказівку в законі. Важливу роль відіграє лиш те, аби ці дії не були заборонені [2].

Акцентуючи все ж таки увагу на чинне законодавство, зміст свободи договору в Україні детально викладено в статті 627 Цивільного кодексу, яка, посилаючись на статтю 6, визначає взаємозв'язок між актами цивільного законодавства та договорами. Ця стаття окреслює елементи принципу свободи договору, в яких сторони мають право на власний вибір.

Таким чином, суть цього принципу виявляється, зокрема, у свободі особи вільно укладати договірні відносини, самостійно обирати контрагента та визначати структуру і тип договірного зв'язку [3].

Сторони цивільних правовідносин самостійно визначають, укладати їм договір чи ні, а також з ким із партнерів вступати в договірні відносини. Це означає, що вибір контрагента та питання встановлення договірних відносин вирішуються самими сторонами. Однак, як виняток, закон може встановлювати певні обмеження щодо вибору контрагентів. Примусове укладення договорів допускається лише в окремих випадках, прямо передбачених законодавством.

Диспозитивні начала виявляються в можливості сторін самостійно обирати тип договору, який регулюватиме їхні взаємини. Вони можуть вибрати договір, передбачений законом (наприклад, договір купівлі-продажу, поставки чи мін), або ж укласти договір, який не має прямого законодавчого визначення. Таким чином, підтверджується положення статті 11 Цивільного кодексу України, що цивільні права та обов'язки можуть виникати з дій осіб, які не регулюються цивільним законодавством, але за аналогією створюють цивільні права та обов'язки [3].

Сторони мають можливість укладати договори, які поєднують ознаки кількох видів (змішані договори). Прикладом таких договорів є інвестиційні угоди у сфері будівництва, що включають елементи договорів купівлі-продажу, підряду та позики. Аналізуючи зміст частини 2 статті 628 Цивільного кодексу України, можна зробити висновок, що на змішаний договір поширюються певні обмеження, встановлені цивільним законодавством для відповідних видів договорів, якщо інше не передбачено самим договором або не випливає з його суті [3].

Принцип свободи договору також проявляється в можливості сторін визначати способи забезпечення своїх зобов'язань, а також встановлювати форми або ж міри відповідальності за їх порушення, включаючи розмір чи обсяг застосовуваних санкцій та інші не менш важливі аспекти.

Варто підкреслити те, що свобода договору не є абсолютною чи безмежною. Вона обмежена чинними нормативними актами, звичаями ділового обороту, а також дії сторін повинні базуватися на принципах добросовісності, справедливості та розумності [4].

Отже, на основі вищевказаної інформації, варто зробити висновок, що принцип свободи договору є одним із основоположних аспектів ци-

вільного права України, що надає учасникам правовідносин можливість самостійно визначати зміст своїх договірних зобов'язань. Цей принцип втілює основні засади приватного права – автономію волі, рівність сторін та заборону свавільного втручання держави у приватні справи. Водночас слід пам'ятати, що свобода договору не є безмежною: її реалізація повинна відбуватися в межах чинного законодавства, моральних норм і принципу добросовісності.

Список використаних джерел:

1. Луць А. В. Свобода договору в цивільному праві України : дис… канд. юрид. наук: 12.00.03 / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Л., 2001. 166 с.
2. Постанова Верховного Суду від 1 липня 2020 року у справі № 816/378/16. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 90458930.
3. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/435–15#n14.
4. Євдокименко Д. Свобода договору та її обмеження в цивільному праві України / / Юридичний журнал. – № 5. – 2008. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.justinian.com.ua/artide.php?id=2931.

Науковий керівник: Тупицька Є. О., кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Діана КАНАХА,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 групи, 3 курсу,
факультету міжнародного та європейського права

ГАРМОНІЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Актуальність теми гармонізації цивільного законодавства України з правом Європейського Союзу зумовлена стратегічним курсом нашої країни

на євроінтеграцію. У процесі наближення до стандартів ЄС Україна стискається з необхідністю модернізації нашої правової політики. Зокрема виникає така необхідність у сфері цивільного права, яке є основою регулювання майнових та особистих немайнових відносин. Європейське цивільне право формує високі стандарти правового регулювання, які забезпечують ефективний захист прав суб'єктів приватного права, а також сприяють розвитку ринкової економіки та підтримують стабільність правовідносин.

Гармонізація цивільного законодавства є однією з ключових вимог Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що забезпечує наближення правових стандартів до acquis communautaire.

Україна має інтегрувати такі принципи, як добросовісність, пропорційність, автономія волі, що лежать в основі цивільного права країн ЄС. Важливо адаптувати національне законодавство до положень, напрацьованих у контексті Principles of European Contract Law (PECL).

Європейське право споживача передбачає високий рівень захисту, прозорість інформації та механізми позасудового врегулювання спорів.

Зокрема, варто підтримати підходи до гнучкості у формуванні змісту договору відповідно до добросовісних очікувань сторін.

З огляду на європейську практику, важливо деталізувати захист прав власності, права сервітуту, іпотеки та застави.

Європейське право передбачає транснаціональні механізми спадкування – Україна має адаптувати своє законодавство до таких моделей задля майбутнього розвитку.

Гармонізація передбачає врахування інновацій, зокрема визнання автоматизованих контрактів та цифрових прав у цивільному обігу.

Європейський досвід показує переваги позасудового врегулювання спорів та арбітражу.

Зокрема, Європейський Союз приділяє особливу увагу захисту приватності, репутації, честі – ці інститути мають бути посилені і в Україні.

Реєстрація прав на нерухомість повинна відповідати європейським стандартам відкритості, безпеки та доступності.

Важливо інтегрувати європейські підходи до категорії гарантії, поруки та солідарної відповідальності.

В Європейському Союзі існують прозорі та ефективні моделі банкрутства, які дозволяють боржникам реабілітуватися.

Особливу увагу варто приділити впровадженню принципу екстериторіальності деяких норм цивільного права, зокрема це стосується угод між громадянами України та резидентами Європейського Союзу, що мають транснаціональний характер.

Цей процес є багатовимірним, складним та стратегічно важливим ля євроінтеграції нашої держави. Важливим аспектом також виступає імплементація положень директив ЄС у національне законодавство України.

Процес гармонізації є важливим не тільки з точки зору юридичної техніки, але й у контексті наближення України до правових стандартів ЄС, що сприятиме покращенню захисту прав учасників цивільних правовідносин.

Отже, гармонізація цивільного законодавства України х правом ЄС є не тільки вимогою міжнародних зобов'язань, а й ключовим чинником правового прогресу держави на шляху до повноцінної євроінтеграції.

Список використаних джерел:

1. «Гармонізація цивільного процесу України з європейським цивільним процесом». Сулейманова С. Р.. Національний університет «Одеська юридична академія».
2. «Гармонізація законодавства України як умова членства в ЄС: прогрес і перспективи». Олег Загнітко та Юрій Корчев. Юридична Газета online.
3. Гармонізація джерел цивільного права України з правом ЄС». Філіппських М. О.. Націлнальний університет кораблебудування імені адмірала Макарова.

Науковий керівник: Тупицька Є. О., кандидатка юридичних наук, доцента кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій.

Євгенія ГЛУШКО,
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, групи ПІ-34

ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА МАЙБУТНІ ВИКЛИКИ

В сучасному світі сурогатне материнство представляє собою суперечливе явище як у сфері права, так і з точки зору суспільної моралі.

Підтвердженням цьому є заборона низкою країн такої можливості на законодавчому рівні, і в той же час, легалізація виключно некомерційного сурогатного материнства в інших. Україна належить до тих країн, у законодавстві яких офіційно дозволено використання сурогатного материнства як методу допоміжної репродуктивної технології. Однак практика показує, що значна кількість проблемних питань досі не знайшли свого закріплення у чинному законодавстві, що створює перешкоди для належного функціонування цього інституту.

Через недосконалість чинного національного законодавства у сфері сурогатного материнства виникає реальна загроза перетворення цього явища на форму торгівлі людьми. У зв'язку з цим постає потреба в чіткому правовому врегулюванні всіх аспектів сурогатного материнства.

На сьогодні нормативно-правове регулювання сурогатного материнства в Україні грунтується на положеннях Сімейного кодексу України (Далі – СК України), передусім ст. 123 СК України, яка визначає порядок встановлення походження дитини, народженої за допомогою репродуктивних технологій, включно із сурогатним материнством [1].

Крім того, застосування таких методів репродуктивної медицини регламентується ст. 48 Основ законодавства України про охорону здоров'я, яка гарантує право кожної дієздатної жінки на використання штучного запліднення та імплантацію ембріона [2]. Відповідно до законодавства України сурогатною матір'ю може бути повнолітня дієздатна жінка, яка має власну здорову дитину, надала добровільну письмову згоду та не має медичних протипоказань [3].

Сурогатне материнство є процесом штучного запліднення, виношування та народження дитини жінкою з метою передачі дитини названим батькам – відповідно до укладеного договору, що може бути як оплатним, так і безоплатним. В судовій практиці непоодиноко вказується, що сурогатною матір'ю є жінка, яка добровільно погодилася завагітніти та народити генетично чужу їй дитину що буде віддана на виховання іншим особам – біологічним батькам. Водночас, найбільш точне визначення цього явища запропоноване Всесвітньою організацією охорони здоров'я у 2001 році, яка використовує термін «гестаційний кур'єр», розуміючи під ним «жінку, у якої вагітність настала в результаті запліднення ооцитів, що належать третій стороні, сперматозоїдами , що належать третій стороні». Вона виношує вагітність з тією умовою або договором, що батьками народженої дитини будуть одна або обидві людини, чиї гамети

використовувалися для запліднення [4]. Це визначення підкреслює як медичний, так і договірний характер правовідносин у сфері сурогатного материнства.

Однією з найгостріших правових проблем є те, що залишаються незахищеними інтереси майбутніх дітей, зачатих в результаті застосування методу сурогатного материнства. Так, законодавством не передбачений порядок реєстрації такої дитини в органах РАЦС у разі розлучення генетичних батьків, смерті генетичної матері або ж обох генетичних батьків до народження дитини сурогатною матір'ю, а отже і подальша доля цих дітей залишається невизначеною.

Актуальною проблемою на сьогодні залишається участь в програмі сурогатного материнства громадян тих іноземних держав, в яких забороняється застосування цього методу. Після проходження законної процедури сурогатного материнства на території України та реєстрації новонароджених дітей, у батьків виникають проблеми з оформленням документів для вивезення дітей в країну їх постійного проживання.

Цивільно-правове регулювання сурогатного материнства в Україні потребує значного удосконалення для забезпечення належного захисту прав усіх учасників цього процесу, зокрема сурогатних матерів, біологічних батьків і дітей. Проблеми правового статусу дитини, народженої за допомогою сурогатного материнства, а також можливість зловживань у сфері репродуктивних послуг свідчать про необхідність створення більш чіткої правової основи для регулювання сурогатного материнства.

Таким чином, для подолання існуючих проблем необхідне комплексне реформування законодавства з метою чіткого визначення прав та обов'язків усіх учасників програми сурогатного материнства, гарантування прав дитини та забезпечення міжнародного правового співробітництва в цій сфері.

Список використаних джерел:

1. Сімейний кодекс України: Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
2. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України від 19.11.1992 року № 2801-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 4. Ст. 19.
3. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України

від 09.09.2013 року № 787. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text (дата звернення: 07.05.2025).
4. Рішення Апеляційного суду Харківської області від 25 червня 2015 р. У справі № 645/9412/14-ц. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/45897523 (дата звернення: 07.05.2025).

***Науковий керівник**:* Покровська Анастасія Олегівна, докторка філософії, асистентка кафедри цивільного, господарського і фінансового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Єлизавета ВИНОГРАДОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 20 групи
факультету прокуратури

АКТУАЛЬНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОПК УКРАЇНИ

Тема вдосконалення господарсько-правового забезпечення функціонування оборонно-промислового комплексу (ОПК) України є надзвичайно актуальною,адже це стратегічний сектор економіки,який не тільки забезпечує обороноздатність держави,а й стимулює розвиток суміжних галузей. Ефективне функціонування ОПК залежить не лише від технологій чи фінансування,а й від належного господарсько-правового регулювання.

Основними проблемами правового регулювання являється недосконалість нормативно-правової бази,так як частина актів втратила актуальність і не враховує сучасних реалій;неефективна реалізація державно-приватного партнерства,адже приватні оборонні підприємства не мають чіткого правового механізму залучення до державного оборонного замовлення; низький рівень прозорості у сфері закупівель оборонної продукції; обмеженість правових механізмів стимулювання інновацій в ОПК.

Актуальні шляхи вдосконалення господарсько-правового забезпечення функціонування ОПК в Україні включають :

– гармонізацію законодавства – адаптацію нормативно-правової бази до стандартів НАТО та ЄС для спрощення міжнародної кооперації та залучення іноземних інвестицій;

– державну підтримку та стимулювання інвестицій – запровадження механізмів державно-приватного партнерства,податкових пільг та фінансових стимулів для підприємств ОПК;

– децентралізацію та корпоратизацію підприємств ОПК – перехід на сучасні моделі управління для підвищення ефективності та прозорості їх діяльності;

– спрощення процедур державного оборонного замовлення (ДОЗ) – усунення бюрократичних бар'єрів, забезпечення гнучкості та прозорості тендерних процедур;

– захист критичних технологій та інтелектуальної власності – посилення контролю за трансфером військових технологій та створення дієвих механізмів патентного захисту;

– цифровізацію процесів та кібербезпеку – впровадження сучасних ІТ-рішень для управління оборонними контрактами та захисту критичної інфраструктури;

– розвиток внутрішнього ринку та імпортозаміщення – підтримка виробництва ключових компонентів і матеріалів в Україні для зменшення залежності від зовнішніх постачальників;

– антикорупційні механізми – посилення контролю за фінансовими потоками та впровадження дієвих механізмів відповідальності за зловживання у сфері ОПК.

Комплексна правова модернізація допоможе не лише покращити функціонування ОПК,але й забезпечити довгострокову стійкість оборонної економіки України. Ці заходи сприятимуть підвищенню конкурентоспроможності українського ОПК, забезпеченню національної безпеки та розвитку технологічного потенціалу країни.

Підсумувавши вищезгадане, можна зробити висновок, що аналіз актуальних шляхів вдосконалення господарсько-правового забезпечення функціонування оборонно-промислового комплексу України може свідчить про комплексний підхід до реформування галузі. Ключовими напрямками вдосконалення є оновлення нормативно-правової бази, структурна трансформація системи управління, удосконалення системи державного оборонного замовлення, стимулювання інноваційного розвитку та ефективна інтеграція в міжнародний оборонно-промисловий простір.

Реалізація цих напрямків потребує скоординованих зусиль з боку держави, промислових підприємств, наукових установ та освітніх закладів. Важливим аспектом є забезпечення достатнього фінансування та створення сприятливих умов для інвестицій в галузь. У довгостроковій перспективі це дозволить створити сучасний, ефективний та конкурентоспроможний оборонно-промисловий комплекс, здатний забезпечити потреби Збройних Сил та інших військових формувань в сучасному озброєнні та військовій техніці, а також інтегруватися в міжнародні ланцюги створення оборонної продукції.

Подальші дослідження у цій сфері мають бути спрямовані на розробку конкретних механізмів реалізації визначених напрямків вдосконалення господарсько-правового забезпечення функціонування оборонно-промислового комплексу України, оцінку їх ефективності та внесення необхідних коректив з урахуванням змін у зовнішньому та внутрішньому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Господарський кодекс України: Кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 18–22. ст.144.
2. «Про оборонні закупівлі»: Закон України від 17.07.2020 № 808-IX. Відомості Верховної Ради України. 2020. № 45. ст.357.
3. «Про державно-приватне партнерство»: Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI. Відомості Верховної Ради України. 2010. № 40. ст.524.
4. «Про особливості реформування підприємств оборонно-промислового комплексу державної форми власності»: Закон України від 17.06.2021 № 1630-IX. Відомості Верховної Ради України. 2021. № 41. ст.332.
5. Матвієнко П. С. Господарсько-правові засади реформування ОПК України//Юридична Україна. – 2023. – № 5.
6. Аналітика Центру оборонних стратегій України. URL: https://defence.org.ua
7. Кравченко О. Стан та перспективи розвитку оборонної промисловості України. – Військова наука і техніка. – 2023
8. Корогод С. ОПК України: виклики та рішення – Дзеркало тижня. – 2024.

Науковий керівник: доктор юридичних наук, доцент, асистент кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Остапенко Юлія Ігорівна.

Єлизавета КАЛІБЕРДА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 5 групи
факультет прокуратури

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ НАДАННЯ ПОСЛУГ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МІЖ УКРАЇНСЬКИМ ТА НІМЕЦЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ

Договір про надання послуг є важливою правовою конструкцією, що регулює відносини між сторонами, де одна з них (виконавець) зобов'язується надати певну послугу, а інша сторона (замовник) – оплатити її. Як у Німеччині, так і в Україні цей договір є основним інструментом для врегулювання різноманітних нематеріальних взаємодій між сторонами, таких як консалтинг, медичні послуги, юридичні консультації, послуги з розробки програмного забезпечення, обслуговування мереж тощо.

В Німеччині договір про надання послуг регулюється параграфами 611–630 Цивільного кодексу Німеччини (BGB), зокрема, в розділі 611 визначається загальний принцип, відповідно з яким одна сторона (виконавець) зобов'язується надати послугу, а інша (замовник) зобов'язується виплатити винагороду. Важливою рисою є те, що договір про надання послуг не вимагає конкретного результату, як, наприклад, в договорі підряду, де необхідно досягти конкретного результату (побудувати будівлю, виготовити товар і т.п.). У контексті договору про надання послуг важливим є сам процес діяльності послугодавця, а не обов'язкове досягнення бажаного результату. Наприклад, лікар зобов'язаний лікувати пацієнта за діючими стандартами медицини, але він не гарантує повне зцілення. В Німеччині договір про надання послуг може бути укладений як усно, так і письмово, але для забезпечення правової визначеності часто рекомендується оформляти його письмово. Оскільки договір може бути укладений усно або через електронну пошту, навіть використання електронного підпису не є обов'язковим, якщо інше не вказано в специфікаціях. Договір містить такі важливі моменти, як визначення обсягу послуг, терміни виконання, винагороду, відповідальність за неналежне виконання, умови розірвання та припинення, а також можливі наслідки

у разі дефектів або порушень. Для уникнення суперечок важливо чітко визначити вимоги до якості послуг і терміни їх надання.

Договір про надання послуг в Україні регулюється положеннями Цивільного кодексу України (далі – ЦК України). Згідно з ч. 1 ст. 901 ЦК України, за договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується виконати певну діяльність або вчинити дії для отримання корисного ефекту для замовника, а замовник зобов'язується оплатити цю послугу. Цей договір також є консенсуальним і може бути як відплатним, так і безвідплатним. Якщо послуга є відплатною, договір завжди є двостороннім, а у випадку безоплатності – одностороннім (наприклад, у випадку надання соціальних послуг).

У більшості випадків договір про надання послуг в Україні є відплатним, що передбачає оплату за надану послуги. Однак, якщо договір не передбачає оплату, він вважається безоплатним (наприклад, у разі надання благодійних послуг). Важливою особливістю є те, що якщо послуга є безоплатною, замовник може відшкодовувати лише фактичні витрати виконавця, але договір все одно вважається безоплатним. Договір може бути укладений як письмово, так і усно. Для більшої юридичної визначеності та уникнення конфліктів, особливо у складних випадках, рекомендується укладати договір у письмовій формі. В договорі визначаються такі елементи, як вид і обсяг послуги, терміни надання, винагорода, а також умови, за яких послуга буде надана належним чином.

Також в разі неналежного надання послуги у контексті договору про надання послуг важливо, чи був дотриманий сам процес її надання, навіть якщо бажаного результату не було досягнуто. Наприклад, адвокат може не виграти справу, але якщо він надасть послугу з належною кваліфікацією та згідно з встановленими вимогами, винагорода йому все одно належить.

Договір про надання послуг може бути розірваний за певних умов. В Україні, як і в Німеччині, розірвання договору можливе за згодою сторін або у разі істотних порушень умов його виконання. У Німеччині договір може бути розірваний на підставі серйозної причини, що робить подальше виконання договору неможливим або нецілеспрямованим. В Україні сторони також мають право на розірвання договору при порушеннях або за умови, якщо це передбачено в умовах договору.

Загалом, договір про надання послуг є основою для врегулювання правовідносин у багатьох сферах діяльності. Незважаючи на подібність

у правовому регулюванні цього інституту в Німеччині та Україні, існують певні відмінності, які стосуються як самого процесу укладення та виконання договору, так і визначення прав і обов'язків сторін, а також способів розірвання договору. Важливими є чітке визначення умов надання послуг, вимог до якості та відповідальності за їх неналежне надання. Тому для ефективного застосування договору про надання послуг необхідно чітко прописувати умови договору, враховуючи конкретні особливості правових систем.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 №435-IV. Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 10.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15 (дата звернення: 07.04.2025).
2. BGB – nichtamtliches Inhaltsverzeichnis. *Gesetze im Internet*. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/ (date of access: 07.05.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Єлизавета РОГАЧ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 3 групи
факультету прокуратури

ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВОГО ЗВИЧАЮ В РЕГУЛЮВАННІ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН

Окрему й вагому роль у системі джерел цивільного права України посідає правовий звичай, який зберігає своє значення навіть в умовах домінування писаного права. Історично склалося так, що звичаї передували нормативному правовому регулюванню та відігравали ключову роль у формуванні первинних норм співжиття. У сучасному правовому полі звичай зберігає характер додаткового або допоміжного джерела, що ак-

тивно використовується в ситуаціях правової невизначеності або прогалин у законодавстві.

Цивільне законодавство України визнає правовий звичай як самостійне джерело права. Так, частина друга статті 4 Цивільного кодексу України зазначає, що цивільні відносини регулюються, зокрема, звичаєм. При цьому звичай розглядається як правило поведінки, що склалося у певній сфері діяльності, не передбачене законодавством, але загальновизнане в суспільстві. Він використовується за наявності прогалин у нормах права або договорі, тобто коли сторони не врегулювали питання прямо, а наявна правова норма відсутня або не має достатньої чіткості [1].

Особливістю правового звичаю є його неписаний характер і виникнення з фактичної практики. Це не зменшує його юридичного значення, але потребує спеціального підходу до доведення його існування. У цивільному праві, з огляду на диспозитивний характер правового регулювання, звичай може використовуватись як орієнтир у багатьох правовідносинах, передусім договірних. Наприклад, якщо сторони уклали угоду, не обумовивши певні деталі (строк виконання, порядок передання речей, форма розрахунку тощо), то суд або нотаріус можуть застосувати правила, які склалися як звичаєві в певному регіоні, серед окремої професійної спільноти чи в окремій галузі діяльності [2].

На практиці застосування правового звичаю можливе у таких формах: через включення його в текст договору, визнання його сторонами під час вирішення спору, а також через посилання на нього в рішенні суду. У разі спору саме суд має оцінити, чи існує відповідний звичай, чи є він загальновизнаним і чи не суперечить імперативним нормам права, моральним засадам суспільства або публічному порядку. Водночас доведення існування звичаю як правової норми можливе через письмові докази, експертні висновки, свідчення осіб, які мають досвід у відповідній сфері тощо.

Слід відрізняти звичай від аналогії. Аналогія – це застосування норм, які регулюють подібні правовідносини, тоді як звичай – це самостійне правило, яке виникло внаслідок усталеної практики. Також варто розмежовувати правовий звичай і традицію: якщо остання є культурним явищем, то перший – нормою, що визнана юридично значущою.

Окрему увагу варто приділити співвідношенню правового звичаю з нормами міжнародного приватного права. У сфері міжнародної торгів-

лі звичаї мають велике значення. При укладенні договорів купівлі-продажу з іноземними контрагентами сторони часто керуються міжнародно визнаними звичаями, такими як правила Incoterms чи практика Міжнародної торгової палати. У такому разі звичаї виконують не лише роль доповнення, а й основи правового регулювання. Цивільне законодавство України дозволяє застосовувати такі звичаї, якщо це прямо передбачено договором або випливає з обставин справи [3].

З огляду на судову практику, правовий звичай має особливе значення в регіонах, де функціонують специфічні господарські або етнічні традиції. Зокрема, в аграрній сфері, у діяльності дрібних підприємців, у сфері побутового обслуговування населення – практика підтверджує використання звичаєвих норм для врегулювання правовідносин, коли нормативні акти не містять чітких приписів.

Попри важливу роль, використання правового звичаю у регулюванні цивільних правовідносин пов'язане з низкою проблем. Найбільшою з них є відсутність офіційного реєстру або переліку визнаних звичаїв. Це створює труднощі для правозастосовувачів, адже кожен випадок потребує доведення і оцінки. Крім того, звичаї можуть бути локальними, що ускладнює їх застосування на загальнодержавному рівні. Існує також ризик підміни правового звичаю особистими уявленнями або індивідуальною діловою практикою, яка не є загальновизнаною.

Таким чином, правовий звичай виконує важливу роль у забезпеченні гнучкості цивільного права та адаптації правового регулювання до конкретних умов суспільних відносин. Його застосування дозволяє враховувати реалії життя, забезпечує більшу справедливість у вирішенні спорів і дозволяє суб'єктам права самостійно впливати на зміст своїх прав і обов'язків. З огляду на динаміку розвитку економічних і соціальних відносин, роль правового звичаю в майбутньому, ймовірно, зростатиме, що обумовлює потребу в його подальшому теоретичному осмисленні та практичному регулюванні.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року № 435-IV // URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15 (дата звернення: 18 квітня 2025 р.)
2. Гринько С. Д. Використання звичаїв для регулювання сімейно-правових відносин. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2021. № 65. URL: https://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/241247 (дата звернення: 18 квітня 2025 р.)

3. Бедрій М. М. Стаття 7 Цивільного кодексу України: аналіз крізь призму феномену звичаєвого права. *Часопис цивілістики № 38.* URL: https://surl.li/bxkkon (дата звернення: 18 квітня 2025 р.)

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Єлизавета СОБЄЩАНСЬКА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 4 групи
факультету прокуратури

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ

У зв'язку з повномасштабним вторгненням рф в Україну певна кількість територій різних областей нашої держави, як відомо, набула статусу окупованої. Саме через це багато громадян України зіткнулися з низкою питань пов'язаних зі спадкуванням майна, що знаходиться на тимчасово окупованій території.

Варто зазначити, що правовий режим таких територій передбачає особливий порядок захисту прав і свобод громадян, визначений Законом України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» від 15.04.2014 № 1207-VII [1]. Зазначений нормативно-правовий акт встановлює статус тимчасово окупованих територій, визначає особливості діяльності органів державної влади, місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій в умовах окупації, а також гарантії додержання прав людини та захисту прав і законних інтересів юридичних осіб, а також наголошує на тому, що відповідна територія України є невід'ємною частиною її території, на яку поширюється дія Конституції, законів України та міжнародних договорів. Таким чином, тимчасова окупація, незалежно від її тривалості, є незаконною і не створює для держави-агресора жодних територіальних прав.

Спадкування – це перехід прав і обов'язків померлого до спадкоємців, що здійснюється за законом або заповітом. Перед початком аналізу спеціальних норм щодо прийняття спадщини на тимчасово окупованих територіях, звернімося до загальних правил, що передбачені Цивільним кодексом України (далі – ЦК) [2]. А отже зауважимо, що спадщина відкривається в день смерті особи або в день, коли її оголошено померлою, місцем відкриття вважається останнє місце проживання спадкодавця або місце подання першої заяви щодо спадщини, на основі якої нотаріус відкриває спадкову справу. В свою чергу право на спадкування виникає з моменту відкриття спадщини, а спадкоємець, який не проживав із спадкодавцем, має подати особисту заяву про прийняття спадщини нотаріусу або в сільських населених пунктах – уповноваженій на це посадовій особі відповідного органу місцевого самоврядування. Така заява подається у шестимісячний строк з дня відкриття спадщини та якщо право виникає через відмову інших спадкоємців, строк становить три місяці, або подовжується до трьох, якщо залишок є коротшим [2].

Особливості прийняття спадщини на тимчасово окупованій території України зумовлені, перш за все проблематикою правомірної фіксації факту смерті спадкодавця. У разі, якщо смерть особи настала на тимчасово окупованій території й підтверджується документами, виданими незаконними органами або особами, спадкоємцю необхідно звернутися із відповідною заявою за місцем свого проживання чи перебування до відділу державної реєстрації актів цивільного стану або до суду за межами окупованої території. Згідно з установленою процедурою, у випадку звернення до суду, на підставі відповідного судового рішення найближчий орган ДРАЦС видає заявнику свідоцтво про смерть встановленого зразка.

При цьому важливо зазначити, що у разі спадкування майна, яке знаходиться на тимчасово окупованій території, спадкоємцям варто звертатися до нотаріату на контрольованій українською владою території. З огляду на ст. 1221 ЦК України, у випадку, якщо останнім місцем проживання спадкодавця була тимчасово окупована територія, місцем відкриття спадщини визнається місце подання спадкоємцем першої заяви про прийняття спадщини. Саме на підставі цієї заяви нотаріус заводить спадкову справу, яка підлягає державній реєстрації у Спадковому реєстрі в установленому Кабінетом Міністрів України порядку. Таким чином, відкриття спадкової справи можливе в будь-якому населеному пункті на підконтрольній території України.

Більше того, враховуючи положення пункту 15 глави 1 розділу II Правил державної реєстрації актів цивільного стану, затверджених наказом Міністерства юстиції України №52/5 від 18 жовтня 2000 року [3], у період дії воєнного стану державна реєстрація актів цивільного стану проводиться будь-яким відділом ДРАЦС за місцем звернення заявника. У випадках, коли родичі померлого не можуть особисто звернутися до органів ДРАЦС через воєнні дії або тимчасову окупацію, вони мають право здійснити це через представника, повноваження якого повинні бути оформлені відповідно до вимог ст. 244 ЦК України – на підставі нотаріально посвідченої довіреності або через адвоката. Додатково, відповідно до внесених від 30.01.2024 року змін, передбачається, що у період дії воєнного стану та протягом двох років після його завершення, якщо реєстрація смерті особи здійснюється пізніше ніж через місяць після самої події смерті або дати, з якої особу оголошено померлою, строк у шість місяців на прийняття спадщини обчислюється саме з дня державної реєстрації смерті.

Отже, прийняття спадщини на тимчасово окупованій території України має низку істотних особливостей, що зумовлені як правовим статусом самих територій, так і обмеженнями, пов'язаними з відсутністю доступу до державних органів України. Незважаючи на окупацію, на цих територіях продовжують діяти норми Конституції та законів України, зокрема положення ЦК України. Водночас, для реалізації спадкових прав громадяни змушені звертатися до органів юстиції на підконтрольній державі території, що включає як встановлення факту смерті через суд або органи ДРАЦС, так і відкриття спадкової справи за місцем подання першої заяви. З огляду на це, ключовими є своєчасне оформлення правовстановлюючих документів, дотримання строків прийняття спадщини та можливість діяти через представника. Нові законодавчі зміни, що враховують умови воєнного стану, спрямовані на адаптацію спадкових процедур до надзвичайних обставин і забезпечення реалізації прав громадян, попри тимчасові перешкоди, пов'язані з окупацією.

Список використаних джерел:

1. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від від 15.04.2014 №1207-VII. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 08.05.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207–18#Text (дата звернення: 02.05.2025).

2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 02.05.2025).
3. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: Наказ Міністерства юстиції України від 18.10.2000 №52/5. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 05.12.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#n1373 (дата звернення: 02.05.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Ірина КОРОТИЧ,
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, групи ПІ-32

ДОВІРЧА ВЛАСНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УКРАЇНІ

Українська правова система зазнала суттєвих змін унаслідок прийняття Закону України від 20.09.2019 року «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні» [1]. Цивільний кодекс України (Далі – ЦК України) було доповнено новим розділом «Довірча власність», який запровадив право довірчої власності як механізм забезпечення виконання зобов'язань за кредитними договорами та договорами позики. Однак, попри законодавче закріплення, інститут довірчої власності в Україні є відносно новим і його практичне застосування стикається з низкою викликів. Відсутність сталої судової практики, дискусії серед правників щодо правової природи довірчої власності, а також необхідність подальшого вдосконалення законодавчої бази для усунення потенційних колізій та прогалин – все

це робить тему довірчої власності вкрай актуальною для наукових досліджень та практичного осмислення.

Інститут довірчої власності як механізм забезпечення виконання зобов'язань має розгалужену історичну традицію у міжнародних правових системах, проте знаходиться на початковій стадії формування в українському законодавстві. Впровадження відповідного інституту супроводжується численними теоретикометодологічними та практичними протиріччями. Кіріяк О. акцентує увагу на проблемі внутрішньо суперечливого визначення права довірчої власності у законодавстві через взаємовиключні юридичні категорії: особливий самостійний вид права власності (ч. 2 ст. 316 ЦК України), похідний від договору управління майном інститут (ч. 2 ст. 1029 ЦК України) та спосіб забезпечення виконання зобов'язання (ч. 1 ст. 546 ЦК України) [2, с. 83].

Відсутність єдиного доктринального тлумачення правової природи довірчої власності породжує наукові дискусії щодо доцільності застосування відповідного інституту в українському правовому полі. Згідно з нормативними положеннями ч. 1 ст. 597–1 ЦК України, за договором про встановлення довірчої власності довірчий засновник передає майно довірчому власнику на праві довірчої власності для забезпечення зобов'язання боржника за кредитним договором або договором позики [3]. Інститут довірчої власності виникає виключно на підставі письмового договору. Заснування довірчої власності відбувається особою, яка виступає боржником за основним зобов'язанням, або третьою стороною, яка передає своє майно з метою забезпечення виконання зобов'язань боржника. Набувачем права довірчої власності визнається кредитор за цим основним зобов'язанням. Особливість такого способу забезпечення виконання зобов'язань полягає у передачі кредиторові не обтяження у вигляді права застави на предмет забезпечення, а безпосередньо речово-правового титулу на зазначене майно у формі права довірчої власності.

Впровадження довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язань було ініційовано банківськими установами як кредиторами, проте механізм характеризується суттєвими недоліками законодавчого регулювання.

Зокрема, серйозне занепокоєння викликають положення ч. 3 ст. 597–1 ЦК України, відповідно до якої з моменту встановлення довірчої власності право власності особи, яка передала своє майно у довірчу власність,

припиняється [3]. Загалом такий підхід суттєво відрізняється від логіки багатьох забезпечувальних конструкцій, де реалізація прав кредитора та остаточна втрата права власності боржником пов'язуються саме з фактом порушення основного зобов'язання. Натомість український законодавець обрав модель, де припинення права власності боржника діє превентивно, з моменту укладення договору про встановлення довірчої власності, ще до будь-якого можливого порушення з боку боржника. Виникає закономірне питання щодо доцільності такого регулювання.

Забезпечувальна функція подібних інститутів полягає у створенні для кредитора гарантії задоволення його вимог у випадку невиконання боржником своїх обов'язків (забезпечувального джерела). Сама ідея забезпечення передбачає умовний характер: якщо зобов'язання виконується належним чином, забезпечувальний механізм не повинен призводити до остаточної втрати майна боржником. Положення ж ч. 3 ст. 597–1 ЦК України фактично здійснює таку втрату права власності авансом, що видається не зовсім співмірним меті забезпечення. По суті, право власності припиняється не як наслідок порушення, а як умова самої можливості забезпечення, що ставить боржника у вкрай невигідне становище з самого початку договірних відносин. Такий превентивний характер припинення права власності видається надмірним та не цілком обґрунтованим, адже він позбавляє боржника його основного майнового права ще до того, як виникли підстави для звернення стягнення на предмет забезпечення. Логічнішим та більш збалансованим видається підхід, за якого правові наслідки для права власності боржника наставали б лише у разі та з моменту фактичного порушення ним забезпеченого зобов'язання, що відповідало б сутності забезпечувальних правовідносин.

Підсумовуючи, слід зазначити, що довірча власність як цивілістичний інструментарій ще не досягла належного рівня універсальності та ефективності й потребує вдосконалення механізмів правозастосування. Чинне законодавче регулювання довірчої власності як способу забезпечення виконання зобов'язань містить суттєву ваду, втілену в положеннях ч. 3 ст. 597–1 ЦК України, що призводить до припинення права власності боржника на передане майно, що створює правову колізію зі ст. 392 ЦК України, позбавляючи боржника, який виконав своє зобов'язання, можливості ефективно захистити своє право та витребувати майно в судовому порядку у разі недобросовісності довірчого власника (кредитора).

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні : Закон України від 20.09.2019 № 132-IX : станом на 1 січ. 2023 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/13220#Text (дата звернення: 03.04.2025).
2. Кіріяк О. Право довірчої власності: інтеграція зобов'язальних та пропрієтарних елементів. *Слово національної школи суддів України*. 2020. № 3 (32). С. 84–93.
3. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV : станом на 10 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/43515#Text (дата звернення: 03.04.2025).

***Науковий керівник**:* Покровська Анастасія Олегівна, докторка філософії, асистентка кафедри цивільного, господарського і фінансового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Катерина ВАЙЛО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 курсу магістратури, 4 групи
факультету прокуратури

СМАРТ-КОНТРАКТИ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРЕВАГИ ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ

У сучасному глобалізованому світі, що характеризується стрімкою цифровізацією практично усіх сфер суспільного життя, з'являються нові правові інститути та механізми регулювання суспільних відносин.

Одним із таких інноваційних явищ є смарт-контракти, які, завдяки розвитку технології блокчейн, набувають все більшого поширення, особливо у віртуальному середовищі [1, с. 1; 2, с. 5]. Як інструмент, що базується на принципах самовиконання та автоматизації, смарт-контракти пропонують новий, потенційно ефективніший механізм для реалізації господарських, фінансових та економічних відносин, ставлячи під сумнів необхідність залучення традиційних посередників [3, с. 288].

Концепція смарт-контракту була вперше запропонована Ніком Сабо ще у 1990-х роках як «набір обіцянок, визначених у цифровій формі, включаючи протоколи, в рамках яких сторони виконують ці обіцянки» [1, с. 289; 4, с. 2].

Основна ідея полягає у вбудовуванні договірних умов безпосередньо в програмний код, що дозволяє автоматично виконувати визначені дії при настанні заздалегідь визначених умов, тим самим мінімізуючи ризики невиконання та шахрайства [5, с. 58].

Децентралізоване, прозоре та незмінне середовище, що забезпечується технологією блокчейн, створює технологічне підґрунтя для функціонування таких контрактів [1, с. 3; 5, с. 58].

Зростаюча роль смарт-контрактів у приватному праві та необхідність глибокого осмислення їх правової природи, особливостей і проблем, пов'язаних із їх застосуванням, зумовлюють актуальність дослідження теми. Незважаючи на значні потенційні переваги, такі як підвищення ефективності договірних процесів, зниження транзакційних витрат та посилення безпеки угод, їх широке впровадження стикається зі значними юридичними викликами. []

До основних проблем належать правова невизначеність їхнього статусу, складнощі інтеграції з існуючими правовими системами та традиційними інститутами (як нотаріат чи державна реєстрація), питання застосовного права та юрисдикції, проблеми забезпечення приватності даних та розробки механізмів вирішення спорів [1, с. 5–7; 3, с. 299].

Особливої гостроти ці питання набувають в українському правовому полі, де відсутнє спеціальне законодавче регулювання смарт-контрактів, а правовий статус криптовалют, що часто використовуються для розрахунків, залишається невизначеним, створюючи значні перешкоди для їх легітимного використання та судового захисту [3, с. 288, 291].

Смарт-контракти, або «розумні договори», є відносно новим явищем, що виникло на перетині інформаційних технологій та права. З юридичної точки зору, смарт-контракти необхідно розглядати як специфічний різновид електронних договорів. Відповідно до Цивільного кодексу України, електронний договір – це домовленість сторін, спрямована на встановлення, зміну або припинення цивільних прав та обов'язків, яка оформлена в електронній формі [6].

Смарт-контракт відповідає цьому визначенню, однак його особливість полягає в тому, що умови договору не просто фіксуються в електро-

нному вигляді, а імплементуються безпосередньо у програмний код, який здатен до самовиконання Дуалістична природа – поєднання юридичної домовленості та виконуваного комп'ютерного коду – є ключовою характеристикою смарт-контрактів і джерелом як їхніх переваг, так і правових проблем. [3, с. 290].

Подвійна природа смарт-контракту вимагає розрізнення між технологічним та юридичним підходами до його аналізу. Технологічно, це детермінований алгоритм, записаний у розподіленому реєстрі (блокчейні), який автоматично виконує дії при настанні певних умов (тригерів), забезпечуючи високий ступінь прозорості, безпеки та незмінності операцій завдяки криптографічним методам та децентралізації [3, с. 288;].

Юридично ж, смарт-контракт є правочином, який, незважаючи на свою нетипову форму, повинен відповідати загальним вимогам чинності правочинів, закріпленим у статті 203 Цивільного кодексу України (ЦКУ). Це включає відповідність змісту правочину актам цивільного законодавства, наявність необхідного обсягу цивільної дієздатності у сторін, вільне волевиявлення, відповідність форми вимогам закону та спрямованість на реальне настання правових наслідків. Крім того, як будь-який договір, він повинен відповідати вимогам статей 638 та 639 ЦКУ щодо істотних умов та моменту укладення [2, с. 55; 6].

Предметом смарт-контракту можуть виступати різні об'єкти цивільних прав, передбачені статтею 177 ЦКУ, такі як речі (включаючи цифрові), гроші, майнові права, роботи та послуги, за умови, що програмний код має технічну можливість безпосереднього доступу до цих об'єктів для контролю умов та автоматизації виконання [3, с. 290, 291; 6].

Основні переваги смарт-контрактів випливають саме з їхньої технологічної природи. Автоматизація виконання значно знижує ризик людської помилки, упередженості, шахрайства чи недобросовісної поведінки сторін, оскільки виконання відбувається за наперед визначеним і незмінним алгоритмом [3, с. 288; 5, с. 60;].

Технологія блокчейн забезпечує прозорість та аудитність транзакцій, оскільки всі дії записуються у розподіленому реєстрі, доступному для перевірки сторонами, що сприяє підвищенню рівня довіри між контрагентами [1, с. 8, 9; 5, с. 60]. Автоматизація також дозволяє значно прискорити процес виконання договірних зобов'язань та знизити транзакційні витрати шляхом усунення потреби в посередниках – юристах, нотаріусах, банківських установах, аудиторах тощо [3, с. 291; 5, с. 60].

Однак, ці ж технологічні особливості породжують значні юридичні проблеми та недоліки. Абсолютна незмінність коду («code is law»), яка є перевагою з точки зору безпеки, стає серйозним недоліком з позиції гнучкості договірних відносин. Традиційне договірне право передбачає можливість внесення змін до договору чи його розірвання за згодою сторін у разі зміни обставин (rebus sic stantibus). Смарт-контракти, за своєю природою, позбавлені такої гнучкості, що може бути неприйнятним для довгострокових або складних угод [1, с. 1; 3, с. 288].

Більше того, ця жорсткість означає, що будь-які помилки, баги чи вразливості, допущені при написанні коду (навмисно чи випадково), не можуть бути легко виправлені після розгортання контракту в блокчейні, що може призвести до значних фінансових втрат, як показав приклад з проектом The DAO (Decentralized Autonomous Organization) у 2016 році [1, с. 6–7].

Однією з найскладніших проблем є інтеграція смарт-контрактів з існуючим правовим полем та об'єктами реального світу. Ефективне функціонування смарт-контракту, що передбачає автоматичне виконання, можливе лише за умови безпосереднього програмного доступу до об'єктів правовідносин [3, с. 288, 291].

Це легко реалізується для цифрових активів, але стає проблемою для традиційних об'єктів цивільного права, таких як нерухомість чи фізичні товари. Якщо смарт-контракт стосується нерухомості, виникає необхідність його узгодження з вимогами законодавства щодо нотаріального посвідчення та державної реєстрації прав. В Україні на даний момент відсутні чіткі правові механізми та технічна інфраструктура для електронного нотаріального посвідчення та реєстрації прав, що виникають зі смарт-контрактів, що робить їх застосування у цій сфері практично неможливим [3, с. 288, 291].

Додаткові юридичні складнощі виникають через загальну відсутність спеціального законодавчого регулювання смарт-контрактів. Більшість правових систем, включно з українською, ще не адаптували своє законодавство до специфіки цих інструментів. Залишаються відкритими питання щодо їх юридичного статусу, вимог до форми (чи є програмний код належною письмовою формою?), моменту укладення, можливості застосування традиційних правових концепцій (наприклад, добросовісності, розумності), а також механізмів вирішення спорів [2, с. 54].

Правова невизначеність особливо гостро стоїть у транскордонних угодах, де децентралізована природа смарт-контрактів ускладнює визна-

чення застосовного права та компетентної юрисдикції [1, с. 6]. Для України ця проблема посилюється невизначеним правовим статусом криптовалют, які часто використовуються як засіб платежу в смарт-контрактах, що не лише обмежує їх використання, але й створює перешкоди для ефективного судового захисту прав сторін у разі виникнення спорів щодо таких платежів [3, с. 291].

Окрім того, не можна ігнорувати потенційні ризики, пов'язані з конфіденційністю даних, оскільки прозорість та публічність блокчейну можуть вступати в протиріччя з вимогами законодавства про захист персональних даних, наприклад, GDPR (Загальний регламент про захист даних) [1, с. 7].

Попри вказані виклики, смарт-контракти мають значний потенціал для трансформації договірної практики, відповідаючи сучасним тенденціям цифровізації та пропонуючи нові можливості для оптимізації ділових відносин. Однак їх широке та безпечне впровадження вимагає подолання існуючих технічних, юридичних, законодавчих та інтеграційних бар'єрів через розробку відповідної нормативно-правової бази та інфраструктури.

Список використаних джерел:

1. Станкевич А. В. Смарт-договори як вид електронних договорів, їх особливості та проблематика при електронному обігу об'єктів цивільного права. *Серія ПРАВО*. 2024. Вип. 87, ч. 1. С. 288–292. DOI: https://doi.org/10.24144/2307–3322.2025.87.1.42.
2. Голишева О. Смарт-контракти у договірних відносинах. *ЛІТОПИСЕЦЬ*. 2024. Вип. 19. С. 58–61. http://eprints.zu.edu.ua/39149/1/Голишева.pdf (дата звернення: 16.04.2025).
3. Akinsola O. K., Johnson Mary B. Smart Contracts and Corporate Governance: Automation, Legal Risks, and Benefits. 23 January 2025. [Research Paper/Preprint]. URL: https://www.researchgate.net/publication/388406514_Smart_Contracts_and_Corporate_Governance_Automation_Legal_Risks_and_Benefits (дата звернення: 16.04.2025).
4. Szabo N. Smart Contracts: Building Blocks for Digital Markets. 1996. URL: http://www.alamut.com/subj/economics/nick_szabo/smartContracts.html (дата звернення: 16.04.2025).
5. Мічурін Є. О. Смарт-контракт у приватному праві. *Форум Права*. 2025. 81(1). С. 53–59. DOI: http://doi.org/10.5281/zenodo.13923187.

6. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 №435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 16.04.2025).

Науковий керівник: Маліновська Ірина Миколаївна, асистентка, кандидатка юридичних наук, доцентка.

Катерина ГНАТЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу 4 групи
факультету адвокатури

ДІЇ В МАЙНОВИХ ІНТЕРЕСАХ ІНШОЇ ОСОБИ БЕЗ ДОРУЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ

Правове регулювання дій у чужих майнових інтересах без попереднього погодження з особою, яка має отримати вигоду, становить складний інститут цивільного права, що сформувався на основі правових підходів, характерних для римського приватного права. Так, у класичному римському праві дія «*гестора*» в інтересах «*домінуса*» визнавалась допустимою у випадках необхідності захисту інтересів останнього, а інститут «gestio negotiorum» передбачав втручання у справи без доручення, але з метою збереження чи покращення правового або фактичного становища домінуса.

Сучасне українське законодавство імплементувало зазначені підходи у статті 1158 Цивільного кодексу України (Далі – ЦК України). Згідно з нею, зобов'язання виникає внаслідок дій особи, що діяла свідомо та без доручення в інтересах іншої особи, якщо такі дії були спрямовані на запобігання шкоді або досягнення позитивного результату для домінуса. Однак у правозастосовній практиці виникає низка проблем, які обумовлюють необхідність доктринального та нормативного переосмислення відповідного інституту [1, ст. 1158].

Зокрема, однією з головних проблем є відсутність визначеної межі у законодавстві стосовно допустимості втручання у сферу майнових

інтересів іншої особи, оскільки саме поняття «в її майнових інтересах» має оціночний характер. Це ускладнює кваліфікацію дій та створює передумови для зловживань правами. Також ускладнено розмежування дій в інтересах іншої особи та дій у власному інтересі, що має ключове значення для визначення підстав виникнення цього виду зобов'язань.

Як зазначає у свої працях Заіка Ю. О., ключовою суб'єктивною ознакою для виникнення зобов'язання, що виникає з дій у чужих майнових інтересах без доручення, є усвідомлення особою спрямованості власних дій на благо іншої особи. Такі дії мають бути вчинені свідомо, а вигода від них належатиме іншому, без наміру надати безоплатну послугу. Якщо гестор розглядає ситуацію з власним інтересом, і діє, керуючись особистими мотивами, а не турботою про чужі інтереси, положення цього інституту не можуть бути застосовані [2, с. 80].

Аналіз узагальненої судової практики свідчить про наявність неоднорідних підходів до оцінки дій без доручення. У деяких випадках суди визнають правомірним втручання у майнові справи іншої особи за відсутності її волі, якщо доведено наявність публічного чи фактичного інтересу, який потребував негайного захисту. Наприклад, це стосується ситуацій, пов'язаних із запобіганням руйнуванню майна, мінімізацією втрат від надзвичайних подій або забезпеченням збереження майна осіб. Водночас у справах, де дії особи не були очевидно зумовлені інтересами іншої особи або здійснювались у власних цілях, суди, як правило, відмовляють у задоволенні вимог про відшкодування витрат, наголошуючи на відсутності юридичних підстав для визнання зобов'язання.

З метою удосконалення національного регулювання України доцільно звернутися до правового досвіду зарубіжних країн, зокрема – Німеччини. В § 677–687 Цивільного кодексу Німеччини (BGB) закріплено обов'язки особи, яка втручається у чужі справи без доручення, діяти виключно в інтересах і відповідно до дійсної або припустимої волі власника інтересу. Такий підхід мінімізує ризики зловживання правом та забезпечує баланс між автономією волі і суспільною доцільністю [3, ст. 677].

В національній правовій доктрині, зокрема у працях І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. В. Луця, О. В. Дзери, акцентується увага на необхідності нормативного тлумачення понять «розумного інтересу» та «необхідних витрат», чіткої конкретизації правомірності дій та розширення засобів захисту інтересів обох сторін – як гестора, так і домінуса [4, с. 890].

Судова практика – зокрема, в період збройного конфлікту, надзвичайних ситуацій і масової втрати майнового контролю висвітлює, що осо-

бливо актуальним є запровадження механізмів правового реагування на фактичні дії, вчинені з добросовісним наміром захистити чужі інтереси. У таких випадках варто передбачити законодавчі презумпції добросовісності, якщо дії об'єктивно принесли вигоду іншій стороні або сприяли запобіганню суттєвим втратам.

Отже, правове регулювання вчинення дій без доручення у майнових інтересах іншої особи потребує чіткого законодавчого визначення меж такого втручання і стабільної судової практики, що забезпечуватиме правову передбачуваність і захист як активної, так і пасивної сторони у правовідносинах.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003. №435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення 09.05.2025).
2. Заіка Ю. О. Дії в чужому інтересі як підстава виникнення зобов'язань. Приватне право і підприємництво. – 2019. Вип. 19. С. 78–82.
3. Bürgerliches Gesetzbuch (BGB): Bundesgesetzblatt Teil III, Gliederungsnummer 400–2. Bundesministerium der Justiz, 2024. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/ (дата звернення: 09.05.2025).
4. Науково-практичний коментар Цивільного кодексу України / за заг. ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнєцової, В. В. Луця. К., 2013. Київ. 890 с.

***Науковий керівник**:* Коробцова Н. В. Доцентка, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри цивільного права НЮУ ім. Ярослава Мудрого.

Катерина КОРНЄВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 4 групи
факультету прокуратури

РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ (ЗБИТКІВ) ТА КОМПЕНСАЦІЇ

У сучасному правовому полі кожен громадянин має гарантоване право на захист своїх особистих і майнових прав. При порушенні цих

прав, особа має право звернутися з позовом до суду для відшкодування шкоди або компенсації такої шкоди. Цивільне законодавство оперує поняттями відшкодування шкоди та компенсації, проте дуже часто на практиці, більшості не зрозуміла різниця між ними. Розмежування понять відшкодування шкоди та компенсації є актуальним у судових справах, пов'язаних з дорожньо-транспортними пригодами, порушенням договорів та захистом прав споживачів.

Перш за все варто зрозуміти різницю між шкодою та збитками. Слід зазначити, що саме термін шкода має більш ширше поняття та охоплює не лише матеріальну шкоду, а й моральну. Збитки, в свою чергу, є лише частиною матеріальної шкоди. Відповідно до статті 22 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), збитками вважаються втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права, іншими словами це реальні збитки. Окрім того, це можуть бути доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене, тобто упущена вигода [1].

Відповідно до постанови Касаційного господарського суду України у справі №922/1742/20 від 02.03.2021 року, відповідальність у вигляді відшкодування збитків може бути покладено на особу за наявності в її діях складу цивільного правопорушення. На позивача покладається обов'язок довести наявність збитків, протиправність поведінки заподіювача збитків та причинний зв'язок між такою поведінкою із заподіяними збитками. У свою чергу, відповідач повинен довести, що в його діях відсутня вина у заподіянні збитків [2]. Розмір збитків, що підлягають відшкодуванню при заподіянні майнової шкоди, визначається відповідно до реальної вартості втраченого майна на момент розгляду справи або, знову ж таки, відповідно до реальної вартості робіт, необхідних для відновлення пошкодженої речі.

Відшкодування шкоди не обов'язково буде в грошовому еквіваленті, винувата особа на вимогу потерпілого може відшкодувати збитки і в інший спосіб, зокрема в натурі. Отже, це може бути полагодження речі або передання речі такої ж якості та такого ж роду.

Компенсація, на відміну від відшкодування збитків, передбачає виплату грошової суми без потреби в детальному обґрунтуванні її розміру. Тобто, у випадку компенсації, це завжди буде певна грошова сума, яка не має точного арифметичного розрахунку. Грошові кошти виступають універсальним еквівалентом моральної шкоди, слугуючи засобом її вираження в загально-

доступній формі. На розмір компенсації може впливати багато факторів зокрема: кількість правопорушень, тривалість порушення та його обсяг, передбачуваний розмір збитків потерпілої особи, ступінь вини особи, глибини душевних та фізичних страждань, кількість потерпілих осіб тощо. Однак визначити точну вартість моральної шкоди за допомогою чітких економічних критеріїв або зіставлення з іншими матеріальними благами неможливо. Тому сума компенсації має ймовірний характер і визначається на підставі сукупності факторів: характеру вчиненого правопорушення, інтенсивності фізичних та душевних переживань потерпілого, впливу на його життєві можливості, ступеня вини правопорушника (якщо вина є підставою для відшкодування), а також з урахуванням принципів розумності та справедливості. Зобов'язання відшкодувати моральну шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю фізичної особи внаслідок дії джерела підвищеної небезпеки, виникає за наявності таких умов: факт заподіяння моральної шкоди; протиправна поведінка особи, яка таку шкоду спричинила; існування причинного зв'язку між такою протиправною поведінкою і заподіяною моральною шкодою [3].

Компенсацію можна прирівнювати до моральної шкоди, яка регулюється статтею 23 ЦК України. Так, відповідно до постанови Великої Палати Верховного суду від 15.12.2020 року, моральна шкода являє собою страждання, які заподіяні громадянинові впливом фізичного або психічного характеру, що призвело до погіршення або позбавлення можливості реалізації ним своїх звичок і бажань, погіршення відносин з оточуючими людьми, інших негативних наслідків морального характеру. Отже, можливість отримання компенсації за моральну шкоду зумовлюється не наявністю відповідного положення в законі чи договорі, а фактом порушення цивільного права особи. У випадку, коли встановлено особу, відповідальну за заподіяння моральної шкоди, здійснюється розмежування тягаря доказування між сторонами, тобто:

а) позивач зобов'язаний довести наявність моральної шкоди та причинного зв'язку;

б) відповідач, у свою чергу, має довести відсутність у своїх діях протиправності та вини [4].

Заподіяння моральної шкоди завжди має негативний характер, однак це не означає, що кожен випадок такої шкоди автоматично тягне за собою обов'язок її відшкодування. Відповідальність за відшкодування моральної шкоди виникає лише за умови, що шкода була спричинена протиправною поведінкою особи, яка повинна її компенсувати.

Варто зазначити, що чітке розмежування понять відшкодування шкоди та компенсації є необхідним для забезпечення ефективного захисту прав громадян. Відшкодування охоплює насамперед матеріальні втрати, тобто реальні збитки та упущену вигоду, тоді як компенсація стосується немайнових втрат, зокрема моральної шкоди. У правозастосовній практиці нерідко виникають труднощі в правильному тлумаченні та застосуванні цих понять, що призводить до правових колізій і неоднозначних судових рішень.

Усвідомлення правової природи відшкодування та компенсації дає можливість не лише правильно формулювати вимоги в суді, а й ефективно реалізовувати своє право на захист. Усунення законодавчих і практичних колізій у цій сфері сприятиме утвердженню верховенства права та підвищенню довіри громадян до правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 04.05.2025)
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду у справі № 922/1742/20 від 02.03.2021 року. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/95573510 (дата звернення 04.05.2025).
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду від 23.01.2019 по справі № 674/1666/14-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79472450 (дата звернення 04.05.2025).
4. Постанова Великої Палати Верховного суду від 15.12.2020 року у справі № 752/17832/14-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/97077773 (дата звернення 04.05.2025).
5. Василь Крат. Практика Верховного Суду у справах про компенсацію моральної шкоди від 17.06.2023 року. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Pract_mor_shkodi_2023_06_17.pdf (дата звернення 04.05.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Кирило ГАРМАШОВ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 5 групи
факультет прокуратури

САМОЧИННЕ БУДІВНИЦТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВИЙ РЕЖИМ І ЛЕГАЛІЗАЦІЯ

Повномасштабна війна в Україні спричинила значну внутрішню міграцію, руйнування житлового фонду та критичну потребу в терміновому зведенні нових об'єктів – як житлових, так і інфраструктурних. У цьому контексті самочинне будівництво набуло нового виміру: від порушення законодавства до інструмента виживання. Згідно з ч. 1 ст. 376 Цивільного кодексу України (далі ЦК України), самочинним є будівництво, здійснене без: – належного права на земельну ділянку; – затвердженого проєкту; – дозволу на виконання будівельних робіт; – або з істотним порушенням будівельних норм і правил [1].

В умовах війни ці критерії часто стають недосяжними не через недбалість, а через форс-мажорні обставини, зокрема недоступність реєстрів, відсутність місцевих адміністрацій або необхідність термінового зведення споруд.

Воєнний стан сам по собі не скасовує вимоги до містобудівної документації, але впливає на їхнє застосування. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання здійснення дозвільних та реєстраційних процедур у будівництві в умовах воєнного стану» від 24.06.2022 № 722 дозволяє спрощені процедури для будівництва індивідуальних житлових будинків, господарських споруд, гаражів та елементів благоустрою [2]. Водночас, держава не встановила чіткого механізму подальшої легалізації таких об'єктів, що створює правовий вакуум. Навіть якщо об'єкт зведений з гуманітарною метою, можуть виникати випадки щодо: – визнання його незаконним; – вимагання знесення; – створення підстав для конфліктів щодо прав власності.

Класична легалізація можлива за умов (ст. 376 ЦК України, ст. 39 Закону «Про регулювання містобудівної діяльності» [3]): – оформленого права на землю; – відповідності будівельним нормам; – можливості технічної інвентаризації.

Важливим ризиком на який слід звернути увагу є відсутність довоєнної документації, невизначені межі ділянок, порушення санітарних або пожежних норм. Для того щоб поліпшити цю ситуацію, як вбачається, можна запропонувати наступні шляхи вирішення, а саме:

1. Тимчасовий «амністійний» режим.

Закон про спеціальний порядок визнання прав на об'єкти, зведені під час воєнного стану. Об'єкти мають відповідати базовим безпековим критеріям (техогляд, енерго- та пожежобезпека).

2. Внесення до тимчасового реєстру.

Облік таких споруд як «умовно легітимних» з подальшим механізмом узаконення через інвентаризацію.

3. Спрощення технічної паспортизації.

Можливість самостійного подання заяви з фотофіксацією та геолокацією через застосунок «Дія» або онлайн-портал.

4. Оцінка суспільної функції об'єкта.

Якщо об'єкт виконує суспільно корисну функцію (укриття, житло для внутрішньо переміщених осіб, медпункт), – має бути пріоритет у легалізації, навіть попри формальні порушення.

5. Уніфіковане рішення через зміни до ЦК України та містобудівних норм.

Передбачити окрему главу в ЦК України про регулювання будівництва у надзвичайних ситуаціях, в якій буде відмінність між умисним зловживанням і вимушеним самочинним будівництвом.

Воєнний стан змінив не лише політичну й безпекову реальність, а й правові критерії «незаконності». Самочинне будівництво більше не може автоматично вважатися порушенням – часто воно є актом виживання або захисту. Тому майбутнє українського будівельного права – у гнучкому, справедливому та гуманітарно вмотивованому підході до легалізації об'єктів, зведених у кризовий період.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 31.04.2025).

2. Деякі питання здійснення дозвільних та реєстраційних процедур у будівництві в умовах воєнного стану : постанова Кабінету Міністрів України від 24.06.2022 № 722. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 25.08.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722–2022-%D0%BF#Text (дата звернення: 31.04.2025).
3. Про регулювання містобудівної діяльності : Закон України від 17.02.2011 № 3038-VI. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 14.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3038–17 (дата звернення: 31.04.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Ксенія ВАРБАНЕЦЬ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 20 групи
факультету прокуратури

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОСЛУГ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ

У зв'язку з розвитком технологій та воєнним станом в Україні питання правового регулювання мобільного зв'язку є дуже актуальним, адже важливо забезпечувати зв'язком кожну людину особливо у зонах бойових дій, на територіях, що піддаються постійним обстрілам.

На початку 2025 року комітет з питань цифрової трансформації розпочав роботу з аналізу ефективності Закону України «Про електронні комунікації», від 16 грудня 2020 року, який було створено задля зменшення регуляторного тиску, покращення якості послуг, захищеності абонентів та наближення законодавства до європейських стандартів та норм. Особливу увагу для моніторингу має виконання положень статті 67 закону, де йдеться про розгортання та експлуатації малопотужних базових станцій (далі МБС). [1] Метою перевірки реалізації цієї норми є подальше внесення змін до законодавства та розробка нових норматив-

но правових актів, адже МБС сприяють покращенню сигналу та розширенню зони покриття, в тому числі в районах, де інфраструктура зазнала руйнувань та наявні постійні проблеми зі зв'язком. [2]

Проте, аналізуючи проблеми користувачів мобільних послуг варто зазначити, що питання якості зв'язку досі залишається серйозним викликом. Попри те, що мобільні оператори постійно збільшують вартість тарифів у багатьох населених пунктах, зокрема у прифронтових та сільських місцевостях, зв'язок та якість мобільного інтернету залишаються нестабільними, а подеколи взагалі відсутніми. У таких регіонах проблема наявна не лише через обстріл критичної інфраструктури, а й через те, що у віддалених населених пунктах покриття взагалі відсутнє, адже розгортання мереж там економічно не вигідно.

Врегулювання проблеми доступу до інфраструктури для розгортання електронних комунікаційних мереж здійснюється відповідно до Закону України «Про доступ до об'єктів будівництва, транспорту та енергетики з метою розвитку телекомунікацій», але через відсутність дієвих механізмів контролю, відсутність санкцій за порушення норм мобільним оператором, обмеження регуляторних повноважень національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері електронних комунікацій (НКЕК) у вирішенні спорів щодо доступу до відповідної інфраструктури питання залишається не вирішеним.

На рівні законодавчого регулювання також варто звертати більшу увагу щодо цифрової та інформаційної безпеки користувачів мобільних послуг. Ризики незаконного заволодіння сім-картами через заміну такої карти зростають, адже ідентифікація яка зараз проводиться операторами зв'язку є недостатньою, що робить процес заміни легким для шахраїв. Так само гостро постає питання безпідставного замовлення контент-послуг, за які щомісячно стягуються кошти, і довести, що абонент не замовляв їх майже не можливо. [3]

Також важливо зазначити, що врегульовуючи питання забезпечення послуг мобільного зв'язку слід враховувати права споживачів і впроваджувати систему пільг для осіб, які мали труднощі з користуванням мобільним зв'язком через відсутність покриття протягом певного періоду. На разі, якщо абонент оплатив послугу, але з технічних причин мобільне покриття стало недоступним, кошти не повертають-

ся, і не пропонується жодної системи компенсацій або лояльності. Крім того, актуальною залишається проблема для окремих категорій користувачів, зокрема пенсіонерів, які не користуються мобільним інтернетом, але змушені сплачувати за тарифні плани з включеною послугою інтернету, незалежно від фактичного використання. Перехід на тарифи без інтернету наразі обмежений або недоступний. Це свідчить про необхідність модернізації підходів до надання мобільних послуг із урахуванням доступності, справедливості та диференційованих потреб споживачів.

Отже, попри те, що законодавство про комунікаційні послуги постійно вдосконалюється залишилася ще низка питань які варто вирішити, зокрема стратегія розвитку сфери електронних комунікацій України – 2030 покликана забезпечити сталий розвиток галузі, підвищити якість та доступність електронних комунікацій, а також інтегрувати національну систему у загальноєвропейський простір. [4]

Список використаних джерел:

1. Про електронні комунікації : Закон України від 16.12.2020 № 1089-IX : станом на 1 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089–20#Text (дата звернення: 01.05.2025).
2. Прес-служба Апарату Верховної Ради України. Комітет з питань цифрової трансформації проводить правовий моніторинг практики застосування норм Закону України «Про електронні комунікації» щодо розгортання та експлуатації малопотужних базових станцій. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/258401.html.
3. Коноплицький С. Захист прав абонентів у сфері телекомунікацій: ключові виклики. Speka – онлайн-медіа про підприємництво та технології | SPEKA.media | SPEKA.media. URL: https://speka.media/zaxist-prav-abonentiv-u-sferi-telekomunikacii-klyucovi-vikliki-p2xlod?utm_source=chatgpt.com (дата звернення: 01.05.2025).
4. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/Стратегія:15:05.pdf (дата звернення: 01.05.2025).

Науковий керівник: асистентка кафедри господарського права, докторка юридичних наук Остапенко Юлія Ігорівна.

Максим ЗУБАШКОВ,
Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»,
аспірант кафедри цивільного права та процесу

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ДИСКРЕЦІЇ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВІДПОВІДНО ДО НОВОПРИЙНЯТОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЄСІКІС

У сучасних умовах цифрова трансформація правосуддя стала одним із ключових напрямів реформування судової влади в Україні. Особливо інтенсивно ці процеси відбуваються у сфері цивільного судочинства, де поступово впроваджуються або й уже впроваджені електронний документообіг, віддалена участь у судових засіданнях, автоматизований розподіл справ та інші інструменти, покликані забезпечити ефективність, прозорість і доступність судового розгляду. Водночас цифровізація змінює усталені процесуальні підходи та практики, впливаючи на фундаментальні принципи цивільного процесу, зокрема на судову дискрецію як форму вияву внутрішнього переконання суду в межах закону.

Перед розглядом проблеми по суті слід вказати на той факт, що однією з ключових проблем, що супроводжують цифрову трансформацію судочинства, є відсутність чіткого та однозначного визначення поняття «штучний інтелект» (ШІ) у національному законодавстві України. Це створює нормативну невизначеність, особливо в контексті впровадження технологій, які позиціонуються як ШІ, але фактично є лише інструментами автоматизованої обробки даних, такими як нейронні мережі або мовні моделі.

Схожа ситуація спостерігається і в Європейському Союзі. Хоча Європейський акт про штучний інтелект (AI Act) містить визначення «системи ШІ» у статті 3(1), це визначення є досить широким і не забезпечує чітких критеріїв для відмежування ШІ від традиційного програмного забезпечення. Зокрема, згідно з AI Act, «система ШІ» означає машинну систему, здатну працювати з різними рівнями автономності та, можливо, адаптивності після впровадження, яка для досягнення явних або неявних цілей виводить, на основі отриманих вхідних даних, алгоритм генерації

вихідних даних, таких як передбачення, контент, рекомендації або рішення, що можуть впливати на фізичні або віртуальні середовища . [1]

Це визначення, засноване на оновленій дефініції Організації економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), також не встановлює чітких меж між ШІ та іншими технологіями обробки даних.

Не зважаючи на цей факт, у квітні 2025 року Державна судова адміністрація України затвердила нову Концепцію Єдиної судової інформаційно-комунікаційної системи (ЄСІКС) (наказ ДСА від 30.04.2025 № 178). Концепція декларує мету створення «ефективного, прозорого та доступного правосуддя» на основі сучасних цифрових інструментів. Проте реалізація цієї Концепції, на думку автора, містить низку положень, які становлять потенційну загрозу для здійснення судової дискреції – фундаментального елементу незалежного правосуддя, закріпленого, зокрема, у ст. 129 Конституції України та ст. 263 Цивільного процесуального кодексу України.[3],[4,с.4–8],[6],[8]

Так, виходячи з аналізу тексту Концепції, першою із загрозою є впровадження технологій штучного інтелекту у підсистемі «Електронний документообіг суду».

Згідно з п. 6.1.1 Концепції, передбачено застосування AI для: генерації проектів документів; формування стислого змісту рішень; підбору релевантної судової практики; аналізу моделі розгляду справи; а також – віртуального аватар-асистента для підтримки користувачів. [4, с.22–24]

Попри те, що формально прийняття рішення у справі залишається прерогативою суду, закладене в систему «підказування» фактично формує залежність від алгоритмів, знижуючи вплив внутрішнього переконання судді. Це є прямим викликом для ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на незалежний і безсторонній суд.[2]

Крім того, викликає питанн декларована авторами Концепції ціль такого нововедення, пов'язана з виявленням «*відхилення судів нижчестоящих інстанцій від позицій Верховного Суду*», що викликає побоювання в контексті запровадження додаткових інструментів контролю щодо прийняття рішень судами в контексті реалізації незалежності судової влади як такої.[5]

Другою загрозою на думку автора є централізація та уніфікація процесів. У Концепції (розд. 4, принципи 3 і 5) проголошено курс на уніфіковану архітектуру, єдині шаблони, стилі, довідники та автоматизовану

оркестрацію процесів. Розгляд справи у такий спосіб перетворюється на серію стандартизованих дій, що суперечить принципу індивідуального підходу до кожної справи (ст. 12 ЦПК України) та завданню цивільного судочинства (ст. 2 ЦПК України), що полягає у справедливому, не механічному вирішенні правових спорів.[4, с. 14–15], [8]

Третя загроза – повний контроль і логування дій суддів, що описано в розд. 5.1 Концепції. Система буде фіксувати всі дії користувача, включаючи зміни в проектах рішень, спроби несанкціонованих дій, дії адміністраторів, надання і позбавлення прав доступу. Таке логування у поєднанні з аналітикою активності судді (розд. 6, функціональні компоненти: «Логування», «Моніторинг», «Аналіз та звітність») створює інструмент постійного нагляду за діяльністю суду, що ставить під сумнів фактичну незалежність суддів. Це безпосередньо суперечить ст. 48 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та практиці ЄСПЛ, яка неодноразово наголошувала на неприйнятності будь-якого тиску, навіть прихованого, на суддю.[4, с.16–20], [7]

Окрему небезпеку становить додаткове поглиблення автоматизації розподілу справ і втрата можливості гнучкої організації процесу. Як зазначено в п. 6.1.1, реалізується централізований авторозподіл справ і повна інтеграція з іншими державними реєстрами, що знижує роль голови суду чи адміністратора у впливі на логістику розгляду. Хоча автоматизація спрямована на боротьбу з корупцією, її жорстке впровадження без урахування специфіки кожної справи порушує баланс між ефективністю та процесуальними правами сторін в контексті ст. 33 ЦПК України. [4, с.22–23], [8]

Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що концептуальні рішення щод ЄСІКС, попри формальну відповідність принципам технологічної модернізації, значною мірою нагадують модель цифрового правосуддя, реалізовану в Китайській Народній Республіці, де штучний інтелект виконує ключову роль у формуванні рішень, а судова автономія дедалі більше підпорядковується алгоритмам з метою поглиблення державного контролю. Вказане викликає обґрунтоване занепокоєння з огляду на ризик поступової ерозії принципу верховенства права, який через реалізацію незалежності суду забезпечує не лише формальну законність, а й реальну можливість суду діяти вільно, з урахуванням обставин кожної конкретної справи.

У зв'язку з цим вбачається за необхідне нормативно врегулювати межі допустимого застосування алгоритмічних інструментів у судовій діяльності, встановити запобіжники проти втрати дискреції суду, а також забезпечити реальні, а не декларативні гарантії суддівської незалежності у цифровому середовищі.

Список використаних джерел:

1. Eßer J., Vellbinger U. EU AI Act. Zeitschrift für Risikomanagement (ZfRM). 2024. No. 6. URL: https://doi.org/10.37307/j.2701–7605.2024.06.03 (date of access: 10.05.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 10.05.2025).
3. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 10.05.2025).
4. КОНЦЕПЦІЯ ЄСІКС : Дод. до Наказу 30.04.2025 № 178 від 30.04.2025. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/dsa/normatyvno-pravova%20baza/N_178_2025_dodatok.pdf.
5. Мамченко Н. ДСА затвердила концепцію ЄСІКС – у правосудді планують використати штучний інтелект. Судово-Юридична Газета. 2025. 4 трав. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/329958-gsa-utverdila-kontseptsiyu-esiks-v-pravosudii-planiruyut-ispolzovat-iskusstvennyy-intellekt (дата звернення: 10.05.2025).
6. Про затвердження Концепції ЄСІКС : Наказ від 30.04.2025 № 178. URL: https://court.gov.ua/storage/portal/dsa/normatyvno-pravova%20baza/N_178_2025.pdf (дата звернення: 10.05.2025).
7. Про судоустрій і статус суддів : Закон України від 02.06.2016 № 1402-VIII : станом на 25 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402–19#Text (дата звернення: 10.05.2025).
8. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618–15#Text (дата звернення: 10.05.2025).

Науковий керівник: Феннич Василь Петрович, к.ю.н., доцент, професор.

Марія ЖУК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 4 групи
факультету адвокатури

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ СПАДЩИНИ

У сучасному цифровому світі дедалі більше людей накопичують значні обсяги цифрових активів – акаунти в соцмережах, криптовалюту, файли в хмарних сховищах. Проте цивільне законодавство України поки недостатньо чітко врегульовує порядок їх спадкування. Це породжує юридичні колізії та нові виклики для правозастосовної практики.

Все частіше у правовому полі вживаються такі терміни, як «цифрова спадщина», «електронна спадщина» та «віртуальна спадщина» [1, с. 219]. Проте в межах спадкового права наразі відсутнє нормативне визначення цих понять, а також не сформовано єдиної термінології щодо цього явища. Доцільно погодитися з думкою, що концепція цифрового (електронного) спадку лише починає набувати завершених рис і поступово формується як правове явище [2, с. 191].

Складність цифрової спадщини полягає в тому, що багато цифрових активів мають одночасно як майнові, так і немайнові характеристики. Наприклад, облікові записи в соціальних мережах можуть містити як цінну особисту інформацію, так і об'єкти авторського права. У цьому контексті науковці пропонують розглядати цифрові активи серізь призму цивільних благ, які охоплюють як матеріальні, так і нематеріальні цінності [3, с. 258].

Особливу складність становить доступ спадкоємців до облікових записів у соціальних мережах та цифрових сервісах. Розробники часто не передбачають такої можливості або передбачають її лише у межах внутрішньої політики: Facebook дозволяє створення «меморіального профілю», але доступу до вмісту акаунта спадкоємці не отримують; Google пропонує опцію «Inactive Account Manager», за допомогою якої користувач заздалегідь визначає, хто отримає доступ до його акаунта у разі смерті; Apple реалізувала функцію «Digital Legacy», яка дозволяє додати «контакт спадкоємця», що отримає доступ до iCloud-акаунта

після смерті користувача; Twitter дозволяє лише деактивацію облікового запису за запитом родичів, але не надає доступ до його вмісту [2, с. 189].

Вироблення ефективного правового механізму спадкування цифрових активів наразі ускладнене відсутністю законодавчого визначення їх правового статусу та невизначеністю щодо їх співвідношення з традиційними суб'єктивними правами цивільного права. Без цього неможливо встановити чіткі підстави для їх спадкування. До того ж, більшість інтернет-компаній і цифрових сервісів досі не передбачають можливості передачі доступу спадкоємцям, змушуючи родичів звертатися до суду для вирішення відповідних питань [4, с. 208].

В науковій літературі звертається увага на те, що логіни й паролі до веб-гаманців, доменні імена, акаунти в соціальних мережах та особисте листування користувачів не визнаються об'єктами цивільних прав, а отже, не можуть бути предметом спадкування [4, с. 209]. У таких випадках спадкоємці можуть отримати лише право на контент – тобто вміст акаунтів, сайтів чи інших цифрових ресурсів, але не на самі інструменти доступу до них. Це породжує численні труднощі, особливо з огляду на те, що зазначені об'єкти часто мають ознаки інтелектуальної власності. У зв'язку з цим виникає необхідність поєднання норм спадкового та авторського права, що ускладнює процес спадкування. В Україні, попри чинну презумпцію авторства, для оформлення спадкових прав на об'єкти інтелектуальної власності нотаріус вимагає документального підтвердження цих прав. Це зумовлює складнощі з реєстрацією спадщини, яка охоплює цифрові твори – зокрема фотографії, відео або тексти, опубліковані в інтернеті Реєстрація авторських прав на кожен такий об'єкт є не лише технічно складною, а й економічно не вигідною [5].

У контексті цифрової трансформації суспільства, зміни людських потреб та пріоритетів стає очевидною необхідність адекватного правового регулювання сфери цифрового спадкування. Адже цифрова присутність людини у вигляді акаунтів, контенту та інших форм віртуальної активності є частиною особистості, що зберігається у цифровому середовищі. Саме тому сучасне право має подолати наявний розрив між технологічними реаліями та застарілими правовими конструкціями, які не враховують феномен віртуальної спадщини.

Список використаних джерел:

1. Ясечко С. В. Цифровий спадок в епоху діджиталізації. *Проблеми цивільного права та процесу*: тези доп. учасників наук.-практ. конф., при-

свяч. 97-й річниці від дня народження О. А. Пушкіна (Харків, 20 травня 2022 р.). С. 218–221.
2. Аліна С. С. Огляд досвіду впровадження електронного заповіту в умовах формування концепту електронного (цифрового) спадку. *Право та державне управління.* 2023. №3. С. 187–192.
3. Даниленко О. В. Проблема об'єкта цивільних прав: ретроспективний огляд. *Актуальні проблеми приватного права*: матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 94-й річниці з дня народж. В. П. Маслова (Харків, 19 лют. 2016 р.). С. 256–259.
4. Уколова Є. О., Боровенська, Г. В. Спадкування віртуальної власності. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. №1. С. 208–210.
5. Місько С. Заповіт міленіала. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/zapovit-mileniala.html (дата звернення: 05.05.2025).

Науковий керівник: Коробцова Н. В. доцентка, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри цивільного права НЮУ ім. Ярослава Мудрого.

Марія ЖУК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 4 групи
факультету адвокатури

ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ТВОРИ, СТВОРЕНІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ

У сучасну епоху стрімкого технологічного розвитку штучний інтелект (далі – ШІ) дедалі частіше виступає не лише інструментом, а й активним учасником творчих процесів. ШІ уже сьогодні здатен генерувати музику, писати вірші, створювати картини, програмні коди, тексти та навіть юридичні документи. Це ставить перед правовою наукою принципово нові питання щодо визначення правового режиму таких об'єктів та можливості їх захисту в межах інституту інтелектуальної власності.

Традиційно, авторське право пов'язується з особистістю творця – фізичною особою, яка завдяки своїм інтелектуальним зусиллям створила оригінальний твір. Однак у випадках, коли твір створюється внаслідок діяльності ШІ, виникає правова невизначеність: хто має визнаватися

автором, кому належать майнові права, чи взагалі такий результат може вважатися об'єктом авторського права?

В Україні твори, створені ШІ, не охороняються авторським правом, оскільки, відповідно до Закону України «Про авторське право і суміжні права», автором може визнаватися лише фізична особа, яка створила твір у результаті власної творчої діяльності.

Але стаття 33 зазначеного Закону частково дозволяє надавати правовий захист творам, згенерованим ШІ без участі людини, через право sui generis, якщо вони відрізняються від уже існуючих, але не є оригінальними [1, ст. 33].

Право sui generis виникає автоматично при створенні об'єкта ШІ. Його носієм може бути власник або ліцензіат програми, а умови можуть визначатися договором. Таке право охоплює лише майнові аспекти, адже особисті немайнові права належать лише фізичним особам [2].

Якщо ШІ виступає лише як допоміжний засіб у творчому процесі людини, а створений результат є оригінальним, то цілком імовірно, що авторське право може належати саме людині, яка використовувала ШІ. Водночас важливу роль у визначенні авторства відіграють умови ліцензії та правила використання відповідного програмного забезпечення, що слід обов'язково враховувати при роботі з генеративним ШІ.

Зокрема, умови користування деякими поширеними генеративними ШІ-сервісами (як-от ChatGPT, MidJourney та ін.) передбачають, що користувачі можуть використовувати створений контент за умови дотримання визначених правил. Проте, зазвичай заборонено заявляти про авторство такого контенту як людського твору, тобто видавати його за створений людиною [3].

Системи ШІ поступово стають новим потужним інструментом у творчому арсеналі митців і виконавців. Завдяки здатності до самонавчання та генерації оригінального контенту, такі інтелектуальні технології можуть створювати унікальні результати, що підлягають охороні правом інтелектуальної власності. Водночас, з огляду на те, що інститут інтелектуальної власності формується через законодавче регулювання, постає потреба в оновленні національного законодавства окремих держав та розробці ефективних міжнародно-правових механізмів, які б забезпечували належний захист прав на об'єкти, створені із застосуванням ШІ [4, с. 42].

Отже, стрімкий розвиток ШІ як інструменту, що здатен брати участь у створенні об'єктів творчої діяльності, вимагає переосмислення підходів

до правового регулювання інтелектуальної власності. Зважаючи на унікальність викликів, пов'язаних із визначенням авторства, правовласника та обсягів правового захисту, актуальним стає формування гнучкої та адаптивної нормативної бази, яка б ураховувала особливості взаємодії між людиною та технологіями. Подальше вдосконалення як національного, так і міжнародного законодавства є важливим кроком для формування справедливого та дієвого правового механізму захисту результатів, створених із застосуванням ШІ.

Список використаних джерел:

1. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 1 грудня 2022 року № 2811-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811–20#Text (дата звернення: 08.05.2025).
2. Барбашин С. Чи захищені авторським правом твори, створені штучним інтелектом? URL: https://www.hsa.org.ua/blog/ci-zaxishheni-avtorskim-pravom-tvori-stvoreni-stucnim-intelektom (дата звернення: 08.05.2025).
3. Харебава Т. Авторські права на об'єкт, створений штучним інтелектом. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/225383_avtorsk-prava-na-obkt-stvoreniy-shtuchnim-ntelektom (дата звернення: 08.05.2025).
4. Бугаєць А. С. Право інтелектуальної власності на твори, створені штучним інтелектом: перспективи міжнародно-правового та національного регулювання. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2024. Серія ПРАВО. Випуск 86: частина 2. С. 39–43.

Науковий керівник: Коробцова Н. В. доцентка, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри цивільного права НЮУ ім. Ярослава Мудрого.

Микита ІЛЬЄНКОВ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 3 групи
факультету прокуратури

ЗНАЧЕННЯ ДОВІРЕНОСТІ У ДОГОВОРІ ДОРУЧЕННЯ

Традиційно в доктрині приватного права виокремлюють договірне або добровільне представництво, що виникає на підставі договору. Цим

договором, зокрема, є договір доручення (глава 68 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

Довіреність видається однією особою іншій особі, тому видача довіреності є одностороннім правочином. Для цього не потрібна наявність волі іншої особи, тобто другої сторони договору доручення. Довіреність видається на підставі договору доручення (ст. 1003 ЦК України), при чому це робиться обов'язково (ч. 1 ст. 1007 ЦК України). Це означає, що наявність довіреності свідчить про договірне представництво [1].

Положення ч. 1 ст. 1000 ЦК України встановлюють, що договір доручення – це домовленість двох сторін, у якому одна сторона (повірений) зобов'язується вчинити від імені та за рахунок другої сторони (довірителя) певні юридичні дії. Правочин, вчинений повіреним, створює, змінює, припиняє цивільні права та обовязки довірителя (постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (далі – КЦС ВС) від 07.03.2018 у справі №536/378/15) [1; 2]. У той же час довіреність – це письмовий документ, який видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами (ч. 3 ст. 244 ЦК України) [1]. Тобто це пояснює опосередкований характер представництва у цій ситуації, який має два види правового зв'язку – зовнішній і внутрішній. Перший – виражений довіреністю, що засвідчує правомірність повіреного діяти в інтересах довірителя перед третіми особами, другий – виражений договором доручення, що встановлюють правовідносини між довірителем та повіреним. У випадках укладення договору доручення довіреність обов'язково видається довірителем повіреному (ч.1 ст. 1007 ЦК України). Враховуючи ці положення, може виникнути певне непорозуміння з огляду на те, що і зміст договору доручення, і зміст довіреності має містити перелік юридичних дій, на які уповноважений повірений (ч.1 ст. 1000, ст. 1003 ЦК України). Як вже було зазначено, мають місце відносини представництва, які виникають на підставі договору (ч.1 ст. 244 ЦК). Тому, у цьому випадку, якщо ж сталася така ситуація, що зміст договору доручення та довіреності відрізняються, існує два вирішення такої проблеми з огляду на «наповнення» таких документів.

Якщо ж у договорі доручення визначено більш обмежений обсяг повноважень повіреного, ніж у довіреності, то застосовуються положення договору. В іншому випадку, якщо довіреність встановлює менший обсяг повноважень, ніж договір, слід враховувати межі, які встановлені довіреністю. Такий підхід цілком відповідає правовій природі договору

доручення, у якому повірений повинен діяти від імені та в найкращих інтересах довірителя (ч.1 ст. 1000, ч.1 ст. 1004 ЦК України), що виключає можливість представника (повіреного) діяти у своїх інтересах, що означає відсутність повноважень останнього вчиняти від імені особи, яку він представляє, правочин щодо себе особисто (тобто бути стороною цього правочину) або іншим шляхом на шкоду інтересам довірителя, в тому числі на користь інших осіб, включаючи і тих, представником яких він одночасно є (постанова КЦС ВС від 01.02.2023 року у справі № 569/19674/19) [3].

Чинні приписи глави 68 ЦК України не встановлюють спеціальних норм щодо форми договору доручення, тому у цьому випадку застосовуються загальні приписи цивільного законодавства щодо форм правочинів та договорів (ч.1 ст. 205 та ч.1 ст. 639 ЦК України), тому й не виключається вчинення договору доручення в усній формі [1]. Водночас довіреність – це письмовий документ, який видається однією особою іншій особі для представництва перед третіми особами (ч.3 ст. 244 ЦК України). У своїй постанові КЦС ВС від 25 березня 2024 року у справі 458/229/18, відступивши від попередніх правових позицій (постанова КЦС ВС від 30.06.2021 у справі № 761/34272/18 та постанова КЦС ВС від 17.03.2021 у справі № 360/1742/18), висловив нову правову позицію, яка полягає у тому, що формулювання, які вживаються в статті 1003 ЦК України і сутність правовідносин представництва, вимагають фіксації його повноважень, що може бути здійснено в договорі та/або в довіреності. Натомість в статті 1007 ЦК України міститься вимога видати довіреність повіреному і це означає, що вона є обов'язковою. Але можливо вчинити договір доручення в усній формі, й у цьому разі довіреність слугуватиме підтвердженням його укладання [1; 4].

Таким чином, можна дійти до висновку, що довіреність в аспекті обов'язкового елементу договору доручення не є лише письмовим документом, який видається довірителем повіреному для представництва перед третіми особами, що визначає обсяг повноважень на здійснення певного кола дій юридичного характеру, але й слугує письмовим підтвердженням укладення договору доручення.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлен-

ня: 09.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 05.05.2025).
2. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду від 07.03.2018 у справі № 536/378/15-ц. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/72819449 (дата звернення: 05.05.2025).
3. Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду від 01.02.2023 у справі № 569/19674/19. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://zakononline.com.ua/court-practice/show/21276 (дата звернення: 05.05.2025).
4. Постанова Верховного Суду у складі Обєднаної палати Касаційного цивільного суду від 25.03.2024 у справі № 458/229/18. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/118109072 (дата звернення: 05.05.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Микола ІЩЕНКО,
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, групи ПІ-32

УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ СТРАХУВАННЯ: НОВОВВЕДЕННЯ ЗА ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО СТРАХУВАННЯ»

Верховна рада України здійснила суттєве реформування страхового законодавства шляхом прийняття оновленої редакції Закону від 18 листопада 2021 року № 1909-IX, спрямованого на гармонізацію національних правових норм із європейськими стандартами регулювання страхової діяльності [1]. Фундаментальним підґрунтям для реформування страхової

сфери слугувало підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, яка визначає необхідність конвергенції правових систем на основі спільних цінностей та принципів. Додатково було встановлено перехідний період до 30 червня 2024 року для повної імплементації всіх положень Закону № 1909-IX страховими компаніями. Відповідальність за гармонізацію нормативно-правового поля з положеннями оновленого страхового законодавства та забезпечення прийняття необхідних імплементаційних актів покладено на Національний Банк України як профільний регуляторний орган та Кабінет Міністрів України.

Однак необхідно визнати, що певні державні інституції не завершили своєчасну розробку підзаконної нормативної бази для повноцінної імплементації оновленого законодавства та узгодження чинних підзаконних актів з новими нормативними вимогами. На поточний момент лише два нормативних документи офіційно погоджені та затверджені (регламентація страхування відповідальності осіб, які експлуатують об'єкти підвищеної небезпеки; нормативне регулювання страхування ризиків цивільної авіації).

Закон України «Про страхування» комплексно регламентує страхові правовідносини, встановлює загальні засади страхової діяльності, визначає механізми надання посередницьких послуг, забезпечує посилений захист прав клієнтів, регулює процедури укладання та виконання договорів страхування й перестрахування, встановлює вимоги щодо інформаційного забезпечення страхових відносин, а також визначає засади державного регулювання та нагляду у страховій сфері. Страхування становить специфічний вид підприємницької діяльності, де страхова компанія функціонує як комерційна організація, орієнтована на отримання прибутку, а не як доброчинна установа. Аналіз страхового законодавства переконливо підтверджує комерційну сутність страхової діяльності. Широкий спектр нормативного регулювання страхових відносин відображає багатоаспектність даної сфери правовідносин. Новаторським аспектом реформованого законодавства є нормативне закріплення поняття «страховий продукт», який визначається як сукупність умов страхування, спрямованих на задоволення конкретних потреб та інтересів клієнтів у страховому захисті. Страховик або страховий посередник зобов'язаний забезпечити потенційного клієнта вичерпною та доступною інформацією про страховий продукт перед укладенням договору, щоб уможливити прийняття усвідомленого рішення щодо страхового захисту.

Важливим недоліком Закону є відсутність легального визначення договору страхування, що актуалізує доктринальний підхід. Н. В. Міловська пропонує розглядати договір страхування як письмову домовленість між страхувальником і страховиком про надання страхової послуги, згідно з якою страховик зобов'язується здійснити страхову виплату при настанні страхового випадку, а страхувальник – сплачувати страхові платежі та виконувати інші договірні умови [7, с. 114]. Формальні вимоги до договорів страхування включають дотримання мовного законодавства України, забезпечення чіткості формулювань, уникнення двозначності або суперечливості положень. При неоднозначному тлумаченні договірних умов, інтерпретація здійснюється на користь страхувальника. Згідно з Цивільним кодексом України договір вважається укладеним після досягнення згоди з усіх істотних умов, однак момент набрання чинності договором страхування може не збігатися з моментом укладення. Якщо договір передбачає набрання чинності після внесення першого платежу, такий договір має реальний характер; в інших випадках договір є консенсуальним. Істотними умовами договору страхування визнається об'єкт страхування та предмет договору. Предметом договору страхування є передача страхувальником страховику ризику, пов'язаного з об'єктом страхування. Об'єктами страхування можуть виступати: життя, здоров'я та працездатність особи; майно на відповідних правових титулах; відповідальність за заподіяну шкоду. Відсутність визначеного об'єкта страхування призводить до нікчемності договору. Верховний Суд України у Постанові від 23 січня 2019 року у справі № 355/385/17 визначив, що для укладення реального договору необхідна наявність двох юридичних фактів: домовленості щодо істотних умов та передачі речі або вчинення іншої дії [3].

Таким чином, регулювання договірних відносин у сфері страхування ґрунтується на принципі свободи договору, що нині повністю відповідає міжнародним стандартам у даній сфері правовідносин та сприяє розвитку ефективного страхового ринку в Україні. Актуальним залишається очікування щодо прискорення розробки державними органами вторинного законодавства для повноцінної імплементації нормативних положень оновленого закону, а також надання учасникам страхового ринку додаткового адаптаційного періоду для приведення діяльності у відповідність до нових регуляторних вимог.

Список використаних джерел:

1. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX : станом на 1 січ. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909–20#Text (дата звернення: 03.04.2025).
2. Міловська Н. В. Договірні зобов'язання зі страхування у цивільному праві України: проблеми теорії та практики: монографія. Київ : НДІ приват. права і підприємництва ім. акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2019. 488 с.
3. Постанова Касаційного цивільного суду Верховного Суду від 23.01.2019 р. у справі № 355/385/17. *Єдиний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/79472438.

Науковий керівник: Покровська Анастасія Олегівна, докторка філософії, асистентка кафедри цивільного, господарського і фінансового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Михайло ДРОЗД,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 1 групи
факультету прокуратури

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ

Цивільно-правова відповідальність як інститут приватного права є центральним елементом механізму захисту порушених цивільних прав. Її функціональне призначення полягає не лише в компенсації заподіяної шкоди, а й у превентивному впливі на поведінку суб'єктів правовідносин [1, с. 86]. Сучасні виклики вимагають від цивільного права адаптації до нових економічних, соціальних і технологічних умов, що зумовлює потребу в осмисленні та актуалізації правових норм, що регламентують відповідальність за порушення зобов'язань.

Цивільно-правова відповідальність традиційно поділяється на договірну та позадоговірну, що вказує на наявність або відсутність попередніх зобов'язальних відносин між сторонами [2]. У межах договірної

відповідальності важливим є принцип pacta sunt servanda – домовленості мають бути виконані. Проте, в умовах сучасної економіки, що характеризується нестабільністю, поширенням електронної комерції та транснаціональних правовідносин, класичне розуміння відповідальності потребує розширення. Зокрема, виникають ситуації, коли невиконання зобов'язань зумовлене не волею боржника, а зовнішніми обставинами, які неможливо було передбачити або уникнути. Це зумовлює посилену увагу до категорії форс-мажору та доктрини зміни обставин, передбачених ст. 652 ЦК України.

Особливу увагу заслуговує питання вини у контексті притягнення до відповідальності. Вина є суб'єктивною передумовою деліктної відповідальності, однак у деяких випадках законодавець встановлює відповідальність незалежно від вини. Такі підходи мають місце, зокрема, у сфері підприємницької діяльності, де ризики переносяться на суб'єкта господарювання як на носія професійного статусу. Це викликає дискусії щодо справедливості такого підходу та його відповідності принципу юридичної визначеності [3, с. 70]. У цій площині виникає проблема гармонізації цивільного законодавства з європейськими стандартами, де превалює баланс інтересів сторін, а не формальне покладання відповідальності.

Окрім зазначених аспектів, особливої уваги потребує питання індивідуалізації цивільно-правової відповідальності, яке набуває дедалі більшого значення у світлі принципів верховенства права та пропорційності. Законодавство України містить загальні положення щодо обсягу відповідальності, проте їх застосування вимагає врахування конкретних обставин справи, економічного стану боржника, добросовісності дій, а також впливу правопорушення на потерпілу сторону [2]. Такий підхід, наближений до європейських стандартів правосуддя, дозволяє уникати формального підходу та сприяє досягненню справедливого балансу інтересів. Судова практика останніх років демонструє позитивні приклади реалізації цього підходу, коли зменшення розміру відповідальності або відстрочення її виконання слугували засобом збереження економічної стабільності сторін без шкоди для правової визначеності.

Не менш актуальним є розвиток альтернативних способів врегулювання цивільно-правових спорів, зокрема медіації та досудового врегулювання. Участь у медіації, що є добровільною та конфіденційною процедурою, дозволяє сторонам зобов'язальних правовідносин само-

стійно досягати взаємоприйнятного рішення без судового втручання, що знижує навантаження на судову систему та сприяє збереженню партнерських взаємин . У процесі реформування судової системи України необхідно забезпечити ширше впровадження таких інструментів, особливо у випадках, коли відповідальність виникає між фізичними особами або підприємцями, які перебувають у тривалих договірних зв'язках.

Суттєвим чинником є й вид відповідальності. Майнова відповідальність, яка реалізується у формі відшкодування збитків або сплати неустойки, є домінантною формою впливу на порушника. Проте у випадках, коли шкода має немайновий характер, зокрема внаслідок порушення особистих немайнових прав (право на гідність, недоторканність ділової репутації тощо), актуалізується немайнова (моральна) відповідальність [3, с. 65]. Вона часто є проблемною щодо доведення факту шкоди, причинного зв'язку та розміру компенсації. У цій сфері є потреба в уніфікації підходів судової практики, зокрема щодо оцінювання доказів моральної шкоди.

Також у контексті відповідальності слід зазначити роль доказів. Згідно із загальним правилом, обов'язок доведення покладається на сторону, яка заявляє вимогу, однак сучасна практика передбачає відхід від цього принципу у випадках, коли одна сторона перебуває у завідомо гіршому становищі щодо можливостей доведення. Це спостерігається у спорах споживача з продавцем або у сфері надання послуг, що відповідає практиці Європейського суду з прав людини, яка орієнтується на реальний захист слабшої сторони.

Змінюється також правова природа зобов'язань у сфері цифрових технологій. Укладання договорів онлайн, надання цифрових послуг, використання смарт-контрактів і блокчейн-систем потребує переосмислення механізмів відповідальності [5, с. 42]. Традиційні форми доказів та фіксації порушення не завжди застосовні у віртуальному просторі, а відтак законодавець стикається з викликом формалізації нових підходів до захисту прав у цифровому середовищі. На цьому тлі особливої актуальності набуває доктрина «віртуальної відповідальності» та питання штучного інтелекту як потенційного суб'єкта або джерела шкоди.

У процесі реформування Цивільного кодексу України також порушується питання уточнення підстав звільнення від відповідальності. Наприклад, належне повідомлення кредитора про неможливість вико-

нання зобов'язання, здійснене своєчасно та документально підтверджене, може зменшити ризики покладення відповідальності. Натомість ігнорування принципу добросовісності у діях сторін дедалі частіше призводить до негативних наслідків . Таким чином, принцип добросовісності (ст. 3 ЦК України) перетворюється з декларативної норми на дієвий правовий інструмент оцінки поведінки суб'єкта.

У світлі судової практики зростає значення інституту реституції як форми відновлення попереднього становища у разі недійсності правочину. Судові рішення вказують на те, що застосування реституції не завжди є достатньо ефективним у випадках, коли сторона втратила можливість фізично або економічно повернути отримане. Що стимулює розвиток концепції компенсаційної реституції, яка передбачає грошовий еквівалент повернення, що має враховуватись у нових редакціях цивільного законодавства [1, с. 89].

Не менш значущим є й аспект солідарної та субсидіарної відповідальності. У контексті участі кількох осіб у порушенні зобов'язання, зокрема при спільному спричиненні шкоди, виникає потреба в розмежуванні часток відповідальності [2]. Тут слід враховувати як обсяг фактичної участі, так і наявність організаційних або контролюючих функцій у групових суб'єктів. У господарських правовідносинах зростає важливість аналізу внутрішньокорпоративних механізмів, зокрема у випадках відповідальності посадових осіб перед підприємством і третіми особами.

Цивільно-правова відповідальність тісно пов'язана з інститутом відшкодування збитків, який, своєю чергою, має специфіку у визначенні реального збитку і упущеної вигоди [1, с. 86]. Судова практика демонструє складність встановлення та обґрунтування упущеної вигоди, особливо коли йдеться про нереалізовані інвестиції чи втрати внаслідок блокування господарської діяльності. У цьому контексті доцільним є використання висновків експертів, економічних обґрунтувань та порівняльного аналізу аналогічних справ.

Таким чином, цивільно-правова відповідальність є не лише гарантією виконання зобов'язань, а й показником рівня правової культури суспільства. Її ефективність залежить від узгодженості законодавчих норм, справедливості правозастосування, адаптивності до нових викликів та спроможності забезпечити реальний захист прав кожного учасника правовідносин. Сучасний етап розвитку цивільного права вимагає посиленої уваги до справедливості, пропорційності та ефективності відпо-

відальності як механізму впливу на правову поведінку, і саме це має бути у фокусі подальших наукових досліджень та законодавчих ініціатив.

Список використаної літератури:

1. Руденко М. П. Правове регулювання віртуальних структурних підрозділів у господарських правовідносинах // *Юридичний вісник України*. – 2020. – № 5. – С. 85–90.
2. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 167-р. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167–2021-р. (дата звернення: 01.05.2025)
3. Системи електронних закупівель в Україні (Prozorro): сучасні виклики та перспективи розвитку // *Державне управління: теорія та практика*. – 2021. – № 2. – С. 64–71.
4. Господарський кодекс України: станом на 01 січня 2022 року. – Київ: *Парламентське видавництво*. 2022. – 42 с.

Науковий керівник: Янишен Віктор Петрович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки.

Михайло ЛЕОНОВИЧ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Укладення шлюбу є однією з найважливіших подій у житті людини. Воєнний стан в Україні, запроваджений внаслідок російської агресії, призвів до суттєвих змін у багатьох сферах суспільного життя та правового регулювання. Особливого значення набули питання, пов'язані з особистим життям громадян, зокрема укладенням шлюбу. Надзвичайні обставини вимагали швидкого реагування законодавця та встановлення

особливих правових механізмів, які б дозволили громадянам реалізувати своє право на створення сім'ї навіть в умовах війни. Тому актуальним є вивчення та аналіз існуючих проблем національного законодавства щодо укладення шлюбу в таких умовах, щоб максимально забезпечити права та інтереси громадян.

Державна реєстрація актів цивільного стану проводиться з метою забезпечення реалізації прав фізичної особи та офіційного визнання і підтвердження державою фактів народження фізичної особи та її походження, шлюбу, розірвання шлюбу, зміни імені, смерті. Органами державної реєстрації актів цивільного стану, які проводять державну реєстрацію, є відділи державної реєстрації актів цивільного стану міжрегіональних управлінь Міністерства юстиції України, виконавчі органи сільських, селищних, міських рад. [3]

Відомості про народження фізичної особи та її походження, усиновлення, позбавлення та поновлення батьківських прав, шлюб, розірвання шлюбу, зміну імені, смерть підлягають обов'язковому внесенню до Державного реєстру актів цивільного стану громадян та Єдиного державного демографічного реєстру в обсязі, визначеному Законом України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус». [4]

Проте повномасштабна війна впливає на надання послуг з державної реєстрації актів цивільного стану. Важливо підкреслити, що в умовах воєнного стану влада прагне зберігати орієнтацію на потреби громадян, адаптуючи процедури до нових реалій.

Однією з опцій, що спрощують можливість укладення шлюбу в умовах воєнного стану, є можливість одружитися в день подачі заяви, звернувшись до будь-якого відділу Державної реєстрації актів цивільного стану. Це передбачено частиною 2 статті 32 Сімейного кодексу України [1], яка дозволяє скоротити терміни одруження в разі безпосередньої загрози для життя нареченого або нареченої.

Інша проблема укладення шлюбу в умовах воєнного стану – це забезпечення доступу до цієї процедури для військовослужбовців. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 року № 213 надає можливість проведення державної реєстрації шлюбу без особистої присутності військовослужбовця у відділах Державної реєстраційної служби актів цивільного стану. Для цього заяву може подати безпосередній

командир, який засвідчує справжність підпису та забезпечує її передачу до відділу. [2]

Міністерство юстиції України разом із Міністерством цифрової трансформації запровадили онлайн-сервіс для подачі заяв на шлюб через портал «Дія». Це надає молодятам можливість вибрати місце, час і формат церемонії у зручному режимі онлайн.

Для використання послуги необхідно мати електронний цифровий підпис, авторизуватися на порталі «Дія», перейти в Сервісах до розділу «Шлюб онлайн», обрати послугу «Заява про шлюб», заповнити форму, визначити дату і місце реєстрації, сплатити адміністративний збір та підписати заяву електронним підписом. Після цього другий з наречених має увійти до свого кабінету на порталі, перейти за посиланням, отриманим на електронну пошту, і також підписати заяву цифровим підписом.

Працівники обраного відділу ДРАЦС надішлють підтвердження та деталі церемонії на електронну пошту. Молодятам потрібно буде лише прийти до відділу ДРАЦС у день реєстрації шлюбу. Умови воєнного стану дозволяють надавати ці послуги за принципом екстериторіальності, тобто без прив'язки до конкретного відділу.

Отже, правове регулювання укладення шлюбу в умовах воєнного стану є прикладом гнучкості та адаптивності українського законодавства до надзвичайних обставин. Запроваджені зміни дозволили громадянам, особливо військовослужбовцям, реалізувати своє право на створення сім'ї навіть у складних воєнних умовах. Спрощення процедур, можливість дистанційного укладення шлюбу та інші нововведення відповідають потребам суспільства в період війни. Водночас, залишаються певні виклики, які потребують подальшого законодавчого врегулювання та вдосконалення правозастосовної практики. Досвід правового регулювання укладення шлюбу в умовах воєнного стану може бути цінним не лише для України, але й для міжнародної спільноти, демонструючи можливості адаптації сімейного законодавства до кризових ситуацій без втрати основних правових гарантій та цінностей, на яких ґрунтується інститут шлюбу.

Список використаних джерел:

1. *Сімейний кодекс* України від 10 січня 2002 р. Відомості Верховної Ради України. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947–14#Text

2. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 березня 2022 року №213 «Деякі питання державної реєстрації шлюбу в умовах воєнного стану». Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213–2022-%D0%BF#Text
3. Наказ Міністерства юстиції України від 10 жовтня 2000 р. №52/5 Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні. *Режим доступу:* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00#Text
4. Закон України Про державну реєстрацію актів цивільного стану від 15 листопада 2024 №38 Відомості Верховної Ради України. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2398–17#n54

Науковий керівник: к.ю.н., асистент кафедри цивільно-правової політики, права інтелектуальної власності та інновацій НЮУ ім. Ярослава Мудрого – Скакун Юрій Євгенович.

Михайло ЛЕОНОВИЧ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент

РЕФОРМА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У КОНТЕКСТІ СКАСУВАННЯ НАРАДЧОЇ КІМНАТИ

Реформа цивільного процесу, що передбачає скасування інституту нарадчої кімнати, стала значним кроком у трансформації національного судочинства. Ухвалення відповідного закону [1] у січні 2024 року стало підставою для внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України, які передбачають, що відтепер ухвалення рішення відбуватиметься не у спеціально відведеному приміщенні, а у будь-якому приміщенні суду. При цьому поняття «таємниця нарадчої кімнати» замінено на «таємницю ухвалення судового рішення», що зберігає обов'язок судді не розголошувати відомості, пов'язані з прийняттям рішення. Така зміна орієнтована на підвищення процесуальної ефективності, зниження формалізму в організації роботи суду та оптимізацію навантаження на суддів.

Скасування інституту нарадчої кімнати обумовлено як історичними, так і практичними чинниками. Сам інститут бере початок із радянського

правопорядку, в межах якого передбачалося спеціальне приміщення, де судді повинні були залишатися до моменту оголошення рішення. За відсутності сучасної інфраструктури та в умовах централізованого контролю це вважалося засобом гарантування неупередженості. Проте сьогодні подібна конструкція вже не відповідає реаліям української судової системи. Фактична відсутність спеціальних приміщень у більшості судів, колізії, пов'язані з дотриманням формальних обмежень, таких як заборона залишати нарадчу кімнату до ухвалення рішення, а також обмеження щодо участі в інших справах – все це призводить до ускладнень у функціонуванні судової системи. Водночас, дотримання конфіденційності прийняття рішення залишилось обов'язком судді, що передбачено процесуальним законодавством і не залежить від наявності спеціального приміщення [2].

Відмова від традиційного інституту дозволяє удосконалити організацію судового процесу. Замість ізольованого процесу ухвалення рішення тепер запроваджено інститут прийняття рішення, що дозволяє судді паралельно розглядати інші справи. Це спрямовано на уникнення надмірної затримки розгляду інших проваджень, які раніше не могли рухатися далі, поки суддя перебував у нарадчій кімнаті. Нововведення також встановлює строки для ухвалення рішень у цивільних справах – не більше десяти днів, що є важливим кроком у забезпеченні оперативності розгляду. Цей механізм може сприяти більш системному підходу до планування навантаження суддів, підвищенню якості та виваженості судових рішень, оскільки відтепер на суддю не тисне загроза накопичення проваджень, які не можуть бути розглянуті до моменту завершення попереднього.

Водночас зміни викликають і певне занепокоєння з точки зору забезпечення незалежності суддів. В умовах відсутності чіткого визначення місця ухвалення рішення постає ризик зовнішнього впливу. Критики реформи наголошують, що ізоляція судді у спеціальному приміщенні все ж виконувала психологічну та організаційну функцію, яка дозволяла тимчасово уникнути впливу з боку учасників процесу, емоційного навантаження, а також забезпечувала зосередженість на ухваленні рішення. З огляду на це, постає необхідність забезпечення інших механізмів гарантування неупередженості, зокрема через дисциплінарну відповідальність за розголошення інформації щодо ухвалення судового рішення та через кримінальну відповідальність за втручання у діяльність судді [3].

Існують і нормативні прогалини, які потребують уточнення в межах реформування. Так, залишається відкритим питання щодо можливості одночасного здійснення інших процесуальних дій під час ухвалення рішення. Чинне законодавство прямо не передбачає такої норми, що може викликати неоднозначне тлумачення. Водночас необхідно вирішити й питання формату та строків оголошення рішень, адже в окремих категоріях справ йдеться про значні обсяги текстів, що створює додаткове навантаження на суддю. У цьому контексті важливо розробити нові стандарти проголошення рішень у цивільному процесі, які відповідали б сучасним вимогам процесуальної економії та водночас забезпечували право сторін на отримання повного і вмотивованого рішення.

З позиції суддівської спільноти існують різні оцінки щодо нововведень. Деякі судді вбачають у реформі спрощення організації власної роботи, можливість ефективно розподіляти час і уникати штучних затримок. Інші – висловлюють побоювання щодо відсутності ізоляції як інструменту емоційної стабілізації при розгляді складних справ. З урахуванням цього, доцільним є запровадження додаткових професійних стандартів і методичних рекомендацій щодо дій судді після завершення судового засідання до моменту оголошення рішення. Це дозволить зменшити суб'єктивний вплив на процес ухвалення рішень і збереже довіру до правосуддя.

Незважаючи на зазначені недоліки, варто наголосити, що інститут нарадчої кімнати не є європейським стандартом. Його існування характерне для пострадянських держав, тоді як у багатьох демократичних країнах питання ухвалення рішень суддею вирішується без ізоляції у спеціальних приміщеннях. Основною запорукою неупередженості слугує не наявність фізичного простору, а дотримання правових стандартів, контроль з боку суспільства, механізми оскарження рішень, а також чітко визначена межа між професійною діяльністю судді та будь-яким зовнішнім впливом.

Таким чином, скасування інституту нарадчої кімнати в цивільному процесі є кроком до модернізації процесуальних форм, спрямованим на підвищення ефективності роботи судів, зниження навантаження та адаптацію до сучасних реалій. Водночас, повна реалізація потенціалу цієї реформи можлива лише за умов доопрацювання супутніх положень законодавства, посилення механізмів захисту суддів від зовнішнього

тиску та формування нових професійних стандартів, що забезпечать неупередженість, обґрунтованість і справедливість судових рішень.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких інших законодавчих актів України щодо вдосконалення ухвалення та проголошення судових рішень» від 19 грудня 2024 року № 4173-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4173-IX
2. Скасування «нарадчої кімнати» в судах: 7ААС роз'яснив новації ухваленого Закону. Юридична газета. 2025. URL: https://sud.ua/uk/news/blog/321569-osnovnye-novelly-zakona-no4173-ix-po-usovershenstvovaniyu-prinyatiya-i-provozglasheniya-sudebnykh-resheniy-kommentarii-chlenov-avtorskogo-kollektiva-zakonodatelnykh-predlozheniy
3. Президент підписав Закон щодо вдосконалення ухвалення та проголошення судових рішень. Юридична газета. 2025. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/233176_prezident-pdpisav-zakon-shchodo-vdoskonalennya-ukhvalennya-ta-progoloshennya-sudovikh-rshen

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого – Жушман Максим Вікторович.

Наталія КОРОБЦОВА,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
кандидатка юридичних наук, доцентка,
доцентка кафедри цивільного права

АВТОНОМІЯ ВОЛІ ЯК СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО ПАЦІЄНТА: СПРАВА «PINDO MULLA v. SPAIN»

Автономія волі в сфері медичних відносин має прояв в інформованій добровільній згоді на медичне втручання або відмові від нього. Дане право як складова системи прав людини вперше було закріплено у Нюрнберзькому кодексі 1947 р. та визнавалося в якості абсолютно необхідної умови для проведення будь-якого експерименту за участю людини. В по-

дальшому право на автономію волі стало базовим, основним принципом проведення будь-якого медичного втручання та знайшло своє закріплення в Гельсінській декларації Всесвітньої медичної асоціації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людини у якості об'єкта дослідження» 1964 р., Міжнародному пакті про громадянські та політичні права 1966 року, Декларації про політику у сфері забезпечення прав пацієнтів у Європі 1994 р., Конвенції про права людини та біомедицину 1997 р, Загальній декларації про біоетику та права людини 2005 р. та інших міжнародних та національних актах. Право на автономію волі пацієнта закріплено і в українському законодавстві. В Законі України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» інформована добровільна згода врегульована ч. 1 ст. 43 і визначається «необхідною для застосування методів діагностики, профілактики та лікування», при цьому «пацієнт, який набув повної цивільної дієздатності і усвідомлює значення своїх дій та може керувати ними, має право відмовитися від лікування» (ч. 4 ст. 43) [1]. Врегульовано дане право й положеннями цивільного законодавства [2, ст. 284].

Автономія волі як й інші права пацієнта в сфері охорони здоров'я нерозривно пов'язана із основними базовими правами людини: правом на життя, здоров'я, недоторканністю особи, правом на повагу до приватного і сімейного життя тощо, які мають найвищу загальносвітову цінність. Основні права і свободи людини стосуються найбільш важливих прав людини, розкривають природний стан свободи, отримують найвищий юридичний захист, становлять ядро правового статусу особистості [3, с. 5]. Дані права є невідчужуваними, належать людині в силу факту народження і реалізуються самою особою.

В сфері охорони здоров'я, надання медичних послуг, завдяки реалізації автономії волі, одного із базових прав пацієнта, особа може впливати на свої природні права, такі як життя, здоров'я. Саме можливість впливу на основні права, їх самообмеження свідчить про те, що вони не є абсолютними і повинні сприйматися в сукупності з іншими правами людини, в тому числі й зі спеціальними правами, як виникають у випадках участі особи в певних правовідносинах.

Наочним прикладом реалізації автономії волі пацієнта, яка призвела до самообмеження прав на життя та здоров'я, стала справа *Pindo Mulla v. Spain* (2024), розглянута ЄСПЛ [4].

Заявниця по цій справі належала до релігійної громади Свідків Єгови, прихильники якої, як відомо, не допускають відносно себе жодних маніпуляцій з кров'ю. Звернувшись до лікарні і отримавши пораду зробити операцію, заявниця висловила свою відмову від проведення будь-якого лікування, яке передбачало переливання крові. Своє небажання проводити такі процедури вона оформила і зареєструвала у вигляді двох документів: попереднього розпорядження (documento de instrucciones previas) та постійної довіреності (declaracion de voluntades anticipadas), зазначивши при цьому двох представників, які зобов'язані були забезпечити дотримання її волі на випадок неможливості самостійно це зробити. Ці документи були додані до її медичної картки. Оскільки в подальшому лікарям стало зрозумілим, що лікування пацієнтки без застосування переливання крові саме в цій лікарні є неможливим, було прийнято рішення про переведення її до іншої, в якій застосовувалися альтернативні методики лікування. Під час транспортування стан пацієнтки стрімко погіршився, що стало підставою для отримання рішення чергового судді про подальші дії медичного персоналу. Інформація, яка була надана судді, свідчила про наявність лише *усного* небажання пацієнтки отримувати лікування за допомогою переливання крові, тому суддя, вважаючи, що «немає жодних доказів будь-якої відмови пацієнта від медичного лікування та для того, щоб захистити вищу юридичну цінність, яка є правом на життя, повинно бути надано дозвіл на лікування цієї пацієнтки медичними та хірургічними засобами, необхідними для захисту її життя та фізичної цілісності» [4], а отже, пацієнтці було зроблено переливання крові. Таким чином, плутанина у розумінні небажання особи отримувати певне лікування та необхідність термінового втручання призвели до нехтування правом на автономію волі пацієнта. Чи можна виправдати дії лікарів? Лікарі діяли з метою захисту здоров'я пацієнтки та рятування її життя, виконуючи свої професійні обов'язки. Отже, втручання з боку лікарів було виправданим та необхідним заради рятування життя пацієнтки. Але при вчиненні відповідних маніпуляцій чи дотримувалися лікарі принципів, передбачених ст. 8 Європейської конвенції з прав людини [5]? ЄСПЛ зосереджує увагу на тому, що «свобода приймати або відмовлятися від конкретного медичного лікування є життєво важливою для самовизначення та особистої автономії» [6, с. 43]. При розгляді даної справи ЄСПЛ стикнувся з необхідністю узго-

дження принципів ст. 2 (право на життя) та ст. 8 (право на повагу до приватного і сімейного життя) Європейської конвенції з прав людини, відмічаючи, що раніше таке питання перед Судом не поставало. У ситуації, пов'язаною із реальною загрозою для життя, здоров'я особи, держава зобов'язана вчинити всі необхідні дії задля рятування, збереження життя особи. Але це є можливим лише у випадках знаходження особи у безпорадному стані, коли дізнатися її думки щодо лікування неможливо, при необхідності діяти терміново та у разі відсутності належним чином оформленого бажання щодо майбутнього втручання (лікування). В усіх інших випадках (при відмові пацієнта від лікування або від окремих медичних процедур, ліків) держава повинна утримуватися від втручання в свободу вибору особи, іншими словами не створювати перешкод в реалізації її волі. Отже, ЄСПЛ дійшов висновку, що «суспільний інтерес у збереженні життя або здоров'я пацієнта повинен поступитися інтересу пацієнта керувати своїм власним життям…» [6, с. 44].

Список використаних джерел:

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 р. №2801-XII. Дата оновлення: 27.03.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801–12#Text (дата звернення: 28.03.2025).
2. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. №435-IV. Дата оновлення: 10.01.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 28.03.2025).
3. Майданик Р. А. Права людини у сфері охорони здоров'я: поняття, система, механізм. Права людини в сфері охорони здоров'я: проблеми доктрини і практики : матеріали кругл. столу, м. Київ, 24 верес. 2013 р. Біла Церква : ТОВ «Білоцерківдрук», 2013. С. 5–14.
4. Pindo Mulla v. Spain [2024]. [GC] (№15541/20). URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001–236065%22]} (дата звернення: 20.03.2025).
5. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) : Конвенція від 04.11.1950 р. Дата оновлення: 01.08.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 25.03.2025).
6. Огляд рішень Європейського суду з прав людини (вересень 2024 року) : Верховний Суд. 2024. 67 с.

Олег ПОПЕРЕЧНИЙ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 4 групи
факультету прокуратури

ВИКОРИСТАННЯ ІНОЗЕМНОЇ ВАЛЮТИ У ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРАХ

На сьогодні, у цивільному праві діє презумпція оплатності договорів, що відповідно до частини 5 статті 626 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) означає те, що всі договори, якщо інше не встановлене законом або змістом договору є оплатними [1]. Тому у зв'язку із нестабільністю національної валюти, все частіше постає важливе питання, щодо можливості використання іноземної валюти у цивільно-правових договорах, адже це питання є досить дискусійним.

Вирішення цієї проблеми потрібно починати із аналізу законодавчих положень, а саме, найголовнішого законодавчого акту України – Конституції України, адже за ієрархією юридичної сили саме вона має найвищу юридичну силу, і всі інші нормативно-правові акти повинні відповідати їй. Так у статті 99 Конституції України, вказано, що гривня є грошовою одиницею України [2]. Проте у Конституції України немає заборони щодо використання іншої валюти. З аналізу наведеної правової норми можна констатувати лише про загальність використання гривні, тому доцільним є дослідження інших законодавчих актів.

Наступним варто визначити положення, які закріплені у ЦК України, щодо використання грошей. Так, у статті 192 ЦК України, а саме в частині 1 вказано, що законним платіжним засобом, який є обов'язковим для приймання на всій території України є гривня як грошова одиниця України, проте частина 2 вказує, про можливість використання іноземної валюти в Україні у відповідності до закону. Тобто із зазначеної статті можна аналогічно до положення Конституції України вказати, про закріплення статусу гривні як універсального платіжного засобу на території України. Також ЦК України, у статті 524 закріплює, імперативну норму щодо вираження зобов'язання саме у гривні, проте у частині 2 цієї статті дозволяє визначити еквівалент такого зобов'язання в іноземній

валюті. Стаття 533 ЦК України, встановлює імперативність виконання зобов'язання саме у гривнях і передбачає, що навіть у випадку визначення грошового зобов'язання в іноземній валюті, сплаті таке зобов'язання підлягає саме у гривнях, проте є застереження щодо можливості встановлення іншого порядку виконання згідно з договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом [1].

Проаналізувавши дані положення встановлені ЦК України, можна дійти до висновку щодо загального закріплення гривні як єдиного законного платіжного засобу, проте є одне загальне застереження, що у випадку укладання цивільно правових угод, сторони можуть визначити в такому зобов'язанні грошовий еквівалент в іноземній валюті. Тобто, відсутня законодавча заборона на укладення договорів, предметом яких є іноземна валюта, дане твердження також відповідає загальному правилу встановленому у статті 627 ЦК України, яка вказує на свободу укладання договорів, а саме у визначенні умов договору [1]. Саме тому, якщо в договорі, згідно із встановленими вимогами, було визначено виконання договору в іноземній валюті, то однією із умов належного виконання зобов'язання є його виконання у тій валюті, яка була погоджена сторонами.

На підтвердження даного висновку, необхідно навести окремі рішення Верховного Суду, в тому числі які сформували, на сьогодні, усталену практику щодо використання іноземної валюти у цивільно-правових договорах.

Так, у Постанові об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 18 вересня 2020 року у справі № 916/4693/15, Верховний суд проаналізував чинне законодавство, щодо можливості стягнення боргу за договором позики в іноземній валюті. З огляду на аналіз законодавчих положень, суд дійшов до висновку, що в разі отримання у позику іноземної валюти, у позичальника виникає обов'язок повернути таку ж суму грошових коштів в іноземній валюті, яка була отримана за договором позики, а тому суд має право ухвалити рішення про стягнення грошової суми в іноземній валюті, адже зазначення судом двох грошових сум, які підлягають стягненню, вносить двозначність до розуміння суті обов'язку боржника, звідси в результативній частині судового рішення сума повинна бути вказана саме в іноземній валюті [3].

До аналогічного рішення щодо договору будівельного підряду, дійшла Велика Палата Верховного Суду у постанові від 11 вересня 2024 року у справі № 500/5194/16, де суд дійшов до висновку, що за умови зазначення у зобов'язанні грошового еквівалента в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті визначається у тій самій валюті. Проте, якщо у договорі не зазначено валюту платежу то незалежно від валюти зобов'язання, єдиним засобом платежу є гривня але із визначенням суми сплати за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу [4].

Отже, на сьогодні, відповідно до чинного законодавства, встановлений обмежений правовий режим іноземної валюти на території України, адже за загальним правилом у договорах повинна використовуватись гривня, але в певних випадках передбачених договором або законом, належним є використання іноземної валюти, як валюти зобов'язання та валюти платежу, тому укладення та виконання договірних зобов'язань в іноземній валюті, в цілому, не суперечить чинному законодавству.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 09.04.2025. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 01.05.2025).
2. Конституція України : від 28.06.1996 № 254к/96-ВР : *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 03.09.2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text (дата звернення: 01.05.2025).
3. Постанова об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 18.09.2020 у справі № 916/4693/15. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91973219 (дата звернення 01.05.2025).
4. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 11.09.2024 у справі № 500/5194/16. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/122118320 (дата звернення 01.05.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Олександр БУРХОВИЧ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
здобувач першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти 3 курсу
Інституту Служби безпеки України

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ДОКТРИНА ТА СУДОВА ПРАКТИКА

Сучасний стан цивільного судочинства України характеризується посиленою увагою до проблеми зловживання процесуальними правами. Незважаючи на системне реформування процесуального законодавства, питання недобросовісної поведінки учасників судового процесу залишається вкрай актуальним, адже такі дії суттєво перешкоджають ефективному відправленню правосуддя та спотворюють саму сутність судового захисту. Недосконалість правових механізмів запобігання та протидії зловживанням підриває авторитет судової влади та створює додаткове навантаження на судову систему.

Проблематика зловживання процесуальними правами привертає значну увагу дослідників, серед яких варто згадати Д. Д. Луспеника, який наголошує на відсутності уніфікованого підходу до виявлення та запобігання таким порушенням [3, с. 152]. Водночас, в умовах постійних законодавчих трансформацій та формування нових тенденцій судової практики, виникає нагальна потреба у переосмисленні теоретичних засад даного явища та пошуку дієвих механізмів його подолання.

Досліджуючи правову природу зловживання процесуальними правами, необхідно звернути увагу на його особливий характер, що проявляється у формальній відповідності дій учасника судового процесу букві закону при одночасному порушенні духу закону. Як слушно зауважує К. В. Гусаров, визначальною ознакою зловживання правом є не порушення конкретної правової норми, а використання суб'єктивного права всупереч його призначенню [6, с. 32].

Така позиція дозволяє розглядати зловживання процесуальними правами як своєрідний феномен процесуального права, що не може бути ототожнений ані з правопорушенням, ані з правомірною поведінкою.

Варто зауважити, що кваліфікація певних дій як зловживання процесуальними правами потребує детального аналізу фактичних обставин справи та суб'єктивної складової. А. Г. Гулик справедливо вказує на необхідність встановлення справжньої мети процесуальних дій для їх правильної кваліфікації [1, с. 49]. При цьому виявлення прихованого умислу учасника становить головну складність для суду, оскільки зовнішньо такі дії відповідають процесуальним нормам.

У контексті теоретичного осмислення проблеми зловживання процесуальними правами особливої ваги набуває питання співвідношення принципів диспозитивності та добросовісності. З одного боку, учасники цивільного процесу наділені широкою свободою розпорядження своїми процесуальними правами, з іншого – така свобода не може використовуватися на шкоду правам інших осіб та правосуддю загалом. На моє переконання, саме в цій площині розкривається сутність зловживання – як протиправного використання наданих законом можливостей.

Детальний аналіз матеріалів судової практики та наукових досліджень дає підстави для виокремлення різноманітних форм зловживання процесуальними правами, що потребують диференційованого підходу при застосуванні заходів протидії.

О. В. Рожнов пропонує власну класифікацію зловживань процесуальними правами на основі процесуальних юридичних фактів, що дозволяє більш точно визначити правові наслідки таких зловживань [7, с. 67]. Така позиція заслуговує на увагу, оскільки дозволяє диференціювати заходи процесуального реагування залежно від характеру зловживання.

Окрім цього, особливу небезпеку становлять зловживання правом на звернення до суду, що проявляються у поданні завідомо безпідставних позовів або позовів із вимогами, що значно перевищують реальну вартість спору. Не менш проблемним є штучне подрібнення позовних вимог з метою маніпулювання правилами підсудності або уникнення сплати належного судового збору. У цьому контексті заслуговує на підтримку думка О. О. Кота про необхідність встановлення балансу між правом на судовий захист та неприпустимістю зловживання цим правом [2, с. 203].

Аналізуючи практику зловживань у сфері оскарження судових рішень, можна виявити тенденцію до подання необґрунтованих скарг виключно з метою затягування набрання рішенням законної сили. Такі

дії не лише порушують права іншої сторони на своєчасне виконання судового рішення, але й створюють надмірне навантаження на суди апеляційної та касаційної інстанцій, відволікаючи їх від розгляду обґрунтованих скарг.

Доволі поширеними є зловживання процесуальними правами на стадії розгляду справи, що проявляються у безпідставних заявах про відвід судді, численних клопотаннях про відкладення розгляду справи, неявці у судові засідання без поважних причин. Як справедливо зазначає А. О. Ткачук, такі дії підривають ефективність судового розгляду та порушують принцип розумних строків розгляду справи [5, с. 84].

Окремої уваги заслуговують зловживання у сфері доказування, до яких належать затягування з поданням доказів, подання великого обсягу нерелевантних матеріалів, фальсифікація доказів.

Чинне процесуальне законодавство України передбачає певний комплекс механізмів, спрямованих на запобігання та припинення зловживань процесуальними правами. Зокрема, ст. 44 ЦПК України закріплює принцип неприпустимості зловживання процесуальними правами та містить невичерпний перелік дій, що можуть бути кваліфіковані як зловживання. Важливим кроком стало запровадження заходів процесуального примусу, що можуть застосовуватися до недобросовісних учасників судового процесу.

Водночас, вивчення судової практики свідчить про недостатню ефективність існуючих механізмів. Головною проблемою, на мою думку, є відсутність чітких критеріїв розмежування правомірної реалізації процесуальних прав та зловживання ними, що створює передумови для неоднакового застосування відповідних норм. Крім того, розмір штрафних санкцій за зловживання процесуальними правами часто не відповідає тяжкості наслідків таких дій та не створює достатнього превентивного ефекту.

Д. Д. Луспеник слушно зауважує, що ефективність протидії зловживанням значною мірою залежить від активної позиції суду та правильного застосування наданих йому повноважень [3, с. 160]. Проте відсутність усталеної практики та певна обережність суддів у кваліфікації дій як зловживання зумовлюють недостатнє застосування відповідних норм.

Аналізуючи рішення Верховного Суду можливо простежити певні тенденції у формуванні підходів до кваліфікації зловживань процесуальними правами. Зокрема, у постанові від 03.06.2020 р. у справі №318/89/18

Верховний Суд сформулював важливу правову позицію, згідно з якою при оцінці дій учасника справи необхідно враховувати не лише формальну відповідність процесуальному законодавству, але й наявність умислу на створення перешкод у здійсненні правосуддя. Така позиція створює підґрунтя для більш ґрунтовного аналізу поведінки учасників процесу та виявлення прихованих зловживань.

Вивчення матеріалів судової практики дозволило мені виявити найбільш поширені випадки зловживань, до яких, зокрема, належать:

– подання завідомо безпідставних заяв про відвід судді з метою затягування розгляду справи;

– умисне затягування з поданням доказів, що перешкоджає своєчасному розгляду справи;

– систематична неявка в судові засідання без поважних причин;

– подання завідомо безпідставних позовів або позовів з надмірно завищеними вимогами;

– зловживання правом на оскарження шляхом подання необґрунтованих скарг.

Варто зазначити, що в останні роки спостерігається тенденція до більш активного застосування судами заходів процесуального примусу за зловживання процесуальними правами. Проте ефективність таких заходів залишається недостатньою, що зумовлює необхідність їх подальшого вдосконалення та розширення інструментарію протидії зловживанням.

Підсумовуючи вищевикладений матеріал, можна сформулювати такі висновки. Насамперед зловживання процесуальними правами є складним юридичним феноменом, що характеризується формальною відповідністю дій учасника процесу нормам права при спрямованості цих дій на досягнення цілей, несумісних із завданнями цивільного судочинства. Також, ключовою характеристикою зловживання є наявність прихованого умислу, спрямованого на перешкоджання ефективному відправленню правосуддя. Різноманітність форм зловживання процесуальними правами зумовлює необхідність диференційованого підходу до їх кваліфікації та застосування заходів протидії. При цьому особливу увагу слід приділяти виявленню справжньої мети процесуальних дій учасника та їх наслідкам для судового процесу.

Щодо діючих в українському законодавстві механізмів протидії зловживанням, вони характеризуються недостатньою ефективністю, що по-

в'язано з відсутністю чітких критеріїв кваліфікації дій як зловживання та обмеженим інструментарієм процесуального реагування. Удосконалення законодавства у цій сфері має спрямовуватися на конкретизацію ознак зловживання та розширення переліку заходів процесуального примусу.

Аналіз судової практики свідчить про поступове формування єдиних підходів до кваліфікації зловживань процесуальними правами, однак залишається проблема недостатньо активного застосування судами відповідних норм. Для підвищення ефективності протидії зловживанням необхідне посилення ролі суду у виявленні та припиненні недобросовісної поведінки учасників процесу.

Не менш важливим аспектом протидії зловживанням процесуальними правами є забезпечення балансу між принципами диспозитивності та добросовісності, що дозволяє уникати необґрунтованого обмеження процесуальних прав при одночасному запобіганні їх недобросовісному використанню.

Отже, запропоновані висновки та рекомендації спрямовані на підвищення ефективності протидії зловживанню процесуальними правами та забезпечення належного функціонування системи цивільного судочинства в Україні.

Список використаних джерел:

1. Гулик А. Г. Зловживання процесуальними правами в цивільному судочинстві України. Київ: Юрінком Інтер, 2021. 224 с.
2. Кот О. О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики: монографія. Київ: Алерта, 2017. 494 с.
3. Луспеник Д. Д. Зловживання процесуальними правами: законодавча регламентація, способи виявлення та шляхи протидії. Часопис цивільного і кримінального судочинства. 2020. № 1. С. 150–171.
4. Рєзнікова В. В. Зловживання правом: поняття та ознаки. Університетські наукові записки. 2019. № 1. С. 23–35.
5. Ткачук А. О. Принцип добросовісності учасників цивільного судочинства та заборона зловживання цивільними процесуальними правами. Право і суспільство. 2018. № 6. С. 82–88.
6. Гусаров К. В. Проблеми кваліфікації зловживання процесуальними правами у цивільному судочинстві. Право України. 2022. № 3. С. 28–45.

7. Рожнов О. В. Доктринальні засади протидії зловживанню процесуальними правами: монографія. Харків: Право, 2021. 276 с.

Науковий керівник: Жушман Максим Вікторович, доцент, кандидат юридичних наук.

Олександр ЄВТУШЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 9 групи
факультету прокуратури

ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ПІД ЧАС ЗДІЙНЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Зловживання процесуальними правами під час доказування в цивільному процесі є одним із найбільших викликів сучасного правозастосування. Так, у системі цивільного судочинства доказування виконує ключову функцію, оскільки саме на його основі суд формує уявлення про обставини справи та ухвалює остаточне рішення. Відповідно до ч. 1 ст. 81 Цивільного процесуального кодексу України (надалі – ЦПК), кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, крім випадків, встановлених ЦПК [1]. Такий розподіл обов'язку доказування має забезпечити баланс між принципами змагальності та диспозитивності, але, на жаль, часто стає підґрунтям для недобросовісної поведінки сторін.

Питання недобросовісної реалізації процесуальних прав стало предметом глибоких наукових досліджень. Професор В. Єрмолаєва зазначає, що зловживання виникає не стільки через надмірну надану свободу сторонам, скільки через відсутність ефективних механізмів її контролю [6]. У свою чергу, суддя Верховного Суду України та вчений Д. Луспеник наголошує, що поширення недобросовісної поведінки сторін є проявом кризи принципу добросовісності у цивільному процесі [5].

Саме так на практиці все частіше фіксуються ситуації, коли учасники процесу навмисне подають фальсифіковані або неповні докази, зло-

вживають правом на подання клопотань про експертизу або виклик свідків, не маючи реального наміру сприяти встановленню істини. Це може проявлятися також у штучному затягуванні строків розгляду справи або у вибірковому поданні документів, що створює ілюзію складності спору або змінює акценти у розумінні фактів. Такі дії прямо суперечать загальним засадам цивільного судочинства, закріпленим у статтях 2, 3, 12, 13 ЦПК України.

Суд у таких умовах повинен активно застосовувати надані йому процесуальні інструменти для припинення недобросовісної поведінки. Зокрема, згідно з ч. 8 та 10 ст. 84 ЦПК України, де йдеться про можливість застосування наслідків неподання доказів, витребуваних судом: від застосування заходів процесуального примусу і розгляду справи за наявними матеріалами до залишення позову без розгляду. Такі санкції мають стимулювати сторони до відповідальної процесуальної поведінки.

Крім того, одним із процесуальних засобів запобігання зловживанню процесуальними правами є застосування доктрини «естопель». Вона базується на принципах добросовісності і послідовності і полягає в тому, що сторона, яка вчиняє дії або робить заяви у спорі, що суперечать тій позиції, яку вона займала раніше, не повинна отримати перевагу від своєї непослідовної поведінки [4]. Так, відповідно до ч. 1 та 2 ст. 82 ЦПК України, сторони не можуть відмовлятися від визнаних обставин без належного обґрунтування. Така поведінка допускається лише за умов, коли обставини були визнані внаслідок помилки, обману, насильства або тяжких життєвих обставин. Таким чином, ЦПК передбачає превентивні механізми проти суперечливої поведінки, хоча не використовує терміна «естопель» напряму.

Особливо важливою гарантією під час доказування у цивільному судочинстві є кримінальна відповідальність за фальсифікацію доказів. У ст. 384 Кримінального кодексу України встановлено покарання за подання завідомо неправдивих даних або підроблених документів до суду. Така норма має превентивну функцію і дисциплінує учасників процесу. Водночас важливо, щоб судді застосовували її у тісному зв'язку з процесуальними нормами, зважаючи на принцип верховенства права.

Цікавим з точки зору управлінської ролі суду в доказуванні є досвід Франції, у якій ще наприкінці XIX століття розроблялась доктрина abus de droit (зловживання правом). Французький вчений Р. Салейль запропонував критерій, згідно з яким реалізація права є незаконною, якщо не має

для особи правомірної вигоди й спрямована винятково на заподіяння шкоди іншій особі [3, с. 59]. Так, суди почали застосовувати ст. 1382 Цивільного кодексу Франції, яка регламентує деліктну відповідальність, для кваліфікації випадків зловживання правом. З точки зору доказовості, відповідні норми надають суду право витребовувати докази незалежно від того, хто ними володіє, а також зобов'язують сторони надавати офіційні документи та співпрацювати у встановленні фактичних обставин справи. Ці положення узгоджуються з європейськими рекомендаціями, зокрема з Рекомендацією R (84) 5 Комітету міністрів державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, що направлені на удосконалення судової системи від 28.02.1984, яка прямо вказує на необхідність активної участі суду у підготовці справи до розгляду та в управлінні процесом – концепцією, що відома як case management [2].

Підсумовуючи все вище сказане, можна дійти висновку, що з огляду на українські реалії, актуальним залишається питання необхідності розширення дискреційних повноважень суду у сфері контролю за процесуальною поведінкою сторін. Удосконалення правового регулювання етапу доказування, зокрема у частині реагування на зловживання процесуальними правами, має стати невід'ємною складовою комплексної судової реформи. Важливими напрямами є підвищення ефективності застосування процесуальних санкцій, розвиток відповідної судової практики, а також впровадження позитивних міжнародних підходів. Отже, забезпечення добросовісності в реалізації процесуальних прав є необхідною умовою справедливого судочинства.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : (редакція 09.04.2025р.) – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618–15#Text (дата звернення 20.04.2025)
2. Рекомендація R(84)5 Комітету міністрів державам-членам стосовно принципів цивільного судочинства, що направлені на удосконалення судової системи Рада Європи : Рекомендації, Міжнародний документ від 28.02.1984 р. № R(84)5 / Комітет Міністрів Ради Європи – URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/159003___159003 (дата звернення 20.04.2025)
3. Рогач О. Я. Зловживання правом: теоретико-правове дослідження. Ужгород: Ліра, 2011. 368 с – URL: https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/

lib/208/1/%D0%97%D0%BB%D0%BE%D0%B2%D0%B6%D0%B8%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%BC-Rogach_monograph. pdf (дата звернення 20.04.2025)
4. Принцип «естопель»: як його застосовують українські суди. Судово-юридична газета – URL: https://sud.ua/ru/news/publication/139662-printsip-estopel-yak-yogo-zastosovuyut-ukrayinski-sudi#google_vignette (дата звернення 30.04.2025)
5. Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів. Верховний Суд. Судово-юридична газета від 8 січня 2019 року – URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/zmi/622362/ (дата звернення 21.04.2025)
6. Зловживання цивільними процесуальними правами: шляхи протидії : матер. круглого столу (м. Одеса, 27 лист. 2015 р.) / уклад.: І. В. Андронов, Н. В. Волкова, Р. Ф. Гонгало ; НУ ОЮА, Каф. див. проц. – Одеса : Фенікс, 2015. – 90 с. - URL: https://dspace.onua.edu.ua/server/api/core/bitstreams/215bff3a-5932-486d-9aae-4cb5ef14260f/content#page=31 (дата звернення 30.04.2025)

Науковий керівник: Колісник Олена Вікторівна, кандидатка юридичних наук, асистентка кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Олександр НОВИКОВ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 5 групи
факультету прокуратури

ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ШІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ І НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО

Постановка проблеми. У цифрову епоху захист інтелектуальної власності набуває ключового значення, оскільки нематеріальні активи – патенти, авторські права, торговельні марки, ноу-хау та комерційні таємниці – стають основою економічного зростання, особливо у високо-

технологічних галузях. Стрімкий розвиток цифрових технологій та штучного інтелекту породжує нові загрози, зокрема піратство, контрафакцію та недобросовісне використання, що ускладнюється нерівномірною імплементацією міжнародних угод (ТРІПС, Бернська й Паризька конвенції) та транснаціональним характером порушень. Ефективне вирішення цих проблем вимагає гармонізації національного законодавства, зміцнення міждержавної співпраці та активної ролі міжнародних організацій (ВОІВ, СОТ), а також забезпечення балансу між інтересами правовласників і суспільства для сталого розвитку економіки знань.

Виклад основного матеріалу. Інтелектуальна власність має важливе значення як рушійна сила для технологічного прогресу, суспільного поступу, зростання економіки й наповнення державного бюджету. Захист прав у цій сфері переважно зосереджений на результатах наукових розробок, адже по мірі розвитку новітніх технологій з'являються й нові форми їх неправомірного використання. Українські науковці звертають увагу на те, що інтелектуальні об'єкти регулярно стають об'єктом порушень – їх неправомірно копіюють, змінюють, використовують без дозволу або не за призначенням. Захист таких прав реалізується через правові механізми, передбачені як внутрішнім законодавством держави, так і міжнародними актами, зокрема через покарання осіб, які порушили чужі права, адже така відповідальність є формою компенсації заподіяної шкоди. Проте не менш важливо забезпечити доступ до альтернативних способів вирішення правових спорів, які не обмежуються винятково судовими процедурами [1, с. 38].

Автори Концепції оновлення Цивільного кодексу України наголошують, що важливою умовою виконання Угоди про асоціацію є впровадження спільного з ЄС режиму охорони інтелектуальної власності, що необхідне для функціонування зони вільної торгівлі та адаптації українського законодавства до стандартів ЄС. Від 2008 року, ставши членом СОТ, Україна приєдналася до Угоди ТРІПС і з 1970 року активно бере участь у діяльності ВОІВ, виконуючи адміністративні функції та долучившись до численних міжнародних угод, включно з Бернською, Паризькою, Договором ВОІВ про авторське право та іншими, що сприяє гармонізації українського права зі світовими стандартами. Угода ТРІПС встановлює мінімальні стандарти захисту інтелектуальної власності, надає державам гнучкість у реалізації політики, сприяє розвитку інновацій, вирішенню спорів і зміцненню торгівлі знаннями. Угода про

асоціацію з ЄС зобов'язує Україну виконувати міжнародні договори у цій сфері, доповнюючи вимоги ТРІПС і посилаючись на ключові конвенції та договори. Сучасне міжнародне право розвиває систему охорони інтелектуальної власності, що, як зазначають науковці, історично сформувалась через потребу захисту авторів і винахідників, особливо помітну ще з виставки 1873 року у Відні, що зрештою привело до створення ВОІВ. Ця організація нині займається гармонізацією законодавства, міжнародною реєстрацією, обміном інформацією та підтримкою країн, що розвиваються. Усе це доводить, що захист інтелектуальної власності є ключовим елементом для стимулювання інновацій та економічного розвитку, а українське законодавство поступово адаптується до вимог міжнародних стандартів, хоча потребує подальшого вдосконалення [2, с. 251].

Інтелектуальна власність у сучасній економіці є стратегічним нематеріальним активом, що стимулює інновації, підвищує конкурентоспроможність підприємств і сприяє сталому розвитку. У постіндустріальному суспільстві, де знання й інформаційні технології стають рушійною силою, зростає її значущість як економічного ресурсу. На відміну від матеріальних активів, інтелектуальна власність може відтворюватись без втрати цінності, що вимагає ефективного правового й економічного регулювання. Її захист мотивує авторів до творчості, забезпечуючи економічну вигоду, однак надмірні обмеження можуть перешкоджати доступу до технологій, що потребує балансу між інтересами суспільства і правовласників. У дисертаційних дослідженнях інтелектуальну власність розглядають як результат інтелектуальної праці, який має правову силу, підлягає комерціалізації та впливає на економічне зростання.

Так, Мельникова Т. Б. трактує її як об'єкт, що реалізується власником на основі економічної мотивації та відіграє роль у сталому розвитку [5]. Пухальська А. П. підкреслює її участь у ринкових відносинах, акцентуючи на економічній цінності через правовий захист і комерціалізацію [6]. Чистякова А. В. розглядає інтелектуальну власність як сукупність результатів індивідуальної чи колективної діяльності, що сприяє капіталізації підприємства та створює переваги [7]. У цифрову епоху до інтелектуальної власності додаються алгоритми, програми й бази даних, що ускладнює питання авторства та правового регулювання. ІВ перетворюється на багаторівневий економічний актив зі стратегічною цінністю, здатністю впливати на розвиток і ринкову привабливість підприємств.

Комерціалізація, реєстрація та правовий захист є ключовими умовами її ефективного використання, особливо у високотехнологічних галузях. Штучний інтелект і Big Data ставлять нові виклики щодо авторства та розподілу прав. Масове поширення цифрових об'єктів активізує трансграничну торгівлю, але водночас ускладнює регулювання, що потребує міжнародної гармонізації. Нові форми захисту – блокчейн, смарт-контракти, AI-моніторинг – стають необхідними. Унікальність цифрової ІВ полягає в активній участі користувачів у її створенні, що викликає нові правові запити. Отже, ІВ у цифрову добу – це не лише правова категорія, а й ключовий соціально-економічний ресурс, що потребує гнучкого, глобально узгодженого управління.

Висновки. У цифрову епоху інтелектуальна власність перетворюється на стратегічний ресурс, що визначає інноваційний потенціал, економічну стабільність і конкурентоспроможність держав. Захист таких активів вимагає комплексного підходу, який поєднує міжнародні стандарти (ТРІПС, Бернська та Паризька конвенції) з національними механізмами охорони прав, адаптованими до викликів цифровізації та розвитку ШІ. Україна, поступово гармонізуючи своє законодавство з правом ЄС і міжнародними зобов'язаннями, має зосередитися не лише на формальному впровадженні норм, а й на забезпеченні їх дієвого застосування, розвитку альтернативних механізмів вирішення спорів, цифрових інструментів захисту та балансі між приватними і публічними інтересами. Ефективне управління інтелектуальною власністю в умовах глобальної цифрової трансформації є критичним чинником сталого розвитку економіки знань.

Список використаних джерел:

1. Гресь Н. М. Медіація як спосіб вирішення індивідуальних трудових спорів: дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю: 081 «Право». Суми, 2023. 210 с.
2. Стрельник В. В., Калита А. В., Тарасенко А. Ю. (2023) Захист права інтелектуальної власності в сучасних умовах // Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Том 1, № 79. С. 249–253. https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/10/44.pdf
3. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / Вер-ховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. No 30. Ст. 141. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

4. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text.
5. Мельникова Т. Б. Регулювання процесів утворення та використання інтелектуальної влас- 144 ВИПУСК 1(16) 2025 ності : автореф. дис. … канд. екон. наук: 08.00.03. Київ, 2011. 21 с. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0412U001144.
6. Пухальська А. П. Управління об'єктами інтелектуальної власності на промислових підприємствах : автореф. дис. … канд. екон. наук: 08.00.04. Запоріжжя, 2013. 22 с. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0413U007097/
7. Чистякова А. В. Управління інтелектуальною власністю в умовах економіки знань : автореф. дис. … канд. екон. наук: 08.00.04. Харків, 2016. 23 с. URL: https://nrat.ukrintei.ua/searchdoc/0416U001854/

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Олександр СКУБАК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 4 курсу, 24 групи
факультету прокуратури

ІНВЕСТИЦІЙНІ ЗАХОДИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ТОРГІВЛЕЮ ЧИ «PERFORMANCE REQUIREMENTS»: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД ПРАВА СОТ

В умовах повномасштабної війни та у період післявоєнної відбудови активне залучення іноземних інвестицій у вітчизняну економіку – без перебільшення, одна з умов виживання України як незалежної держави.

Вкрай вагомими категоріями іноземного інвестування, правильна реалізація яких часто безпосередньо впливає на інвестиційну привабливість країни, є інвестиційні заходи, пов'язані з торгівлею чи «performance requirements». Щоправда, стан дослідження даної тематики у вітчизняній науці поки залишає бажати кращого.

Конкретного нормативного визначення інвестиційних заходів, пов'язаних із торгівлею, так само, як і вичерпного їх переліку, ми не зна-

йдемо ані в національному законодавстві України, ані в міжнародних угодах.

Окремі сучасні іноземні наукові джерела пропонують розуміти «performance requirements» як певні нормативні умови, встановлені приймаючою державою, які вимагають від інвесторів досягнення певних економічних і соціальних цілей щодо створення або функціонування їх інвестиції; при чому головне їх призначення – зобов'язати іноземних інвесторів здійснювати свою інвестиційну діяльність у спосіб, який буде сприятливим для економіки приймаючої держави [1].

Як влучно зазначає Теодор Морган, термін інвестиційних заходів, пов'язаних із торгівлею, є вкрай широким і немає загальноприйнятого методу, що дозволив би провести межу між різними видами заходів, які можуть вплинути на розташування виробництва та відповідні потоки товарів та послуг [2].

Щоправда, як зазначає вчений, із міжнародних угод, підписаних в рамках Світової організації торгівлі (далі – СОТ) і не тільки, все ж можна визначити такі ілюстраційні приклади подібних заходів: інвестиційні стимули, обмеження грошових переказів, виробничі обмеження, вимоги щодо передачі технологій, вимоги до внутрішніх продажів, вимоги до виробництва, вимоги до торгового балансу, вимоги до місцевого вмісту, вимоги до експорту та вимоги щодо імпортозаміщення тощо [2].

Прийнято вважати, що «performance requirements» існують трьох видів: ті, які заборонені угодою TPIMC; ті, які заборонені міжнародними інвестиційними угодами; ті, які не заборонені [1]. Для України, як для члена СОТ, неабияке значення має саме перша з названих категорій.

Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи (далі – TPIMC) є однією з угод, підписаних в рамках СОТ, метою якої стало унормування і обмеження тих інвестиційних заходів, пов'язаних з торгівлею, що створюють необґрунтований тиск на іноземного інвестора. Розробка і укладення TPIMC – ініціатива основних розвинених країн другої половини 80-х рр. XX ст., які були зацікавлені у тому, щоб їх капіталовкладення за кордоном не підпадали під такого роду обмеження [3].

Додатком до TPIMC став так званий ілюстраційний (себто орієнтовний і невичерпний) перелік «несприятливих» заходів, що є «обов'язковими або впроваджуються згідно з внутрішнім законодавством чи в адміністративному порядку або дотримання яких є необхідним для отримання переваг» і які вимагають, для прикладу, закупівлі або використання під-

приємством продукції вітчизняного походження чи з будь-якого вітчизняного джерела, яку визначено на основі конкретної продукції, на основі обсягу чи вартості продукції або на основі частки обсягу чи вартості його місцевої продукції; обмеження закупівель або використання підприємством імпортної продукції кількістю, пов'язаною з обсягом чи вартістю місцевої продукції, яку воно експортує [4]. Угода передбачає, що подібні «несприятливі» заходи мають обмежуватися.

Дотримання на національному рівні обмежень, встановлених TPIMC, є фактичним обов'язком держави-члена СОТ і напрямку впливає на інвестиційну привабливість держави, через що справедливим видається лише один висновок – проблематика інвестиційних заходів, пов'язаних зі торгівлею, має активно досліджуватися науковими колами України, а національне законодавство безперечно відповідати згаданим стандартам.

Незважаючи на це, регулювання іноземних інвестицій в Україні все ще дозволяє існування заходів, що сучасним правом СОТ можуть розглядатися як заборонені «performance requirements», а адаптація до TPIMC-стандартів гальмується природним бажанням тиску на інвестора та надмірним захистом національного товаровиробника.

Висновком з цього є пропозиція з активізації наукових пошуків з метою розробки і прийняття відповідних законодавчих актів, спрямованих на подальшу беззаперечну адаптацію законодавства України до умов TPIMC. Правильне розуміння, належна регуляція та дотримання вимог права СОТ неодмінно стимулюватиме притік зарубіжних капіталовкладень до України та інвестицій українських підприємців за кордоном [3].

Список використаних джерел:

1. Dr. Costaggiu Catherine Edoardova (2024). Performance Requirements. *Jus Mundi*. URL: https://jusmundi.com/en/document/publication/en-performance-requirements
2. Theodore H. Moran (1992). The impact of TRIMs on trade and development. *Transnational Corporations, vol. 1, no. I (February 1992)*, 55–65. URL: https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=4c6a2c1300ae193fa4e88091c7dea7642c7a4900
3. Кухтик В. С. (2007). Угода про торгові аспекти інвестиційних заходів (ТРИМС): актуальні міжнародно-правові питання. *Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції юридичного та історичного спряму-*

вання. URL: https://www.lex-line.com.ua/?language=ru&go=full_article&id=107
4. Угода про пов'язані з торгівлею інвестиційні заходи від 15.04.1994 981_009. *Угода, Світова організація торгівлі*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/981_009

Науковий керівник: Остапенко Юлія Ігорівна, докторка юридичних наук, асистентка кафедри господарського права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Олена ДОНЧЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 1 групи
факультету юстиції

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ ЧИ ОГОЛОШЕННЯ ЇЇ ПОМЕРЛОЮ У ПОРЯДКУ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Визнання особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою, особливо відчутна в умовах сьогодення, оскільки невизначеність правового статусу особи, котра протягом тривалого часу відсутня за місцем свого постійного проживання, ускладнює виконання певних обов'язків по відношенню до фізичних чи юридичних осіб, з якими особа знаходиться в певних особистих немайнових чи майнових правовідносинах. Особливість даної категорії справ окремого провадження полягає у тому, що висновок суду про безвісну відсутність фізичної особи ґрунтується на юридичному припущенні знаходження особи в живих, а при оголошенні її померлою – на юридичному припущенні смерті особи. У даній категорії справ яскраво простежується принцип активності суду, що є характерним для справ окремого провадження, адже рішення суду суттєво впливає на законні права та інтереси відсутньої особи, яка не може реалізувати своє процесуальне право на участь у судовому процесі [1].

Аналіз статей 43, 46 ЦК України дає підстави вважати, що фізична особа може бути визнана судом безвісно відсутньою, якщо протягом

одного року в місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування, а також те що фізична особа може бути оголошена судом померлою, якщо у місці її постійного проживання немає відомостей про місце її перебування протягом трьох років.

Керуючись постановою КЦС ВС від 07 листопада 2023 року у справі № 607/159/23 Верховний Суд вказує на те, що при розгляді справ цієї категорії судам слід, крім іншого, з'ясовувати, чи може бути відсутність особи умисною, тобто чи не переховується вона від правоохоронних органів з метою уникнення юридичної відповідальності.

Передбачається спеціальний судовий порядок встановлення фактів визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою у порядку окремого провадження. Так, зацікавлена особа має право подати заяву до суду за місцем проживання заявника або за останнім відомим місцем проживання (перебування) фізичної особи, місцеперебування якої невідоме, або за місцезнаходженням її майна. Законодавцем не обмежується коло осіб, які можуть звернутися до суду для визнання фізичної особи безвісно відсутньою чи оголошення її померлою. Адже виходячи зі змісту ст. 4 ЦПК України, кожна особа може звернутися до суду за захистом своїх порушених, невизнаних або оспорюваних прав, свобод чи законних інтересів.

Згідно судової практики у більшості випадків заявниками є близькі родичі, члени сім'ї, тобто ті особи які перебувають з фізичною особою у матеріально-правових відносинах та зацікавлені в зміні його правового статусу, а також це можуть бути органи опіки та піклування, кредитори, органи державної влади, органи місцевого самоврядування, щодо яких в особи, яка відсутня тривалий час у місці свого постійного проживання, перебування є певні зобов'язання, що випливають із сімейних, цивільних, трудових, житлових та інших правовідносин.

У справах про оголошення особи померлою суд зобов'язаний ретельно з'ясувати, чи є інші особи або органи, можуть бути безпосередньо залучені як заінтересовані особи. Адже відповідно до постанови КЦС ВС від 10 січня 2024 року у справі № 686/11198/22 скасовуючи постанову суду апеляційної інстанції та направляючи справу на новий розгляду, Верховний Суд виходив із того, що суд апеляційної інстанції не з'ясував, чи може Міністерство оборони України у цій справі бути заінтересованою особою, чи впливає рішення суду першої інстанції про оголошення військовослужбовця померлим на інтереси та (або) обов'язки міністерства,

чи тягне за собою обов'язок здійснення Міністерством оборони України якихось дій, зокрема прийняття певних рішень, та чи є у даному випадку спір про право.

Виходячи зі змісту статті 306 ЦПК України важливим аспектом є мета та обставини заяви з якою заявник або заінтересована особа звертається до суду. Так, мета повинна мати правовий характер, тобто тягнути за собою настання певних юридичних фактів, з якими закон пов'язує виникнення у самого заявника чи у інших осіб прав та обов'язків. Наприклад, у разі визнання особи безвісно відсутньою дружина або чоловік такої особи набуває права розірвати шлюб через органи державної реєстрації актів цивільного стану. У випадку коли заява не містить прямої вказівки на мету звернення до суду, суддя повинен залишити заяву без руху та надати заявнику строк для усунення недоліку. Якщо заявник у встановлений строк виконає вимогу судді, заява вважається поданою в день первісного подання її до суду. В іншому випадку заява буде вважатися неподаною і повернеться заявнику з усіма доданими до неї документами.

Обставини, що підтверджують безвісну відсутність фізичної особи, або обставини, що загрожували смертю фізичній особі, яка пропала безвісти, важливо зазначити коли і ким були останні відомості про цю особу, навести відповідні факти, які б дали змогу посвідчити неможливість встановити місце перебування цієї особи, надати відповіді на запити, показання свідків, тощо. Або обставини, що дають підставу припускати її загибель від певного нещасного випадку.

Після встановлення вимог щодо інформації, яка повинна міститися у заяві, суд здійснює підготовку справи до розгляду, згідно статті 307 ЦПК України суд встановлює осіб, які можуть дати свідчення про місцезнаходження фізичної особи якої невідоме, запитують відповідні організації за місцем проживання відсутнього, і за останнім місцем роботи про наявність відомостей щодо фізичної особи, місцеперебування якої невідоме.

Далі суд розглядає справу за участю заявника, свідків, зазначених у заяві, та осіб, яких сам суд визнає за потрібне допитати, і ухвалює рішення про визнання фізичної особи безвісно відсутньою або про оголошення її померлою (ч. 1 ст. 308 ЦПК України).

Отже, не зважаючи на те що сучасна правова система активно розвивається в правовому регулюванні інституту визнання особи безвісно

відсутньою та оголошення її померлою вимагає подальшого вирішення конкретних прогалин практики застосування законодавства у даній категорії справ.

Список використаних джерел:

1. Шиманович О. М. Процесуальні особливості розгляду судом справ про визнання фізичної особи безвісно відсутньою та оголошення її померлою. 2010 URL: https://cyberleninka.ru/article/n/protsesualni-osoblivosti-rozglyadu-sudom-sprav-proviznannya-fizichnoyi-osobi-bezvisno-vidsutnoyu-taogoloshennya-yiyi-pomerloyu/viewer

Науковий керівник: Комаров В. В., професор кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Поліна ДОРОШЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 9 групи
факультету прокуратури

ПРОБЛЕМАТИКА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА

Сьогодні ми спостерігаємо активне впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у багатьох сферах життя, зокрема у галузі цивільного судочинства. Зважаючи на уведення воєнного стану в Україні гостро постає проблема дотримання конституційних прав та свобод кожної людини та громадянина. Наразі порядок здійснення судочинства є ускладненим, у зв'язку з можливими загрозами як для населення, так і для будь-якої інфраструктури. Також все більшою проблемою стає фізична присутність осіб в судовому засіданні. Це здебільшого пов'язано з тим, що хтось знаходиться в зоні ведення активних бойових дій, інші перебувають в Збройних Силах України, або є внутрішньо переміщеними особами, або закордоном. Тому цифрові технології є необхідним ін-

струментом забезпечення доступу до правосуддя та підвищення його ефективності.

Одним із основних принципів судочинства є доступ до правосуддя. Він полягає у наявності належних судових процедур, необмеженій судовій юрисдикції та безперешкодному зверненні особи до суду. Саме на державу покладено обов'язок створення відповідних умов для того, щоб кожен громадянин мав можливість реалізувати своє конституційне право. Адже його обмеження не допускається навіть в умовах воєнного стану.

Важливим моментом є питання звернення до суду з електронними процесуальними документами. Верховний Суд щодо цього визначив два підходи:

1) можливість їх подання на офіційну електронну адресу суду;

2) використання підсистеми «Електронний суд».

Варто зазначити, що Велика Палата Верховного Суду в Постанові від 13 вересня 2023 року у справі № 204/2321/22 чітко визначила, що право на звернення до суду з процесуальними документами через офіційну електронну адресу суду мають фізичні особи. Однак дане правило містить винятки. Зокрема, воно не поширюється на адвокатів, приватних виконавців, нотаріусів, судових експертів, органів публічної влади, суб'єктів господарювання.

У Постанові від 12 лютого 2025 року у справі № 944/6062/23 Верховний Суд наголосив, що «заява адвоката, подана електронною поштою з використанням електронного цифрового підпису, а не через підсистему «Електронний суд», підлягає поверненню без розгляду, оскільки такий спосіб звернення не передбачений процесуальним законодавством» [5].

Питання необхідності забезпечення доступу до правосуддя за допомогою цифрових технологій неодноразово виносилось на розгляд Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Зокрема, у справі «Lawyer Partners A. S. v. Slovakia» розглядалося порушення даного права у зв'язку з відмовою судів приймати позовні заяви в електронній формі через те, що було відсутнє необхідне обладнання. Кожен має рівний доступ до суду, незалежно від можливостей чи статусу, однак суди в Словаччині не мали належних технічних ресурсів прийняти позовні заяви громадян. У цій справі ЄСПЛ дійшов висновку, що було порушено статтю 6 ЄКПЛ. Зазначивши наступне: «недопустимість електронних засобів подання заяв в електронній формі унеможливлює для осіб вирішити їхні справи шляхом формального доступу до правосуддя» [6].

Крім того, існує інша категорія порушень – не прийняття заяв у паперовому вигляді. Так, у справі «Xavier Lucas v. France» заявник звернувся до суду із заявою, не дотримавшись електронної форми. При цьому він посилався на те, що мав технічні проблеми, тому через це не зміг заповнити формуляр. ЄСПЛ дійшов висновку, що суд неправомірно відмовив у прийнятті заяви, і визнав аргументи суду надмірним формалізмом, що суперечить принципу справедливого судового процесу [7].

Тому варто вказати на те, що технічні проблеми ні зі сторони суду, ні зі сторони заявника не можуть стати перешкодою реалізації прав осіб на доступ до правосуддя.

Одним із механізмів поліпшення доступності судочинства було впровадження Єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (надалі – ЄСІТС). Вона охоплює три підсистеми:

1) «Електронний суд»;
2) «Електронний кабінет»;
3) підсистема відеоконференцзв'язку.

Крім того, через застосунок «Дія» громадяни можуть отримувати повідомлення щодо проведення судових засідань, копії судових рішень, сплачувати судовий збір.

Частиною 13 статті 128 ЦПК України, законодавець встановив, що: «за наявності відповідної письмової заяви учасника справи, який не має електронного кабінету, та технічної можливості повідомлення про призначення справи до розгляду та про дату, час і місце проведення судового засідання чи проведення відповідної процесуальної дії може здійснюватися судом з використанням засобів мобільного зв'язку, що забезпечують фіксацію повідомлення або виклику…» [1]. Так, наказом ДСА від 23 січня 2023 року № 28 відбулося впровадження сервісу з надсилання судових повісток, повідомлень та викликів через месенджер Viber.

Тут можна виокремити як позитивні особливості, так і негативні. Щодо позитивних якостей, зокрема «Електронного суду», є можливість цілодобового та безперешкодного доступу до подання заяв та клопотань. При цьому, чітко фіксується час такого подання. Крім того, дане звернення є аналогічним до класичного – через канцелярію або пошту. Особливістю є також змога дистанційно ознайомитися з матеріалами справи, що забезпечує доступність інформації.

Однак без уваги не можна залишати і негативні аспекти. З одного боку, впровадження цифрових технологій у цивільне судочинство ефек-

тивніше забезпечує доступність до правосуддя. З іншого ж, виникає проблема цифрової рівності сторін. Безпосередньо це стосується того, що значна кількість населення не має належного рівня володіння технологіями. Не кожен учасник цивільного процесу має доступ до інтернету чи/та необхідного обладнання.

Від початку повномасштабного вторгнення Україна стикнулася з проблемою дефіциту електроенергії, внаслідок здійснення агресором ракетних обстрілів. Тому можуть виникати значні труднощі у функціонуванні електронної системи правосуддя. Відповідно до звіту Української Гельсінської спілки з прав людини у 2023 році, найпоширенішою причиною перешкоджання доступу до правосуддя була проблема з електропостачання установ суду (30%) [9]. Крім того, через енергетичну нестабільність в рази збільшується ризик втрати/знищення інформації. Також не можливим є здійснення авторозподілу справ між суддями, проведення аудіо та відео фіксації, внесення рішень до Єдиного державного реєстру судових рішень.

Ще одним із проблемних питань є гарантування безпеки даних. За останні три роки державні установи України неодноразово піддавалися кібератакам. ЄСІТС не стала виключенням. Відповідно до статистичних даних Державного підприємства «Інформаційні судові системи», з 2022 по 2024 роки було зафіксовано 368 кіберінцидентів. Тому постає гостра потреба захисту конфіденційної інформації учасників процесу та впровадження ефективних механізмів задля попередження майбутніх кібератак.

Таким чином, цифровізація цивільного судочинства в Україні є невід'ємною частиною правової трансформації сьогодення задля забезпечення доступу громадян до правосуддя. Водночас впровадження цифрових технологій зумовлює низку проблем, які тією чи іншою мірою перешкоджають реалізації цього конституційного права. Так, відсутність ефективних засобів правового захисту у разі технічних несправностей також ускладнюють доступ осіб до правосуддя.

Проте, цифровізація у цій сфері має свої переваги – економія часу та ресурсів, можливість швидкого подання процесуальних документів тощо. Однак потрібно поетапно вдосконалювати законодавство, інфраструктуру, а також проводити різноманітні навчальні заходи щодо роботи із відповідними пристроями та програмами як для суддів, адвокатів тощо, так і для громадян.

Отже, підсумовуючи все вищевикладене, подолання проблем доступу до правосуддя в умовах диджиталізації цивільного судочинства можливе лише шляхом застосування комплексного підходу – правового, технологічного та соціального.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України : Кодекс України від 18.03.2004 № 1618-IV : станом на 9 квіт. 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618–15#Text (дата звернення: 24.04.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 24.04.2025).
3. Шминдрук О. Ф., Балагур Ю. С. Забезпечення права на доступ до правосуддя в умовах диджиталізації цивільного судочинства. Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право» 2, 2024, с. 43–47.
4. Постанова ВП ВС від 13.09.2023 у справі № 204/2321/22. URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/113701392 (дата звернення: 24.04.2025).
5. Постанова КЦС ВС від 12.02.2025 № 944/6062/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125125034 (дата звернення: 24.04.2025).
6. Справа «Lawyer Partners A. S. v. Slovakia»: заява № 54252/07 // 16.06.2009. URL: https://hudoc.echr.coe.int/rus?i=002–1459 .
7. Справа «Xavier Lucas v. France»: заява № 15567/20 // 09.06.2022. URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–217931.
8. Малоок А., Шаповалова К. Можливість застосування цифрових технологій у цивільному судочинстві в умовах воєнного стану в Україні. *Universum*. 2024. № 14. С. 127–133.
9. Звіт за результатами моніторингу «Наслідки воєнних дій в сфері захисту прав людини, доступу до судової системи та правосуддя». Українська Гельсінська спілка з прав людини. 2023. URL: https://www.helsinki.org.ua/wpcontent/ uploads/2023/03/Naslidky-voiennykh-diyu-sferi-zakhystu-prav-liudyny-dostupu-do-sudovoisystemy-ta-pravosuddia-1.pdf

Науковий керівник: асистентка, к.ю.н., старша наукова співробітниця кафедри цивільної юстиції та адвокатури Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Колісник Олена Вікторівна.

***Поліна ШАБЕЛЬНИК*,**
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студентка 3 курсу 4 групи
факультету адвокатури

NDA ЯК ІНСТРУМЕНТ ОХОРОНИ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Захист конфіденційної інформації у умовах цифровізації, розвитку технологій є надзвичайно актуальним, так як саме інформація дедалі частіше перевищує вартість матеріальних активів. Для захисту конфіденційних відомостей у міжнародній практиці активно застосовується договір про нерозголошення інформації (англ. *Non-Disclosure Agreement*, скорочено NDA). NDA може укладатися як окремий договір або бути частиною основного договору, зокрема трудового, ліцензійного тощо. Основна мета NDA – захистити конфіденційні відомості і зобов'язати сторону не розголошувати інформацію.

Існує кілька різновидів договорів про нерозголошення інформації, які застосовуються залежно від обставин. Найпоширенішим є універсальний NDA, що укладається для загального захисту конфіденційної інформації між сторонами. Окремий тип договору застосовується винахідниками для захисту технічних ідей або розробок, які ще не отримали правову охорону, під час перемовин із зацікавленими особами – він дозволяє уникнути передчасного розголошення суті розробки. NDA може також укладатися з працівниками, яким у зв'язку з виконанням трудових обов'язків стає відома конфіденційна для роботодавця інформація. Також окремо виділяють NDA, який підписується кандидатами на посаду ще до початку співбесіди, якщо в її ході планується розкриття конфіденційних відомостей.

NDA має містити обов'язкові елементи. Передусім визначається, які відомості становлять конфіденційну інформацію і надається саме визначення поняття «конфіденційна інформація». Умови у NDA повинні бути чіткими та зрозумілими, повинні бути визначені обов'язки сторони, яка отримує інформацію (наприклад, зберігати її в таємниці, не передавати третім особам, не використовувати поза межами визначеної мети.) NDA також передбачає строк дії – як самого договору, так і зобов'язань щодо

нерозголошення. Ці строки можуть різнитися залежно від виду інформації (так, відомості про клієнтів можуть не розголошуватися безстроково, а певна інформація до моменту реєстрації патенту і тд.). У документі зазвичай зазначається докладний опис інформації, що підлягає захисту, права та обов'язки сторін; порядок вирішення спорів та відомості про відповідальність за порушення договору.

Відповідно до статті 21 Закону України «Про інформацію», конфіденційною визнається інформація про фізичну особу або інформація, доступ до якої обмежено фізичною або юридичною особою[1]. Однак існують винятки: факти порушення прав і свобод людини, відомості щодо стану довкілля та про стан здоров'я населення не можуть бути обмежені. Варто зазначити, що ЦК України у ст. 6 та ст. 627 закріплює принцип свободи договору, але у разі якщо договір не передбачений актами цивільного законодавства, він все одно повинен відповідати загальним засадам цивільного законодавства, які закріплені в ст. 3 ЦК України[2]. В українському законодавстві питання конфіденційної інформації, окрім зазначений нормативно-правових актів, також регулюється Законом України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах»[3], Законом України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі»[4] та іншими актами. Українське законодавство поступово адаптується до світових підходів, однак для повноцінного захисту конфіденційної інформації необхідно законодавчо конкретизувати механізми відповідальності за її розголошення та передбачити спеціальні правові конструкції для захисту такої інформації. У Німеччині та Франції такі підходи реалізовані через імплементацію Директиви (ЄС) 2016/943 щодо захисту нерозкритого ноу-хау та комерційної інформації від їх незаконного використання чи розкриття. Зокрема, в німецькому праві обов'язок зберігати конфіденційність виникає навіть без укладення договору, якщо з огляду на поведінку сторін та характер інформації було зрозуміло, що вона має залишитися таємною[5].

Наслідки порушення договору про нерозголошення конфіденційної інформації можуть мати юридичні наслідки для сторін. У разі порушення умов NDA передбачено обов'язок винної сторони негайно припинити розголошення та відшкодувати завдані збитки, іноді включаючи і упущену вигоду; у сфері управління персоналом наслідком також може бути і звільнення. Часто такі договори містять фіксовані штрафи, однак головною складністю залишається доведення самого факту розголошення.

Як правило, спори щодо NDA розглядаються в судовому порядку, як порушення договірного зобов'язання. У порівнянні з українським законодавством, яке ще потребує вдосконалення, американська практика встановлює чіткі обмеження на зміст NDA, зокрема щодо неможливості укладення таких угод у спосіб, який порушує трудові права або суперечить публічному інтересу. Зокрема, передбачено, що NDA не може перешкоджати працівникові звертатися до правоохоронних органів або надавати інформацію щодо порушень трудового законодавства, дискримінації чи домагань[6].

Оскільки договір про нерозголошення інформації (NDA) виконує важливу функцію в збереженні конкурентоспроможності та інноваційного потенціалу суб'єктів господарювання, його правове регулювання має бути чітко врегульоване на законодавчому рівні. Відсутність належної уніфікації підходів до визначення конфіденційної інформації, обсягу зобов'язань сторін та санкцій за порушення призводить до правової невизначеності та ускладнює захист інтересів сторін. У зв'язку з цим, доцільним є впровадження єдиної концепції конфіденційності у майбутньому Цивільному кодексі України, зокрема через створення окремого правового інституту NDA із чітко визначеними межами застосування, підставами відповідальності та співвідношенням з публічними інтересами.

Список використаних джерел:

1. Про інформацію: Закон України від 02.10.1992 №2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657–12#Text (дата звернення: 07.05.2025).
2. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 №435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15/ed20030116 (дата звернення: 07.05.2025).
3. Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах: Закон України від від 05.07.1994 №80/94-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text (дата звернення: 07.05.2025).
4. Про охорону прав на винаходи і корисні моделі: Закон України від 15.12.1993 №3687-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3687–12#Text (дата звернення: 07.05.2025).
5. Про координацію гарантій (застережних заходів), які вимагаються країнами-членами від компаній в рамках контексту другого абзацу Статті 58 Договору для захисту інтересів членів та інших з перспективою зробити такі гарантії однаковими в усьому Співтоваристві: Перша директи-

ва 68/151/ЄЕС Ради Європейських Співтовариств.URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_453#Text (дата звернення: 07.05.2025).
6. Price, Michelle L. «Biden signs law curbing nondisclosure agreements that block victims of sexual harassment from speaking out» 2022. URL: https://www.pbs.org/newshour/politics/biden-signs-law-curbing-nondisclosure-agreements-that-block-victims-of-sexual-harassment-from-speaking-out (дата звернення: 07.05.2025).

Науковий керівник: Коробцова Н. В., к.ю.н., доц., доцентка кафедри цивільного права НЮУ імені Ярослава Мудрого.

Поліна ЮХИМЧУК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 2 групи
факультету прокуратури

МАЙНОВІ ПРАВА ПОДРУЖЖЯ: РОЗПОДІЛ МАЙНА ПІСЛЯ РОЗЛУЧЕННЯ

Станом на сьогодні проблема розлучення є особливо актуальною для України. Якщо до початку повномасштабної війни кількість розлучень та зареєстрованих шлюбів складала 29,59 тис. та 214,01 тис. відповідно, то у 2024 році їх кількість суттєво збільшилась: українці уклали 150,2 тисячі шлюбів, у той час, як кількість розлучень досягла 141,8 тис. [1]. Враховуючи це, важливим є вирішення питань, пов'язаних з реалізацією майнових прав подружжя у контексті розподілу майна після розлучення. Зазвичай це викликає чимало проблемних аспектів та суперечок, пов'язаних зі справедливим розподілом відповідно до чинного законодавства. Тому у дослідженні, спираючись на чинні правові норми, важливо розглянути основні питання розподілу майна після розлучення.

Правове регулювання поділу спільного майна здійснюється завдяки положенням Сімейного кодексу України (далі – СК України). Статті СК України визначають розподіл майна як за фактом розлучення, так і за фактом окремого проживання подружжя та фактичного припинення шлюбних відносин. Поділ майна може бути добровільним, так і здійсню-

ватися у судовому порядку за позовом однієї зі сторін [2]. Здебільшого приводом для розподілу майна є саме офіційне розлучення. Основні суперечки виникають довкола спільно набутого у шлюбі чоловіком та дружиною майна. Перебуваючи у шлюбі, вони мають рівні права на нього, володіють без визначення частки власності, можуть вільно їм розпоряджатись у інтересах подружжя тощо. Не підлягає поділу особисте майно подружжя, особливості набуття права власності на яке чітко визначене у законодавстві [3; 4, с. 79].

Зауважимо, що внаслідок розірвання шлюбу відбувається поділ спільного майна подружжя, право на поділ якого чоловік та дружина мають згідно зі статтею 68 СК України. Це право виникає тоді, якщо дружина та чоловік володіють цим майном на праві спільної сумісної власності. Це право не припиняється після розірвання шлюбу, тому обидва з подружжя можуть розпоряджатись майном, яке є об'єктом спільної сумісної власності. Здійснюється це право виключно на основі взаємної згоди [2].

З огляду на це, перший аспект розподілу майна після розлучення – це добровільний поділ майна, яке є об'єктом права спільної сумісної власності. Дружина та чоловік досягають відповідної угоди, а їх волевиявлення стосовно поділу спільного майна засвідчується нотаріально. Обов'язковим є нотаріальне посвідчення договору про поділ жилого будинку, квартири, іншого нерухомого майна (згідно з частиною 2 статті 69 СК України). Крім того, обов'язковим є врахування положень Цивільного кодексу України, зокрема стосовно особливостей державної реєстрації прав на нерухомість та правочинів з нерухомістю. Також подружжя може мати укладений договір про поділ майна або шлюбний договір, у яких передбачені відповідні умови поділу майна [5].

Разом з тим, при розподілі майна чоловік та дружина можуть не дійти згоди щодо добровільного поділу майна. У такому випадку рішення про розподіл майна приймається у судовому порядку за позовом однієї зі сторін. Суд має розглянути справу на підставі наданих доказів та встановити правовий режим майна, визначивши, що саме належить до спільної сумісної власності, а що є особистою власністю кожного з подружжя. Крім того, у процесі досудового розгляду також важливим є врахування реального внеску дружини та чоловіка у придбання певного майна, інші важливі фактори, такі як наявність спільних неповнолітніх дітей, особисті заслуги у веденні домашнього господарства, матеріальні витрати на лікування чи навчання тощо. Майно може бути розподілене порівну. У випадку виявлення

обґрунтованих причин для цього може також бути поділене на нерівні частки, зокрема, якщо один з подружжя ухилявся від участі у спільному житті чи витрачав спільні кошти на власні потреби, які не пов'язані з інтересами сім'ї. Для ефективного вирішення судових спорів, пов'язаних з розподілом майна подружжя після розлучення, також корисним є застосування прийому медіації, який допоможе справедливо розділити майно та примирити обидві сторони для мирного й самостійного вирішення спору [4, с. 83].

Таким чином, розподіл майна подружжя після розлучення є одним із основних питань, яке виникає у процесі розлучення з тих чи інших причин. Справедливим є поділ майна навпіл, якщо це майно належить до спільної сумісної власності, і якщо немає випадків, які б засвідчили більше право володіння майном одним із подружжя. Крім того, якщо майно є приватною власністю одного з подружжя та/або, наприклад, було набуто до одруження, таке майно не може бути розділено. Дуже важливо забезпечити справедливий розподіл майна, реалізуючи майнові права і дружини і чоловіка.

Список використаних джерел:

1. Кількість розлучень в Україні за рік зросла більше ніж на 40% – Мін'юст. *Слово і Діло. Аналітичний портал.* URL: https://www.slovoidilo.ua/2025/01/31/novyna/suspilstvo/kilkist-rozluchen-ukrayini-rik-zrosla-bilshe-nizh-40-minyust (дата звернення: 03.05.2025)
2. Сімейний кодекс України : Закон України від від 10.01.2002 № 2947-III. *Законодавство України: база даних* / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 19.12.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947–14/page#Text (дата звернення: 03.05.2025).
3. Розподіл майна подружжя шляхом укладення спеціального договору. *«WikiLegalAid» довідково-інформаційна платформа правових консультацій*. URL: https://legalaid.wiki/index.php/Розподіл_майна_подружжя_шляхом_укладення_спеціального_договору (дата звернення: 03.05.2025)
4. Жданюк К. Г., Поліщук М. Г. Розділ майна при розлученні. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2021. № 67. С. 79–83
5. Поділ майна після розлучення подружжя. *Координаційний центр з надання правничої допомоги.* URL: https://legalaid.gov.ua/novyny/podil-majna-pislya-rozluchennya-podruzhzhya/

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Розальє БЕКІРОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 5 групи
факультету адвокатури

ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ ЗАПОВІТУ, НЕ ПІДПИСАНОГО ЗАПОВІДАЧЕМ

Спадкове право – це не лише механізм передачі майна, а й один з останніх проявів волі особи в юридичній площині. Саме тому вимоги до форми та процедури вчинення заповіту мають не лише формально-бюрократичну, а й глибоку змістовну цінність. Серед них – підпис заповідача, що символізує остаточність, добровільність і свідомість його волевиявлення. Утім, життя складне й багатогранне, і не завжди людина може особисто підписати заповіт – у таких випадках на перший план виходить тлумачення та застосування норм цивільного законодавства. Саме цьому аспекту й присвячене рішення Верховного Суду у справі №369/1797/19, яке стало важливим етапом в осмисленні меж допустимого у волевиявленні на випадок смерті.

Пунктом 1 частини 3 статті 1247 Цивільного кодексу України визначено, що заповіт повинен бути власноручно підписаний заповідачем. Виняток передбачено лише для осіб, які через фізичні вади не можуть підписати документ – у такому разі його підписує інша особа в присутності нотаріуса, про що має бути зроблено відповідну відмітку. Ці положення знаходять розвиток у статті 1257 ЦК України, яка розрізняє нікчемність і недійсність заповіту: частина перша встановлює нікчемність заповіту, що не відповідає вимогам щодо форми, а частина друга – можливість визнання його недійсним у судовому порядку за наявності передбачених законом підстав.

Верховний Суд у своїй постанові від 12 лютого 2025 року вказав, що заповіт, який не містить власноручного підпису заповідача, є нікчемним, а не просто недійсним. Це важливе розмежування, оскільки нікчемність правочину не потребує судового визнання: такий правочин є юридично неіснуючим з моменту вчинення і не породжує правових наслідків. У цьому контексті вказане рішення Верховного Суду цілком корелює з приписами частини першої статті 1257 ЦК України, яка

прямо передбачає, що заповіт, який не відповідає вимогам щодо форми, є нікчемним.

Однак навіть всередині суддівського корпусу позиція щодо безумовної нікчемності такого заповіту викликала сумніви. Окрема думка суддів КЦС ВС у цій справі звертає увагу на те, що сама наявність волевиявлення заповідача, підтверджена іншими обставинами (зокрема змістом документу, обставинами його створення, участю нотаріуса тощо), може мати пріоритет над формальним дефектом підпису, особливо коли такий дефект пояснюється об'єктивною фізичною неспроможністю особи. Судді у своїй думці застерігають від формалізму, який може призвести до нехтування дійсним наміром спадкодавця, і наголошують на необхідності врахування принципу добросовісності й справедливості при розгляді таких справ.

У цьому контексті актуальним є положення частини другої статті 215 ЦК України, яке вимагає, щоб для визнання правочину недійсним одночасно були наявні порушення закону і порушення інтересів учасника правочину. Якщо ж говоримо про нікчемність, то така кваліфікація допускається лише тоді, коли порушення форми є настільки істотним, що унеможливлює ототожнення документа із заповітом.

Таким чином, юридичні наслідки заповіту, не підписаного заповідачем, напряму залежать від конкретного співвідношення між дотриманням форми та фіксацією реальної волі особи. Верховний Суд, виходячи із буквального тлумачення статті 1247 ЦК України, дійшов висновку про абсолютну нікчемність заповіту без підпису. Водночас окрема думка демонструє наявність у юридичній спільноті альтернативного підходу, що підкреслює необхідність індивідуального підходу в кожному конкретному випадку.

У довгостроковій перспективі така правова ситуація потребує законодавчого доопрацювання. Можливо, доцільним було б закріпити гнучкіші критерії дійсності заповіту, який не підписано заповідачем, але в якому явно зафіксована його воля – наприклад, через відеозапис, свідчення нотаріуса або медичного працівника. Адже останнє волевиявлення людини заслуговує на не меншу повагу, ніж будь-який інший правочин.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44. – Ст. 356.

2. Постанова Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду від 12 лютого 2025 року у справі № 369/1797/19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125296040
3. Луспеник Д. Деякі проблемні аспекти визнання заповіту недійсним: сучасна практика судів // Підприємництво, господарство і право. – 2021. – № 11. – С. 12–16.
4. Спасибоніс І. Заповіт у цивільному праві України: підстави недійсності та судова практика // Юридичний вісник. – 2022. – № 3. – С. 22–28.
5. Козлова Н. Ю. Теорія і практика тлумачення правочинів у спадковому праві // Право України. – 2020. – № 6. – С. 74–81.
6. Кузнєцова Н. С., Підопригора О. А. Цивільне право України. – Київ: Юрінком Інтер, 2021. – Т. 2. – 528 с.
7. Гриценко І. Ю. Нікчемність правочину як гарантія дотримання правопорядку // Юридичний журнал. – 2020. – № 2. – С. 45–49.

Науковий керівник: Печений Олег Петрович, доцент кафедри цивільного права

Ростислав ОЛЕНІЧ,
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, групи ПІ-36-ст

АВАЛЬ ЯК ВЕКСЕЛЬНА ПОРУКА

В умовах економічної глобалізації та активного використання фінансових інструментів вексель знову посідає важливе місце в господарському обігу. Особливої уваги набуває інститут авалю як один із способів забезпечення вексельного зобов'язання. Його правова природа та практичне значення є предметом наукових дискусій і мають суттєве значення для стабільності розрахунків, особливо в банківській сфері, де аваль підвищує довіру до векселя як національного, так і міжнародного платіжного інструменту.

Суть авалю як забезпечення полягає в тому, що третя особа (аваліст) гарантує виконання зобов'язань за векселем, повністю або частково, у випадку їх невиконання основним боржником. Це – особливий вид

солідарної відповідальності, що має виключно вексельну природу. Кредитор отримує не лише обіцянку, а реальний правовий механізм звернення до аваліста напряму, без потреби доводити прострочення чи порушення умов договору з боку основного зобов'язаного. Таким чином, аваль виконує гарантійну функцію в обігу векселів, підвищуючи їх ліквідність і надійність.

Питання правової природи авалю та його відмежування від суміжних категорій, таких як порука, гарантія, майнова порука, неодноразово порушувалося у вітчизняній та зарубіжній правовій літературі. Значний внесок у дослідження цього інституту зроблено Ю. С. Козачуком, який вказує на дуалістичний характер авалю в міжнародному обігу, зокрема у межах Конвенції ООН 1988 року, де аваль існує поряд із гарантією, що є типовим для англо-американської правової системи [4]. На відміну від поруки, аваль є самостійним, абстрактним зобов'язанням, що не залежить від дійсності чи недійсності основного боргу. Це прямо закріплено у ст. 32 Уніфікованого закону про переказні векселі та прості векселі 1930 року [2].

Аваль, як інститут вексельного права, вирізняється високим рівнем формалізації. Він надається шляхом напису на самому векселі або на додатку до нього. Згідно зі ст. 30 Уніфікованого закону, аваль може бути наданий на всю суму або її частину, при цьому аваліст несе солідарну відповідальність із векселедавцем чи індосантом [2]. У разі сплати за векселем кредитор має право регресу до аваліста, що суттєво знижує ризики у фінансових операціях. Така правова модель є надзвичайно привабливою для банківських установ, які виступають як аваліст в міжнародному обігу. В Україні аваль регулюється, зокрема, Положенням про порядок здійснення банками операцій з векселями, затвердженим постановою Правління НБУ від 16.12.2002 № 508 [3].

На практиці часто виникають труднощі у правильному тлумаченні природи авалю, особливо в контексті його відмежування від інших форм забезпечення. Зокрема, судова практика свідчить про помилки в ототожненні авалю з порукою, коли сторони не визначають чітко правовий статус зобов'язання третьої особи. Проте така практика є юридично хибною. Аваль – це забезпечення зобов'язань лише у межах вексельного обороту, і застосування до нього положень цивільного законодавства про поруку чи майнову поруку (іпотеку) суперечить спеціальному правовому режиму вексельного права. Водночас майнова порука має речовий ха-

рактер і передбачає інші механізми реалізації забезпечення, зокрема стягнення через реалізацію майна.

На міжнародному рівні прагнення поєднати різні традиції вексельного права відобразила Конвенція ООН 1988 року про міжнародні переказні та прості векселі. Вона закріпила модель, за якою підпис банку на векселі трактується як аваль, а підпис іншої особи – як гарантія [4]. Це зблизило поняття авалю з банківською гарантією, однак аваль, на відміну від останньої, все одно залишається інструментом вексельного права, а не самостійною фінансовою угодою. У цьому й полягає його специфіка як способу забезпечення: він є формою приєднання до вексельного зобов'язання із збереженням його платіжної природи.

Підсумовуючи проведене дослідження, слід наголосити, що аваль є унікальним способом забезпечення виконання вексельних зобов'язань. Його сила полягає в простоті форми, надійності механізму реалізації відповідальності та правовій незалежності від основного боргу. Саме це робить аваль надзвичайно ефективним інструментом в обороті, зокрема у банківській та зовнішньоекономічній практиці. Утім, в українському праві відчувається нестача чіткого законодавчого регулювання питань, пов'язаних із визнанням авалю, умовами його надання та презумпціями щодо відповідальності аваліста. Доцільним є внесення змін до вітчизняного законодавства з метою кодифікації норм про аваль як спосіб забезпечення, що дозволить уникати правозастосовчих помилок, забезпечити передбачуваність правових наслідків та посилити довіру до вексельного обігу в Україні.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15 (дата звернення: 09.04.2025).
2. Конвенція, якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі. Женева, 1930. Офіційний переклад. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_009 (дата звернення: 09.04.2025).
3. Положення про порядок здійснення банками операцій з векселями в національній валюті на території України : затв. Постанова Правління Національного банку України від 16.12.2002 № 508. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0174–03 (дата звернення: 09.04.2025).
4. Козачук Ю. С. Особливості правового регулювання інститутів гарантії та авалю у Конвенції ООН 1988 року про міжнародні переказні векселі та міжнародні прості векселі. *Держава і право*. 2010. Вип. 49. С. 328–332.

5. Бобуйок І. А. Проблеми розмежування поруки та майнової поруки в судовій практиці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету.* 2013. Серія: Право. Вип. 23. Частина 1. С. 168–171.

Науковий керівник: Покровська Анастасія Олегівна, докторка філософії, асистентка кафедри цивільного, господарського і фінансового права Полтавського юридичного інституту Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Сніжана МІШЕНКОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 2 групи
факультету прокуратури

ВІДМІННІСТЬ ДОГОВОРУ ПОЗИКИ ВІД СХОЖИХ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНСТРУКЦІЙ (ДАРУВАННЯ, КРЕДИТ, ФАКТОРИНГ)

У правовій системі України договір позики відіграє важливу роль як одна з ключових форм перерозподілу матеріальних ресурсів. Його суть полягає у передачі однією стороною – позикодавцем – іншій стороні – позичальнику – грошових коштів або інших речей, визначених родовими ознаками, з обов'язком останнього повернути їх у тому ж розмірі, кількості та якості. Цей договір має реальний характер, тобто вважається укладеним з моменту фактичної передачі предмета позики. На відміну від багатьох інших договорів цивільного права, позика може бути як відплатною (тобто із встановленням відсотків), так і безвідплатною (без нарахування будь-яких платежів за користування майном). Вона широко використовується між фізичними особами, а також між суб'єктами господарювання [2, с. 306–311].

Договір дарування, на відміну від позики, завжди має безвідплатний характер. Його правова природа полягає в тому, що дарувальник добровільно передає у власність обдаровуваного майно або зобов'язується зробити це в майбутньому, не вимагаючи нічого взамін. Основною ознакою дарування є відсутність будь-якого обов'язку у обдаровуваного повернути отримане майно. Якщо ж передача майна супроводжується

умовою повернення або надання зустрічного задоволення, такий правочин втрачає ознаки дарування і може бути перекваліфікований у позику або інший договір. Саме ця межа між добровільністю і зобов'язанням повернення є ключовою для відмежування дарування від позики. Дарування також може мати як реальний, так і консенсуальний характер – укладення договору можливе до моменту фактичної передачі майна. Отже, договір позички і договір дарування (ст. 717 ЦК України) мають спільну ознаку – безоплатність. Водночас між ними існує низка відмінностей. По-перше, річ, яка передається обдарованому (подарунок), надходить у його власність, тоді як у відносинах позички річ передається користувачеві в тимчасове користування і має бути повернута її власникові. По-друге, передачею речі обдарованому договірні відносини між сторонами припиняються, тоді як у договорі позички з моменту передачі речі вони, зазвичай, лише виникають [1, с. 64–70].

Кредит, на відміну від позики, визначено у статті 1054 ЦК України як договір, за яким банківська або інша фінансова установа передає позичальнику грошові кошти, а той зобов'язується повернути їх і сплатити проценти за користування. Тобто, кредит завжди є платним і може надаватися лише уповноваженими установами. Договір кредиту вважається укладеним з моменту підписання його обома сторонами, і він може оформлюватися як у паперовій формі, так і в електронній. Обидва варіанти вважаються рівнозначно легітимними. Попри спільну суть, тобто обов'язок повернути отримані кошти, позика і кредит мають низку важливих відмінностей. Перша відмінність полягає у призначенні: кредит може бути як цільовим, так і нецільовим, у той час як позика є переважно нецільовою. Друга – у забезпеченні: кредит може бути забезпечений заставою або іншим майном, позика ж найчастіше видається без такого забезпечення. Третя – в умовах видачі: для отримання кредиту зазвичай потрібна хороша кредитна історія, постійне джерело доходу та перевірка платоспроможності, тоді як позика часто доступна широкому колу осіб без ретельної перевірки. Четверта – у розмірі: кредити зазвичай передбачають більші суми, ніж позики. П'ята – у строках: кредити укладаються на кілька років, а позики – переважно на короткий термін до одного місяця, хоча з можливістю пролонгації. Шоста – у способі погашення: кредити погашаються рівними платежами, зазвичай щомісяця, тоді як позики здебільшого погашаються одноразово в кінці терміну дії договору. Нарешті, сьома відмінність полягає в можливості продовження

договору: кредит не передбачає пролонгації, тоді як позики часто мають таку опцію.

Договір факторингу є ще більш віддаленим від договору позики, хоча іноді може використовуватись з аналогічною економічною метою – забезпечення тимчасового фінансування. У цьому випадку сторона, яка має грошову вимогу до третьої особи (дебітора), передає її фінансовому агенту. Агент, у свою чергу, зобов'язується сплатити клієнту кошти, що становлять авансування під очікуване виконання цієї вимоги. Факторинг не передбачає передачі речей або грошових коштів у тимчасове користування з обов'язком повернення. Його суть полягає у відступленні права вимоги, тобто передачі боргу, а не майна. Саме через це факторинг належить до групи зобов'язань щодо зміни кредитора, а не передачі майна. Ще однією характерною ознакою факторингу є участь спеціального суб'єкта – фінансового агента, який надає послуги факторингу на професійній основі. Оскільки об'єктом факторингу є грошова вимога, а не самі гроші чи речі, цей договір суттєво відрізняється як від позики, так і від кредиту чи дарування [3].

Таким чином, ключовою ознакою, яка відрізняє позику від договору дарування, є наявність обов'язку повернути отримане майно, що при даруванні повністю виключається. Від кредиту позику відрізняє, передусім, статус сторін (необов'язковість наявності фінансової установи) та можливість безвідсотковості. Від факторингу позику відрізняє те, що в останньому випадку має місце не передача майна у користування, а перехід прав вимоги, причому такий перехід супроводжується не зобов'язанням повернення, а компенсацією за відступлення боргу.

Загалом, незважаючи на зовнішню схожість договору позики з іншими цивільно-правовими конструкціями, кожен із них має чітко визначену юридичну природу, мету та правові наслідки.

Список використаних джерел:

1. Надьон В. В. Цивільно-правовий аспект розмежування договору позички від інших видів договорів (позика, дарування, найм транспортного засобу, житла, договір прокату, комерційної концесії). *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2021. Т. 4. С. 64–70.
2. Плавич І. В. Проблеми правового регулювання форми договору позики в цивільному законодавстві України. *Альманах права. Тлумачення права: від теорії до практики*. 2021. Т. 12. С. 306–311.

3. Burka A., Others. Цивільне право (особлива частина) / ред.: І. Процьків, В. Никифорака. Чернівці : Чернів. нац. ун-т ім. Юрія Федьков., 2021. URL: https://www.fpk.in.ua/images/biblioteka/3bac_pravo/2021-Tsyv.pravo.-Protskiv.pdf.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Софія *МАСЛЯКОВА,*
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 4 групи
факультету адвокатури

ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Одним із ключових питань сучасного цивільного права є відшкодування моральної шкоди. Кожна особа, права якої з певних причин порушені, має право отримати відшкодування моральної шкоди, що закріплено чинними нормативно-правовими актами. Не дивлячись на існуючий правовий механізм відшкодування моральної шкоди, існує низка проблемних аспектів, які негативно впливають на реалізацію такого права особи. У зв'язку з цим, актуальним є аналіз практичних аспектів цієї проблеми та окреслення основних перспектив їх розв'язання.

Поняття моральної шкоди закріплено у Цивільному кодексі України (далі – ЦК України) . Згідно з його положеннями, моральною є шкода, що полягає у фізичному болю та стражданнях, завданих каліцтвом чи іншими ушкодженнями; душевних стражданнях, які виникли внаслідок протиправної поведінки стосовно особи, її сім'ї та родичів; душевних стражданнях, причина яких – знищення або пошкодження майна особи; приниженні честі та гідності, ділової репутації. Відшкодування моральної шкоди здійснюється на основі реалізації права особи на судовий захист її особистих прав, які були порушені неправомірними діями. Основний засіб – цивільні позови, які подають особи з метою отримання відповідної компенсації. Особливості відшкодування такої шкоди по-

лягають у тому, що особа отримує грошову компенсацію за ті збитки, які були завдані у результаті правопорушення. Зміст та розмір моральної шкоди визначається судом відповідно до положень ЦК України залежно від характеру правовпорушення, глибини фізичних та душевних страждань тощо, враховуючи вимоги розумності та справедливості [1; с. 145].

Основні проблеми відшкодування моральної шкоди пов'язані з тим, що у законодавстві України відсутні чіткий порядок та критерії розрахунку відшкодування такої шкоди. Також дуже часто потерпілі особи не готові відстоювати власні права, що перешкоджає реалізації їх права на отримання компенсації, закріпленої на законодавчому рівні. Окрім цього, відсутнє чітке визначення кола осіб, які можуть претендувати на отримання компенсації, порядок, критерії розрахунку відшкодування моральної шкоди. Її визначення у ЦК України є неоднозначним та непослідовним, що викликає протиріччя у судовій практиці [2, С. 86–87].

Звернемо увагу на практичні аспекти наявних проблем, спираючись на судову практику у справах про відшкодування моральної шкоди. Окрему проблему становить врахування висновків експертів як остаточних доказів визначення розміру компенсації моральної шкоди. Так, у постанові ВП ВС від 09.11.2022 у справі №372/1652/18 встановлено, що висновок психолога, якщо у ньому наявні дані, які мають вагоме значення для вирішення спору, насамперед – стосовно страждань потерпілої сторони не є вирішальним доказом і підлягає оцінці в сукупності з іншими доказами у справі, то ж суд має враховувати обставини, які об'єктивно свідчать про глибину моральних страждань, а не покладатися виключно на експертний висновок. Суди попередніх інстанцій не врахували такий висновок психолога, вважаючи його недопустимим доказом. Висновок психолога чи іншого спеціаліста, відповідно, має бути врахований, проте розмір компенсації визначає суддя, використовуючи висновок лише як орієнтир [3].

Ще одним проявом окресленої проблеми є нечітке визначення права, за порушення якого має здійснюватися компенсація моральної шкоди. У Постанові ВП ВС від 01 вересня 2020 року у справі №216/3521/16-ц (провадження №14–714цс19) встановлено, що реалізація права особи на відшкодування моральної шкоди має відбуватись незалежно від того, яке саме право було порушено. Крім того, проблемним є визначення розміру компенсації моральної шкоди. Зокрема, у справі №263/16183/18 особа зазнала тілесних ушкоджень середньої тяжкості, проте отримала компенсацію моральної шкоди лише у розмірі 9000 грн, що не відповідає поточному стану особи та її стражданням [4].

Розглянувши існуючи проблеми, які постають при відшкодуванні моральної шкоди в Україні, слід зазначити за необхідність вдосконалення нормативно-правової бази, в тому числі шляхом застосування практики ЄСПЛ задля збільшення шансів на реальне відшкодування зазначеної шкоди. Також необхідним, на нашу думку, є продовження судової реформи і зміцнення незалежності суддів, що допоможе вдосконалити сучасні підходи до компенсації.

Список використаних джерел:

1. Єфремова І. І. Право на відшкодування моральної шкоди: проблеми реалізації. 2018. URL: https://univd.edu.ua/general/publishing/konf/25_05_2018/pdf/44.pdf (дата звернення : 18.04.2025).
2. Шеремет Т. В., Чайка Т. С. Проблемні практичні та теоретичні аспекти відшкодування моральної шкоди згідно із законодавством України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. №3. С. 85–89. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2019/24.pdf (дата звернення : 18.04.2025).
3. Особливості стягнення моральної шкоди: судова практика. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitycs/228023_osoblivost-styagnennya-moralno-shkodi-sudova-praktika (дата звернення : 18.04.2025).
4. Практика Верховного Суду у справах про компенсацію моральної шкоди. URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2023_prezent/Pract_mor_shkodi_2023_06_17.pdf (дата звернення : 18.04.2025).

Науковий керівник: к.ю.н, доцентка, доцентка кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Коробцова Наталія Василівна.

Тетяна МИКОЛАЄНКО,
Полтавський юридичний інститут
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, групи ПІ-28-ст

РОЗПОРЯДЖЕННЯ ОСОБИСТИМ МАЙНОМ ОДНОГО З ПОДРУЖЖЯ В ЗАПОВІТІ ПОДРУЖЖЯ

Спадкові правовідносини між подружжям у разі складання спільного заповіту мають певні особливості, які викликають практичні трудно-

щі в правозастосуванні. Проблема полягає у визначенні меж розпорядження спільним та особистим майном подружжя у межах одного правочину, а також у з'ясуванні правових наслідків, якщо у спільному заповіті зазначається майно, яке належить одному з подружжя на праві особистої приватної власності.

Відповідно до ст. 1243 Цивільного кодексу України (ЦК України), спільний заповіт подружжя – це правочин, який можуть укласти лише особи, що перебувають у шлюбі, з метою спільного розпорядження спільним майном на випадок смерті одного або обох із них [1]. Хоча норми ЦК України прямо не вказують на те, що спільний заповіт не може стосуватися особистого майна одного з подружжя, законодавча логіка та системне тлумачення норми свідчать, що предметом такого заповіту є лише спільне майно, оскільки інше суперечить правовій природі цього правочину.

На необхідність уточнення підходів до тлумачення і застосування норм ЦК України у сфері спадкового права вказують і правові висновки Верховного Суду України. Зокрема, у Постанові Верховного Суду від 24 лютого 2025 року у справі № 183/4256/21. Судом було сформульовано важливу позицію щодо правових наслідків розпорядження в спільному заповіті майном, що належить одному з подружжя на праві особистої власності. Суд звернув увагу, що закон не визнає нікчемним спільний заповіт подружжя в тій частині, де йдеться про розпорядження особистим майном одного з подружжя. Це пов'язано з тим, що нікчемність правочину, відповідно до ЦК України, повинна бути прямо передбачена законом. Її не можна встановлювати приховано або виводити з тлумачення норм. Отже, відсутність прямої норми про нікчемність означає, що такий правочин не є нікчемним, хоча й може втратити чинність у певній частині [2].

У іншій Постанові від 15 червня 2022 року у справі № 358/304/21 Верховний Суд підкреслив, що включення особистого майна до спільного заповіту не змінює правового режиму цього майна. Воно не набуває ознак спільної сумісної власності. Відповідно, заповідальне розпорядження щодо цього майна в межах спільного заповіту є юридично некоректним, і наслідком цього є не нікчемність, а втрата чинності такої частини заповіту. Тому у випадку розпоряджання в спільному заповіті подружжя особистим майном одного з подружжя заповіт в цій частині втрачає чинність, а таке майно підлягає спадкуванню за законом [3].

Таким чином, ключовою позицією є те, що включення до спільного заповіту подружжя особистого майна одного з них не створює підстав для визнання всього заповіту недійсним. Така частина заповіту втрачає чинність, а відповідне майно підлягає спадкуванню за загальними правилами, визначеними для випадків спадкування за законом.

Подальше дослідження правових наслідків розпорядження особистим майном у спільному заповіті подружжя може сприяти удосконаленню спадкового законодавства, забезпеченню єдності судової практики, а також підвищенню рівня правової визначеності та захисту прав спадкоємців у спірних ситуаціях.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон від 16.01.2003 № 435-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435–15#Text (дата звернення: 07.04.2025)
2. Постанова Верховного Суду від 24 лютого 2025 року у справі № 183/4256/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень.* URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/125484180 (дата звернення: 07.04.2025)
3. Постанова Касаційного цивільного суду ВС від 15 червня 2022 року у справі № 358/304/21. *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/104813601 (дата звернення: 07.04.2025)

Науковий керівник: Покровська А. О.

Тетяна ЧУМАК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава мудрого,
студентка 2 курсу, 3 групи
факультету адвокатури

ЕЛЕКТРОННА ФОРМА ДОГОВОРУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

У сучасних умовах стрімкого розвитку інформаційних технологій та цифровізації суспільства питання правового регулювання електронної

форми договору набуває особливої актуальності. Електронні договори поступово витісняють традиційні паперові форми, що потребує належного нормативно-правового забезпечення, яке б відповідало вимогам часу та водночас гарантувало дотримання прав та інтересів учасників цивільних правовідносин. Укладання договорів за допомогою електронних засобів зв'язку стало повсякденною практикою як у сфері приватного, так і публічного права. Особливо яскраво це проявляється в електронній комерції, де взаємодія між сторонами найчастіше відбувається дистанційно, а весь процес – від переговорів до підписання договору – здійснюється в електронному середовищі.

Цивільне законодавство України визнає можливість укладення договорів в електронній формі, прирівнюючи її до письмової, за умови дотримання вимог щодо ідентифікації сторін і підтвердження їхньої волі. Зокрема, відповідно до статті 207 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), правочин вважається вчиненим у письмовій формі, якщо його зміст викладено в будь-якому вигляді, який дає змогу відтворити його на матеріальному носії, включаючи електронну форму, за умови підписання його електронним підписом відповідно до законодавства [1]. Однак, попри наявність таких норм, застосування електронних договорів на практиці стикається з низкою проблем як юридичного, так і технічного характеру.

Однією з головних проблем правового регулювання електронної форми договору в Україні є недосконалість термінологічного апарату цивільного законодавства щодо електронних правочинів. Відсутність чіткого, законодавчо закріпленого визначення таких понять, як «електронна форма договору», «електронне повідомлення» або ж «електронна воля сторін», значно ускладнює їх практичне застосування та тлумачення в межах правових відносин. Це, у свою чергу, створює юридичну невизначеність, а отже – й потенційні ризики як для учасників договірних зобов'язань, так і для судової практики, яка змушена тлумачити відповідні норми за аналогією або з використанням загальних принципів права.

Зокрема, хоч Закон України «Про електронну комерцію» [2] і містить окремі положення, що стосуються правової природи електронної форми договору, включно з визначенням електронного правочину, електронного документа та електронної ідентифікації, однак він не розробляє ці поняття достатньо глибоко і не пов'язує їх безпосередньо з нормами загаль-

ної частини ЦК України. Це призводить до колізій між спеціальним та загальним законодавством. Наприклад, у ЦК України відсутнє нормативне визначення самого поняття «електронний договір», хоча в окремих статтях згадуються електронна форма правочину (стаття 205) і можливість вчинення правочинів за допомогою електронних засобів зв'язку (стаття 207) [1]. Водночас у Законі України «Про електронну комерцію» електронний договір визначається через ознаки, які більше стосуються технічного аспекту обміну інформацією, аніж юридичного підтвердження волі сторін [2].

Окрім того, термін «електронне повідомлення» – ключовий елемент при укладенні багатьох електронних правочинів – не має однозначного тлумачення в жодному з нормативних актів, а його правова природа і доказова сила залишаються предметом тлумачення судів [7]. Чинне законодавство також не дає чіткої відповіді, які саме форми електронного спілкування можна вважати такими, що засвідчують факт укладення договору: чи є достатнім підтвердженням переписка електронною поштою, повідомлення в месенджерах або погодження з офертою шляхом натискання кнопки на сайті (так звані «click-wrap» угоди)? Усе це залишається в зоні правової невизначеності, що суперечить принципу юридичної визначеності – фундаментальному елементу правової держави.

Недосконалість термінології також перешкоджає створенню уніфікованого електронного договірного обігу. У межах міжнародного правового простору вже існують усталені підходи до визначення понять, пов'язаних із електронними правочинами. Так, наприклад, у Регламенті ЄС eIDAS визначено поняття електронного підпису, електронної ідентифікації та електронного документа з урахуванням технічних, юридичних та процедурних аспектів. Такі визначення не лише містять чіткі критерії для визнання юридичної сили документа, але й забезпечують єдину мову правового спілкування в електронному середовищі між різними юрисдикціями. Українське законодавство у цьому плані залишається фрагментарним і вимагає уніфікації термінів як у Цивільному кодексі, так і у спеціальних законах, що регулюють електронні послуги та документообіг [5, с. 75].

Іншою проблемою є відсутність уніфікованого підходу до доведення факту укладення електронного договору. У випадках спорів часто виникає потреба у технічній експертизі для підтвердження достовірності електронного підпису чи часу підписання, що ускладнює захист прав

сторін. Також залишається відкритим питання щодо юридичної сили договорів, укладених за допомогою простого електронного підпису, зокрема при використанні електронної пошти або підтвердженням дії через клік («click-wrap» договори) [3, с. 9].

Ще одним важливим аспектом є проблема доступності електронної форми договору для всіх суб'єктів. Значна частина населення України, особливо у сільській місцевості, не має достатнього доступу до інтернету або цифрової грамотності, що обмежує їх можливості реалізації прав у сфері електронних правочинів. Таким чином, цифровізація не повинна стати джерелом нової дискримінації, а навпаки – стимулом до усунення цифрової нерівності.

Для вдосконалення правового регулювання електронної форми договору в Україні необхідно здійснити системний і послідовний підхід до оновлення чинного законодавства, орієнтуючись на виклики сучасного цифрового суспільства та кращі міжнародні практики. Одним із ключових напрямів є чітке та комплексне унормування електронної форми договору в ЦК України. Важливо, аби законодавець не лише визнавав електронну форму як різновид письмової, але й розкривав особливості порядку укладення, виконання, зміни та припинення договорів у цифровому середовищі. Доцільним є введення окремої статті або навіть глави в книзі 5 ЦК України, які би регламентували питання обміну електронними повідомленнями, підтвердження волевиявлення сторін через електронні інструменти, умови дійсності таких договорів, а також порядок доведення їх існування в разі спору.

Ще одним важливим завданням є досягнення гармонізації вітчизняного законодавства з міжнародними стандартами у сфері електронної комерції. Зокрема, це стосується адаптації правового поля України до норм Європейського Союзу, у тому числі Регламенту eIDAS, який визначає вимоги до електронної ідентифікації, електронних підписів та засобів аутентифікації. Також слід орієнтуватися на рекомендації Комісії ООН з права міжнародної торгівлі (UNCITRAL), яка розробила Типовий закон про електронну комерцію та Типовий закон про електронні підписи [4]. Ці документи пропонують уніфікований підхід до визнання юридичної сили електронних повідомлень та електронного підпису, що особливо важливо для забезпечення транскордонного визнання договорів.

Третім напрямом удосконалення є забезпечення належного функціонування цифрової інфраструктури в системі правосуддя. Розвиток

електронного суду, удосконалення платформи «Електронний суд», впровадження електронного документообігу та електронної ідентифікації в процесі подання доказів дозволить істотно підвищити ефективність судового захисту прав сторін, які уклали електронний договір. Важливо забезпечити інтеграцію електронних систем між судами, державними реєстрами, банками та іншими суб'єктами електронної взаємодії, що дасть змогу автоматизувати обіг доказів, зробити юридичні процеси швидшими, доступнішими та прозорішими.

Окремої уваги потребує питання підвищення рівня цифрової правової культури серед громадян. Незважаючи на стрімкий розвиток електронних сервісів, значна частина населення залишається недостатньо обізнаною щодо особливостей укладення електронних договорів, юридичної сили електронного підпису та методів підтвердження особи. У зв'язку з цим доцільно впровадити загальнонаціональні програми з цифрової грамотності, у межах яких громадяни отримували б знання про свої права та обов'язки в цифровому середовищі, правила безпечної поведінки під час укладення онлайн-угод, а також механізми захисту у випадку порушень. Такі заходи сприятимуть підвищенню довіри до електронних правочинів, зниженню рівня правового нігілізму та зміцненню правової стабільності в умовах цифровізації [6].

Отже, електронна форма договору як правовий інститут має великий потенціал у контексті цифрової трансформації суспільства, проте її повноцінна реалізація потребує комплексного підходу до вдосконалення чинного законодавства, гармонізації з міжнародними стандартами та забезпечення технічної та соціальної доступності. Правова система має не лише реагувати на виклики цифрової доби, але й сприяти формуванню безпечного, прозорого й ефективного електронного правового середовища.

Список використаних джерел:

1. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 № 435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40–44. Ст. 356.
2. Про електронну комерцію: Закон України від 03.09.2015 № 675-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2015. № 45. Ст. 410.
3. Кравчук В. М. Електронні договори: теорія і практика правового регулювання. *Юридичний вісник України*. 2022. № 17. С. 8–11.
4. UNCITRAL Model Law on Electronic Commerce with Guide to Enactment 1996 with additional article 5 bis as adopted in 1998. United

Nations. URL: https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/modellaw/electronic_commerce (дата звернення: 10.04.2025).
5. Регламент (ЄС) № 910/2014 Європейського Парламенту і Ради від 23 липня 2014 р. про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій на внутрішньому ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС (eIDAS). Офіційний вісник ЄС. 2014. № L 257. С. 73–114.
6. Філатова Н. Ю. Відмова від традиційних форм і ренесанс формалізму в умовах розповсюдження практики укладення електронних договорів. *Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2018. С. 290–293.
7. Постанова ВП ВС від 21 червня 2023 р. у справі № 916/3027/21. URL : https://reyestr.court.gov.ua/Review/112088045.

Науковий керівник: Баранова Людмила Миколаївна Доцентка, кандидатка юридичних наук, доцентка.

Тетяна ШВЕДУН,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курс, 7 групи
факультету прокуратури

УКЛАДЕННЯ МИРОВОЇ УГОДИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Інститут мирової угоди посідає важливе місце в системі цивільного процесуального права України. З моменту набрання законної сили ухвалою суду про її затвердження цивільно-правовий спір вважається остаточно врегульованим. Це, у свою чергу, унеможливлює подальший перегляд справи в апеляційній чи касаційній інстанції. У зв'язку з цим питання, пов'язані з порядком укладення мирової угоди, умовами її затвердження судом та механізмами виконання, залишаються постійно актуальними в юридичній науці та практиці.

З точки зору процесуального права, мирова угода – це письмова домовленість сторін щодо врегулювання спору шляхом досягнення взаємно прийнятних умов. Для набуття юридичної сили така угода підлягає обов'язковому затвердженню судом. При цьому суд зобов'язаний перевірити відповідність умов угоди чинному законодавству, а також відсут-

ність порушення прав чи охоронюваних законом інтересів третіх осіб (ч. 1 ст. 207 ЦПК України) [1].

Законодавством передбачено, що мирова угода може бути укладена на будь-якій стадії судового провадження, включаючи підготовче засідання, основний розгляд справи, а також етапи апеляційного чи касаційного оскарження. У разі досягнення сторонами попередньої домовленості, суд може відкласти розгляд справи або оголосити перерву, надаючи сторонам час для остаточного погодження умов угоди.

Процесуальне законодавство України передбачає обмеження щодо можливості укладення мирової угоди. Так, у справах окремого провадження укладення мирової угоди є недопустимим, що прямо зазначено в ч. 5 ст. 294 ЦПК України. Такий підхід обумовлений характером правовідносин у таких справах, де відсутній спір про право між сторонами.

Зміст мирової угоди повинен визначати конкретні права та обов'язки сторін щодо врегулювання спору [2]. Закон не забороняє вихід за межі предмета спору, проте за умови дотримання прав інших учасників та третіх осіб. Сторони можуть домовлятися про зміну порядку виконання зобов'язань, розстрочку або відстрочку платежів, відмову від частини вимог тощо.

Окрему увагу слід приділити процесуальним аспектам, зокрема розподілу судових витрат. Відповідно до ч. 4 ст. 142 ЦПК України, у разі недосягнення згоди між сторонами, витрати розподіляються порівну [1]. Такий підхід враховує відсутність переможця у справі при досягненні мирової угоди.

З метою стимулювання сторін до врегулювання спорів мирним шляхом, законодавство передбачає механізм часткового повернення судового збору. Так, при укладенні мирової угоди в суді першої інстанції до ухвалення рішення, повертається 50% судового збору, а в разі досягнення угоди за результатами медіації – 60%. Аналогічне правило діє і на стадіях апеляційного та касаційного провадження.

Чинне законодавство забезпечує сприятливі умови для мирного врегулювання спорів, проте потребує подальшого вдосконалення. Зокрема, актуальним є законодавче врегулювання питання щодо покриття судових витрат стороною, яка безпідставно відмовилася від мирової угоди, якщо суд частково задовольнив позов у межах раніше запропонованих умов.

Підсумовуючи, слід зробити висновок, що мирова угода залишається ефективним способом завершення спору на добровільних засадах,

а вдосконалення процесуальних інструментів сприятиме її ширшому застосуванню як альтернативного методу вирішення конфліктів.

Список використаних джерел:

1. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, №40–41, 42, ст.492. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618–15#Text (дата звернення 23.04.2025).
2. Гудима М. М. Окреслення кола потенційних учасників мирової угоди: цивільно-процесуальний ракурс. *Journal Name*. 2024. Т. 2, №30. С. 6–15. URL: https://doi.org/10.32689/2617-9660-2024-2(30) – 6–15.

***Науковий керівник*:** Удальцова Ірина Віталіївна, к. ю. н., доц.

Юлія КВІТКА,
Національний юридичний університету
імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 курсу магістратури, 4 групи
факультету прокуратури

РІШЕННЯ ЄСПЛ У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Відповідно до Закону України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18 березня 2004 року, головною метою процесу адаптації є досягнення відповідності правової системи України нормам acquis communautaire з урахуванням вимог, які висуває Європейський Союз до країн-кандидатів на вступ [1]. Така адаптація становить один із ключових елементів інтеграційного курсу України до Європейського Союзу, що, у свою чергу, визначається пріоритетним напрямом зовнішньої політики держави. У цьому процесі важливе значення має Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, а також практика Європейського суду з прав людини, які є засобами наближення українського законодавства до загальноєвропейських правових стандартів. Рівень наближеності правової системи України до європейських стандартів значною мірою залежить від рівня знань і розуміння практики Європейського суду з прав

людини. Використання рішень цього суду в юридичній практиці сприяє гармонізації національного цивільного права з європейськими стандартами захисту прав людини та підвищує ефективність забезпечення прав і свобод у міждержавному правовому просторі.

Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 року закріплює положення, згідно з яким суди при розгляді справ мають застосовувати Конвенцію та практику Європейського суду як джерело права [2]. Зазначений закон також врегульовує правовідносини, пов'язані з виконанням рішень Європейського суду у справах проти України, усуненням причин порушень Конвенції та її протоколів, впровадженням у національне судочинство та адміністративну практику європейських стандартів захисту прав людини, а також створенням передумов для зменшення кількості звернень до Європейського суду з прав людини щодо порушень з боку України.

Аналіз чинного законодавства України та положень цивільно-правової доктрини дає підстави стверджувати, що вітчизняний законодавець цілеспрямовано поєднав Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Європейського суду з прав людини, визнавши їх у нерозривному і неподільному взаємозв'язку як джерело права. У науковій цивілістичній спільноті сформувалися різні підходи до визначення правової природи практики ЄСПЛ як джерела цивільного права. Частина науковців схильна визнавати рішення ЄСПЛ джерелом цивільного права. Інші вважають, що рішення Суду не є джерелом права, аргументуючи це тим, що обов'язковість їх застосування та визнання в якості джерела права потребує узгодження з положеннями Цивільного кодексу України та іншими спеціальними нормативно-правовими актами. Існує також позиція, відповідно до якої практика ЄСПЛ хоча й може визнаватися джерелом права, проте не вписується у класичну систему джерел права і перебуває на межі між правовою нормою та прецедентом у тому значенні, яке притаманне англо-американській правовій системі [3, с. 106].

Зміст рішень Європейського суду з прав людини свідчить про те, що хоча його тлумачення Конвенції не створює нових її норм у формально-юридичному сенсі, проте в процесі такого тлумачення фактично формуються нові правила поведінки для держав-учасниць. Зокрема, в одному з рішень Суд наголошує, що закон повинен відповідати певним

критеріям якості. Норма може бути визнана як «закон» лише за умови, що вона сформульована з достатньою точністю, щоб громадянин мав змогу орієнтуватися у власній поведінці, зокрема – за необхідності отримавши відповідну правову консультацію – передбачити у межах розумного наслідки своїх дій за конкретних обставин. У справі Lindon, Otchakovsky-Laurens and July v. France Суд, по суті, сформулював правило, що зобов'язує національні органи влади забезпечити прийняття нормативно-правових актів належної якості – це є прикладом встановлення Судом правила поведінки, яке прямо не передбачене Конвенцією, проте є обов'язковим для держав, що визнали юрисдикцію ЄСПЛ [4, с. 141].

Слід звернути увагу, що в європейських країнах, більшість яких належить до романо-германської правової системи, питання застосування рішень Європейського суду з прав людини вирішено таким чином, що практика цього суду розглядається як специфічне тлумачення норм, яке сприяє виявленню суті положень Конвенції та полегшує її безпосереднє застосування.

Отже, аналіз вищезазначеного свідчить про те, що на законодавчому рівні це питання врегульовано однозначно: національні суди використовують положення Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, а також практику Європейського суду з прав людини як джерело права, що прямо передбачено статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини». Водночас на доктринальному рівні відсутній єдиний підхід щодо визнання практики ЄСПЛ джерелом цивільного права. Тому подальші наукові дослідження є необхідною передумовою для подальшого обґрунтованого визнання практики ЄСПЛ джерелом цивільного права та її нормативного закріплення в Цивільному кодексі України.

Список використаних джерел:

1. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу : Закон України від 18.03.2004 № 1629-IV : станом на 4 листоп. 2018 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629–15#Text (дата звернення: 20.03.2025).
2. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини : Закон України від 23.02.2006 № 3477-IV : станом

на 2 груд. 2012 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477–15#Text (дата звернення: 20.03.2025).
3. Бабецька І. Я., Бзова А. І. Практика застосування рішень Європейського суду з прав людини у цивільному законодавстві України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право*. 2017. №4. С. 105–109.
4. Сабодаш Р. Б. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного права України. *Наше право*. 2013. №9. С. 140–145.

Науковий керівник: Маліновська І. М., кандидатка юридичних наук, доцентка.

ФІНАНСОВЕ ТА ПОДАТКОВЕ ПРАВО

Ганна ПЕТРЕНКО,
к.е.н., доцент, доцент кафедри
господарського та адміністративного
права

***Катерина МОРА*,**
Донецький національний університет
імені Василя Стуса,
м. Вінниця
здобувачка вищої освіти 4 курсу, групи Б
юридичного факультету

ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМИ PROZORRO

В Україні велике значення відіграють публічні закупівлі, які складають від 10 до 21% ВВП , оскільки щоденно держава оголошує тисячі закупівельних тендерів на постачання продуктів харчування, офісного обладнання, громадського транспорту, будівельних матеріалів, ліків, медичної апаратури, IT-систем та багатьох інших товарів і послуг.

Електронна система публічних закупівель Prozorro, як визначено на офіційному сайті, – це онлайн-платформа, де державні та комунальні замовники оголошують тендери на закупівлю товарів, робіт і послуг, а представники бізнесу змагаються на торгах за можливість поставити це державі [1]. Згідно ЗУ «Про публічні закупівлі» електронна система закупівель – це інформаційно-телекомунікаційна система, яка має комплексну систему захисту інформації з підтвердженою відповідністю згідно із ЗУ «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», що забезпечує проведення закупівель, створення, розміщення, оприлюднення, обмін інформацією і документами в електронному вигляді, до складу якої входять веб-портал Уповноваженого органу, авторизовані електронні майданчики, між якими забезпечено автоматичний обмін інформацією та документами [2]. Виходячи з розуміння поняття електронної системи публічних закупівель, можемо

зробити висновок, що одним із першочергових завдань платформи є модернізація системи публічних закупівель в Україні, а також й гармонізація її з країнами ЄС.

Слід зазначити, що до 2016 року сфера публічних закупівель в Україні була закритою та мала всі ознаки корупції. Однак, після набуття чинності Закону України «Про публічні закупівлі», участь суб'єктів в тендерах стала більш доступною та прозорою.

Так, згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних», інформація про всі закупівлі має бути відкритою та доступною для громадян, що забезпечує прозорість і громадський контроль [3]. Окрім цього, відповідно до Закону України «Про захист інформації в інформаційно-телекомунікаційних системах», система Prozorro повинна відповідати вимогам комплексного захисту інформації, що передбачає аудит безпеки та сертифікацію захищеності [4].

Система Prozorro побудована за принципом open source, коли зацікавлена особа має можливість дізнатись всю інформацію, яка стосується поданих пропозицій, рішення тендерної комісії, тендерну документацію, яка надавалась учасниками та ін. І, як зазначав на той момент перший заступник Міністра економіки України Максим Нефьодов, реалізація системи публічних закупівель в нашій країні базується на одній із найкращих систем e-procurement в світі. Не зважаючи на те, що дана платформа не може виключати на 100% відсутність шахрайства та зловживання, проте відкриті торги максимально сприяють запобіганню корупційним діям.

Важливим є те, що згідно з **ч.1 ст. 10** Закону України «Про публічні закупівлі» (далі – Закон про ПЗ), замовники оприлюднюють оголошення про закупівлі в електронній системі Prozorro через авторизовані електронні майданчики. Учасники подають свої тендерні пропозиції відповідно до **ч.1 ст. 26** цього Закону, шляхом їх завантаження в систему до кінцевого строку.

Після завершення строку подання тендерних пропозицій, електронна система закупівель автоматично визначає дату та час проведення електронного аукціону, що передбачено **Постановою Кабінету Міністрів України** «Про затвердження Порядку функціонування електронної системи закупівель та проведення авторизації електронних майданчиків». Участь в аукціоні беруть усі учасники, які подали пропозиції до встановленого строку та допущені до процедури [5].

Замовник розглядає пропозиції згідно зі **ст. 29** Закону про ПЗ та приймає рішення про визначення переможця на підставі критеріїв, визна-

чених у тендерній документації. Договір про закупівлю укладається відповідно до **ст. 41** Закону про ПЗ після закінчення періоду оскарження, та підлягає обов'язковому оприлюдненню в системі.

Також, відповідно до ст. 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації» розпорядники інформації зобов'язані оприлюднювати всі рішення щодо використання бюджетних коштів, у тому числі й через систему Prozorro [6].

Варто зазначити, що система Prozorro відповідає стандартам відкритих даних Open Contracting Data Standard (OCDS), що забезпечує доступність інформації про кожну закупівлю. Open Contracting Data Standard (укр. Стандарт даних відкритого контрактування) – це міжнародний стандарт відкритих даних для прозорої публікації інформації про всі етапи публічних закупівель – від планування до виконання угод. Україна стала однією з перших країн, що впровадила OCDS у системі Prozorro, а згодом й у Prozorro Продажі. Сьогодні стандарт використовується в 29 країнах і підтримується такими структурами, як G7, G20, ЄС та Світовий банк. Альтернативою OCDS у межах ЄС є стандарт eForms, затверджений офіційним регламентом [7].

Перевагою використання системи є те, що уся тендерна документація подається шляхом електронного документообігу через платформу Prozorro . Такий підхід не лише спрощує процедуру закупівель, але й забезпечує швидкий доступ до інформації для всіх учасників процесу.

Аналізуючи вищенаведене, можемо зробити висновок, що основною метою функціонування системи Prozorro є забезпечення прозорості державних закупівель, підвищення довіри бізнесу до держави, а також зменшення корупційних ризиків у сфері розподілу бюджетних коштів.

Отже, електронна платформа Prozorro є ефективним інструментом, який забезпечує прозорий механізм закупівель, створює умови для справедливого та відкритого змагання між учасниками торгів, сприяє раціональному використанню державних ресурсів, а також дає змогу громадськості здійснювати контроль за закупівлями в режимі реального часу.

Список використаних джерел:

1. Веб-портал prozorro.gov.ua. URL: https://prozorro.gov.ua/about (дата звернення: 30.04.2025)
2. Про публічні закупівлі: Закон України від 25.12.2015 р., № 922- VIII. *Відомості Верховної Ради України.* 2016. № 9. Ст. 89. (Із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922–19/conv#n740 (дата звернення: 30.04.2025)

3. Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835. *Офіційний вісник України.* 2015. № 85. Ст. 2850. (Із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/835–2015-п#top (дата звернення: 30.04.2025)
4. Про захист інформації в інформаційно-комунікаційних системах: Закон України від 05.07.1994 № 80/94-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 2016. № 9. Ст. 89. (Із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80/94-вр#Text (дата звернення: 30.04.2025)
5. Про затвердження Порядку функціонування електронної системи закупівель та проведення авторизації електронних майданчиків: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 166. *Офіційний вісник України.* 2016. № 22. Ст. 855. (Із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/166–2016-п#Text (дата звернення: 30.04.2025)
6. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2011. № 32. Ст. 314. (Із змінами). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939–17#Text (дата звернення: 30.04.2025)
7. Дія.Відкриті дані | Теми і курси | Міжнародні стандарти: Open Contracting Data Standard (OCDS). URL: https://diia.data.gov.ua/info-center/ocds (дата звернення: 30.04.2025)

Науковий керівник: Петренко Ганна Олександрівна, к.е.н., доцент, доцент кафедри господарського та адміністративного права.

Микита ЧЕРВЯКОВ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
аспірант кафедри цивільного права

КЛАСИФІКАЦІЯ ЦИФРОВИХ ВАЛЮТ: КРИПТОВАЛЮТИ, СТЕЙБЛКОЇНИ ТА ЦИФРОВА ВАЛЮТА ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ

Термін «цифрова валюта» сьогодні включає різні види нематеріальних грошових активів, які суттєво відрізняються за своїми характеристиками, функціями та регулюванням. Відповідно до сучасної економічної

та правової доктрини, цифрові валюти умовно поділяють на криптовалюти, стейблкоїни та цифрові валюти центрального банку (ЦВЦБ). Далі обґрунтовано цей поділ з урахуванням законодавства та наукових досліджень.

Криптовалюти – це децентралізовані цифрові активи, що базуються на технології блокчейн і не мають централізованого контролю. Згідно з Р. І. Самсіним, криптовалюти з'явилися внаслідок появи біткоїна та подальшого розвитку криптопродуктів, які характеризуються цифровим вираженням вартості та оборотоздатністю, але відсутністю централізованого емітента [1]. Вони функціонують без прив'язки до традиційних валют і не забезпечені жодними фізичними чи фінансовими активами.

В українському законодавстві криптовалюти регулюються Цивільним кодексом України (далі – ЦК України) та проєктом Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні». Останній визначає поняття віртуального активу, до якого відноситься, зокрема криптовалюта, віртуальний актив – це цифрова річ, що може передаватися та зберігатися в електронному вигляді з використанням технології розподіленого реєстру або іншої подібної технології. Віртуальний актив, залежно від умов емісії, може посвідчувати майнові права, зокрема, право вимоги на інші об'єкти цивільних прав, та або зобов'язання емітента віртуального активу. [2]

У свою чергу цифровою річчю є благо, що створюється та існує виключно у цифровому середовищі та має майнову цінність, яка включає у себе віртуальний актив. [3]

Окрім того, криптовалюти активно використовуються у фінансових та інвестиційних цілях, зокрема через можливість здійснення транскордонних платежів, які мають низьку комісію та швидкі терміни виконання порівняно з традиційними банківськими операціями. Однак через високу волатильність криптовалют існують ризики значних фінансових втрат, що вимагає розуміння їхньої природи та обачного ставлення користувачів.

Стейблкоїни є окремим видом криптовалют, особливістю яких є прив'язка до фіатних валют чи інших активів (наприклад, золото чи інші товари). За словами О. В. Болдуєвої, стейблкоїни відрізняються стабільністю курсу, яка забезпечується резервами в традиційних валютах або інших фінансових активах [4]. Стейблкоїни виконують функцію засобу

платежу, що мінімізує волатильність, характерну для більшості криптовалют.

Європейське законодавство (Регламент MiCA) класифікує стейблкоїни як токени, прив'язані до активів (Asset-Referenced Tokens – ART) та токени електронних грошей (Electronic Money Tokens – EMT), підкреслюючи їхню різноманітність та особливості регулювання [5]. Стейблкоїни забезпечують стабільність операцій у криптопросторі, що робить їх привабливими для широкого кола користувачів і підприємств.

В Україні, зважаючи на зростання популярності стейблкоїнів, існують пропозиції щодо уточнення правового статусу таких активів та їхнього регулювання. Стейблкоїни вже зараз застосовуються для фінансових транзакцій, розрахунків за послуги та зберігання вартості, що підкреслює їхню важливість для розвитку цифрової економіки країни.

ЦВЦБ – це цифрова форма національної валюти, яка випускається виключно центральними банками. О. О. Олійник відзначає, що ЦВЦБ відрізняються від приватних криптовалют і стейблкоїнів централізованим контролем, забезпеченням з боку держави та стабільністю, що аналогічна фіатним грошам [6].

ЦВЦБ надають центральним банкам можливість підвищити ефективність грошово-кредитної політики та платіжних систем завдяки цифровізації грошей, при цьому зберігаючи повний контроль за фінансовими потоками та забезпечуючи стабільність фінансової системи країни [7]. В Україні Національний банк активно розглядає перспективи впровадження цифрової гривні (е-гривні), що передбачає значні зміни в платіжній інфраструктурі та можливості для підвищення фінансової інклюзії населення.

Отже, поділ цифрових валют на криптовалюти, стейблкоїни та цифрові валюти центрального банку є обґрунтованим з точки зору їх технічних особливостей, юридичного статусу та економічних функцій. Криптовалюти характеризуються децентралізацією та відсутністю забезпечення; стейблкоїни – стабільністю курсу через прив'язку до резервів; ЦВЦБ – централізованою емісією та державними гарантіями. Цей поділ допомагає розмежовувати регуляторні підходи та формувати відповідну нормативну базу як в ЄС, так і в Україні.

Список використаних джерел:

1. Самсін Р. І. Класифікація віртуальних активів // *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. – 2024. – Вип. 2(6). – С. 90–96.

2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV// Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №40–44 URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435–15 (дата звернення: 01.05.2025).
3. Проект Закону України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо врегулювання обороту віртуальних активів в Україні» від 17 листопада 2023 року №10225–1 URL: https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/43123 (дата звернення: 01.05.2025).
4. Болдуєва О. В., Болдуєв М. В., Лищенко О. Г. Фінансові інновації та еволюція криптоактивів у контексті розвитку сучасних технологій // *Агросвіт*. – 2024. – №16. – С. 16–20.
5. Regulation (EU) 2023/1114 of the European Parliament and of the Council on Markets in Crypto-assets (MiCA) [Електронний ресурс]. –Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/UK/TXT/?uri=CELEX:32023R1114 (дата звернення: 01.05.2025).
6. Олійник О. О. Цифрові валюти центральних банків (CBDC) і європейський криптовалютний ландшафт: виклики, можливості та перспективи регулювання // *Київський економічний науковий журнал*. – 2024. – №4. – С. 177–185.
7. Рябокінь М. В. Виклики впровадження цифрової валюти центрального банку у контексті нової еволюційної форми грошей в Україні: світовий досвід // *Економіка та суспільство*. – 2022. – Вип. 37. – С. 253–259. – DOI: https://doi.org/10.32782/2524–0072/2022-37-63.

Науковий керівник: к.ю.н., доцент кафедри цивільного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, керівник Юридичної клініки Віктор Янишен.

Роман РУДЕНЬ,
Національний університет біоресурсів і природокористування України,
аспірант

ПИТАННЯ ПРАВА ТА ЕТИКИ У ПОДАТКОВОМУ КОМПЛАЄНСІ

Останнім часом регулювання відносини між платниками податків та податковими органами виходить за межі класичного адміністративно-

го права та набуває міждисциплінарного характеру, а самі відносини перетворюються на партнерські замість владно-розпорядчих. Подальшого розвитку набуває таке явище, як комплаєнс, який по суті є симбіозом права та етики. Комплаєнс покликаний врегулювати ту частину суспільних відносин, яку неможливо формалізувати нормами закону.

Історія становлення комплаєнсу складається зі скандалів, головним протиріччям яких були норми закону та правила етики. Ці події і визначили його сутність, змістивши акцент із зрозумілої необхідності слідування вимогам та нормам на те, як можна забезпечити дотримання закону.

Податкове законодавство складне та не може охопити всі можливі випадки, воно містить прогалини та колізії. Особливість податкового комплаєнсу полягає у наявності додатково до вимог податкового законодавства ще і тлумачення його податковими органами, які наділені контролюючими функціями. Тому вагомим чинником системи податкового комплаєнсу, додатковим до вимог законодавства, виступає податкова позиція податкових органів.

Етичний аспект податкового комплаєнсу полягає у взаємній прозорості та відкритості платників податків та податкових органів. Для податкових органів це розкриття податкової позиції платників податків, комерційних мотивів їх діяльності та її податкових наслідків. Для платників податків це податкова визначеність, яка полягає у обізнаності з тлумаченням податкового законодавства податковими органами, та розуміння стратегії управління ризиками разом із описом типів операцій, які податкові органи вважають ризиковими, та способів реагування на них.

У Керівних принципах ОЕСР для багатонаціональних підприємств 2011 року зазначається, що підприємства повинні дотримуватися як букви, так і духу податкового законодавства та нормативних актів країн, у яких вони працюють. Дотримання духу закону означає розпізнавання та дотримання намірів законодавчої влади. Підприємство дотримується духу податкового законодавства та нормативних актів, якщо воно вживає обґрунтованих заходів для визначення наміру законодавчого органу та тлумачить ці податкові правила відповідно до цього наміру у світлі законодавчих формулювань та відповідної сучасної законодавчої історії [1].

У дослідженні ролі податкових посередників 2008 року групи представників Податкової та митної служби Її Величності Сполученого Ко-

ролівства та Секретаріату ОЕСР пояснюється, що без чіткого розуміння комерційних мотивів, що стоять за операціями та діяльністю великих корпоративних платників податків, податковим органам легко помилитися в інтерпретуванні загального контексту конкретної операції або дії, що може призвести до неминучих і дорогих спорів та невизначеності. Щоб бути ефективним, управління ризиками повинно ґрунтуватися на актуальній, релевантній та надійній інформації. Найбільш всеохопним джерелом такої інформації є сам платник податків [2].

Попри визнання важливості прозорості та відкритості у системі комплаєнсу принципи його інформаційно-правового забезпечення майже не досліджуються та не розвиваються.

На нашу думку, не оприлюднення податковими органами алгоритмів, на яких базується управління комплаєнс-ризиками, суперечить одним з головних принципів спільного комплаєнсу – відкритості та прозорості податкових органів, а також пов'язаним з цими принципами довіри платників податків до податкової системи. Вважаємо, що саме оприлюднення алгоритмів додає переконливості у питанні невідворотності настання відповідальності у разі порушення закону, переводячи абстрактний принцип у набір чітких та зрозумілих дій.

У Звіті Форуму з податкового адміністрування ОЕСР «Зміни у середовищі податкового комплаєнсу та роль аудиту» 2017 року йдеться, що нові технології, інструменти та аналітичні можливості розширюють спектр проактивних заходів, спрямованих на полегшення дотримання податкового законодавства. Розкриття інформації виходить за межі тієї, яку платники податків зобов'язані надавати відповідно до закону. Воно має включати будь-яку інформацію, необхідну податковому органу для проведення повномірної оцінки ризиків. У той же час, платники податків вимагають від податкових органів чітких правил щодо обсягу інформації, яку потрібно розкривати [3].

Науковці, дослідники та практики відзначають, що законодавче оформлення податкових відносин є складним, міждисциплінарним та ґрунтується на взаємодії платників податків та податкових органів в межах таких етичних вимірів, як партнерство, довіра, прозорість, відкритість, що має наслідком необхідність дедалі більшого та глибшого розкриття інформації вказаними учасниками.

Можливості сучасних інформаційних технологій, які вже використовуються в економіці, будуть інтегровані і у податково-інформаційні

відносини, що буде мати наслідком зміну парадигми оподаткування. З огляду на перспективи саме інформаційні відносини в оподаткуванні підлягають першочерговому врегулюванню з метою надання їм таких етичних ознак, як прозорість та відкритість.

Список використаних джерел:

1. OECD Guidelines for Multinational Enterprises https://www.oecd.org/en/publications/oecd-guidelines-for-multinational-enterprises_9789264115415-en.html.
2. Study into the Role of Tax Intermediaries https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2008/03/study-into-the-role-of-tax-intermediaries_g1gh8b48/9789264041813-en.pdf.
3. The Changing Tax Compliance Environment and the Role of Audit https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2017/09/the-changing-tax-compliance-environment-and-the-role-of-audit_g1g82ac9/9789264282186-en.pdf.

Науковий керівник: Сергій Слюсаренко, кандидат юридичних наук, професор.

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА АГРАРНЕ ПРАВО

Анастасія РАДІОНЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 11 групи
факультет прокуратури

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

У сучасних умовах поглиблення екологічної кризи в Україні та світі вдосконалення екологічного законодавства набуває особливої актуальності. Вектор євроінтеграції вимагає від України не лише адаптації правових норм до стандартів ЄС, але й створення ефективного механізму реалізації екологічної політики.

Угода про асоціацію з ЄС зобов'язує Україну гармонізувати національне законодавство з екологічними директивами ЄС, зокрема у сфері управління відходами (Директива 2008/98/ЄС), оцінки впливу на довкілля (Директива 2011/92/ЄС) та промислового забруднення (Директива 2010/75/ЄС). Певні позитивні зміни вже запроваджено, однак реалізація часто є формальною, без належного забезпечення фінансовими та інституційними ресурсами.

Актуальною проблемою залишається надмірна кількість розпорошених і суперечливих нормативно-правових актів, які регулюють однакові сфери. Наприклад, питання регулювання викидів парникових газів регулюється одразу кількома документами: Законом «Про охорону атмосферного повітря», Концепцією реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року, а також рядом підзаконних актів – однак між ними відсутня системна узгодженість.

Усе більшого поширення набуває систематизація реформованого екологічного законодавства у формі кодифікації. Кодифікація будь-якого

законодавства як процес зведення до єдності нормативно-правових актів шляхом перероблення їх змісту дозволяє залишити осторонь частину застарілого матеріалу, внутрішньо структурувати і внести відповідний зміст до тієї чи іншої частини майбутнього кодифікованого акта [1, с. 56]. На думку вчених-правознавців, кодифікація екологічного законодавства – одне з актуальних питань сучасної теорії екологічного права, її застосування в реальній практиці законотворення. Необхідність кодифікації обумовлена потребою усунення множинності актів, що регулюють екологічні суспільні відносини, звільнення від застарілих еколого-правових норм, ліквідації прогалин у законодавчому регулюванні охорони довкілля, забезпечення взаємоузгодженості правових засад екологічної безпеки, приведення національного екологічного законодавства до міжнародно-правових стандартів та стандартів ЄС. [2, с. 50].

В Україні наявна тенденція постійного розвитку національного екологічного законодавства відповідно до екологічного законодавства інших країн і міжнародно-правових актів. Урахування світового досвіду – необхідний і невід'ємний елемент законотворення, важливий орієнтир під час упровадження правового інституту реформування екологічного законодавства, аналоги якого існують у європейському правовому просторі, проте його бракує в Україні[3, с. 2].

Також варто звернути увагу на інституційні прогалини: відсутність достатнього кадрового потенціалу в регіональних органах Міндовкілля, обмеженість фінансування природоохоронних заходів на місцевому рівні, а також низький рівень цифровізації екологічної інформації, що перешкоджає ефективній реалізації політики прозорості.

Урахування міжнародного досвіду, зокрема досвіду Польщі, яка успішно здійснила кодифікацію свого екологічного законодавства напередодні вступу до ЄС, може слугувати орієнтиром для України. Польська модель передбачала поетапну імплементацію директив, створення незалежного органу екологічного моніторингу та суттєве збільшення фінансування з європейських фондів, що дозволило досягти стабільних позитивних змін [4].

Таким чином, вдосконалення екологічного законодавства має базуватися на гармонізації з європейськими стандартами та одночасному врахуванні національних потреб та побудові відповідної інституційної структури і організаційного, в тому числі й фінансового забезпечення реалізації новостворених правових норм.

Список використаних джерел:

1. Гетьман Є. А. Кодифікація законодавства України: загальна характеристика, особливості, види : монографія. НДІ ДБ та МС НАПрН України, 2012. 191 с.
2. Гетьман А. П. Екологічне право України: система та межі правового регулювання. *Кодифікація екологічного законодавства в контексті конституційної реформи*: матеріали Всеукр. наук.-практ. «круглого столу» м. Дніпропетровськ, 25 вересня 2015 р., Дніпропетровськ, 2015. – С. 49–53.
3. Крушєніцька К. С. Шляхи вдосконалення екологічного законодавства України в умовах євроінтеграції. *Забезпечення прав суб'єктів у аграрних, земельних, екологічних та природоресурсних відносинах* : матеріали студентської наукової конференції. м. Одеса, 2017. С. 1–2.
4. Environmental policy integration in Europe – Administrative culture and practices № 5/2005. URL: file:///C:/Users/borlo/Downloads/Tech_05_2005.pdf.

Науковий керівник: Бредіхіна Вікторія Леонідівна, кандидатка юридичних наук, доцентка.

Андрій БРЯНКІН,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
курсант 3 курсу, 1 групи
Військово-юридичного інституту

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МІКРОПЛАСТИКУ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА УГОДОЮ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ

Мікропластик є однією з найсерйозніших екологічних загроз сучасності. Його мікроскопічні частки потрапляють у водні ресурси, ґрунти та атмосферу, не піддаючись повному розкладу, що призводить до значного забруднення довкілля та загрожує здоров'ю людини. Попри зростаючу увагу до цієї проблеми, регулювання використання мікропласти-

ку в Україні в контексті виконання зобов'язань за угодою про асоціацію з Європейським Союзом (далі – ЄС) потребує суттєвих законодавчих ініціатив.

Європейське агентство з навколишнього середовища (European Environment Agency) підтверджує наявність мікропластику не тільки у природних екосистемах, а й у харчових продуктах та питній воді, що безпосередньо впливає на здоров'я людей [1]. Також дослідження Університету Торонто у 2022 році показало, що понад 90% протестованих зразків м'яса та інших білкових продуктів, містили мікропластик. Крім того, наукові звіти свідчать, що частинки мікропластику містять токсичні сполуки, такі як фталати, поліциклічні ароматичні вуглеводні та важкі метали, які можуть накопичуватися в організмі людини та спричиняти хронічні захворювання [2].

Наукові дослідження підтверджують, що мікропластик має негативний вплив не лише на довкілля, а й на організм людини. Згідно з результатами досліджень Метью Кемпена та інших науковців, мікропластик може проникати в мозок людини, спричиняючи запалення та неврологічні порушення, а також вплив на когнітивні функції, сприяючи розвитку симптомів деменції. Крім того, дослідження також вказують на можливе пошкодження кишкової флори людини при регулярному споживанні мікропластику з водою та харчовими продуктами [3, с. 1117–1118].

Проблема обігу мікропластику має не лише екологічний, а й економічний та соціальний аспекти. З одного боку, мікропластик використовується у багатьох галузях промисловості, включаючи косметику, медицину та харчову промисловість, а з іншого – його негативний вплив на довкілля та здоров'я людини вимагає негайних змін у законодавстві.

Враховуючи ризики, ЄС розробив низку нормативно-правових актів, спрямованих на зменшення негативного впливу пластику та мікропластику на навколишнє середовище.

Одним із ключових документів є Директива 2019/904, спрямована на зменшення впливу певних пластикових виробів на довкілля. Ця директива забороняє використання одноразових пластикових виробів, для яких існують альтернативи, та встановлює цілі щодо зменшення споживання інших пластикових продуктів [4]. Також Директива 2008/98/ЄС, яка встановлює основні рамки управління відходами, включаючи пластик, з акцентом на рециклювання та перехід до циркулярної економіки. Ця директива визначає цільові показники щодо перероблення відходів

до 2030 і 2035 років, сприяючи зменшенню пластикового забруднення [5].

Основну увагу приділено Регламенту 2023/2055, яка передбачає внесення змін до Додатка XVII Регламенту REACH. Цей документ забороняє продаж продукції, яка містить мікропластик у концентрації 0,01% або більше від маси виробу. Заборона охоплює косметичні засоби з мікрогранулами, блискітки, фарби, добрива та низку промислових товарів.

Окрім цього, законодавство ЄС вимагає, щоб виробники маркували продукцію, яка містить мікропластик, та розробили механізми зменшення його потрапляння в довкілля. Також впроваджується поступовий перехід на альтернативні матеріали, які є біорозкладними та не завдають шкоди довкіллю. ЄС також передбачає впровадження інноваційних підходів до утилізації та перероблення мікропластику, щоб зменшити його загальне накопичення в природному середовищі. Регламент спрямований на зменшення викидів мікропластиків у навколишнє середовище та передбачає різні перехідні періоди для різних категорій продукції. Наприклад, для косметичних засобів, що змиваються, заборона почне діяти з 17 жовтня 2027 року, тоді як для засобів для макіяжу – з 17 жовтня 2035 року [6].

В Україні поки що відсутнє поняття мікропластику та належне правове регулювання його використання. Тому, законодавством не передбачаються обмеження щодо його застосування в косметиці, побутовій хімії, фарбах або промислових матеріалах. Однак у межах виконання Угоди про асоціацію з ЄС Україна зобов'язана адаптувати національне законодавство до європейських екологічних стандартів [7]. Хоча треба зазначити, що Україна почала розвивати законодавчу базу в цьому напрямку, приймаючи та вводячи в дію такі нормативно-правові акти, як Закон України «Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України» у 2021 році [8], а також Закон України «Про управління відходами» у 2023 році, де у визначені «побутові відходи» вживаються відходи від пластику [9].

Значних напрацювань науковців щодо законодавчого регулювання використання мікропластику не було, тому важливим кроком має стати розробка та прийняття нормативного визначення мікропластику, яке відповідатиме європейському підходу. Після чого, необхідно розробити комплексне правове регулювання дій, щодо поетапної відмови від мікропластику у виробничих процесах та поступової заміни його екологічно безпечними аналогами.

Важливим аспектом є створення ефективного механізму державного контролю за вмістом мікропластику у продуктах, що передбачає регулярний моніторинг та певні санкції за порушення встановлених законодавцем обмежень. Держава повинна стимулювати підприємства до переходу на екологічні технології через систему податкових пільг, спрямованих на розробку альтернативних матеріалів. Окрім того, варто переглянути та вдосконалити державну політику щодо утилізації пластикових відходів, запроваджуючи системи їх роздільного збирання та безпечного перероблення. Це є основою, яка випливає з сьогоднішніх реалій.

Зважаючи на зростаючу загрозу, яку становить мікропластик, Україна повинна вжити рішучих заходів для впровадження відповідного нормативно-правового регулювання. Гармонізація екологічної політики з нормами ЄС сприятиме зменшенню забруднення навколишнього середовища та покращенню здоров'я населення, що стимулюватиме розвиток екологічних розробок. Поступове впровадження обмежень на мікропластик та створення дієвого законодавчого контролю щодо його поширення, забезпечить ефективний захист довкілля, яке впливає здоров'я громадян.

Впровадження комплексного підходу, що поєднує нормативні нововведення та певні зміни у регулюванні дозволять Україні досягти сталого зменшення рівня мікропластикового забруднення та посилити свою позицію у міжнародній екологічній політиці.

Список використаних джерел:

1. European Environment Agency. Microplastics in the environment. 2021. URL: https://www.eea.europa.eu (дата звернення: 23.04.2025).
2. Ocean Conservancy. Plastic pollution in food supply chains. 2022. URL: https://oceanconservancy.org (дата звернення: 23.04.2025).
3. Alexander J. Nihart, Marcus A. Garcia, Eliane El Hayek, Rui Liu, Marian Olewine, Josiah D. Kingston, Eliseo F. Castillo, Rama R. Gullapalli, Tamara Howard, Barry Bleske, Justin Scott, Jorge Gonzalez-Estrella, Jessica M. Gross, Michael Spilde, Natalie L. Adolphi, Daniel F. Gallego, Heather S. Jarrell, Gabrielle Dvorscak, Maria E. Zuluaga-Ruiz, Andrew B. West & Matthew J. Campen. Bioaccumulation of microplastics in decedent human brains. Nature Medicine 31, 2025. С. 1114–1119. https://bukvy.org/mozok-lyudyny-mozhe-mistyty-dostatno-plastyku-shhob-zrobyty-lozhku/ (дата звернення: 23.04.2025).
4. European Union. Directive 2019/904 of the European Parliament and of the Council of June 5, 2019 on the reduction of the impact of certain plastic

products on the environment. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/904/oj/eng (дата звернення: 23.04.2025).
5. Директива Європейського Парламенту і Ради 2008/98/ЄС від 19 листопада 2008 року про відходи та про скасування деяких директив. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_029-08#Text (дата звернення: 23.04.2025).
6. European Commission. Regulation 2023/2055 amending REACH. Official Journal of the European Union. 2023. L250/5. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2055/oj/eng (дата звернення: 23.04.2025).
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Документ 984_011, редакція від 30.11.2023. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 23.04.2025).
8. Про обмеження обігу пластикових пакетів на території України: Документ 1489-IX, прийняття від 01.06.2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489–20#Text (дата звернення: 23.04.2025).
9. Про управління відходами: Документ 2320-IX, редакція від 15.11.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2320–20#Text (дата звернення: 23.04.2025).

***Науковий керівник**:* Соколова Алла Костянтинівна – доцентка, докторка юридичних наук, кафедра екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Дар'я ФІЛІППОВА,
Христина КЛИМУС,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентки 3 курсу, 16 групи
факультету прокуратури

НІВЕЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Протягом всього періоду свого існування, людство постійно зіштовхувалось з різноманітними викликами, як от міжнародні конфлікти,

продовольчі кризи, деградації екосистем, неефективне управління, різкі кліматичні зміни тощо. Зазначене в результаті ставало приводом для правових напрацювань, змін моральних устоїв та виокремлення нових векторів розвитку держав. При всьому вказаному, стан, в якому знаходиться наразі світова спільнота, не є задовільним в тому контексті, що він не відповідає регламентованим в численних нормативно-правових актах положенням, які є відображенням бажаного функціонування суспільства. Так, наприклад, згідно з Паризькою кліматичною угодою, найважливішим зобов'язанням, взятим на себе її країнами-підписантами, є запобігання підвищенню глобальної температури більш ніж на 1,5°C, і подальше утримання цього показника принаймні нижче 2°C. При цьому, відповідно до даних ООН, політика, що ведеться провідними країнами прямо зараз, рухає глобальну температуру до 2,6–3,1°C. [1] Так само не виконуються норми міжнародного гуманітарного права, що були створені задля збереження безпеки у світі, а пов'язано це з вторгненням Росії в Україну зокрема. Країна-терорист не просто ігнорує норми, прописані в Гаазьких конвенціях (1899, 1907), Договорі про заборону війни як засобу національної політики (1928), Женевських конвенціях (1864, 1906, 1929, 1949) і Статуті ООН, які зобов'язують утримуватись конкретно від загарбницьких дій та поводитись гуманно, а ще й щоденно порушує базові права людини, які не тільки є фундаментальними, а ще й виступають підґрунтям 17 Цілей сталого розвитку (далі також – Глобальні цілі, ЦСР). [2]

ЦСР були ухвалені ООН ще в 2015 році, аби забезпечити добробут, мир та достаток для людства до 2030 р., як це вказується в Резолюції «Перетворення нашого світу: Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року», а тому цілеспрямоване нехтування ними – дійсно масштабна загроза для всього людства, а населення України зіштовхується з руйнівними наслідками вказаних дій в першу чергу. [3] Особливо гострою ситуація для нашої держави є з огляду на кількість прикладених зусиль та запроваджених реформ з 2015 р. для того, аби забезпечити українців гарантіями, що передбачаються політикою, орієнтованою на Глобальні цілі, яка включає соціально-економічні перетворення та зміцнення демократичного устрою зокрема.

Так, враховуючи принцип «нікого не залишити осторонь», застосовуючи чималий перелік інформаційних, статистичних та аналітичних

матеріалів, уповноважені на те владні суб'єкти розробили національну систему ЦСР з 86 завдань вітчизняного розвитку та більше 170 показників задля їх належної перевірки; було створено Міжвідомчу робочу групу з питань ЦСР для координації роботи по досягненню цілей; Президент видав Указ «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року» як орієнтир для наступних програмних документів; значну увагу приділили інкорпорації Глобальних цілей у законодавство шляхом внесення змін до більше 160 нормативно-правових актів зокрема, у державні стратегії та програми через проведення понад 4 тисяч відповідних заходів і т.п. Все окреслене стало причиною того, що вже у 2019 р. в Україні можна було спостерігати значний прогрес в контексті 15 з них. [4]

Проте, як відомо, у 2022 році Україна зіштовхнулась із воєнною агресією РФ, що суттєво ускладнило досягнення цілей ЦСР, які, окрім зазначеного, є взаємопов'язаними, тож порушення однієї негативно впливає на інші. Передусім йдеться про зміст 16 цілі «мир та справедливість», адже у результаті це звело нанівець усі попередні досягнення, передбачені такими цілями як: «подолання бідності» (1), «подолання голоду» (2), «міцне здоров'я» (3), «якісна освіта» (4), «відновлювана енергія» (7), «гідна праця та економічне зростання» (8), «інновації та інфраструктура» (9), «сталий розвиток міст та спільнот» (11), «відповідальне споживання» (12), «боротьба зі зміною клімату» (13), «збереження екосистем суходолу» (15). [4]

Зазначене має свій прояв у тому, що через воєнні дії країни-агресора велику кількість людей було вбито, багато з них залишились без своїх домівок, а також значна частина потерпає від зубожіння. За інформацією, поданою Світовим банком, з початку 2022 року рівень бідності в Україні зріс щонайменше на 1,8 мільйона людей, сягнувши 9 мільйонів українців [5]. За даними швидкої оцінки завданої шкоди та потреб на відновлення (RDNA4), станом на 31 грудня 2024 року сума збитків, прямо завданих зі сторони держави-агресора, сягнула вже 176 мільярдів доларів США (170 мільярдів євро), порівняно зі 152 мільярдами доларів США (138 мільярдів євро) у оцінці RDNA3, що була оприлюднена в лютому 2024 року. Тобто сума за завдану шкоду продовжує збільшуватись, що прямо впливає на реалізацію цілей сталого розвитку. Житловий сектор, транспорт, енергетика, торгівля та промисловість, а також осві-

та – є такими, що найбільше потерпають від російського вторгнення. Як вказується у RDNA4, відповідно до поточної оцінки, 13% загального житлового фонду було пошкоджено або зруйновано, від чого постраждали понад 2,5 мільйона домогосподарств. В сфері енергетики кількість пошкоджених або зруйнованих об'єктів зросла на 70 відсотків з моменту проведення RDNA3, охоплюючи виробництво, передачу, розподільчої інфраструктури та централізоване теплопостачання. Близько 72% від загальної шкоди припадає на регіони, розташовані найближче до лінії фронту: Донецьку, Харківську, Луганську, Запорізьку та Херсонську, а також Київську області. [6]

Варто зазначити, що війна шкодить не лише людському потенціалу та інфраструктурі, а й екосистемам та клімату, адже через пожежі, вибухи у атмосферне повітря потрапляє велика кількість вуглекислого газу, пилу та отруйних речовин. Зокрема згідно зі звітом Ініціативи з обліку парникових газів під час війни (IGGAW), близько 175 млн тонн еквіваленту вуглекислого газу (tCO2e) були спричинені російським нападом. Йдеться, зокрема, про викиди від бойових дій, пожеж, вимушеної міграції, витоків палива. Це значно погіршує якість повітря та має серйозні наслідки для здоров'я населення, а також додає ще більше перешкод для досягнення Цілей сталого розвитку [7].

Підсумовуючи, наголосимо, що ЦСР з моменту створення розглядаються передусім як гарантія для людей. Вони засвідчують вияв опіки над правами кожного зі сторони держави в масштабному і довгостроковому аспекті. В цьому контексті, Україна на світовій арені позиціонувалася як держава, що віддає належне такого роду напрацюванням, спрямованим на забезпечення добробуту загалу і, відповідно, провадила активну політику, розвиваючи приведення місцевого стану справ у відповідність з концептуальними засадами Глобальних Цілей. Тим не менш, станом на зараз можна впевнено стверджувати, що руйнівні наслідки агресії РФ нівелювали так сумлінно здобуті надбання. Відповідно, постає важливе питання – які існують шляхи для того, аби фундаментальні правооснови ЦСР кожної особи були відновлені, і показово, що відповідь стосується як порядку організації повоєнної відбудови держави, оскільки це найоптимальніший час аби належним чином реалізовувати необхідні проєкти та нововведення, так і змін, можливих для здійснення прямо зараз. Для останнього показовим є приклад із роботою над ство-

ренням екоіндустріальних парків у зв'язку з посиленням негативної ролі явища релокованих підприємств для екології країни. Що ж стосується більш далекоглядного моменту, то тут можна звернути увагу на ESG-підходи, які можуть сприяти удосконаленню концепції сталого розвитку та її практичному впровадженню. Головне, це враховувати, що за минувші для України в боротьбі роки, технології та варіанти вирішення тих чи інших проблем змінились, а тому важливо орієнтуватися не тільки на повернення попереднього, а й на створення нового в контексті кожної галузі життя, охопленої ЦСР. Відповідно, потребується чимала нормотворча робота, якісна підтримка партнерів, пошук надійних фінансових джерел тощо.

Список використаних джерел:

1. Сайт «POLITICO»: World on track for catastrophic 3 degrees Celsius warming, UN warns. [Електронний ресурс] (дата звернення 05.05.2024 р.). URL: World on track for catastrophic 3 degrees Celsius warming, UN warns – POLITICO
2. Філатова-Білоус Н. Ю., Філіппова Д. О. Міжнародні компанії як спонсори порушень прав людини, спричинених російською агресією. Збірник наукових праць «Проблеми законності». 2024. С.68–85.
3. Сайт «SCRIBD»: Резолюція ООН «Перетворення нашого світу Порядок денний в області сталого розвитку на період до 2030 року». [Електронний ресурс] (дата звернення 05.05.2024 р.). URL: https://surl.li/ejboyd
4. Сайт «UNDP»: Цілі сталого розвитку: завдання та індикатори. [Електронний ресурс] (дата звернення 05.05.2024 р.). URL: https://surl.li/oailtu
5. Сайт «World Bank Group»: The World Bank In Ukraine. [Електронний ресурс] (дата звернення 05.05.2024 р.). URL: https://surl.li/ebtzub
6. Сайт «World Bank Group»: Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову. [Електронний ресурс] (дата звернення 05.05.2024 р.). URL: Оновлена оцінка потреб України на відновлення та відбудову
7. Сайт «LB.ua»: Два роки повномасштабної війни призвели до викиду 175 млн тонн парникових газів. Наслідки відчують різні країни. [Електронний ресурс] (дата звернення 05.05.2024 р.). URL: https://surl.li/wnnvhd

Науковий керівник: Донець Ольга Володимирівна, доцентка, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри екологічного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

***Даріна МИХАЙЛЕНКО*,**
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 11 групи
факультету прокуратури

ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У сучасних умовах збройної агресії проти України особливого значення набуває баланс між національною безпекою та реалізацією конституційних прав людини, зокрема права на доступ до екологічної інформації. Це право має фундаментальне значення для забезпечення екологічної безпеки, реалізації принципу сталого розвитку та участі громадськості у вирішенні екологічно значущих питань. Водночас, в умовах воєнного стану виникають підстави для обмеження цього права, що зумовлює необхідність доктринального та нормативного аналізу меж і засад таких обмежень.

У науковій літературі проблема обмеження доступу до екологічної інформації в умовах надзвичайних ситуацій і воєнного стану розглядається з позицій конституційного права, міжнародного екологічного права та адміністративного права. Зокрема, А. Ю. Буцмак підкреслює важливість дотримання принципу пропорційності при встановленні обмежень, а К. В. Солодан та А. І. Паламарчук наголошують на небезпеці зловживань з боку суб'єктів владних повноважень, які в умовах війни можуть під виглядом забезпечення безпеки обмежувати доступ до суспільно важливої інформації [1; 2]. На додаток, У. В. Антонюк аналізує судову практику у справах щодо відмов у наданні екологічної інформації та пропонує критерії правомірності таких відмов [3].

Нормативна основа права на екологічну інформацію в Україні є достатньо розвиненою. Конституція України у статті 50 прямо гарантує право кожного на вільний доступ до інформації про стан довкілля, і забороняє засекречення такої інформації [4]. Відповідно до статті 13 Закону України «Про інформацію» інформація про стан довкілля не може бути віднесена до інформації з обмеженим доступом, за винятком даних про місцезнаходження військових об'єктів [5]. Аналогічна норма закріплена і в Орхуській конвенції, яка зобов'язує держави-учасниці гаранту-

вати надання громадськості екологічної інформації без потреби доводити зацікавленість [6]. Крім того, стаття 9 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» прямо передбачає право громадян на вільне отримання, використання, поширення та зберігання інформації про стан навколишнього природного середовища (екологічної інформації), а також на звернення до суду у разі порушення цих прав [7].

Водночас стаття 6 Закону України «Про інформацію» передбачає можливість обмеження права на інформацію, зокрема в інтересах національної безпеки та оборони. У зв'язку з цим Закон України «Про правовий режим воєнного стану» у статті 8 закріплює комплекс заходів, серед яких є і контроль за поширенням інформації, обмеження на діяльність медіа та регулювання електронних комунікацій [8]. Це створює підґрунтя для обмеження доступу до екологічної інформації, особливо якщо вона може розкрити місце розташування інфраструктурних об'єктів, вплинути на морально-психологічний стан населення або стати джерелом для дезінформаційних кампаній.

Зокрема, в умовах воєнного стану у деяких регіонах України були зафіксовані випадки, коли органи місцевого самоврядування чи військові адміністрації відмовляли у наданні інформації про рівень забруднення повітря, стан ґрунтів після вибухів або аварій на підприємствах. Такі відмови мотивувались міркуваннями безпеки та наявністю грифів «для службового користування», що є допустимим відповідно до статей 6 і 8 Закону «Про доступ до публічної інформації» [9]. Однак, закон передбачає, що навіть у цих випадках інформація має бути надана, якщо вона раніше була оприлюднена або якщо шкода від її приховування переважає над потенційною загрозою національній безпеці.

Проблема полягає у тому, що відсутність чітко визначених критеріїв для класифікації екологічної інформації як обмеженої в умовах воєнного стану створює простір для зловживань. Крім того, сама Орхуська конвенція, ратифікована Україною, передбачає, що зацікавленість громадськості в оприлюдненні екологічної інформації має враховуватись навіть у випадку існування ризиків для безпеки [6].

На підставі проведеного аналізу можна зробити висновок, що в умовах воєнного стану питання обмеження доступу до екологічної інформації повинно вирішуватись із дотриманням принципу пропорційності, законності та з урахуванням публічного інтересу. Запровадження спеціальних процедур контролю за відмовами в доступі, посилення парламентського

й судового контролю, а також створення незалежного механізму оцінки ризиків при розголошенні екологічної інформації може стати ефективним засобом забезпечення балансу між безпекою і правами громадян. Необхідно також передбачити обов'язкове інформування громадськості у разі виникнення загроз для навколишнього середовища, навіть в умовах обмежень воєнного стану, що прямо випливає з вимог міжнародного права.

Список використаних джерел:

1. Буцмак А. Ю. Обмеження права на екологічну інформацію. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія: «Право». 2023. Вип. 78, ч. 1. С. 344–350.
2. Солодан К. В., Паламарчук А. І. Право на доступ до екологічної інформації в Україні в умовах правового режиму воєнного стану. *Аналітичне і порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 462–466.
3. Антонюк У. В. Правові аспекти доступу до екологічної інформації в Україні в умовах воєнного стану. *Київський часопис права*. 2023. № 1. С. 136–141.
4. Конституція України : Закон від 28.06.1996 №254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80#Text (дата звернення: 11.04.2025).
5. Про інформацію : Закон України від 02.10.1992 № 2657-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2657–12#n128 (дата звернення: 11.04.2025).
6. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля (Орхуська конвенція) ратифікована Законом України № 832-XIV від 06 липня 1999 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text (дата звернення: 11.04.2025).
7. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25.06.1991 № 1264-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264–12#n87 (дата звернення: 11.04.2025).
8. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389–19#n173 (дата звернення: 11.04.2025).
9. Про доступ до публічної інформації : Закон України від 13.01.2011 № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939–17#n180 (дата звернення: 11.04.2025).

Науковий керівник: Бредіхіна Вікторія Леонідівна, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри екологічного права.

Катерина КШЕВІНСЬКА,
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 17 групи
факультет прокуратури

ЩОДО ПИТАНЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРОВОЛЬТАЇКИ В УКРАЇНІ

Кліматичні зміни, які викликані глобальним потеплінням, призвели до того, що світове співтовариство почало шукати шляхи вирішення цих проблем. Більшість країн світу ратифікували Паризьку кліматичну угоду, яка передбачає вчинення державами дій, спрямованих на зменшення викидів парникових газів. Одним із способів зменшення викидів парникових газів є застосування відновлювальних джерел енергії, таких як сонячна, вітрова енергетика тощо.

Агровольтаїка – це новітня інноваційна технологія, що полягає у вирощуванні культур на землях сільськогосподарського призначення та встановлення сонячних панелей як одного з відновлювальних джерел з метою генерації електроенергії.

Основними перевагами впровадження агровольтаїки є:

1) широке використання відновлювальних джерел енергії**,** таких як сонячні електростанції, що надасть змогу виконати зобов'язання, взяті Україною в рамках Паризької кліматичної угоди**;**

2) забезпечення ефективного використання земель, що передбачає, з одного боку, вирощування культур та їх реалізацію, з іншого – вироблення електроенергії, що зможе розвантажити енергосистему країни в цілому;

3) захист рослин від високих температур, що забезпечує високий рівень врожайності;

4) забезпечення регулярного автоматизованого поливу рослин.

Досвід запровадження агровольтаїки за кордоном демонструє неабиякий успіх. Наприклад, Франція вирощує виноград під сонячними панелями. Це важливо, оскільки підвищений рівень сонячної радіації та зміна температури може негативно впливати на врожай винограду, а сонячні панелі захищають його від сильного холоду та дощів. До того ж, півтінь запобігає передчасному дозріванню, тож впровадження агро-

вольтаїки у виноградарстві, демонструючи хороші показники, сприяє подальшому зростанню його рівня [1].

В Україні вирощування винограду зосереджується у степовій, лісостеповій зоні та на Поліссі, тому ведення виноградарства на цих територіях та встановлення сонячних електростанцій також має потенціал [2].

В одному із штатів США – Арізоні – вирощують перець, помідори, авокадо та манго під сонячними батареями, проте даний досвід не є релевантним, позаяк для наших кліматичних умов доцільнішим є вирощування інших культур.

Україна, як найбільша країна за площею в Європі, має великий простір для будівництва сонячних електростанцій, проте більшість земель – це землі сільськогосподарського призначення, тому вони мають використовуватися за цільовим призначенням. Використовуючи досвід зарубіжних країн, який передбачає поєднання вирощування сільськогосподарської продукції та вироблення енергії, Україна матиме можливість оптимізувати роботу енергосистеми, що особливо важливо в такі тяжкі часи.

Відповідно до статистичних даних, Україна увійшла до п'ятірки країн-експортерів пшениці за результатами 2021/2022 років [3]. Основними сільськогосподарськими культурами нашої держави є пшениця, жито, кукурудза, соняшник та соя. Проте їх необхідно вирощувати за наявності достатньої кількості сонця, оскільки в умовах тіні знижується врожайність.

Основні культури хоч і мають нижчу на 20% врожайність (зернові чи картопля), але вигода від подвійного використання земель полягає в максимальній ефективності використання їх на обмеженій території [4].

Відповідно до даних, якщо на землях сільськогосподарського призначення вирощувати пшеницю під сонячними електростанціями, то її врожайність сягатиме приблизно 80%, на відміну від ймовірних 100%, коли пшениця вирощується за звичайних умов, та 80% енергії в сумі даватиме 160% як врожаю, так і енергії.

Більшість сільськогосподарських культур пристосована до сонця, проте, наприклад, квасоля хоч і потребує сонячних променів, але надмірне сонячне світло може призвести до теплового стресу рослини, зниження рівня врожайності та поживних цінностей [5].

Впровадження інновацій агровольтаїки на землях сільськогосподарського призначення потребує ґрунтовних досліджень на предмет визна-

чення культур, які пристосовані до вирощування в умовах напівтіні, та не спричинить зниження врожаю.

Одним із напрямків впровадження агровольтаїки є поєднання новітніх технологій з випасанням худоби або з бджільництвом. Такий досвід презентує одне із товариств, розташованих на Житомирщині, де встановлені сонячні панелі, під якими випасаються вівці, які таким чином «скошують» траву [6].

Крім того, впровадження агровольтаїки можливе у поєднанні із пасікою. Бджільництво досить поширене на теренах нашої держави, а Україна є найбільшим експортером меду в Європі [7]. Тож за умов посіву медоносів та встановлення сонячних панелей на пасіці Україна зможе не лише залишатися провідним експортером, а й виробляти та використовувати власну енергію.

Отже, встановлення на землях сільськогосподарського призначення сонячних електростанцій та вирощування продукції має значний потенціал на території України, адже запровадження провідних європейських інновацій дозволить вирощувати продукцію та виробляти енергію. Проте наразі це призведе до нецільового використанням земель сільськогосподарського призначення, оскільки сонячні електростанції можуть бути встановлені лише на землях енергетики. З урахуванням цього зазначимо, що впровадження технології агровольтаїки потребує відповідного регулювання на законодавчому рівні. Однак, на наш погляд, перед внесенням змін до законодавства або прийняття нових нормативних актів для врегулювання відносин у сфері агровольтаїки необхідним є проведення дослідження щодо доцільності її застосування, беручи до уваги кліматичні умови України та види сільськогосподарських культур, які можуть вирощуватися при певному затемненні посівів. Доцільно відзначити, що з метою ефективного використання земель сільськогосподарського призначення варто встановити певний «поріг», який буде визначати допустимий рівень зниження врожаю за умов встановлення сонячних електростанцій, оскільки поєднання двох різних напрямків, а саме виробництво продукції та енергії, не повинно шкодити одне одному.

Список використаних джерел:

1. Opportunities for Agriculture and the Energy Transition Fraunhofer ISE | February 2024 URL: https://www.ise.fraunhofer.de/en/publications/studies/agrivoltaics-opportunities-for-agriculture-and-the-energy-transition.html.

2. Дослідження сортових ресурсів винограду в умовах лісостепу України. URL: https://scireports.com.ua/en/article/download/doslidzhennya-sortovikh-resursiv-vinogradu-vitis-vinifera-l-v-umovakh-lisostepu-ukrayini.
3. Лотиш О. Я. Роль України на світовому ринку зерна: виклики і загрози. URL:https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1959/1886.
4. Гореляд Д. А. Екологічна безпека наземних сонячних панелей: магістерська кваліфікаційна робота. URL: https://iq.vntu.edu.ua/repository/getfile.php/4151.pdf.
5. EOS Data Analytics. URL: https://eos.com/uk/blog/vyroshchuvannia-kvasoli/
6. Губарева В. Про досвід встановлення сонячних панелей та випасання худоби. URL:https://rubryka.com/article/shho-take-agrovoltayika/
7. Чеченіна Д. М. Вартість українського меду: причини та наслідки коливання його в ціні на світовому ринку: кваліфікаційна робота. URL: https://ekmair.ukma.edu.ua/server/api/core/bitstreams/8e35c497-f7ab-4253-9c5b-a4d98b1abe82/content.

***Науковий керівник*:** Корнієнко Ганна Сергіївна, докторка юридичних наук, професорка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Марія ПАСАТ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 12 групи
факультету юстиції

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ

Стрімка диджиталізація аграрного ринку у світі перетворила інформаційні ресурси й технології точного землеробства на головний чинник конкурентоспроможності виробників. Для України, у якій сільськогосподарські кооперативи покликані згуртувати дрібних і середніх фермерів у повоєнній відбудові, цифровий вимір стає не просто додатковою опцією, а умовою виживання й інтеграції до єдиного європейського ринку харчових продуктів. Чинний Закон України «Про сільськогосподарську

кооперацію» регламентує організаційні засади діяльності кооперативів, проте майже не охоплює специфіку електронного документообігу, обігу аграрних даних та віддаленої ідентифікації членів [1]. Водночас досвід європейських держав, а також Ізраїлю та низки африканських країн демонструє, що правове врегулювання цифрових процесів у кооперативах істотно прискорює їхню економічну трансформацію. Отже, доцільно проаналізувати провідні закордонні підходи і визначити, яких змін потребує українське законодавство, аби забезпечити кооперативам повноцінний перехід у цифровий простір.

Німеччина у межах федеральної програми «Digital Farming – 2025» підтримує машинні кооперативи «Maschinenringe», що використовують GPS-керовану техніку, ERP-системи та блокчейн-реєстри операцій. Закон також сприяє цифровізації управління. Зокрема § 32 Bürgerliches Gesetzbuch передбачає, що загальні збори членів кооперативу можуть відбуватися у гібридному або повністю онлайн-форматі, а рішення можуть визнаватися дійсними без скликання зборів – за умови письмового підтвердження згоди кожного члена, що істотно спрощує комунікацію та прийняття рішень у цифровому середовищі [2]. У Франції кооперативне об'єднання «In Vivo» після ухвалення Ordonnancen° 2017–1674 про оцифрування аграрної звітності запровадило маркетплейс закупівель і смарт-контракти на зерно; Європейський інвестиційний банк фінансує ці ініціативи як частину «зеленої» CAP 2023–2027 [3; 4]. Нідерланди з 2022 року застосовують добровільний, але підтриманий урядом EU Code of Conducton Agricultural Data Sharing, що визначає права кооперативів та їх членів на дані точного землеробства [5].

В Ізраїлі як одному зі світових лідерів у сфері агротехнологій налічується понад 500 аграрних стартапів, які впроваджують цифрові рішення на всіх етапах агровиробництва. Такі компанії, як Tevel, застосовують рої автономних дронів зі штучним інтелектом для збирання яблук, а See Tree надає кооперативам послуги точного моніторингу садів, де AI аналізує стан кожного дерева [6]. На африканському континенті також є цікаві приклади цифрових інновацій у кооперативах. Зокрема Кенія – країна зі значним аграрним сектором – прославилася своєю платформою Selina Wamucii. Завдяки USSD-інтерфейсу та мобільним платежам через M-Pesa навіть фермер із віддаленого села може отримувати замовлення та платежі за свою продукцію, маючи лише базовий телефон [7].

Усі наведені країни об'єднує системний підхід до цифровізації сільськогосподарських кооперативів, який ґрунтується на чотирьох ключових елементах: (а) законодавчому закріпленні можливості електронного формату управління кооперативами (зокрема онлайн-голосування та віртуальні загальні збори); (б) визнанні права власності кооперативів і фермерів на аграрні дані, що гарантує контроль над інформаційними ресурсами; (в) встановленні базових стандартів кібербезпеки, спрямованих на захист критичної інфраструктури харчового сектора; (г) запровадженні економічних стимулів для впровадження цифрових рішень у формі податкових пільг, державного фінансування чи доступного кредитування. Саме така цілісна модель видається найбільш адаптивною та доцільною для впровадження в Україні з урахуванням викликів післявоєнної відбудови та інтеграції до європейського аграрного простору.

У цьому контексті першочерговим кроком має стати внесення змін до Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію». Зокрема слід надати електронному реєстру членів кооперативу юридичну силу, рівнозначну паперовому документу, а також визначити дистанційне проведення загальних зборів через авторизовані цифрові платформи як повноцінну форму волевиявлення членів кооперативу. Крім того, необхідно законодавчо закріпити презумпцію власності на аграрні дані, отримані з сенсорів, дронів та інших цифрових інструментів, із правом кооперативу та його учасників володіти цими даними пропорційно їхньому внеску в спільну господарську діяльність. Передачу таких даних третім сторонам доцільно здійснювати на основі типових ліцензійних договорів, розроблених за зразком нідерландського Кодексу доброчесного обміну аграрними даними, що забезпечить правову визначеність і прозорість цифрових трансакцій у сфері агровиробництва [8].

Не менш важливим є внесення цифрових положень до типових статутів. У цьому аспекті слід прямо передбачити можливість електронного кворуму, визначити формат і строки зберігання зашифрованих протоколів, а також встановити межі відповідальності за порушення правил кібербезпеки на рівні органів управління кооперативу. У межах державної аграрної політики варто, на нашу думку, розробити Закон України «Про цифрову трансформацію аграрного сектора», який синхронізував би норми законів України «Про національну інфраструктуру геопросторових даних», «Про електронні документи та електронний документообіг» з європейським Regulation (EU) 2024/1689 [9]. У зазначеному За-

коні необхідно передбачити дієві фінансові стимули, зокрема можливість прискореної амортизації IT-обладнання, часткове відшкодування витрат на впровадження ERP-систем та надання грантів для сертифікації аграрних IoT-рішень.

Таким чином, зарубіжний досвід переконливо демонструє, що правове визнання електронних форм управління кооперативом, чітке закріплення прав на аграрні дані, встановлення базових вимог кібербезпеки й наявність фінансових стимулів суттєво прискорюють цифрову трансформацію сільськогосподарських об'єднань. У зв'язку з цим в Україні доцільно одночасно внести зміни до чинного законодавства, оновити типові статути кооперативів та розробити комплексний закон про цифровізацію аграрного сектора, синхронізований із регуляторними рамками ЄС, що забезпечить кооперативам повноправний доступ до світового ринку, підвищить їхню стійкість і сприятиме продовольчій безпеці держави.

Список використаних джерел:

1. Про сільськогосподарську кооперацію : Закон України від 21.07.2020 № 819-IX : станом на 15 листоп. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819–20#Text (дата звернення: 05.05.2025).
2. Bürgerliches Gesetzbuch : of 18.08.1896 : as of 16 July 2024. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html (date of access: 05.05.2025).
3. Relative à l'utilisation d'un dispositif d'enregistrement électronique partagé pour la représentation et la transmission de titres financiers : Ordonnance of 08.12.2017 no. 2017–1674. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000036171908/2025-05-05/ (date of access: 05.05.2025).
4. InVivo: innovating for sustainable agriculture in France. *WBCSD*. URL: https://www.wbcsd.org/resources/invivo-innovating-for-sustainable-agriculture-in-france/ (date of access: 05.05.2025).
5. Ryan M. Atik C., Rijswijk K., Bogaardt M. J., Maes E., Deroo E. The future of agricultural data-sharing policy in Europe: stakeholder insights on the EU Code of Conduct. *Humanities and Social Sciences Communications*. 2024. Vol. 11. P. 1–15. URL: https://www.nature.com/articles/s41599-024-03710-1 (date of access: 05.05.2025).
6. Israel enlists drones, AI and big data to farm for the future. *Phys.org*. URL: https://phys.org/news/2023–06-israel-drones-ai-big-farm.html (date of access: 05.05.2025).

7. Selina Wamucii. *Food and Agriculture Organization of the United Nations*. URL: https://www.fao.org/family-farming/network/network-detail/en/c/179677/ (date of access: 05.05.2025).
8. The Agrifood Code of Conduct for Data Use : Code of 08.01.2025. URL: https://www.bo-akkerbouw.nl/files/Pdfs-a (date of access: 05.05.2025).
9. Regulation – EU – 2024/1689. *European Union law*. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2024/1689/oj/eng (date of access: 05.05.2025).

Науковий керівник: Корнієнко Ганна Сергіївна, д. ю. н., професорка, доцентка кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Тамєрлан КЕРІМОВ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 4 курсу, 3 групи
факультету прокуратури

РОЛЬ КАРБОНОВОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА ТА ВУГЛЕЦЕВИХ КРЕДИТІВ У ПРАВОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО АГРАРНОГО СЕКТОРУ

У сучасних умовах глобальних кліматичних змін і зростання вимог із боку міжнародної спільноти щодо скорочення викидів парникових газів особливого значення набувають інструменти сталого розвитку, що пропонуються для землекористувачів. Світ дедалі більше усвідомлює високу вартість аграрного сектору для екології, зокрема через його вплив на виснаження земель і природних ресурсів, високий рівень викидів вуглекислого газу, втрату родючості ґрунтів, скорочення біорізноманіття та деградацію екосистем. Однак у національному аграрному секторі ситуація ускладнюється не лише глобальними кліматичними викликами, але і наслідками збройної агресії Російської Федерації проти України: сотні тисяч гектарів сільськогосподарських угідь заміновано, аграрна інфраструктура знаходиться у критичному стані, логістичні ланцюги порушені, а людський капітал втрачено.

У такому контексті особливої актуальності набувають інноваційні правові механізми, покликані не лише сприяти екологізації національного сільського господарства, а і забезпечити його модернізацію через інтеграцію засад глобальних фінансових ринків і кліматичних інструментів. Одними з таких механізмів є інститути карбонового землеробства та вуглецевих кредитів. На сьогодні одним із небагатьох документів, що на національному рівні регулює питання впровадження вказаних механізмів у вітчизняні аграрні практики, є Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року, положення якої акцентують увагу на необхідності інтеграції аграрного сектору України у національні кліматичні ініціативи та визначають заходи щодо стимулювання регенеративного землеробства для секвестрації вуглецю у ґрунті [2].

Згідно з Робочим документом Європейської комісії про сталі вуглецеві цикли від 15.12.2021 № SWD(2021) 450 final під карбоновим землеробством (англ. *carbon farming*) слід розуміти комплекс агровиробничих і землекористувальних практик, що спрямовані на зменшення викидів парникових газів та/або підвищення секвестрації та зберігання вуглецю у ґрунтах і рослинній біомасі [3, с. 3]. Це одне з небагатьох визначень карбонового землеробства: на сьогодні належне нормативне регулювання відповідного інституту відсутнє як на національному, так і на міжнародному рівнях; з-поміж того, таке визначення не є юридично значущим із огляду на рекомендаційний характер вказаного документа. Водночас таке визначення дозволяє виокремити наступні ознаки карбонового землеробства: 1) мультидисциплінарність, що знаходить віддзеркалення у поєднанні мінімального оброблення ґрунтів, сидерації, використанні покривних культур, застосуванні біочару тощо; 2) фокус на довгострокове зберігання вуглецю, яке здійснюється шляхом накопичення органічної речовини у ґрунтах і живій біомасі, що підвищує родючість і стійкість ґрунтів; 3) функціонування системи винагород, що реалізуються через торгівлю вуглецевими кредитами або реалізацію державних субсидій за сертифіковані проєкти; 4) функціонування стандартів MRV (*Monitoring, reporting, verification*) через застосування супутникового моніторингу, ґрунтових вимірювань і незалежної верифікації даних; 5) екологізація сільського господарства, зниження ерозії, покращення водного балансу, збільшення біорізноманіття, підвищення врожайності тощо.

Вуглецеві кредити є спорідненою правовою категорією з карбоновим землеробством й у контексті розглядуваної проблематики корелюють

із останнім як частина та ціле відповідно. Вуглецевим кредитом (англ. *carbon farming credit*) є торгований сертифікат, що підтверджує скорочення або видалення однієї тонни CO_2-еквіваленту.

Вуглецеві кредити формують новий фінансовий потік, здатний частково покривати витрати на інновації у діяльності аграрних підприємств: насамперед це стосується закупівлі сучасної техніки для мінімальної чи нульової обробки ґрунту, систем точного землеробства, біохімічних добрив й інших кліматично розумних технологій. Згідно зі звітом Світового банку «Пріоритети аграрної підтримки в Україні» від 03.05.2024 інтеграція карбонового землеробства може збільшити доходи виробників аграрної продукції України у середньому на 10% щороку та залучити іноземні інвестиції у розмірі до 200 млн дол. США до 2023 року [5, с. 26].

Український ринок вуглецевих кредитів поступово розвивається як за підтримки міжнародних донорів (Агентство США з міжнародного розвитку, Європейський банк реконструкції та розвитку, Німецьке товариство міжнародного співробітництва та ін.), так і через національні ініціативи, найбільшою з яких є Carbon Credit Ukraine, що надає технічну допомогу у розробці проєктів та їхньої сертифікації. Інвестори, як-от HeavyFinance, вже залучили чимало коштів у спеціальні фонди для сприяння переходу аграріїв до сталого сільського господарства та готуються масштабувати обсяги проєктів на сотні тисяч гектарів, однак наполягають на запровадженні чітких часових рамок реєстрації прав на кредити та гарантій їхнього захисту у господарських спорах [4].

Такі зрушення дозволяють частково заповнити нормативні прогалини, однак у той же час повністю не вирішують проблему відсутності належного нормативного врегулювання інститутів карбонового землеробства та вуглецевих кредитів, що у подальшому може призвести до втрати національної інвестиційної привабливості у цій сфері. На сьогодні існують значні перешкоди для екологізації аграрного сектору у такий спосіб, зокрема: 1) висока вартість незалежного аудиту процесів верифікації та моніторингу; 2) неопрацьованість процедур розподілу доходів між великими та малими аграрними підприємствами; 3) нестача інституційних механізмів страхування ризиків, пов'язаних із утратою вуглецевих активів у разі зміни землекористування тощо.

Низку бар'єрів і перепон на шляху до інтеграції низьковуглецевого землекористування у сільське господарство виокремлює О. В. Бутрим: так, серед іншого, науковець наголошує на проблемах 1) високого рівня

подрібненості земельних ділянок (парцеляції); 2) низький рівень капіталізації земельних ресурсів, спричинений вилученням із фінансово-економічних механізмів земельно-іпотечного кредитування земель сільськогосподарського призначення; 3) надання переваги короткочасним економічним інтересам на противагу довгостроковим; 4) низький рівень контролю за охороною та використанням земель тощо [1, с. 37–38].

Саме тому для ефективнішого впровадження механізмів карбонового землеробства та вуглецевих кредитів у буденність слід: 1) закріпити процедуру обов'язкової сертифікації вуглецевих кредитів відповідно до міжнародних стандартів (Gold Standard, Verified Carbon Standard тощо); 2) запровадити електронний реєстр вуглецевих кредитів, держателями якого будуть Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України та Міністерство аграрної політики та продовольства України; 3) створити можливості торгівлі вуглецевими кредитами на регульованих і добровільних ринках; 4) унормувати положення про секвестрацію вуглецю у ґрунтах шляхом внесення змін до, зокрема, Цивільного та Земельного кодексів України та/або ухвалення спеціального закону, що усуне правові прогалини; 5) запровадити податкові пільги для учасників програм регенеративного землеробства та визначити формальні гарантії захисту прав інвесторів у вуглецеві проєкти. У той же час особливу увагу слід приділити таким питанням: 1) хто є суб'єктом права на отримані вуглецеві кредити – власник земельної ділянки чи її орендар; 2) які стандарти верифікації застосовувати до українських ґрунтових умов; 3) як забезпечити прозорість реєстрації та запобігти подвійному обліку тих самих одиниць CO_2-еквіваленту.

Отже, правове оформлення карбонового землеробства та механізмів вуглецевих кредитів є необхідною умовою досягнення кліматичних й економічних цілей України у 2025–2050 роках. Комплексне врегулювання цих питань через розробку спеціалізованого законодавства та внесення змін до існуючих національних нормативно-правових актів забезпечить правову визначеність, знизить транзакційні витрати, підвищить привабливість інвестицій у регенеративні практики та сприятиме сталому розвитку аграрного сектору. Реалізація запропонованих заходів відкриє можливості для широкого залучення малих, середніх і великих аграрних підприємств до програм карбонового землеробства, що, своєю чергою сприятиме виконанню міжнародних зобов'язань України та підвищить конкурентоспроможність вітчизняної аграрної продукції.

Список використаних джерел:

1. Бутрим О. В. Теоретико-методологічні основи формування внутрішнього вуглецевого ринку в контексті збалансованого розвитку агросфери : монографія / за ред. О. І. Дребот. Київ : ТОВ «ДІА», 2018. 386 с.
2. Стратегія низьковуглецевого розвитку України до 2050 року. Київ, 2018. 79 с. URL: https://mepr.gov.ua/wp-content/uploads/2023/07/LEDS_ua_last.pdf (дата звернення: 08.05.2025).
3. Commission Staff Working Document on sustainable carbon cycles – carbon farming (accompanying the Communication from the Commission to the European Parliament and the Council on sustainable carbon cycles). *European Commission.* 2021. № SWD(2021) 450 final. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52021SC0450 (last accessed: 08.05.2025).
4. HeavyFinance залучив 50 мільйонів євро для сприяння переходу фермерів до сталого сільського господарства // Carbon Credit Ukraine. URL: https://carboncreditukraine.com/novyny/heavy-finance-zaluchyv-50-miljoniv-yevro-dlya-spryyannya-perehodu-fermeriv-do-stalogo-silskogo-gospodarstva/ (дата звернення: 08.05.2025).
5. The World Bank Report on Priorities for Agricultural Support in Ukraine of 3 May 2024. URL: https://documents1.worldbank.org/curated/en/099062524074615884/pdf/P1801981319afe091b8b71b33b7a901d4e.pdf (last accessed: 08.05.2025).

Науковий керівник: Лісова Тетяна Вікторівна, доктор юридичних наук, професор, доцент кафедри земельного та аграрного права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, КРИМІНОЛОГІЯ

Andrii BALKOVYI,
Magister der Rechtswissenschaften der Nationalen Iwan-Franko-Universität Lemberg

Oleksii REDKO,
Mitglied des Anwaltsrats der Region Czernowitz,
Rechtsanwalt

ZEUGENIMMUNITÄT VON JOURNALISTEN ALS GARANTIE DES STRAFPROZESSUALEN SCHUTZES DER PRESSE.

Das Recht auf freie Meinungsäußerung ist ein unveräußerliches Recht einer Person, das sowohl durch die Gesetze der Ukraine als auch durch internationale Rechtsakte geschützt ist. Dieses Recht umfasst das Recht, Informationen zu erhalten und zu erteilen, besonders wenn es sich um gesellschaftlich bedeutsame Themen handelt. Einige Leute versuchen oft, wichtige Informationen geheim zu halten und tun alles, um zu verhindern, dass sie an die Öffentlichkeit gelangen. In solchen Fällen sind die Daten, die Journalisten aufgrund der Vertraulichkeit erhalten, besonders wichtig, weil sie es den Medien ermöglichen, zum Beispiel bei der Aufdeckung illegaler Handlungen zu helfen. Gleichzeitig kann die Offenlegung der Person, die die Informationen bereitgestellt hat, dieser schaden. Sie könnte ihren Job verlieren oder ihr (und ihre Familie) Leben und Gesundheit riskieren.

Wie es schon gesagt wurde, wird das Recht auf freie Meinungsäußerung in der Ukraine durch Artikel 34 der Verfassung der Ukraine sowie durch die Gesetze der Ukraine «Über Informationen», «Über Medien» und andere garantiert.

Gemäß Artikel 25 Teil 3 des Gesetzes der Ukraine «Über Information», haben Journalisten und Medien das Recht auf Geheimhaltung der Urheberschaft

und der Informationsquellen. Dazu gehört auch das Recht, die Informationsquelle oder Informationen, die es ermöglichen, die Informationsquellen zu ermitteln, nicht offenzulegen, außer in Fällen, in denen es durch eine gerichtliche Entscheidung aufgrund eines Gesetzes dazu verpflichtet ist [1].

Die geringste Gefährdung dieses Rechts entsteht in Zivil-, Handels- und Verwaltungsfälle, da die Gerichte in solchen Verfahren im Allgemeinen kontradiktorisch und dispositiv sind und Journalisten und Medien nicht zur Offenlegung ihrer Quellen verpflichten können. In Strafverfahren ist es ein bisschen anders.

Vor der Vernehmung eines Journalisten als Zeuge wird dieser vor der strafrechtlichen Verantwortlichkeit wegen Aussageverweigerung und/oder wissentlich falscher Aussage gewarnt. Jedoch nach Punkt 6 Teil 2 Artikel 65 des Strafprozessbuches der Ukraine dürfen Journalisten NICHT als Zeugen zu Informationen befragt werden, die vertrauliche Informationen beruflicher Natur enthalten, vorausgesetzt, die Urheberschaft oder Quelle der Informationen wird nicht offengelegt. In dieser Norm ist zu beachten, dass Journalisten der Printmedien, des Fernsehens, des Rundfunks, Journalisten von Nachrichtenagenturen nicht als Zeugen vernommen werden können [2].

Die Wahrung der Vertraulichkeit der Informationsquelle, des Namens der Person, die dem Journalisten die Informationen zur Verfügung gestellt hat, ist das Grundprinzip der journalistischen Ethik, das nicht nur ein Recht, sondern auch eine Pflicht eines Journalisten ist. Gemäß der Empfehlung des Ministerkomitees des Europarats № R (2000) 7 vom 8. März 2000 «Über das Recht von Journalisten, ihre Informationsquellen nicht preiszugeben» bezeichnet der Begriff «Quelle» jede Person, die Informationen zur Verfügung stellt an Journalisten. Darüber hinaus wird hier der Begriff «Quellenidentifik ationsinformationen» definiert, der den Namen und personenbezogene Daten wie die Stimme oder das Bild der Quelle umfasst; die tatsächlichen Umstände der Informationsbeschaffung des Journalisten von der Quelle; unveröffentlichter Inhalt von Informationen, die dem Journalisten von der Quelle zur Verfügung gestellt wurden, sowie personenbezogene Daten von Journalisten und ihren Mitarbeitern im Zusammenhang mit ihrer beruflichen Tätigkeit „[3].

Die Zeugenimmunität erlaubt es Medienvertretern, nicht auszusagen, wenn es ihre journalistischen Quellen enthüllen könnte, da ein Journalist nicht belangt werden kann, wenn er sich weigert, solche Informationen bereitzustellen.

Wenn es nichts zu ihrer beruflichen Tätigkeit zu tun hat, können jedoch Journalisten uneingeschränkt befragt werden. Da es sich nicht um eine berufliche Tätigkeit handelt, muss er aussagen und wird bei Verweigerung strafrechtlich zur Verantwortung gezogen.

Heute gibt es in der Ukraine einen Rechtsrahmen (Artikel 275 des SPBs der Ukraine [2], Absatz 14 von Artikel 8, Artikel 13, 14 des Gesetzes der Ukraine «Über operative und Ermittlungstätigkeiten» [4]), der die vertrauliche Zusammenarbeit auf der entsprechenden Ebene gewährleistet, jedoch müssen moderne Rechtsakte entsprechend den Erfordernissen der Entwicklung der ukrainischen Gesellschaft verbessert werden.

In Teil 2 Art. 275 des SPBs und in Teil 4 Art. 11 des Gesetzes der Ukraine «Über operative und Ermittlungstätigkeiten» ist die Beteiligung von Rechtsanwälten, Notaren, medizinischem Personal, Geistlichen und Journalisten an der vertraulichen Zusammenarbeit bei verdeckten Ermittlungsmaßnahmen verboten, wenn diese Zusammenarbeit mit der Offenlegung vertraulicher beruflicher Informationen verbunden ist.

Nach Art. 87 des SPBs kann die Nichteinhaltung eines solchen Verbots bei verdeckten Ermittlungen der Grund dafür sein, die erhaltenen Informationen als Beweismittel für unzulässig zu erklären [2].

Literaturverzeichnis:

1. Zur Information: Gesetz der Ukraine vom 2. Oktober 1992 № 2657-XII. Informationen der Werchowna Rada der Ukraine. 1992. № 48. Kunst. 650.
2. Strafprozessordnung der Ukraine. Informationen der Werchowna Rada der Ukraine. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Kunst. 88.
3. Empfehlung des Ministerkomitees des Europarats № R (2000) 7 vom 8. März 2000 «Über das Recht von Journalisten, ihre Informationsquellen nicht preiszugeben».
4. Über die operative Suchtätigkeit: Gesetz der Ukraine vom 18. Februar 1992 № 2136-XII. Informationen der Werchowna Rada der Ukraine. 1992. № 22. Kunst. 303.

Wissenschaftlicher Betreuer: I. V. Kovbas, Doktor der Rechtswissenschaften, Außerordentlicher Professor der Abteilung für öffentliches Recht, Jurij Fedkowytsch Nationale Universität Czernowitz.

Аліна ЦОЛОЛО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентки 2 курсу, 3 групи
факультету адвокатури

ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

У сучасному кримінально-правовому дискурсі інститут пробації виступає ключовим засобом гуманізації кримінальної політики, що спрямована на ресоціалізацію правопорушників без ізоляції. Його впровадження в Україні зумовлене імплементацією міжнародно-правових зобов'язань, зокрема Мінімальних стандартних правил ООН щодо заходів без тюремного ув'язнення (Токійські правила) та Кіотської декларації з питань попередження злочинів, правосуддя і верховенства права.

Важливим етапом у становленні національної системи пробації стало ухвалення Закону України «Про внесення змін до Кримінального, Кримінального процесуального кодексів України та інших законодавчих актів України щодо удосконалення видів кримінальних покарань». Відповідно до цього Закону, пробацію визначено не лише як форму нагляду, але й як окремий вид кримінального покарання. Такий підхід свідчить про прагнення законодавця до розширення спектра альтернативних заходів впливу на особу, яка вчинила кримінальне правопорушення.

Згідно із Законом України «Про пробацію» [1], у національній системі передбачено три основні форми пробації: досудову, наглядову та пенітенціарну. У статті 6 Закону визначено основні завдання органів пробації, зокрема: складання досудових доповідей щодо обвинувачених; здійснення нагляду за особами, засудженими до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі; контроль за виконанням покарань у виді громадських та виправних робіт; реалізація пробаційних програм; проведення соціально-виховної роботи та підготовка осіб до звільнення з місць несвободи. Також пробація охоплює заходи щодо запобігання рецидиву та сприяння виправленню засуджених.

Класифікація пробації в Україні: досудова пробація – підготовка досудової доповіді щодо обвинуваченого для врахування судом при вине-

сенні вироку; наглядова пробація – контроль за поведінкою осіб, засуджених до покарань без позбавлення волі, з наданням соціально-виховної підтримки; пенітенціарна пробація – підготовка особи до звільнення та її соціальна адаптація.

Попри позитивні зрушення, національна система пробації характеризується недостатнім інституційним потенціалом, зокрема в аспектах реалізації відновного правосуддя, взаємодії з жертвами злочинів, роботи з іноземцями, а також налагодження співпраці з неурядовими організаціями.

У Німеччині пробація реалізується відповідно до положень § 56–59 Кримінального кодексу (StGB) та Федерального закону про суд у справах неповнолітніх (JGG). Вона застосовується у випадках умовного засудження або умовно-дострокового звільнення. Координація діяльності пробаційної служби здійснюється на рівні федеральних земель, що забезпечує адаптацію системи до регіональних особливостей. Інтеграція пробації до судової системи гарантує ефективний контроль та надання підтримки особам, що перебувають під наглядом. Офіцери пробації в Німеччині здійснюють контроль за дотриманням умов пробації, надають соціальне консультування, сприяють працевлаштуванню та беруть участь у програмах ресоціалізації. Ключовою метою є запобігання рецидиву та забезпечення реінтеграції особи в суспільство без застосування покарань у вигляді позбавлення волі [2, с.209].

У Франції пробація здійснюється через інститут умовного зупинення виконання покарання з наглядом (le sursis probatoire), що регулюється Кримінальним кодексом та Кодексом кримінального процесу. Пробаційні агенти виконують функції нагляду за дотриманням умов пробації, надають соціальну та психологічну підтримку, здійснюють юридичне консультування, організовують програми ресоціалізації та подолання залежностей, а також координують виконання громадських робіт. Французька модель орієнтується на досягнення балансу між контролем і реабілітацією, що дозволяє знизити навантаження на пенітенціарну систему, одночасно підвищуючи ефективність превентивних заходів [3, с.102].

Польська система пробації функціонує на підставі положень Кримінального кодексу, Кримінально-виконавчого кодексу та Закону «Про куриторів судових». Згідно зі ст. 2 § 6 Кримінально-виконавчого кодексу Польщі, пробація застосовується на етапі виконання вироку [4].

Організаційно пробаційна діяльність здійснюється судовими куриторами – офіцерами пробації, які спеціалізуються на роботі з повнолітніми особами, а також у справах, що стосуються сім'ї та неповнолітніх.

Закони «Про систему судів загальної юрисдикції» (ст. 147 § 2) та «Про пробацію» (ст. 1) визначають завдання пробаційної служби як: діагностичні, що полягають у зборі інформації для суду; профілактичні, що спрямовані на попередження рецидиву; освітньо-реабілітаційні, що передбачають соціальну інтеграцію правопорушника та контрольні, що реалізуються через нагляд за виконанням вироку [6] .

Польська модель пробації вирізняється високим рівнем спеціалізації офіцерів та активною участю в міждисциплінарних процесах, що забезпечує комплексний підхід до правопорушника.

Отже, порівняльний аналіз реалізації пробації в Україні, Німеччині, Франції та Польщі засвідчує наявність спільної стратегічної мети -забезпечення ресоціалізації правопорушників без їх ізоляції від суспільства, що відповідає загальноєвропейським тенденціям гуманізації кримінальної юстиції. Разом з тим, пробаційні моделі, запроваджені у Федеративній Республіці Німеччина, Французькій Республіці та Республіці Польща, характеризуються вищим ступенем інституційної розвиненості, усталеними механізмами міжвідомчої взаємодії, а також високим рівнем інтеграції соціальних, освітніх та психологічних служб у систему пробаційного нагляду, що забезпечує комплексний підхід до соціальної реадаптації осіб, які відбувають покарання. Для України актуальним залишається подальше вдосконалення законодавчого регулювання у сфері пробації, зокрема в частині розширення повноважень органів пробації, запровадження нових форм реабілітаційних програм, посилення елементів відновного правосуддя, а також нормативного врегулювання участі інститутів громадянського суспільства та волонтерів у процесі ресоціалізації.

Список використаних джерел:

1. Про пробацію : Закон України від 05.02.2015 № 160-VIII : станом на 19 груд. 2024 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/160–19#Text (дата звернення: 03.05.2025).
2. Hillebrand J. Organisation und Ausgestaltung der Gefangenenarbeit in Deutschland. Mönchengladbach. 2009. 229 s.
3. Резнік Ю. С. Інститут пробації зарубіжний досвід і перспективи розвитку в Україні: Теоретичні та практичні аспекти інституту пробації в Укра-

їні: і матеріали міжнародного круглого столу (22 червня 2018 року). Київ : Національна академія прокуратури України, 2018. С. 100–103
4. Kodeks karny wykonawczy. Ustawa z 6.06.1997 r. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970900557/U/D19970557Lj.pdf (Last accessed: 03.05.2025).
5. Prawo o ustroju sądów powszechnych. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. URL:https://lexlege.pl/prawo-o-ustroju-sadow-powszechnych/art-5/ (Last accessed: 03.05.2025).
6. O kuratorach sądowych. Ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. URL: https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20010981071. (Last accessed: 03.05.2025).

Науковий керівник: Горностай Алеся Вікторівна, доцентка, кандидатка юридичних наук.

***Аліна ЧАЛА*,**
Національний юридичний університет
Імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 16 групи
факультету прокуратури

ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ: ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ КРАДІЖКИ, ГРАБЕЖУ ТА РОЗБОЮ

Кримінальні правопорушення проти власності становлять одну з найбільш поширених груп кримінальних правопорушень, а їх ознаки потребують глибокого теоретичного осмислення. Об'єктивна сторона таких, зазвичай проявляється в активних діях, які спрямовані на заволодіння чужим майном, у результаті чого заподіюється матеріальна шкода фізичній чи юридичній особі або державі [1, с. 31–32]. Такі діяння мають конкретний спосіб вчинення, що суттєво впливає на кваліфікацію правопорушення – наприклад, відрізняє крадіжку від грабежу чи розбою.

З теоретичної точки зору, важливою проблемою залишається співвідношення об'єкта і предмета кримінальних правопорушень проти власності. Як зазначають провідні науковці (М. І. Бажанов, П. С. Матишевський, А. В. Наумов), предмет кримінального правопорушення хоча й не завжди є обов'язковою ознакою складу, все ж належить до елементів

об'єктивної сторони і має суттєве значення для правильної кваліфікації діяння [2, с. 248]. Знання того, що є предметом посягання – наприклад, гроші, речі, майнові права – дає можливість встановити характер кримінального правопорушення, межі його суспільної небезпеки та мотиви дій правопорушника.

Таким чином, розуміння суті власності, її соціально-правового значення та специфіки об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення дозволяє глибше усвідомити зміст кримінально-правового захисту цієї цінності [1, с. 38].

Згідно зі статтею 185 КК України, крадіжка – це таємне викрадення чужого майна [3]. Саме таємність дій є ключовою ознакою, яка відрізняє цей злочин від інших подібних, таких як грабіж чи розбій. Об'єктивна сторона крадіжки передбачає протиправне заволодіння чужим майном, при цьому дії злочинця повинні залишатися непомітними для потерпілого або інших осіб [4]. Це може бути ситуація, коли власник майна навіть не підозрює, що щось відбувається.

У ч. 1 ст. 186 КК зазначено, що грабіж є відкритим викраденням чужого майна [3]. Грабіж посягає на врегульовані законом суспільні відносини власності, а безпосереднім його об'єктом слід вважати сукупність суспільних відносин, що виникають з приводу володіння, користування та розпорядження майном [6].

У судовій практиці виникає складність з визначенням способу викрадення майна, а саме:

– чи було викрадення таємним, чи відкритим. Визначення цієї межі має вирішальне значення для правильної кваліфікації кримінального правопорушення [7]. Якщо особа усвідомлює факт викрадення вже після його завершення, то таке діяння, на мою думку, буде кваліфіковано як крадіжка. Якщо ж викрадення було очевидним у момент вчинення – йдеться вже про грабіж. Таким чином, момент початку усвідомлення посягання з боку потерпілого чи свідків є ключовим критерієм у відмежуванні крадіжки від грабежу.

Уперше питання необхідності створення нових теорій у правовій науці ґрунтовно розкрив В. С. Зеленецький, який зазначав, що будь-яка теорія має починатися з обґрунтування ідеї як фази первинного, невичерпного знання [14, с 15]. Такий підхід є особливо важливим для кримінально-правових досліджень, зокрема в контексті аналізу кримінальних правопорушень проти власності. Вчений підкреслював, що обґрунтуван-

ня ідеї є необхідним елементом будь-якої нової концепції, що спрямована на ефективну боротьбу зі злочинністю [14].

У цьому контексті надзвичайно важливою є позиція В. О. Навроцького, який розглядає грабіж і розбій як форми розкрадання майна, що проявляються у протиправному, безоплатному вилученні майна з володіння одного суб'єкта права власності та зверненні його на користь іншого [11]. Таке розуміння дозволяє розглядати грабіж як різновид розкрадання, що здійснюється відкрито, без приховування від потерпілого. Подібну думку поділяє В. Г. Кундеус, який зазначає, що терміни «викрадення» і «розкрадання» в контексті грабежу і розбою (статті 186 та 187 КК України) фактично збігаються за своїм обсягом і можуть розглядатися як родове і видове поняття в межах єдиної категорії злочинів [12].

Однією з найбільш проблемних у теорії та правозастосовній практиці є межа між грабежем і розбоєм. Основним критерієм їх розмежування є характер насильства. У випадку грабежу насильство або погроза можуть бути присутні, однак вони не мають характеру, небезпечного для життя чи здоров'я [13]. Натомість при розбої насильство або погроза його застосування є обов'язковим елементом складу кримінального правопорушення і повинні бути небезпечними для життя або здоров'я потерпілого. Саме це принципово відрізняє розбій від інших форм викрадення.

Крім того, важливо розуміти різницю у способі вчинення кримінального правопорушення. Якщо при крадіжці викрадення майна відбувається таємно, тобто без усвідомлення потерпілим, то при грабежі воно є відкритим, а потерпілий усвідомлює факт викрадення у момент його вчинення [15].

Іноді дії, які спочатку кваліфікувалися як крадіжка, після виявлення потерпілим і продовження злочинцем своїх дій, перекваліфіковуються в грабіж. Верховний Суд у справі №335/1893/16-к від 15.11.2018 року зазначив, що грабіж вважається закінченим злочином з моменту, коли у злочинця з'являється реальна можливість розпорядитися викраденим майном [16]. Якщо такої можливості не було, дії слід розглядати як замах на грабіж. У іншому випадку, коли особа, зловживаючи довірою потерпілої, заволоділа її майном, а після викриття продовжила утримувати майно, дії були перекваліфіковані з шахрайства на грабіж [15].

Таким чином, можна зробити висновок, що розбій є найнебезпечнішим видом посягання на власність, адже він одночасно спрямований і проти особистої безпеки людини. У цьому він має ознаки двооб'єктного

кримінального правопорушення – посягає як на майно, так і на здоров'я або життя потерпілого. Така складна природа вимагає чіткого законодавчого розмежування, якого на практиці часто не вистачає. Саме тому актуальним є подальший розвиток наукових теорій, які б дозволяли краще класифікувати й аналізувати такі діяння, спираючись на чіткі кримінально-правові критерії та принципи юридичної визначеності.

Список використаних джерел:

1. Костенко О. М. Злочин і відповідальність за нього у світлі соціального натуралізму– 2010. – №9. – С. 31–40.
2. Коржанський Н. І. Об'єкт та предмет кримінально-правової охорони 1980. – 248 с. ;
3. Кримінальний кодекс України https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text
4. Коржанський М. Й. Науковий коментар Кримінального кодексу України. – 2001. – 654 с.
5. Шеремент А. П. Криміналістика : навч. посіб. 2-ге вид. Київ 2009. 472 с.
6. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навчальний посібник. Київ: Атіка, 2002. 640 с.
7. Курс кримінології: Особлива частина: підручник: у 2 кн. / за заг. ред. О. М. Джужі, 2001. Кн. 2. 480 с.
8. Конституція україни https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text
9. Горішній О. О. Кримінально-правова характеристика розбою. Дніпропетровськ, 2010. 29 с.
10. Антонюк Н. О. Кримінально-правова охорона власності, 2012. 510 с.
11. Навроцький В. О. Кримінальне право України. Особлива частина: курс лекцій. Київ: 2000. 771 с.
12. Кундеус В. Г. Кримінально-правова характеристика викрадення: Харків, 2004. 19 с.
13. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів 2013. 712 с.
14. Зеленецький В. С. Загальна теорія боротьби зі злочинністю, 1994. – 321 с. – С. 15.
15. Коханюк Т. С. Системне тлумачення кримінального закону: Львів 2011. – 285 с. – С. 70;
16. https://reyestr.court.gov.ua/Review/78011394 Справа №335/1893/16-к від 15.11.2018 року

Науковий керівник: Євдокімова Олена Володимирівна, доцентка, кандидатка юридичних наук.

Анастасія МАТУНОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 4 групи
факультету адвокатури

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ SEXTORTION: ШАНТАЖ ІНТИМНИМИ МАТЕРІАЛАМИ ЯК ФОРМА ВИМАГАННЯ ЧИ ОКРЕМИЙ ЗЛОЧИН?

У сучасному цифровому середовищі виникають нові форми злочинної поведінки, які кидають виклик традиційним підходам до кримінально-правової кваліфікації. Одним із таких явищ є sextortion, та незважаючи на його поширення, в українському кримінальному законодавстві поки що відсутнє його чітке визначення. Судова практика демонструє неоднозначний підхід до кваліфікації таких діянь, зокрема як вимагання, порушення недоторканності приватного життя, розповсюдження порнографічних матеріалів чи навіть примушування до дій сексуального характеру. У зв'язку з цим постає питання: чи варто розглядати sextortion як форму вимагання, чи це потребує виокремлення в самостійний склад злочину?

Термін sextortion походить з англійської та під ним зазвичай розуміють шантаж особи із використанням її інтимних зображень або відео з метою примушення до передачі майна чи вчинення інших небажаних дій, наприклад, сексуального характеру. Українські суди вже стикаються з подібними ситуаціями та змушені застосовувати наявні норми кримінального законодавства до новітніх форм цифрового насильства. На практиці найбільш розповсюдженою є спроба охопити sextortion як одну з форм вимагання. Згідно зі статтею 189 Кримінального кодексу України, вимаганням визнається протиправна вимога передати чуже майно, право на майно або вчинити інші дії майнового характеру, яка супроводжується погрозами: застосування насильства до потерпілого чи його близьких, обмеження їхніх прав і свобод, пошкодження чи знищення майна, або ж розголошення інформації, яку потерпілий чи його родичі прагнуть зберегти в таємниці. Наприклад, вироком Бучацького районного суду Тернопільської області у справі № 597/617/22 від 6 березня 2023 року двох осіб було визна-

но винними за ч. 4 ст. 189 КК України, а саме у вимаганні передачі коштів за знищення інтимних фотографій потерпілої. [1]

Явище sextortion, хоча й охоплюється чинними нормами кримінального законодавства, передусім статтями 189 та 301 КК України, усе ж не завжди отримує належну правову оцінку. Наявна кваліфікація часто не відображає повною мірою характер і суспільну небезпеку таких дій, зокрема у випадках, коли вимога стосується немайнового характеру або завдає психологічного насильства без прямої матеріальної вигоди. До того ж, викликає труднощі у кваліфікації за ст. 301 КК України, оскільки sextortion не завжди має на меті розповсюдження фото- чи відеоматеріалів, часто це лише погроза без подальших дій.

Відповідно до статті 40 Стамбульської конвенції, будь-яка форма небажаної вербальної, невербальної або фізичної поведінки сексуального характеру, наслідком якої є порушення гідності особи, зокрема шляхом створення залякувального, принизливого або образливого середовища, повинна визнаватись правопорушенням, що підлягає кримінальному або іншому правовому переслідуванню. У цьому контексті sextortion безсумнівно охоплюється визначенням сексуальних домагань, адже має яскраво виражений сексуальний характер і спрямована на пригнічення волі потерпілої особи через приниження, страху та тиску. 20 жовтня 2021 року GREVIO – моніторинговий орган, що здійснює експертну оцінку виконання положень конвенції, – затвердив остаточний проєкт Загальної рекомендації № 1 щодо її застосування до цифрового виміру насильства стосовно жінок. У цьому документі підкреслюється, що кібернасильство, включаючи погрози оприлюднення інтимних матеріалів, становить форму гендерно зумовленого насильства, яке, як і офлайн-насильство, підпадає під сферу дії Стамбульської конвенції та має переслідуватися в межах кримінального законодавства держав-учасниць. [2]

Водночас Європейський Суд з прав людини вже визнав особливу небезпеку цифрового сексуального насильства та шантажу інтимними матеріалами. 14 вересня 2021 року у справі «Володіна проти Росії» ЄСПЛ дійшов висновку, що мало місце порушення статті 8 Європейської конвенції з прав людини, яка гарантує право на повагу до приватного і сімейного життя. У цій справі заявниця зазнала кібернасильства з боку колишнього партнера, який без її згоди публікував інтимні фотографії,

відстежував її місцезнаходження через GPS та створював фальшиві профілі в соціальних мережах. [3]

Низка держав вже впровадила спеціалізовані правові норми, які прямо визнають шантаж інтимними матеріалами окремим злочином або охоплюють його у межах ширших понять. До прикладу, відповідно до Закону Франції «Про цифрову республіку», за шантаж інтимними матеріалами передбачено відповідальність у вигляді дворічного позбавлення волі або штрафу у розмірі 60 000 євро. Показовим є приклад Великої Британії, де у 2015 році було ухвалено Закон про кримінальне правосуддя та суди (Criminal Justice and Courts Act 2015), який запровадив кримінальну відповідальність за розповсюдження приватних інтимних фотографій або відео без згоди зображеної на них особи, якщо таке розповсюдження здійснюється з наміром завдати їй шкоди. Санкція за це правопорушення передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк до двох років.

Sextortion як явище перебуває на перетині кількох правових площин – вимагання, сексуального домагання, порушення приватності – але повністю не охоплюється жодною з них у чинному законодавстві України. Кваліфікація таких дій за статтею 189 КК України, хоча й можлива, залишає поза увагою ключові ознаки sextortion – сексуальну мотивацію, гендерну зумовленість та цифровий контекст. Враховуючи це, доцільним є ініціювання законодавчих змін із метою введення окремої статті, яка б передбачала відповідальність за вимагання із застосуванням інтимних матеріалів як засобу тиску, незалежно від кінцевої мети – будь то майновий зиск, статеві дії або інше втручання у волю потерпілої особи. Такий підхід дозволив би усунути правову прогалину та посилити захист потерпілих.

Список використаних джерел:

1. Вирок Бучацького районного суду Тернопільської області від 06.03.2023 у справі № 597/617/22. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/109357716 (дата звернення: 18.04.2025).
2. GREVIO (Group of Experts on Action against Violence against Women and Domestic Violence). General Recommendation No. 1 on the digital dimension of violence against women, adopted on 20 October 2021.URL: https://rm.coe.int/grevio-rec-no-on-digital-violence-against-women/1680a49147 (дата звернення: 18.04.2025).

3. CASE OF VOLODINA v. RUSSIA (No. 2), no. 40419/19, Judgment of 14 September 2021, European Court of Human Rights. URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001–211794 (дата звернення: 19.04.2025).

Науковий керівник: Шепітько Михайло Валерійович, доктор юридичних наук, професор.

Анастасія МІРОШНИЧЕНКО,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 1 групи
факультету міжнародного та європейського права

ЩОДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ

У зв'язку зі стрімким розвитком інформаційних технологій дедалі більше кримінальних правопорушень здійснюється з використанням електронних засобів або залишає цифровий слід. Це зумовлює потребу в експлуатації електронних доказів як повноцінного інструменту у кримінальному провадженні. Однак особливості цифрового середовища висувають нові виклики до кримінального процесуального законодавства, судової практики та фахової підготовки учасників процесу.

Згідно зі статтею 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК), до речових доказів належать, зокрема, електронні носії інформації. Водночас частина 1 статті 99 КПК визначає електронні документи як окремий вид доказів, які створені, передані, отримані або збережені в електронній формі.

Електронні докази охоплюють широкий спектр цифрової інформації: текстові документи, електронну пошту, листування в месенджерах, аудіо- та відеозаписи, GPS-логи, інформацію з жорстких дисків, мобільних пристроїв, хмарних сервісів тощо [1].

У міжнародній практиці, зокрема в документах Європейського Союзу, електронні докази (electronic evidence) розглядаються як усі цифро-

ві дані, які можуть бути використані в суді для доведення або спростування певного факту.

З огляду на специфіку цифрового середовища, електронні докази потребують особливих процесуальних підходів при їх збиранні, фіксації, збереженні, дослідженні та оцінці.

Вони мають відповідати властивостям, притаманним для доказів: належність, допустимість, достовірність і достатність.

Щодо збирання доказів, то як передбачено ст. 93 КПК, збір доказів може здійснюватися органами досудового розслідування, прокурором, а також іншими учасниками процесу. У разі роботи з електронними даними важливими є положення ст. 159–164 КПК, щодо тимчасового доступу до речей і документів, ст. 234–236, щодо обшуку та виїмки, а також ст. 245–1 щодо, зняття показань технічних приладів та технічних засобів.

Під час огляду цифрових носіїв важливо забезпечити принципи цілісності і автентичності інформації. Для цього використовуються хеш-функції (SHA-256, MD5), цифрові підписи, спеціалізоване програмне забезпечення для форензічного копіювання. З метою професійного дослідження електронних доказів можуть залучатися експерти відповідно до ст. 101 КПК, а також спеціалісти – згідно зі ст. 71 КПК [2].

Наступним кроком дослідження являються виклики використання електронних доказів. Одним із таких, на мою думку, є технічна складність, збирання, збереження та аналізу електронних доказів. На відміну від традиційних фізичних доказів, електронні дані мають низку специфічних особливостей. Багато електронних доказів зберігаються на зашифрованих пристроях або сервісах. Наприклад, мобільні телефони або комп'ютери можуть бути захищені паролем або біометричними даними, що ускладнює доступ до них. У разі необхідності отримати інформацію з таких пристроїв, потрібно використовувати спеціальні програмні засоби для розшифровки або звертатися до провайдерів для отримання доступу до зашифрованих даних.

Другим викликом я визначила проблему юрисдикції, що досить часто виникає при використанні електронних доказів у кримінальних справах, особливо у випадках, коли дані зберігаються на іноземних серверах або хмарних платформах. Це пов'язано з тим, що багато хмарних сервісів,

як Google, Apple, Facebook, зберігають дані на своїх серверах, які можуть знаходитися в інших країнах. Для того щоб отримати доступ до таких даних, органам слідства часто необхідно звертатися до міжнародних судових органів або здійснювати запити до провайдерів. Такі процедури можуть займати багато часу, а з огляду на відсутність універсальних міжнародних механізмів для обміну даними, можуть виникнути затримки у розслідуванні або навіть неможливість отримати потрібні докази. Звичайно існують міжнародні договори, які б могли вирішити дану проблему, наприклад, Україна бере участь у міжнародних угодах, таких як Будапештська конвенція про кіберзлочинність (2001), яка зобов'язує держави співпрацювати у боротьбі з кіберзлочинами та обміні доказами.

Наступною проблемою є відсутність чіткого нормативного регулювання роботи з електронними доказами в кримінальному процесі. Законодавство України, зокрема КПК України, хоча й включає окремі положення про електронні докази, проте їх положення є розпливчастими та потребують уточнення.

Слід погодитись з думкою тих вчених, які зазначають, що сьогодні немає окремого розділу або статті, яка б детально регламентувала порядок збору, фіксації, зберігання і оцінки електронних доказів. Наприклад, відсутні чіткі вимоги до програмного забезпечення, яке повинне використовуватися для копіювання та зберігання даних. Також немає єдиного стандарту для ведення протоколів, коли йдеться про вилучення інформації з цифрових носіїв. Це призводить до неузгодженості дій слідчих, експертів і судів, та спричиняє зловживання або формальні помилки [3, с. 248–249].

На підставі зазначеного, вбачається необхідність чіткого нормативного регулювання (регламенту) щодо пошуку, збирання, фіксації, збереження та передачі цифрових фактичних даних.

По-друге, запровадити національні технічні стандарти щодо форензічного копіювання, використання хеш-функцій, ведення протоколів огляду цифрових носіїв [2].

На останок зазначимо, щодо необхідності посилення міжнародної співпраці України у проектах Європейського Союзу, зокрема ініціатива e-Evidence, яка спрямована на створення єдиного європейського механізму доступу до електронних доказів [4].

Підсумувавши все вище зазначене, можна дійти висновку, що електронні докази стали невід'ємною частиною сучасного кримінального

процесу. Проте їх ефективне використання вимагає не лише технічної підготовки, але й чіткого правового регулювання. Вирішення викликів цифрової епохи можливе лише за умови комплексного підходу, що включає оновлення законодавства, гармонізацію з міжнародними стандартами та підвищення кваліфікації учасників кримінального процесу. Наше завдання – сформувати правову базу, яка буде водночас ефективною для розслідування і гарантуватиме захист прав людини.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / відп. ред. : С. В. Ківалов, С. М. Міщенко, В. Ю. Захарченко. – Х. : Одіссей, 2013. – 1104 с.
2. Проблемні питання застосування технічних засобів фіксування та їх результатів у доказуванні у кримінальному провадженні в аспекті реформування кримінальної юстиції в Україні [Електронний ресурс] // *Офіційний веб-сайт Харківської обласної прокуратури*. – 10.07.2019.
3. Алєксєєва-Процюк Д. О. Електронні докази в кримінальному судочинстві: поняття, ознаки та проблемні аспекти застосування / Д. О. Алєксєєва-Процюк, О. М. Брисковська // Науковий вісник публічного та приватного права. – 2018. – Випуск 2. – С. 247–253.
4. E-Evidence – Cross-border access to electronic evidence. European Commission [Електронний ресурс]. – URL: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/criminal-justice/e-evidence-cross-border-access-electronic-evidence_en
5. Будапештська конвенція про кіберзлочинність. Закон України N 2824-IV (2824-15) від 07.09.2005, ВВР, 2006, N 5–6, ст.71. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_575#Text
6. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17
7. Сіренко О. В. Електронні докази у кримінальному провадженні / О. В. Сіренко // Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика). – 2019. – Вип. 14. – С. 208–214. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/muvnudp_2019_14_24.

Науковий керівник: Бабаєва Олександра Володимирівна, кандидатка юридичних наук, доцентка.

Анастасія СИСТУК,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
студентка 5 курсу, групи Прав-53М
юридичного факультету

ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ БОРОТЬБИ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ

Проблема домашнього насильства в Україні є гострою та соціально небезпечною. Вона виходить далеко за межі приватного життя і стосується прав людини, безпеки, психічного здоров'я, гідності та суспільного добробуту. Особливо гостро ця проблема постає в умовах війни та післявоєнного відновлення, коли зростає рівень агресії, психологічного виснаження та нестабільності в суспільстві. На нашу думку, боротьба з цим явищем повинна здійснюватися не лише правовими методами, а й через моральну трансформацію суспільної свідомості.

З одного боку, в Україні наявна достатня нормативно-правова база для протидії домашньому насильству. Зокрема, Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [1], стаття 126–1 Кримінального кодексу України [2], інші підзаконні акти визначають основи реагування та захисту постраждалих осіб. Однак ми вважаємо, що формальна наявність законів ще не означає ефективну протидію. Часто правоохоронці знецінюють звернення, належна доказова база не збирається, а судова практика демонструє невисокий рівень притягнення до відповідальності. Внаслідок цього потерпілі змушені або терпіти насильство, або залишати дім без гарантій безпеки.

У цьому контексті пропонуємо вдосконалити механізм взаємодії між поліцією, судами та соціальними службами. Доцільним є створення єдиної електронної бази випадків домашнього насильства, яка дозволить вчасно виявляти рецидиви та реагувати на них ефективніше. На нашу думку, важливо також розширити повноваження поліції щодо негайного вилучення кривдника з домогосподарства у разі очевидної загрози для життя чи здоров'я. Суттєвою є й потреба у збільшенні кількості притулків для постраждалих, які повинні функціонувати за рахунок державного або місцевого фінансування.

З іншого боку, вважаємо, що правові інструменти не можуть бути результативними без моральної основи – чіткої суспільної позиції, що домашнє насильство є неприпустимим. На жаль, багато жертв не звертаються по допомогу через почуття сорому, страх осуду, економічну залежність або ж банальне звикання до приниження. У той же час суспільство нерідко толерує агресора, перекладаючи провину на потерпілих.

Гендерний аспект є одним із ключових у дослідженні та подоланні домашнього насильства. Статистика, як національна, так і міжнародна, свідчить про те, що переважна більшість постраждалих від домашнього насильства – це жінки і діти, тоді як кривдниками найчастіше виступають чоловіки. Це не випадковість, а прояв системної нерівності між статями, укоріненої в суспільстві [3]. На нашу думку, гендерне насильство – це не лише питання фізичної сили, а передусім – питання влади, контролю та домінування. Насильство в родині часто використовується як інструмент підпорядкування одного члена сім'ї іншому.

На нашу думку, слід формувати культуру взаємної поваги, гідності, рівноправного партнерства в родині. Це має відбуватися через виховання – як у сім'ї, так і в школі, університеті, церкві, громадських просторах. Доцільним є запровадження морально-етичних курсів у закладах освіти, проведення інформаційних кампаній, залучення авторитетних громадських діячів, психологів, релігійних лідерів. Пропонуємо створити національну програму з протидії домашньому насильству, яка б об'єднала правоохоронні, освітні, медіа та культурні інструменти навколо спільної мети – подолання домашнього насильства як суспільного зла.

Окрім того, вважаємо за доцільне запровадити публічні механізми моральної відповідальності кривдника, зокрема – обмеження участі в соціальних програмах, позбавлення можливості обіймати певні посади в разі повторного вчинення насильства. Це не лише покарає, а й спонукатиме до переосмислення власної поведінки.

Отже, на нашу думку, ефективна боротьба з домашнім насильством можлива лише за умови гармонійного поєднання правових механізмів із моральними засадами. Закон повинен бути чітким, обов'язковим для виконання та гуманним. Але не менш важливо, щоб кожен член суспільства – незалежно від віку, статі чи статусу – розумів: жодне насильство не може бути виправдане. Формування здорового морального клімату в суспільстві – запорука того, що правові механізми не будуть залишатися лише на папері, а втілюватимуться в життя. Вважаємо, що майбут-

нє України як правової держави залежить від того, наскільки ми зможемо викорінити толерантність до насильства та замінити її культурою гідності, поваги та рівності.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 7 грудня 2017 року №2229-VIII. Електронний ресурс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229–19. (Дата звернення 19.04.2025).
2. Кримінальний кодекс України. Документ 2341-III, чинний, поточна редакція – Редакція від 01.02.2025, підстава – 4200-IX Електронний ресурс. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14 (Дата звернення 19.04.2025).
3. Саско О. І. Правові та етичні аспекти протидії домашньому насильству. *Правові виклики сучасності: захист та реалізація.* 2023. Електронний ресурс. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/bitstream/123456789/25578/1/tezy_LIROL.pdf. (Дата звернення 19.04.2025).

Науковий керівник: Саско Олена Іванівна, кандидат юридичних наук, доцент кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності.

Ангеліна ЮРКЕВИЧ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 2 групи
факультету прокуратури

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

У сучасному світі інтелектуальна власність стала одним із найцінніших ресурсів людства. Винаходи, літературні твори, музичні композиції, торговельні марки та інші результати творчої діяльності потребують належного правового захисту. Особливе місце у системі такого захисту посідають кримінально-правові засоби, які застосовуються державою у випадках найбільш суспільно небезпечних посягань на права інтелектуальної власності. В Україні питання ефективного кримінально-правового захисту інтелектуальної власності набуває особливої актуальності.

Кримінальне законодавство України містить низку норм, спрямованих на захист прав інтелектуальної власності. Зокрема, Кримінальний кодекс України передбачає відповідальність за порушення авторського права і суміжних прав (ст. 176), порушення прав на винахід, корисну модель, промисловий зразок та інші об'єкти промислової власності (ст. 177), незаконне використання знака для товарів і послуг, фірмового найменування, кваліфікованого зазначення походження товару (ст. 229), а також за незаконне збирання та розголошення комерційної таємниці (ст. 231, 232). Таким чином, законодавець намагається охопити кримінально-правовим захистом усі основні категорії об'єктів інтелектуальної власності.[1]

Проте, незважаючи на наявність відповідних кримінально-правових норм, ефективність захисту прав інтелектуальної власності в Україні залишається недостатньою. Про це свідчить значна кількість порушень у цій сфері, особливо щодо авторських прав на комп'ютерні програми, аудіовізуальні твори, незаконного використання торговельних марок тощо. Щороку правовласники зазнають значних збитків через піратство та підробки, що негативно впливає на інвестиційний клімат та інноваційний розвиток держави.

Одна з основних проблем кримінально-правового захисту інтелектуальної власності полягає у складності доказування таких злочинів. Особливо це стосується встановлення розміру матеріальної шкоди, що є необхідною умовою для притягнення до кримінальної відповідальності за відповідними статтями КК України. Наприклад, згідно зі ст. 176 КК України, кримінальна відповідальність настає лише за умови завдання матеріальної шкоди у значному розмірі (від 20 до 200 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян). На практиці визначити точну суму збитків від порушення авторських прав, особливо в цифровому середовищі, досить складно.[1]

Іншою проблемою є недостатня обізнаність працівників правоохоронних органів та суддів у питаннях інтелектуальної власності. Специфіка об'єктів інтелектуальної власності, особливості їх правового режиму та способи порушення прав на них потребують спеціальних знань, якими не завжди володіють представники такої системи. Це призводить до помилок при кваліфікації злочинів, труднощів у збиранні доказів та, як наслідок, до низької ефективності кримінально-правового захисту інтелектуальної власності.

Слід звернути увагу й на те, що кримінально-правові норми, які захищають інтелектуальну власність, не повною мірою адаптовані до сучасних технологічних викликів. Цифрове середовище створює нові способи порушення прав інтелектуальної власності, які не завжди підпадають під існуючі склади злочинів. Наприклад, потребують особливої уваги проблеми захисту авторських прав у мережі Інтернет, захист комп'ютерних програм та баз даних, захист від плагіату в науковій сфері тощо.

У контексті євроінтеграційних процесів важливим є приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів та права ЄС. Угода про асоціацію між Україною та ЄС містить окремий розділ, присвячений захисту прав інтелектуальної власності, і передбачає зобов'язання України щодо забезпечення належного рівня такого захисту, в тому числі й кримінально-правовими засобами.[2] Крім того, важливе значення мають такі міжнародні акти, як Угода TRIPS, Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів, Договір ВОІВ про авторське право тощо.[3][4]

Для підвищення ефективності кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності в Україні необхідно вжити комплекс заходів. По-перше, доцільно вдосконалити кримінальне законодавство, зокрема, переглянути кваліфікуючі ознаки відповідних злочинів, розробити чіткіші критерії визначення розміру матеріальної шкоди, адаптувати норми до особливостей порушень у цифровому середовищі. По-друге, важливо забезпечити спеціалізовану підготовку працівників правоохоронних органів та суддів з питань інтелектуальної власності. По-третє, необхідно розвивати міжнародне співробітництво у боротьбі з транскордонними порушеннями прав інтелектуальної власності.

Особливу увагу слід приділити проблемі піратства, яке завдає значної шкоди правовласникам. Це стосується як традиційних форм піратства (виготовлення та розповсюдження контрафактної продукції), так і нових його проявів (інтернет-піратство, незаконне скачування контенту тощо). Для ефективної протидії цьому явищу необхідно не лише вдосконалювати законодавство та правозастосовну практику, але й проводити широку просвітницьку роботу, формувати в суспільстві повагу до прав інтелектуальної власності.

Підсумовуючи все викладене, можна зробити висновок, що кримінально-правовий захист прав інтелектуальної власності є важливим

елементом правової системи України. Таким чином, вдосконалення кримінально-правового захисту прав інтелектуальної власності повинно стати одним із пріоритетних напрямків правової політики України. Це сприятиме розвитку інновацій, залученню інвестицій, інтеграції України до світового економічного простору та, зрештою, підвищенню добробуту громадян. Адже в сучасному світі саме інтелектуальний капітал стає основним джерелом багатства націй, і його надійний правовий захист є запорукою економічного процвітання та сталого розвитку.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року №2341-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text
2. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
3. УГОДА ПРО ТОРГОВЕЛЬНІ АСПЕКТИ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/981_018#Text
4. Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_051#Text

Науковий керівник: В'юник Максим Вікторович, к.ю.н., асистент.

Андрій ТКАЧ,
прокурор Печерської окружної прокуратури міста Києва,
кандидат юридичних наук, доцент

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСЛІДНОСТІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗНИКНЕННЯМ БЕЗВІСТИ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Обрана тематика набула особливої ваги для національних органів досудового розслідування після початку широкомасштабного вторгнення військ рф, а також проведення оборонних операцій Збройних Сил

України на ворожій території. Згідно даних Єдиного реєстру зниклих безвісти за особливих обставин, який адмініструє Міністерство внутрішніх справ, станом на січень 2025 року у Реєстрі містилась 71 тис. записів щодо військових і цивільних зниклих осіб [1]. На даний час слідча практика сформувалась наступним чином – за відсутності ознак вчинення воєнних злочинів щодо зниклих безвісти, досудове розслідування проводиться слідчими органів Національної поліції з попередньою правовою кваліфікацією за ч. 1 ст. 115 КК України «Умисне вбивство» з відміткою у Єдиному реєстрі досудових розслідувань (далі – ЄРДР) «зникнення безвісти»; за умови ознак порушення законів і звичаїв війни, пов'язаних із зникненням – до ЄРДР вносяться відомості за ст. 438 КК України та досудове розслідування здійснюється слідчими органів безпеки. Також є випадки кваліфікації зникнення, яке носить насильницький характер за ст. 146–1 КК України, яка була введена у Кримінальний кодекс України після імплементації положень Міжнародної конвенції про захист усіх осіб від насильницьких зникнень [2]. У даному випадку проведення досудового розслідування переважно доручається слідчим поліції.

Не вдаючись до аналізу проблем правозастосування при визначенні кримінально-правової кваліфікації і розмежування складів вказаних кримінальних правопорушень, зосередимо нашу увагу на проблематиці саме визначення належного територіального органу досудового розслідування, який повинен провести досудове розслідування. Згідно ст. 214 КПК України: «слідчий, дізнавач, прокурор невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань, розпочати розслідування…» [3].

Що стосується місця проведення досудового розслідування, то в чинному законодавстві вказані обставини унормовані ч.ч. 1–2 ст. 218 КПК України: «Досудове розслідування здійснюється слідчим того органу досудового розслідування, під юрисдикцією якого знаходиться місце вчинення кримінального правопорушення. Якщо слідчому із заяви, повідомлення або інших джерел стало відомо про обставини, які можуть свідчити про кримінальне правопорушення, розслідування якого не віднесене до його компетенції, він зобов'язаний протягом п'яти днів з дня встановлення таких обставин письмово повідомити про них прокурора

та проводити розслідування доти, доки прокурор не визначить іншу підслідність»[3]. Також згідно норм заначеної статті цього Кодексу, прокурор наділений правом «у разі самостійного встановлення обставин, що свідчать про необхідність визначення іншої підслідності» протягом десяти днів винести постанову про визначення підслідності.

Також у ч.ч.3–4 ст. 218 КПК України передбачено порядок дій прокурора, якщо місце вчинення кримінального правопорушення невідоме або його вчинено за межами України. У такому випадку "…місце проведення досудового розслідування визначає відповідний прокурор з урахуванням місця виявлення ознак кримінального правопорушення, місця перебування підозрюваного чи більшості свідків, місця закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо» [3]. Крім того нормами діючого КПК впорядковано і право слідчого, прокурора згідно ч. 6 ст. 218 КПК України: «провадити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії на території, яка знаходиться під юрисдикцією іншого органу досудового розслідування, або своєю постановою доручити їх проведення такому органу досудового розслідування, який зобов'язаний її виконати» [3].

Тобто можемо зробити проміжний висновок, що на даний момент чинний КПК України дозволяє визначити підслідність кримінального провадження зазначеної категорії щодо безвісти зниклої особи на розсуд прокурора – з урахуванням місця перебування підозрюваного, місця закінчення правопорушення чи знаходження більшості свідків». У випадку виникнення спорів про підслідність між різними органами досудового розслідування їх вирішує прокурор вищого рівня.

Проте, законодавцем вирішено уточнити роль органів правопорядку при визначенні територіальної підслідності і ввести додатково в чинний КПК таку обставину, яка впливає на підслідність, як «місцеперебування заявників чи близьких родичів зниклого безвісти, які є потерпілими». З вказаною метою, 29.04.2025 Верховна Рада України прийняла за основу проект Закону України № 12414 «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану» [4].

Як зазначається у пояснювальній записці «проект Закону розроблено у зв'язку зі зростанням кількості випадків зникнення осіб безвісти за особливих обставин, на тлі воєнного стану в Україні». Проект закону перед-

бачає внесення змін до ст. 615 КПК України, за змістом яких саме прокурор буде наділений правом визначати підслідність у кримінальних провадженнях за ознаками вчинення кримінальних правопорушень, передбачених статтями 115, 146–1 та 438 КК України, щодо безвісти зниклих осіб за особливих умов під час воєнного стану. В обгрунтування законопроекту вказано, що метою проекту закону є: «1) створення умов для гнучкого вибору місця проведення досудового розслідування, зважаючи на умови воєнного стану та безпекові обмеження; 2) забезпечення прав заявників і потерпілих у кримінальних провадженнях, що стосуються зниклих осіб, з урахуванням їхнього місця проживання (перебування). Проектом закону пропонується під категорією близьких родичів та членів сім'ї особи, зниклої безвісти за особливих обставин, вважати перелік таких осіб згідно Закону України «Про правовий статус осіб, зниклих безвісти за особливих обставин» [4].

Варто зазначити, що проблематика визначення територіальної підслідності у кримінальних провадженнях, у яких скажімо мова йде про зникнення безвісти військовослужбовців ЗСУ на території курської області (рф) дійсно є актуальною оскільки чинними нормами КПК на прокурора покладено обов'язок визначити підслідність «з урахуванням місця виявлення ознак кримінального правопорушення, місця перебування підозрюваного чи більшості свідків, місця закінчення кримінального правопорушення або настання його наслідків тощо». Тобто після внесення відомостей до Єдиного реєстру досудових розслідувань перед прокурором постає правова дилема, за яким же органом досудового розслідування визначити підслідність, адже згідно наведеного нами прикладу імовірний підозрюваний (підозрювані) і свідки знаходяться на ворожій території. Там же виявлено і ознаки вчинення цього кримінального правопорушення. Новий законопроект пропонує у таких випадках визначати підслідність за місцем проживання (перебування) близьких родичів зниклого безвісти, а за їх відсутності за місцем проживання (перебування) заявника.

Однак, при розв'язанні зазначеного правового питання таким чином, неминуче може виникнути ряд додаткових проблем. А саме у законопроекті чітко визначена дискреція прокурора щодо визначення підслідності такої категорії кримінальних проваджень щодо зникнення безвісти за особливих обставин у кримінальних правопорушеннях, передбачених ст. ст. 115, 146–1, 438 КК України «за місцем проживання (перебування)

заявника, потерпілого, які є близькими родичами та членами сім'ї такої особи» [4]. Проте жодним чином не конкретизовано алгоритм дій прокурора, якщо близьких родичів кілька і вони проживають не тільки в різних регіонах, а і в різних країнах. Про це слушно зазначено у висновках Головного науково-експертного управління ВРУ до вказаного проекту закону [1]. Таким чином перед прокурором постає нова правова проблема: кому ж з родичів надати пріоритет і визначити підслідність саме за місцем його проживання? У випадку, якщо мова йде про зарубіжні країни вказана проблематика набуває особливої гостроти.

На нашу думку положення вказаного законопроекту потребують уточнення зокрема щодо прив'язки підслідності до проживання потерпілих саме на території України, а також з огляду на вже існуючі норми КПК – зокрема ст. 218 КПК України. На нашу думку, положення ст. 615 КПК України можуть бути сформульовані наступним чином: «В умовах воєнного стану відповідний прокурор своєю вмотивованою постановою має право визначити місце проведення досудового розслідування кримінальних правопорушень, передбачених статтями 115, 146–1 та 438 Кримінального кодексу України, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин у зв'язку із збройним конфліктом, воєнними діями, тимчасовою окупацією частини території України, за місцем проживання (перебування) заявника, потерпілого на території України, які є близькими родичами та членами сім'ї такої особи та/або за слідчими органу досудового розслідування, територіально найбільше наближеного до імовірного місця зникнення безвісти особи або виявлення ознак зникнення. Спори щодо визначення підслідності вирішуються з урахуванням вимог ч.5 ст. 218 цього Кодексу».

Список використаних джерел:

1. Висновок Головного науково-експертного управління Верховної Ради України на проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану» URL: blob:https://itd.rada.gov.ua/2b6eee51-8fd3-4f87-85aa-f1e7fa0aefcf
2. Міжнародна конвенція про захист усіх осіб від насильницьких зникнень. Офіційний інтернет-сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l54#Text

3. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року No 4651-VI (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст.88) URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651–17
4. «Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо особливостей досудового розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із зникненням осіб безвісти за особливих обставин в умовах воєнного стану». Проект Закону України № 12414. Офіційний інтернет-сайт Верховної Ради України. URL: https://itd.rada.gov.ua/BILLINFO/Bills/Card/55640

Богдан ВОЛОДЬКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 1 групи
факультету прокуратури

БАНДИТИЗМ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Протягом багатьох десятиліть бандитизм є поширеним соціально небезпечним явищем як в Україні, так і в багатьох інших країнах. І продовжується дискусія стосовно його обов'язкових ознак. Тому дослідження цього злочину в порівняно-правовій площині залишається актуальним питанням кримінального права. Предметом наукового інтересу в цій доповіді обрано насамперед тлумачення ознак цього злочину в судовій практиці та в наукових джерелах. Для цього розглядається склад бандитизму, передбаченого ст. 257 Кримінального кодексу (далі – КК) України, щоб зрозуміти усі типові і визначальні властивості такого злочину.

Аналізуючи текст ст. 257 КК, можна зробити висновок про особливості бандитизму. До них відносимо те, що криміналізовано: 1) організацію або 2) участь у діяльності злочинного об'єднання особливого виду – банди. Остання характеризується наявністю кількох осіб- учасників та стійкістю формування, озброєністю, мети її організації і злочинної діяльності, об'єкта бандитизму та способу бандитизму. Відповідно до п. 17 постанови Пленуму Верховного Суду України (далі – Постанова) від 23 грудня 2005 року № 13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями» бандою є озброєна організована група чи злочинна орга-

нізація, яка попередньо створена з метою кількох нападів на визначенні в статті об'єктів або одного ретельно спланованого нападу. Тобто існує сукупність особливостей, які виключно притаманні банді та без наявності хоча б однієї з них – кваліфікувати вчинене діяння як бандитизм неможна [1].

Кожна з цих особливостей викликає певну проблему щодо визначення того, чи є конкретне діяння бандитизмом. Тому розглянемо кожну особливість окремо з урахуванням обмеженості обсягу цієї доповіді. Перш за все почнемо з поняття банди, адже це окреме правове поняття. Резонансним на практиці є визначення кількості осіб, які об'єднуються в стійке озброєне об'єднання, щоб стати бандою. Якщо ми звернемося до вже вищенаведеного, то бандою може бути організована група, тобто мінімально має бути 3 суб'єкти, які об'єдналися в стійке озброєне формування. Про таку мінімальну чисельність організованої групи йдеться в ч. 3 ст. 28 КК. Причому, на наш погляд, вирішальною для судової практики є Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 4 грудня 2018 року, де зазначається, що під бандою слід розуміти стійку організовану та озброєну групу з двох або більше осіб, яка попередньо об'єдналася для вчинення одного чітко спланованого чи кількох нападів на громадян чи підприємства, установи та організації, незалежно від форм власності. Тобто у цьому випадку свою увагу слід концентрувати саме на цій практиці суду, щоб правильно розуміти всі ознаки банди. Тому можна зробити висновок, бандою є озброєна та стійка група, як мінімум з двох осіб [2].

Щодо озброєності. Ураховуючи загальні положення різних нормативно-правових актів, можна стверджувати, що озброєність – це наявність будь-якої зброї, що може за своїми механічними властивостями завдати ушкодження людині, не в залежності від ступеня його тяжкості. Тобто це спеціальні пристрої, прилади та інші предмети конструктивно призначені та технічно придатні для ураження живої чи іншої цілі. Щодо її різновидів, то виділяють вогнепальну, холодну, вибухову та інші види. Озброєність як ознаку бандитизму відповідно вже до зазначеної Постанови від 23 грудня 2005 року №13 слід розуміти фактичну наявність такої зброї, що може спричинити реальну загрозу пошкодженню та життю особи чи її майну, що є невід'ємною ознакою під час вчинення нападів. До того ж не обов'язково, щоб кожен член банди мав її, достатньо

лише однієї одиниці, але про це мають знати усі члени банди, аби кваліфікувати це діяння саме як бандитизм [1].

Останньою вагомою ознакою є спосіб вчинення досліджуваного кримінального правопорушення, а саме напад, тобто це дії, що пов'язані з насильством та реальним заподіянням шкоди здоров'ю людини або спричиненням смерті особи (загрози спричинення смерті) як спосіб вчинення цього злочину. Проводячи аналогію зі законодавством інших країн, доречно звернутися до досвіду США, де фіксується значна кількість банд. У США відсутній КК країни, хоча деякі штати мають свої КК, а певні загальні питання боротьби зі злочинністю регулюються окремими законами. Існує Закон RICO, який регламентує діяльність поліції для протидії із організованою злочинністю (переважно бандами). За цим Законом передбачається особливий порядок затримання і арешту, а також перелік діянь, що підпадає під банду, а саме група осіб (немає прив'язки до кількості осіб), яка займає рекрутською діяльністю (напади, вбивства, викрадення та інші злочини). Так Шостко О. Ю. сформулювала роз'яснення по Закону RICO та роз'яснила, що під дію цього акту підлягають злочини, які вчиняються групою осіб (мінімум двох), озброєною, стійкою, а також яка вчиняє один із таких злочинів: 1) отримання прибутку зі застосуванням рекрутської діяльності; 2) використання чи купівля підприємства поєднане з рекрутською діяльністю; 3) ведення справ чи участь у підприємстві з рекрутською діяльністю; 4) змова на вчинення будь-якого із перелічених вище діянь. Отже, відповідно до цього Закону на окремі правоохоронні органи США покладається контроль і протидія злочинної організації (боротьба проти банд, які іноді посягають на цілі райони в штатах), а також конкретна визначена процедура протидії у вигляді арештів і затримань та наявність окремого акта, що регламентує діяльність тільки таких небезпечних угрупувань [3].

Підводячи підсумки, можна підтвердити, що:

– питання бандитизму є досить актуальним в Україні. У КК доцільно надати визначення ознак банди зі встановленням її мінімальної чисельності банди в дві особи, а також інших обов'язкових ознак. Це можна передбачити, як зазначається в юридичній літературі, наприклад, у примітці до ст. 257 КК України;

– до того слід залучити міжнародний досвід, у тому числі США та врахувати його як і у діяльності правоохоронних органів, так і судами

України. Для цього пропонуємо розробити окремий нормативно-правовий акт та/або необхідно прийняти рішення в судовій практиці щодо всіх особливостей бандитизму.

Список використаних джерел:

1. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 грудня 2005 року №13 «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями2. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-05#Text
2. Постанова Першої судової палати ККС ВС від 4 грудня 2018 року. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/78496941.
3. Шостко О. Ю. Закон РІКО – ефективний засіб боротьби з організованою злочинністю в США. *Проблеми законності.* 2003. Вип. 62. С. 115–120. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/14062

Науковий керівник: Демидова Людмила Миколаївна, професорка, докторка юридичних наук, професорка кафедри кримінального права.

Вікторія ПІДГОРОДЕЦЬКА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 2 групи
факультету міжнародного та європейського права

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ З УСІЧЕНИМ СКЛАДОМ

Кримінальне право розрізняє різні конструкції складів кримінальних правопорушень. Одним із таких є усічений склад, що передбачає визнання кримінального правопорушення завершеним на ранніх стадіях його вчинення. Це зумовлено необхідністю запобігання суспільно небезпечних діянь ще на початкових етапах їх вчинення.

Досліджувана проблематика розглядалася у роботах багатьох вчених-правознавців, серед яких Марисюк К. Б., Бондаренко Н. А., Антонюк Н. О., Данилюк Т. М., Шевченко Є. В. та інші. Дослідники звертали

увагу на особливостях конструкції цих правопорушень, підстав їх криміналізації та проблем правозастосування. Особливий акцент здійснений авторами на розмежуванні стадій та встановленні моменту їх закінчення.

Метою нашого дослідження є визначення специфіки кримінальних правопорушень з усіченим складом, їх правової природи, ознак та відмінностей від інших складів.

У процесі визначення юридичного моменту закінчення кримінального правопорушення наукова доктрина розмежовує його залежно від характеру правопорушення – зокрема, виокремлюють матеріальні, формальні та усічені склади [1, с. 196–198]. Матеріальним визнається склад, у якому поряд із суспільно небезпечним діянням обов'язковими ознаками є наслідки і причинний зв'язок [2, с. 842]. Класичним прикладом є умисне вбивство (ч. 1 ст. 115 КК України), яке вважається закінченим лише з моменту настання смерті потерпілого.

Поряд з матеріальним складом виділяють формальні й усічені. Формальний склад злочину чи проступку включає тільки суспільно небезпечне діяння, він вважається закінченим з моменту його здійснення, незалежно від фактичного настання наслідків. У формальному складі кримінального правопорушення встановлення причинного зв'язку не є обов'язковим [2, с. 843].

Усічений склад – це правова конструкція, за якої кримінальне правопорушення вважається закінченим не з моменту настання суспільно небезпечних наслідків, а на етапі незакінченого кримінального правопорушення. Відповідно до ч. 2 ст. 13 КК України незакінченим кримінальним правопорушенням є готування до кримінального правопорушення та замах на кримінальне правопорушення [3]. Тобто законодавець штучно «усікає» розвиток злочинної діяльності, розглядаючи певні дії як завершене кримінальне правопорушення. Як зазначає Марисюк К. Б., типовим прикладом усіченого складу є розбій. Він відрізняється від складів крадіжки чи грабежу тим, що переносить момент закінчення з фактичного заволодіння майном на напад із метою такого заволодіння, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства (ч. 1 ст. 187 КК України) [4, с. 197]. Цікавим є питання розмежування усічених і формальних складів кримінальних правопорушень, адже воно безпосередньо впливає на кваліфікацію та визначення моменту його закінчення. Основна складність полягає в тому, що обидва ці види складів перед-

бачають відповідальність ще до настання суспільно небезпечних наслідків, проте відмінність між ними полягає у правовій природі діяння. Особливістю усічених складів є те, що вони криміналізують сам факт посягання на певні правові блага на етапі, коли реальна шкода ще може не настати, але вже створюється загроза суспільним відносинам. У формальних складах злочинність діяння визначається самим фактом його вчинення, незалежно від подальших наслідків. Формальний склад кримінального правопорушення, як уже було зазначено, не містить у собі вказівки на будь-які шкідливі наслідки. Він має суттєве значення, оскільки дозволяє притягнути особу до кримінальної відповідальності ще до настання суспільно небезпечних наслідків, що є способом запобігання більш тяжким правопорушенням. Прикладом формального складу є погроза вбивством (ч. 1 ст. 129 КК України), де достатньо наявності реальних підстав вважати, що особа здатна реалізувати свій намір. У науковій літературі існують дискусії щодо того, коли саме погрозу вбивством слід вважати закінченим кримінальним правопорушенням. Деякі дослідники вважають, що моментом завершення такої дії є не сам факт висловлення наміру, а момент, коли погрозу було сприйнято потерпілим. Виходячи з цієї позиції, погроза, яка не була доведена до адресата, не здатна викликати у нього страх за власне життя чи здоров'я, а отже – не порушує його психічну недоторканість і не може вважатися завершеною. У подібному контексті в постанові Пленуму Верховного Суду України «Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів» зазначено, що незаконне виготовлення наркотичних або психотропних речовин вважається закінченим кримінальним правопорушенням уже з того моменту, коли розпочато дії, спрямовані на отримання таких речовин у формі, придатній до вживання, або на очищення чи підвищення їх концентрації у відповідних препаратах [5, с. 92]. Дії, спрямовані на організацію банди, визнаються завершеними лише з моменту фактичного створення озброєної банди. Отже, усічений склад є різновидом формального складу, який характеризується тим, що діяння визнається завершеним на більш ранньому етапі – вже з моменту початку вчинення дій, спрямованих на досягнення злочинної мети, без необхідності настання фактичного результату.

З точки зору суспільної небезпеки, усічені склади зазвичай стосуються кримінальних правопорушень, які становлять особливу небезпеку,

тоді як формальні склади частіше зустрічаються у сфері службових, економічних та екологічних правопорушень. Нарешті, кримінально-правове регулювання усічених складів покликане запобігати особливо небезпечним кримінальним правопорушенням ще на стадії їхньої підготовки чи початку виконання, тоді як регулювання формальних складів спрямоване на встановлення чітких юридичних меж дозволеної поведінки. Запровадження такої конструкції спрямоване на посилення кримінально-правового захисту суспільних відносин та попередження кримінальних правопорушень ще на ранніх стадіях їх вчинення. Це дозволяє державі ефективніше боротися із суспільно небезпечними посяганнями, запобігаючи заподіянню тяжких наслідків.

Положення щодо моменту закінчення таких складів є цілком обґрунтованим. Якщо законодавець у диспозиції кримінально-правової норми закріплює, що діяння вважається закінченим уже на стадії, яка за своєю природою є готуванням або замахом, то саме цей етап і слід розглядати як момент його завершення. Бандитизм є закінченим з моменту організації озброєної банди з певною визначеною метою, оскільки це безпосередньо видно із диспозиції ст. 257 КК України. Однак за своєю природою організація банди є підшукуванням співучасників і змовою про вчинення подальших злочинів, що характерно для стадії готування [6, с. 89].

Кримінальні правопорушення з усіченим складом відіграють ключову роль у запобіганні тяжким кримінальним правопорушенням, дозволяючи карати винних ще на ранніх етапах їхньої злочинної діяльності. Такий підхід спрямований не лише на покарання, а й на захист суспільства від потенційних загроз, які можуть мати серйозні наслідки. Завдяки усіченим складам правоохоронні органи отримують змогу припиняти ці діяння ще до їхньої реалізації, що є важливим кроком у забезпеченні безпеки держави та громадян. Таким чином, цей інститут кримінального права є ефективним механізмом протидії небезпечним явищам, що загрожують суспільному порядку.

Список використаних джерел:

1. Луценко Ю., Клименко С. Застосування конструкції усіченого складу до злочинів проти державної безпеки України. Європейські В. Я. Тація. 3-є вид. К.: Юрінком Інтер, 2007. 496 с
2. Мирошниченко Н. А. Конструкція складу злочину та її значення для кваліфікації / Н. А. Мирошниченко // Актуальні проблеми держави

і права. – 2004. – Вип. 22. – С. 841–844. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdp_2004_22_158.
3. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III: станом на 03.03 2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14;
4. Марисюк К. Б., Кіндрацька І. В. До питання про усічений склад злочину. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 3. С. 196–198.
5. Гармаш Т. В. Особливості усічених складів кримінальних правопорушень. Комплексний підхід до модернізації науки: методи, моделі та мультидисциплінарність : Матеріали І міжнар. наук. конф., м. Вінниця, 19 листоп. 2021 р. Вінниця, 2021. С. 91–93.
6. Антонюк Н. О. Усічений склад злочину: необхідна юридична конструкція чи міф? / Н. О. Антонюк // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. – 2014. – Вип. 11(2). – С. 87–89. -Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_jur_2014_11(2)__25.

Науковий керівник: Керопян Анна Арменівна, докторка філософії, асистентка кафедри кримінально-правової політики.

Владислав МЕЛЬНИЧЕНКО,
Головний спеціаліст юридичного відділу комунальної власності та приватизації управління юридичного забезпечення Департаменту управління активами Запорізької міської ради
(м. Запоріжжя, Україна)

ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогодні у світі відбувається 26 війн, і одна з них – в Україні. Повномасштабне вторгнення рф у незалежну Україну почалося 24 лютого 2022 року, а корупція процвітає в нашій державі вже понад 32 роки. У той час, коли український народ бореться за своє існування на землі, корупція не зникає, а навпаки, ще більше поширюється на нові сфери:

від гуманітарної допомоги до рівень посадових осіб. Часто під маскою допомоги приховується справжнє обличчя зрадника та корупціонера [1, с. 155].

Н. А. Лугіна на С. В. Дем'яненко відзначають, що “ в умовах воєнного стану корупційні кримінальні правопорущення вчиняються як пересічними громадянами, так і військовослужбовцями та службовими особами, що здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування [2, с. 110].

Кримінальним кодексом України передбачена відповідальність за вчинення таких корупційних правопорушень: «зловживання владою або службовим становищем (стаття 364 КК України) ; службове підроблення (стаття 366 КК України) декларування недостовірної інформації (стаття 366–2 КК України); неподання суб'єктом декларування декларації особи, уповноваженої на виконання функцій держави або місцевого самоврядування (стаття 366–3 КК України) ; службова недбалість (стаття 367 КК України); прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою (стаття 368 КК України) ; незаконне збагачення (стаття 368–5) ; пропозиція, обіцянка або надання неправомірної вигоди службовій особі (стаття 369 КК України); зловживнаня впливом (стаття 369–2 КК України)[3].

Усі вищезгадані види корупційних правопорушень мали місце в Україні у мирний час і продовжують траплятися під час воєнного стану. Водночас війна створила сприятливі умови для розквіту корупції. У період воєнного стану корупційні прояви включають розкрадання коштів на закупівлях Міністерства оборони, вимагання хабарів на митниці, корупцію в територіальних центрах копмплектування та соціальної підтримки, а також у роботі військово – лікарських комісій, податкової служби та органів державної влади [1, с. 155].

Більшість корупційних кримінальних правопорушень мають латентний характер і скоюються особами, чий інтелектуальний рівень, освіта та службове становище часто ускладнюють своєчасне виявлення та документування цих правопорушень оперативними підрозділами. Тому оперативним працівникам доводиться реагувати вже після того, як правопорушення були скоєні або тривають. До таких правопорушень належать, зокрема, незаконне збагачення, зловживання владою чи службовим становищем та інші подібні дії. З огляду на це, своєчасне виявлення та ефективне розслідування корупційних правопорушень можливе лише

за умови скоординованої роботи слідчих і оперативних підрозділів правоохоронних органів [4, с.317].

На думку В. В. Топчія, під взаємодією слідчого й оперативного підрозділу під час розслідування кримінального провадження необхідно розуміти «засновану на законах і відомчих нормативних актах їх спільну узгоджену (за метою, характером, місцем і часом) діяльність, спрямовану на вирішення завдань кримінального судочинства, за керівної та організовуваної ролі слідчог й чіткого розмежування компетенції».

З огляду на наведені думки слід підкреслити, що взаємодія слідчих з оперативними підрозділами правоохоронних органів під час виявлення та розслідування корупційних правопорушень можлива як під час документування фактів кримінально протиправної діяльності та реалізації оперативно – розшукової інформації, так і під час досудового розслідування.

Підбиваючи висновки, слід зазначити, що розслідування корупційних кримінальних правопорушень є надзвичайно складним і відповідальним завданням, а сучасні умови, в яких вимушені діяти слідчі та оперативні підрозділи, вимагають адаптації правоохоронної системи до нових реалій. Воєнний стан та події, котрі відбуваються під час дії такого правового режиму, істотно змінюють умови роботи правоохоронних органів, створюючи додаткові виклики, для проведення розслідувань, зокрема, в частині забезпечення безпеки, оперативності та дотримання прав громадян. Водночас, корупційні правопорушення не зникають у періоди криз, а, навпаки, можуть набувати новифх форм та масштабів через ослаблення контролю і збільшення можливостей для зловживань.

Список використаних джерел:

1. Мозгова В. Парфентій Л. Протидія корупції в Україні в умовах воєнного стану. Дніпро : ДДУВС, 2024.
2. Лугіна Н. А Дем'яненко С. В. Корупційні кримінальні правопорушення в умовах дії воєнного стану. Ірпінь : Ірп. юрид. часопис, 2023.
3. Кримінальний кодекс України. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text (дата звернення: 10.05.2025).
4. Кириченко О. В. Взаємодія слідчих з оперативними підрозділами правоохоронних органів під час виявлення та розслідування корупційних кримінальних правопорушень: теоретико – правові аспекти. Право і сусп-во, 2023.

Владислав ШЕПІТЬКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 2 групи
факультету прокуратури

ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ «ІНШОГО БІЛЬШ М'ЯКОГО ПОКАРАННЯ» З ВИПРОБУВАННЯМ У ВИПАДКУ ЗАТВЕРДЖЕННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ

29 жовтня 2024 року Верховною радою України був прийнятий, а 1 листопада 2024 року набув чинності Закон України № 4033-IX [1], яким було запроваджено нові моделі кримінально-правових наслідків вчинення корупційних чи пов'язаних з корупцією кримінальних правопорушень, зокрема надано можливість укладати угоди про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо вищезазначених кримінальних правопорушень, однак за певних умов і в порядку глави 35 КПК України.

Так, передумовою цього виду звільнення абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК України визначає погодження сторонами угоди про визнання винуватості основного покарання у виді: 1) позбавлення волі на строк до восьми років, 2) «іншого більш м'якого покарання», з можливістю погодження будь-якого додаткового покарання, включно з: а) конфіскацією майна, якщо вона передбачена у санкції (ст. 77 КК України); б) штрафом, якщо він не передбачений у санкції (абз. 2 ч. 3 ст. 53 КК України) при засудженні особи за: а) корупційне кримінальне правопорушення; б) пов'язане з корупцією кримінальне правопорушення (примітка до ст. 45 КК); окрім кримінального правопорушення, вчиненого під час іспитового строку, якщо особа раніше була звільнена від відбування покарання з випробуванням (Постанова ККС ВС від 27.08.2020 у справі № 127/10266/19) [2].

Начебто все зрозуміло, однак на практиці ведуться активні дискусії, як між науковцями, так і між правозастосувачами, щодо тлумачення поняття «інше більш м'яке покарання». Це пов'язано з тим, що санкції статей за відповідні кримінальні правопорушення містять такі «інші більш м'які основні покарання», як: штраф, громадські роботи, пробаційний нагляд, внаслідок чого склалося 2 протилежні позиції.

Перша позиція полягає у тому, що зазначене положення, абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК України, слід тлумачити буквально, тобто якщо в санкції перед-

бачені будь-які інші більш м'які основні покарання, то погодити їх і звільнити від їх відбування з випробуванням можна. Наприклад, штраф погодили і звільнили від відбування цього покарання з випробуванням. Така позиція ґрунтується на тому, що якщо в національному законодавстві допущено неоднозначне або множинне тлумачення прав та обов'язків осіб, то національні органи мають застосувати найбільш сприятливий для таких осіб підхід. Тобто вирішення колізій у законодавстві завжди тлумачиться на користь особи.

Інша позиція полягає в тому, що під «іншим більш м'яким покаранням» слід розуміти не будь-які інші, більш м'які покарання, які передбачені у санкції статті Особливої частини КК України, а тільки такі, що в ч. 1 статті 75 КК України передбачені як передумова звільнення від відбування покарання з випробуванням. Ними є лише виправні роботи, службові обмеження для військовослужбовців і обмеження волі. Службового обмеження для військовослужбовців немає в санкціях статей, що передбачають відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією кримінальні правопорушення. А от виправні роботи і обмеження волі, якщо вони в межах санкції погоджені сторонами, то тільки від відбування їх і можна звільнити з випробуванням. Якщо ж погоджене інше покарання, більш м'яке, яке передбачене в санкції, а саме штраф, громадські роботи, пробаційний нагляд, то від відбування з випробуванням таких покарань звільнити не можна. Це було б взагалі дивно спочатку призначити пробаційний нагляд, який по своїй природі практично тотожний випробуванню, а потім звільнити від відбування з випробуванням пробаційного нагляду. Крім цього, якщо підтримувати першу позицію щодо буквального розуміння абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК України, то складається ситуація за якої фактично корупціонер знаходиться в більш вигідному становищі, ніж будь-який інший громадянин України, щодо яких визначено виключний перелік основних покарань, які можуть бути передумовою для звільнення від відбування покарання з випробуванням.

Враховуючи вищезазначене, існує нагальна потреба у врегулювання цієї проблеми, оскільки вона створює передумови для зловживання правом шляхом вибіркового правозастосування. Особливо зараз, коли в Україні йде повномасштабна війна й питання корупції є як ніколи гострим. Шляхами подолання зазначеної проблеми, які б усунули правову невизначеність, можуть бути: а) напрацювання усталеної судової практики ВС, або б) внесення відповідних законодавчих змін Верховною Радою України, зокрема пропонуємо внести зміни до абз. 2 ч. 2 ст. 75 КК Укра-

їни, виклавши його у такій редакції: «… якщо сторонами угоди узгоджено звільнення від відбування покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше восьми років …».

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального кодексу України та Кримінального процесуального кодексу України щодо вдосконалення регулювання угод про визнання винуватості у кримінальних провадженнях щодо корупційних кримінальних правопорушень та кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією: Закон України від 29 жовтня 2024 року № 4033-IX. // Законодавство України: база даних / Верхов. Рада України. Дата оновлення: 29.10.2024. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4033–20#Text (дата звернення: 01.05.2025).
2. Постанова ККС ВС від 27.08.2020 у справі № 127/10266/19 (провадження № 51–2412 км 20). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/91260654 (дата звернення: 01.05.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., асистент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, В'юник Максим Вікторович.

Даніїл РИЧКА,
Іванна БОБЕР,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 1 групи
факультету прокуратури

ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСОВОГО ГОДУВАННЯ ДО ОСІБ, ЯКІ ТРИМАЮТЬСЯ ПІД ВАРТОЮ

У сучасних правових системах важливе місце займає питання забезпечення прав та свобод осіб, які перебувають під вартою. Однією з найбільш суперечливих та чутливих проблем є застосування примусового

годування до осіб, які відмовляються від їжі, зокрема як форма протесту чи з інших мотивів. Зростання кількості випадків відмови від їжі серед осіб, які тримаються під вартою, й обумовлює актуальність даної теми. У таких ситуаціях держава постає перед дилемою: як забезпечити право на життя, не порушуючи водночас інші фундаментальні права.

Важливим, на нашу думку, є з'ясування історичного аспекту даного питання. Так, у кінці XIX – на початку XX століття у Великій Британії зародився рух суфражисток, який виступав за рівні виборчі права для жінок і чоловіків. Одним із засобів боротьби активісток стало голодування у в'язницях. Уперше цей метод застосувала Маріон Данлоп у 1909 році. Влада, побоюючись її смерті та створення образу мучениці, була змушена звільнити її. Після цього інші ув'язнені також почали оголошувати голодування, однак адміністрація в'язниць вдалася до примусового годування, що суфражистки вважали формою катувань. Сестра лідерки руху Еммелін Панкгерст – Мері Кларк – загинула невдовзі після примусового годування, а багато інших учасниць зазнали серйозних проблем зі здоров'ям. У 1913 році правила змінили: ухвалили III Акт про тимчасове звільнення ув'язнених за станом здоров'я, який у народі прозвали «Актом кота й миші». Тепер тих, хто слабшав через голодування, тимчасово відпускали на волю, а після одужання повертали до в'язниць для відбування покарання [1].

У вітчизняній історії неодноразово фіксувалися випадки оголошення голодування публічними особами, такими як Юлія Тимошенко, Юрій Луценко, Ігор Мосійчук, Надія Савченко, а також іншими в'язнями, зокрема із Замкової колонії. Натомість конкретного врегулювання примусового годування на той час не було, а відповідно і вбачались певні порушення конституційних прав осіб або такі дії визнавались катуванням. При цьому, законодавець України, реагуючи на виклики правозастосовної практики, а також беручи до уваги практику Європейського суду з прав людини, ухвалив два важливі нормативні акти, що стали кроком до врегулювання цього питання, зокрема, 9 лютого 2023 року набув чинності Закон № 2428-IX, який вносив зміни в деякі законодавчі акти щодо застосування до осіб заходів примусового годування, а також Закон № 2429-IX, який вносив зміни у кримінальний процесуальний кодекс України.

Застосування примусового годування відбувається за таким алгоритмом:

(1) *примусове годування особи, яка перебуває під вартою в результаті обрання щодо неї запобіжного заходу* (ст. 206–1 КПК України): а) іні-

ціюється через звернення прокурора до місцевого суду, у межах юрисдикції якого утримується особа, що оголосила голодування; б) основою для подання такого клопотання є інформація, отримана від слідчого ізолятора або відповідного медичного закладу, про те що підозрюваний відмовляється від їжі; в) у клопотанні, що подається, обов'язково повинні бути викладені обставини, які передували оголошенню голодування, та документи, що підтверджують існування загрози для здоров'я або життя особи; г) ключова вимога – наявність медичного висновку, який повинен містити результати лабораторних чи інструментальних обстежень, що вказують на реальні ризики; д) клопотання має бути розглянуто слідчим суддею або судом негайно, однак не пізніше ніж через 24 години з моменту його надходження; [2] е) за результатами розгляду слідчий суддя або суд виносить мотивоване рішення – ухвалу про дозвіл на примусове годування або відмову у його застосуванні, якщо прокурор не доведе наявність юридичних підстав. Ця ухвала підлягає оскарженню в апеляційному порядку будь-якою зі сторін, однак подання скарги не призупиняє виконання самого рішення, хоча і зупиняє його вступ у законну силу. Строк дії ухвали про примусове годування обмежена строком до 30 днів. У разі, якщо загроза життю залишається актуальною, прокурор має право повторно звернутись до суду з клопотанням про продовження заходу, обґрунтовуючи це наявністю обставин, аналогічних до тих, що визначені законодавством [2].

(2) *примусове годування осіб, які вже є засудженими та відбувають покарання в установах виконання покарань,* у поряду ст. 116 КВК, яка закріплює можливість примусового годування лише на підставі ухвали суду за наявності висновку лікаря про загрозу життю або істотне погіршення здоров'я [3]. Особливістю цього процесуального порядку є те, що: а) він повинен відповідати правилам, закріпленим в ст. 539, п. 7–1 ч. 1 ст. 537 КПК: суд має право під час виконання вироків вирішувати питання щодо застосування до засуджених примусового годування; б) відповідне клопотання подається до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого засуджений відбуває покарання та розглядається протягом 24 годин з моменту надходження відповідного клопотання (подання) до суду суддею одноособово; в) за результати розгляду суддя постановляє ухвалу, якою або може бути надано дозвіл на примусове годування або відмову у його застосуванні, якщо прокурор не доведе наявність юридичних підстав. Ця ухвала підлягає оскарженню в апеляційному порядку [2].

Є важливим також з'ясуванню моменту, з якого до особи припиняються заходи щодо примусового годування. Для відповіді на це питання, маємо звернути до положень Порядку здійснення примусового годування осіб, які тримаються під вартою та відмовляються від прийому їжі, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 квітня 2023 року №385, в якому зазначено, що примусове годування припиняється у разі:

1) якщо стан здоров'я особи покращився, а подальше голодування не буде нести загрози її життю або здоров'ю;

2) якщо особа добровільно заявляє про те, що вона відмовляється від голодування та буде приймати їжу;

3) скасування рішення про застосування примусового годування у визначеному законодавством порядку або якщо строк дії такого рішення сплив [5].

Згідно з положеннями статті 3 Європейської конвенції з прав людини і основоположних свобод нікого не може бути піддано катуванню або нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню або покаранню [6]. Міжнародна практика, зокрема прецеденти ЄСПЛ, свідчить про можливість застосування заходів примусового годування до осіб, але лише у разі наявності для цього відповідних підстав. Так, у справі «Невмержицький проти України» (2005 р.) хоч і було визнано порушення статті 3 Конвенції, але ЄСПЛ зазначив, що такий медичний захід, як примусове годування, в принципі не вважається поводженням, яке принижує людську гідність. Проте його застосування повинно обов'язково відповідати певним умовам; по-перше, має бути однозначно встановлена необхідність його застосування; по-друге, воно має відповідати певним процедурним гарантіям [4].

Отже, застосування заходів примусового годування до осіб, які тримаються під вартою, є надзвичайно чутливим питанням, що поєднує правові, медичні та етичні аспекти. Для удосконалення правового механізму необхідно розширити коло осіб, до яких можуть бути застосовані ці заходи, залучити медичні комісії для прийняття рішень, чітко визначити критерії для припинення примусового годування, а також приділяти увагу усуненню причин протестної поведінки через покращення умов утримання та забезпечення прав людини в місцях позбавлення волі.

Список використаних джерел:

1. Lennon, Joseph (22 July 2009). «The hunger artist». The Times. Times Newspapers Ltd. Archived from the original on 9 January 2011.

Retrieved 18 August 2014. Detailed bio of Marion Wallace Dunlop's life. URL: https://web.archive.org/web/20110109234411/http://entertainment.timesonline.co.uk/tol/arts_and_entertainment/the_tls/article6722927.ece .
2. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. №4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17#Text (редакція станом на 26.12.2024).
3. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р., №1129-IV. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1129–15/ed20161007#Text (редакція станом на 01.01.2025).
4. Case of Nevmerzhitsky v. Ukraine (Application number: 54825/00): Judgment of the European Court of Human Rights from 05.04.2005 URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng#{«itemid»:[«001–125783»]}
5. Про затвердження Порядку примусового годування та умов тримання засуджених та осіб, взятих під варту, які відмовляються від прийняття їжі : Постанова Кабінету Міністрів України від 25.04.2023 №385. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385–2023-%D0%BF#Text.
6. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоко лами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text .

Науковий керівник: Туманянц Ануш Робертівна, доцентка кафедри кримінального процесу, кандидатка юридичних наук, професор Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Дар'я НОВІКОВА,
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 5 групи
факультету слідчої та детективної діяльності

ПОВТОРНІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

Множинність кримінальних правопорушень є важливим інститутом кримінального права України, що охоплює випадки, коли одна особа

вчиняє два або більше самостійних злочинних діянь. Розуміння цього явища має значення як для теоретичних досліджень, так і для практичного застосування норм права.

Хоча чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) [1] не містить прямого визначення цього поняття, він надає детальну правову регламентацію цього інституту через сукупність норм, розташованих у розділах VII Загальної частини КК України та – XI Загальної частини КК України.

Множинність кримінальних правопорушень характеризується сукупністю кількісних та якісних ознак. Кількісна ознака полягає у вчиненні однією особою або групою осіб двох чи більше кримінально-протиправних діянь [3, с. 276–277].

Щодо якісних ознак, по-перше, кожне з цих діянь має бути передбачене КК як окремий склад правопорушення, тобто мати самостійний склад кримінального правопорушення. По-друге, ці діяння повинні зберігати своє кримінально-правове значення, тобто не повинні бути погашені строки давності притягнення до відповідальності або знята судимість. По-третє, не повинно існувати процесуальних перешкод для притягнення особи до кримінальної відповідальності за будь-яке з вчинених діянь.

Відповідно до КК України, основними формами множинності є повторність, сукупність та рецидив злочинів. Згідно зі ст. 32 КК України, повторністю визнається вчинення однією особою двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених однією і тією самою статтею або частиною статті Особливої частини КК України.

Теоретично повторність передбачає вчинення двох або більше тотожних або однорідних злочинів без проміжного засудження. Проте судова практика показує, що іноді виникають складнощі у кваліфікації дій особи як повторних.

Зокрема, Об'єднана палата Касаційного кримінального суду Верховного Суду зазначила, що повторність кримінального правопорушення наявна лише у разі засудження особи за тотожне або однорідне кримінальне правопорушення в іншому провадженні. Це означає, що якщо в одному кримінальному провадженні розглядається декілька епізодів вчинення тотожних чи однорідних злочинів, для повторності не має значення, чи була особа засуджена за раніше вчинений злочин. Однак, у випадку розгляду різних кримінальних проваджень стосовно однієї особи,

повторність має місце лише за наявності обвинувального вироку за попередній злочин.

Інша думка була висловлена у вироку Апеляційного суду Львівської області у справі №466/2350/17 від 08.11.2017 року, що для застосування кваліфікуючої ознаки «повторність» не має значення, чи було особу засуджено за раніше вчинений злочин. Важливим є сам факт вчинення попереднього злочину, незалежно від набрання вироком законної сили [5].

Проблеми виникають не лише під час кваліфікації дій особи як таких, що вчинені повторно, але й у чіткому розмежуванні продовжуваного злочину та повторності, що створює труднощі як у теорії, так і в судовій практиці.

Поняття продовжуваного злочину трактується як сукупність однорідних дій, які здійснюються з єдиним злочинним наміром та розглядаються як один злочинний акт. Згідно з ч. 2 ст. 32 Кримінального кодексу України, у разі продовжуваного злочину ознака повторності не враховується.

Показовим є приклад справи Баранівського районного суду Житомирської області, в якій особу засудили за ч. 2 ст. 185 КК України за викрадення чотирьох каналізаційних люків, скоєне протягом години. Первинна кваліфікація передбачала повторність. Проте Верховний Суд перекваліфікував дії за ч. 1 ст. 185 КК України, визнавши їх продовжуваним злочином у зв'язку з наявністю єдиного злочинного наміру [4].

Також у справі №362/1692/17 Касаційний кримінальний суд розглядав ситуацію, де обвинувачений вчинив кілька епізодів незаконного придбання та зберігання наркотичних засобів без мети збуту (ст. 309 КК України). Суд першої інстанції кваліфікував ці дії як продовжуваний злочин. Однак апеляційний суд визнав таку кваліфікацію помилковою, зазначивши, що кожен епізод є окремим злочином, і в сукупності вони утворюють повторність. Касаційний кримінальний суд погодився з цим висновком, вказавши, що продовжуваний злочин передбачає наявність єдиного умислу та загальної мети, чого в даному випадку не було встановлено [2].

На практиці спостерігається різний підхід судів до кваліфікації подібних випадків, що призводить до правової невизначеності та ускладнює забезпечення однакового застосування кримінального законодавства.

Можна дійти висновку, що аналіз норм статті 32 КК України, судової практики та позицій Верховного Суду демонструє, що визначення повторності кримінальних правопорушень залишається складним та неоднозначним як у теоретичній площині, так і в практичному застосуванні.

Попри наявність законодавчого визначення повторності, суди нерідко по-різному тлумачать умови її наявності, особливо у випадках: коли кілька злочинів розглядаються в одному кримінальному провадженні; коли немає обвинувального вироку за перше правопорушення або коли дії можуть бути кваліфіковані як продовжуваний злочин.

Таким чином, наявна правова невизначеність у застосуванні поняття повторності створює підґрунтя для різних підходів до кваліфікації одних і тих самих діянь, що унеможливлює формування сталої судової практики та знижує рівень правової визначеності. З метою усунення цієї проблеми необхідне як уніфіковане тлумачення з боку Верховного Суду, так і потенційне внесення змін до Кримінального кодексу України, які б чітко окреслили критерії відмежування повторності від продовжуваного злочину та визначили юридичне значення обвинувального вироку для наявності повторності.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25–26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text
2. Постанова Касаційного кримінального суду від 04.02.2020 по справі № 362/1692/17. (дата звернення 17.04.2025) URL:https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/87485373?utm_source.com
3. Тацій В. Я., Тютюгін В. І, Борисов В. І. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. за заг. ред. В. Я Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-е вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2020. 582 с.
4. Узагальнення судової практики з питань кваліфікації повторності та сукупності злочинів (статті 32, 33, 35, Кримінального кодексу України) від 01.12.2008 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/n0007700-08#Text
5. Ухвала апеляційного суду Львівської області від 8 листопада 2017 р., судова справа №466/2350/17. (дата звернення 17.04.2025) URL: https://surl.li/efywbo

Науковий керівник: Осадча Анна Сергіївна, асистентка, кандидатка юридичних наук, доцентка.

Діана МЕЛЬНИЧУК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 2 групи
факультету прокуратури

ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ В ДОТРИМАННІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ

В умовах реформування кримінального процесу в Україні питання дотримання прав людини під час досудового розслідування набуває особливої актуальності. Саме на цій стадії особа є найбільш вразливою до порушень її конституційних прав. Незважаючи на гарантії, закріплені в Кримінальному процесуальному кодексі України, на практиці нерідко фіксуються порушення, зумовлені як законодавчими прогалинами, так і недоліками правозастосування. Серед найпоширеніших проблем – неналежне інформування про права, затримання без ухвали суду, перешкоджання доступу до захисника, порушення строків слідства, зловживання повноваженнями та недотримання вимог до допустимості доказів. На сьогодні досить поширеною є проблема зловживання процесуальним керівництвом, а саме обмеження ініціатив сторони захисту. Процесуальне керівництво досудовим розслідуванням є важливим інститутом кримінального процесуального права, покликаним забезпечити ефективність слідства та дотримання законності. Проте на практиці нерідко виникають ситуації, коли прокурори використовують свої повноваження не як засіб забезпечення справедливості і законності, а як інструмент тиску та обмеження сторони захисту, що суперечить принципам змагальності та рівності сторін. Серед найбільш поширених форм зловживання повноваженнями в межах процесуального керівництва можна виокремити: непогодження окремих слідчих дій, ініційованих стороною захисту (наприклад, допитів свідків, проведення експертиз, оглядів), попри їхню обґрунтовану процесуальну доцільність; ігнорування клопотань захисника або надання формальних, безмотивних відмов; зволікання з прийняттям рішень, що блокує ефективну реалізацію права на захист; односторонній збір доказів обвинуваченням, без надання рівного доступу стороні захисту до джерел доказової інформації; невмотивоване продовження строків досудового розслідування, що створює атмосферу про-

цесуального тиску. Такі дії суперечать ст. 22 КПК України, яка закріплює засади змагальності та свободи в наданні доказів і доведенні перед судом їх переконливості [1]. Вони також порушують ст. 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, яка гарантує право на справедливий суд [2].

Також дуже цікавим і актуальним аспектом в межах досудового розслідування є неналежне інформування особи про підозру як порушення прав підозрюваного. Мова йде про випадки, коли особа не отримала повідомлення про підозру належним чином, повідомлення не містить усіх обов'язкових відомостей (ст. 277 КПК), повідомлення здійснено неуповноваженою особою або порушено спосіб, порядок або строк вручення повідомлення. Якщо особа не була належно поінформована про підозру, це обмежує її права на захист, зокрема: право знати, у чому підозрюється, право на захисника, право оскаржити підозру тощо.

Наприклад, у справі № 627/927/19 (Верховний Суд, 2021 рік) депутату сільської ради було повідомлено про підозру слідчим районного відділу поліції, погоджену прокурором місцевої прокуратури. Відповідно до ст. 481 КПК України, повідомлення про підозру депутатам місцевих рад здійснюється керівником обласної прокуратури або його заступником [3]. Оскільки ці вимоги не були дотримані, повідомлення про підозру визнано неналежним. Суд визнав, що особа не набула статусу підозрюваного, а всі подальші процесуальні дії щодо неї є незаконними [4]. А от у справі № 721/852/21 (Касаційний кримінальний суд, 2023 рік) повідомлення про підозру було здійснено особою, яка не мала на це відповідних повноважень. Суд підкреслив, що відсутність у КПК України прямої вказівки на можливість здійснення повноважень керівника обласної прокуратури виконувачем його обов'язків не свідчить про таку заборону. Суд визнав повідомлення про підозру неналежним, що призвело до скасування подальших процесуальних рішень [5]. Таким чином, неналежне інформування про підозру суттєво ускладнює або унеможливлює повноцінну реалізацію підозрюваним свого права на захист на ключовому етапі кримінального провадження.

Ще однією з найпоширеніших проблем є типові порушення при затриманні особи, а саме незаконне утримання, фальсифікація часу затримання тощо. Найбільш поширеним і грубим порушенням прав людини в кримінальному процесі є тримання особи під вартою без дотримання передбачених строків або без належного рішення суду. У таких випадках

має місце незаконне позбавлення волі, що може кваліфікуватися і як кримінальне правопорушення з боку посадових осіб. Типовими порушеннями є формальне складання протоколу затримання пізніше фактичного обмеження свободи, утримання в ізоляції «неофіційно» – без реєстрації або без рішення суду, несвоєчасне звернення до суду з клопотанням про обрання запобіжного заходу, ігнорування обчислення строку з моменту фактичного затримання (а не складання протоколу).

Наприклад, у Постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 20 лютого 2019 року у справі №915/237/18, де суд встановив, що особу було затримано без належних підстав, передбачених Кримінальним процесуальним кодексом України. Суд підкреслив, що відсутність законних підстав для затримання є ознакою його незаконності. Цей приклад свідчить про важливість дотримання процесуальних норм при затриманні та утриманні осіб під вартою, а також про необхідність забезпечення судового контролю для запобігання порушенням прав людини [6].

Фальсифікація часу фактичного затримання полягає в умисному внесенні до протоколу затримання пізнішого часу, ніж той, коли особу реально було позбавлено свободи пересування (затримано), з метою приховати факт незаконного тримання особи понад встановлений законом строк (72 години – ст. 211 КПК України), обійти вимоги ст. 208–213 КПК України щодо порядку затримання, затягнути момент повідомлення про підозру, перешкодити реалізації права на захист [7].

Наприклад, у Постанові Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 9 липня 2024 року у справі №678/428/23, де було встановлено, що протокол затримання було складено із запізненням, а фактичний час затримання відрізнявся від зазначеного в документах. Суд констатував порушення прав особи та визнав отримані докази недопустимими [8].

Підсумовуючи, слід зазначити, що дотримання прав людини під час досудового розслідування залишається однією з найбільш гострих проблем кримінального процесу в Україні. Типові порушення в інформуванні, затриманні, забезпеченні захисту та зловживання повноваженнями вказують на необхідність зміцнення правових гарантій на початкових етапах провадження. Забезпечення реального, а не декларативного дотримання конституційних норм, міжнародних стандартів та положень КПК України, посилення ефективного судового контролю та забезпечення фактичної рівності сторін є ключовими передумовами справедливого правосуддя.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України. Стаття 22. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17#n2543 (дата звернення: 07.04.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Стаття 6. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 07.04.2025). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 07.04.2025).
3. Кримінальний процесуальний кодекс України. Стаття 481. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17#n2543 (дата звернення: 07.04.2025).
4. Ухвала суду № 627/927/19 від 29.09.2021 про роз'яснення постанови Верховного Суду від 25 листопада 2020 року. *ipLex Судові рішення*. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=100063326&red=1000035217bfebab64593c692d2414c6c76d1d&d=5 (дата звернення: 07.04.2025).
5. Постанова суду № 721/852/21 від 27.11.2023 про підозру депутату Путильської селищної ради VIII скликання ОСОБА_7 складено, підписано виконуючим обов'язки керівника… *ipLex Судові рішення*. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=115476510&red=100003a86133c29b1c5952adf2d9f923490277&d=5 (дата звернення: 07.04.2025).
6. Постанова від 01.08.2019 по справі № 915/237/18 Касаційний господарський суд | ZakonOnline – Право знати!. *Аналітично-правова система ZakonOnline*. URL: https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/83412981 (дата звернення: 07.04.2025).
7. Кримінальний процесуальний кодекс України. Статті 208–213. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17#n2543 (дата звернення: 07.04.2025).
8. Ухвала суду № 678/428/23 від 21.05.2024 про відкриття касаційного провадження учасникам судового провадження разом з копією касаційної скарги, інформацією про їх права… *ipLex Судові рішення*. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=119168522&red=100003e68e46493c6c4f0487928d53385b213e&d=5 (дата звернення: 07.04.2025).

Науковий керівник: Туманянц Ануш Робертівна, доцентка кафедри кримінального процесу, кандидатка юридичних наук, професор.

Ельміра МАМЕДОВА,
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 4 групи
факультету прокуратури

ЩОДО ПИТАННЯ ПОВ'ЯЗАНОГО З ПОНЯТТЯМИ «ВПЛИВУ» ТА «РЕАЛЬНОГО ВПЛИВУ» В КОНТЕКСТІ ДИСПОЗИЦІЇ СТАТТІ 369–2 КК УКРАЇНИ

Як відомо, у диспозиції статті 369–2 КК України законодавець не конкретизує зміст та характер поняття «впливу», тому пропонуємо звернутися до судової практики.

З цього приводу Об'єднана палата Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду (далі ОП ККС ВС) у постанові від 29.03.2021 року № 554/5090/16-к, виходить з того, що в контексті визначення ознак передбаченого вказаною нормою, зміст поняття «впливу» не обмежується лише «впливом з використанням влади або службового становища», це є одним із способів вчинення цього злочину.

Так, зловживання впливом полягає у тому, що службова особа завдяки своєму становищу вживає заходів до вчинення дій іншими особами, як не є підпорядкованими їй, не перебувають від неї в службовій залежності, де особа використовує свій службовий авторитет, зв'язки зі іншими службовими особами або інші можливості, обумовлені займаною посадою. ОП ККС ВС зазначила, що поняттям «впливу» охоплюється в тому числі використання дружніх, родинних, особистих стосунків з особою, уповноваженою на виконання функцій держави, тощо. [1]

В свою чергу, згідно з постановою ККС ВС від 9 липня 2024 року по справі № 464/233/22, обвинувачена (лікар-рентгенолог), маючи певні професійні зв'язки серед медичних працівників погодилась здійснити вплив на прийняття рішення особами, уповноваженими на виконання функцій держави – посадовими особами ТЦК та СП, ВЛК та медико-соціальної експертної комісії за грошову винагороду. Таким чином, на думку колегії суддів, суб'єкт злочину передбаченого ст. 369–2 КК України є загальним, а отже, суб'єктом можуть бути фізичні особи, які мають

певні зв'язки (родинні, сімейні, дружні, професійні, колективні та інше) і можуть здійснити вплив.[2]

Відповідно до постанови ККС ВС від 22.02.2024 №688/3517/16-к, сторона захисту, зокрема, оскаржує неправильне застосування положень ст. 369–2 КК України, у зв'язку із недоведеністю того, чи була особа здатною здійснити реальний вплив на осіб уповноважених на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування. Колегія суддів вказала, що виходячи з диспозиції ст. 369–2 КК України, то ним не передбачено «реальність впливу», як обов'язкову ознаку об'єктивної сторони цього злочину. [3]

Отже, відповідно до вищенаведеного, вважаємо за необхідне зробити висновок, що дружні, родинні, особистісні, професійні стосунки є елементами впливу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 369–2 КК України. Крім того, суб'єктом цього злочину, може бути будь-яка особа, яка в уяві того, хто здійснює підкуп, здатна здійснити вплив на особу, уповноважену на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування.

Таким чином, вплив передбачений у диспозиції ст. 369–2 КК України, може полягати у наступному: 1) використання свого службового становища, авторитету; 2) використання зв'язків з іншими службовими особами; 3) використання родинних, дружніх стосунків; 4) інші можливості відповідно до займаної посади.

Щодо поняття «реального впливу», то у диспозиції ст. 369–2 КК України, законодавець не використовує даного терміну, а отже відповідне поняття не утворює ознаки об'єктивної сторони цього делікту і знаходиться поза межами даного складу кримінального правопорушення, і так само не впливає на кваліфікацію дій за ст. 369–2 КК України.

Список використаних джерел:

1. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 29.03.2021 року у справі №554/5090/16-к URL: https://verdictum.ligazakon.net/document/96074938 (дата звернення 10.02.2025);
2. Постанова Касаційного кримінального суду від 09.07.2024 року у справі №464/233/22 URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=120426246&red=100003e56c0cd88d5cd936730f0596cf641b4c&d=5 (дата звернення 10.02.2025);

3. Постанова Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22.02.2024 року у справі №688/3517/16-к URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=117340518&red=100003699313e4ef6a492e478ba67920cbd474&d= (дата звернення 15.02.2025);
4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 №2341-III URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2341–14#Text (дата звернення 10.02.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого – Шевченко Є. В.

Єлизавета ДУБРОВКА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 20 групи
факультету прокуратури

ДЕЯКІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПОКАРАНЬ ЗА СТУПЕНЕМ ЇХ СУВОРОСТІ

Як відомо, перелічені законодавцем у ст. 51 Кримінального кодексу України (далі – КК України), види покарань не є ізольованими заходами державного примусу, а являють собою структуровану компоненту, спрямовану до реалізації загальної мети кримінального покарання – якою є не тільки кара, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами.

Саме тому, суд у кожному конкретному випадку визначає вид і розмір покарання, спираючись на санкцію статті (частини статті) та Загальну частину КК України, беручи до уваги обставини його вчинення, особу винного, ступінь вини та наявність пом'якшуючих чи обтяжуючих обставин.

Нажаль, серед вчених, на сьогодні, немає одностайної думки з приводу класифікації кримінальних покарань. А отже, ця проблема пов'язана з визначенням відповідних критеріїв такого поділу.

У науково-правовій літературі існують різні концепції щодо розв'язання цього питання. Одні юристи виокремлюють лише критерій

юридичної значущості, як зазначали О. О. Дудоров та М. І. Хавронюк: «Покарання поділяються на такі, що можуть застосовуватися: 1) лише як основні; 2) лише як додаткові; 3) як основні і як додаткові». Інші розрізняють їх за строком, деякі пишуть про суб'єкта, якого вони стосуються, та окремо – зв'язок з ізоляцією від суспільства; за характером правообмежень при застосуванні того чи іншого покарання. Часом висловлюється думка, що узагальнений підхід до класифікації кримінальних покарань є недоцільним або навіть неможливим, тому для різних категорій покарань пропонують використовувати відмінні засади систематизації.

Досі залишається не повністю розкритим питання щодо класифікації покарань за характером правообмежень. Вирізняють: покарання, що вчиняють морально-психологічний вплив; обмежують трудову правоздатність; обмежують право власності; обмежують особисту свободу.

Розглянемо кожну групу більш ретельно.

Покарання, які містять акцент на морально-психологічний вплив, спрямовані на свідомість засудженого, викликаючи почуття провини, сорому, осуду з боку суспільства. Вони можуть впливати на його репутацію, соціальний статус та психологічний стан. До цієї групи можна віднести покарання, зазначені пп. 2; 2^{-1};4; 5; 7^{-1}; 9; 10; 11; 12 ч.1 ст. 51 КК.

Покарання, які обмежують трудову правоздатність, впливають на можливість засудженого реалізовувати своє право на працю, обмежуючи його можливості у виборі місця роботи, посади або роду діяльності. Прикладами такого роду покарань є покарання, що зазначені пп. 2; 2^{-1}; 3; 5; 6 ч.1 ст. 51 КК. Хоча виправні роботи і передбачають залучення до праці, частина заробітку утримується державою, що є обмеженням економічної свободи в рамках трудових відносин.

Покарання, що обмежують право власності, безпосередньо впливають на майнові права засудженого, зменшуючи його майнову сферу. Прикладами цієї групи покарань є ті з них, що передбачено у пп. 1; 5 та 7 ч.1 ст. 51 КК.

Покарання, що обмежують особисту свободу вважають найсуворішими з усіх, оскільки вони фізично обмежують свободу пересування, вибору місця перебування та інші аспекти особистої автономії засудженого, до чого відносяться пп. 8; 9; 10; 11; 12 частини першої статті 51 КК України.

Однак, на наш погляд, законодавча класифікація покарань за ступенем суворості не завжди здатна відбити реальну суворість впливу покарання на конкретну винну особу.

Так, у випадку, коли розмір завданої злочином шкоди є значним (уявімо що він відповідає мільйону чи більше гривень), а санкція статті передбачає штраф понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян, призначений судом цей вид покарання з дотриманням вимог ч.2 ст. 53 КК може виявитися непомірним для майнового стану засудженого. У такій ситуації сплата штрафу може призвести до серйозних фінансових труднощів, відчуження майна, фактично ставлячи винного в більш складне становище, ніж, наприклад, позбавлення волі на певний строк.

З іншого боку, позбавлення волі, хоч і є значним обмеженням особистої свободи, одночасно передбачає державне забезпечення засудженого протягом строку відбування покарання. Після звільнення, хоча й існує проблема ресоціалізації, людина не обтяжена непосильним майновим боргом.

Отже, хоча таке покарання, як штраф і є найменш суворим з покарань згідно законодавчої системи, воно не завжди може вважатись таким, навіть порівняно з покаранням у вигляді позбавлення волі на певний строк, оскільки кожна винна особа має різну життєву ситуацію. І, якщо одним буде легше сплатити штраф в сумі завданих збитків, то для інших, буде легше відбути більш суворе покарання з тих що альтернативно передбачені в межах санкції відповідної статті КК.

З огляду на сказане авторка не претендує що висловлені нею думки будуть використані в якості de lege ferenda щодо ст. 51 КК. Однак, на її погляд, висловлені тут міркування можуть сприяти подальшому науковому дискурсу з приводу класифікації та удосконаленню системи кримінальних покарань.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, №25–26, ст.131.
2. Кримінально-виконавчий кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, №3–4, ст. 21
3. Басалюк Н. В. Система покарань у доктрині кримінального права України. Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. пр. Вип. 85. Одеса: Гельветика, 2020.С. 11–21

4. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навч. посіб. / за заг. ред. М. І. Хавронюка. Ваіте, 2014. 948 с. [4, с. 338].
5. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія / Ю. А. Пономаренко. – Харків : Право, 2020. – 720 с.
6. Кривоченко Л. М. Вибрані праці [упоряд.: Р. С. Орловський, О. В. Ус]. Харків: Право, 2016. 648 с.

Науковий керівник: Шевченко Євген Валерійович; доцент кафедри кримінального права, кандидат юридичних наук.

Злата РОСОМАХА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 3 групи
факультет прокуратури

ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМАТИКА ДОПУСТИМОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАКОНОДАВЧИХ ПОЛОЖЕНЬ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Динамічні процеси діджиталізації, які на сьогодні активно пронизують різноманітні сфери суспільного життя, не оминули і сферу кримінального процесу. Так, поряд з традиційними процесуальними джерелами доказів, такими як показання, документи, висновки експертів та речові докази, зростає роль електронних доказів. Тож у зв'язку з широкою їх розповсюдженістю у правозастосовній практиці постає питання про можливість їх використання під час здійснення кримінального провадження.

Першочергово варто зазначити, що для того, щоб фактичні дані у подальшому могли використовуватися у кримінальному провадженні як електронні докази, вони повинні бути отримані у порядку, передбаченому чинним процесуальним законодавством, адже у протилежному

випадку наслідком буде визнання таких відомостей недопустимими доказами [3].

Беручи до уваги специфічну природу цифрової інформації та нормативну невизначеність її статусу, виникає необхідність детального з'ясування категорії процесуальних джерел доказів, до яких належать фактичні дані, створені або зафіксовані в електронній формі, та алгоритму їх збору.

Відповідно до ч. 2 ст. 84 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи та висновки експертів. Розглядаючи документи як процесуальне джерело доказів у кримінальному провадженні варто почати з того, що згідно з ч. 1 ст. 99 КПК України документом є спеціально створений матеріальний об'єкт, який спрямований на збереження даних, змістом якого є відомості, що можуть бути використані як доказ факту чи обставин, визначених у кримінальному провадженні [1]. До документів можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші (у тому числі електронні) носії інформації; матеріали, отримані внаслідок здійснення під час кримінального провадження заходів, передбачених чинними міжнародними договорами, згоду на обов'язковість яких надано парламентом; протоколи процесуальних дій разом з додатками, а також носії інформації, на яких за допомогою технічних засобів зафіксовано процесуальні дії; висновки ревізій та акти перевірок [1].

Тобто під документом розуміють матеріальний об'єкт як носій певної інформації. При цьому оригіналом електронного документа за ч. 3 ст. 99 КПК України є його відображення, значення якого прирівняно до документа [1]. При цьому важливо відмітити, що оригіналом електронного документа, під яким розуміють такий, що відповідає вимогам Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [3], на законодавчому рівні є його відображення без конкретизації форми. Згідно зі ст. 7 і 23 КПК України безпосереднє дослідження показань, речей та документів належить до компетенції суду [1]. Водночас візуальною формою подання електронного документа за ст. 5 Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» є відображення даних, які він містить, електронними або паперовими засобами у формі, відповідній сприйняттю його змісту особою [2].

На відміну від звичайних паперових документів, електронні документи мають іншу природу і вирізняються такими характеристиками: неможливість існування без носія інформації; відсутність матеріальної форми; необхідність використання програмних та технічних засобів для їх дослідження; специфічний процес створення та зберігання інформації; відсутність копій електронних доказів [5].

Крім того, джерела доказів та специфіка процесуальної процедури їх отримання, закріплення, використання та оцінки є перепоною на шляху розгляду електронних доказів як окремого джерела фактичних даних, вказуючи лише на їх електронну фіксацію [4].

Дослідивши визначення електронних доказів на законодавчому рівні, варто звернути увагу і на їх практичне тлумачення, проаналізувавши релевантну судову практику. Так, Касаційний кримінальний суд у складі Верховного Суду (далі – ККС ВС) Постановою від 06 червня 2023 року у справі № 293/1947/20 визначив, що ототожнення електронного доказу як засобу доказування та матеріального носія такого документа є безпідставним, оскільки характерною рисою електронного документа є відсутність жорсткої прив'язки до конкретного матеріального носія, а його допустимість як доказу не можна заперечувати винятково на підставі того, що він має електронну форму [6].

Аналогічну позицію висловив ККС ВС у Постанові від 21 вересня 2023 року у справі № 392/569/18, додатково зазначивши, що у випадку зберігання електронного документа на кількох електронних носіях інформації кожен з таких примірників вважається оригіналом електронного документа [7].

Відтак, судова практика з питання можливості існування електронних доказів у кримінальному процесі, як і законодавчі положення, визнають їх допустимими, виокремлюючи особливості та наголошуючи на необхідності їхнього відмежування від матеріального носія.

Отже, аналіз кримінального процесуального законодавства щодо процесуальних джерел доказів у кримінальному провадженні, а також нормативно-правових актів стосовно електронної (цифрової) інформації підкреслює специфічність електронних доказів, цим самим надаючи їм підвищеної важливості на шляху визнання допустимими нарівні зі звичайними доказами. Враховуючи відокремленість електронних доказів від інших джерел, варто розширити коло процесуальних джерел

доказів у кримінальному провадженні шляхом внесення відповідних змін до ч. 2 ст. 84 КПК України та доповнити її поняттям «електронні докази», виклавши у такій редакції: «Процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, електронні докази, документи, висновки експертів».

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2013. № 9–10. № 11–12. № 13. Ст. 88. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17 – Text (дата звернення: 26.04.2025).
2. Про електронні документи та електронний документообіг : Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 2003. № 36. Ст. 275. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851–15 – Text (дата звернення: 26.04.2025).
3. Авербах Д. В., Бабаєва О. В. Щодо питання про використання доказів, отриманих з відкритих джерел, у кримінальному провадженні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Серія ПРАВО. Випуск 83, частина 3. 2024. С. 169–174.
4. Гарасимів О. І., Марко С. І., Ряшко О. В. Цифрові докази: деякі проблемні питання щодо їх поняття та використання у кримінальному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету.* Серія ПРАВО. Випуск 75: частина 2. С. 158–162.
5. Фігурський В. М. Докази в електронній формі у кримінальному провадженні. Галицькі студії. Юридичні науки. 4, 2023. С. 97–105.
6. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 06 червня 2023 року у справі № 293/1947/20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/111403457 (дата звернення: 01.05.2025).
7. Постанова колегії суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного суду від 21 вересня 2023 року у справі № 392/569/18. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/113794565 (дата звернення: 01.05.2025).

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри кримінального процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого Демура Марина Ігорівна.

Інна ШТЕПА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 20 групи
факультету прокуратури

ДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ВІКУ, З ЯКОГО МОЖЛИВА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Як відомо, кримінальна відповідальність є одним із ключових механізмів забезпечення правопорядку та протидії кримінально-протиправної діяльності. А одним із фундаментальних аспектів кримінальної відповідальності виступає визначення віку, з якого можливо притягти до неї винного, оскільки саме вік впливає на визначення здатності особи усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Саме тому встановлення мінімальних вікових меж кримінальної відповідальності базується на припущенні, що після досягнення певного віку особа вже здатна розуміти суть своїх дій, а також передбачати можливу шкоду, яку ці дії можуть заподіяти [1].

Мінімальна межа віку, з якого можлива кримінальна відповідальність, складна й неоднозначна проблема. У різних країнах підходи до її визначення істотно відрізняються: десь такий вік є досить низьким, що зумовлено високим рівнем протиправної поведінки серед неповнолітніх, а десь – навпаки, переважає орієнтація на реабілітацію та ресоціалізацію неповнолітніх. Проте, як свідчать науково-практичні дослідження, загальною тенденцією у більшості країн є поступовий перехід від каральної до реабілітаційної моделі ювенальної юстиції.

Однією з країн із найнижчими віковими межами кримінальної відповідальності є Велика Британія, де особу можуть притягнути до відповідальності вже з 10 років (в Англії, Уельсі та Північній Ірландії). Нині англійське кримінальне право диференціює неповнолітніх на три основні вікові групи: діти до 10 років; особи віком від 10 до 14 років, до яких застосовується спеціальний підхід по доведенню вини в судовому порядку. Крім того, при визначенні виду й міри покарання, до останніх прирівнюються й особи віком від 14 до 21 року [2].

У законодавстві Німеччини встановлено, що вік кримінальної відповідальності становить 14 років. Хоча КК Німеччини не передбачає положень про відповідальність неповнолітніх, проте у §19 цього Кодексу, зазначається, що неосудною вважається особа, яка не досягла 14-літнього віку. Відповідно до німецького законодавства виділяють такі вікові категорії кримінальних правопорушників: від 14 до 16 років; від 16 до 18 років і від 18 років до 21 року [3]. Окрім цього, у систему загальних судів включені самостійні підрозділи в справах неповнолітніх, які розглядають провадження, за вчинення протиправних діянь особами у віці від 14 до 18 років.

Схожу систему має і Франція, хоча в її КК це прямо не встановлено, лише опосередковано. Згідно зі ст. 122–8, можна зробити висновок, що нижчою межею віку вважається 13 років. Варто зауважити, що питання з приводу відповідальності неповнолітніх регламентовано окремим законом – Ордонансом про відповідальність неповнолітніх правопорушників 1945 р., згідно з яким кримінальна відповідальність до неповнолітнього застосовується залежно від його віку: особи віком від 10 до 13 років користуються презумпцією абсолютної неосудності; від 13 до 16 та від 16 до 18 років – діє презумпція кримінальної невідповідальності [4].

У Швеції кримінальна відповідальність настає з 15 років, і це одна з найбільш гуманістичних моделей у світі. До цього віку всі порушення розглядаються виключно як соціально-поведінкові проблеми, якими займаються соціальні служби. Характерно, що покарання у вигляді позбавлення волі до осіб молодших 18 років згідно із кримінальним законодавством Швеції, не застосовується.

Своєрідним прикладом є Сполучені Штати Америки, де вік кримінальної відповідальності визначається на рівні штатів і може варіюватися від 7 до 18 років. Так, Кримінальний кодекс Нью-Йорка визначив загальний вік кримінальної відповідальності на рівні 16 років, однак існує виняток – за тяжке вбивство особа може притягатися до кримінальної відповідальності з 13 років. В інших штатах мінімальний вік кримінальної відповідальності є таким: Каліфорнія – 14 років, Колорадо та Луїзіана – 10 років, Джорджія та Іллінойс – 13 років, Техас – 15 років. Крім того, у США часто застосовується практика «трансферту» неповнолітніх до суду для дорослих (загальної юрисдикції) у випадку вчинення тяжких злочинів [5].

В Японії кримінальна відповідальність настає з 14 років, проте навіть особи до 20 років вважаються неповнолітніми, і до них застосовуються спеціальні норми. Японське законодавство робить акцент на тому, що настання кримінальної відповідальності можливе ще з більш раннього віку – 12 років, зокрема, за особливо тяжкі злочини. Поза тим, японська система юстиції надає перевагу виховному впливу, активній участі родини та школи в процесі виправлення.

Як можна побачити, проблема визначення віку кримінальної відповідальності залишається актуальною як у національному, так і в міжнародному контексті. Досвід іноземних держав свідчить про існування широкого спектру підходів – від суворих до гуманістичних і реабілітаційних моделей. Водночас загальною тенденцією є поступовий перехід до диференційованого та індивідуалізованого підходу у притягненні неповнолітніх до кримінальної відповідальності. Це означає врахування не лише віку, а й рівня розвитку людини, різновидів вчинення кримінальних правопорушень та можливостей для її виправлення іншими засобами.

Аналіз світового досвіду свідчить, що вітчизняне кримінальне законодавство демонструє зважену та збалансовану позицію: загальний вік кримінальної відповідальності встановлено на рівні 16 років, а за окремі – вичерпно перелічені законодавцем правопорушення у ч. 2 ст. 22 КК – з 14 років. У цілому, така модель узгоджується з підходами, що застосовуються у зарубіжних країнах (Німеччина, Франція, Японія), де також існують різні вікові межі відповідальності в залежності від ступеня суспільної небезпечності, розповсюдженості та здатності усвідомлення характеру протиправного діяння.

Таким чином, підхід українського законодавця цілком вкладається в межі, на яких ґрунтується кримінальне законодавство інших країн, і є необхідним елементом сучасної системи захисту суспільства з одночасним дотриманням прав неповнолітніх. А отже, враховуючи положення Розділу XV Загальної частини КК, український законодавець прагне гармонійного поєднання превенції, покарання та виховного впливу, що відповідає світовим стандартам і при цьому зберігає національну специфіку.

Список використаних джерел:

1. Новосад В. Д., & Кшик Ю. В. (2023). Вік, з якого може наставати кримінальна відповідальність: вітчизняний та міжнародний досвід. *Академічні Візії*, (19), 3. https://doi.org/10.5281/zenodo.7985325

2. М. І. Панов, С. О. Харитонов, Ю. П. Дзюба та ін. (2021). *Кримінальне право України і Англії: порівняльний аналіз (окремі питання Загальної частини): конспект лекцій для студентів II курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти галузі знань 29 «Міжнародні відносини» спеціальності 293 «Міжнародне право» 2-ге електрон. вид., перероб. та допов*. Л. М. Рибалко (ред.). Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого.
3. Налуцишин В. В. (2022). Суб'єкт злочинного посягання: європейський досвід. *Південноукраїнський правничий часопис*, (4), 137. https://doi.org/10.32850/sulj.2022.4.2.21
4. Аніщук В. В. (2018). Вік кримінальної відповідальності: порівняльно-правовий аналіз. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*, (1), 186–187.
5. Полонка І. А. (2019). Віковий критерій суб'єктів об'єктивно-протиправного діяння: теорія та аналіз міжнародної практики. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*, (Т. 30 (69), 6), 24–25. https://doi.org/10.32838/2707–0581/2019.6/05

Науковий керівник: Шевченко Є. В., к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального права.

Каріна КОСТЕНКО,
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 6 групи
факультету прокуратури

ПРОКУРОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У СПРАВАХ МІЖНАРОДНОГО РОЗШУКУ: ВИКЛИКИ ЗАКОНОДАВЧОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Екстрадиція є одним із ключових інструментів міжнародного співробітництва органів прокуратури, спрямованим на забезпечення принципу невідворотності покарання за кримінальні правопорушення. Її застосування сприяє зміцненню довіри між державами та ефективності кримінального судочинства на міжнародному рівні.

Порядок затримання осіб, оголошених у міжнародний розшук, а також застосування до них тимчасового арешту регламентується статтями 208, 582–583 КПК України.

У межах процедури екстрадиції органи прокуратури стикаються з низкою практичних труднощів, зокрема фінансового характеру, що ускладнюють забезпечення належного виконання міжнародних зобов'язань. О. Комарницька звертає увагу на те, що особливо проблемним є забезпечення прав іноземців, затриманих з метою екстрадиції, на переклад та контакт із дипломатичними чи консульськими представниками своєї держави. Ускладнення виникають як через брак відповідних перекладачів у деяких регіонах, так і через відсутність консульських установ певних країн, що значно ускладнює організацію таких контактів.

Я підтримую думку О. Комарницької щодо того, що відсутність своєчасного забезпечення прокурором права затриманої особи на переклад порушує фундаментальні засади кримінального провадження, зокрема принцип рівності сторін, право на своєчасну правову допомогу, а також спричиняє недотримання процесуальних строків. Такі порушення можуть унеможливити реалізацію прав, гарантованих статтею 581 КПК України, що є неприйнятним у контексті міжнародних стандартів захисту прав людини. Вирішення цієї проблеми вимагає від прокурора не лише організаційного ресурсу для пошуку перекладача, але й наявності фінансування для оплати перекладу процесуальних документів та усного перекладу під час провадження.

Окремої уваги заслуговує питання підстав для затримання осіб, видача яких запитується іноземною державою. Законодавство України передбачає загальні підстави для затримання в статті 208 КПК, які мають застосовуватись з урахуванням особливостей, передбачених положеннями Розділу IX КПК або відповідним міжнародним договором, ратифікованим Верховною Радою України. Такий підхід забезпечує необхідний баланс між дотриманням внутрішньодержавних процедур і виконанням міжнародних зобов'язань у сфері кримінального переслідування.

Чинний КПК України містить вичерпний перелік підстав для затримання особи без ухвали слідчого судді, визначений у статтях 207, 208 та 519. Проте серед них прямо не передбачено затримання особи, яка

перебуває у міжнародному розшуку з метою подальшої екстрадиції. Це створює прогалину в правовому регулюванні, адже на практиці така категорія осіб затримується саме з цією метою, однак правове обґрунтування таких дій ґрунтується лише на розширеному тлумаченні загальних підстав.

Зокрема, при складанні протоколу затримання уповноважені особи зазвичай посилаються на ст. 208 КПК, яка передбачає можливість затримання особи, якщо її застали під час вчинення злочину або безпосередньо після нього, або якщо є достатні підстави вважати, що вона може переховуватися від органів досудового розслідування чи суду. Водночас міжнародний розшук сам по собі не є окремою підставою для затримання в контексті цієї норми. Це породжує суперечності, оскільки фактичні обставини не завжди відповідають формальним критеріям, встановленим у законі.

У результаті, якщо особа, видача якої запитується, оскаржує своє затримання до слідчого судді в порядку ст. 206 КПК, у багатьох випадках скарги задовольняються саме через відсутність належної правової підстави. Таке правозастосування свідчить про необхідність нормативного уточнення та конкретизації умов затримання осіб, що перебувають у міжнародному розшуку. Врегулювання цього питання на рівні закону дозволило б усунути суперечності між теорією і практикою та забезпечити дотримання принципу правової визначеності.

Для підвищення ефективності екстрадиційного провадження в Україні доцільно внести зміни до КПК, які б чітко регламентували дії прокурора під час екстрадиції, зокрема уточнили підстави для затримання осіб, оголошених у міжнародний розшук. Пропонується доповнити ст. 208 КПК відповідною нормою та врегулювати фінансування перекладу процесуальних документів і залучення перекладачів. Це дозволить усунути прогалини в законодавстві, забезпечити дотримання прав затриманих та відповідність європейським стандартам.

Науковий керівник: доцентка, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри кримінального процесу Бородіна Ірина Валеріївна.

Катерина ГНАТЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу 4 групи
факультету адвокатури

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

Торгівля людьми є одним із найнебезпечніших кримінальних явищ сучасності, що порушує основоположні права людини – на свободу, гідність і безпеку. Україна, як держава-учасниця Конвенції Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми, зобов'язалась вживати комплексних заходів для протидії цьому явищу. З метою імплементації положень міжнародного права на національному рівні було прийнято Закон України «Про протидію торгівлі людьми», а також передбачено кримінальну відповідальність у статті 149 Кримінального кодексу України (далі – КК) [1; 2].

У зв'язку з транснаціональним характером цього злочину, ефективна протидія вимагає не лише внутрішньодержавного правового врегулювання, але й врахування позитивного досвіду інших країн, зокрема Федеративної Республіки Німеччини.

Відповідальність за торгівлю людьми передбачена статтею 149 КК України. У диспозиції цієї статті закріплено перелік діянь, що можуть становити об'єктивну сторону злочину: вербування, переміщення, передача, переховування, одержання особи з метою експлуатації. Зазначені дії кваліфікуються як злочин у разі їх вчинення із застосуванням обману, шантажу, використання уразливого стану потерпілого або зловживання владою чи службовим становищем [3, ст. 149].

Незважаючи на загальне охоплення елементів злочинного процесу торгівлі людьми, правозастосовна практика вказує на труднощі з доведенням окремих його складових. Зокрема, дії з переміщення, передачі чи одержання особи складно кваліфікувати, коли відсутній чіткий зв'язок між фактом таких дій та наявністю мети експлуатації. Крім того, не конкретизовано межу між добровільним переміщенням особи та переміщенням під впливом зовнішніх протиправних чинників. Особливі труднощі

виникають у випадках, коли жертва не усвідомлює, що перебуває в експлуатаційній ситуації.

Вербування як одна з форм об'єктивної сторони злочину є складною для юридичного визначення. Законодавство не містить чіткого поняття, що призводить до його неоднозначного розуміння на практиці. Постає питання, з якого моменту вчинення дій особа вважається «завербованою», особливо коли зовні правовідносини виглядають добровільними. Важливим є також встановлення ознак уразливого стану особи в момент вербування, адже саме це може бути кваліфікуючою ознакою. Через це правоохоронні органи змушені оцінювати обставини в кожному випадку індивідуально, що створює правову невизначеність та ризик зловживань.

У Карному кодексі Німеччини (StGB) (далі – КК ФРН) відповідальність за торгівлю людьми регламентована § 232. Закон чітко розмежовує стадії вчинення злочину та передбачає конкретний перелік обтяжуючих обставин, як-от застосування обману, насильства або експлуатація уразливого становища особи. Таким чином, норма є структурованою порівняно з українським аналогом, що позитивно позначається на її реалізації в судовій практиці [4, ст. 232].

І за КК України, і за КК ФРН до складу злочину віднесено не лише вербування, а й такі дії, як переміщення, передача, переховування чи одержання особи з метою її експлуатації. На практиці складно встановити причинно-наслідковий зв'язок між цими діями та метою експлуатації. Наприклад, особа може добровільно змінити місце перебування без усвідомлення, що її подальші дії використовуватимуться в експлуатаційних цілях. Складнощі також виникають при доведенні, що передача особи була спрямована саме на експлуатацію, а не з метою допомоги чи співпраці, якщо відсутні письмові чи електронні докази.

Ще однією проблемою є встановлення елементів примусу чи обману, адже психологічний тиск або введення в оману не завжди мають явний характер. Через це окремі випадки не доходять до суду або завершуються виправдувальним вироком через недостатність доказової бази.

Очевидним підтвердженням зазначеної проблеми є офіційна статистика Офісу Генерального прокурора України: у 2024 році визначено 105 кримінальних правопорушень, лише 49 з них були передані до суду з обвинувальним актом; у 2023 році з 147 зареєстрованих правопорушень – 82 спрямовано до суду; у 2022 році з 133 правопорушень – 63. Водночас

значна кількість проваджень щороку залишається без прийнятого процесуального рішення (у 2024 році – 54, у 2023–64, у 2022–57), що вказує на труднощі в доведенні складу злочину та збиранні належної доказової бази. Крім того, частина проваджень закривається (11 – у 2024 р., 18 – у 2023 р., 12 – у 2022 р.), що також може свідчити про проблеми із кваліфікацією або недостатність доказів. Таким чином, статистика демонструє системну проблему у сфері виявлення, розслідування та судового розгляду в Україні [5].

Торгівля людьми як злочин характеризується складною структурою об'єктивної сторони, що включає низку діянь, правове значення яких потребує уточнення. Зокрема, в українському законодавстві відсутня конкретика щодо таких понять, як вербування, переміщення, передача, що створює значні труднощі для їхньої кваліфікації. Позитивним прикладом у цьому аспекті є законодавство Німеччини (зокрема § 232 КК ФРН), де передбачено деталізований опис різних форм експлуатації та способів впливу на потерпілого, що впливає на більш чітку кваліфікацію цього злочину. Для ефективної протидії торгівлі людьми в Україні необхідне оновлення відповідних норм КК України з урахуванням міжнародного досвіду, зокрема, шляхом уточнення (тлумачення) понять та закріплення механізмів їх доказування у кримінальному провадженні.

Список використаних джерел:

1. Про протидію торгівлі людьми : Закон України від 1 січня 2020 року № 3739-VI.Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2012, № 19–20, ст.173. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення 04.05.2025)
2. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми / Рада Європи. Ратифіковано від 21.09.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення 04.05.2025)
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 5 квітня 2001 № 2341-III / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua (дата звернення 04.05.2025).
4. Strafgesetzbuch der Bundesrepublik Deutschland vom 15 Mai 1871. URL: https://www.gesetze (дата звернення 04.05.2025)
5. Офіс Генерального прокурора України. Статистична інформація про кримінальні правопорушення, пов'язані з торгівлею людьми, за 2022–2024 роки. URL: https://gp.gov.ua (дата звернення: 04.05.2025).

Науковий керівник: Шепітько Михайло Валерійович, доктор юридичних наук, професор.

Катерина КУЛИК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент,
асистент
кафедри кримінально-правової політики

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОБІНГУ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ

На сьогоднішній день в Україні набуває дедалі більшого поширення проблема психологічного та економічного насильства на робочому місці, а саме, мобінгу. Особливо актуальною ця тема є в період дії воєнного стану, коли високий рівень стресу, кадрові втрати, економічна й політична нестабільність, емоційне вигорання на тлі активних бойових дій створюють сприятливі умови для його розповсюдження.

На жаль, мобінг як явище був присутнім у нашому суспільстві не один десяток років. Багато хто може згадати періодичні чи систематичні висміювання працівників, наклепи, погрози та залякування, зневажливі чи образливі слова, – все це є проявами саме мобінгу, який до недавнього часу не був юридично закріпленим в Україні. На жаль, мобінг є малодослідженим саме з кримінологічної точки зору, хоча наявні праці фахівців різних сфер, зокрема, психології, соціології та права. Негативні наслідки цього явища можуть мати різні прояви від втрати працездатності, депресії чи, навіть, суїцидальної поведінки. У зв'язку з чим, нарешті, були прийняті відповідні нормативно-правові акти, які визначають його зміст та відповідальність.

Так, 16 листопада 2022 року було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» № 2759-IX (далі – Закон), яким було доповнено Кодекс законів про працю України нормою про заборону мобінгу (цькуванню) (ст. 2–2). Відповідно до Закону мобінгом (цькуванням) є систематичні (повторювані) тривалі умисні дії або бездіяльність роботодавця, окремих працівників або групи працівників трудового колективу, які спрямовані на приниження честі та гідності працівника, його

ділової репутації, у тому числі з метою набуття, зміни або припинення ним трудових прав та обов'язків, що проявляються у формі психологічного та/або економічного тиску, зокрема із застосуванням засобів електронних комунікацій, створення стосовно працівника напруженої, ворожої, образливої атмосфери, у тому числі такої, що змушує його недооцінювати свою професійну придатність [1]. Також положення Закону визначають більш детально форми цькування, право жертв звернутися із скаргою до центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законодавства про працю, та/або до суду, а також зобов'язання роботодавця вживати заходів для забезпечення безпеки і захисту фізичного та психічного здоров'я працівників, здійснювати профілактику ризиків та напруги на робочому місці, проводити інформаційні, навчальні та організаційні заходи щодо запобігання та протидії мобінгу.

Для забезпечення виконання вищенаведених положень законодавець встановив ще й адміністративну відповідальність за мобінг (цькування) працівника. Закон України «Про внесення змін до Кодексу про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню)» № 2806-IX був прийнятий 1 грудня 2022 року та набув чинності 23 грудня 2022 року. Цей нормативно-правовий акт доповнює Кодекс України про адміністративні правопорушення статтею 173–5 (Мобінг (цікування) працівника). Тепер вчинення мобінгу (цькування) щодо працівника тягне за собою накладання штрафу на громадян від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від двадцяти до тридцяти годин і накладення штрафу на фізичних осіб – підприємців, які використовують найману працю, посадових осіб – від ста до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадські роботи на строк від тридцяти до сорока годин [2].

Незважаючи на те, що цькування працівників є не новим явищем для українського суспільства, фіксації цих випадків відповідно до визначеного законодавства дуже мало. Досліджуване негативне явище має високий ступінь латентності (прихованості). Мало хто з працівників, які зазнали психологічного чи економічного тиску повідомляють про це керівництво, а ще менше центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері нагляду та контролю за додержанням законо-

давства про працю, й суд, навіть анонімно. Це підтверджує й невелика кількість заяв до Державної служби з питань праці та суду. Зокрема, лише за 2023 рік освітній омбудсмен має 65 звернень щодо виявів мобінгу стосовно педагогічних працівників [3], а Державна служба з питань праці та її територіальні органи отримали 553 звернення щодо ознак мобінгу (цькування) [4].

Також, на сьогодні спостерігається невтішна судова практика щодо розгляду позовних заяв з питань встановлення фактів мобінгу (цькування). По-перше, в Єдиному державному реєстрі судових рішень наявна лише пара десятків відповідних рішень та постанов судів, а по-друге, переважна більшість із цих рішень є негативними, тобто суд відмовлявся у відкритті провадження за адміністративним позовом через недоведення позивачами фактів мобінгу (цькування). Таким чином, важливою є правова допомога жертвам мобінгу у доведенні цих ситуацій у судовому засіданні.

Таким чином, в останні роки активізувалася робота з юридичного закріплення такого явища як мобінг (цькування) у національному законодавстві. Великим успіхом стала можливість притягнення до адміністративної відповідальності осіб, винних в таких діяннях. Надалі є необхідним поширення серед населення інформації щодо заборони мобінгу на роботі та формування гармонійних відносин серед працівників.

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню): Закон України від 16 листопада 2022 року №2759-IX. Голос України від 10.12. 2022 р. №251;
2. Про внесення змін до Кодексу про адміністративні правопорушення щодо запобігання та протидії мобінгу (цькуванню): Закон України від 1 грудня 2022 року №2806-IX. Голос України від 22.12.2022 р. №259;
3. Хочуть поновити правове переслідування за мобінг. Голос України. 2024. URL: https://www.golos.com.ua/article/377337 (дата звернення: 11.05.2025);
4. Українцям дозволять офіційно «скаржитись» на роботодавців під час війни: про що йдеться. РБК-Україна. 2024.URL: https://www.rbc.ua/rus/news/ukrayintsyam-dozvolyat-ofitsiyno-skarzhitis-1718983182.html (дата звернення: 11.05.2025).

Крістіна КОТЛЯРЕНКО,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка,
студентка 4 курсу, 8 групи
навчально-наукового інституту права

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ

Актуальність теми дослідження обумовлена необхідністю збирання доказів скоєння воєнних злочинів, вилучення та фіксації (закріплення) доказової інформації.

Процес доказування є відтворення події правопорушення, що складається з певного переліку процесуальних дій, які здійснюються задля відшукування та встановлення інформації, що становлять юридично значущі факти.

Документування воєнних злочинів є одним із ключових етапів встановлення відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права та прав людини. Однак цей процес супроводжується низкою викликів, зокрема правовими, технічними та етичними аспектами.

Достовірні докази – це основа будь-якого розслідування. Доказами у кримінальному провадженні можуть слугувати сліди кримінального правопорушення, які утворюють механізм вчиненого. Згадані сліди можуть мати ідеальну та матеріальну форму відображення. Зокрема, ідеальні (нематеріальні) сліди злочину (уявні образи) – сліди-відображення у свідомості людей і збережена в їхній пам'яті криміналістично-значущої інформації. Такі відбитки події у свідомості свідка чи потерпілого в інформаційному плані є більш ємнісними і відображають як весь об'єкт у цілому, так і його частини.

Розробка прийомів та засобів встановлення та подальшого дослідження ідеальних слідів, зазвичай, характеризується найбільшою кількістю викликів для слідчого/прокурора у кримінальному провадженні.

Сліди пам'яті – тимчасові зв'язки в корі головного мозку, що служать фізіологічною основою запам'ятовування й відтворення. Виникнення цих зв'язків обумовлюється реальними зв'язками предметів і явищ, зокрема їхніми зв'язками в просторі й у часі, відносинами подібності й відмінності між ними тощо. [1]

Під час допиту свідка у кримінальному провадженні щодо воєнного злочину на якісні характеристики показань можуть впливати різноманітні обставини. Розуміння цих факторів є ключовим для слідчого, оскільки це дозволяє забезпечити достовірність та повноту отриманих свідчень.

Справедливо вважається, що у формуванні, а більшою мірою й у збереженні цих слідів беруть участь всі психічні процеси, стани й властивості особистості, а не лише пам'ять. Оскільки слід перебуває й у свідомості людини, то дістати інформацію про цей слід можна тільки за участю мислення його носія. [1] Зокрема, той факт, що проведення допиту відбуватиметься у кримінальному провадженні щодо воєнного злочину, а допитуваним стане свідок або потерпілий, очевидним є те, що після пережитого останні перебувають у стані значного стресу, а часто є фізично постраждалими від вчиненого злочину військовослужбовцем країни-агресора.

Наприклад, пережиті стресові ситуації або травматичні події можуть призводити до спотворення спогадів або забування деталей. Часто, під впливом стресу людина спроможна відсіяти найбільш травмуючі події свого життя, змінити отриману раніше інформацію, реконструювати пережите у пам'яті. Також, спогади мають тенденцію до згасання, загальмування й до повної втрати. Така поведінка мозку є природною та виступає як захисний інструмент щоб ще більше не травмувати свого власника з плином часу.

Також, не варто забувати про фізичний стан допитуваних в межах кримінальних проваджень щодо воєнного злочину. Різні фізичні травми можуть значно впливати на здатність потерпілого надавати повні та достовірні показання під час допиту в рамках кримінального провадження. Тривалі або гострі болі можуть відволікати потерпілого, утруднюючи концентрацію на деталях подій, травми, що обмежують рухи, можуть ускладнити демонстрацію певних дій або поз, що є важливими для відтворення обставин злочину. Також, пережитий досвід катування (або іншого жорстокого ставлення) може призводити до ПТСР, що включає флешбеки, кошмари та інші симптоми, які ускладнюють відтворення інформації.

Усе згадане потребує особливої підготовки слідчих та прокурорів до проведення допитів, що на практиці не завжди стає можливим. Доповнюючи вищесказане, варто розвинути проблематику й зберігання вже зібраних доказів вчинення воєнних злочинів військовими країни-агресо-

ра. Перелік основних проблем з якими зіштовхуються слідчі доволі довгий. У цьому дослідженні буде розглянуто лише окремі аспекти, зокрема ті, що стосуються попереднього збереження доказів та необхідності їх подальшої цифровізації.

Першим та надважливим аспектом є високий ризик фізичного знищення доказів (через обстріли, окупацію територій, пожежі спричинені обстрілами або у якості диверсій, тощо). Часто ключові матеріальні докази – тіла жертв, залишки боєприпасів, фрагменти будівель, документи або інші предмети = можуть бути знищені або пошкоджені внаслідок згаданих обставин. До прикладу, у місті Маріуполь після авіаудару по драмтеатру, де ховалися сотні цивільних, місце злочину не лише частково зруйновано повторними обстрілами, а й залишається недоступним й донині. Це унеможливило оперативне збирання доказів.

Іншим прикладом є наслідки окупації міста Бучі у Київській області на початку війни у 2022 році. Жителі міста стали жертвами небаченого насилля зі сторони ворогів. Саме на цій території за декілька місяців тимчасової окупації здійснено численну кількість катувань цивільного населення. Однак, виконавці даних злочинів усвідомлюючи серйозність дій та наслідків потурбувалися про часткове знищення доказів вчиненого заздалегідь. Російські війська, відступаючи, частково замінували території, де були масові поховання, що ускладнило роботу криміналістів. Частину тіл було поховано у братських могилах без належної документації, що ускладнило ідентифікацію та фіксацію причини смерті.

Ще одним прикладом є наслідки підриву Каховської ГЕС, що спричинило затоплення близько 80-ти населених пунктів. В селах на півдні Херсонщини, після затоплення Каховської ГЕС багато можливих доказів (рештки тіл, особисті речі, сліди техніки) були змиті водою, а доступ до деяких локацій залишався неможливим тижнями.

Наведені приклади наштовхують на думку, що небезпека для слідчих та експертів стають також причиною неможливості збирання доказів вчинення кримінальних правопорушень належним чином. Часто банальна відсутність технічного обладнання (камери, спеціальні контейнери для зберігання біоматералів, дрони, тощо) суттєво ускладнює можливість належної фіксації воєнних злочинів та часто стає на заваді встановленню істини й притягненню винних до відповідальності.

Наступним кроком є цифровізація для зменшення ризику втрати доказів. Досліджуючи питання важливості цифровізації кримінального

процесу, деякі теоретики доходять висновку, що перспективні технології, такі як штучний інтелект, аналіз великих даних (Big Data) і блокчейн, відкривають нові можливості для розслідування кримінальних правопорушень. [2]

На мою думку, цифровізація слугує й певною гарантією у збереженні задокументованих доказів. Зокрема, сучасні технології носіїв інформації закріплюють внесені у систему відомості, у такий спосіб що подальше їх спотворення чи знищення стає практично неможливим.

Така технологія як блокчейн – є централізованою технологією зберігання інформації, в якій усі записи (транзакції, події, дані) фіксуються у вигляді послідовних блоків, що об'єднані між собою за принципом криптографічного ланцюга. Кожен новий блок містить інформацію про попередній, а також нові дані, що забезпечує їхню хронологічну цілісність та незмінність. Створення цифровізованої платформи базованої на блокчейн-технології дозволить слідчим, прокурорам, правозахисникам та воєнним журналістам завантажувати усі можливі докази вчинення воєнних злочинів, формуючи неспростовну базу даних. Зберігання інформації у такому вигляді знизить ризики фальсифікації або маніпуляції цифровими доказами.

У 2022–2023 роках в Україні та в країнах Балтії уже проводилися пілотні проєкти, де блокчейн застосовували для фіксації свідчень переселенців та біженців, які стали жертвами злочинів під час війни. Однак, цього замало. Дані технології потребують визнання та закріплення на законодавчому рівні, щоб у подальшому не зіштовхнутися з низкою викликів, пов'язаних із недостатньою законодавчою регламентацією, захистом персональних даних, забезпеченням кібербезпеки та обмеженим рівнем цифрової компетентності працівників правоохоронних органів, що ще більше ускладнить адаптацію кримінального процесу до інноваційних реалій.

Висновки. Документування доказів вчинення воєнних злочинів в Україні є складним, багатогранним процесом, що відбувається в умовах активних бойових дій, правової невизначеності та обмежених ресурсів. Основними викликами залишаються фізичне знищення доказів, відсутність доступу до місць злочину та недосконалість механізмів цифрової фіксації. Успішне подолання згаданих проблем є передумовою встановлення істини, відновлення справедливості та притягнення винних до відповідальності.

Список використаних джерел :

1. Д. В. Затенацький. Ідеальні сліди в криміналістиці (техніко-криміналістичні та тактичні прийоми їх актуалізації). *Головна – Бібліотека НЮУ ім. Ярослава М*удрого.
2. В. В. Шаблистий Цифрова ера кримінального процесу: можливості ітсистем у досудовому розслідуванні. Юридичний науковий електронний журнал № 1/2025. URL: http://lsej.org.ua/1_2025/148.pdf

Науковий керівник: Середа Юрій Миколайович, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики Київського національного університету ім. Т. Шевченка.

Лілія ТОРОПЧЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 8 групи
факультету адвокатури

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ

У наш час науковий, інформаційний, технічний прогрес відбувається дуже швидко. З кожним роком винаходять нові програми, покращують вже наявні, з'являються нові тенденції та напрями. Не є виключенням галузь штучного інтелекту (далі – ШІ). Така технологія є актуальною серед великої кількості користувачів. ШІ активно використовується людьми для задоволення своїх побутових потреб, а також сфера бізнесу все більше залучають штучний інтелект в певні аспекти своєї діяльності. З огляду на це, доцільно розглянути перспективи впровадження технологій ШІ в діяльність органів державної влади.

У 2020 році Кабінет Міністрів України схвалив Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні від 2 грудня 2020 р. № 1556-р. Даний документ містить визначення основних термінів, окреслює проблеми, які потребують розв'язання, також визначає мету і принципи впровадження штучного інтелекту в простір державної політики України, що охоплює

сфери освіти, науки, економіки, кібербезпеки, інформаційної безпеки, оборони, публічного управління, правового регулювання, правосуддя. Також Концепція визначає очікувані результати та обсяг фінансових, трудових та інших ресурсів, що будуть реалізувати заходи розвитку ШІ в Україні [1].

Пройшло вже 5 років з моменту схвалення Концепції, наша держава зазнала багатьох змін зумовлених негативним впливом пандемії та війни. Проте і глобальні зміни в світі з кожним роком все більше набирають швидкість. Наразі штучний інтелект досить популярний серед звичайних користувачів, які використовують його у своїх побутових цілях. З огляду на це, було б доречним застосувати таку програму і для покращення роботи державних органів.

Відповідно до Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні штучний інтелект є сукупністю інформаційних технологій, застосовуючи які можна виконувати складні завдання, використовуючи системи наукових алгоритмів обробки наявної інформації і спеціальні методи дослідження даних, створюючи бази знань, моделі рішень та способи розв'язання поставлених завдань [1]. Тобто фактично це код-програма, яка має в собі певну кількість інформації і належно її розподіляє згідно з поставленими цілями [3]. Але чи буде це ефективним для діяльності органів державної влади?

Якщо розглядати переваги та недоліки застосування такої програми в діяльності органів влади, можна виділити наступні плюси: автоматизація діяльності працівників таких установ, точність розподілу інформації, швидкість вирішення справ, неупередженість, зменшення навантаження на державні органи тощо. До мінусів можна віднести: неточність застосування норм, відсутність «погляду людини» на певну ситуацію, формальний підхід до вирішення справ, неможливість розв'язання більш складних кейсів.

Найвагомішою перевагою впровадження системи штучного інтелекту в публічну діяльність є забезпечення неупередженості і незалежності органів державної влади у вирішенні справ. Так як в Україні високий рівень корупції, який пронизує всі рівні державної влади, було б доцільно впровадити даний механізм.

В Концепції перелічена низка завдань, виконання яких може бути покладено на штучний інтелект, наприклад щодо надання адміністративних послуг – рішення приймаються автоматично, що мінімізує участь державних службовців, що безумовно є гарантією забезпечення надання

послуг кожному. Ще одним завданням зазначено виявлення недоброчесної практики в діяльності державних службовців та посадових осіб, шляхом перевірки інформації та документації щодо прийняття управлінських рішень, державних закупівель тощо. Таким чином ШІ може виконувати контролюючу функцію і виявляти певні невідповідності. Також цікавим є завдання, щодо аналізу та оцінки міжнародних інформаційних, політичних, економічних та оборонних трендів для використання таких результатів у здійсненні внутрішньої та зовнішньої політичної діяльності України [4].

У зв'язку з цим постає питання захисту персональних даних, якими потенційно в майбутньому може володіти штучний інтелект. Фактично це буде велика база даних, в якій буде збережено значну кількість персональної інформації щодо окремих осіб. Тож може виникнути проблема фільтрування таких даних та належного застосування і співвідношення інформації для вирішення відповідних справ.

Окрема увага приділяється перспективі застосування штучного інтелекту в здійсненні правосуддя. Зокрема в Концепції зазначена можливість впровадження ШІ у вже існуючі технології у сфері правосуддя, наприклад, Єдина судова інформаційно-телекомунікаційна система, Електронний суд, Єдиний реєстр досудових розслідувань, що є досить логічним, адже системи розвиваються і удосконалюються [1].

Інше питання постає у використанні ШІ для вирішення реальних справ (за згодою сторін). Наразі така можливість є досить теоретичною, адже кожен кейс, навіть незначної складності має свою специфіку. Кожна сторона висуває свої вимоги до опонента і не завжди вони знаходять компроміс за участі реальних людей, як то суддя, представник органу державної влади, медіатор. Якщо розглядати застосування ШІ наприклад, у складних кримінальних справах, де наявна велика кількість суб'єктів, доказів, багатоетапне досудове розслідування, то враховуючи специфіку таких проваджень та кількості інформації, що витікає з них, штучний інтелект не виконає належним чином поставлене завдання. Але, можливо, стане дієвим інструментом для впорядкування і перевірки такої інформації, а також для контролю додержання процедур закріплених в законодавстві [2].

Отже, на даному етапі, штучний інтелект не дозволяє нам використовувати його як гідну заміну діяльності людини у більшості юридичних питань. Його користь полягає лише як спеціальна програма – інструмент для збору, аналізу, впорядкування інформації і надання звіту та рекомен-

дацій щодо її ефективного застосування. Проте штучний інтелект досить стрімко розвивається і можливо незабаром будуть відкриті нові аспекти його роботи. Неможна не погодитись, що навіть зараз такі програми стають в нагоді для оптимізації діяльності державних органів та забезпечення їх неупередженості хоча б в певній кількості категорій справ, що вже є кроком до викорінення корупції в Україні.

Список використаних джерел:

1. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні: розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2020 р. №1556-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556–2020-%D1%80#n127
2. Крат В. І., Голубовський І. В. Штучний інтелект і судочинство. Юридична Газета. 2024. №3(781). URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/shtuchniy-intelekt-i-sudochinstvo.html
3. Тимошенко Є. А. Правова природа штучного інтелекту: перспективи і проблеми. Юридичний науковий електронний журнал. 2023. №4/2023. С. 424–425. URL: http://www.lsej.org.ua/4_2023/104.pdf
4. Радутний О. Е. Юридична освіта та сфера надання правових послуг в контексті штучного інтелекту. ІНФОРМАЦІЯ І ПРАВО, 2019. 2(29)/2019, С. 40–54. URL: https://doi.org/10.37750/2616–6798.2019.2(29).273417

Науковий керівник: Кулик Катерина Дмитрівна, кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри кримінально-правової політики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Марія ЖУК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 4 групи
факультету адвокатури

ЦИФРОВІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Цифрові докази – це фактичні дані, що подані у форматі двійкового коду та містять інформацію, яка має значення для неупередженого роз-

гляду справи [1, с. 131]. Такі відомості можуть використовуватися як докази у кримінальному процесі лише в разі відповідності критеріям доказовості: допустимість, належність, достовірність і достатність. Допустимість пов'язана з дотриманням вимог законодавства щодо джерела походження та способу здобуття доказу. Належність означає здатність доказу підтверджувати чи спростовувати факти, важливі для справи. Достатність свідчить про повноту і змістовність доказу у контексті встановлення обставин, що мають значення для розслідування. Доказ визнається достовірним, якщо він відображає реальний стан речей [2, с. 35].

Цифрові докази відіграють ключову роль у кримінальному провадженні, часто слугуючи єдиною підставою для доведення вини особи. Їх значення зростає у зв'язку з цифровізацією суспільства, що вимагає адаптації кримінально-процесуальної системи до нових реалій та забезпечення справедливого судочинства із застосуванням сучасних технологій.

Основними засобами отримання цифрових доказів залишаються слідчі дії – як гласні, так і негласні. Проте стрімкий розвиток інформаційних технологій випереджає оновлення правового регулювання, що створює прогалини у процедурі збирання цифрової інформації.

Зокрема, процедура вилучення цифрової інформації під час обшуку чи огляду не має чіткого законодавчого врегулювання. Вона передбачає копіювання даних, ознайомлення з ними учасників слідчих дій, фіксацію у протоколі та опечатування носіїв. Відсутність чітких правил створює ризики зловживань, пов'язаних із доступом до особистої інформації осіб [3, с. 451].

Цілком обґрунтованою видається думка Козицької О., стосовно того, що в умовах стрімкого цифрового розвитку саме електронні докази дедалі частіше формують основу доказової бази у кримінальному провадженні. Сфера кримінально-процесуальних відносин зазнає впливу цифровізації: кіберпростір все частіше використовується як засіб або місце вчинення правопорушень, а інформація, що має значення для розкриття та розслідування злочинів, усе частіше існує виключно в електронному форматі [4, с. 418].

Заслуговує на увагу й думка про те, що електронні докази поступово стають ключовим джерелом інформації для правоохоронних органів. Це зумовлено зростанням кількості злочинів, пов'язаних із використанням Інтернету, а також тим, що сучасні мобільні пристрої містять важ-

ливу інформацію: геолокаційні дані, фото-, відеоматеріали, електронне листування – усе це може мати доказове значення для кримінального провадження [5, с. 229].

Сучасна цифрова криміналістика зосереджена на виявленні й аналізі цифрових слідів, у тому числі метаданих, а також на збиранні доказів у цифровому середовищі. Найскладнішими завданнями вважаються пошук і обробка відкритих джерел – відео, аудіозаписів, фотографій, супутникових знімків, публікацій у соціальних мережах. Електронні пристрої зберігають як загальну, так і приватну інформацію, що може мати доказове значення.

Попри зростання ролі цифрових доказів у судових процесах України, на практиці виникають труднощі з їх визнанням допустимими та достовірними. Часто адвокати оскаржують допустимість цифрових доказів через зміну носіїв – наприклад, коли інформація з телефону копіюється на комп'ютер, а потім на диск. Вони вважають, що зміна носія може вплинути на оригінальність через зміну формату. Проте з технічної точки зору цифрові копії мають залишатися ідентичними оригіналу за всіма параметрами, зокрема й за форматом [6, с. 132].

У цьому контексті, варто звернути увагу на позицію Верховного Суду у справі № 426/12149/17, що стосувалася обігу наркотичних засобів, акцентував увагу на важливості дотримання вимог щодо форми носіїв доказової інформації. Зокрема, було наголошено, що відсутність у матеріалах кримінального провадження саме оригіналів технічних носіїв, на які фіксувалась процесуальна дія, відповідно до сформованої судової практики, є підставою для визнання таких доказів – зокрема відеофонограм – недопустимими. Верховний Суд підкреслив, що обов'язковість збереження оригіналів відеозаписів, здійснених у ході негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема контролю за вчиненням злочину, має забезпечити можливість їх експертної перевірки на предмет достовірності зафіксованої інформації [7].

На противагу подібним рішенням, у судовій практиці останніх років простежується суттєвий зсув у підході до цифрових доказів: рішення все частіше містять докладний аналіз технічних характеристик таких матеріалів, що підвищує шанси на визнання допустимими копій інформації у цифровій формі. Зокрема, у справі № 677/2040/16-к Верховний Суд, посилаючись на положення Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг», визнав, що ідентичні за змістом електро-

нні примірники можуть вважатися оригіналами, незалежно від носія [8]. Аналогічні висновки містяться у постанові від 26.01.2021 р. (справа №236/4268/18) де скарга захисників щодо недопустимості копій цифрової інформації як доказів була залишені без задоволення [9].

Загалом сучасній правозастосовній практиці спостерігається поступова еволюція підходів до оцінки допустимості доказів, зокрема у частині використання копій матеріалів, отриманих у ході слідчих (розшукових) дій. Якщо ще донедавна судова практика демонструвала схильність до виключення таких доказів із процесу з огляду на їх невідповідність оригінальній формі, то наразі намітилася усталена позитивна тенденція до їх визнання допустимими.

Станом на сьогодні, правова система України потребує оперативного вдосконалення у сфері цифрового доказування: необхідне запровадження процесуальних гарантій, стандартизація технічних процедур, а також підвищення цифрової грамотності суддів, слідчих і адвокатів. Лише за таких умов цифрові докази зможуть ефективно виконувати свою функцію у забезпеченні об'єктивного та справедливого правосуддя.

У сучасних умовах цифровізації суспільства електронні докази набувають дедалі більшого значення у кримінальному провадженні, нерідко виступаючи ключовим або єдиним джерелом інформації щодо обставин злочину. Разом із тим, незважаючи на їхню важливість, цифрові докази залишаються об'єктом дискусій у правозастосовній практиці через відсутність чітких законодавчих норм, що регулюють порядок їх вилучення, обробки та використання в суді.

Список використаних джерел:

1. Авдєєва Г., Живуцька-Козловська Е. Проблеми використання цифрових доказів у кримінальному судочинстві України та США. Теорія та практика судової експертизи і криміналістики: зб. наук. пр. Харків : ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», 2023. Вип. 1 (30). С. 126–143.
2. Авдєєва Г. К. Проблеми визначення достовірності цифрових доказів у кримінальному провадженні. Вісник ЛННІ ім. Е. О. Дідоренка. 2024. Вип. 1 (105). С. 33–48.
3. Метелев О. П. Проблемні аспекти способів збирання цифрових доказів у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. №2/2024. С. 449–453.
4. Козицька О. Щодо поняття електронних доказів у кримінальному провадженні. Юридичний науковий електронний журнал. №8/2020. С. 418–421.

5. Смаль І. А. Проблемні аспекти застосування електронних доказів у кримінальному судочинстві. Науковий журнал «Право і суспільств» №4/2021. 226–232.
6. Авдєєва, Г., та Живуцька-Козловська, Е. Проблеми використання цифрових доказів у кримінальному судочинстві України та США. Теорія та практика судової науки та криміналістики, 30 (1). 2023. С. 126–143.
7. Постанова ККС ВС від 17.03.2020 р. Справа №426/12149/17. Провадження №51-112км20 / ЄДРСР. URL: http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/88401663 (дата звернення: 08.05.25).
8. Постанова ККС ВС від 22.10.2020 р. Справа №677/2040/16-к. Провадження №51-5738км19 / ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92458395 (дата звернення: 08.05.25).
9. Постанова ККС ВС від 26.01.2021 р. Справа №236/4268/18. Провадження №51-3124км20 / ЄДРСР. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/94905297 (дата звернення: 08.05.25).

Науковий керівник: Зуєв В. В. Кандидат юридичних наук, асистент кафедри кримінального процесу НЮУ ім. Ярослава Мудрого.

Марія СЕНЧИШИНА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 23-а групи
факультет прокуратури

ПРАВОВА ПРИРОДА СПЕЦІЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ

Спеціальна конфіскація відноситься до одного з найбільш дискусійних інститутів, котрий вимагає ретельного наукового розроблення та чіткого законодавчого регулювання. Питання правової природи спеціальної конфіскації є актуальним насамперед через прийняття Верховною Радою Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» №222-VII, що набув чинності від 15 грудня 2013 року, як наслідок, було запроваджено новий для вітчизняного законодавства інститут спеціальної конфіскації. Дослідження має на меті визначити правову природу

цього інституту, його місце в системі заходів примусу та визначення перспектив розвитку інституту спеціальної конфіскації.

Місце спеціальної конфіскації у вітчизняному законодавстві та її правова природа є об'єктом численних дискусій серед науковців, де центральне місце займає питання розуміння спеціальної конфіскації як іншого заходу кримінально-правового характеру, а не як виду покарання.

Кримінальний кодекс України в статті 96^{-1} надає визначення поняттю «спеціальна конфіскація» як примусовому безоплатному вилученню за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених цим Кодексом. Спеціальна конфіскація не є видом покарання у традиційному розумінні, а виступає як самостійний захід кримінально-правового характеру, вона застосовується як санкція за вчинення протиправного діяння, спрямована на позбавлення осіб, які підозрюються у вчиненні кримінального правопорушення, доступу до певного майна, котре було незаконно отримано або використано для вчинення кримінального правопорушення. Метою спеціальної конфіскації є не покарання особи у вчиненні злочину, а повернення майна у законний обіг та запобігання його використанню для нових злочинів або інших правопорушень.

Згідно з положенням статті 96^{-1} спеціальна конфіскація застосовується за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. До об'єктів, що підлягають спеціальній конфіскації, належать: гроші, цінності, транспортні засоби, зброя, інші засоби або інструменти, використані для вчинення злочину, а також будь-які доходи, отримані від злочинної діяльності.

Застосування спеціальної конфіскації здійснюється лише на підставах, передбачених статтею 96^{-2} Кримінального кодексу України, у випадках, коли гроші, цінності та інше майно(далі – предмет спеціальної конфіскації) має безпосередній зв'язок із вчиненим кримінальним правопорушення. Зокрема, це стосується предмета спеціальної конфіскації, здобутого внаслідок злочину, який використовувався як засіб для його вчинення, або доходів, отриманих від такого предмета спеціальної конфіскації, та предмета спеціальної конфіскації, який використовувався для схилення іншої особи до вчинення кримінального правопорушення,

у вигляді фінансування або винагороди за його вчинення. Вилученню підлягає також предмет спеціальної конфіскації, який використовувався в якості предмета злочину, за винятком випадків, коли таке майно підлягає поверненню законному власнику, а в разі неможливості встановлення такого власника, це майно переходить у власність держави, і той предмет спеціальної конфіскації, який було підшукано, виготовлено, або пристосовано для вчинення злочину, якщо власник не знав і не міг знати про його протиправне застосування, у такому разі майно повертається законному власнику.

При застосуванні спеціальної конфіскації враховується не лише наявність для цього формальних підстав, передбачених у Кримінальному кодексі України, але й відсутність порушення «справедливої рівноваги між вимогами загального інтересу і захисту фундаментальних прав осіб», при покладенні на особу «надмірного індивідуального тягаря». При прийнятті рішення про застосування спеціальної конфіскації, слід перевіряти, чи не порушує цей захід кримінально-правового характеру вказані критерії, ураховуючи при цьому обставини кримінального провадження.

У випадку спеціальної конфіскації предмет, котрий підлягає такій конфіскації, може бути вилучений на підставах його причетності до кримінального правопорушення. Аналізуючи перелік об'єктів, що підлягають спеціальній конфіскації, можна дійти висновку, що цей захід передбачає можливість вилучення майна різної правової природи: як отриманого злочинним шляхом, так і такого, що належить особі на законних підставах. Конфіскація майна у законного власника здійснюється на підставах неналежного виконання ним своїх обов'язків, що передбачено чинним законодавством.

Таким чином, спеціальна конфіскація є одним із ключових механізмів кримінально-правового впливу, який ефективно доповнює комплекс заходів із протидії серйозним злочинам дотримуючись принципів законності та справедливості. Інститут спеціальної конфіскації орієнтований на підвищення ефективності боротьби зі злочинністю та забезпечення справедливості. Практична цінність роботи полягає в можливості застосування результатів дослідження для вдосконалення законодавчого механізму спеціальної конфіскації та забезпечення належного захисту прав осіб, до яких може бути застосований такий захід примусового характеру.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14/conv#n541
2. Рішення ВСУ від 04.11.2020 справа № 236/3696/18 провадження № 51-2438км20. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/92692226

Науковий керівник: Байда Антон Олександрович, доцент, кандидат юридичних наук.

***Назар РИЧКА*,**
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 2 курсу, 2 групи
факультету міжнародного
та європейського права

ВИКЛИКИ ТА НАСЛІДКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАКОНІВ ПРО КОЛАБОРАЦІЮ В УКРАЇНІ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ

Впровадження законодавства про колабораціонізм в Україні становить безпрецедентну юридичну відповідь на масштабні виклики, спричинені російською агресією. Законодавча новела, що з'явилася в Кримінальному кодексі України у вигляді статті 111–1, вперше на пострадянському просторі комплексно врегулювала питання відповідальності за співпрацю з окупаційними адміністраціями та державою-агресором [3]. Ця норма стала наріжним каменем у формуванні нової правової парадигми, що відображає специфіку гібридної війни та окупації частини суверенних територій України.

Становлення інституту відповідальності за колабораціонізм відбувається в умовах складного історичного та міжнародно-правового контексту. Сучасна концепція колабораціонізму в українському праві має своє коріння в нормах міжнародного гуманітарного права, зокрема Женевських конвенціях 1949 року та Додаткових протоколах до них, а також у практиці міжнародних трибуналів [2]. Проте, специфіка українського законодавчого підходу полягає у створенні автономної системи криміна-

лізації різних форм колабораційної діяльності, яка відрізняється від історичних прецедентів часів Другої світової війни та сучасної практики інших держав, що зіткнулися з подібними викликами.

Класифікація основних викликів у правозастосуванні законів про колаборацію

1. Юридично-кваліфікаційні виклики: труднощі з правильним розмежуванням різних складів злочинів, пов'язаних із співпрацею з державою-агресором; недостатня визначеність критеріїв вимушеної співпраці; проблеми доказування суб'єктивної сторони злочину, зокрема умислу на завдання шкоди Україні.

2. Процесуальні виклики: забезпечення права на справедливий суд в умовах суспільного запиту на швидке покарання; нерівномірність судової практики у різних регіонах; складності з отриманням доказів з окупованих територій; проблеми застосування запобіжних заходів.

3. Соціально-реінтеграційні виклики: ризик стигматизації цілих громад з окупованих територій; напруга між тими, хто залишився під окупацією, і тими, хто виїхав; складнощі з розробкою збалансованої політики перехідного правосуддя; психологічні травми та поляризація суспільства.

4. Політико-стратегічні виклики: пошук балансу між невідворотністю покарання та необхідністю реінтеграції; формування комплексної політики деокупації; міжнародно-правові аспекти визнання злочинів окупаційних режимів; забезпечення належної інформаційної підтримки громадян на окупованих територіях [1, с. 23–24].

Принципове значення для правозастосовної практики має диференційований підхід українського законодавця до різних форм колабораційної діяльності. Така градація відображає розуміння неоднорідності мотивів та ступеня суспільної небезпеки дій колаборантів: від громадян, які вимушено взаємодіяли з окупаційною владою для забезпечення життєдіяльності громад, до осіб, які активно сприяли окупаційним силам у здійсненні агресії проти України. Це дозволяє забезпечити пропорційність покарання та індивідуалізацію кримінальної відповідальності, що відповідає принципам справедливості та верховенства права.

Правозастосовна практика виявила низку концептуальних проблем у застосуванні законодавства про колабораціонізм. Зокрема, виникають труднощі із розмежуванням різних складів злочинів, пов'язаних із діяльністю на користь держави-агресора (колабораціонізм, державна зрада, пособництво агресору). Подекуди спостерігається надмірно фор-

малізований підхід правоохоронних органів до кваліфікації дій без належного аналізу умов прийняття рішень громадянами на окупованих територіях та їхніх справжніх мотивів. Важливим викликом залишається оцінка дій осіб, які продовжували виконувати критично важливі функції, пов'язані із забезпеченням життєдіяльності населення на окупованих територіях [4, с. 383].

Питання судової практики при розгляді справ про колабораційну діяльність викликає занепокоєння через нерівномірність застосування покарань у різних регіонах України. Необхідно виробити узгоджені підходи до врахування пом'якшуючих обставин та належного доказування суб'єктивної сторони злочину, особливо коли співпраця з окупантами не мала явного умислу на шкоду Україні.

Особливу увагу необхідно приділити гарантіям дотримання прав людини в процесі притягнення до відповідальності за колабораціонізм. Презумпція невинуватості, право на справедливий суд, право на захист – ці фундаментальні принципи правосуддя повинні неухильно дотримуватися навіть у складних умовах воєнного стану. Важливо не допустити трансформації правосуддя в інструмент помсти чи політичної розправи, що особливо актуально в умовах емоційної напруженості українського суспільства та зрозумілого прагнення до швидкого покарання тих, хто сприяв ворогові [5, с. 113].

Соціальні наслідки впровадження законодавства про колабораціонізм мають глибинний характер і впливають на процеси реінтеграції деокупованих територій. Виникає складна етична дилема: з одного боку, необхідно забезпечити справедливе покарання тих, хто дійсно зрадив Україну; з іншого – запобігти стигматизації та маргіналізації цілих громад, які перебували під окупацією. Ризик колективної відповідальності та напруга між «тими, хто залишився» і «тими, хто виїхав» створюють додаткові виклики для відновлення соціальної тканини постраждалих регіонів.

Питання колабораціонізму тісно пов'язане з перспективами перехідного правосуддя в Україні. Міжнародний досвід постконфліктного врегулювання демонструє, що баланс між покаранням, амністією, встановленням правди та відшкодуванням шкоди є критично важливим для національного примирення. Ключовим викликом для України є розробка комплексного підходу, який дозволить поєднати невідворотність покарання для організаторів та активних учасників колаборації з можливостями реінтеграції для тих, хто не вчинив тяжких злочинів і готовий повернутися до українського правового поля [1, с. 16].

Законодавство про колабораціонізм потребує подальшого вдосконалення в напрямку підвищення юридичної визначеності та врахування особливих обставин окупації. Зокрема, доцільним видається уточнення критеріїв, що дозволяють диференціювати вимушене виконання професійних обов'язків від активної співпраці з окупантами. Важливо також запровадити дієві механізми амністії для осіб, які вчинили менш тяжкі форми колабораційної діяльності під тиском обставин і не спричинили суттєвої шкоди національній безпеці України.

Законодавство України про колабораціонізм стало важливим інструментом захисту національної безпеки та суверенітету держави в умовах безпрецедентних викликів. Досвід його впровадження та застосування заслуговує на комплексне вивчення та може стати цінним прецедентом для міжнародного права в контексті протидії сучасним формам агресії. Водночас, критичний аналіз свідчить про необхідність подальшого вдосконалення цього інституту з метою забезпечення балансу між захистом національних інтересів, дотриманням прав людини та створенням передумов для майбутнього національного примирення.

Список використаних джерел:

1. Добрянська Н. Перспективи встановлення кримінальної відповідальності за «колабораціонізм» в Україні / Центр прав людини ZMINA; ред. Печончик Т., Луньова О. Київ, 2021. 36 с.
2. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими : Міжнародний документ від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text
3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. №25–26. Ст. 131. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text
4. Кузнецов В. В., Сийплокі М. В. Кримінальна відповідальність за колабораційну діяльність як новий виклик сьогодення. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2022. Вип. 70. С. 381–388.
5. Орлов Ю. В. Злочинність і протидія їй в умовах війни: кримінально-правовий та кримінологічний виміри : монографія. Харків : Право, 2023. 252 с.

Науковий керівник: Керопян Анна Арменівна, докторка філософії, асистентка кафедри кримінально-правової політики.

Олександра КОЛОМІЄЦЬ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 6 групи
факультету слідчої та детективної
діяльності

ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Україна орієнтується на європейський досвід, тому для становлення її як правової держави є важливою практика Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), але у науці існує дискусія щодо визнання практики ЄСПЛ джерелом кримінального права України. Важливим в даному контексті є питання щодо того, яким саме чином з допомогою рішень ЄСПЛ забезпечується реалізація законних прав і свобод людини і громадянина.

На даний момент міжнародні договори регулюють багато аспектів кримінального права, таких як визначення меж, цілей та принципів дії в цій галузі, відповідальність за злочини, системи покарань, умов і меж їх застосування та інші. Наприклад, Конвенція Ради Європи від 30 березня 1978 р. про передачу провадження у кримінальних справах стосується питань кримінального переслідування за злочини, які були вчинені громадянами України або особами без громадянства за межами України. Конвенція Ради Європи від 28 травня 1978 р. про міжнародну дійсність кримінальних вироків має важливе значення при вирішенні питань повторності або рецидиву злочинів.

Для здійснення зовнішньополітичного курсу України та її інтеграції до Європейської спільноти, потрібна адаптація законодавства України, включаючи кримінальне законодавство, до законодавства Європейського Союзу. «Загальнодержавна програма адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу», затверджена законом України від 18 березня 2004 р., встановлює відповідні вимоги.

ЄСПЛ має велике значення в Україні та є джерелом права, що використовується в судовій практиці. Згідно зі статтею 17 Закону України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» від 23 лютого 2006 р., ця норма закріплюється.

Практика ЄСПЛ є унікальним джерелом юридичної думки і стилів, оскільки судді, які входять до складу ЄСПЛ, представляють різні правові школи і системи. Рішення, які ЄСПЛ ухвалює, встановлюють правила поведінки для держав, що є учасниками Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод від 04.11.1950 року. На думку деяких науковців, практику ЄСПЛ можна вважати офіційною формою інтерпретації основних прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією, яка є частиною національного законодавства, та у зв'язку з цим – джерелом законодавчого правового регулювання і правозастосування в Україні [1, с. 34].

Діяльність ЄСПЛ не стосується творення нових норм міжнародного права і ЄСПЛ не наділений повноваженнями творення нових норм права, а відповідно до статті 32 Конвенції роль ЄСПЛ стосується виключно тлумачення і застосування норм Конвенції та Протоколів до неї [2, с. 25]. Реалізація порушених прав та свобод передбачає належне виконання рішень ЄСПЛ, що має індивідуальний та персоніфікований характер для заявника та держави-відповідача. Рада Європи відповідає за контроль за виконанням рішень ЄСПЛ та може застосовувати до держави-відповідача санкції за невиконання цих рішень.

Національні суди використовують правові позиції ЄСПЛ для тлумачення норм Конвенції, але не застосовують їх, якщо вони суперечать Конституції України. У разі, якщо правові позиції ЄСПЛ суперечать Конституції України, то Конституція України має пріоритет.

Як стверджують вчені, ЄСПЛ у своїх декількох рішеннях проти України встановив правила регулювання окремих правовідносин, які відрізняються від визначених національним законодавством України, а тому практика ЄСПЛ не тільки встановлює нові правила поведінки, але й змінює вже наявні науково-теоретичні підходи до вирішення тієї чи іншої проблематики, що, без сумніву, може свідчити про наявність у рішеннях ознак джерела права [3, с. 142].

На нашу думку, невипадково законодавець у статті 17 Закону про виконання практики ЄСПЛ з'єднав Конвенцію та практику ЄСПЛ у вказаній нормі та визначив їх як елементи, які у своєму нерозривному поєднанні є джерелом права [4]. Отже, за допомогою аналізу практики ЄСПЛ, можна відзначити наступні її характеристики: правові позиції ЄСПЛ мають юридичну силу тільки як тлумачення норм Конвенції про захист прав людини та основних свобод; ЄСПЛ може висловлювати свої правові позиції тільки в мотивуючій частині свого рішення; норми Конвенції про захист прав людини та основних свобод застосовуються ЄСПЛ безпосередньо з використанням їх тлумачення.

Таким чином, практику ЄСПЛ можна вважати офіційною формою роз'яснення основних прав кожної людини, закріплених і гарантованих Конвенцією, та у зв'язку з цим – джерелом кримінального права України.

Список використаних джерел:

1. Константий О. В. Практика Європейського суду з прав людини як джерело судового правозастосування Верховного Суду України. *Вісник Верховного Суду України*. 2012. №1 (137). С. 33–36.
2. Новіков Д. В. Захист права власності Європейським судом з прав людини: досвід для правової системи та судової практики України: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 2018. 211 с
3. Сабодаш Р. Б. Практика Європейського суду з прав людини як джерело цивільного права України. *Наше право*. 2013. №9. С. 140–145.
4. Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини: Закон України від 23.02.2006 р. №3477-IV. Офіційний вебпортал Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477–15#top. (дата звернення 25.04.2025).

Науковий керівник: Осадча Анна Сергіївна, асистентка кафедри кримінально-правової політики, кандидатка юридичних наук, доцентка.

Олександра ХАНДУРІНА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 2 групи
факультету прокуратури

Алла ГРИЦЕНОК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 2 групи
факультету прокуратури

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

З 2014 року Україна протистоїть агресії, а з 2022 – повномасштабній війні, що створює серйозні виклики для кримінального провадження.

Воєнний стан суттєво змінює порядок проведення слідчих (розшукових) дій. Збільшення кількості воєнних злочинів, державної зради та колабораціонізму потребує оновлення інструментів досудового розслідування.

Традиційні процесуальні механізми, розраховані на мирний час, часто не працюють в умовах бойових дій через труднощі збору доказів, небезпеку для слідчих та конфлікт між швидкістю реагування і дотриманням прав людини.

Дослідження особливостей слідчих (розшукових) дій в умовах воєнного стану є актуальним через брак системних напрацювань у вітчизняній науці та законодавстві. Упродовж тривалого часу українська правова наука зосереджувалась на кримінальному процесі в мирний час, а тема воєнного стану залишалася поза увагою. Ситуація змінилась із початком повномасштабної війни.

Серед вітчизняних дослідників, які частково піднімали цю тему, варто згадати Гловюк І. В., Дроздова О. М., Кравчука О. О., Лазукова О. В., Тетерятник Г. та інших. Водночас міжнародна практика (МКС, НАТО) пропонує досвід, що базується на використанні технологій (OSINT, супутникові дані), але не завжди враховує специфіку конфліктів, де агресором виступає держави, так і недержавні утворення – зокрема, терористичні організації чи незаконні збройні формування.

Закон «Про правовий режим воєнного стану» передбачає обмеження прав, але не деталізує слідчі процедури в умовах бойових дій. Хоча розділ IX-1 КПК України та стаття 615 прямо передбачають особливості кримінального провадження в умовах воєнного стану – зокрема можливість проведення обшуку без понятих, відеофіксацію процесуальних дій, зупинення строків досудового розслідування та заміну повноважень слідчого судді керівником прокуратури – нормативне регулювання залишається частково фрагментарним. У практиці залишаються нерозв'язаними питання використання OSINT-даних, організації дистанційної участі учасників провадження та належної фіксації слідчих дій у зонах бойових дій.

На практиці розслідування злочинів у Бучі, Ірпені та інших містах показали значення технологій, але водночас – нестачу чітких протоколів. Міжнародний досвід підтверджує важливість координації цивільних і військових структур. В Україні така взаємодія лише формується.

Наукові дискусії тривають: одні вчені пропонують створення нових правових інститутів для воєнного стану, інші – адаптацію чинних норм.

Попри наявність нормативних вимог (зокрема, ст. 615 КПК), їх практична реалізація в умовах активних бойових дій викликає труднощі – особливо щодо фіксації доказів, забезпечення безперервної відеозйомки та гарантування участі захисника або перекладача. Також зберігається потреба у вдосконаленні методичних підходів до роботи в надзвичайних умовах.

Сучасний стан регулювання й дослідження слідчих дій під час війни залишається фрагментарним. Потрібна подальша розробка спеціальних процедур, що враховують українські реалії та міжнародний досвід.

У зв'язку з воєнним станом кримінальне процесуальне право України зазнало суттєвих змін. Особливо це стосується розділу IX-1 КПК України, який після змін 2022 року регламентує досудове розслідування в умовах воєнного стану. Основні зміни стосуються ст. 615, яка враховує специфіку проведення слідчих дій під час бойових дій [1], [2].

Основні особливості включають:

1. Можливість проведення огляду місця події до початку досудового розслідування, якщо немає доступу до ЄРДР [3].

2. Протоколи можуть складатися протягом 72 годин слідчих (розшукових) дій, якщо немає технічної можливості зробити це одразу [2].

3. Фіксація дій технічними засобами допускається навіть за відсутності процесуальних документів в момент проведення [2].

4. Обшук або огляд житла, іншого володіння особи чи обшук особи може проводитися без залучення понятих, якщо це об'єктивно неможливо або пов'язано з потенційною небезпекою для їхнього життя чи здоров'я; у такому разі обов'язкова безперервна відеофіксація ходу і результатів відповідної слідчої (розшукової) дії [2].

5. Показання, отримані під час допиту свідка чи потерпілого в умовах воєнного стану, можуть бути використані як докази в суді лише за умови їх відеофіксації технічними засобами [2].

6. Допит підозрюваного може бути використаний як доказ виключно за умови участі захисника та відеофіксації з використанням технічних засобів. Це відповідає вимогам КПК України (ст. 615) та загальним стандартам Римського статуту щодо забезпечення права на захист [2].

7. Участь захисника в окремих процесуальних діях може бути забезпечена дистанційно з використанням технічних засобів відео- або аудіозв'язку [2].

8. У разі неможливості залучити перекладача під час слідчих (розшукових) або інших процесуальних дій, дізнавач, слідчий або прокурор

може особисто здійснювати переклад, якщо володіє мовою, якою спілкується підозрюваний або потерпілий; перекладача залучають за першої можливості [2].

Ці норми адаптовані до реалій війни, зберігаючи процесуальні гарантії в межах можливого. Стаття 615 КПК дозволяє спрощення процедур в умовах війни, водночас зберігаючи ключові гарантії – відеофіксацію, участь захисника та контроль строків затримання.

Згідно з п. 4 ст. 223 КПК України, слідчі дії в нічний час заборонені, крім невідкладних випадків, а також крім здійснення кримінального провадження за ст. 615 КПК. Під час воєнного стану дозволено проводити слідчі дії цілодобово, що є важливим з огляду на обмеженість часу та безпекові загрози [3].

Часто слідчі не можуть виїхати на місце події через небезпеку. У таких випадках військові транспортують тіла загиблих до безпечної зони для огляду. Така практика частково врегульована Інструкцією щодо транспортування тіл під час АТО. Також тіла часто перевозять волонтери або родичі [4, с. 149], [5].

Пред'явлення тіл для впізнання у випадках масової загибелі є складним через психологічний тиск на родичів. Закон вимагає пред'явлення лише одного тіла, що не завжди можливо при великій кількості жертв.

Проведення слідчих (розшукових) дій у воєнний час є критично важливим для фіксації доказів і встановлення обставин кримінальних правопорушень. Особливості правового режиму воєнного стану зумовили спрощення окремих процесуальних процедур – зокрема, огляду місця події, обшуку без понятих, відеофіксації замість негайного складання протоколів. Водночас потребують вдосконалення окремі аспекти – зокрема, умови проведення слідчих дій у разі загрози для життя учасників, процедури ідентифікації тіл загиблих, а також організація допитів у випадках нестачі слідчих кадрів.

Згідно з абзацом 3 п. 1 ч. 1 ст. 615 КПК, дозволено не залучати понятих, якщо це об'єктивно неможливо або небезпечно. Рішення про це приймає слідчий, оцінюючи обстановку [6].

Ефективне розслідування вимагає спеціальної підготовки слідчих, зокрема знання міжнародного права та роботи в умовах збройного конфлікту. Безпека учасників провадження має залишатися пріоритетом.

Міжнародна співпраця, дотримання прав людини та прозорість слідчих дій сприятимуть довірі до правоохоронних органів. Навіть тимчасо-

ві норми воєнного стану потребують законодавчого закріплення для готовності до надзвичайних ситуацій у майбутньому [7].

Список використаних джерел:

1. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України щодо удосконалення порядку здійснення кримінального провадження в умовах воєнного стану. Закон України від 14.04.2022 № 2201-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2201–20 (дата звернення 01.02.2025)
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17 (дата звернення 01.02.2025)
3. Марченко О. А. Деякі процесуальні особливості проведення слідчих розшукових дій в умовах воєнного стану. Юридичний науковий електронний журнал. № 11/2022. 661-665с. URL: http://lsej.org.ua/11_2022/160.pdf
4. Цуцкірідзе М. С. Проблемні питання досудового розслідування в зоні проведення антитерористичної операції. Особливості процесуального доказування у кримінальних провадженнях про злочини, вчинені на тимчасово окупованих територіях : матеріали кругл. столу (26 лип. 2016 р.). Київ, 2016. С. 148–149.
5. Про затвердження Інструкції з пошуку та транспортування тіл (останків) загиблих, померлих (зниклих безвісти) під час проведення антитерористичної операції на території Донецької та Луганської областей. Наказ Міноборони України від 10.04.2017 № 208/302/381/204 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0585–17
6. Гловюк І., Дроздов О., Тетерятник Г., Фоміна Т., Рогальська В., Завтур В. Особливий режим досудового розслідування, судового розгляду в умовах воєнного стану : науково-практичний коментар Розділу IX-1 Кримінального процесуального кодексу України. Видання 2. Електронне видання. Дніпро-Львів-Одеса-Харків, 2022. Станом на 03 травня 2022. 80 с.
7. Лазукова О. В. Особливий режим досудового розслідування в умовах воєнного, надзвичайного стану або у районі проведення антитерористичної операції : монографія. Харків : Право, 2018. 280 с.

Науковий керівник: Туманянц Ануш Робертівна доцентка кафедри кримінального процесу, професорка, кандидатка юридичних наук.

Олексій ШЕМЕТУХА,
Волинський національний університет
імені Лесі Українки,
студент 2 курсу, 1 групи
юридичного факультету

ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ

У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, інформаційного середовища та глобалізації економіки питання належного захисту прав інтелектуальної власності набуває особливої актуальності. Незаконне використання, копіювання та розповсюдження об'єктів інтелектуальної власності зумовлює суттєві економічні збитки, гальмує інноваційний розвиток та порушує права авторів, розробників і винахідників. У зв'язку з цим виникає необхідність у належному нормативному регулюванні відповідальності за правопорушення у сфері інтелектуальної власності як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Право на результати інтелектуальної, творчої діяльності визнається на конституційному рівні: згідно зі статтею 41 Конституції України, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, включно з об'єктами інтелектуальної власності, що прямо забороняє їхнє використання без згоди правовласника [1]. Відповідно, правовий захист інтелектуальної власності в Україні здійснюється комплексно – шляхом норм цивільного, адміністративного та кримінального законодавства.

У кримінально-правовій площині відповідальність за порушення прав інтелектуальної власності встановлено у статтях 176, 177 та 229 Кримінального кодексу України. Ці норми охоплюють такі діяння, як порушення авторських прав, прав на винаходи, промислові зразки та знаки для товарів і послуг [2]. Крім того, Кодекс України про адміністративні правопорушення у статті 51–2 передбачає адміністративну відповідальність за незаконне використання об'єктів інтелектуальної власності, привласнення авторства або інші умисні порушення прав, що охороняються законом [3]. Цивільно-правові засоби захисту реалізуються на підставі статті 431 Цивільного кодексу України, яка передбачає, що будь-яке посягання на інтелектуальні права, включаючи

їх невизнання, тягне за собою відповідальність, встановлену законом або договором [4].

Особливого значення набуває міжнародний вимір захисту інтелектуальної власності. У 2021 році Україна була включена до так званого Списку пріоритетних спостережень (Priority Watch List) відповідно до Спеціального звіту 301 Офісу торгового представника США. У документі зазначалося, що Україна, попри збройну агресію з боку РФ, демонструє прогрес у реформуванні системи охорони інтелектуальної власності. [5]. У 2024 році Україна активно долучалася до міжнародних ініціатив, зокрема співпрацювала з Програмою комерційного права США (CLDP) та Офісом патентів і торговельних марок США (USPTO), що сприяло підвищенню рівня інституційної спроможності у цій сфері [6].

Однією з ключових проблем залишається затягування судового розгляду справ про порушення прав інтелектуальної власності, що нівелює ефективність правового захисту. У відповідь на ці виклики законодавець передбачив створення Вищого суду з питань інтелектуальної власності, про що йдеться у пункті 1 частини другої статті 31 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» [7]. Очікується, що ця спеціалізована судова інституція сприятиме оперативному розгляду справ, забезпеченню єдності правозастосування та захисту прав учасників правовідносин у сфері інтелектуальної власності.

Отже, захист прав інтелектуальної власності в Україні залишається складним і актуальним питанням, що потребує комплексного вирішення. Попри наявність конституційних гарантій та регулювання на рівні кримінального, адміністративного і цивільного законодавства, ефективність правозастосування є недостатньою. Основними проблемами залишаються складність доказування порушень, затягування судових процесів та низький рівень захисту у цифровому середовищі.

Україна демонструє прагнення до вдосконалення цієї сфери через міжнародну співпрацю та інституційні реформи, зокрема створення спеціалізованого суду з питань інтелектуальної власності. Проте повноцінна реалізація прав інтелектуальної власності потребує подальшого удосконалення законодавства, практики його застосування та інфраструктурного забезпечення системи охорони інтелектуальної власності.

Список використаних джерел:

1. Конституція України: Закон від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996. №30. Ст. 141.
2. Кримінальний кодекс України: Закон від 5 квітня 2001 р. №2341-III. Відомості Верховної Ради України. 2001. №25–26. Ст. 131.
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон від 7 грудня 1984 р. №8073-X. Відомості Верховної Ради УРСР. 1984. Додаток до №51. Ст. 1122.
4. Цивільний кодекс України: Закон від 16 січня 2003 р. №435-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. №40–44. Ст. 356.
5. United States Trade Representative. *2025 Special 301 report*. U. S. Government. URL:https://ustr.gov/sites/default/files/files/Issue_Areas/Enforcement/2025%20 Special%20301%20Report%20(final).pdf
6. U. S. Department of Commerce. Commercial Law Development Program (CLDP). Ukraine IPR Technical Assistance. URL: https://cldp.doc.gov
7. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. №1402-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2016. №31. Ст. 545.

***Науковий керівник*:** Кондратішина Вікторія Вікторівна – доцент кафедри кримінального правосуддя та правоохоронної діяльності Волинського національного університету імені Лесі Українки, к.ю.н.

Павло ВИСОЦЬКИЙ,
Пенітенціарна академія України,
ад'юнкт кафедри кримінального,
кримінально-виконавчого права
та кримінології

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

Сьогодні Україна перебуває в умовах повномасштабної збройної агресії з боку російської федерації, що триває з 24 лютого 2022 року.

В таких умовах надзвичайно зростає значення дотримання військової дисципліни, яка є основою функціонування Збройних Сил України та інших військових формувань. Одним із найпоширеніших військових злочинів, що підриває бойову готовність частин, є самовільне залишення військової частини або місця служби, передбачене статтею 407 Кримінального кодексу України (КК України).

Практика останніх років демонструє зростання кількості кримінальних проваджень за цією статтею, що свідчить не лише про складність морально-психологічного стану військовослужбовців, а й про наявність прогалин у законодавстві та неоднозначність у правозастосовній діяльності. У воєнний час змінюється соціальний контекст, у якому відбувається вчинення злочину, – з'являються нові виклики, пов'язані з психоемоційним виснаженням, порушенням логістики, змінами в організації служби, які не завжди враховуються при правовій оцінці поведінки військовослужбовця.

Незважаючи на це, норми Кримінального кодексу залишаються переважно незмінними, а судова практика не завжди є узгодженою, що створює передумови для порушення принципу правової визначеності та справедливості при призначенні покарання.

Метою дослідження є аналіз особливостей кваліфікації злочину, передбаченого ст. 407 КК України, в умовах воєнного стану, виявлення проблем у судовій практиці, а також формулювання пропозицій щодо удосконалення законодавства та правозастосування з урахуванням сучасних викликів, зокрема психологічного стану військовослужбовців та специфіки бойових умов.

Згідно зі ст. 407 КК України, самовільне залишення військової частини або місця служби без поважних причин на строк понад два дні карається обмеженням волі, арештом або позбавленням волі [1]. Варто зазначити, що законодавець встановлює диференціацію кримінальної відповідальності залежно від тривалості відсутності та повторності вчинення правопорушення.

У контексті воєнного стану відбувається зростання кількості таких злочинів. За даними Єдиного реєстру судових рішень, у 2023–2024 роках було зафіксовано сотні вироків за ст. 407 КК України, що свідчить про масштабність проблеми [2]. Проте судова практика залишається неоднорідною, особливо в частині кваліфікації дій, що межують із дезертирством (ст. 408 КК України), або з самовільним залишенням без наміру ухилення від служби.

Однією з основних проблем правозастосування є відсутність чіткого розмежування понять «самовільне залишення» та «дезертирство». У практиці трапляються випадки, коли військовослужбовець, повернувшись до частини після тривалої відсутності, все одно притягується до відповідальності за дезертирство, навіть за відсутності доказів його наміру ухилитися від служби [3]. Такий підхід викликає сумніви з огляду на принципи правової визначеності та презумпції невинуватості.

Практика правозастосування в умовах воєнного стану свідчить про посилення відповідальності за військові злочини, зокрема передбачені ст. 407 КК України. При цьому особливої уваги заслуговують ситуації, коли сторони у кримінальному провадженні дискутують не лише про наявність складу злочину, а й про сам факт перебування обвинуваченого у статусі військовослужбовця.

Показовою є справа № 752/32410/23-С, розглянута Верховним Судом, де солдат, відряджений до іншої військової частини, умисно залишив місце служби з метою ухилення від виконання обов'язків в умовах воєнного стану. Він перебував поза місцем проходження служби до моменту затримання, після чого був визнаний винним за частиною 5 статті 407 КК України. Місцевий та апеляційний суди підтримали кваліфікацію дій як самовільне залишення військової частини в умовах особливого періоду [4].

У касаційній скарзі захисник стверджував, що обвинувачений не проходив військово-лікарську комісію (ВЛК), а отже – не був офіційно визнаний придатним до служби та не є суб'єктом кримінальної відповідальності за ст. 407 КК України. Верховний Суд ці доводи відхилив, зазначивши, що фактичне проходження військової служби за відповідним наказом є достатнім для визнання особи військовослужбовцем, незалежно від проходження ВЛК. Таким чином, відсутність ВЛК не виключає кримінальної відповідальності, якщо особа реально виконує обов'язки військової служби [4].

Удосконалення законодавства та правозастосування можливе шляхом:

– внесення змін до ст. 407 КК України з уточненням форм злочину, що відмежовують його від дезертирства;

– закріплення у законі або роз'ясненнях ВС чіткого переліку поважних причин, з урахуванням психоемоційного стану військовослужбовця;

– запровадження інституту умовного звільнення від кримінальної відповідальності у випадках добровільного повернення до військової частини;

– створення єдиної методики оцінки психологічного стану військовослужбовців, з обов'язковим залученням фахівців.

Самовільне залишення військової частини або місця служби в умовах воєнного стану є не лише кримінально караним діянням, а й викликом до формування ефективної системи забезпечення військової дисципліни. Аналіз чинного законодавства та практики його застосування свідчить про наявність низки проблем, які вимагають комплексного підходу до їх вирішення.

По-перше, чинна редакція ст. 407 КК України містить оціночні формулювання, які створюють труднощі для однозначної кваліфікації діяння. Зокрема, не завжди чітко окреслено межу між самовільним залишенням служби та дезертирством, що призводить до різнотлумачень у судовій практиці та можливих зловживань. Під час дії воєнного стану ця проблема особливо загострюється, адже кваліфікація дій військовослужбовця може суттєво вплинути на строк покарання та правові наслідки для особи.

По-друге, сучасна практика недостатньо враховує вплив психоемоційного стану військовослужбовця, зокрема проявів посттравматичних стресових розладів, депресивних і тривожних розладів, які часто є результатом інтенсивного бойового навантаження. Застосування виключно формального підходу при оцінці відсутності на службі без урахування суб'єктивного фактору суперечить принципам гуманізму та справедливості.

По-третє, чинне законодавство не передбачає гнучких механізмів пом'якшення відповідальності у випадках, коли військовослужбовець самостійно повернувся до частини після відсутності або діяв під впливом обставин, що суттєво обмежували його волю. У таких ситуаціях варто застосовувати принципи диференціації відповідальності, включаючи можливість умовного звільнення від неї чи застосування альтернативних заходів.

Враховуючи викладене, доцільно запропонувати такі шляхи удосконалення:

1. Внести зміни до ст. 407 КК України з метою конкретизації складу злочину та чіткого розмежування з дезертирством (ст. 408 КК України).

2. Закріпити в законодавстві або в постанові Пленуму Верховного Суду перелік обставин, які можуть визнаватися поважними причинами самовільного залишення служби, з обов'язковим урахуванням психологічних факторів.

3. Передбачити законодавчий механізм умовного звільнення від відповідальності у випадку добровільного повернення на службу без наміру ухилення.

4. Створити спеціалізовані психолого-правові комісії при військових частинах, які б надавали фахові висновки щодо стану осіб, притягуваних до відповідальності за військові злочини.

Таким чином, вдосконалення підходів до кваліфікації та відповідальності за ст. 407 КК України повинно ґрунтуватися на поєднанні принципів законності, справедливості та урахування реального контексту військової служби в умовах воєнного стану. Такий підхід сприятиме не лише правовій визначеності, а й підвищенню довіри особового складу до правосуддя, а отже – загальній ефективності обороноздатності держави.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України від 5 квітня 2001 року №2341-III (зі змінами і доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14
2. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/
3. Бершов Г. Вплив воєнного стану на правозастосовну практику розслідування військових злочинів. *Вісник кримінологічної асоціації України*, 2023, 28(1), С. 316–324.
4. Верховний Суд вказав, що самовільне залишення військової частини може бути інкриміноване військовому, навіть якщо він не проходив ВЛК. Судово-юридична газета. URL: https://sud.ua/uk/news/publication/326570-verkhovnyy-sud-ukazal-chto-samovolnoe-ostavlenie-voinskoy-chasti-mozhet-byt-vmeneno-voennosluzhaschemu-dazhe-esli-on-ne-prokhodil-vlk.

***Науковий керівник**:* Остапчук Людмила Григорівна, кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального, кримінально-виконавчого права та кримінології Пенітенціарної академії України.

Поліна МОРОЗОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 1 групи
факультету міжнародного та європейського права

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ

Охорона лікарської таємниці є важливим правовим інститутом, що забезпечує дотримання прав пацієнтів і сприяє збереженню довіри до медичної системи. Її порушення може призвести до негативних правових наслідків, що тягне за собою, зокрема, і кримінальну відповідальність. В умовах стрімкого розвитку цифрових технологій та зростання загроз конфіденційності медичних даних питання охорони лікарської таємниці стає особливо актуальним.

Сучасна система охорони здоров'я України спрямована на забезпечення громадян якісною та доступною медичною допомогою відповідно до рівня технологічного розвитку, а також на зміцнення та збереження здоров'я кожної людини [1]. На стан здоров'я населення впливає низка чинників, серед яких особливе значення має якість медичних послуг, що, у свою чергу, визначає рівень довіри пацієнтів до медичних працівників. Законодавство України містить низку положень, спрямованих на забезпечення охорони лікарської таємниці. Адже, Кримінальний кодекс України встановлює кримінальну відповідальність за розкриття медичної таємниці без дозволу пацієнта, що може виражатися у вигляді штрафу, виправних робіт або обмеження волі (ст. 145). Водночас «Основи законодавства України про охорону здоров'я» забороняє медичним працівникам передавати третім особам інформацію про стан здоров'я пацієнта, за винятком випадків, визначених законодавством (ст. 39–1) [2]. Однак у кримінальному процесі свідок зобов'язаний давати правдиві показання, що може створювати конфлікт між необхідністю дотримання лікарської таємниці і процесуальним обов'язком свідчення. Репрезентативна судова практика № 761/29995/17, де лікар розголосив дані про стан здоров'я пацієнта під час свідчення у кримінальному провадженні. Лікар, беручи

участь у кримінальному провадженні проти особи, виклав у суді про його діагнози та результати обстежень. Пацієнт подав позов, стверджуючи, що це порушення лікарської таємниці. Однак через процесуальні особливості (свідчення в кримінальному процесі) суд загальної юрисдикції не міг визнати це незаконним. Цей випадок ілюструє суттєву колізію правових норм: з одного боку – гарантована законом конфіденційність медичної інформації, з іншого – обов'язок свідка розкривати дані у кримінальному провадженні.

Українське законодавство не містить точного визначення поняття «лікарська таємниця», хоча законопроєкт № 1193 (2019) передбачає його уточнення. Доктринально під лікарською таємницею розуміють інформацію про стан здоров'я, перебіг хвороби, результати обстежень та особисті відомості, що стали доступні медичним працівникам у зв'язку з професійною діяльністю. Відповідно до ст. 40 Основ законодавства про охорону здоров'я, збереження такої інформації є обов'язковим, із винятком випадків, прямо передбачених законом. Проте національне правове регулювання не містить вичерпного переліку підстав для розголошення лікарської таємниці у кримінальному провадженні, обмежуючись посиланням на суспільні інтереси.

У 2024 році Касаційний кримінальний суд Верховного Суду у своєму рішенні зазначив, що пацієнт або його законний представник мають право самостійно вирішувати питання щодо використання інформації, що міститься у медичній картці. Таке розпорядження медичними даними не може розглядатися як порушення лікарської таємниці, оскільки сама сутність конфіденційності медичної інформації обмежується забороною на її розголошення без згоди пацієнта. У справі № 463/11851/21 Верховний Суд України відхилив аргумент про неналежність доказів, отриманих із медичної картки, оскільки інформація була передана слідчим органам за згодою законного представника потерпілого. Це свідчить про те, що ключовим критерієм допустимості медичних даних у процесуальному провадженні є наявність добровільної згоди особи або її представника. Подібний підхід узгоджується з практикою Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ), який визнає, що втручання у конфіденційність медичної інформації може бути виправданим, якщо воно здійснюється за згодою пацієнта. Таким чином, рішення ВС України може вплинути на подальшу судову практику, зокрема щодо оцінки допустимості до-

казів у справах, де виникає питання про можливе порушення лікарської таємниці.

Європейський регламент про захист даних (GDPR) має значну теоретичну та практичну релевантність для української системи правового регулювання лікарської таємниці, оскільки встановлює строгі нормативні стандарти щодо обробки спеціальних категорій персональних даних, до яких віднесено медичну інформацію. Незважаючи на відсутність повноцінної імплементації відповідних положень у національне законодавство. Стаття 9 GDPR містить категоричну заборону на обробку даних, які стосуються здоров'я, генетичних або біометричних даних та інше. Регламент істотно підвищує рівень юридичної відповідальності за протиправну обробку таких даних, що має принципове значення для протидії несанкціонованому розповсюдженню медичної інформації. Однак для чіткого визначення обсягу та меж лікарської таємниці недостатньо лише нормативного регулювання – необхідне офіційне тлумачення з боку державних органів таких ключових питань, як наприклад, чи може така інформація бути використана без відома особи, якщо вона надана її законним представником? Чи можна вважати отримання медичних даних допустимим доказом, якщо вони були отримані за згодою однієї сторони, але без рішення суду?

Отже, необхідно законодавчо закріпити межі розголошення медичної інформації, щоб уникнути судової невизначеності. Відсутність конкретних норм у кримінальному праві створює ризики для конфіденційності пацієнтів і ставить медиків у складне положення при свідченні. Також необхідно посилювати кіберзахист – адаптувати стандарти GDPR (The general data protection regulation) для захисту медичних записів, підвищувати правову обізнаність медиків – щоб запобігти порушенням через незнання закону та інше. Ці зміни допоможуть збалансувати інтереси пацієнтів, медиків та правосуддя, забезпечивши ефективний захист конфіденційності без шкоди для процесуальних потреб.

Список використаних джерел:

1. Байда А. Соціальні та кримінологічні фактори встановлення кримінальної відповідальності за розголошення лікарської таємниці. *Law and innovative society*. 2024. № 1 (22). С. 64–74. URL: https://doi.org/10.37772/2309-9275-2024-1(22) – 6 .

2. Гринчак С. В. Деякі питання європеїзації кримінального законодавства України щодо правопорушень у медичній сфері. *Європеїзація кримінального права України*. 2025. С. 189–193.

Науковий керівник: Самощенко І. В., к.ю.н., доц., декан факультету міжнародного та європейського права НЮУ ім. Ярослава Мудрого.

Розальє БЕКІРОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 5 групи
факультету адвокатури

АНАЛІЗ ВИДІВ УМИСЛУ (ПРЯМИЙ, НЕПРЯМИЙ) ТА ЇХ ВПЛИВУ НА КВАЛІФІКАЦІЮ ТА ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИН

Доктрина кримінального права розподіляє умисел на прямий та непрямий. Згідно Кримінальному кодексу України (далі – ККУ), прямим є умисел в разі, якщо особа усвідомлювала суспільно-небезпечний характер свого діяння та передбачала його небезпечні наслідки і бажала їх настання. Інтелектуальною складовою прямого умислу є усвідомлення особою реального характеру своїх дій та їх шкідливість для суспільства. В свою чергу до вольової складової відноситься цілеспрямоване прагнення винного досягти конкретного результату. Це може бути як основною метою його дій, так і побічною, що сприяє досягненню іншої цілі. Прямий умисел передбачає чітке розуміння, що дії особи обов'язково або з великою ймовірністю призведуть до суспільно небезпечних наслідків. **Непрямим** ж є умисел, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання. Як і при прямому умислі, інтелектуальною складовою є те, що винний розуміє шкідливість своїх дій, але не прагне до досягнення наслідків як основної мети. Але на відміну від вольової ознаки прямого умислу, в цьому випадку,

суспільно небезпечні наслідки не є бажаним результатом. Вони виступають як побічний ефект дій, спрямованих на інші цілі. Винний приймає можливість настання наслідків як реальність, яка не завадить реалізації його планів. Ці наслідки можуть бути побічними і не мати для нього вирішального значення.

Як видно, формулювання видів умислу яке дає кримінальне законодавство України мають досить багато спільного. Завдяки аналізу видів умислу в нас є можливість виділити основні ознаки, що характеризують психічне ставлення особи до вчиненого нею діяння і його наслідків. З урахуванням цих ознак можна дати загальне визначення поняття умислу. Умисел можна визначити як стан, коли особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння (дії чи бездіяльності), передбачає можливість настання його шкідливих наслідків і, або прагне до їх реалізації, свідомо допускає їх настання. При скоєнні конкретних злочинів інтелектуальні та вольові ознаки можуть поєднуватися по-різному, що слугує підґрунтям для розмежування прямого та непрямого умислу як у законодавстві, так і на практиці.

Поняття умислу є одним із фундаментальних елементів кримінального права, яке визначає психічне ставлення особи до своїх протиправних дій та їх можливих наслідків. Умисел характеризує суб'єктивний бік злочину, розкриваючи, наскільки особа розуміла характер своїх дій, передбачала їх наслідки і як до них ставилася.

Законодавче визначення умислу ґрунтується на трьох основних ознаках, які дають можливість чітко класифікувати його види та виявити відмінності між ними. Ці ознаки є важливими для визначення рівня вини особи, встановлення ступеня суспільної небезпеки її дій, а також для правильного призначення покарання. Умисел містить:

Інтелектуальний аспект містить в собі усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння та передбачення суспільно небезпечних наслідків, які можуть настати внаслідок цих дій.

Вольовий ж аспект в свою чергу є бажанням настання таких наслідків або свідоме допущення їх настання.

Ці ознаки чітко характеризують психічне ставлення особи до вчиненого діяння та його наслідків, дозволяючи поділити умисел на прямий і непрямий. Кожен із цих видів має свої особливості, які враховуються під час кваліфікації злочину.

Кваліфікація злочину – це кримінально-правова оцінка вчиненого особою діяння шляхом встановлення його кримінально-правових ознак, визначення кримінально-правової норми, що підлягає застосуванню, та встановлення відповідності ознак вчиненого діяння конкретному складу злочину, передбаченому ККУ, за відсутності фактів, що виключають злочинність діяння. Кваліфікація вчиненого суб'єктом злочину за суб'єктивною стороною складу злочину являє собою встановлення відповідності між внутрішніми ознаками вчиненого особою діяння та ознаками суб'єктивної сторони складу конкретного злочину, передбаченого ККУ.

Для визначення форми умислу при кваліфікації злочину необхідно враховувати специфічні ознаки, що характеризують психічне ставлення суб'єкта до своїх дій та їхніх наслідків. Так, для кваліфікації злочину з прямим умислом потрібно встановити, що особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння, розуміла його фактичні ознаки, соціальну значущість, шкідливість і небезпечність, передбачала неминучість або реальну можливість настання суспільно небезпечних наслідків і бажала їхнього настання. Водночас, при непрямому умислі суб'єкт також усвідомлює суспільно небезпечний характер діяння і передбачає можливість настання його наслідків, але, хоча й не бажає їх, свідомо допускає їхнє настання.

Ці ознаки умислу найкраще проявляються у злочинах із матеріальним складом, де настання суспільно небезпечних наслідків є складовою частиною злочину. Проте у випадках злочинів із формальним складом, які вважаються закінченими з моменту вчинення діяння незалежно від наслідків, кваліфікація потребує врахування особливостей форм вини. У науковій літературі домінує думка, що злочини із формальним складом можуть бути вчинені лише з прямим умислом. Тобто для їхньої кваліфікації достатньо встановити, що суб'єкт усвідомлював суспільно небезпечний характер діяння та бажав його вчинити.

Суттєве значення для кваліфікації мають також конкретизований і неконкретизований умисли. При конкретизованому умислі суб'єкт чітко усвідомлює характер і наслідки своїх дій, тоді як неконкретизований умисел характеризується лише загальним уявленням про шкоду, яка може бути заподіяна. У випадку неконкретизованого умислу кваліфікація злочину залежить від фактично заподіяних наслідків.

Спрямованість умислу є ще одним важливим аспектом кваліфікації злочину, оскільки вона відображає вольову мобілізацію суб'єкта на досягнення конкретної мети або настання певних наслідків. Вона має значення для встановлення таких обставин, як заподіяння шкоди певному об'єкту злочину, використання визначених засобів і способів дій, диференціація кримінальної відповідальності залежно від кількісних характеристик суспільно небезпечних наслідків, а також у випадках ексцесу співучасників чи незакінченого злочину.

Крім того, для правильного застосування норм Кримінального кодексу під час кваліфікації злочину необхідно враховувати, що більшість статей Особливої частини не містить чітких вказівок на форму вини. Це вимагає глибокого аналізу диспозиції відповідної норми для визначення, чи злочин може бути вчинений умисно, необережно або з обома формами вини. У кожному конкретному випадку слід з'ясувати, яка форма вини охоплюється законодавчою диспозицією, щоб уникнути помилок у застосуванні кримінального закону.

Список використаної літератури:

1. Умисел та його види. *Лохвицький районний суд Полтавської області*. URL: https://lh.pl.court.gov.ua/sud1617/pres-centr/news/434620/ (дата звернення: 14.11.2024).
2. Поняття та форми вини. Умисел. Необережність та її види. *Освіта.UA*. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/law/9595/ (дата звернення: 14.11.2024).
3. Нижник І. В. структура змісту умислу та її особливості в злочинах із формальним складом *Juridical scientific and electronic journal*. 2019. Т. 4. С. 247–249. URL: https://doi.org/10.32782/2524–0374/2019–4/66 (дата звернення: 15.11.2024).
4. Ус О. В. Кваліфікація злочину за ознаками суб'єктивної сторони складу злочину / О. В. Ус // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право. – 2018. – №49, т. 2. – С. 130–136. (дата звернення: 16.11.2024).

Науковий керівник: В'юник Максим Вікторович, асистент, кандидат юридичних наук.

Софія МАЛЮК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 2 групи
факультету прокуратури

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Кримінальна відповідальність неповнолітніх є специфічним правовим інститутом, який характеризується особливим підходом законодавця до визначення заходів кримінально-правового впливу на осіб, які не досягли повноліття. Це зумовлено психологічними, соціальними особливостями розвитку неповнолітніх, необхідністю забезпечення їхніх прав та інтересів у процесі притягнення до відповідальності. Водночас, спостерігається зростання кількості кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, що актуалізує проблему вдосконалення системи кримінальної відповідальності цієї категорії осіб.

Метою цієї наукової праці є комплексний аналіз особливостей інституту кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні, дослідження специфіки системи покарань та інших заходів кримінально-правового впливу, які застосовуються до неповнолітніх правопорушників.

Насамперед, особливості кримінальної відповідальності та покарання неповнолітніх в Україні регулюються розділом XV Кримінального кодексу України, який встановлює специфічні правила притягнення до відповідальності та призначення покарання. Додатково, Кримінальний процесуальний кодекс України передбачає спеціальну главу 38 «Кримінальне провадження щодо неповнолітніх», яка встановлює особливості досудового розслідування і судового розгляду кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми. [1,2]. Відповідно до ст. 484 КПК України, «Порядок кримінального провадження щодо неповнолітніх визначається загальними правилами цього Кодексу з урахуванням особливостей, передбачених цією главою».[1]

За загальним правилом, кримінальній відповідальності підлягають особи від 16 років, а з 14–16 років – лише за окремі тяжкі злочини, такі

як умисне вбивство, посягання на життя державного чи громадського діяча, працівника правоохоронного органу (ст. 112, 348, 379, 400, 443), умисне тяжке тілесне ушкодження (ст. 121) та інші злочини, передбачені ч.2 ст. 22 КК України. [2]

Однак встановлення таких вікових меж є предметом дискусій у науковому середовищі. Одні дослідники вважають такий підхід обґрунтованим, інші – вказують на необхідність перегляду вікових меж з урахуванням ранньої криміналізації молоді.

Як на мене, необхідно передбачити в Кримінальному Кодексі можливість призначення комплексної психолого-психіатричної експертизи для визначення рівня психічного розвитку неповнолітнього та його здатності усвідомлювати характер своїх дій та керувати ними, незалежно від досягнення формального віку кримінальної відповідальності. Такий підхід дозволив би уникнути притягнення до відповідальності осіб, які фактично не досягли рівня розвитку, необхідного для усвідомлення суспільної небезпечності своїх дій.

Враховуючи специфіку цієї категорії правопорушників, законодавець передбачив для неповнолітніх більш м'який режим кримінальної відповідальності, що виявляється в таких особливостях як: обмежений перелік видів покарань, які можуть застосовуватися до неповнолітніх (ст. 98 ККУ), менші розміри покарань порівняно з дорослими (ст. 99–102 КК України), особливі умови звільнення від кримінальної відповідальності та відбування покарання (ст. 97, 104, 105, 106 КК України), коротші строки погашення судимості (ст. 108 КК України). [2]

Павловська А. А, яка слушно зазначає, що суспільство не має права висувати до неповнолітніх правопорушників такі самі суворі вимоги, як до своїх дорослих членів, оскільки достатніми є міри виховно-педагогічного, а не кримінально-караного характеру. [3]

Незважаючи на спеціальні норми, існує ряд проблем у системі кримінальної відповідальності неповнолітніх. Крім того, хоча стаття 103 КК України встановлює, що при призначенні покарання неповнолітньому суд, крім обставин, передбачених у статтях 65–67 КК, враховує умови його життя та виховання, вплив дорослих, рівень розвитку та інші особливості особи неповнолітнього[2], на практиці ці положення часто реалізуються формально, а індивідуальний підхід до неповнолітнього відсутній.

Вважаю, що система покарань для неповнолітніх потребує розширення за рахунок включення таких заходів кримінально-правового впли-

ву, які б мали чітко виражений виховний характер та сприяли ресоціалізації неповнолітнього правопорушника. Тому необхідно розробити та впровадити спеціальні програми соціальної адаптації, які б включали психологічну підтримку, професійне навчання, сприяння у працевлаштуванні, а також встановлення позитивних соціальних зв'язків.

Як зазначає В. В. Крижна: «Особливе значення у запобіганні та профілактиці злочинів серед неповнолітніх мають кримінально-процесуальні, у тому числі й запобіжні заходи, що застосовуються до неповнолітніх. Вони можуть сприяти попередженню злочинів і водночас забезпечити виправлення підлітків». [4]

На мою думку, необхідно також прискорити процес формування спеціалізованих ювенальних судів та підрозділів пробації для неповнолітніх, а також забезпечити належну підготовку суддів, прокурорів, слідчих, працівників пробації та інших фахівців, які працюють з неповнолітніми правопорушниками.

Підсумовуючи викладене, можна зробити висновок, що система кримінальної відповідальності неповнолітніх в Україні характеризується певними особливостями, втім, вона потребує суттєвого вдосконалення у напрямі гуманізації та розширення альтернативних заходів впливу. Реформування інституту кримінальної відповідальності неповнолітніх має здійснюватися на основі міжнародних стандартів, що дозволить забезпечити справедливий баланс між покаранням за вчинене правопорушення та створенням умов для виправлення неповнолітнього. Переконана, що ключовим принципом такого реформування має бути пріоритет виховного впливу над каральним, а також індивідуальний підхід до кожного неповнолітнього правопорушника з урахуванням його особистісних характеристик та причин протиправної поведінки.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : від 26.12.2024 №4651-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17#Text.
2. Кримінальний кодекс України : від 01.02.2025 №2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text.
3. Павловська А. А. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/89387053-ce68-4f5d-ab7a-89ec929ab7c1/content.

4. Крижна В. В. ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ. URL: https://elar.navs.edu.ua/server/api/core/bitstreams/13eacac5-7522-4c99-85da-a3bd7d6fb04f/content.

***Науковий керівник*:** В'юник Максим Вікторович, к.ю.н., асистент.

Тарас ГУЦАЛ,
адвокат,
викладач Відокремленого структурного підрозділу «Економіко-правничий фаховий коледж
Запорізького національного університету»

ЗЛОЧИННІСТЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРОФІЛАКТИЧНА РОЛЬ ПОЛІЦІЇ

Злочинність неповнолітніх є складовою частиною загальної злочинності суспільства та становить значну соціально-правову проблему. В умовах сучасної України, особливо з початком повномасштабної війни у 2022 році, питання запобігання підлітковій злочинності набуло додаткової гостроти через вплив воєнних та соціально-економічних факторів.

Під злочинністю неповнолітніх розуміється відносно масове негативне соціальне явище, що являє собою сукупність злочинів, вчинених особами у віці від 14 до 18 років на певній території та за визначений період часу. Відповідно до Кримінального кодексу України, вік кримінальної відповідальності настає з 16 років, а за окремі тяжкі злочини – з 14 років [1]. Традиційно в межах цієї групи ми можемо виокремити молодшу підгрупу 14–15 років та старшу підгрупу 16–17 років.

Статистика свідчить, що основний масив правопорушень припадає саме на старшу категорію: близько 70% злочинів вчиняються неповнолітніми саме у віці 16–17 років. Зазвичай це пояснюється тим, що такі особи вже мають базову середню освіту і певний життєвий досвід, що робить їх більш спроможними реалізувати майбутні злочинні наміри. При цьому структура злочинності неповнолітніх характеризується переважанням майнових злочинів, значною питомою вагою насильницьких

посягань, а також певною присутністю злочинів у сфері обігу наркотиків та правопорушень проти громадського порядку і безпеки [2]. Зокрема, автор цієї статті вів декілька кримінальних справ за участю неповнолітніх обвинувачених саме у сфері майнових злочинів. Досвід такої роботи говорить про визначну роль заходів саме у попередженні злочинів неповнолітніх, аніж у роботі вже з наслідками вчинення таких злочинів.

Відповідно до чинного законодавства України, суб'єктами профілактики правопорушень серед дітей є підрозділи ювенальної превенції поліції, служби у справах дітей, заклади освіти, центри соціальних служб, органи пробації та інші установи, що забезпечують захист прав дитини. При цьому поліція виконує певну координуючу та виконавчу роль у цій системі, оскільки саме до правоохоронців надходить первісна інформація про вчинені підлітками правопорушення, саме поліція безпосередньо здійснює заходи реагування і запобігання злочинам [3].

Початок повномасштабної війни у 2022 році суттєво вплинув на динаміку злочинів серед неповнолітніх в Україні. На початку війни спостерігався значний спад рівня злочинності, що пояснюється воєнним станом, евакуацією значної частини дітей за кордон або в більш безпечні регіони нашої країни, а також дією комендантської години та перенесенням уваги національної поліції на численні воєнні загрози. Потім, починаючи з 2023 року, коли ситуація дещо стабілізувалася, особливо у регіонах, віддалених від прифронтових областей, рівень злочинності серед підлітків почав знову поступово підвищуватись. Цьому сприяла й складна безпекова ситуація в Україні, постійні повітряні тривоги, необхідність дистанційного та змішаного формату навчання підлітків, що збільшувало ризики відсутності контролю з боку батьків та вихователів за вільним часом та дозвіллям учнів.

Зазначені аспекти були враховані, зокрема, керівництвом Національної поліції України. В результаті проведеної профілактичної роботи, у 2024 році неповнолітніми було скоєно на 4% менше злочинів, аніж у 2023 році, а саме: 2,9 тис. випадків у 2024 році проти 3 тис. випадків у 2023 році. Серед проектів, які були реалізовані національною поліцією у 2024 році, слід вказати такі, як «Безпечна школа» та «Клас безпеки». Окрім того, саме у 2024 році було створено 1172 інспекторських посад у школах, було проведено 493 профілактичних заходи для близько 32 тисяч дітей у межах мобільних класів безпеки [4].

На відповідні підрозділи ювенальної превенції, що створені в структурі Національної поліції України, покладаються завдання щодо виявлення дітей, схильних до правопорушень, облік таких дітей та профілактична робота з ними, а також захист прав неповнолітніх, які стали жертвами злочинів. Одним з пріоритетних напрямів є рання профілактика правопорушень, коли поліція разом з іншими органами намагається виявити дитину у несприятливих умовах життя ще до того, як вона стане правопорушником. Поліція передає інформацію про виявлених дітей, які проживають у загрозливих умовах (бездоглядність, насильство в сім'ї тощо), до служб у справах дітей для взяття їх на облік і подальшого соціального супроводу. Таким чином, ювенальна превенція поліції тісно взаємодіє з органами опіки та піклування та іншими службами у справах дітей, що сприяє посиленню міжвідомчої взаємодії державних органів [5].

Важливою ініціативою національної поліції останніх років стало впровадження інституту шкільних офіцерів поліції. Це поліцейські, закріплені за навчальними закладами, які проводять просвітницьку і профілактичну роботу з учнями. Шкільні офіцери регулярно відвідують школи, проводять лекції та тренінги на правову тематику (про відповідальність неповнолітніх, протидію булінгу, безпеку в Інтернеті, недопустимість вживання наркотиків тощо), налагоджують довірливі відносини з учнями шкіл [6].

Підсумовуючи вищевикладене потрібно зазначити, що подальше вдосконалення кримінологічної профілактики підліткової злочинності має базуватися на консолідації зусиль всіх зацікавлених інституцій та врахуванні сучасних соціальних реалій, включаючи наслідки війни. Саме поліція відіграє провідну роль у системі профілактики злочинності серед дітей та підлітків. Через підрозділи ювенальної превенції вона здійснює раннє виявлення дітей груп ризику, ставить їх на облік та проводить індивідуально-профілактичну роботу із ними. Злочинність неповнолітніх є динамічним і багатоаспектним явищем, а профілактична діяльність поліції відіграє ключову роль у його стримуванні. Лише системний підхід до подолання причин і умов злочинності неповнолітніх у поєднанні з активною просвітницькою і виховною роботою поліції здатні забезпечити довгострокове зниження цього негативного явища у суспільстві.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. №2341-III: станом на 01.02.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341–14#Text (дата звернення: 03.05.2025).
2. Продан Т. В., Дякур М. Д. Кримінологічна характеристика злочинності неповнолітніх. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія право.* 2024. Вип. 86, ч. 4. С. 344–349.
3. Кобко Є. Підрозділи ювенальної превенції Національної поліції України в системі органів публічного адміністрування в умовах воєнного стану. *Юридичний вісник. Проблеми та судження*. 2023. №3. С.47–52.
4. Річні звіти про результати роботи за 2016–2024 роки. *Національна поліція України*. URL: https://npu.gov.ua/diyalnist/zvitnist/richni-zviti (дата звернення: 03.05.2025).
5. Берендєєва А. І., Крецу Д. С. Взаємодія ювенальної превенції Національної поліції України та соціальних служб у профілактиці правопорушень серед дітей. *Захист прав дитини в умовах військової агресії, матеріали Міжнародної науково-практичної конференції :* тези доповіді, 23 червня 2022 р., м. Одеса / Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. С. 268–271.
6. Погорілець О. В. Шкільний офіцер поліції як учасник соціального виховання дітей та молоді. *Харківський національний університет внутрішніх справ: 20 років у статусі національного :* тези доповіді, матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 2 берез. 2021 р. / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків : ХНУВС, 2021. С. 414–417.

Ярослав ОЛІЙНИК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 5 групи
факультету слідчої та детективної діяльності

ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 359 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Стаття 359 Кримінального кодексу України, яка має назву «Незаконні придбання, збут або використання спеціальних технічних засобів

негласного отримання інформації», є важливим елементом правової системи, спрямованим на регулювання дій, пов'язаних із цими специфічними інструментами[1]. Ефективне застосування цієї статті та гарантування прав і свобод громадян безпосередньо залежать від чіткого розуміння «предмету» цього правопорушення, яким є «спеціальні технічні засоби». Відсутність такого розуміння може призвести до неоднозначного застосування закону та потенційних порушень прав людини.

Законодавець, встановлюючи кримінальну відповідальність за незаконні дії зі спеціальними технічними засобами негласного отримання інформації, прагнув забезпечити охорону прав і свобод людини, а також інтересів юридичних осіб у сфері інформаційної безпеки. Події останніх років, пов'язані з розвитком інформаційних технологій та зростанням рівня злочинності у цій сфері, підкреслюють актуальність та важливість належного правового регулювання обігу та використання таких засобів.

Ключовим елементом для розуміння статті 359 КК України є визначення самого поняття «спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації», оскільки саме вони є безпосереднім предметом цього злочину.

Загальне визначення, яке часто зустрічається в юридичній літературі та нормативних актах, визначає спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації як технічні, програмні засоби, устаткування, апаратуру, прилади, пристрої, препарати та інші вироби, спеціально призначені (розроблені, виготовлені, запрограмовані або пристосовані) для таємного одержання інформації.

Наказ Служби безпеки України № 383 від 23.12.2020 «Про затвердження Зводу відомостей[2], що становлять державну таємницю» також містить схоже визначення, підкреслюючи призначення цих засобів для негласного отримання інформації.

Важливу роль у визначенні того, чи є конкретний предмет «спеціальним технічним засобом», відіграє Служба безпеки України. Саме СБУ надає офіційні висновки щодо належності чи неналежності певних засобів до категорії спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації[3].

Предмет злочину, передбаченого статтею 359 КК України, є досить різноманітним і включає широкий спектр пристроїв та засобів. Ліцензійні умови, затверджені постановою Кабінету Міністрів України № 669[3], містять детальну класифікацію таких засобів за їхнім функці-

ональним призначенням. Згідно з цим документом, до спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації належать:

1. Засоби для негласного аудіо-, відеоконтролю та спостереження:

Мікрофони: приховані мікрофони, вбудовані в побутові предмети (ручки, годинники, тощо); лазерні мікрофони, що знімають звук з вібрацій скла.

Відеокамери: мініатюрні камери, замасковані під предмети інтер'єру; камери з інфрачервоним підсвічуванням для нічного спостереження; телевізійні системи спостереження.

Диктофони: приховані диктофони; цифрові диктофони.

2. Засоби для негласного отримання інформації про місцезнаходження:

GPS-трекери: пристрої для відстеження місцезнаходження автомобілів, людей або вантажів; пристрої для негласного встановлення місцезнаходження радіоелектронного засобу зв'язку.

3. Засоби для негласного обстеження кореспонденції, предметів, матеріальних носіїв інформації:

Сканери: спеціальні сканери для обстеження поштових відправлень.

Пристрої для зчитування інформації з електронних носіїв: пристрої для копіювання даних з флеш-накопичувачів, жорстких дисків тощо.

4. Засоби для негласного проникнення або обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи:

Ендоскопи: пристрої для візуального огляду важкодоступних місць.

Тепловізори: пристрої для виявлення теплових слідів.

Обладнання для зламу замків та проникнення в приміщення.

5. Засоби для негласного зняття інформації з телекомунікаційних мереж:

Системи перехоплення телефонних розмов: обладнання для прослуховування стаціонарних та мобільних телефонів.

Програмне забезпечення для перехоплення інтернет-трафіку: програми для відстеження електронної пошти, повідомлень у месенджерах тощо.

6. Засоби для негласного зняття інформації з електронних інформаційних систем:

Клавіатурні шпигуни (кейлоггери): програми або пристрої, що фіксують натискання клавіш на комп'ютері.

Програми для віддаленого доступу: програми, що дозволяють отримати доступ до комп'ютера без відома користувача.

Програмне забезпечення для зняття інформації з екрану монітора.

Така детальна класифікація має важливе практичне значення для правоохоронних органів та судів при кваліфікації дій, пов'язаних зі статтею 359 КК України. Вона дозволяє чітко визначати, які саме предмети підпадають під дію цієї статті, а які ні.

Незважаючи на наявність законодавчих визначень та класифікацій, на практиці можуть виникати певні складнощі та спірні питання щодо визначення того, чи є конкретний предмет «спеціальним технічним засобом негласного отримання інформації[4].

Однією з таких проблем є розмежування між звичайними побутовими приладами, які можуть мати функцію запису або передачі інформації (наприклад, мобільні телефони, відеокамери, диктофони), та спеціальними технічними засобами, призначеними саме для негласного отримання інформації. Ключовим критерієм тут є саме спеціальне призначення предмета та можливість його використання таємним способом, характерним для оперативно-розшукової, контррозвідувальної або розвідувальної діяльності.

Наприклад, звичайний мобільний телефон з функцією запису звуку не вважатиметься спеціальним технічним засобом, якщо він використовується відкрито. Однак, якщо такий телефон спеціально модифікований для прихованого запису та передачі інформації без відома особи, він може бути визнаний таким засобом.

Важливе значення має також цільове призначення предмета та обставини його придбання, збуту або використання. Якщо предмет явно не призначений для негласного отримання інформації і не використовувався з цією метою, він не може бути кваліфікований як предмет злочину за статтею 359 КК України.

У судовій практиці часто виникає необхідність у проведенні експертних досліджень для встановлення належності того чи іншого предмета до категорії спеціальних технічних засобів. Експерти повинні визначити функціональні можливості пристрою, спосіб його дії, його конструктивні особливості та можливість його використання для негласного отримання інформації.

Певні складнощі можуть виникати з предметами подвійного призначення, які можуть використовуватися як у законних цілях, так і для негласного отримання інформації (наприклад, деякі види GPS-трекерів або мініатюрних відеокамер). У таких випадках вирішальне значення мають

наміри особи, яка придбала, збула або використовувала такий предмет, а також фактичні обставини його використання.

Дискусійним є також питання щодо програмного забезпечення. Чи може програмне забезпечення саме по собі бути визнано спеціальним технічним засобом негласного отримання інформації? Згідно з Наказом СБУ №383, програмні засоби, спеціально призначені для негласного отримання інформації, відносяться до таких засобів. Однак, розмежування між звичайним шпигунським програмним забезпеченням та програмами, які мають подібну функціональність, але використовуються у законних цілях, наприклад, програми батьківського контролю, може бути складним і потребує ретельного аналізу.

У наукових дослідженнях також звертається увага на необхідність чіткого визначення критеріїв віднесення предметів до спеціальних технічних засобів, щоб уникнути зловживань та неоднозначного застосування статті 359 КК України.

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про складність та багатоаспектність питання щодо визначення предмету кримінального правопорушення, передбаченого статтею 359 Кримінального кодексу України. «Спеціальні технічні засоби негласного отримання інформації» є специфічною категорією предметів, чітке розуміння яких є необхідним для ефективного застосування цієї статті. Також, на підставі зазначеного, можна зрозуміти, що використання СТЗ НОІ, регулюється законодавством і допускається лише в рамках оперативно-розшукової діяльності та в більшості випадків саме з дозволу слідчого судді або суду[5]. Незаконне використання таких засобів тягне за собою кримінальну відповідальність.

Основними особливостями предмету злочину за статтею 359 КК України є:

- Їхнє спеціальне призначення для таємного одержання інформації.
- Можливість їхнього використання таємним способом, характерним для оперативно-розшукової, контррозвідувальної або розвідувальної діяльності.
- Наявність детальної класифікації за видами та призначенням у відповідних нормативних актах.
- Необхідність експертного дослідження для встановлення належності конкретного предмета до цієї категорії.
- Постійна еволюція у зв'язку з розвитком технологій, що вимагає адаптації правових норм та практики.

Стаття 359 Кримінального кодексу України – це не просто юридична норма, а своєрідний щит, що оберігає таємницю приватного життя та інформаційну безпеку в епоху всепроникних технологій. Точне визначення та послідовне застосування критеріїв віднесення пристроїв до СТЗ НОІ є необхідним для забезпечення як ефективної боротьби зі злочинністю у сфері інформації, так і захисту основоположних прав і свобод громадян. У світі, де технології розвиваються зі швидкістю світла, стаття 359 КК залишається важливим орієнтиром, що допомагає зберегти баланс між безпекою і приватністю.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III. *Відомості Верховної Ради України.* 2001. № 25–26. Ст. 131.
2. Про затвердження Зводу відомостей, що становлять державну таємницю: Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 23.12.2023р. № 383. *Відомості Верховної Ради України.*
3. Деякі питання щодо спеціальних технічних засобів для зняття інформації з каналів зв'язку та інших технічних засобів негласного отримання інформації: Постанова Кабінету міністрів України від 22 вересня 2016 р. № 669 Київ. *Відомості Верховної Ради України.*
4. Смаглюк, с. (2024). Стан наукової розробки питань використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій в кримінальному провадженні . Вісник кримінологічної асоціації україни, 31(1), 775–782.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України.* 2013, № 9–10, № 11–12, № 13, ст.88.

Науковий керівник: Осадча Анна Сергіївна, асистентка, кандидатка юридичних наук, доцентка.

КРИМІНАЛІСТИКА

Аліна ПИВОВАР,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 курсу магістратури, 4 групи
факультету прокуратури

ДЕЯКІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ

Україна здійснює важливі кроки у напрямку посилення відповідальності за міжнародні злочини, впроваджуючи стандарти міжнародного кримінального та гуманітарного права. Особливе значення у цьому має ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду відповідно до Закону України № 3909-IX від 21.08.2024 року, що стало основою для узгодження національного законодавства з міжнародними стандартами та запровадження принципу універсальної юрисдикції за воєнні злочини, злочини геноциду та агресії.

Прийняття змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України відповідно до проєкту Закону України «Про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини»[1] забезпечує гармонізацію національної правової системи з міжнародними стандартами. Ці зміни охоплюють кримінально-процесуальні аспекти, що дозволяють ефективно розслідувати військові злочини. Пропоновані заходи сприяють створенню правового підґрунтя для належного притягнення винних осіб до відповідальності, враховуючи міжнародний досвід.

На цьому фоні особливо важливим є розробка й удосконалення тактики розслідування воєнних злочинів, яка б відповідала сучасним міжнародним стандартам та враховувала специфіку злочинів, що вчиняються в умовах військових конфліктів.

Global Investigative Journalism Network у своїй статті наводили 15 основних порад для розслідування воєнних злочинів, говорячи про комунікацію, збереження доказів та навіть ментальне здоров'я слідчих[2]. Серед основного можна виділити те, що сучасні технології значно спростили документування воєнних злочинів, дозволяючи використовувати мобільні

телефони, соціальні мережі, супутникові знімки та цифрові інструменти для аналізу даних. Для цього правоохоронними органами та OSINT спільнотою використовуються дані з соціальних мереж, таких як Facebook, Instagram, VK, OK та чатів Telegram, а також інструменти верифікації, наприклад, InVid чи Amnesty Video verification. Свідчення очевидців заповнюють прогалини у даних, а ідентифікація злочинців за допомогою OSINT інструментів, як FindClone, та аналіз знаків розрізнення і зброї дозволяють встановлювати причетність військових частин до злочинів. Архівування матеріалів за допомогою Hunchly та Wayback Machine забезпечує збереження доказів. Час є критичним фактором у розслідуванні злочинів зазначеної категорії. Інформаційна безпека, використання цифрових інструментів захисту та турбота про психічне здоров'я є ключовими складовими, які сприяють ефективному документуванню злочинів.

Важливу роль у розслідуванні воєнних злочинів відіграє організаційно-методична діяльність Офісу Генерального прокурора, Національної поліції та інших правоохоронних органів, яка здійснюється спільно з міжнародними організаціями та вітчизняними громадськими структурами.[3] Особливу увагу приділяють методичним рекомендаціям щодо роботи з потерпілими та свідками воєнних злочинів для запобігання їх повторній ретравматизації, забезпечення безпеки та отримання достовірної інформації. Взаємодія між різними органами забезпечується шляхом створення міжвідомчих слідчих груп та міжнародних спільних слідчих груп (JIT). В Україні діє така група із залученням іноземних фахівців для розслідування тяжких міжнародних злочинів. Значну роль у розслідуванні відіграють сучасні досягнення криміналістики, спрямовані на інтеграцію знань, інноваційні розробки та створення ефективних методів формування доказів, що можуть використовуватись у національних та міжнародних судах.

Також важливо зазначити, що під час розслідування доволі активно використовуються «спеціальні знання»[4]. Військові фахівці залучаються для визначення напрямків обстрілів, типів озброєння та пошкоджень. Експерти з вибухотехніки проводять заходи з розмінування і перевірки об'єктів на вибухобезпечність. Судові медики встановлюють причину і час смерті, характер ушкоджень та механізм їх заподіяння. Додатково використовуються знання з інших галузей залежно від виду злочину, його особливостей та конкретної слідчої ситуації.

Таким чином, Україна демонструє готовність до інтеграції з міжнародними стандартами кримінального права, що є не лише важливим

чинником для забезпечення справедливого покарання злочинців, але й вагомим кроком у напрямку зміцнення довіри міжнародної спільноти до національної правової системи. Все це особливо важливе в умовах викликів сучасної війни, що потребує високого рівня професійності в розслідуванні воєнних злочинів та забезпечення невідворотності відповідальності для винних осіб.

Список використаних джерел:

1. Проект закону України «Про кримінальну відповідальність за міжнародні злочини», карта проходження проекту від 05.12.2024 № 11538. *ligazakon.net*. URL: https://ips.ligazakon.net/document/JI11577I.
2. Гангулі М. 15 порад для розслідування воєнних злочинів. *Global Investigative Journalism Network*. URL: https://gijn.org/ua/uncategorized-ua/15-porad-dla-rozsliduvanna-voennih-zlociniv/.
3. Тетерятник Г., Бех О., Одажиу Ю. Розслідування воєнних злочинів: окремі теоретико-прикладні питання. *Юридичний науковий електронний журнал*. URL: http://lsej.org.ua/6_2023/161.pdf.
4. Харківський нац. ун-т внутрішніх справ. Дії слідчо-оперативних груп Національної поліції з документування злочинів, пов'язаних із збройною агресією РФ проти України : [онлайн-курс]. *KhNUIAIR :: Репозитарій ХНУВС*. URL: https://dspace.univd.edu.ua/entities/publication/576a7a73-79b8-43b7-a9d1-8ee529bd3a71.

Науковий керівник: Курман О. В., доцент, кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики.

Анастасія РОМАНОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 1 курсу магістратури, 8 групи
факультету прокуратури

ТАКТИКИ ДОПИТУ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ

Допит потерпілого є важливою частиною процесу розслідування злочинів і має кілька важливих особливостей, які слід враховувати для

досягнення правдивих і достовірних свідчень. Цей процес вимагає особливої уваги до психологічного стану потерпілого, адже в умовах стресу або травми людина може не точно передати події, або ж її покази можуть бути спотвореними через емоційний або психологічний тиск.

Дуже часто в наслідок перенесеного стресу особа не може сформулювати чітко те, що бачила в наслідок емоційного потрясіння. Це реакція організму на зовнішні фактори, які викликають напругу, і сприяє активації захисних механізмів для подолання чи уникнення загроз.

Повторне описування травмуючих подій може бути емоційно важким для потерпілого і спричинити вторинну травматизацію. Тому важливо, щоб допит був організований таким чином, щоб знизити ризики повторного переживання травми. Це може включати, наприклад, проведення допиту з психологом або надання потерпілому можливості перерватися і відпочити.

Відповідно до частини 1 статті 226 Кримінально-процесуального кодексу України допит малолітньої або неповнолітньої особи проводиться у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря.

Хоча законодавство не містить чіткого визначення ролі педагога чи психолога під час проведення допиту, їхня ключова функція полягає у забезпеченні емоційного контакту з малолітнім потерпілим. Вони відіграють важливу роль у процесі отримання достовірних свідчень та їх подальшому аналізі, допомагаючи слідчому адаптувати комунікацію до психологічного стану дитини.

Відповідно до криміналістичних рекомендацій, слід уникати участі у допиті педагогів чи психологів, які працюють у навчальному або виховному закладі, що його відвідує дитина. Крім того, важливо, щоб ці фахівці були тієї ж статі, що й дитина, та були завчасно поінформовані про обов'язок зберігати конфіденційність даних, отриманих у ході досудового розслідування.

З криміналістичної точки зору процес допиту малолітнього потерпілого доцільно поділяти на три основні етапи: підготовчий, основний (робочий) та завершальний. Підготовчий етап включає комплекс дій, що здійснюються до безпосереднього контакту з дитиною. Основна його мета – зібрати максимально повну інформацію про особистість неповнолітнього, що дозволяє налагодити ефективний психоло-

гічний контакт під час допиту та врахувати індивідуальні особливості дитини.

У процесі планування допиту дитини, яка стала потерпілою від злочину, що посягає на статеву свободу або статеву недоторканність, слідчий повинен детально продумати низку важливих аспектів: вибір місця та часу проведення слідчої дії, визначення кола учасників, а також інших організаційно-технічних моментів. Особливу увагу слід звернути на тактичні моменти, що можуть вплинути на результативність допиту.

Важливим чинником є момент часу, обраний для проведення допиту. Він залежить від кількох обставин: часу, що минув з моменту вчинення злочину до початку допиту; частини доби, коли сталася подія, а також – тривалості та умов самої слідчої дії. У випадку з малолітніми потерпілими вік дитини має вирішальне значення – чим молодша дитина, тим коротшим повинен бути проміжок часу між подією злочину та її допитом. Водночас не рекомендується проводити допит одразу після події або занадто швидко після неї, адже це може спричинити додатковий психологічний стрес для дитини або спотворити її сприйняття подій.

Також помилковим у тактичному плані буде рішення проводити допит у тому самому місці, де дитина пережила травматичну ситуацію. Небажано також використовувати як місце допиту житло самої дитини – це може викликати в неї тривалі негативні асоціації з власним домом або завадити їй зосередитися на питаннях слідчого. Замість цього доцільніше використовувати нейтральні, спеціально підготовлені приміщення, які забезпечують психологічний комфорт і не викликають додаткових переживань.

На робочій стадії технологія проведення допиту може бути проведено в умовах «зеленої кімнати».

У цій моделі слідчої дії використовується особлива техніка, коли дитина перебуває у затишному, терапевтичному приміщенні разом із психологом, тоді як слідчий та інші учасники спостерігають за процесом з окремої кімнати через дзеркальне вікно. У психолога, який перебуває поруч із дитиною, є мікронавушник, через який слідчий за потреби може передати питання. Такий формат мінімізує психологічний тиск на дитину, створює атмосферу захищеності та довіри, а сам допит часто відбувається у формі гри – на підлозі з іграшками або навіть тоді, коли дити-

на сидить у зручній для себе позі, наприклад, сховавшись під стіл чи тримаючи в руках м'яку іграшку. Перед початком допиту психолог узгоджує з слідчим порядок проведення процесуальної дії, а також попередньо встановлює контакт із дитиною, пояснюючи свою роль. Його завдання – не лише допомогти дитині почуватися в безпеці, а й виступити посередником між нею та слідчим, полегшуючи комунікацію та адаптуючи її до вікових і психологічних особливостей малолітнього потерпілого.

Психолог не просто супроводжує дитину – він фактично бере участь у процесі допиту як активний фахівець, який аналізує поведінкові реакції дитини, стежить за її емоційним станом та допомагає коригувати перебіг допиту відповідно до ситуації.

Особливо важливою є роль психолога у випадках сексуального насильства, де дитині складно або навіть неможливо вербалізувати власний досвід. У таких ситуаціях використовуються анатомічні ляльки, схематичні зображення тіла, «обличчя емоцій» або навіть предмети-символи – усе це допомагає дитині виразити те, що важко сказати словами. Психолог застосовує ці інструменти делікатно та професійно, аби не травмувати дитину повторно.

Таким чином, допит потерпілого з участю психолога є важливою практикою, яка допомагає не тільки зібрати достовірні свідчення, а й захистити психологічний стан потерпілого, мінімізуючи ризики вторинної травматизації

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17#Text
2. Мельникова М. В. Метод опитування. Експериментальна психологія: практикум. під ред. В. С. Смирнова, Т. В. Корнілової. М .: Аспект Пресс. 2002. С. 331–343.
3. Зелені кімнати : рек. до обладнання. Н. П. Бочкор, О. В. Даценко, К. Б. Левченко та ін. Київ : Україна, 2012. 28 с.
4. Будзиньська А. Як опитувати дитину : порадник для фахівців. Варшава : Нічийні діти, 2007. 64 с

Науковий керівник: к.ю.н., доцентка, доцентка кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, Марина Костенко.

Вікторія ДЕОРДІЯШЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 8 групи
факультету прокуратури

Марина КОСТЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри
криміналістики

ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ

У сучасному світі, що характеризується зростанням рівня злочинності та складністю її форм, ефективне та оперативне розслідування злочинів набуває особливого значення. Традиційні методи криміналістичного аналізу часто виявляються недостатніми для обробки великих обсягів інформації та виявлення прихованих закономірностей. У цьому контексті геоінформаційні системи (ГІС) представляють собою потужний інструмент, здатний якісно змінити підходи до криміналістичних досліджень.

Актуальність теми зумовлена не лише зростанням злочинності, але й розвитком інформаційних технологій, які відкривають нові можливості для аналізу просторових даних. Застосування ГІС у криміналістиці дозволяє візуалізувати злочинність на карті, аналізувати її географічні та часові характеристики, виявляти кримінальні осередки, прогнозувати майбутні злочини, а також допомагати у розшуку злочинців та безвісти зниклих осіб.

Геоінформаційна система (ГІС) являє собою комп'ютерну систему, призначену для збору, зберігання, обробки, аналізу та відображення географічно прив'язаних даних. Вона інтегрує просторові дані (інформацію про місцезнаходження об'єктів) з атрибутивними даними (описовою інформацією про ці об'єкти), що дозволяє проводити комплексний аналіз явищ та процесів, які мають просторову складову; просторові дані (ін-

формацію про місцезнаходження об'єктів) з атрибутивними даними (описовою інформацією про ці об'єкти), що дозволяє проводити комплексний аналіз явищ та процесів, які мають просторову складову.

Геопросторові дані, що використовуються в криміналістиці, можуть мати різноманітні джерела, включаючи:

Картографічні матеріали- забезпечують основу для просторового аналізу. Топографічні та кадастрові карти дозволяють визначити особливості рельєфу, забудови, меж земельних ділянок. **Аерокосмічні знімки-** незамінні для отримання актуальної інформації про зміну місцевості, виявлення нових об'єктів або трасування маршрутів підозрюваних. **GPS/GNSS-дані-** застосовуються для відстеження пересування осіб, транспортних засобів, а також для підтвердження або спростування алібі. **Дані дистанційного зондування Землі (ДЗЗ) –** дають змогу виявляти зміни у навколишньому середовищі, аналізувати місцевість, наприклад, для пошуку закопаних тіл або інших прихованих доказів. **Статистичні дані-** дозволяють встановити зв'язок між рівнем злочинності та соціальними або економічними факторами, що може допомогти у профілюванні районів з високим ризиком. **Дані з соціальних мереж та відкритих джерел-** допомагають швидко отримувати інформацію про місцезнаходження та активність підозрюваних або свідків. Геотеги у фото/відео можуть бути ключовими доказами.

Використання ГІС у криміналістиці базується на розумінні того, що злочинність не є випадковим явищем, а має свої просторові та часові закономірності. Місце скоєння злочину відіграє важливу роль у криміналістичному розслідуванні, оскільки воно може містити ключові докази, вказувати на мотиви злочинця та допомагати у його ідентифікації. Методи геопросторового аналізу, що можуть бути застосовані в криміналістиці, включають:

Картування злочинності : Однією з найбільш поширених сфер застосування ГІС у криміналістиці є візуалізація та картографування злочинності. Створення карт, на яких відображаються місця скоєння злочинів різних видів, дозволяє правоохоронним органам отримувати наочне уявлення про просторовий розподіл злочинності. **Аналіз гарячих точок :** Визначення географічних зон з підвищеною концентрацією злочинів певного виду. Це дозволяє зосередити патрулювання поліції та інші превентивні заходи в найбільш криміногенних районах.

Буферний аналіз : Створення зон певної відстані навколо об'єктів (наприклад, місця злочину, проживання злочинця) для аналізу навколишнього середовища та виявлення потенційних зв'язків. Візуалізація злочинів у часі (наприклад, за днями тижня, часом доби) у поєднанні з їхнім просторовим розташуванням може виявити певні тенденції та допомогти у прогнозуванні майбутніх злочинів. **Кластерний аналіз :** Виявлення груп схожих злочинів, що можуть бути скоєні однією особою або групою осіб. Вивчення маршрутів, які злочинці використовують для досягнення місця злочину, що може допомогти у їхньому географічному профілюванні.

Географічне профілювання :Аналіз просторових характеристик серійних злочинів для визначення найбільш ймовірних місць проживання або базування злочинця. Візуалізація мереж злочинних угруповань на основі географічних даних: Поєднання інформації про контакти між злочинцями з даними про їхнє місцезнаходження та пересування може виявити важливі зв'язки. Виявлення центрів злочинної активності та зон впливу: Аналіз просторової концентрації злочинів, пов'язаних з певними угрупованнями, може допомогти визначити їхні ключові території. Аналіз логістичних ланцюжків незаконної діяльності: Відстеження переміщення товарів, коштів та осіб, причетних до організованої злочинності, за допомогою геопросторових даних може допомогти у розкритті злочинних схем.

Аналіз місця події та реконструкція злочину: ГІС відіграють важливу роль у документуванні та аналізі місця події. За допомогою спеціалізованого обладнання та програмного забезпечення можна створювати точні геопросторові моделі місця злочину, фіксувати розташування речових доказів з високою точністю та аналізувати їхні взаємозв'язки. Створення тривимірних моделей місця події: Це дозволяє відтворити обстановку на місці злочину у віртуальному просторі, що може бути корисним для слідчих, експертів та присяжних. Можливості ГІС у цій сфері включають: Фіксація розташування речових доказів: Кожен доказ може бути точно прив'язаний до певних координат, що полегшує його подальший аналіз та використання в суді. Віртуальна реконструкція ходу подій злочину: На основі зібраних доказів та свідчень очевидців можна створювати віртуальні сценарії розвитку подій, що допомагає у розумінні механізму злочину. Аналіз ліній видимості, шляхів проникнення

та відходу злочинців: ГІС дозволяють моделювати зорові поля з певних точок на місці події, визначати можливі шляхи пересування злочинців та аналізувати їхню ймовірну поведінку.

Висновок: Застосування геоінформаційних систем у криміналістичних дослідженнях є потужним інструментом для аналізу та візуалізації просторових аспектів злочинності. Використання ГІС сприяє ефективнішому розслідуванню, прогнозуванню та запобіганню злочинів, а також підтримує стратегічне планування правоохоронних органів. Однак для максимального використання потенціалу ГІС необхідно забезпечити якісне навчання персоналу та інтеграцію цих систем у загальну інформаційну інфраструктуру правоохоронних органів.

Список використаних джерел:

1. Федчак І. А. Основи кримінального аналізу: навчальниий посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 288 с. URL:https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/3723/3/%D1%84%D 0%B5%D0%B4%D1%87%D0%B0%D0%BA%20%D0%BE%D1%81%D0% BD%D0%BE%D0%B2%D0%B8%20%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%B C%20%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D0%B7%D1%83. pdf
2. Пилипенко І. С., Манукян А. К. Інноваційні технології у криміналістиці: проблемні питання та можливості використання. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. No 10. С. 650–654. URL:http://lsej.org.ua/10_2022/164.pdf
3. Благута Р. І., Мовчан А. В. Новітні технології у розслідуванні злочинів: сучасний стан і проблеми використання: монографія. Львів: ЛьвДУВС, 2020. 256 с. URL:https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3337
4. Часковський О., Андрейчук Ю., Ямелинець Т. Застосування ГІС у природоохоронній справі на прикладі відкритої програми QGIS [Текст] : навч. посіб. / О. Часковський, Ю. Андрейчук, Т. Ямелинець.Львів:ЛНУ ім.ІванаФранка, Вид-во Простір-М, 2021.228 с. URL: https://geography.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/GIS-in-Nature-Protection_QGIS.pdf

Науковий керівник: Костенко Марина Володимирівна, к.ю.н., доцент, доцент кафедри криміналістики.

Дар'я РИБАЛКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 3 групи
факультету права та економічної
безпеки

ТАТУЮВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Проблематика визначення та ідентифікації татуювань в криміналістиці є досить цікавим та важливим завданням, якому приділяється недостатньо уваги. Актуальність даного питання підвищується в умовах сучасного світу, а саме у хвилях процесів глобалізації та безпосередньо проявляється у бажанні людей на самовираження. У суспільстві досі існує думка щодо того, що татуювання певним чином пов'язують людину з «кримінальним світом» і в деяких питаннях саме факт татуювання допомагає визначити групову належність підозрюваних, що надалі дозволяє ідентифікувати злочинця.

Першочерговим завдання вирішення даного питання є аналіз зв'язку між татуюваннями та злочинними намірами та/або діями особами, що їх мають. Дане питання суттєво вирішено опитуваннями, що були проведені Міським університетом Нью-Йорка (City University of New York) у рамках дослідження питання вказаного взаємозв'язку [4]. У роботі зазначено, що дане дослідження показало наявність певних кореляційних зв'язків, але, їх кількість суттєво зменшилася порівняно з дослідженнями проведеними раніше, що спричинено значним поширенням татуювань серед населення за останні роки. Відповідно групи людей з татуюваннями диверсифікувалися, тим самим змінивши й кореляцію. Результати опитування також свідчать про те, що татуювання вже вийшли «з тіні» в центр уваги і продовжуватимуть позбуватися негативних парадигм, пов'язаних з їхнім минулим. Дослідники зазначають, що зміни у кореляції татуювання та злочинних намірів та/або дій й надалі будуть змінюватися.

Яскравим прикладом аналізу татуювань як джерела криміналістично значущої інформації є американська «Технологія розпізнавання татуювань» («Tattoos Recognition System»), що, як зазначають науковці, є новою галуззю біометрії. У даному контексті татуювання розглядають як спосіб визначення приналежності особи до певної банди, релігійних переконань,

попередніх засуджень та років, проведених у в'язниці [6]. Тобто, поліція використовує ці можливості в окремих ситуаціях, як от, наприклад, коли підозрюваний відмовляється назвати своє ім'я або використовує псевдонім, татуювання можуть допомогти правоохоронним органам дізнатися правду. Якщо більше однієї людини має однакове ім'я, татуювання може допомогти відрізнити їх. Навіть свідок, який бачив татуювання під час кримінального правопорушення, може описати його художнику-скетчисту, який потім завантажує створений малюнок у базу даних татуювань та встановлює його належність.

Але незважаючи на всі плюси та легкість роботи даної аналітичної системи, у її функціонуванні існує значна кількість прогалин, що призводять до помилкової ідентифікації особи або не надають можливості ідентифікувати особу взагалі. Негативним прикладом такої ідентифікації можливого злочинця за допомогою татуювань є випадок, коли татуювання чоловіка з Дербіширу (Англія), з'явилося в документі уряду США, що використовується для ідентифікації членів сумнозвісного венесуельського угруповання, попри те, що чоловік не має жодного зв'язку з цим угрупованням [5]. Адміністрація Трампа на підставі результатів такої ідентифікації вже депортувала сотні ймовірних членів угруповання до в'язниці суворого режиму в Сальвадорі. Адвокати деяких із цих депортованих стверджують, що їх помилково ідентифікували як членів злочинного угрупування тільки на основі їхніх татуювань.

Також в контексті характеристики даного питання важливо звернутися і до практики ЄСПЛ, проблематика яких зв’язалася у справі Парлов-Ткальчич проти Хорватії (Parlov-Tkalčić v. Croatia) [3] та справі Кастійо Альгар проти Іспанії (Castillo Algar v. Spain) [2], де зазначається, що зовнішній вигляд має певне значення, сам по собі він не є вирішальним чинником. У багатьох випадках необхідно виходити за межі візуального сприйняття та зосереджуватися на фактичних обставинах. Відповідно, щоб оцінити, чи є окремі докази обґрунтованими, зовнішню форму слід співвіднести з реальними фактами, які за нею стоять; тобто з’ясувати, чи були, незалежно від поведінки суддів, об’єктивні підстави, що могли б викликати сумнів у їхній неупередженості.

Важливо не забувати, що татуювання можна використовувати не лише як маркер злочинних намірів та/або злочинної діяльності, в також пам’ятати можливість використання такої інформації для ідентифікації загиблих або зниклих безвісті осіб. Певні наукові напрацювання щодо даної проблематики знаходять своє відображення у статті Коцюбинської

Юлії, Казань Наталії та Чадюк Валерії «Проблеми реалізації підходів до ідентифікації загиблих внаслідок військової агресії на території України та шляхи її вирішення», де наукині зазначають, що «методи ідентифікації, що застосовуються у випадках катастроф, повинні бути науково обґрунтованими, надійними, застосовними в польових умовах і такими, що можуть бути реалізовані протягом розумного періоду часу. Первинними і найбільш надійними засобами ідентифікації є дерматогліфічний, порівняльний стоматологічний аналіз і аналіз ДНК. Вторинними ж засобами ідентифікації включають особистий опис, медичні висновки, татуювання, а також майно та одяг, знайдені на тілі. Ці засоби ідентифікації слугують для підтримки ідентифікації за допомогою інших засобів і, як правило, не є достатніми як єдиний засіб ідентифікації» [1]. Погоджуючись з наукинями, ідентифікація за татуюванням є лише допоміжним, але не основним засобом, тоді як використання його як основного може спричинити низку ризиків недостовірності результатів.

У контексті визначення татуювань маркером злочинною приналежності конкретно в сучасній Україні, важливо провести низку окремих незалежних досліджень сприйняття татуювань в національному суспільстві безпосередньо, оскільки така практика дуже сильно відрізнятиметься від зарубіжних досліджень та досвіду. На даному етапі в Україні недоречно запроваджувати окремі програми визначення татуювання як інструмента, що відсотково вказує на причетність до вчинення кримінальних правопорушень, оскільки існує ризик недостовірності отриманих результатів, що є суттєвою підставою порушення прав людини. Проблематика створення окремих баз татуювань як засобу для ідентифікації померлих або зниклих безвісті осіб є досить неоднозначною, що з одного боку полегшить процес визначення особи, але з іншого боку може підпадати під сферу дії статті 8 про Право на повагу до приватного і сімейного життя в розрізі індивідуальності та автономії щодо бажаного зовнішнього вигляду Конвенції про захист прав людини. В Україні, у теперішніх умовах воєнного часу, це питання піднялося новою хвилею, особливо при використанні татуювань як засобів ідентифікації померлих осіб, або акцентування на татуюваннях як на окремому аспекті опису особливостей людини для пошуку зниклих безвісті осіб.

Список використаних джерел:

1. Чадюк В., Козань Н., Коцюбинська Ю. ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПІДХОДІВ ДО ІДЕНТИФІКАЦІЇ ЗАГИБЛИХ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВОЇ АГРЕСІЇ НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ. *До-*

брий Пастир: науковий вісник Івано-Франківської академії Івана Золотоустого. Богослов'я. Філософія. Історія. 2024. Вип. 19. Част. 2. URL: http://journal.ifaiz.edu.ua/index.php/gp/article/view/451 (дата звернення 01.05.2025)
2. Castillo Algar проти Іспанії 28194/95 28/10/1998 URL: https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001–58256 (дата звернення 01.05.2025)
3. Parlov-Tkalčić проти Хорватії 24810/06 22/12/2009 URL: https://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001–96426 (дата звернення 01.05.2025)
4. Daniel D. Dajani. Tattoos and Criminal Beh * avior: An examination of the relationship Tattoos and Criminal Behavior: An examination of the relationship between body art and crime between body art and crime. City University of New York. 05.12.2017. URL: https://academicworks.cuny.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1012&context=jj_etds (дата звернення: 01.05.2025).
5. Jake Horton. British man's tattoo wrongly linked to Venezuelan gang in US government document. BBC News. 11.04.2025. URL: https://www.bbc.co.uk/news/articles/cly22xm8kx1o?utm_campaign=feed&utm_medium=referral&utm_source=later-linkinbio (дата звернення: 01.05.2025).
6. Samuel D. Hodge, John Meehan. Tattoo Recognition Technology Gaining Acceptance as a Crime-Solving Technique. Temple's Business Law Magazine. URL: https://www2.law.temple.edu/10q/tattoo-recognition-technology-gaining-acceptance-as-a-crime-solving-technique/ (дата звернення: 01.05.2025).

Науковий керівник: Колеснікова Інна Анатоліївна, к. ю. н., доцентка кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Дмитро НЕЙЛО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 4 курсу, 2 групи
факультету права та економічної безпеки

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БПЛА

«Війна – двигун прогресу». Від початку повномасштабного вторгнення рф на територію України всі українці у повній мірі відчули значення

цього вислову. Кожного дня вже протягом 3 років створюються нові зразки зброї, змінюються засоби розвідки, перевидаються посібники з тактики сучасного бою. Змінилася й стратегія ведення бойових дій, де дрони стають головною зброєю на полі бою. Безпілотники швидко перелаштувались із мирного життя у воєнне. Ті, що вчора використовувались для зйомок мальовничих краєвидів з висоти пташиного польоту, сьогодні здійснюють повітряну розвідку, виявляють позиції противника, оснащені фугасними боєприпасами, вражають бронетехніку ворога. Кожного дня російська федерація порушує правила та звичаї війни, вчиняє нові правопорушення проти України. З огляду на те, що рф активно застосовує БпЛА у якості засобу та знаряддя вчинення злочинів проти українських військових і цивільних, криміналістичне дослідження БпЛА на предмет виявлення доказів вчинення кримінальних правопорушень, є актуальною темою сьогодення, а можливості дослідження їх програмного забезпечення дозволить сформувати доказову базу у численних кримінальних провадженнях.

Безпілотним літальним аппаратом вважається повітряне судно без пілота, екіпажу чи пасажирів на борту, управління яким здійснюється автоматично чи/або дистанційно за допомогою безпілотної авіаційної системи (безпілотного авіаційного комплексу), що є невід'ємною складовою такого апарата та включає в себе наземний контроль і систему зв'язку з ним [1, с. 14].

Існує значна кількість різновидів безпілотників країни агресора за своїм призначенням, масштабом завдань, місцем базування, але, всі вони у тій чи іншій мірі містять інформацію, пов'язану із вчиненням злочинів збройними силами російської федерації на території України, тому мають бути знешкоджені та досліджені у встановленому порядку.

Після збиття усі виявлені на місці літальні апарати або їх частини мають бути піддані експертному дослідженню з метою встановлення фактів, що мають значення для досудового розслідування. На виконання цього завдання, слідчими складаються відповідні постанови про призначення експертизи, що можуть містити у собі вказівку на дослідження об’єкту як в одній галузі знань, так і в декількох (комплексні судові експертизи) [2, с. 194–201].

Для дослідження програмного забезпечення БПЛА призначаються декілька видів експертиз. Виявлення у контрукціїї безпілотника пристрою, що володіє функцією збереження інформації може сигналізувати про необхідність проведення експертизи комп'ютерної техніки і про-

грамних продуктів, експертизи електронних комунікацій та фототехнічної експертизи. Саме ця група судових експертиз спрямована на виявлення, дослідження та вилучення цифрових слідів кримінальних правопорушень під час дослідження програмного забезпечння БПЛА.

Так, експертиза комп'ютерної техніки і програмних продуктів здійснюється шляхом дослідження блоку управління та систем навігації безпілотника. Дана форма вивчення БпЛА обумовлена тим, що, як відомо, усі сучасні дрони функціонують за допомогою повноцінних комп'ютерів із усіма властивими їм компонентами із встановленою особливою операційною системою. Дистанційне керування всим цим забезпечується шляхом встановлення додаткових блоків управління, а також датчиками супутникової навігації типу GPS. Все вищевказане обладнання може містити криміналістично значиму інформацію, на отримання якої і спрямовано проведення відповідної експертизи зі встановлення даних про тип комп'ютерної системи управління (модель, параметри, технічні характеристики приймально-передавальних систем, встановлену операційну систему, цільове призначення тощо).

Також може призначатися експертиза електронних комунікацій, що фактично полягає у дослідженні систем радіозв'язку та каналів дистанційного управління безпілотника. Наразі управління більшістю безпілотних літальних апаратів здійснюється людиною в режимі реального часу. У зв'язку із цим постає необхідність встановлення способів прийому, обробки та передачі даних з використанням мереж електронних систем та радіо обладнання, що дозволить визначити канал радіозв'язку, на який надходили команди управління, його захищеність, протокол автентифікації оператора тощо. Також в рамках відповідної експертизи дослуджуються системи геолокації, що можуть містити інформацію про відправну та кінцеву точку польоту, маршрут дрона і навіть дистанцію управління; систему управління БпЛА із хронологією команд оператора; дані про задану висоту, швидкість, тривалість, траєкторію польоту, географічні координати точки зависання та іншу інформацію, що описує положення дрона у просторі [4; 3, с. 305].

У випадку, якщо буде встановлено приналежність БпЛА до класу розвідувальних, то може постати необхідність у призначенні фототехнічної експертизи. Вона проводиться шляхом дослідження внутрішньої пам'яті (флеш-накопичувачів даних) на предмет збереження у ній фото- та відеозображень об'єктів з метою їх вилучення та подільшої ідентифікації. Вказаний компонент безпілотника є доволі важливим об'єктом

криміналістичного дослідження. На картах пам'яті можуть міститися знімки та відеозаписи предметів, приміщень, ділянок місцевості та людей, зафіксовані оператором безпілотника під час польоту, на основі яких і здійснюється ідентифікація. Також у рамках даного виду експертизи можуть визначатися аппаратні та технологічні параметри зйомки. Світлини, вигружені з БпЛА у подальшому можуть знайти своє застосування у встановленні осіб, чиї зображення містяться на фото-, відеознімках. Потенційно, це може допомогти встановити особистість оператора, а також основні місця та цілі експлуатації безпілотника [4; 3, с. 306].

Іноді у контрукцію БпЛА додатково встановлюють спеціальні технічні засоби отримання негласної інформації. Дана функція додається із розрахунку на ймовірне збиття крил противною стороною з метою приховного отримання інформації з місця, куди буде доставлений безпілотник. Реалізується дана можливість шляхом негласного відео- та фотоспостереження, перехоплення та прослуховування систем мобільного зв'язку, радіомоніторингу оточуючого середовища та ін. Щоб запобігти виникненню подібних випадків, призначається відповідна експертиза, спрямована на встановлення факту наявності або відсутності вищезгаданих засобів у контрукції дрона [5; 3, с. 306].

Звісно, наведений перелік судових експертиз не є вичепним, що означає можливість проведення інших видів досліджень залежно від того, які завдання поставлені перед досудовим розслідуванням та які об'єкти чи їх частини вдалося віднайти.

У підсумку можна зазначити, що за безпілотними системами майбутнє. Війна залишила глибокий рубець на тілі України, проте дала потужний поштовх для розвитку високих технологій, як у військовій так і у цивільній сферах, імпульс якого буде відчутний ще довгі десятиліття. російська федерація продовжує вчиняти воєнні злочини із використанням безпілотників, тому нашим завданням є широке впровадження безпілотних технологій у військову діяльність та вдосконалення методів криміналістичного дослідження ворожих дронів. Це дозволить не лише з більшою точністю встановлювати обставини кримінально протиправного діяння, а й швидше і технологічніше встановлювати цінну розвідувалюну інформацію на зразок місць скупчення противника, боєкомплекту та важкої техніки, запобігати майбутнім спробам здійснення атак. А інформація, вилучена зі збитих безпілотників, буде відповідним чином використана проти їхніх ж власників у Міжнародному кримінальному суду.

Список використаних джерел:

1. Особливості застосування безпілотних літальних апаратів органами та підрозділами поліції: метод. рек. / А. А. Саковський, С. М. Науменко, С. І. Кравченко, І. М. Єфіменко та ін. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2022. 72 с.
2. Безпілотні повітряні засоби ураження сил вторгнення російської федерації : практичний порадник / Червяков О. І., Євтушенко І. В., Букрєєв О. І., Білоус В. В. Х: ІПЮК для СБУ, 2023. 212 с.
3. Актуальні питання криміналістики та судової експертизи в умовах воєнного стану [Текст] : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 3 липня 2024 р.) / [редкол.: В. В. Чернєй, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2024. 531 с.
4. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень: Наказ Міністерства юстиції України від 8 жовтня 1998 року №53/5. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98#Text.
5. Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень в системі Служби безпеки України: Наказ Центрального управління Служби безпеки України від 29.05.2015 року №371. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0738-15#Text.

Науковий керівник: Колеснікова Інна Анатоліївна, к. ю. н., доцентка кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Єлизавета ЛИПОВКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 2 групи
Інституту Служби безпеки України

КРИМІНАЛІСТИЧНІ МЕТОДИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ФОТО- ВІДЕОАПАРАТУРИ ЗА ЦИФРОВИМИ СЛІДАМИ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ ЗОБРАЖЕНЬ

Технологічний прогрес у сфері цифрової фото- та відеофіксації створив нові виклики для криміналістичних досліджень та судової експер-

тизи. Ідентифікація апаратури за цифровими слідами стала критично важливим напрямком експертної діяльності, особливо в контексті забезпечення достовірності цифрових доказів у судочинстві.

Відповідно до ДСТУ ISO/IEC 27037:2017, який визначає основні вимоги до роботи з цифровими доказами, процес ідентифікації повинен забезпечувати максимальну точність та достовірність результатів.

Методи ідентифікації цифрових слідів передбачають послідовне виконання низки процедур. Спочатку здійснюється вилучення та належна фіксація цифрових доказів, що гарантує збереження їх цілісності. Створення робочої копії для дослідження є обов'язковим етапом, який забезпечує недоторканність оригіналу. Глибокий аналіз структури файлу та метаданих дозволяє виявити потенційні невідповідності та сліди втручання.

Для забезпечення якості експертних досліджень критично важливим є використання виключно сертифікованого програмного забезпечення та дотримання затверджених методичних рекомендацій. Документування всіх етапів дослідження створює прозору картину проведеної роботи та забезпечує можливість перевірки отриманих результатів.

Сучасні дослідження неможливі без використання спеціалізованого програмного забезпечення. Експерти використовують широкий спектр інструментів для аналізу та верифікації цифрового контенту. Forensic Tools надає можливості для глибокого аналізу файлової структури та метаданих. PhotoDNA використовується для створення цифрових відбитків зображень та їх порівняння. Video Authentication Software дозволяє виявляти ознаки монтажу та модифікації відеоматеріалів. Експерти аналізують не лише метадані, але й структурні характеристики файлів, артефакти, що виникають внаслідок стиснення або обробки даних.

Існують численні онлайн-інструменти для верифікації цифрового контенту. Європейський центр журналістики у 2022 році опублікував посібник з верифікації цифрового контенту, де наведено рекомендації для журналістів та дослідників щодо перевірки джерел інформації. Ці інструменти дозволяють визначити, чи було зображення або відео піддано маніпуляціям, а також отримати інформацію про оригінальні характеристики файлу.

Попереднє дослідження матеріалів починається з визначення форматів файлів та їх сумісності з наявними інструментами аналізу. Експерт

перевіряє можливість відтворення файлів та встановлює їх загальні технічні характеристики. Важливим аспектом є визначення наявності захисту від копіювання або інших обмежень, які можуть вплинути на процес дослідження. На основі отриманої інформації складається детальний план подальшого дослідження.

Детальне дослідження включає глибокий аналіз метаданих. На цьому етапі вивчається інформація про виробника та модель пристрою, серійний номер апаратури, дата та час створення файлів, параметри зйомки, включаючи витримку, діафрагму та світлочутливість.

В контексті оперативно-розшукової діяльності верифікація цифрових зображень набуває особливого значення. Вона дозволяє встановити достовірність фотодоказів, виявити спроби фальсифікації та маніпуляцій з зображеннями. Важливим аспектом є можливість визначення хронології подій та підтвердження або спростування алібі підозрюваних осіб. Крім того, сучасні методи аналізу дозволяють здійснювати ідентифікацію учасників подій навіть за умови часткового спотворення зображення.

Експертно-дослідницька діяльність у сфері цифрових зображень вимагає комплексного підходу. Дослідження починається з аналізу технічних характеристик файлу та вивчення метаданих. Особлива увага приділяється особливостям компресії зображення, оскільки різні пристрої та програми використовують різні алгоритми стиснення. Така діяльність використовується в таких експертизах як: фототехнічна експертиза та експертиза відеозвукозапису.

Верифікація автентичності цифрових матеріалів починається з аналізу цілісності даних. Експерт проводить перевірку відповідності структури файлу стандартам формату, аналізує послідовність записів метаданих.

Технічна верифікація передбачає порівняння з еталонними зразками, аналіз відповідності технічним характеристикам заявленої моделі, перевірку сумісності параметрів зйомки та дослідження специфічних особливостей формату файлів.

Значення цифрового шуму матриці важко переоцінити в контексті експертних досліджень. Він дозволяє не лише ідентифікувати конкретний пристрій, яким було створено зображення, але й виявляти найменші сліди редагування чи монтажу. Це дає можливість експертам з високою точністю встановлювати автентичність фотографій та визначати хронологію внесених змін.

Метадані зображень становлять важливий пласт інформації для експертного дослідження. Вони містять вичерпні технічні параметри створення знімка, включаючи такі важливі характеристики як витримка, діафрагма та світлочутливість.

Документування результатів передбачає складання експертного висновку з детальним описом використаних методів та засобів, виявлених ознак та їх значущості, обґрунтуванням зроблених висновків та описом виявлених особливостей та невідповідностей.

Процедура дослідження автентичності цифрових фото- та відеоматеріалів є критично важливою для збереження достовірності доказів у судових процесах та інших сферах правозастосування. Вона складається з кількох етапів: збирання та збереження матеріалів, аналізу їхніх метаданих, верифікації автентичності та оцінки результатів. Використання сучасних інструментів для верифікації допомагає експертам проводити точні дослідження, що знижує ризик використання фальсифікованих матеріалів у суді або інших процедурах.

Список використаних джерел:

1. ДСТУ ISO/IEC 27037:2017 (ISO/IEC 27037:2012, IDT). Інформаційні технології. Методи захисту. Настанови для ідентифікації, збирання, здобуття та збереження цифрових доказів. Київ : УкрНДНЦ, 2018. 31 с.
2. Рибальський О. В., Соловйов В. І., Журавель В. В., Татарнікова Т. О. Методика ідентифікаційних і діагностичних досліджень матеріалів та апаратури цифрового й аналогового звукозапису зі застосуванням програмного забезпечення «Фрактал». Київ : ДУІКТ, 2013. 75 с.
3. Брендель О. І. Дослідження автентичності цифрових відео- та звукозаписів. Використання цифрових технологій у криміналістиці та судовій експертизі : матеріали Міжнар. наук.-практ. круглого столу, м. Харків, 11 груд. 2023 р. Харків : Право, 2024. С. 56–60.
4. Посібник з верифікації цифрового контенту. Європейський центр журналістики. Інститут Пойнтера. Амстердам, 2022. 130 с.
5. Головкін Б. М., Денькович О. І., Луцик В. В., Цехан Д. М. Кіберзлочинність та електронні докази. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. 298с.

Науковий керівник: Курман Олександр Васильович, доцент, кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Марія САВЧУК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 4 курсу, 5 групи
факультету прокуратури

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ «ЗЕЛЕНА КІМНАТА» ПІД ЧАС ДОПИТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Досліджувана тема є дуже важливою в реаліях сьогодення, зокрема в контексті імплементації Україною міжнародних норм дружнього до дитини правосуддя та розвитку в нашій державі ювенальної юстиції. Це так само підкреслює значущість прав людини та звертає увагу на окрему складову – права дитини.

Механізм методики передбачає допит неповнолітніх, які стали учасниками кримінального провадження, незалежно від їхнього процесуального статусу, в найбільш сприятливих умовах. Це дозволяє зменшити рівень стресу, який переживають діти під час проведення слідчих (розшукових) дій та забезпечує належну якість отриманих показань, які фіксуються в протоколі допиту та на оптичний носій інформації, що містить безперервний відеозапис. Позиція щодо активного впровадження методики «Зелена кімната» є серйозним викликом для національної системи правосуддя, оскільки чинний КПК України не передбачає обов'язку проведення допиту неповнолітніх, які є учасниками кримінального провадження, за даною методикою. Згідно зі ч. 3 ст. 224 КПК: «…у разі якщо вік особи не встановлено, але є підстави вважати, що особа є малолітньою або неповнолітньою, до встановлення віку такої особи її допит проводиться за правилами, передбаченими для допиту малолітньої або неповнолітньої особи…». [1] Отже, допит неповнолітніх – процедура, яка потребує особливої уваги. Як наслідок, в доктрині заведено вважати, що допит за методикою «Зелена кімната» є спеціальним видом допиту, який відповідає нормам міжнародного права та стандартам отримання вербальної інформації від дитини у кримінальному провадженні. Ця думка потребує нормативного закріплення.

Наразі, на практиці застосування методики виглядає наступним чином: слідчий, дізнавач або прокурор (хто ініціює допит) в досудовому розслідуванні – ключовий суб'єкт проведення допиту, який складає від-

повідний план та питання, які необхідно з'ясувати під час проведення такого та залучає спеціально підготовленого психолога для роботи з неповнолітнім. Наступний етап це проведення допиту в зеленій кімнаті, яка являє собою спеціально облаштоване приміщення і створює комфортне середовище для неповнолітніх. На цьому етапі виникає проблема правового врегулювання, тому що свідчення отримає психолог, який є неналежним суб'єктом проведення допиту, а фіксує все слідчий, який знаходиться в суміжній спеціально облаштованій кімнаті та за необхідності може втрутитись в процес використавши обладнання в «Зеленій кімнаті». Крім того, разом зі слідчим там перебувають батьки дитини або особи, які їх заміняють, законний представник, захисник, лікар, педагог – за необхідності. Така практика зумовлює питання щодо можливості використання отриманих показань, як доказів в кримінальному провадженні, їх допустимості. З цього питання неодноразово висловлювався ВС, де зазначає про допустимість доказів отриманих за методикою «Зелена кімната» (справа № 753/13113/18). [2] Але питання все ще залишається дискусійним, оскільки відсутнє нормативне закріплення застосування методики, процесуального порядку, тому я вважаю, що надалі разом з імплементацією міжнародних норм чинний КПК України потребує вдосконалення, зокрема в частині проведення допиту неповнолітніх, які є учасниками в кримінальному провадженні. Такі дії позитивно вплинуть на стан досудових розслідувань за участю неповнолітніх та психологічний стан дітей, які є учасниками процесу.

Крім того, звертається увага правоохоронних органів на важливість застосування запропонованої методики в кримінальних провадженнях проти статевої свободи та недоторканості та в провадженнях де діти стали свідками чи потерпілими від будь – якого виду насильства. Це зумовлено важливістю отримання показань в сприятливих та нетравматичних умовах. Також «Зелена кімната забезпечує безперервний відео – аудіозапис, який позбавляє суд необхідності повторно допитувати дитину в залі суду (в присутності кривдника). Такий відеозапис може стати об'єктом дослідження експертів, якщо у справі буде призначена психологічна або комплексна психолого-психіатрична експертиза. Зауважу, що дана методика вже використовується на практиці та набуває свого поширення, але законодавчого врегулювання досі немає. Застосування методу базується на міжнародних нормах та має низку переваг, тому виникає необхідність нормативного врегулювання методики на національному рівні, щоб уникнути неузгодженості та негативної практики, яка

наразі неоднорідна через можливість Суду суб'єктивно оцінити допустимість або недопустимість використання методики.

Отже, підбиваючи підсумки варто зазначити, що застосування методики «Зелена кімната» надзвичайно важливе нововведення в кримінальному процесі, де учасниками є неповнолітні. Такий підхід сприяє забезпеченню прав дитини та дбайливого ставлення до психологічного здоров'я дітей, що надзвичайно актуально в реаліях сьогодення. Проте, ми бачимо, що правове врегулювання даного методу ще не є досконалим, а практика неоднорідною, тому я вважаю, що чинний КПК України потребує актуальних змін, щоб відповідати викликам часу, зокрема в частині проведення допиту неповнолітніх.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс: Кодекс України № 4651-VI від 13.04.2012 \ станом на 25 квітня 2025 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651–17#Text.
2. Постнова Касаційного кримінального суду в складі Верховного Суду від 17 січня 2023 р., судова справа № 753/13113/18. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/108526645 (дата звернення: 25.04.2025).

Науковий керівник: Курман Олександр Васильович, доцент, кандидат юридичних наук, доцент кафедри криміналістики.

Микита РЕШЕТНЯК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 4 курсу, 3 групи
факультету права та економічної безпеки

OSINT ЯК МЕТОД ВИЯВЛЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

Досліджувана тема актуальна, як ніколи, через повномасштабне вторгнення РФ на територію України. В умовах постійних обстрілів

мирних міст, порушення міжнародного права на полі бою – виявлення та фіксація воєнних злочинів є одним з пріоритетних завдань правоохоронних органів держави. Значна кількість матеріалів кримінальних проваджень (відео, фото – завантажені в Інтернет, та публікації на платформах соціальних мереж), які стосуються: обстрілів, зрадників, пособників агресору, формуються завдяки саме відкритим джерелам мережі інтернет. Так, Юр'ївський районний суд Дніпропетровської області розглянув кримінальну справу щодо особи, яку обвинувачували у вчиненні злочинів, передбачених частиною 2 статті 110 та частиною 5 статті 111–1 Кримінального кодексу України. Доказом її причетності до правопорушення був, зокрема, протокол огляду публікації, розміщеної в Telegram-каналі. У цій публікації, що стосувалася незаконного «референдуму» щодо приєднання так званої ЛНР до РФ, зафіксовано зображення обвинуваченої особи [2] .

«Ми займаємося документуванням воєнних злочинів та викриттям дезінформації, спираючись виключно на публічно доступні дані: соціальні мережі, витоки баз даних, безкоштовні супутникові знімки. У світі, де маніпуляції стали звичним явищем, перевірені факти часом добути легше, ніж здається. Цей напрям роботи ще не має усталеного визначення, однак нині його часто позначають як OSINT (open-source intelligence) – тобто аналітика на основі відкритих джерел» [1]. Саме Команда Bellingcat провела незалежне розслідування катастрофи рейсу MH17, збитого над Донбасом у 2014 році. Використовуючи відкриті джерела – фото та відео з соцмереж, супутникові знімки, геолокацію та аналіз маршрутів – вони встановили, що малайзійський «Боїнг» був знищений ракетою комплексу «Бук», доставленого з території Росії. Розслідування також дозволило ідентифікувати конкретних російських військових, причетних до транспортування і запуску ракети. На підставі їх досліджень Велика Палата Європейського суду з прав людини вирішила, що існує достатньо доказів, аби задовольнити тягар доведення на стадії прийнятності адміністративних практик, що порушують низку статей Конвенції, та визнав більшість скарг уряду України прийнятними. Так само, порогу доведення було досягнуто щодо скарг Уряду Нідерландів про збиття літака рейсу MH17, які таким чином також було визнані прийнятними [3].

Але в застосуванні інформації з відкритих джерел у розслідуванні злочинів є певні нюанси. Однією з ключових проблем у розслідуваннях

із використанням відкритих джерел є легалізація здобутих матеріалів, адже докази у кримінальному провадженні повинні бути зібрані відповідно до вимог Кримінального процесуального Кодексу України. Як зазначає О. О. Торбас, у чинному КПК України відсутнє чітке визначення електронних доказів, хоча подібне поняття частково згадується у п. 1 ч. 2 ст. 99, де до документів віднесено фото-, відеозаписи та інші носії інформації. Разом з тим, електронні докази не включено до переліку процесуальних джерел доказів, наведеного у ч. 2 ст. 84 КПК України. [4, с. 101].

Електронні докази у кримінальному провадженні мають відповідати критеріям належності, допустимості та достовірності. Згідно зі ст. 85 КПК України, належними вважаються ті докази, що прямо або опосередковано підтверджують або спростовують обставини, які мають значення для справи. Встановити зв'язок між електронним доказом і провадженням зобов'язана сторона обвинувачення. Водночас важливо дотримуватись процедури збору доказів – особливо з відкритих джерел, оскільки це складний процес із кількох етапів, кожен із яких має відповідати нормам закону. Інакше суд може визнати такі докази недопустимими, керуючись доктриною «плодів отруєного дерева» [4, с. 112].

Для аналізу інформації, здобутої з відкритих джерел, кримінальне процесуальне законодавство передбачає можливість залучення експерта. Наприклад, у справі №461/1790/19 до доказів провини особи було долучено висновок лінгвістичної експертизи її висловлювань, зроблених у трансляціях на онлайн-радіостанції. Після аналізу стенограм, звірених зі звукозаписами, експерт дійшов висновку, що ці висловлювання містять заклики до зміни державного кордону України шляхом відокремлення західноукраїнських областей і передачі їх під контроль інших держав [5]. Також, інформація з відкритих джерел широко застосовується під час проведення слідчих дій. Наприклад, у справі №569/18865/23 серед доказів винуватості були протоколи впізнання особи за відео з YouTube і фото з соцмережі «Однокласники». У межах цих процесуальних дій свідки впізнали обвинувачену, що стало важливою частиною доказової бази.

У цьому контексті доцільно звертатися до Протоколу Берклі [7], який став першим у світі міжнародним документом, що містить практичні рекомендації щодо збору загальнодоступної інформації. Його положення можуть відігравати важливу роль у формуванні доказової бази для досудового слідства та подальшого судового розгляду кримінальних справ.

Слідчі, дізнавачі та прокурори, які застосовують OSINT у кримінальному провадженні, повинні дотримуватись принципів законності, підзвітності, об'єктивності, технічної обізнаності та конфіденційності. Вони мають фіксувати використані інструменти в протоколах, володіти відповідними навичками та враховувати цифрові ризики, щоб мінімізувати свій онлайн-слід [7]. Під час підготовки OSINT-розслідування важливо скласти детальний план, що охоплює етапи: визначення завдання, збір, оцінка, аналіз, узагальнення та поширення інформації. Кожен етап вимагає уважного підходу: від вибору надійних інструментів до перевірки достовірності джерел. Особливу увагу слід приділяти дотриманню принципів інформаційної безпеки: конфіденційності, цілісності та доступності [4]. Збір даних може здійснюватися різними методами: скріншотами, хеш-сумами тощо – залежно від їх доказової сили. Після отримання даних необхідно їх детально перевірити та проаналізувати, тому що існує багато дезінформації та навмисне вкидання несправжніх фактів.

Отже, коли Україна веде боротьбу не лише на полі бою, а й у правовому полі, розслідування воєнних злочинів вимагає нових підходів. Особливу роль у цьому процесі відіграє OSINT – аналітика з відкритих джерел, яка дає змогу фіксувати докази агресії РФ у цифровій формі: у відео, фото, публікаціях, геолокаціях. Для забезпечення ефективності OSINT-досліджень, важливо нормативно врегулювати процедури їх проведення – як для слідчих, дізнавачів, так і для прокурорів. Законодавча конкретизація методів збору, фіксації та оцінки цифрових доказів стане потужним інструментом у доведенні провини та притягненні до відповідальності винних у міжнародних злочинах. У воєнний час – це не лише потреба, а й стратегічний крок до справедливості.

Список використаних джерел:

1. Еліот Гіггінз Ми – Bellingcat. Онлайн-розслідування міжнародних злочинів та інформаційна війна з Росією. 2022. С. 16.
2. Вирок Юр'ївського районного суду Дніпропетровської області від 19.04.2024, справа № 198/206/23. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/ 118478551.
3. Rishennia Velykoi Palaty pro pryiniatnist spravy Ukraina ta Niderlandy proty Rosii – shchodo litaka reisu MH17 ta konfliktu na skhodi Ukrainy. URL: https://hudoc.echr.coe.int/app/conversion/pdf/?library=ECHR&id=003-7550173-10372796&filename=Rishennia%20Velykoi.

4. OSINT при розслідуванні кримінальних правопорушень: підручник / О. О. Торбас. – Одеса: Видавництво «Юридика», 2024. – 180 с.
5. Вирок Галицького районного суду м. Львова від 25.11.2021, справа № 461/1790/19. URL: https://reyestr.court.gov.ua/Review/101378026.
6. Постанова ВС колегією суддів Першої судової палати Касаційного кримінального суду м. Київ від 18.03.2025, справа № 569/18865/23. URL: http://iplex.com.ua/doc.php?regnum=126054702&red=100003b6e7b5d76a8d08d0361df5dd2cd76fea&d=5
7. Протокол Берклі з ведення розслідувань з використанням відкритих цифрових даних: Пошук у відкритих джерелах. (б. д.). Організація Об'єднаних Націй. chromeextension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.law.berkeley.edu/wpcontent/uploads/2022/03/Berkeley-Protocol-Ukrainian.pdf.

Науковий керівник: асистентка, кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри криміналістики Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого Колеснікова Інна Анатоліївна.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

***Miliena LYPCHANSKA*,**
Yaroslav Mudryi National Law University,
Prosecutor's Faculty, course 3, group 1

THE PROBLEM OF «DEMOCRATIC DEFICIT» IN THE EUROPEAN UNION

The problem of the «democracy deficit» in the European Union is one of the key challenges facing the regional integration entity, which claims to be a model of democratic governance. In modern political discourse, this problem concerns the issue of the compliance of the EU's institutional architecture with fundamental democratic principles, such as transparency, accountability, representation and citizen participation in decision-making processes. The relevance of this topic is due to the need to adapt the EU's institutional mechanisms to new challenges associated with growing Euroscepticism, political crises and geopolitical changes. Research on this issue is important for developing effective reforms that can strengthen the EU's democratic legitimacy and increase the level of citizens' trust in European institutions.

Democracy is a concept derived from the Greek word demokratia, which is composed of demos («people») and kratos («power» or «rule»). Accordingly, democracy means «the power of the people.» According to Robert A. Dahl, the key principle of liberal democracy includes the following basic aspects: the right to vote, the opportunity to be elected to public office, the right of political leaders to compete for the support of voters, the holding of fair and free elections, freedom of speech and association, access to alternative sources of information, as well as the existence of institutions that have a real impact on public decision-making. As for democracy in the European Union, it cannot be interpreted in the same way as in the case of nation states, where power lies directly with the citizens. Since the EU is a unique entity, there is no single approach to determining what democratic standards it should meet [1].

The problem of the democratic deficit in the European Union remains a subject of debate among scholars, who are divided into two main groups. The first, which constitutes the majority, insists on the existence of such a deficit, while the second rejects this thesis. This study leans towards the first point of view, which is based on two main dimensions: institutional and socio-psychological. The first argument is based on the fact that the structure and functioning of the EU institutions do not meet democratic standards, while the second emphasizes that the EU itself, given the lack of the necessary social and political prerequisites, cannot function as a full-fledged democracy.

In this context, the question arises: is it possible to overcome the democratic deficit in the EU and involve citizens in the decision-making process? The answer to this question is closely related to a number of factors that explain why the European Union is criticized for being insufficiently democratic. First, the European Commission has significant political powers, but it is not an elected body and therefore does not derive its legitimacy directly from citizens. At the same time, the European Parliament, although the only EU body formed by universal suffrage, faces criticism for the imbalance between representation and real powers. [2].

The EU's institutional structure is complex, which contributes to its remoteness from ordinary citizens and their problems. In addition, there is a gap between the democratic principles operating in national political systems and the technocratic decision-making at EU level. A significant part of the population perceives the European Commission as a distant and insufficiently accountable body, which is only exacerbated by its location in Brussels and the complexity of the bureaucratic apparatus.

Another critical aspect is the excessive delegation of powers to experts and bureaucrats, which reduces political accountability. The large-scale activity of lobby groups also raises concerns about the transparency of decision-making. The absence of the classic mechanism of political accountability characteristic of national parliamentary systems undermines trust in the European institutions. Unlike in nation states, where members of parliament are elected by citizens and can be re-elected or removed, there is no similar mechanism in the EU, which makes it difficult for voters to influence the political process.

Furthermore, the European Commission is not directly accountable for its decisions, which increases public apathy towards the European institutions and the electoral process. The members of the European Council and the

Council of Ministers are not directly elected, and their decisions are often aimed at protecting national rather than pan-European interests. The European Court of Justice, for its part, has been regularly expanding its powers, which has also led to criticism of the lack of democratic control.

The lack of accountability of the Council of Ministers and the European Council, as well as the use of qualified majority voting, add to the arguments of critics who consider this model undemocratic. All this boils down to a fundamental problem: the lack of a single «demos» – a community of citizens who could act as the bearer of a democratic mandate. As a result, the European Union cannot fully function as a democracy in the classical sense of the term [3].

According to Andrew Marowsik, the problem of democratic deficit in the EU has become the subject of research for hundreds, and possibly thousands, of scholars, analysts, lawyers and politicians. For the first time in the history of international politics, such a powerful intellectual resource has been involved in the analysis of a supranational political process, which opens up wide opportunities for studying this phenomenon. However, the complexity of the issue complicates the analysis of the arguments of supporters and critics of the democratic deficit in the EU. Moreover, criticism itself is subject to criticism, which leads to a constant intellectual exchange among researchers [3].

Jolly identifies four main paradigms that explain the democratic deficit in the EU. The first, the vertical paradigm, is based on the thesis of the loss of democratic control due to integration processes in the European Union. The second, the horizontal, focuses on the limited powers of the European Parliament compared to other institutions. The third, the efficiency paradigm, assumes that the democratic deficit can be partially compensated for by effective governance. The fourth, the socio-psychological paradigm, connects the problem with the lack of a single European demos.

The vertical paradigm of democracy focuses on the relations between the EU and its member states, as well as on internal political processes that determine the balance of power. Within it, there are two approaches: one group of researchers believes that legitimacy is ensured through the Council of Ministers, while others point to the negative impact of the EU on democracy within the member states.

The horizontal paradigm also considers governance as the main object of analysis, but focuses not on the interaction between states, but on the

institutions of the EU itself, in particular on the role of the European Parliament. Supporters of this approach seek answers to the questions of what institutional reforms can contribute to strengthening the democratic component of the EU. They emphasize the need to improve democratic mechanisms at the level of multinational governance and the redistribution of power between European institutions [4].

Unlike the two previous approaches, which focus on institutional aspects, the efficiency paradigm is aimed at analyzing EU policies and their consequences. Its representatives try to establish a connection between the efficiency of governance and the democracy of decision-making processes. There are two points of view within this approach: the first group of researchers believes that a high level of efficiency can compensate for a certain deficit in democratic legitimacy, even if the decision-making process itself remains insufficiently democratic. Others, on the contrary, argue that effective governance is possible only if there is a high level of democratic participation, otherwise its legitimacy will be questioned. Thus, the debate on the democratic deficit of the European Union continues, and its complexity is due to differences in approaches to understanding democracy, the functioning of political institutions and assessing the effectiveness of governance at the supranational level.

The issue of the «democratic deficit» in the European Union remains a significant challenge for the legitimacy and accountability of its institutions. Critics argue that decision-making within the EU is often dominated by unelected bodies, such as the European Commission and the European Central Bank, while the directly elected European Parliament has limited influence compared to national legislatures. Moreover, the complexity of the EU's institutional structure creates a gap between citizens and policymakers, leading to perceptions of a lack of transparency and public participation. Despite reforms aimed at addressing these concerns, such as the Lisbon Treaty's efforts to enhance the role of the European Parliament and introduce the European Citizens' Initiative, many argue that these measures remain insufficient. The continued reliance on intergovernmental negotiations and the predominance of technocratic governance further exacerbate the democratic deficit.

References:

1. Sorace M. The European Union democratic deficit: substantive representation in the European Parliament at the input stage. European Union Politics. 2018. № 19 (1). pp. 3–24.

2. Newman, Micheal and Hoskyns, Catherine (2007), Democratizing the EU issues for the TwentyFirst Century, UK.: Manchester University Press, p.5.
3. Hix, Simon, and Follesda, Andreas, (2006) «Why There Is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik» Journal Of Common Market Studies, Volume 44, Number 3, September, pp. 533–562.
4. Kirchner, Emil J. (2009), «Thirty Years of the Journal of European Integration: Reflections and Outlook on European Integration Studies», Journal of European Integration, 31, N. 2, Winter: 159.

Academic supervisor: Ivan Yakovyuk, Doctor of Jurisprudence, Professor.

Аврора ЄЖЕЛА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 2 групи
факультету прокуратури

ОКРЕМІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЄДИНОГО ЦИФРОВОГО РИНКУ ЄС

Ідея створення Єдиного цифрового ринку (Digital Single Market, DSM) виникла в Європейському Союзі як відповідь на стрімкий розвиток цифрових технологій та потребу забезпечити вільний обіг цифрових товарів, послуг і капіталу в межах об'єднання. Із 2015 року DSM став одним із пріоритетів європейської політики. Для України, яка прагне поглиблення інтеграції з ЄС, участь у цьому цифровому просторі є не лише логічним кроком, а й необхідною умовою для економічного розвитку, технологічного зростання та зміцнення демократичних інститутів. Участь у DSM дозволить Україні не лише користуватися перевагами єдиного ринку, а й активно формувати спільні цифрові правила майбутнього.

Ключові сфери, що підлягають гармонізації в рамках Єдиного цифрового ринку охоплюють низку важливих напрямів державної політики. Серед них: скасування плати за роумінг, забезпечення принципу мережевого нейтралітету, а також сприяння транскордонній доставці посилок.

Значну увагу приділено розвитку електронної ідентифікації та довірчих послуг для безпечного здійснення електронних транзакцій. До ключових аспектів також належать захист персональних даних, впровадження правил кібербезпеки, охорона авторських і суміжних прав у цифровому середовищі, захист прав споживачів в онлайн-просторі, встановлення вимог до договорів щодо цифрового контенту і послуг, а також заходи щодо розвитку високошвидкісної електронної комунікаційної інфраструктури. [1]

У рамках DSM ЄС висуває низку вимог, що у першу чергу спрямовані на впровадження та підтримку високих стандартів у частині конфіденційності, прозорості, захисту та безпеки надання цифрових послуг. Україна, прагнучи бути інтегрованою в Єдиний цифровий ринок ЄС, робить впевнені кроки на зустріч задоволенню висунутих ЄС вимог. Наприклад, Загальний регламент про захист даних (General Data Protection Regulation, GDPR) [2] встановлює вимогу компаніям отримувати чітку згоду на обробку даних, забезпечувати право на забуття, право доступу і перенесення даних. У свою чергу Верховна Рада України з метою приведення національного законодавства у сфері захисту персональних даних у відповідність до стандартів Європейського Союзу 20 листопада 2024 року підтримала у першому читанні законопроект «Про захист персональних даних» [3]. Цей документ є новою редакцією закону, що діє з 2010 року і адаптує норми GDPR.

Наразі Україна досягла значних успіхів і в частині відповідності регламенту eIDAS Європейського Союзу. Зокрема, у 2023 році технічним вимогам ЄС став відповідати Дія. Підпис, стало можливим підписання європейських контрактів, заяв та документів за допомогою Дія. Підпис-EU. У березні цього року України та ЄС оновили спільний робочий план у сфері електронної ідентифікації та довірчих послуг. У разі успішного виконання запланованих заходів, вже у 2026 році ЄС визнає окремі українські електронні довірчі послуги а починаючи з 2027 року очікується повне визнання усіх українських електронних довірчих послуг на рівні внутрішнього ринку ЄС. Це відкриє українським громадянам і бізнесу можливість легально користуватися своїми цифровими інструментами для підписання документів, доступу до онлайн-сервісів та взаємодії з європейськими установами на рівних умовах з громадянами ЄС. [4]

Значна активність з боку України спостерігається і в частині послуг роумінгу. Так, у травні 2024 року Верховна Рада України прийняла Закон

України «Про внесення змін до деяких законів України щодо імплементації норм законодавства Європейського Союзу з питань роумінгу» [5]. Такий крок покликаний забезпечити приєднання України до спільної роумінгової зони з ЄС і запровадити концепцію «Роумінг як вдома» (Roam Like At Home, RLAH) для українських громадян.

Разом з тим, 24 лютого 2025 року, під головуванням Президентки Єврокомісії Урсули фон дер Ляєн, Президента України Володимира Зеленського та Прем'єр-міністра України Дениса Шмигаля, відбулось спільне засідання Уряду України та Європейської комісії у Києві. Зустріч, що відбулась у третю річницю повномасштабного вторгнення Росії в Україну, стосувалась теми поточного статусу євроінтеграційних проектів. В ході засідання Єврокомісія позитивно відзначила досягнення України у сфері цифровізації. Зокрема, розділ «Цифрова трансформація і медіа» увійшов до трійки напрямів із найвищими оцінками.

Адаптація законодавства України до Єдиного цифрового ринку ЄС супроводжується низкою викликів. Серед головних – брак кадрових ресурсів і якісної експертизи, відсутність або слабкість спеціалізованих наглядових структур, наприклад незалежного органу з питань захисту персональних даних. Для бізнесу ж, особливо малого та середнього, адаптація є болючим питанням у фінансовому плані, адже тягне за собою додаткові витрати на дотримання нових стандартів, як мінімум в частині оплати юридичних послуг, що покликані зробити зрозумілішими вимоги, яких вони повинні дотримуватись.

Втім, якщо Україні вдасться подолати вищезазначені виклики, то вона відчує на собі переваги інтеграції до DSM, що охоплять як економічну так і соціальну площини. Зокрема, спостерігатиметься зростання продуктивності економіки за рахунок доступу до передових цифрових технологій так інновацій, оптимізації виробничих процесів і підвищення рівня кваліфікації працівників. Перехід до без паперових рішень сприятиме зниженню витрат на транзакції як для бізнесу, так і для державного сектору. Відбудеться оптимізація логістики та знизяться загальні торгівельні витрати. І це далеко не усі можливі переваги та перспективи.

Таким чином, попри усю свою складність і масштабність процесу, адаптація українського законодавства до вимог Єдиного цифрового ринку Європейського Союзу є критично важливою для подальшої євроінтеграції. Вона відкриває шлях до повноцінної участі України в цифровій економіці ЄС, сприяє підвищенню конкурентоспроможності бізнесу,

зміцненню прав користувачів і розвитку інновацій. Цей тернистий шлях вартує зусиль, яких він потребує, аби його здолати, адже він має стратегічне значення для сталого цифрового розвитку країни.

Список використаних джерел:

1. European Parliament (2018a), The ubiquitous digital single market, Fact Sheet, https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/43/the-ubiquitous-digital-single-market
2. European Parliament and Council of the EU. Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 (General Data Protection Regulation, consolidated text), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:02016R0679–20160504
3. Про прийняття за основу проекту Закону України про захист персональних даних : Постанова Верхов. Ради України від 20.11.2024 № 4065-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4065–20#Text
4. Україна та ЄС: нові кроки в цифровій співпраці. Міністерство цифрової трансформації України. URL: https://thedigital.gov.ua/news/ukraina-ta-es-novi-kroki-v-tsifroviy-spivpratsi
5. Про внесення змін до деяких законів України щодо імплементації норм законодавства Європейського Союзу з питань роумінгу : Закон України від 22.05.2024 № 3727-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3727–20#Text

Науковий керівник: Петришин Олег Олександрович, доцент, кандидат юридичних наук, старший дослідник.

Аліна ЧАЛА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 16 групи
факультету прокуратури

ПРАВОВІ ЗАСАДИ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Корупція залишається однією з головних загроз демократичним цінностям, економічній стабільності та довірі громадян до влади, і навіть

у розвинених країнах Європейського Союзу ця проблема не втрачає своєї гостроти. Незважаючи на наявність законодавчих та інституційних механізмів, випадки зловживання службовим становищем, нецільового використання бюджетних коштів та непрозорого лобіювання свідчать про потребу в постійному вдосконаленні антикорупційної політики.

Незважаючи на активні зусилля Європейського Союзу у сфері боротьби з корупцією, основною проблемою залишається різнорідність національного законодавства країн-членів, яка зумовлена історичними, правовими та культурними відмінностями. Як зазначають дослідники V. Pujas та M. Rhodes, за рівнем поширення корупції держави ЄС умовно поділяються на три групи: «корупційний Південь» (Італія, Іспанія, Греція, Франція тощо), «Чиста Північ» (Данія, Швеція, Нідерланди, Фінляндія) та «проміжні» країни (Велика Британія, Німеччина, Ірландія) [1, с. 688]. Така диференціація ускладнює формування єдиного ефективного правового механізму протидії корупції на рівні ЄС.Проте Європейський Союз активно розвиває нормативно-правову базу, що закладає основи спільної антикорупційної політики.

На міжнародному рівні правова база ЄС гармонізується з нормами, визначеними в Конвенції ООН проти корупції (UNCAC) [2, 3]. У ній підкреслюється необхідність створення спеціалізованих антикорупційних органів, участі громадськості у розробці політик, посилення незалежності судової влади та закріплення відповідальності як фізичних, так і юридичних осіб [4, с. 45–47]. Як вказується в пункті 8 Резолюція Генеральної Асамблеї ООН, корупція на державному рівні може знівелювати ефективність будь-якої урядової програми, що цілком співзвучно з підходами ЄС [5].

Таким чином, правова основа Європейського Союзу щодо боротьби з корупцією має комплексний і багаторівневий характер, однак потребує подальшої уніфікації та адаптації до специфіки кожної держави-члена.

Європейський Союз, усвідомлюючи масштаб загроз, які несе корупція для легітимності та ефективності його інституцій, створив багаторівневу систему спеціалізованих органів, діяльність яких спрямована на боротьбу з корупційними та шахрайськими правопорушеннями. Одним із перших антикорупційних органів, що продовжує функціонувати й сьогодні, стало Європейське бюро по боротьбі із шахрайством (OLAF), створене у 1999 році. OLAF є спеціалізованим підрозділом Європейської Комісії, головним завданням якого є проведення незалежних розслідувань шахрай-

ства, корупції та інших незаконних дій, що завдають шкоди фінансовим інтересам ЄС. Крім оперативної роботи, OLAF відповідає за розробку загальної концепції боротьби з шахрайством, а також за співпрацю з міжнародними структурами та обмін інформацією з партнерами [8, 7].

У розвитку інституційного механізму ЄС важливу роль відіграє також Євроюст (Eurojust) – спеціалізований орган ЄС, створений рішенням Ради ЄС від 28 лютого 2002 р. (зі змінами відповідно до Рішення 2009/426/JHA). Його основна функція полягає у сприянні координації розслідувань та переслідування серйозних транскордонних злочинів, зокрема шахрайства та корупції, що прямо зазначено у статті 4 рішення [6]. Євроюст взаємодіє з національними органами влади, а також з іншими структурами ЄС, зокрема Європолом.

У 2017 році з'явився ще один важливий інституційний гравець – Європейська прокуратура (EPPO), яка вперше в історії ЄС отримала повноваження здійснювати незалежне кримінальне переслідування, що охоплює злочини проти бюджету ЄС, включно з корупцією та шахрайством [9, с. 9]. Виникла дискусія серед науковців і практиків щодо співвідношення повноважень між Євроюстом і EPPO. Так, Л. В. Шевцова у своїй праці «Проблеми й перспективи розвитку Євроюсту і Європейської прокуратури» виділяє три основні підходи до цієї проблеми: Перший – концепція розширення, вважається, що EPPO є логічним продовженням еволюції повноважень Євроюсту щодо кримінального переслідування. Другий – взаємодоповнення, яка передбачає, що Євроюст виконуватиме координаційну функцію, тоді як EPPO – виключно процесуальну. Третій – інтеграція: прихильники цього підходу пропонують об'єднання функцій обох органів, у результаті чого Євроюст міг би стати структурним підрозділом Європейської прокуратури [7, с. 15].

Антикорупційна політика Європейського Союзу не обмежується створенням загальноєвропейських механізмів – вона передбачає активне залучення держав-членів до реалізації спільних стандартів через гармонізацію національного законодавства [10]. Європейська комісія відіграє наглядову роль, перевіряючи, як саме держава-член імплементує антикорупційні директиви – наприклад, Директиву (ЄС) 2017/1371 *щодо боротьби з шахрайством, що шкодить фінансовим інтересам Союзу [12, с. 384].*

Румунія вважається прикладом успішного антикорупційного поступу. Однією з найвідоміших реформаторських інституцій стала Націо-

нальна антикорупційна дирекція (DNA), створена в 2002 році. Завдяки незалежності прокурорів та політичній волі, DNA зуміла ініціювати розслідування проти десятків високопосадовців, включаючи міністрів і парламентарів [13].

Хорватія, яка приєдналася до ЄС у 2013 році, також здійснила масштабну реформу у сфері боротьби з корупцією. Створення Бюро з боротьби з корупцією та організованою злочинністю (USKOK) стало центральним кроком [11]. Завдяки прозорим розслідуванням і співпраці з міжнародними структурами, Хорватія поступово підвищувала рівень довіри до правоохоронних органів і судової системи.

Європейський Союз не лише формує загальноєвропейське антикорупційне законодавство, але й створює систему взаємної відповідальності та моніторингу, яка передбачає адаптацію норм в кожній державі-члені та країні-кандидаті [15, с. 128].

Отже, на мою думку, правові засади боротьби з корупцією у Європейському Союзі є прикладом комплексного та продуманого підходу, який поєднує як загальноєвропейські нормативні акти, так і ефективні інституційні механізми. Важливо, що ЄС не лише створює правила, а й забезпечує їх дотримання через моніторинг, співпрацю з державами-членами та підтримку країн-кандидатів у проведенні реформ. Однак, навіть за наявності такого розвиненого правового інструментарію, ефективність боротьби з корупцією в значній мірі залежить від політичної волі на національному рівні, незалежності судової влади та активної участі громадянського суспільства. Тому я вважаю, що головним викликом сьогодні залишається не лише вдосконалення законодавства, а й практична його реалізація в усіх державах-членах без винятку.

Список використаних джерел:

1. Pujas V., Rhodes M. Corruption and the ethics of administration in Western Europe. 1999. №52 (4). P. 688.
2. Романюк Б. В. Світовий досвід створення та функціонування інституцій з попередження та боротьби з корупцією. Науково-практичний журнал. 2009. С. 9–16.
3. Коваль О. М. Адаптація українського законодавства до європейських норм та стандартів боротьби з корупцією. Наукові перспективи. 2023. №8 (38). С. 480–488.
4. Яковюк І. В. Адаптація законодавства України до законодавства Європейського Союзу, Харків 2012. С. 45–47.

5. Резолюція Генеральної Асамблеї ООН https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_709#Text
6. Про створення Євроюсту з метою посилення боротьби з тяжкими злочинами : Рішення Ради ЄС 2009/426/JHA: http://www.eurojust. europa.eu/pages/home.aspx
7. Шевцова Л. В. «Проблеми й перспективи розвитку Євроюсту і Європейської прокуратури» 2019. №2. С. 15.
8. Копистира А. М. Причини корупції в країнах Європейського союзу. 2014. Вип. 119. Ч. 1. С. 119
9. Романюк Б. В. Світовий досвід створення та функціонування інституцій з попередження та боротьби з корупцією. Науково-практичний журнал. 2009. №21. С. 10
10. European Commission https://home-affairs.ec.europa.eu/index_en
11. USKOK (official website): https://uskok.hr/hr
12. Петров Р. А. Транспозиція «acquis» Європейського Союзу у правові системи третіх країн. Київ, 2012. 384 с.
13. Копенгагенські критерії: http://ukrcei.org/uploads/files/default/kopengagenskie_kriterii.pdf
14. Особливості стратегічного планування антикорупційної політики в Румунії Юлія Миндреску, с. 5–6
15. Демещук А. Республіка Хорватія на шляху до ЄС (2000–2013 рр.), 2018. С. 125

Науковий керівник: Асірян Сюзанна Рафіківна, асистентка, кандидатка юридичних наук.

Вікторія ВИСОЦЬКА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 19 групи
факультету прокуратури

«М'ЯКЕ» ПРАВО ЯК КАТЕГОРІЯ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У дослідженні щодо ролі «м'якого» права в правопорядку ЄС колектив авторів з Школи права Королівського коледжу Лондона зазначає,

що до 1968 «м'яке» право рідко використовувалося в системі Європейських Співтовариств. Саме від 1989 року, тобто після підписання Маастрихтського договору, як кількість інструментів «м'якого» права, так і різноманітність сфер їх використання значно зросли [3, с. 3].

У європейських дослідженнях термін «м'яке» право («soft» law) найчастіше використовують для позначення переліку документів, що не мають обов'язкової юридичної сили, як-от рекомендації або резолюції. Водночас «м'яке» право визначають на противагу «жорсткому» праву, яке випливає з договорів і нормативно-правових актів Європейського Союзу, як це передбачено у відповідних договорах ЄС. Таким чином, європейське «жорстке» право визначають як таке, що має обов'язкову юридичну силу, чинить загальний і зовнішній щодо держав-членів регулювальний вплив, що його ухвалюють інституції ЄС відповідно до встановлених процедур, тоді як «м'яке» право складається з рекомендацій, позицій, думок та інших документів, не згаданих у договорах ЄС, таких як повідомлення, комюніке, керівні принципи тощо [3, с. 9].

Ідея «м'якого» права є однією з найбільш суперечливих і дискусійних доктрин у сучасному правовому дискурсі. Концепція наразі має як багатьох прихильників, так і стількох противників. Детальну класифікацію противників і прихильників «м'якого» права здійснила Анна ді Робілант, яка зазначає, що «позиції в дебатах про співвідношення між «жорстким» і «м'яким» правом надзвичайно різноманітні та сповнені нюансів». До представників «м'яко-правової партії» вона відносить ентузіастів та прихильників гібридності, у той час як «жорстко-правовий» складається зі скептиків і противників так званої «м'якості».

Ентузіасти підтримують «м'яке» право через його гнучкість, органічно оперативне реагування на соціальні запити та плюралістичну сутність; вони вважають, що «м'яке» право може бути потужним інструментом соціальних реформ, просуваючи правові інновації більш ефективно, ніж традиційне «жорстке» право. Прихильники гібридності закликають до поєднання традиційного «жорсткого» права і процесів «м'якого» права; вони вказують на органічний характер і плюралістичну спрямованість «м'якого» права як справді суспільного, «живого» права, що доповнює звичні норми «жорсткого» права.

Скептики відкидають «м'яке» право через його «даремний, нереалістичний характер» і наголошують на неможливості його примусового здійснення. Противники ж «м'якого» права критикують його «заплутані

та спотворені наслідки», стверджуючи, що «м'яка» риторика маскує жорсткі практики»[2, с. 506–507].

Американські автори Девід Трубек, Патрік Коттрелл і Марк Ненс, узагальнивши запропоновані в літературі з міжнародного права переваги м'яко-правових інструментів, зазначили випадки, коли останні можуть бути кращими, ніж традиційні джерела права:

1) Нижчі «контрактні» витрати. Укладення будь-якого договору пов'язане з певними «договірними» витратами (зустріч представників сторін, визначення порядку денного для обговорення, організація переговорів тощо). Якщо ці витрати занадто високі (наприклад, під час вирішення складних або спірних питань), «м'яке» право може бути більш доречним, оскільки необов'язкові норми зменшують ризики для учасників переговорів. Варто зазначити, що, наприклад, п. 1 ст. 19 Статуту МОП чітко визначає, що пропозиції Конференції МОП приймаються у формі рекомендацій, якщо обговорюване питання або будь-яке інше є таким, щодо якого рішення не може бути ухвалене у формі конвенції у цей момент;

2) Нижчі «суверенні» витрати. Юридично обов'язкові угоди накладають на держави додаткові витрати, пов'язані з відмінностями в підходах, втратою авторитету під час прийняття рішень і обмеженням суверенітету. «М'яке» право краще пристосоване для розвитку співробітництва при збереженні суверенітету;

3) Адаптація до різноманітності. «М'яке» право дозволяє державам адаптувати свої зобов'язання до конкретних ситуацій, а не нівелювати відмінність національної специфіки в межах одного тексту;

4) Гнучкість. Більша гнучкість юридично необов'язкових документів дає змогу переглядати чи змінювати угоди тоді, коли цього вимагають певні обставини, враховувати відмінності в правових системах (наприклад, коли не можна передбачити всі можливі наслідки виконання міжнародного договору). Гнучкість особливо важлива в швидко мінливому і технологічно обумовленому середовищі, характерному для глобалізації;

5) Простота й ефективність. Використання інструментів «м'якого» права може бути зумовлене бажанням уникнути ратифікації або інших громіздких позадержавних процедур (наприклад, внесення поправок) або залучити до підписання угоди навіть ті держави, які з початку не висловлювали наміру щодо такого. Важливо зазначити, що такий механізм найбільш доцільний й тоді, коли необхідно досягти угоди у короткі терміни (у разі появи непередбачених обставин);

6) Участь. В принципі, «м'яке» право дозволяє залучати всі зацікавлені сторони до транснаціонального законодавчого процесу. Підвищена відкритість уможливлює активнішу участь недержавних суб'єктів у цьому процесі, сприяє прозорості та стимулює поширення інформації;

7) Інкрементализм. «М'яке» право може бути першим кроком на шляху до юридично обов'язкових угод або «жорсткого» права. Наприклад, Керівні принципи МАГАТЕ 1984 року стали основою для швидкого прийняття Конвенції про оперативне оповіщення про ядерну аварію 1986 року. У міжнародному екологічному праві в питаннях захисту конкуренції та у сфері прав людини більшості багатосторонніх конвенцій на глобальному рівні передувало ухвалення необов'язкових декларацій [4, с. 30–34].

Таким чином, функціональне призначення тих актів, що й утворюють категорію «м'якого» права, різноманітне. Насамперед вони дають змогу заповнити прогалини в праві (принаймні тимчасово), надаючи суб'єктам соціальної взаємодії чіткі, консенсусно забезпечені алгоритми поведінки, легітимізовані авторитетом суб'єкта, який їх прийняв, саме тоді, коли норма права незрозуміла для правозастосовців або зовсім відсутня[1, с. 423].

Водночас «м'яке право» здатне певним чином доповнювати чинні правові норми шляхом відсилань, інтерпретацій або прямого відтворення «м'яко-правових» положень в офіційних джерелах міжнародного (і національного) права[1, с.435].

Отже, у висновку слід зазначити, що використання інструментів «м'якого» права довело свою ефективну дієвість як базового модального регулятора суспільних відносин, на якому можуть ґрунтуватися найважливіші імперативні нормативні конструкції. Через постійне ускладнення відносин у суспільстві варто зазначити, що «м'яке» право продовжує розвиватися як одна з найефективніших концепцій нормативного регулювання.

Список використаних джерел:

1. Abbott K. W., Snidal D. Hard and Soft Law in International Governance / International Or-ganization. – 2000. – Vol. 54, Nº 3. – P. 422–456.
2. Di Robilant A. Genealogies of Soft Law // The American Journal of Comparative Law. – 2006. – Vol. 54, Nº 3. – P. 504–511.

3. EU soft law in the EU legal order : A literature review / Stefan O. A., Avbelj M., Eliantonio M., Hartlapp M., Korkea-aho E., Rubio N. – 2019. – 46 p. URL: https://ssrn.com/abstract=3346629
4. Trubek D. M., Cottrell M. P., Nance M. «Soft Law», «Hard Law» and European Integration: Toward a Theory of Hybridity // University of Wisconsin Legal Studies Research Paper Nº 1002. – November, 2005. – 43 p. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=855447

Науковий керівник: *Асірян С. Р.*, к.ю.н, асистентка кафедри права Європейського Союзу НЮУ.

Владислав ПОЛТАВСЬКИЙ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 19 групи
факультету прокуратури

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРЕЮДИЦІАЛЬНОЇ ПРОЦЕДУРИ У ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Вступ України до Європейського союзу – це довготривалий та складний шлях, який наша держава хоча і «покроково», але успішно долає. На сьогодні, Україні надано статус кандидата на вступ до ЄС, а 28 лютого 2022 р. Президент України підписав заявку на членство України в ЄС – це стало відліком нового етапу для нашої держави на шляху євроінтеграції [1]. Разом з тим, триває активний процес гармонізації правової системи України з правом Європейського Союзу, що є обов'язковою умовою для вступу. Виходячи з європейської судової практики, часто виникають ситуації, коли національний суд не розуміє змісту норм права ЄС, тож у цьому випадку він може скористатися преюдиціальною процедурою.

Аналіз цього механізму є вкрай важливим, оскільки саме завдяки преюдиціальному провадженню визначаються права та обов'язки сторін у судовому процесі. Тому вивчення можливих труднощів, що можуть виникати під час його реалізації, є актуальним як для українських суддів, так і для формування подальшої практики застосування цього інструменту в умовах правової інтеграції з ЄС.

На сьогодні преюдиціальна процедура регулюється ст. 267 Договору про функціонування Європейського Союзу. Так, будь-який суд чи трибунал держави-члена може звернутися до Суду справедливості із запитом про тлумачення установчих договорів, дійсності та тлумачення актів інституцій, органів та установ ЄС [2].

Процедура може використовуватися судами держав-членів ЄС, а також за певних обставин арбітражною групою, що створена на підставі Угоди [3].

Враховуючи чинну Угоду про асоціацію з ЄС, існують обставини за яких ця процедура може набувати практичного значення і для України, особливо у контексті гармонізації національного законодавства з правом ЄС. До прикладу, це спори, які виникають під час дії Угоди з питань технічних бар'єрів у торгівлі, з питань державної закупівлі, конкуренції, щодо заснування підприємницької діяльності, торгівлі послугами, електронної торгівлі, санітарних та фітосанітарних заходів, митних питань та сприяння торгівлі, вирішуються за допомогою арбітражної групи [4].

Угодою передбачено, якщо сторони не змогли вирішити спір шляхом консультацій, то Сторона-скаржник може подати запит про створення арбітражної групи. Арбітражна група заслуховує докази від сторін спору та приймає рішення щодо вирішення спору. Вона вирішує спір шляхом винесення постанови [5]. Відповідно до Угоди у випадку виникнення питання у спорі щодо тлумачення положення права ЄС, арбітражна група повинна подавати до Суду справедливості прохання винести рішення щодо тлумачення норми Угоди і така ухвала, яка буде винесена Судом ЄС, є обов'язковою для арбітражної групи

Таким чином, Сторони-скаржники можуть звернутися до арбітражної групи з запитом, про вирішення спору, який виник на основі Угоди. Цей механізм може стати важливим інструментом і для українських судів, оскільки в майбутньому, після набуття повноправного членства в ЄС, він дозволить їм правильно та узгоджено застосовувати норми права ЄС, що вже попередньо були офіційно витлумачені.

Щоб зрозуміти, як Українські суди будуть використовувати преюдиціальну процедуру, коли Україна набуде членство ЄС, для цього потрібно визначити, що є її метою. До прикладу, у рішенні по справі Benedetti, наголошується на тому, що метою преюдиціальної процедури є не звернення до Суду справедливості з проханням вирішити певну справу, а сутність полягає в тому, щоб отримати тлумачення права ЄС від Суду

справедливості у зв'язку з питанням, що виникає під час вирішення справ в національних судах [6].

Можна дійти висновку, що національні суди спочатку будуть звертатися для вирішення справи по суті, але з часом Український суд буде вирішувати у яких випадках доречно звертатись до Суду справедливості.

Також необхідно з'ясувати, який суб'єкт зможе використовувати преюдиціальну процедуру відповідно ч. 3 ст. 267 Договору про функціонування Європейського Союзу в України. Враховуючи доктринальну думку англійського правника Дж. Шоу, такі повноваження матимуть суди останньої інстанції, проти яких немає жодних засобів оскарження в судовій системі кожної конкретної держави.

Тому, можна зробити висновок, що на Верховний суд, який є найвищим судом у системі судоустрою України, буде покладений обов'язок звертатися з питанням тлумачення права ЄС.

Отже, аналізуючи вищезазначене, можемо стверджувати, що після вступу України до Європейського Союзу національні суди отримають право звертатися до Суду справедливості ЄС із преюдиціальними запитами, що сприятиме узгодженості застосування права ЄС між Україною та іншими державами-членами. Звичайно, на національні суди буде покладено складне завдання – сформувати систему, що буде точно відповідати преюдиціальній процедурі. Тому, вже зараз потрібно досліджувати досвід інших країн-членів ЄС, враховуючи їхні помилки та напрацювання, а також забезпечити суддів належною інформаційною та професійну підготовкою.

Список використаних джерел:

1. Асірян С. Р., Семенченко Т. В., Лещенко О. Ю. Етапи Вступу України в Європейський Союз та майбутні перспективи. *Економіка. Фінанси. Право*. 2022. Випуск №11/1 с. 10–16
2. Договір про функціонування Європейського Союзу: Договір від 25.03.1957 р. С 326/01 // [Електронний ресурс] – Режим доступу https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text
3. Деменчук М. О. Преюдиціальний запит – один із засобів гармонізації судової практики. *Право і суспільство*. 2015. Випуск №5 частина 3, с. 14–16
4. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми дер-

жавами-членами, з іншої сторони : від 30.11.2023 р. // [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text
5. Святун О. В. Механізми вирішення спорів в Угоді про асоціацію між Україною та ЄС. 2021, с. 7, 13–14
6. Case 52/76, Luigi Benedetti v Munari F.lli s.a.s. European Court Reports. 1977. P. 163

Науковий керівник: Асірян С. Р., кандидатка юридичних наук, асистентка кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Данило КАЛЕЛНИК,
Олег ПОПЕРЕЧНИЙ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого
студенти 3 курсу, 4 групи
факультету прокуратури

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ У СВІТЛІ ВИМОГ ЄС

Забезпечення незалежності та ефективності антикорупційних інституцій є однією з ключових вимог Європейського Союзу в процесі євроінтеграції України. Це передбачає належне функціонування Національного антикорупційного бюро України (НАБУ), Спеціалізованої антикорупційної прокуратури (САП) та Вищого антикорупційного суду (ВАКС). Попри формальне створення відповідної інституційної бази, практична діяльність цих органів стикається зі значними викликами, зокрема через політичний вплив на процедури відбору та призначення їхніх керівників.

Формування згаданої антикорупційної інфраструктури відбувалося в рамках комплексної державної політики, ініційованої у 2014 році у відповідь на зобов'язання України перед ЄС. Так, Закон «Про Національне антикорупційне бюро України» був ухвалений 14 жовтня 2014 року, од-

нак конкурс на посаду директора відбувся лише у 2015 році, а перше кримінальне провадження детективи НАБУ зареєстрували наприкінці того ж року. Для забезпечення процесуального керівництва та контролю за законністю дій НАБУ, 12 лютого 2015 року було внесено зміни до Закону України «Про прокуратуру», якими САП інкорпорували до системи прокуратури як структурний підрозділ Генеральної прокуратури, хоча наказ про її створення видано 22 вересня 2015 року, після чого було призначено її першого керівника.

Завершальним етапом інституційного оформлення антикорупційної системи стало створення спеціалізованого судового органу. Відповідно до змін, внесених у 2016 році до Закону України «Про судоустрій та статус суддів», було проголошено створення ВАКС. Проте окремий Закон «Про Вищий антикорупційний суд» ухвалили лише у 2018 році, а свою роботу ВАКС розпочав 5 вересня 2019 року, отримавши в цей день перший обвинувальний акт від САП у справі, розслідуваній НАБУ.

Проблема політичного тиску на призначення очільників антикорупційних органів особливо загострилася після 2019 року. Законодавством передбачено п'яти- та семирічні терміни повноважень для керівників САП та НАБУ відповідно, без права переобрання, що зумовило необхідність оновлення керівного складу після завершення каденцій перших призначенців. Саме спроби оновлення керівництва НАБУ та САП супроводжувалися значними ускладненнями. Показовим прикладом є тривале затягування конкурсу на посаду керівника САП, що тривав з січня 2021 року і завершився лише в липні 2022 року зі значним порушенням термінів. Єврокомісія наголошувала на потребі додаткового захисту САП від неправомірного втручання, пропонуючи удосконалити процедури відбору керівництва, посилити організаційну та процесуальну автономію САП, а також покращити систему її підзвітності [1, с. 5].

Згідно зі Звітом Єврокомісії 2022 року, ЄС очікує від України забезпечення ефективної, прозорої та політично незалежної системи добору керівників антикорупційних органів. Зволікання з призначенням очільника САП та публічні сумніви щодо правомірності дій окремих членів конкурсної комісії викликали критику з боку громадянського суспільства та міжнародних партнерів [2]. Одним із чинників, що уможливлюють політичний вплив, є недостатня чіткість законодавчого регулювання. Закон України «Про прокуратуру» не містить детального регламенту процедури призначення керівника САП, залишаючи простір для інтер-

претацій та затягувань, зокрема, через відсутність чітких строків реакції Офісу Генерального прокурора на рішення конкурсної комісії [3].

Проблему посилює відсутність дієвих механізмів притягнення до відповідальності осіб, які свідомо блокують процедури призначення. Законодавство не встановлює санкцій за невиконання рішень конкурсних комісій, що дозволяє органам виконавчої влади ігнорувати результати конкурсів без правових наслідків, поглиблюючи культуру безкарності. Наявність незалежних та професійних інституцій є фундаментальним критерієм для подальшої інтеграції України, а ефективне функціонування антикорупційної інфраструктури вимагає прозорих та конкурентних процедур призначення керівників [4, с. 9].

Для подолання цих викликів Україна може запозичити досвід інших країн-кандидатів до ЄС. Наприклад, у Чорногорії та Північній Македонії до конкурсів на керівні посади в антикорупційних органах залучаються незалежні міжнародні експерти, а рішення конкурсних комісій є юридично обов'язковими. Такий підхід суттєво обмежує можливості політичного втручання. Для українського контексту доцільним є запровадження обов'язковості виконання рішень конкурсних комісій, формалізація строків для ухвалення відповідних рішень органами влади та залучення міжнародних експертів із правом вирішального голосу до конкурсних процедур. Необхідно також унормувати процес формування конкурсних комісій, встановивши чіткі кваліфікаційні вимоги до кандидатів, та передбачити відповідальність за блокування чи ігнорування результатів конкурсів.

У довгостроковій перспективі для сталого функціонування антикорупційної системи важливим є не лише подальше вдосконалення процедур призначення її керівного складу, але й забезпечення належного, дієвого інституційного контролю та незалежного моніторингу діяльності антикорупційних органів. Це передбачає не тільки періодичну оцінку їхньої ефективності, а й постійний нагляд за дотриманням стандартів доброчесності та процесуальної незалежності в їхній роботі. Розгляду заслуговує ідея створення спеціалізованого незалежного органу громадського нагляду, наділеного реальними повноваженнями моніторити як самі конкурсні процедури, так і загальну діяльність антикорупційних інституцій. Надання такому органу права ініціювати відповідні перевірки та звертатися до суду у випадках виявлених системних порушень чи зловживань могло б суттєво посилити прозорість, підзвітність усієї

антикорупційної інфраструктури та, як наслідок, підвищити рівень суспільної довіри до неї.

Проблема політичного впливу на кадрові рішення та загальну діяльність антикорупційних органів залишається фундаментальною системною перешкодою для реалізації послідовної та ефективної антикорупційної політики України. Це не лише ускладнює виконання стратегічних євроінтеграційних зобов'язань держави, але й підриває довіру громадян до спроможності держави забезпечити верховенство права та справедливість. Подолання цієї багатоаспектної проблеми вимагає негайного впровадження комплексного та системного підходу. Такий підхід має включати як подальше удосконалення законодавчого поля, зокрема через чітку й однозначну регламентацію процедур відбору, посилення гарантій незалежності членів конкурсних комісій та встановлення дієвих механізмів відповідальності за неправомірне втручання в їхню роботу, так і послідовне впровадження кращих міжнародних стандартів та практик.

Не менш важливим є формування стійкої політичної волі до забезпечення реальної незалежності антикорупційних інституцій та культивування нульової толерантності до корупції на всіх рівнях суспільного та державного життя. Реалізація цих багатовекторних заходів сприятиме не лише зміцненню інституційної спроможності та операційної незалежності антикорупційної системи, але й стане визначальним чинником на шляху утвердження України як сучасної правової держави та її успішної, повноцінної інтеграції до Європейського Союзу.

Список використаних джерел:

1. European Commission. Ukraine 2023 Report. SWD(2023) 669 final. Brussels, 08.11.2023, с. 152. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/ukraine-report-2023_en (дата звернення 09.05.2025)
2. European Commission. Ex-ante evaluation statement 2022, Annex. SWD(2022) 25 final. Brussels, 26.01.2022. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022SC0025&qid=1643794747486 (дата звернення 09.05.2025)
3. Про прокуратуру : Закон України; Перелік від 14.10.2014 № 1697-VII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/1697–18 (дата звернення: 09.05.2025)
4. Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні. Тіньовий звіт за 2023–2024 роки. Частини 23–24. Київ: Антикорупційна ініціатива ЄС в Україні, 2024.

URL: https://antac.org.ua/wp-content/uploads/2024/10/778787777-Shadow-Report-Ch-23–24.pdf (дата звернення 09.05.2025)

Науковий керівник: Петришин Олег Олександрович, к.ю.н., старший дослідник, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Єва ФАУСТОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 групи, 3 курсу
факультету прокуратури

ЦИФРОВІ ПОСЛУГИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОНЛАЙН ПЛАТФОРМ У НОВОМУ ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ЄС (DSA ТА DMA)

Динамічний розвиток цифрової економіки та невпинне зростання впливу онлайн-платформ на процеси транснаціональної торгівлі та комунікації актуалізували потребу в модернізації правових механізмів регулювання відповідальності провайдерів цифрових послуг. Ця потреба знайшла своє відображення у прийнятті Європейським Союзом у 2022 році двох ключових нормативних актів: Регламенту (ЄС) 2022/2065 (Акт про цифрові послуги, Digital Services Act, DSA) та Регламенту (ЄС) 2022/1925 (Акт про цифрові ринки, Digital Markets Act, DMA). Ці акти формують нову регуляторну архітектуру, спрямовану на створення безпечнішого та конкурентнішого цифрового простору в ЄС.

Акт про цифрові послуги (DSA) спрямований на вдосконалення існуючої системи інтермедіарної відповідальності, яка була закріплена в Директиві 2000/31/ЄС (Директива про електронну комерцію). Ключовим нововведенням DSA є запровадження диференційованих обов'язків для провайдерів залежно від масштабів їхньої діяльності та впливу на внутрішній ринок ЄС [1]. Відповідно до положень даних актів, провайдери дуже великих онлайн-платформ (Very Large Online Platforms, VLOP) та пошукових систем (Very Large Online Search Engines, VLOSE) зобов'язуються підпорядковуватися найжорсткішим вимогам у межах

DSA, включно з ризик-аналізом, управлінням системними ризиками та підзвітністю перед регуляторами [2]. Нові норми DSA та DMA об'єднують інструменти ex-post і ex-ante регулювання, що створює цілісну систему контролю за діяльністю цифрових гігантів і знижує правові прогалини, пов'язані з колізіями національного законодавства [3].

DSA закріплює принципи «безпечного простору» для користувачів, який вимагає від провайдерів негайного реагування на повідомлення про незаконний контент та впровадження ефективних механізмів скарг і апеляцій [4, ст. 7]. Запроваджено обов'язок багатостороннього співробітництва з органами влади та довіреними скаржниками (trusted flaggers) для прискореної ідентифікації та видалення шкідливого контенту [1, с. 4]. Провайдери VLOP/VLOSE щорічно зобов'язуються проводити оцінку системних ризиків, зокрема пов'язаних з поширенням дезінформації, поляризацією та маніпулятивною рекламою, а також розробляти план пом'якшення таких ризиків [4, ст. 26]. Додатково DSA встановлює вимоги до прозорості алгоритмів рекомендації контенту та надає користувачам право налаштовувати параметри персоналізованих стрічок [1, с. 7].

Збереження принципу інтермедіарної відповідальності (safe harbour) означає, що платформи не несуть відповідальності за користувацький контент до моменту отримання фактичного знання про його протиправність або винесення відповідного рішення судом чи регулятором, що відрізняє DSA від жорстких норм національних законів держав-членів ЄС, як приклад німецького закону Netzwerkdurchsetzungsgesetz [5]. Проте DSA вводить певний виняток із цього правила: у разі системного невиконання вимог щодо модерації платформ, посилюється можливість притягнення до цивільної та, за деяких обставин, кримінальної відповідальності, зокрема саме керівників даних платформ [6, p. 78]. Отже, DSA створює правову базу для застосування санкцій до тих інтермедіарів, які систематично ігнорують свої обов'язки, що забезпечує підвищення рівня відповідальності без загрози обмеження інновацій [3].

На відміну від DSA, Акт про цифрові ринки (DMA) установив чіткі критерії визначення «гейткіперів» серед великих онлайн-платформ, з метою запобігання антиконкурентним практикам та забезпечення справедливої конкуренції в цифровому секторі [3]. Він фокусується на попередженні монопольного та олігапольного домінування у сегменті основних онлайн-послуг через визначення гейткіперів за об'єктивними показниками ринкової ваги та взаємозалежності з бізнес-користувачами

і кінцевими споживачами [7, art. 3]. До критеріїв віднесено мінімальний товарообіг в ЄС понад 7,5 млрд євро на рік, понад 45 мільйонів активних користувачів щомісяця та контроль над базовими інтерфейсами користувача, які використовуються третім сторонам для доступу до даних клієнтів платформ [7, art. 3].

Після офіційного призначення гейткіпера компанія зобов'язується дотримуватися списку дозвільних (do's) та заборонних (don'ts) вимог, серед яких заборона пакетного обміну даними через установлений API та обмеження саморекламних переваг власних продуктів [8]. Для забезпечення ефективного моніторингу гейткіпери щоквартально надають Європейській комісії детальні звіти про свої дії, в тому числі щодо змін в алгоритмах ранжування та бізнес-моделях, а також про випадки використання альтернативних каналів доступу до кінцевого користувача [9].

У разі порушень DMA передбачено фінансові санкції до 10% загального світового обороту компанії за минулий фінансовий рік з можливістю підвищення штрафу до 20% у разі повторюваності порушень [7, art. 30]. Особливу увагу ЄК приділяє невідкладному реагуванню на скарги бізнес-користувачів щодо дискримінації або обмеження конкуренції з боку гейткіперів, що забезпечує швидший доступ малих та середніх підприємств на цифрові ринки [10].

Комплементарність DSA та DMA проявляється в тому, що перший встановлює універсальні правила поведінки всіх посередників у цифровому середовищі, тоді як другий фокусується на запобіганні зловживанням з боку платформ із суттєвим ринковим впливом [8]. Спільне застосування ex-post інструментів модерації контенту та ex-ante норм щодо конкурентної поведінки дозволяє створити збалансовану правову інфраструктуру, здатну реагувати як на оперативні цифрові загрози, так і на стратегічні антимонопольні ризики [6].

Водночас реалізація DSA та DMA викликала критику щодо можливого надмірного тиску на інновації та ризику зловживання регуляторними повноваженнями, особливо в аспектах перевірки алгоритмів та розкриття бізнес-конфіденційної інформації [11]. З іншого боку, нові правила надали Єврокомісії потужні інструменти для захисту фундаментальних прав користувачів у цифровому просторі та підтримки справедливого доступу до ринку для всіх зацікавлених сторін [12].

Відтак, можна констатувати, що прийняттям Актів про цифрові послуги та цифрові ринки Європейський Союз здійснив амбітну спробу

сформувати нову правову архітектуру для цифрової ери. DSA та DMA де-факто створили нову правову архітектуру цифрового простору ЄС, в якій одночасно забезпечується як всестороннє сприяння інноваціям, так і жорсткий контроль над зловживаннями з боку найвпливовіших онлайн-платформ, що відповідає стратегічним цілям ЄС із захисту внутрішнього ринку та прав споживачів. Подальша практика застосування цих актів покаже їх реальну ефективність у досягненні поставлених стратегічних цілей.

Список використаних джерел:

1. Stalla-Bourdillon S., Knight A. The digital services act: an analysis of its ethical, legal, and social implications // Information & Communications Technology Law. 2023.
2. European Commission. Digital Services Act – conduct of certain proceedings by the Commission. 2023.
3. EPRS. Liability of online platforms. European Parliament, 2021. EPRS_STU(2021)656318.
4. Регламент (ЄС) 2022/2065 Європейського парламенту й Ради від 19 жовтня 2022 р. про єдиний ринок цифрових послуг та внесення змін до Директиви 2000/31/ЄС (Digital Services Act). Офіційний журнал ЄС, L 277, 27.10.2022, с. 1–102.
5. Bygrave L. A. The European Union's Digital Services Act and Secondary Criminal Liability // SSRN Electronic Journal. 2024.
6. Husovec M. Rising Above Liability: The Digital Services Act as a Framework for Trust and Safety in the EU Digital Market // Berkeley Technology Law Journal. 38(3). 2024.
7. Regulation (EU) 2022/1925 of the European Parliament and of the Council of 14 September 2022 on contestable and fair markets in the digital sector (Digital Markets Act). OJ L 265, 21.9.2022
8. Pollock A. M. et al. Regulatory design in the EU Digital Markets Act // Journal of Antitrust Enforcement. 12(2), 2024, p. 273–305.
9. European Commission. Report from the Commission to the Council and the European Parliament. Annual report on Regulation (EU) 2022/1925 (Digital Markets Act). COM/2024/106 final.
10. European Commission. The Digital Markets Act: ensuring fair and open digital markets. 2022.
11. Corporate Europe Observatory. EU events on curbing big tech 'distorted' by attenders with industry links // The Guardian. 29 October 2024.

12. Joint Research Centre. The EU Digital Markets Act: A Report from a Panel of Economic Experts. 2021.

Науковий керівник: Петришин О. О., к.ю.н., доцент, доцент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

***Зохал МОХАММАД*,**
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 1 групи
факультету міжнародного та європейського права

ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН

Тлумачення міжнародних договорів є ключовим елементом реалізації норм міжнародного права, оскільки від правильного встановлення змісту договірних положень залежить ефективність виконання зобов'язань держав-учасниць. У сучасному міжнародному правопорядку ця проблема набуває особливої актуальності у зв'язку з ускладненням структури міжнародних правовідносин, розширенням сфери дії багатосторонніх договорів та наявністю норм із широкими або оціночними формулюваннями. Центральне значення в цьому контексті має діяльність Міжнародного Суду ООН, як головного судового органу, уповноваженого здійснювати офіційне тлумачення договорів у межах вирішення міждержавних спорів, що формує орієнтири для правозастосування в усьому міжнародному співтоваристві. Теоретико-методологічні засади тлумачення міжнародних договорів набули широкого висвітлення як у працях зарубіжних авторів, так і у дослідженнях українських вчених, серед яких варто відзначити Мережко О. О. [1, с.156], Звєрєв Є. О. [2], Трагнюк О. Я. [3] та інші.

У сучасному міжнародному праві тлумачення міжнародних договорів є надзвичайно актуальним питанням, що має значний вплив на практич-

ну реалізацію зобов'язань держав. Зростання кількості міжнародних угод, а також загострення конфліктів щодо змісту та обсягу договірних зобов'язань, зумовлює необхідність правового осмислення процедур тлумачення. Центральним органом, уповноваженим здійснювати тлумачення міжнародних договорів у судовому порядку, виступає Міжнародний Суд Організації Об'єднаних Націй (далі – МС ООН).

Тлумачення міжнародних договорів, згідно з доктриною міжнародного права, включає різноманітні підходи та засоби, що мають на меті виявлення дійсного змісту правових норм. Відповідно до Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, статті 31–33 закріплюють такі принципи тлумачення: тлумачення в добросовісності, згідно зі звичайним значенням термінів у контексті договору та з урахуванням його об'єкта і мети. Додатково передбачено можливість використання історичних матеріалів і практики сторін.

Особливої уваги заслуговує проблема автентичності текстів договорів. Згідно зі ст. 33 Віденської конвенції [4], у разі наявності кількох автентичних мовних версій договору, кожна з них має однакову юридичну силу. У випадку розбіжностей між текстами, перевагу має те тлумачення, яке найкраще узгоджується з об'єктом і метою договору. Цей підхід, відомий як принцип встановлення єдиного смислу, забезпечує цілісність і передбачуваність міжнародного правопорядку.

Одним із найбільш яскравих прикладів проблематика тлумачення міжнародного договору Міжнародним Судом ООН є рішення у справі «Розмежування морських провінцій та територіальні питання між Катаром та Бахрейном» (Катар проти Бахрейну) від 16 березня 2001 року [5]. У цій справі Суд здійснив інтерпретацію двосторонніх угод, укладених між Катаром і Бахрейном у 1987 та 1990 роках, для визначення юрисдикції Суду та предмета спору. Важливість цього рішення полягає у тому, що Суд використовував принципи тлумачення міжнародних договорів, закріплені в статті 31 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, зокрема щодо врахування не лише тексту угоди, але й контексту укладання договору, намірів сторін та попередніх обговорень. У зазначеному провадженні Катар звернувся до Суду з позовом, в якому просив вирішити спір щодо суверенітету над островами Гавар, мілинами Дібал і Кіт'ат-Джарада, а також питання розмежування морських зон. Для обґрунтування юрисдикції Суду Катар послався на угоди, укладені між державами в 1987 та 1990 роках, зокрема на так звану «Бахрейнську

формулу», яку Бахрейн запропонував у жовтні 1988 року, а Катар прийняв у грудні 1990 року. Бахрейн оскаржив підстави юрисдикції Суду, заявивши, що подання Катару не відповідає умовам цих угод. Суд, у свою чергу, зосередився на питаннях юрисдикції та допустимості, зайнявши таку позицію у рішенні від 1 липня 1994 року, що обмін листами між державами та підписаний протокол є міжнародними угодами, що створюють юридичні права та обов'язки для сторін. Особливістю цього рішення є те, що Суд підкреслив важливість не лише формальних документів, але й контексту укладання угод. Зокрема, Суд вказав, що терміни та умови «Бахрейнської формули» мали суттєве значення для визначення підстав юрисдикції, навіть якщо одна зі сторін висловила сумніви щодо згоди на такий процес. У другому рішенні від 15 лютого 1995 року, враховуючи обставини і заяви сторін, Суд підтвердив свою юрисдикцію щодо розгляду спору і визнав заяву Катару допустимою, при цьому зазначивши, що Дохійська угода, яка включає Бахрейнську формулу, допускає одностороннє подання справи до Суду. Це рішення відображає гнучкість підходу Міжнародного Суду до тлумачення міжнародних договорів, що дозволяє адаптувати процедури до конкретних обставин.

Інші приклади тлумачення міжнародних договорів Міжнародним Судом ООН також підтверджують важливість ретельного аналізу умов угоди та їх контексту. Зокрема, у справі «Територіальний спір (Лівійська Арабська Джамахірія/Чад)» від 3 лютого 1994 року Суд інтерпретував угоду між Лівією та Чадом, підписану в 1989 році, а також Франко-лівійський договір від 1955 року [6]. Суд вказав, що навіть після припинення дії деяких положень договору, погоджені державами кордони зберігають свою юридичну силу. Це рішення підкреслює важливість принципу стабільності в міжнародних відносинах і дотримання обов'язків, що виникають з міжнародних угод.

Таким чином, аналіз практики Міжнародного Суду ООН засвідчує, що тлумачення міжнародних договорів є складним та водночас принципово важливим видом юридичної діяльності в межах реалізації міжнародного права. Незважаючи на наявність загальновизнаних норм, закріплених у статтях 31–33 Віденської конвенції про право міжнародних договорів 1969 року, застосування відповідних положень на практиці не завжди відзначається однозначністю чи послідовністю. Міжнародний Суд ООН, здійснюючи функцію авторитетного інтерпретатора міжнародно-правових норм, намагається забезпечити збалансоване викорис-

тання основних методів тлумачення – граматичного (буквального), системного та телеологічного. Проте така діяльність нерідко ускладнюється колізіями між формально-юридичним змістом договірних положень і конкретними обставинами справи, що потребують гнучкого та обґрунтованого підходу. Особливо проблемним є питання врахування подальшої практики застосування договору, а також принципу добросовісності сторін (стаття 31 §3(b) Віденської конвенції), що набуває особливого значення в контексті розгляду політично чутливих спорів. Наявність окремих думок суддів у ряді рішень Суду свідчить про наявність альтернативних підходів до інтерпретації одних і тих самих норм, що, у свою чергу, підкреслює відсутність уніфікованої доктрини тлумачення. Враховуючи зазначене, можна констатувати, що практика Міжнародного Суду ООН не лише висвітлює об'єктивні труднощі, пов'язані з тлумаченням міжнародно-договірних норм, але й сприяє формуванню еволюційного підходу до тлумачення, який ґрунтується на принципах розвитку міжнародного правопорядку, стабільності договірних зобов'язань та верховенства права у сфері міжнародних відносин.

Список використаних джерел:

1. Мережко О. О. Право міжнародних договорів: сучасні проблеми теорії та практики. Київ: Таксон, 2002. С. 254.
2. Звєрєв Є. О. Тлумачення міжнародних договорів національними судами: європейський досвід та українська практика. Київ: Національний університет «Києво-Могилянська академія», 2015. С. 71.
3. Трагнюк О. Я. Тлумачення міжнародних договорів: теорія і досвід європейських міжнародних судових органів: дис. … канд. юрид. наук. Харків, 2003. 205 с.
4. Віденська конвенція про право міжнародних договорів 1969 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text
5. Рішення Міжнародного Суду ООН у справі Катар проти Бахрейну від 16 березня 2001 року. URL: https://www.icj-cij.org/files/case-related/87/087–20010316-JUD-01–00-EN.pdf
6. Рішення Міжнародного Суду ООН у справі про територіальний спір (Лівійська Арабська Джамахірія/Чад) від 3 лютого 1994 року. URL: https://www.icj-cij.org/files/case-related/87/087–20010316-JUD-01–00-EN.pdf

Науковий керівник: Гнітій А. О., доктор філософії, асистент кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

Іван ЮЩЕНКО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 2 групи
факультету прокуратури

РЕФОРМА ПОЛІТИКИ РОЗШИРЕННЯ ЄС: АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЇ ПОСТУПОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗКУ З ВНУТРІШНІМИ ТРАНСФОРМАЦІЯМИ СОЮЗУ

Починаючи з 2008 року, Європейський Союз (далі – «ЄС» або «Союз») стикається з внутрішніми викликами, які часто називають «полікризою». Ця ситуація тимчасово уповільнила процес розширення, поставивши його в режим очікування. Протягом цього періоду зосередження ЄС на внутрішніх реформах створює проблеми для країн-кандидатів, що перебувають у невигідному становищі [1, с. 3]. За всю історію свого існування, Європейському Союзу вдалося провести сім хвиль розширення. Крайньою державою, кора набула членства в рамках 7-го етапу, була Хорватія у 2013 році. Попередні розширення (особливо 2004 та 2007 рр.) постали певними викликами для провідних держав-членів ЄС, які почали скептично ставитися до розширення євроспільноти шляхом входження держав, які об'єктивно поступаються «інтеграційному ядру», насамперед за економічними показниками, і тому вважаються більше «тягарем», аніж якісним поповненням [3]. Відтак стає зрозумілим, чому за останні 12 років з часу приєднання Хорватії, у ЄС не вдалося набути членства жодній з держав.

На фоні російсько-української війни, політика у сфері розширення Союзу, після тривалої стагнації, набула нового політичного імпульсу з перспективою вступу України, Молдови та Грузії. Лідери ЄС тепер називають розширення «геостратегічною інвестицією у мир, безпеку, стабільність та процвітання; воно є рушійною силою покращення економічних та соціальних умов європейських громадян, зменшення нерівності між країнами та має сприяти цінностям, на яких заснований Союз». У висновках щодо розширення, прийнятих 17 грудня 2024 року, Рада Європейського Союзу підкреслила важливість справедливих та суворих умов, прогресу на основі заслуг та здатності ЄС інтегрувати нових членів, одночасно підтримуючи свій розвиток. Ця позиція відповідає

принципам, викладеним в оновленому консенсусі щодо розширення 2006 року. «Країни, що прагнуть вступити до ЄС, повинні активізувати свої зусилля з реформ, зокрема у сфері верховенства права, відповідно до принципу заслуг, що використовуються в процесі вступу, та за допомогою ЄС», – заявила Рада [2, с. 3].

Однак, хоча війна й відродила процес розширення, вона також викликала дебати щодо довгострокової безперервності та довіри до цього процесу, порушуючи питання про послідовність пріоритетів та цінностей членства в ЄС, а також нагальні проблеми безпеки, що затьмарюють довгострокові демократичні перетворення.

Про кризу в питанні розширення ЄС, розуміють і в державах-членах союзу, так на цьому тлі уряди Франції та Німеччини скликали «робочу групу з інституційних реформ ЄС», яка у 2023 році представила результати у звіті «Sailing on High Seas: Reforming and Enlarging the EU for the 21st Century». У роботі наголошується, що сам Європейський Союз не готовий прийняти нових членів, інституції та механізми прийняття рішень не були розроблені для групи до 37 країн, і в їхньому поточному складі вони ускладнюють навіть для 27 держав-членів ефективне управління кризами та прийняття стратегічних рішень. Надання суспільних благ громадянам стало дедалі складнішим викликом для ЄС та урядів його держав-членів і зробило демократію вразливою. Деякі члени ЄС ставлять під сумнів верховенство права, верховенство права ЄС над національним законодавством та спільні цінності, викладені в Договорі ЄС. Європейський союз повинен працювати над собою, щоб покращити своє функціонування та краще захищати інтереси майбутніх поколінь [4, с. 11].

Група експертів виокремлює три цілі реформи: перша полягає у зміцненні здатності ЄС приймати та впроваджувати рішення у всіх сферах політики на основі первинного права ЄС, з огляду на зовнішні та внутрішні виклики; друга – посилити захист верховенства права, його фундаментальних цінностей та демократичної легітимності в ЄС; третя – «підготувати інституції ЄС до розширення». Загалом у звіті рекомендується встановити мету для обох сторін (Європейського Союзу та кандидатів), бути готовими до розширення в перспективі до 2030 року.

Поточний складний процес розширення підкреслює ключову роль критеріїв та процедур вступу у формуванні шляхів до процесу членства в ЄС. ЄС розробив свої процедури та критерії вступу, щоб забезпечити,

аби держави-кандидати на членство висловлювали свою готовність та демонстрували свою здатність і зобов'язання відповідати політичним, економічним та правовим стандартам Союзу. ЄС та його держави-члени вважають суворіші умови вступу та додаткові зобов'язання необхідними для (ефективної) ретельної підготовки країн-кандидатів на членство, перш ніж вони стануть повноправними членами. Таким чином, концепція поступової інтеграції може допомогти підтримувати відновлений імпульс розширення, що виник після російського вторгнення в Україну, без шкоди для суворих критеріїв вступу ЄС. Це стосується не лише поступової інтеграції з Україною та Молдовою, яким було надано статус кандидата через кілька місяців після вторгнення у 2022 році, але й Західних Балкан, які вже довго очікують на вступ.

Цей підхід, безумовно, не є новим; інтеграція ринку до повного членства в ЄС також мала місце в країнах Центральної та Східної Європи, які приєдналися до ЄС під час останніх трьох раундів розширення. Подібні принципи вже застосовуються до нинішніх країн-кандидатів. Однак новим є те, що поступова інтеграція до Союзу тепер пов'язана з результатами кандидатів щодо переговорних кластерів. Це означає, що країнам буде дозволено робити поступові кроки до інтеграції, якщо вони добре виконають необхідні реформи [5].

Підсумовуючи зазначимо, що питання розширення Європейського Союзу, як ніколи стало актуальним, з часів завершення Холодної війни. Ні для кого зараз не є сумнівним, що політика розширення стала частиною геостратегічної конкуренції ЄС з Росією та Китаєм. Більший і сильніший Союз має значні соціально-економічні, політичні та безпекові переваги. Як справедливо зазначає Голова Європейської комісії Урсула фон дер Ляєн: «Напружений геополітичний контекст робить переконливою, як ніколи, необхідність завершити возз'єднання нашого континенту на основі єдиних цінностей демократії та верховенства права». Застосовуючи підхід «поступової інтеграції», ЄС прагне вийти з глухого кута розширення та протидіяти втомі від розширення в державах-членах ЄС та втомі від реформ у кандидатах.

Список використаних джерел:

1. Jano D. EU Accession Criteria and Procedures: Up for the Challenge?. *EuZ – Zeitschrift für Europarecht*. 2024. URL: https://doi.org/10.36862/eiz-euz2024–04 (дата звернення: 07.05.2025).

2. Висновки Європейської Ради щодо розширення. *EEAS*. URL: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/12/17/council-approves-enlargement-conclusions/ (дата звернення: 07.05.2025).
3. Приймак П. Розширення ЄС: проблеми та перспективи. *Збірник матеріалів IV міжнародної наукової конференції студентів і молодих вчених*, 5 трав. 2022 р. Вінниця. URL: https://jts.donnu.edu.ua/article/view/12475 (дата звернення: 07.05.2025).
4. Звіт Франко-німецької робочої групи з питань інституційної реформи ЄС. Sailing on High Seas: Reforming and Enlarging the EU for the 21st Century. 2023. 52 с. URL: https://www.auswaertiges-amt.de/resource/blob/2617322/4d0e0010ffcd8c0079e21329bbbb3332/230919-rfaa-deu-fra-bericht-data.pdf (дата звернення: 07.05.2025).
5. Gradual integration of candidate countries into the European Union. *Clingendael*. URL: https://www.clingendael.org/publication/gradual-integration-candidate-countries-european-union (дата звернення: 07.05.2025).

Науковий керівник: Петришин Олег Олександрович, кандидат юридичних наук, старший дослідник, доцент кафедри права Європейського Союзу НЮУ ім. Ярослава Мудрого.

Ілля ВОЛОБУЄВ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 4 групи
факультету прокуратури

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ

Україна, як держава, що прагне до європейських правових стандартів, має як позитивні, так і негативні зобов'язання забезпечувати користування правами та свободами без дискримінації за будь-якою ознакою зокрема такою, як стать, раса, колір шкіри, етнічне або соціальне положення, генетичні характеристики, мова, релігія тощо. Процес євроінтеграції

зумовлює необхідність гармонізації національного законодавства з правовими стандартами Європейського Союзу (далі – ЄС), зокрема в сфері захисту прав людини та протидії дискримінації. Антидискримінаційне законодавство ЄС, засноване на принципах рівності, поваги до людської гідності та недопущення будь-яких форм дискримінації та становить одну з ключових складових acquis communautaire у сфері прав людини.

Основні принципи рівності та недискримінації встановлені статтею 24 Конституції України: «Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками». Загальні принципи антидискримінаційного законодавства ЄС базуються на статті 21 Хартії Європейського Союзу про основоположні права, зокрема вона встановлює: «Забороняється будь-яка дискримінація за будь-якою ознакою, зокрема такою, як стать, раса, колір шкіри, етнічне або соціальне положення, генетичні характеристики, мова, релігія або переконання, політичні або будь-які інші погляди, приналежність до національної меншини, майновий стан, народження, непрацездатність, вік або сексуальна орієнтація» [1]. Але, незважаючи на формальне закріплення на конституційному рівні загального принципу, необхідно встановити які саме заходи на законодавчому рівні були впроваджені для забезпечення недискримінації на практиці. Основним законодавчим актом, який дає визначення «дискримінації», встановлює її можливі форми та закріплює механізм забезпечення запобігання та протидії дискримінації є Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», який набув чинності 4 жовтня 2012 року. Але водночас на початку прийняття закон мав велику кількість недоліків, внаслідок яких він піддавався критиці з боку міжнародних організацій у зв'язку з його невідповідністю міжнародним стандартам, зокрема принципам антидискримінаційного законодавства ЄС [2, с. 145]. Згодом він був суттєво вдосконалений в результаті внесення значних змін. По-перше, був розширений перелік форм дискримінації, зокрема з'явилося таке поняття як «пособництво у дискримінації», яке виражається у будь-якій свідомій допомозі у вчиненні дій або бездіяльності, спрямованих на виникнення дискримінації. Також були значно розширені та конкретизовані заходи, які може здійснювати Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у рамках здійснення парламентського контролю за додержанням

конституційних прав і свобод людини та громадянина. Додатковим заходом стало право Уповноваженого вносити пропозиції щодо вдосконалення законодавства про запобігання та протидію дискримінації, застосування та припинення позитивних дій, тобто конкретні заходи, які спрямовані на усунення юридичної чи фактичної нерівності у можливостях для особи та/або групи осіб реалізовувати на рівних підставах права і свободи, надані їм Конституцією і законами України. З цього можливо зробити висновок, що зі змінами 30 жовтня 2014 року, крім закріпленого в Конституції принципу недискримінації, був впроваджений механізм його безпосереднього забезпечення.

У даному контексті слід зауважити, що під час впровадження антидискримінаційного законодавства та вищезазначених заходів омбудсмена за основу був взятий Комітет Європейського Парламенту із прав жінок і гендерної рівності. Він займається питаннями визначення, заохочення та захисту прав жінок в ЄС, пропагування ідеї забезпечення прав жінок також і в інших країнах, політикою рівних можливостей, у тому числі забезпеченням рівності між жінками і чоловіками на ринку праці, подоланням усіх форм дискримінації на основі статі тощо.

Але водночас на практиці спроби поєднати підхід Європейського Союзу до забезпечення заборони дискримінації з реаліями української правової системи зіштовхується з великою кількістю викликів різного характеру, починаючи від досить консервативних патріархальних та патерналістських соціальних настанов деяких представинків українського суспільства, закінчуючи небажанням законодавчих національних органів продовжувати встановлювати реально діючі механізми постраждалих від дискримінації. У цьому контексті постає потреба в глибокому аналізі актуальних викликів імплементації, виявленні прогалин у законодавстві та виробленні рекомендацій щодо його вдосконалення.

Оцінка України як «частково вільної» у 2015 році була надана міжнародною правозахисною організацією Freedom House у звіті «Freedom in the World 2015». У цьому звіті Україна отримала оцінку 3.0 за шкалою від 1 (найвищий рівень свободи) до 7 (найнижчий), що відповідає статусу «частково вільної» країни. Цей звіт охоплює широкий спектр питань, включаючи політичні права, громадянські свободи та функціонування уряду. Зокрема, у розділі про громадянські свободи зазначено, що в Україні існують проблеми з дискримінацією, зокрема щодо ромської громади та ЛГБТ-спільноти. Наприклад, у 2014 році в Києві було підпалено кіно-

театр «Жовтень» під час показу фільму на ЛГБТ-тематику, а також скасовано марш рівності через загрозу безпеці учасників [3].

Крім того, Freedom House публікує серію звітів «Nations in Transit», яка детально аналізує демократичні процеси в країнах перехідного періоду. У звіті «Nations in Transit 2015» для України розглядаються питання, пов'язані з національним демократичним управлінням, виборчим процесом, громадянським суспільством, незалежністю ЗМІ, судовою системою та корупцією. Цей звіт також відзначає роль громадянського суспільства під час подій Євромайдану та подальших реформ. Було окремо досліджено питання щодо статусу внутрішньо-переміщених осіб. Люди, які були змушені покинути свої домівки внаслідок збройного конфлікту на Донбасі, часто стикались із труднощами в доступі до соціальних послуг, працевлаштування та реєстрації. Незважаючи на вищевказані проблеми, активність правозахисних організацій та громадських ініціатив зросла, особливо після подій Євромайдану. Саме ці організації почали активно моніторити випадки дискримінації та вимагати змін.

Слід звернути увагу, що, починаючи з 2015 року, можливо спостерігати деяке покращення ставлення суспільних груп та посилення намагань з боку законодавців впровадити нове та покращити вже існуюче антидискримінаційне законодавство. Зокрема почалися активні обговорення важливих законопроектів, метою яких була вирішення проблем дискримінації представників ЛГБТ-спільнот. Як підсумок, у результаті заходів активного громадянського суспільства, яке бажало ліберальних змін та тиску західних партнерів у листопаді 2015 року набув чинності Закон України «Про внесення зміни до Кодексу законів про працю України щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом Європейського Союзу». Було внесено суттєві гарантії рівності трудових прав громадян України та недопущення дискримінації у сфері праці за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, гендерної ідентичності, сексуальної орієнтації, етнічного, соціального та іноземного походження, віку, стану здоров'я, інвалідності, підозри чи наявності захворювання на ВІЛ/СНІД, сімейного та майнового стану тощо [4].

Імплементація антидискримінаційного законодавства ЄС в Україні є необхідним і складним процесом, що потребує не лише формального наближення законів до європейських стандартів, а й подолання глибинних суспільних та інституційних бар'єрів. Для досягнення реальної

рівності необхідні подальші реформи, активна участь громадянського суспільства та політична воля щодо впровадження дієвих механізмів захисту прав людини.

Список використаних джерел:

1. Центр громадянських свобод. Хартія Європейського Союзу про основоположні права // Центр громадянських свобод. – 2021. – 17 листопада. URL: https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/
2. Правовий захист ЛГБТ-спільноти : навч. посіб. / А. Л. Свящук. – Київ: ФОП Голембовська О. О., 2018. – 212 с.
3. Freedom House. *Freedom in the World 2015 – Ukraine.* URL : https://www.refworld.org/reference/annualreport/freehou/2015/en/103753.
4. Про внесення зміни до Кодексу законів про працю України щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації з правом Європейського Союзу : Закон України від 12.11.2015 № 785-VIII // База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/785–19#Text

Науковий керівник: Петришин Олег Олександрович, к.ю.н., доцент, доцент кафедри Європейського Союзу.

Крістіна СТЕПАНЧУК,
Державний університет
«Київський авіаційний інститут»,
студентка 4 курсу, факультету
права та міжнародних відносин

СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ

У сучасній парадигмі державної політики питання протидії домашньому насильству набуває статусу пріоритетного вектора, що поєднує соціальні, правові, гуманітарні та безпекові аспекти. Україна послідовно визнає домашнє насильство не лише як індивідуальне правопорушення,

а як комплексну соціальну проблему, що пронизує різні верстви суспільства та підриває основи людської гідності.

Особливої актуальності ця проблематика набула в умовах збройної агресії Російської Федерації, що поглибила кризові процеси у приватному просторі й значно ускладнила доступ жертв до системи захисту. На цьому тлі ратифікація Стамбульської конвенції 20 червня 2022 року стала не лише символічним, а й стратегічним актом політичної волі, спрямованим на інтеграцію європейських стандартів захисту прав людини у внутрішню політико-правову систему України [3, с.190]. Вперше держава зафіксувала свою готовність визнати принципово нові зобов'язання, зокрема, забезпечення міжвідомчої координації, урахування гендерного чинника в політиці, покарання кривдників та формування толерантного до насильства суспільства як неприйнятної моделі.

Хронологія статистичних змін демонструє складність аналізу динаміки домашнього насильства в умовах воєнного стану. Так, за даними Національної поліції України, у першому півріччі 2022 року порівняно з аналогічним періодом 2021 року зафіксовано на 27,5% менше звернень щодо домашнього насильства, а кількість кримінальних проваджень, порушених за цими фактами, зменшилася на 56% [6, с.23]. Однак ці показники не можуть свідчити про зменшення масштабів насильства, оскільки, відповідно до оцінок ООН, рівень латентності таких правопорушень значно зріс. Обмежений доступ до комунікацій, евакуація, ізоляція жінок із дітьми у тимчасових помешканнях та страх перед втручанням держави під час війни призвели до зниження рівня звернень при збереженні або й поглибленні насильницьких практик. Це вимагає від української державної політики переосмислення методів оцінки ефективності заходів – від кількісних показників до аналітики контексту, структури та ризиків.

Ратифікація Стамбульської конвенції стала поворотним моментом у трансформації нормативного ландшафту України у сфері боротьби з насильством. Вперше у законодавстві зафіксовано чотирикомпонентний підхід – так званий *принцип 4P* (Prevention, Protection, Prosecution, Integrated Policies), що базується на взаємозв'язаності превентивних, захисних, каральних та інтеграційних елементів [1, с.53].

Така модель пропонує нову філософію державного реагування: замість фрагментарних інтервенцій – системне формування соціальної екосистеми, здатної запобігати, реагувати, відновлювати та змінювати

поведінкові установки. Це означає, що держава зобов'язана не лише розширювати арсенал правових інструментів, а й трансформувати культурні патерни, які легітимізують насильство в родині як «норму». Інакше кажучи, боротьба з домашнім насильством має перейти з площини «репресивної логіки» у парадигму довготривалого соціального партнерства та відповідальності.

Профілактичний вимір політики визначається першочерговим завданням – зміною соціокультурного контексту, який продукує та відтворює насильство. У цьому аспекті ключову роль відіграє освіта, інформаційна політика та залучення чоловіків як агентів змін. Практика ряду країн-членів Ради Європи засвідчує ефективність таких інструментів, як інтеграція ґендерної тематики у шкільну програму, масові кампанії зі зміни норм маскулінності та медіапросвіта. Україна розпочала відповідні кроки: у межах державно-громадських ініціатив проводяться тренінги для педагогів, поліцейських, медиків.

Вектор захисту і підтримки жертв насильства базується на забезпеченні реального, а не декларативного доступу до ресурсів, які здатні змінити життєву ситуацію постраждалого. Йдеться не лише про притулки чи гарячі лінії, а про комплексну систему відновного медичного, психологічного, правового та соціального супроводу. Згідно з положеннями Стамбульської конвенції, доступ до цих послуг не повинен залежати від готовності особи свідчити в суді або подавати заяву до поліції [4]. В Україні наразі відсутня розгалужена мережа спеціалізованих сервісів, зокрема в сільських та прикордонних районах, що створює ситуацію структурної нерівності. Одним із рішень є децентралізація повноважень та фінансування послуг через місцеві бюджети, а також розширення державно-приватного партнерства із громадськими організаціями, що володіють належною експертизою.

Справедливе та ефективне притягнення кривдників до відповідальності є наріжним каменем довіри до системи. Українське законодавство передбачає адміністративну та кримінальну відповідальність за різні форми домашнього насильства, однак на практиці відзначаються численні порушення, від небажання правоохоронців реєструвати заяви до затягування судових процесів. Більше того, психологічне насильство досі не визнається як окрема форма кримінального правопорушення, що створює прогалини у захисті жертв. Впровадження спеціалізованих судів з питань домашнього насильства, створення реєстрів кривдників, розви-

ток корекційних програм (як у Великій Британії чи Норвегії) є реалістичним сценарієм для України в межах євроінтеграційного курсу [2, с.13].

Інтегрована політика є ключовою складовою нової моделі протидії насильству, яка потребує уніфікації дій органів влади та розробки спільних протоколів реагування. Вкрай важливою є наявність єдиної інформаційно-аналітичної системи обліку випадків домашнього насильства, яка дозволить не лише ідентифікувати масштаби проблеми, а й проводити прогнозування та планування. Сьогодні в Україні ця функція розподілена між кількома установами, що призводить до дублювання, розпорошення ресурсів та відсутності цілісної картини. Приклад Ісландії, яка використовує цифрову платформу з міжвідомчим доступом, може стати зразком для українського реформування.

Стратегічний розвиток державної політики повинен охоплювати й аспект відновного правосуддя, що полягає не лише у покаранні кривдника, а й у реабілітації жертви, відновлення її економічної незалежності, гідності, права на безпечне життя. Запровадження обов'язкових реабілітаційних курсів для кривдників, робота з громадами щодо стигматизації постраждалих, інтеграція програм підтримки у сферу охорони здоров'я – це ті напрями, що формують людський вимір політики [5, с.359]. Варто наголосити: успішна стратегія протидії насильству не може бути «проєктною» чи тимчасовою, вона має стати частиною національної моделі розвитку, що визнає гідність людини як найвищу цінність.

У підсумку слід констатувати, що стратегічні вектори розвитку державної політики України у сфері протидії домашньому насильству мають спиратися на системну реалізацію принципу 4P Стамбульської конвенції, оновлення нормативної бази, посилення інституційної спроможності, цифровізацію процедур, розширення профілактичних заходів та міжсекторальну координацію. Лише така комплексна модель зможе забезпечити не лише зниження статистичних показників, а й трансформацію соціальної культури, в якій насильство втратить свою легітимність як форма «внутрішніх справ сім'ї». Цивілізаційний вибір України як демократичної, правової та соціальної держави передбачає безумовний пріоритет захисту прав людини, зокрема в її найбільш вразливому, приватному просторі.

Список використаних джерел:

1. Блага А. Б., Тунтула, О. С., Кочемировська, О. О. Актуальні проблеми протидії домашньому насильству: навч. посіб. Миколаїв: Вид-во ЧНУ ім. Петра Могили. 2021. 208 с.

2. Гонтаренко В. Міжнародні правові стандарти та зарубіжний досвід протидії кримінальним правопорушенням, пов'язаним з домашнім насильством. *International Science Journal of Jurisprudence & Philosophy.* 2022. №1 (3). С. 8–21.
3. Джагупов Г. В. Стамбульська конвенція – складова успішної боротьби з ґендерно зумовленим та домашнім насильством в Україні. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України.* 2023. С. 190–192.
4. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11.05.2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text.
5. Лікаренко О. Імплементація зарубіжного досвіду запобігання та протидії домашньому насильству в українську правозастосовну практику: напрями та перспективи. *Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ.* 2024. №2. С. 355–361.
6. Павленко Т. А. Домашнє насильство: деякі питання відповідальності та протидії. *Збірник наукових праць ХНПУ імені ГС Сковороди. Серія: Право.* 2023. №37. С. 22–28.

Науковий керівник: Максимович Роман Олегович, к.ю.н., доцент кафедри міжнародного та європейського права Державного університету «Київський авіаційний інститут».

Лука МІСНЯНКІН,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студент 3 курсу, 1 групи
факультету прокуратури

ГРОМАДЯНСТВО ЄС: ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЧИ ІНСТИТУТ ВНУТРІШНЬОГО ПРАВА ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ?

Інститут громадянства Європейського Союзу є одним із найбільш унікальних і водночас дискусійних феноменів сучасного правового простору Європи. Запроваджений Маастрихтським договором 1993 року, він

засвідчив значний поступ у процесі європейської інтеграції, поставивши за мету не лише економічне та політичне зближення держав-членів, а й формування наднаціонального правового статусу для індивідів – громадян держав-членів ЄС.

Однак, попри визнання громадянства ЄС офіційною складовою первинного права Союзу, його природа залишається предметом наукових дискусій: чи є воно інститутом міжнародного права, чи, радше, специфічним інститутом внутрішнього права держав-членів? Ця невизначеність зумовлюється тим, що громадянство ЄС не існує самостійно – воно є похідним від національного громадянства, не має окремої процедури набуття, та не замінює, а лише доповнює правовий статус особи як громадянина конкретної держави-члена. Водночас, воно гарантує цілу низку специфічних прав, зокрема право на вільне пересування, участь у муніципальних та європейських виборах у державі перебування, дипломатичний захист тощо.

Проблематика правової природи громадянства ЄС загострюється в умовах розширення Союзу, посилення внутрішніх міграційних процесів та викликів суверенітету держав. Виникає запитання: якою мірою держави-члени мають автономію у питанні визначення кола своїх громадян, що автоматично стають і громадянами ЄС, та чи може Союз впливати на це питання з огляду на принципи недискримінації, пропорційності й лояльного співробітництва? У центрі дослідження також постає роль Суду справедливості ЄС, який значною мірою формує зміст і межі застосування громадянства через прецеденти (наприклад, справи *Micheletti*, *Chen*, *Grzelczyk*, *Zambrano* тощо).

Таким чином, громадянство ЄС є водночас правовим інститутом з ознаками як міжнародного, так і внутрішнього права, що робить його унікальним з позиції правової доктрини. Поглиблене дослідження цієї теми має на меті не лише прояснити його юридичну природу, а й сприяти розумінню правового статусу особи в контексті нової європейської ідентичності.

Громадянство Європейського Союзу є унікальним правовим явищем, яке одночасно виявляє риси як міжнародно-правового, так і внутрішньодержавного інституту. Його поява стала можливою внаслідок глибокої інтеграції європейських держав і утворення особливої форми міждержавного об'єднання – ЄС, що має риси квазідержавності. Європейське громадянство, запроваджене Маастрихтським договором 1992 року,

не замінює національне громадянство, а лише доповнює його, надаючи особам додаткові права, зокрема право на вільне пересування, проживання, участь у виборах до органів місцевого самоврядування та Європарламенту, звернення до Європейського омбудсмена тощо. Водночас набуття європейського громадянства нерозривно пов'язане з набуттям громадянства конкретної держави-члена, що свідчить про його залежність від внутрішнього законодавства держав.

З іншого боку, міжнародно-правовий аспект громадянства ЄС проявляється у впливі міжнародних норм, принципів і стандартів, які забезпечують захист прав людини, включаючи право на громадянство. Визнання громадянства у міжнародному контексті залежить від відповідності внутрішньодержавних актів міжнародним договорам і загальновизнаним принципам міжнародного права. Міжнародне право також відіграє важливу роль у регулюванні питань апатризму, біпатризму, правової допомоги, правових наслідків міграції, що безпосередньо пов'язані з громадянством. У цьому сенсі громадянство ЄС існує в певних міжнародно-правових рамках, і будь-які рішення держав щодо нього не можуть суперечити зобов'язанням перед міжнародною спільнотою.

Таким чином, інститут громадянства ЄС не може бути однозначно віднесений виключно до міжнародного чи внутрішнього права. Він є результатом взаємодії обох систем, де внутрішньодержавне право виконує механічну функцію щодо набуття громадянства, а міжнародне право – функцію гаранта прав і узгодженості державних рішень. Це створює особливу правову природу громадянства ЄС, яка поєднує елементи національного суверенітету та наднаціональної інтеграції, і демонструє розвиток нового типу правової належності в умовах постнаціонального суспільства.

Громадянство сьогодні – це вже не просто юридичний зв'язок між особою та певною державою. Воно стало складним явищем, яке охоплює як внутрішні, так і міжнародні правові аспекти. З одного боку, кожна держава встановлює свої правила щодо набуття та припинення громадянства, прав і обов'язків громадян. Це – національний рівень, на якому громадянство виступає як частина внутрішньої правової системи. Саме тут визначається, хто є громадянином, як ця особа може ним стати або втратити цей статус, а також які права вона матиме всередині країни.

Проте сьогодні цього вже недостатньо. Через глобалізацію, зростання міжнародних міграцій, розвиток міжнародного співробітництва та пра-

вових стандартів, громадянство починає розглядатися і як частина міжнародного правового порядку. Це означає, що міжнародне право також втручається у сферу громадянства – воно встановлює певні загальні правила, які мають поважати всі держави. Наприклад, міжнародне право забороняє позбавляти людину громадянства на дискримінаційних підставах або створювати ситуації безгромадянства.

Громадянство Європейського Союзу є яскравим прикладом того, як міжнародне або наднаціональне право може формувати нові рівні громадянства. Усі особи, які мають громадянство однієї з держав-членів ЄС, автоматично стають і громадянами ЄС. Це не окреме громадянство, яке існує самостійно, а додатковий статус, який доповнює національне громадянство. Завдяки цьому статусу людина має право вільно пересуватися, працювати, навчатися і жити на території будь-якої держави-члена ЄС. Крім того, вона може брати участь у виборах до Європарламенту та місцевих виборах у країні проживання, навіть якщо це не її держава громадянства. Цей новий рівень громадянства формує певну спільність на основі загальних європейських цінностей і норм.

Варто зазначити, що міжнародне право не нав'язує державам жорстких норм щодо того, кого визнавати своїм громадянином. Але воно створює рамки, у яких держави повинні діяти, щоб не порушити права людини або не створити проблем для інших країн. Наприклад, питання подвійного або множинного громадянства часто викликає правові суперечності, тому міжнародні норми допомагають узгоджувати дії держав і запобігати конфліктам.

Тож, незважаючи на те, що поняття громадянства з'явилося як суто внутрішнє для держави, сьогодні воно тісно пов'язане з міжнародним правом. Можна сказати, що сучасне громадянство – це явище на стику внутрішньої та зовнішньої правової політики держави. При цьому його сутність залишається незмінною: це правовий зв'язок між особою і державою, який визначає їхні взаємні права і обов'язки. Але змінюється контекст, у якому це відбувається. Усе частіше цей зв'язок підпадає під вплив міжнародних зобов'язань держав, стандартів прав людини і потреб міжнародної взаємодії.

Таким чином, громадянство стає частиною глобального правового простору. У ньому все більше враховується не лише інтереси окремої держави, а й загальнолюдські цінності, міждержавні домовленості, інтереси особи як суб'єкта міжнародного права. Це означає, що державам

доводиться не лише формувати свою політику громадянства самостійно, але й враховувати вплив міжнародного середовища, дотримуючись загальних принципів і правил, які захищають права кожної людини.

Виходячи з наведеного тексту, інститут громадянства Європейського Союзу не можна однозначно віднести ні до сфери міжнародного, ні виключно до внутрішнього права держав-членів. Його правова природа є комплексною і гібридною, оскільки він поєднує риси обох правових систем.

З одного боку, громадянство ЄС залежить від внутрішнього права держав-членів, адже набуття громадянства ЄС можливе лише через набуття громадянства якоїсь з держав-членів. В цьому сенсі держави зберігають суверенітет у визначенні кола своїх громадян, а отже – і громадян ЄС. Це робить європейське громадянство похідним, додатковим до національного й пов'язаним із внутрішнім правом.

З іншого боку, у громадянства ЄС простежуються й міжнародно-правові риси, адже воно ґрунтується на праві Європейського Союзу – тобто на наднаціональному правопорядку, який має пріоритет над національним правом у визначених сферах. Це громадянство гарантує конкретні права особам (на вільне пересування, проживання, участь у виборах до Європарламенту тощо), які закріплені у праві ЄС, і захищаються в тому числі Судом справедливості ЄС. Крім того, громадянство ЄС існує в умовах міжнародних зобов'язань держав, таких як дотримання прав людини, боротьба з апатризмом, відповідність міжнародним стандартам.

Отже, громадянство ЄС – це унікальний правовий інститут, що перебуває на межі між міжнародним і внутрішнім правом. Його можна вважати проявом нового типу правової належності, який виникає в умовах наднаціональної інтеграції та глобалізації. Він поєднує внутрішньодержавну правову основу з міжнародними (і наднаціональними) гарантіями прав і статусу особи.

Список використаних джерел:

1. Право Європейського Союзу: основи теорії : підручник / [Т. М. Ана- кіна, Т. В. Комарова, О. Я. Трагнюк, І. В. Яковюк та ін.] ; за заг. ред. І. В. Яковюка. – Харків : Право, 2021. – 360 с.
2. О. Я. Трагнюк Вплив практики суду єс на обмеження компетенції держав-членів європейського союзу щодо питань набуття і втрати громадянства єс.

3. C-369/90, Mario Vicente Micheletti and others v Delegaciôn del Gobierno en Cantabria (1992) EC R 1–04239. 2 Див.: Справа C-l 84/99, Rudy Grzelczyk v Centre public d 'aide sociale d 'OttigniesLouvain-la-Neuve (1999) ECR 1–06193. Справа C-200/02, Kunqian Catherine Zhu and Man Lavette Chen v Secretary o f State fo r the Home Department (2004) ECR 1–09925. Справа C-145/04, Kingdom o f Spain v United Kingdom o f Great Britain and Northern Ireland (2006) ECR 1–07917. Справа C-369/90, Micheletti v. Delegaciôn del Gobierno en Canatabria (1992) ECR 1–4239.
4. Мережко О. Поняття та сутність сучасного міжнародного права [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.justinian.com.ua/article.php?id=2992

Науковий керівник: Яковюк Іван Іванович, д.ю.н., проф.

Марія РЯБЧУК,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу,10 групи
факультету юстиції

САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ. ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ВИКЛИКИ В ГЛОБАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ

Санкції, що їх вводить Європейський Союз, є важливим інструментом у зовнішній політиці організації, демонструючи ефекти м'якої сили (soft power). Санкції допомагають ЄС впливати на поведінку інших держав, підтримувати права людини, демократію та забезпечувати власну безпеку. Soft power – тиск без застосування військових дій. В умовах глобальних конфліктів (Україна, сирія, іран) роль санкцій значно зросла, однак питання їхньої реальної ефективності залишається відкритим.

Санкційна політика Європейського Союзу включає в себе різноманітні види санкцій, які можуть бути класифіковані відповідно до їхнього характеру та мети. Основними категоріями санкцій є економічні, фінансові, персональні та селективні санкції, кожен з яких має свої специфічні цілі та механізми впливу на країни або особи, які порушують міжнародні норми або загрожують стабільності в певних регіонах [1][2][3].

Економічні санкції – це найбільш широко вживаний вид санкцій, що включає обмеження на торгівлю, інвестиції, а також заборони на експорт окремих товарів або технологій. Вони направлені на підрив економічної бази країни-агресора, що, в свою чергу, має на меті змусити уряд країн, які підпадають під санкції, переглянути свою зовнішню політику або внутрішні рішення [2]. Наприклад, санкції, введені проти росії внаслідок її агресії щодо України, включали заборони на експорт до росії товарів з високими технологіями, а також обмеження на імпорт російських енергоносіїв [3].

Персональні санкції – це заходи, спрямовані проти окремих осіб, політиків або бізнесменів, які приймають рішення, що сприяють агресивним діям або порушенням прав людини. Ці санкції можуть включати заморожування активів, заборону на в'їзд до країн ЄС та інші юридичні обмеження. Вони застосовуються для того, щоб особисто вплинути на тих, хто відповідає за негативні дії [2][3][4].

Фінансові санкції – це обмеження, що накладаються на фінансові установи або окремих осіб, які задіяні у фінансуванні агресивної діяльності. Вони можуть включати заборону на операції з певними банками, заморожування фінансових активів або заборону доступу до міжнародних фінансових ринків. Цей тип санкцій має на меті зменшити можливості країн-агресорів в реалізації своїх військових або політичних програм [1][5][6].

Селективні санкції – ці санкції здійснюються не за широкими категоріями, а скоріше за певними секторами економіки, такими як енергетика, оборона чи технологічний сектор. Вони мають на меті мінімізувати негативний вплив на населення зазначених країн і одночасно чинити тиск на економіку, заважаючи розвитку ключових галузей, які підтримують військову агресію або порушення прав людини [2][4][7].

Разом ці санкції формують комплексний підхід ЄС до впливу на зовнішню політику інших країн і можуть використовуватися самостійно або в комбінації в залежності від конкретних цілей і обставин [1][2][8][9]. Важливою характеристикою санкційної політики ЄС є її гнучкість та адаптивність, що дозволяє оперативно реагувати на зміни міжнародної ситуації та потреби [3][4][6].

На сьогодні ЄС запровадив три санкційні режими у відповідь на злочинні дії рф – порушення територіальної цілісності та суверенітету України, порушення прав людини у рф та гібридні загрози. Радою

ЄС ухвалено шістнадцять пакетів економічних та індивідуальних санкцій у зв'язку з військовою агресією росії проти України. Загалом обмежувальні заходи ЄС щодо дій, які підривають або загрожують територіальній цілісності, суверенітету та незалежності України, на сьогодні поширюються на понад 2300 фізичних та юридичних осіб. Також санкції поширюються на близько 700 компаній рф та в третіх країнах, задіяних у впк рф та обході санкційних обмежень. Їхні активи підлягають замороженню, а громадянам і компаніям ЄС заборонено надавати їм кошти. Фізичні особи також підпадають під заборону на в'їзд, яка забороняє їм в'їзд або транзит через територію ЄС. [10]

Сполучені Штати та партнери відновлюють ескалаторне рішення. іран надає балістичні ракети росії для своїх військових зусиль. Вашингтон у відповіді про продовження військової підтримки ірану, включаючи нещодавню постановку балістичних ракет, росії для її агресивної війни проти України Управління з контролю за іноземними активами (OFAC) Міністерство фінансів США вносить до санкційного списку десять фізичних і шість юридичних осіб, заснованих в ірані та росії, і ідентифікує чотири судна як заблоковану власність, що дозволяє ірану розміщувати компоненти зброї та системи озброєння, включаючи безпілотні літальні апарати (БПЛА) та балістичні ракети ближнього дії (БРБД), у росію. В кінці 2023 року іран і росія підписали контракт на поставку сотен ракет. Влітку 2024 року російські військові пройшли навчання по використанню іранських БКРМ проекту 360, а на початку вересня 2024 року росія отримала першу партію цих БКРМ з ірану. [11]

Хоча росія продовжує війну, ЄС вважає, що санкції створюють стратегічний тиск. Вони підривають економічну основу агресії та демонструють міжнародну єдність проти порушення Статуту ООН. Європейська Рада (саміт лідерів ЄС) у своїх висновках неодноразово констатувала дієвість санкцій і наголошувала на необхідності їхнього подальшого дотримання. Зокрема, 23 березня 2023 *р.* лідери ЄС підтвердили рішучість посилювати колективний тиск на росію, у тому числі через подальші санкції, а також забезпечувати ефективне виконання чинних обмежувальних заходів та запобігати їх обходу.[12] Таким чином, на найвищому рівні санкції визнані важливим інструментом, що вже вплинув на здатність рф продовжувати агресію, і ЄС готовий за потреби розширювати санкційний тиск.

У сирійському випадку оцінка ефективності складніша. З одного боку, санкції ЄС із 2011 року ізолювали режим Асада економічно та політично:

сирійська економіка перебуває в глибокій кризі, національна валюта знецінилася, а в уряду бракує ресурсів для відновлення контрольованих територій. Санкції унеможливили для сирійських високопосадовців і військових вільно подорожувати до країн Заходу чи користуватися своїми активами за кордоном – це створює для них персональний дискомфорт і сигналізує про міжнародну ізоляцію режиму. ЄС вважає, що його заходи мають зберігатися доти, доки тривають репресії і не розпочався реальний політичний процес. Фактично санкції виконують стримувальну та символічну функцію: показують сирійській владі, що воєнні злочини та відсутність прогресу в мирному врегулюванні матимуть ціну у вигляді міжнародної ізоляції ».[13]

Отже, санкційна політика ЄС демонструє як свою силу, так і обмеження. З одного боку, Євросоюз здатен швидко виробити єдину позицію і застосувати значний економічний тиск (особливо коли є широкий міжнародний консенсус, як у випадку з агресією рф). Санкції стали сигналом підтримки жертвам агресії та інструментом солідарності демократичних країн. Таким чином, санкції залишаються ключовим інструментом Євросоюзу у просуванні міжнародної безпеки і правопорядку, а досвід України і сирії слугує уроком для вдосконалення цієї політики у майбутньому.

Список використаних джерел:

1. The Republic of Poland in the United Nations Security Council (2018–2019) and the Ukrainian question // Міжнародні зв'язки України: наукові пошуки і знахідки. – 2022. – № 31. – С. 38–61. – DOI: https://doi.org/10.15407/mzu2022.31.038.
2. Економічні санкції: міжнародно-правові аспекти ефективності // Juris Europensis Scientia. – 2021. – № 4. – С. 70–77. – DOI: https://doi.org/10.32837/chern.v0i4.265.
3. Influence of integration processes on the structural modernization of regional economic systems // Business Inform. – 2020. – № 2(505). – С. 115–124. – DOI: https://doi.org/10.32983/2222-4459-2020-2-115-124.
4. Імплементація зарубіжного досвіду публічного управління при створенні умов для розвитку інклюзивності в сільських громадах // Наукові перспективи. – 2024. – № 9(51). – DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-9(51) – 235–251.

5. Isolation and taxonomy of semi-presidentialism with nominal presidents in Central and Eastern European countries of the EU: as exemplified by Bulgaria, Czechia, Slovakia and Slovenia // Studium Europy Środkowej i Wschodniej. – 2014. – С. 21–45. – DOI: https://doi.org/10.59861/ansgk.2353–8392.2016.2.pp21–45.
6. Економічна безпека України як передумова забезпечення її суверенітету // Problems of Legality. – 2021. – № 154. – DOI: https://doi.org/10.21564/2414-990x.154.238747.
7. Міжнародна практика правового захисту приватної та публічної інформації // Наукові перспективи. – 2021. – № 7(13). – DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2021-7(13) – 180–190.
8. Розгляд санкційної політики України через призму правових аспектів міжнародних практик // Наукові інновації та передові технології. – 2024. – № 5(33). – DOI: https://doi.org/10.52058/2786-5274-2024-5(33) – 604–624.
9. Юридичний механізм регулювання основних напрямів транскордонного співробітництва на новому східному кордоні ЄС // Міжнародний науковий вісник. – 2017. – № 3(16). – С. 158–171. – DOI: https://doi.org/10.24144/2218–5348.2017.3(16).158–171.
10. Міністерство закордонних справ України. Санкції проти РФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mfa.gov.ua/protidiya-agresiyi-rf/sankciyi-proti-rf (дата звернення: 29.04.2025).
11. Міністерство фінансів США. Treasury Designates Actors Facilitating Iran's Transfer of Lethal Aid to Russia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://home.treasury.gov/news/press-releases/jy2570 (дата звернення: 29.04.2025).
12. Європейська Рада. Council Decision (CFSP) 2023/1218 of 23 June 2023 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:32023D1218 (дата звернення: 29.04.2025).
13. Council of the European Union. Syria: Council renews restrictive measures and extends humanitarian exemption for another year [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2024/05/28/syria-council-renews-restrictive-measures-and-extends-humanitarian-exemption-for-another-year/ (дата звернення: 29.04.2025).

Науковий керівник: *Іванов А. Г.,* асистент кафедри Європейського Союзу НЮУ.

Марія ЧУХНО,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 19 групи
факультету прокуратури

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА:ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ

Енергетична сфера в системі європейської інтеграції є надзвичайно актуальною в умовах сучасних геополітичних викликів, зокрема енергетичної безпеки та переходу до сталої енергетики. Метою дослідження є виявлення особливостей правового регулювання співпраці між Україною та ЄС у сфері енергетики, а також окреслення нових підходів до адаптації національного законодавства. Новизна підходу полягає у всебічному аналізі правових інструментів з урахуванням сучасних викликів енергетичної безпеки та сталого розвитку.

Для України європейська інтеграція в енергетичному секторі є не тільки пріоритетом розвитку, а й важливою передумовою енергетичної незалежності та безпеки. Правова гармонізація з нормами ЄС виступає важливим інструментом модернізації енергетичного сектору, однак без належного внутрішнього механізму реалізації залишається декларативною. Проблемою є розрив між формальним ухваленням нормативних актів і фактичною правозастосовною практикою. На мою думку, головна мета має полягати не у копіюванні європейських норм, а у створенні правового середовища, що працює ефективно в українських реаліях. Такий підхід вимагає перегляду ролі держави у регулюванні енергетики, підвищення інституційної спроможності та політичної відповідальності. Інтеграція має ґрунтуватися на засадах сталого розвитку, прозорості та верховенства права. Саме тоді співпраця з ЄС у сфері енергетики матиме реальний, а не лише символічний характер.

Обґрунтуванням необхідності правової гармонізації є положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, яка чітко визначає енергетичне співробітництво як один із ключових напрямів інтеграції. Зокрема, Розділ V «Економічне та галузеве співробітництво», Глава 9 «Енергетика» передбачає поступове наближення законодавства України до законо-

давства ЄС у таких сферах, як енергетична безпека, енергоефективність, відновлювальні джерела енергії та функціонування енергетичних ринків. Важливим аргументом є також досвід інших країн Центральної та Східної Європи, які успішно інтегрували свої енергетичні системи до європейської, що сприяло підвищенню їхньої енергетичної безпеки та економічного розвитку.

Правова інтеграція з Європейським Союзом передбачає не лише прийняття європейських норм, але й ефективне правозастосування в межах національного регулювання. Наприклад, імплементація Директиви 2009/73/ЄС щодо спільних правил для внутрішнього ринку природного газу потребує функціонального поділу діяльності між постачанням і транспортуванням (анбандлінг), але в Україні ці механізми часто залишаються формальними. Закон України «Про ринок електричної енергії» (№ 2019-VIII) закладає сучасну модель ринку, однак практика її застосування стикається з проблемами монополізації та регуляторної слабкості. Саме через недосконале виконання норм спостерігається дефіцит довіри з боку європейських партнерів. Тому аргументом на користь глибшої співпраці має бути не тільки правове оформлення, а й стабільне виконання зобов'язань у рамках Енергетичного Співтовариства.

Ілюстрацією успішної реалізації правової інтеграції стало приєднання України до європейської енергосистеми ENTSO-E у 2022 році. Це стало можливим завдяки попередньому нормативному узгодженню технічних стандартів та процедур, передбачених у законодавстві ЄС. Іншим прикладом є створення незалежного оператора газотранспортної системи України (ТОВ «Оператор ГТС України»), що відповідає вимогам анбандлінгу. Водночас на практиці наявні проблеми у сфері регулювання тарифів та впливу політичних рішень на ринкові механізми. Це свідчить, що навіть за наявності відповідних законів, ефективність співпраці залежить від інституційної якості їх реалізації. Такий приклад підтверджує тезу про необхідність внутрішньої реформи, яка доповнює зовнішню правову інтеграцію.

Європейська інтеграція у сфері енергетики є не лише політичним вибором України, а й стратегічною необхідністю у контексті забезпечення енергетичної безпеки та сталого розвитку. Дослідження свідчить, що ефективне правове регулювання співпраці з ЄС потребує не лише формального запозичення європейських норм, а й глибокої трансформа-

ції національного правового середовища, інституційної спроможності та політичної відповідальності. Практичні приклади, як-от приєднання до ENTSO-E та створення незалежного оператора ГТС, демонструють потенціал правової гармонізації, але також виявляють недоліки у сфері реалізації норм. Успішна інтеграція неможлива без внутрішніх реформ, які мають бути орієнтовані на підвищення прозорості, ефективності та верховенства права.

Отже, правова інтеграція в енергетичній сфері повинна базуватися на поєднанні зовнішніх зобов'язань з внутрішньою готовністю до змін, що дозволить перетворити європейські стандарти на реальний інструмент модернізації енергетичного сектору України. Дослідження підкреслює важливість правової реформи для забезпечення енергетичної надійності та стабільного удосконалення України. Окрім цього, робота може бути корисною для розробки політик та рекомендацій щодо вдосконалення законодавчої системи України на тлі європейської інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про ринок електричної енергії» від 13.04.2017 №2019-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2017. – №27–28. – Ст. 312.
2. Третій енергетичний пакет ЄС. Директива 2009/72/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 13 липня 2009 року про загальні правила внутрішнього ринку електроенергії // Офіційний вісник ЄС. – 2009. – L 211. – С. 55–93.
3. Харченко С. І. Енергетична політика Європейського Союзу: правовий вимір інтеграційних процесів / С. І. Харченко // Юридичний науковий електронний журнал. – 2021. – №3. – С. 155–158.
4. Грачук В. С. Правове регулювання енергетичних правовідносин в Україні в контексті сталого розвитку // *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. – 2024. – Вип. 86. – С. 107–112. – DOI: https://doi.org/10.24144/2307–3322.2024.86.3.16
5. Федонюк С. В. Енергетична політика Європейського Союзу : електронний конспект лекції. Луцьк, 2022. 39 с.https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/20948
6. Ігнатенко І. І. Енергетичне співробітництво України та ЄС: правові основи та перспективи розвитку / І. І. Ігнатенко // Вісник Національної академії правових наук України. – 2022. – №2. – С. 122–128.

7. ENTSO-E – European Network of Transmission System Operators for Electricity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.entsoe.eu – Дата звернення: 19.04.2025.

Науковий керівник: Асірян Сюзанна Рафіківна, асистентка, кандидатка юридичних наук.

***Наталія ФІЛІПСЬКА*,**
Харківський національний університет внутрішніх справ
канд. юрид. наук, ст. викладач кафедри конституційного і міжнародного права та прав людини

***Анна МЕЛЬНИК*,**
Навчально-науковий інституту № 3 Харківського національного університету внутрішніх справ
курсант навчальної групи 204

ДЕЯКІ МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНЦІВ

Незважаючи на зусилля всього світу, міжнародних організацій та світової спільноти загалом, війни та пов'язані з ними воєнні злочини продовжуються на планеті у різних її куточках. Це підштовхнуло світову спільноту загальними зусиллями створити міжнародні норми, які б не тільки попереджали такі дії, але й карали тих, хто є винним у вчиненні страшних злочинів від імені держави. Так, на нашу думку, створення та прийняття Римського Статуту Міжнародного кримінального суду (МКС) стало значним і конкретним кроком у напряму досягнення світового миру.

Україна, на жаль, вже друге десятиліття поспіль, з 2014 року Україна відчуває на собі злочинну, загарбницьку політику рф, з якою гібридна війна стала повномасштабною збройною агресією у лютому 2022 року.

Порушуючи майже всі основні принципи міжнародного права, рф як через політику свого вищого керівництва, так і через дії своїх військових формувань, вчиняє тяжкі, жорстокі злочини на території України, які кваліфікуються не лише за національним, а й за міжнародним законодавством як злочини проти людяності.

Незважаючи на всі ці заходи, Україна, як і багато інших держав, стикнулася з агресією держави, що багато років була і продовжує бути джерелом небезпеки для цивілізованого світу та незалежних держав.

Постійно порушуючи майже всі основоположні принципи міжнародного права, рф руками своїх військових вчиняє тяжкі, жорстокі злочини на території України, які кваліфікуються за міжнародним законодавством як злочини проти людяності.

Відповідно до визначення, яке міститься у Статті 7 Римського статуту МКС «Злочини проти людяності» це будь-яке з таких діянь, коли вони вчиняються в рамках широкомасштабного або систематичного нападу, спрямованого проти будь-якого цивільного населення, з усвідомленням такого нападу:

вбивство; винищення; обернення в рабство; депортація або насильницьке переміщення населення; ув'язнення або інше істотне позбавлення фізичної свободи в порушення основоположних норм міжнародного права; катування; зґвалтування, сексуальне рабство, примушення до проституції, примусова вагітність, примусова стерилізація чи будь-яка інша подібна за тяжкістю форма сексуального насильства; переслідування будь-якої групи або спільноти, яку можна виокремити, з політичних, расових, національних, етнічних, культурних, релігійних, тендерних (у значенні пункту 3) мотивів, або за іншими ознаками, що загально визнані неприйнятними згідно з міжнародним правом, у поєднанні з будь-яким діянням, зазначеним в цьому пункті, чи будь-яким злочином, що підпадає під юрисдикцію Суду; насильницьке зникнення осіб; злочин апартеїду; інші нелюдські діяння подібного характеру, що умисно заподіюють сильних страждань чи тяжких тілесних ушкоджень або серйозної шкоди психічному чи фізичному здоров'ю [1].

Кримінальна відповідальність за міжнародним правом наразі передбачена за воєнні злочини, злочини проти людяності, агресію та геноцид [2].

Злочини проти людяності, як і інші злочини під час війни вважаються надзвичайно жорстокими та агресивними явищами для більшості

держав у XXI столітті, але як показує міжнародний досвід не всі сучасні країни готові дотримуватись міжнародних норм підтримуючи свій статус. Для уникнення такої негативної практики було створено багато міжнародних організацій, які спеціалізуються на захисті прав та свобод людини. В основному, цілі таких організацій включають в себе:

- підтримка безпекової складової держав-учасниць;
- регулювання міжнародних відносин у соціальній, економічній та культурній сферах;
- контроль дотримання поваги до прав та свобод людини, тощо .

Спираючись на ситуацію сьогодення, ми вважаємо найефективнішим у сучасному світі інструментом розслідування та притягнення до відповідальності винних державних та воєнних посадовців є Міжнародний кримінальний суд, компетенція якого зазначена в ч. 2, статті 5 Римського статуту. Там, зокрема, зазначається, що юрисдикція Суду обмежується найбільш тяжкими злочинами, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства. Відповідно до цього Статуту Суд має юрисдикцію стосовно таких злочинів:

a) злочин геноциду;

b) злочини проти людяності;

c) воєнні злочини;

d) злочин агресії [1].

У України з початку 2025 року з'явилося ще більше юридичних підстав використовувати можливості МКС. Починаючи з 1 січня Україна стала повноправним членом Суду, ратифікувавши перед тим Римський статут. Як зазначено вище, до юрисдикції МКС входять найтяжчі міжнародні злочини. Незважаючи на те, що України у зв'язку з цим отримує певні обов'язки, у той же час з'являються дуже важливі права та можливості.

Як зазначає німецьке видання Deutsche Welle, на практиці членство України означає, що тепер вона зможе голосувати на виборах суддів та інших виборних посад у МКС, висувати своїх кандидатів на посади суддів і прокурорів, впливати на бюджет суду і його розподіл, зокрема й на те, скільки ресурсів виділяється на його роботу в самій країні. Зазначається, що Україна отримає й інші важливі права, наприклад можливість передавати прокурору для розслідування ситуації, пов'язані зі скоєнням злочинів, зауважив дослідник Інституту права міжнародного миру і безпеки Кельнського університету Гліб Богуш [3].

Також показали свою ефективність і тимчасові органи з розслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності – міжнародні трибунали. Безперечно, одним із наймасштабніших та найвідоміших трибуналів є Нюрнберзький.

Науковці зазначають, що міжнародні трибунали були створені державами-переможницями в Другій світовій війні з метою справедливого судового покарання німецьких та японських воєнних злочинців. 8 серпня 1945 року в Лондоні (Велика Британія) США, Велика Британія, срср та Франція підписали угоду про судові покарання воєнних злочинців. Угода передбачала створення Міжнародного військового трибуналу для головних підсудних. Щодо інших воєнних злочинців пропонувалося застосовувати принцип підсудності за місцем скоєння злочину. Так, з 20 листопада 1945 року по 1 жовтня 1946 року в Палаці юстиції Нюрнберга (Німеччина) відбувався міжнародний судовий процес, за результатами якого винні у злочинах понесли справедливе покарання [4].

Таким чином, ми вважаємо, що для притягнення до відповідальності за вчинення злочинів проти людяності та цілої низки воєнних злочинів створені достатньо дієві інституційні міжнародні механізми. Вважаємо, що повноправне членство України у Міжнародному кримінальному суді є реальною можливістю для нашої країни отримати справедливе покарання за всі злочини, які вчинила російська федерація протягом всього свого існування і проти України, і проти інших держав. Це, на нашу думку могло б стати своєрідним прецедентом та прикладом для інших держав, які потерпіли від російських злочинів (Чечня, Сирія, Грузія), для покарання злочинців та отримання справедливої компенсації від країни-терориста.

Список використаних джерел:

1. Римський статут Міжнародного кримінального суду. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text.
2. Жукорська Я. М., Мельничук А. С. Відповідальність за воєнні злочини та злочини проти людства. *Актуальні дослідження правової та історичної науки (Вип. 47): мат. Міжнар. наук. інтернет-конфер.,* (м. Тернопіль, Україна – м. Переворськ, Польща, 8–9 лютого 2023 р.). 2023. С. 20–24. URL: http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=3496.
3. Ксенія Польська. Україна в МКС: що реалістично очікувати від вступу. 01.01.2025. сайт Deutsche Welle. URL: https://www.dw.com/uk/ukraina-v-mks-so-realisticno-ocikuvati-vid-vstupu/a-71169705.

4. Мартинов А. Ю. Трибунали міжнародні [Електронний ресурс]. Енциклопедія історії України: Дод. том. К.: В-во «Наукова думка», 2021. 773 с. URL: http://www.history.org.ua/?termin=Trybunaly_mizhnarodni.

Розальє БЕКІРОВА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 2 курсу, 5 групи
факультету адвокатури

ДЕОКУПАЦІЯ КРИМУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анексія Криму Російською Федерацією у 2014 році стала не лише грубим порушенням територіальної цілісності України, а й викликом для всієї системи міжнародного права, що базується на повазі до суверенітету, невтручанні у внутрішні справи держав і непорушності кордонів. Цей акт агресії, вчинений всупереч нормам Статуту ООН, Гельсінського Заключного акту та численним резолюціям міжнародних організацій, актуалізував необхідність вироблення ефективного комплексу механізмів деокупації – правових, дипломатичних, санкційних і судових. Незважаючи на невизнання анексії більшістю країн світу, зафіксоване, зокрема, в Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 68/262 від 27 березня 2014 року «Територіальна цілісність України», повернення Криму залишається не лише політичним, а й глибоко правовим завданням.

У міжнародному праві ситуація з Кримом, відповідно до положень IV Женевської конвенції 1949 року, яка забороняє анексію окупованих територій та нав'язування громадянам окупованої території громадянства держави-окупанта, однозначно трактується як окупація, що триває. Незаконність анексії Криму підтверджується також рішеннями міжнародних судових інстанцій. Зокрема, Міжнародним судом ООН під час розгляду справи «Україна проти Російської Федерації» за порушення Міжнародної конвенції про ліквідацію всіх форм расової дискримінації та Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму. Крім того, Європейський суд з прав людини у справі Ukraine v. Russia (re Crimea) no. 20958/14, 38334/18 у січні 2021 року визнав допустимою скаргу

України на порушення Росією прав людини в окупованому Криму, що свідчить про те, що юрисдикція РФ на півострові не визнається легітимною.

Серед ключових механізмів деокупації варто виокремити дипломатичні зусилля, зокрема діяльність «Кримської платформи», що об'єднує десятки країн та міжнародних організацій у прагненні консолідувати зусилля для відновлення територіальної цілісності України. Іншим важливим інструментом є режим міжнародних санкцій, які мають на меті стримування агресора, обмеження його ресурсів і тиск на політичне керівництво РФ. Станом на 2024 рік ЄС, США, Канада, Велика Британія та інші держави продовжують впроваджувати секторальні та індивідуальні санкції, зокрема, обмеження у фінансовому, енергетичному, військовому секторах та заборону на в'їзд і замороження активів для осіб, причетних до анексії.

Паралельно Україна послідовно реалізує концепцію міжнародно-правової відповідальності держави-окупанта через подання позовів до Міжнародного кримінального суду, де розслідується ситуація на території України, включно з Кримом, у межах статті 8 Римського статуту щодо воєнних злочинів. Також триває документування фактів порушення прав людини у Криму за підтримки ООН, Ради Європи та правозахисних організацій. Важливим компонентом цього процесу є дотримання принципу невизнання – доктрини Stimson, яка лежить в основі політики більшості держав світу щодо Криму. Перспективи деокупації Криму безпосередньо залежать від збереження міжнародної солідарності, ефективного функціонування санкційного механізму, продовження судового тиску та посилення внутрішньодержавної спроможності України в галузі правосуддя, оборони та реінтеграції. Як зазначають дослідники, деокупація територій у сучасному міжнародному праві – це не лише повернення юрисдикції, але й відновлення верховенства права, безпеки та прав людини на цих територіях (Ioffe, 2022; Slobodyanik, 2023). Таким чином, реінтеграція Криму – це глибокий правовий, гуманітарний і політичний процес, до якого мають бути залучені і державні, і міжнародні інституції.

На завершення варто підкреслити, що лише комплексний підхід, що поєднує правові інструменти, дипломатичний тиск, політичну волю та безумовну підтримку міжнародної спільноти, здатен відновити територіальну цілісність України та утвердити пріоритет міжнародного

права над правом сили. Крим – це не просто географічна одиниця. Це символ справедливості, прав людини, гідності та сили міжнародного права, що не може бути зруйноване навіть грубою силою.

Список використаних джерел:

1. Генеральна Асамблея ООН. Резолюція № 68/262 від 27 березня 2014 року «Територіальна цілісність України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://undocs.org/A/RES/68/262.
2. Конвенція про захист цивільного населення під час війни (Женевська конвенція IV), 12 серпня 1949 р. // Ратифікована Україною 03.07.1954 р. – Відомості Верховної Ради УРСР. – 1954. – № 2.
3. Статут Організації Об'єднаних Націй, 26 червня 1945 р. // Ратифікований Україною 22.08.1945 р. – Відомості Верховної Ради УРСР. – 1945. – № 1.
4. Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (Гельсінський акт), 1 серпня 1975 р. // Офіційний вісник України. – 2004. – № 1. – Ст. 25.
5. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. // Офіційний вісник України. – 2006. – № 33. – Ст. 2372.
6. Європейський суд з прав людини. Справа «Ukraine v. Russia (re Crimea)», № 20958/14, 38334/18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://hudoc.echr.coe.int
7. International Court of Justice. Case Concerning Application of the International Convention for the Suppression of the Financing of Terrorism and of the International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Ukraine v. Russian Federation) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.icj-cij.org/en/case/166.
8. Ioffe D. Legal Dimensions of Crimea's Deoccupation: International Law in Action // European Journal of International Law. – 2022. – Vol. 33, No. 2. – P. 456–478.
9. Slobodyanik N. Reintegration of Occupied Territories in the Post-Conflict Context: Challenges for Ukraine // Ukrainian Law Review. – 2023. – Vol. 7, No. 1. – P. 88–103.
10. Петров Р. Міжнародно-правові механізми деокупації Криму // Право України. – 2021. – № 3. – С. 15–24.

Науковий керівник: Підкуркова Ірина Валеріївна – кандидака соціологічних наук, доцентка, доцентка кафедри міжнародного права НЮУ ім. Ярослава Мудрого.

Христина ЯМЕЛЬСЬКА,
Міжнародний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна
доктор філософії, старший викладач кафедри міжнародного, цивільного та комерційного права

Дар'я ПЕТРУНОВСЬКА,
Міжнародний торговельно-економічний університет
м. Київ, Україна
студентка 3 курсу,
факультету міжнародної торгівлі та права

РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: НЕОБХІДНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО ДОГОВОРУ У ЦІЙ СФЕРІ

Штучний інтелект (далі-ШІ) став важливим компонентом сучасних міжнародних відносин, маючи значний вплив на економіку, безпеку, права людини та інші сфери. Однак, незважаючи на його швидкий розвиток та активне використання у різних країнах, відсутність єдиного міжнародного правового регулювання цієї технології створює правові та етичні проблеми, які потребують вирішення на глобальному рівні. Це вимагає розробки міжнародного договору, який б врегулював використання Штучного інтелекту.

Ця технологія вже використовується багатьох сферах: від автоматизації економічних процесів до створення автономних військових систем. Це ставить перед міжнародним співтовариством нові виклики: від загроз для національної безпеки до порушень прав людини, пов'язаних з приватністю та дискримінацією. Оскільки ШІ не знає національних кордонів, його правове регулювання повинно бути міжнародним [1].

Однак, наразі міжнародне право не має універсального договору, який би регулював використання ШІ. Хоча окремі держави вже роблять кроки в цьому напрямку. Наприклад, Європейський Союз у 2021 році запропо-

нував Європейський акт про штучний інтелект (AI Act), який встановлює правила для ризикованих застосувань Штучного інтелекту, а Китай і США також розробили власні національні закони для регулювання цієї технології. Ці внутрішні ініціативи свідчать про потребу в глобальному правовому договорі для узгодження міжнародних стандартів і гарантій у використанні ШІ [2,3].

Крім того, деякі країни вже мають внутрішні правові ініціативи та нормативні акти, що стосуються ШІ. В Україні, наприклад, розробляється проект «Національної стратегії з розвитку штучного інтелекту», яка ставить за мету створити правові основи для використання ШІ в різних сферах, включаючи науку, економіку, безпеку та соціальне забезпечення. Водночас інші країни, як-от США та ЄС, прийняли закони та акти, що регулюють використання ШІ у національних рамках, хоча ці закони також не містять міжнародних норм[3,4].

На даний момент основним правовим викликом залишається визначення відповідальності за дії, вчинені автономними системами, а також захист прав людини в умовах все більшої автоматизації. Для забезпечення безпеки та етичного використання ШІ необхідно створити міжнародний договір, який встановлював би правові рамки для всіх країн. Такий договір міг би включати в себе правила щодо використання автономних систем, принципи захисту приватності та протидії дискримінації, а також вимоги до етичного використання ШІ у військовій та цивільній сферах. Окрім того, цей договір міг би стати основою для глобальної співпраці в галузі науки та технологій[5].

На основі проведеного дослідження можна зробити висновок: необхідність створення міжнародного договору, який би регулював використання штучного інтелекту, є критично важливою для забезпечення стабільності міжнародних відносин і захисту прав людини на глобальному рівні. Без належного правового регулювання ШІ продовжуватиме створювати нові правові та етичні виклики для міжнародного співтовариства.

Список використаних джерел:

1. Meleouni, C., & Efthymiou, I.-P. (2023). Artificial Intelligence and its Impact in International Relations. Journal of Politics and Ethics in New Technologies and AI, 2(1), с. 1–2. https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/jpentai/article/view/35803/26837 (дата звернення: 24.04.2025).

2. European Commission. (2021). Proposal for a Regulation on Artificial Intelligence (AI Act). https://www.kinstellar.com/news-and-insights/detail/2577/the-ai-act-eus-first-artificial-intelligence-regulation (дата звернення: 24.04.2025).
3. Executive Order on Promoting the Use of Trustworthy Artificial Intelligence in the Federal Government. (2020). https://trumpwhitehouse.archives.gov/presidential-actions/executive-order-promoting-use-trustworthy-artificial-intelligence-federal-government/ (Дата звернення: 24.04.2025).
4. Calo, R. (2018). The Legal Challenges of Autonomous Systems and Artificial Intelligence. Harvard Law Review, 131(2), с. 428–456. (Дата звернення:24.04.2025).
5. United Nations. (2021). Artificial Intelligence and International Law: Challenges and Prospects. UN Report on Emerging Technologies. https://www.itu.int/dms_pub/itu-s/opb/gen/S-GEN-UNACT-2021-PDF-E.pdf (Дата звернення: 24.04.2025).

Юлія КИФАЛА,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 1 групи
факультету прокуратури

ПРИНЦИП СУБСИДІАРНОСТІ У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Принципи права Європейського Союзу становлять основні засади його правової системи, визначаючи зміст правотворчої та правоохоронної діяльності Союзу і його держав-членів. Принципи компетенції Європейського Союзу є основою, на якій ЄС набуває і здійснює свої повноваження. До них належать принцип наділення компетенцією, що регулює межі компетенції Союзу, а також принципи субсидіарності та пропорційності, які визначають, як ця компетенція має здійснюватися.

Розвиток Європейського Союзу не може ґрунтуватися виключно на централізації, оскільки спільнота може ефективно функціонувати лише за умови реалізації принципу субсидіарності. Цей принцип закріплений у статті 5 Угоди про Європейський Союз, де зазначено, що якщо досягнення певної мети на рівні держав-членів неможливе через масш-

табність або результати запланованої дії, то її краще реалізувати на рівні Союзу. Проте, законодавство ЄС не уточнює конкретно, як саме має застосовуватися цей принцип, а також на яких рівнях.

Суть концепції субсидіарності полягає в тому, що лише ті питання, які не можуть бути вирішені на нижчому рівні управління, повинні передаватися на вищий рівень. Така концепція може бути використана як в державному управлінні, так і в рамках інтеграційних процесів. Субсидіарність є одним з основних принципів європейської інтеграції.

Принцип субсидіарності в ЄС був ініційований Ж. Делором, який підкреслював важливість чіткого визначення меж, у яких Європейський Союз може діяти без втручання національних урядів. У 1991 році в проекті Угоди про ЄС європейська інтеграція визначалася як процес, спрямований на створення федерації, що повинна була об'єднати країни Європи. Однак через стійке негативне ставлення Великобританії, зокрема її Консервативної партії, до ідеї федералізації Європи, виникла необхідність в активнішому використанні принципу субсидіарності. Цей принцип допомагає уникати надмірної централізації та забезпечує, щоб Європейський Союз діяв лише в тих випадках, коли національні уряди не здатні ефективно вирішити певні питання, або коли дії на рівні Союзу можуть принести більше користі через масштаб або наслідки передбачених заходів.

Принцип субсидіарності є основним елементом правового порядку Європейського Союзу та пронизує усі сучасні нормативно-правові акти ЄС. Цей принцип не є політичним, а має юридичну силу, що неодноразово підкреслювалося в правовій доктрині. Відповідно до цього принципу, дії ЄС повинні здійснюватися лише тоді, коли цілі не можуть бути досягнуті на рівні держав-членів, а на рівні Союзу можна досягти більш ефективних результатів завдяки масштабу або наслідкам заходів, що плануються.

Лісабонський договір закріплює принцип субсидіарності без жодних винятків. Однак цей принцип не застосовується до сфер, що знаходяться в виключній компетенції ЄС, таких як митно-тарифне регулювання, конкуренція та інші сфери, які визначаються внутрішньою правосуб'єктністю Союзу. Наприклад, це стосується правил доступу до документів інститутів ЄС, захисту даних, а також кодифікації вже існуючої нормативної бази.

Даний принцип діє в тих сферах, де Союз може ефективно діяти лише в разі, якщо національні уряди не здатні вирішити проблему або якщо

масштаб і наслідки дій ЄС дають йому можливість досягти мети більш ефективно, ніж на рівні окремих країн. В інших сферах дія цього принципу передбачає, що ЄС повинен вживати заходів лише за двох умов: по-перше, якщо досягнення мети на рівні держав-членів є неефективним, і по-друге, якщо на рівні Союзу таку мету можна реалізувати більш успішно завдяки масштабу або наслідкам передбачуваних заходів.

Варто зазначити, що принцип субсидіарності найчастіше застосовується у процесі розробки законодавчих актів. Згідно з Практичними рекомендаціями щодо впровадження Протоколу No 2 про принципи субсидіарності та пропорційності, є кілька важливих запитань, на які повинні відповісти органи або інституції ЄС, щоб оцінити відповідність рішень цьому принципу. Перш за все, потрібно з'ясувати, чи належить питання до виключної компетенції ЄС. Потім, слід оцінити, чи можна досягти поставленої мети на рівні окремих держав-членів. І, зрештою, варто визначити, чи буде ефективніше прийняття рішення на рівні ЄС, ніж на рівні окремих держав. Тільки після цього можна вирішувати, чи слід застосовувати міру на рівні Союзу.

Виходячи з усього зазначеного, можемо дійти такого висновку, що принцип субсидіарності в праві ЄС є важливим інструментом, який сприяє балансуванню повноважень між різними рівнями влади, зокрема між наднаціональними та національними структурами. Цей принцип забезпечує ефективність управління, дозволяючи вирішувати проблеми на найнижчому можливому рівні, де це доцільно і ефективно. Лісабонський договір, закріплюючи цей принцип, не тільки гарантує обмеження надмірної централізації, але й підтримує розвиток регіональних влад, за умови їх здатності реалізувати передані повноваження. Водночас, застосування принципу субсидіарності виявляється важливим для підтримки інтеграційних процесів в ЄС, оскільки дозволяє зберегти національні особливості та ідентичність країн-членів, сприяючи гармонійній взаємодії між ними. Це є основою для розвитку ефективної, демократичної та збалансованої європейської інтеграції.

Список використаних джерел:

1. Договір про Європейський союз // Конституційні акти Європейського Союзу (в редакції Лісабонського договору) / пер. Геннадія Друзенка та Світлани Друзенко, за заг. ред. Геннадія Друзенка. – К.: «К. І. С.», 2010. – 536 с., С. 31–73.

2. Протокол про застосування принципів субсидіарності та пропорційності від 2 жовтня 1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_641

Науковий керівник: Яковюк Іван Васильович, доктор юридичних наук, професор, професор кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Катерина ШИМОНЯ,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
студентка 3 курсу, 10 групи
факультету юстиції

НОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Захист авторського права сьогодні є одним із важливих завдань у сфері вдосконалення законодавчої основи нинішніх держав. Україна не є винятком із цього правила. Наразі є велика кількість факторів, котрі зумовлюють проблеми, що стосуються охорони авторського права. Ними є потужний розвиток інформаційних технологій, який спричинив появу всесвітньої комп'ютерної мережі. Науковці у сфері права інтелектуальної власності стверджують, що жоден із світових винаходів так не зумів змінити саму людину та її розуміння про навколишній світ, як Інтернет. Завдяки йому ми сьогодні маємо необмежений доступ до будь-якої інформації, яка нас цікавить, водночас витрачаючи на це невелику кількість зусиль та часу, що є досить зручним.

Але не варто забувати, що даний інструмент глобальної комунікації також є й місцем, де відбувається порушення авторських прав. Чим більше Мережа починає розвиватися, тим неправомірні діяння набувають масового характеру. І захист прав об'єктів, які відносять до інтелектуальної власності, в інтернет-просторі потребує законодавчого закріплення. Водночас така охорона не повинна призводити до того, щоб здійснюваний контроль за використанням творів ставав перешкодою на шляху до розвитку освіти, науки, культури та інших потреб суспільства [2, с. 109].

Відповідно до ч. 1 ст. 54 Конституції України громадянам гарантується свобода літературної, художньої, наукової і технічної творчості, захист інтелектуальної власності, їхніх авторських прав, моральних і матеріальних інтересів, що виникають у зв'язку з різними видами інтелектуальної діяльності. [1]. Отже, Основним Законом України передбачається можливість здійснення охорони авторських прав. Але, як показує

міжнародна практика, наявність національних засобів такого захисту є недостатнім. Тому держави, зокрема й Україна, стали співпрацювати між собою у сфері права інтелектуальної власності. Остання приєдналась до 15 універсальних міжнародних конвенцій та договорів у цій галузі права. Правовою базою регулювання щодо використання об'єктів авторського права саме в цифровому середовищі є Договір Всесвітньої організації інтелектуальної власності (далі – ВОІВ) про авторське право, Договір ВОІВ про виконання і фонограми, до яких наша держава приєдналась 20 вересня 2001 року.

Також протягом останнього часу законодавчий орган України прийняв ряд важливих євроінтеграційний нормативно-правовий актів, які стосувались сфери інтелектуальної власності. Ними були Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення захисту прав інтелектуальної власності» від 20.03.2023 та «Про авторське право і суміжні права» від 15.04.2023. В останньому акті у ст. 53 передбачено підстави для захисту авторського права і суміжних прав. Ними на сьогодні здебільшого виступають плагіат, використання об'єкта авторського права без дозволу суб'єкта такого права та з його дозволу, але з наявними порушеннями умов, на яких даний дозвіл було надано та багато інших.

Поряд з цим під час повномасштабного вторгнення росії в Україну органи державної влади вирішили розширити можливості для здійснення захисту прав в мережі Інтернет, так як остання сьогодні відіграє неабияке значення для людства в цілому. А саме наша країна була приєднана до ряду інших держав, котрі планують додавати до платформи WIPO ALERT Database відповідну інформацію для того, щоб протидіяти діяльності тих веб-сайтів, на яких відбувається порушення права інтелектуальної власності.

Якщо проаналізувати вищезгадані інновації більш детально, то Україна одна із найперших країн світу встановила даний механізм, що базується на World Intellectual Property Organization. WIPO ALERT Database являє собою захищену міжнародну онлайн-платформу, на яку держави-учасниці названої раніше організації завантажують списки та відомості про веб-ресурси й різноманітні мобільні додатки, котрі з точки зору національного законодавства або порушують вже авторське право та інші права на інтелектуальну власність, або щодо яких наявні підозри у здійсненні таких протиправних діянь. Також дана платформа дозволяє державам-учасникам ВОІВ обмінюватись між собою такими відомостями.

Необхідно сказати, що інформація від WIPO ALERT Database дає можливість підтвердити осіб, які вже порушили авторське право.

Водночас такі нововведення запроваджують наступне. Компанії, котрі мають на меті створення генеративних документів для штучного інтелекту, наприклад, для ChatGPT, зобов'язані оголошувати, чи було використано для розробки наведених систем різноманітні матеріали, які є захищені авторським правом. Ці запропоновані ЄС правила дають змогу для прийняття найперших у світовій практиці комплексних законів, котрі впорядковуватимуть дану технологію.

Потрібно сказати, що, до того як органи державної влади вдались до таких перетворень, між Міністерством економіки України (далі – Мінекономіки) та ВОІВ 24 липня 2023 року було підписано Меморандум про взаєморозуміння, що стосувався співробітництва у сфері інтелектуальної власності. На думку Міністра економіки, співпраця з даною міжнародною міжурядовою організацією, котра була створена у 1967 році, допоможе підтримати економіку держави, дозволить подолати негативні наслідки збройної агресії росії, а також дасть змогу зберегти творчий потенціал українців. Підписання цього Меморандуму посилило співпрацю між Україною та ВОІВ, що й дало змогу в майбутньому розширити правові інструменти захисту авторських прав у мережі Інтернет.

Зокрема, у лютому 2024 року Мінекономіки ухвалило Наказ «Про затвердження Порядку формування та ведення національного переліку веб-сайтів, що викликають занепокоєння щодо дотримання прав інтелектуальної власності», який набув чинності від 21 березня минулого року. У ньому містяться положення про порядок подання та розгляду звернень суб'єктів авторського права про занесення певного веб-сайту до переліку веб-сайтів України, які мають підстави викликати занепокоєння стосовно додержання прав інтелектуальної власності. Крім того, у даному нормативному акті розкрито порядок прийняття висновків про те, що чи існують підстави для включення такого ресурсу та інформації про нього до національного переліку та виключення з останнього, а також процедуру ведення такого переліку. З наведеного бачимо, що попри збройну агресію рф органи влади докладають максимальні зусилля, щоб захистити як саму державну незалежність та територіальну цілісність, так і об'єкти авторського права. Доцільно звернути увагу, що Наказ Мінекономіки було прийнято на основі на ч. 10 ст. 8 Закону України «Про рекламу», де зазначено, що забороняється розміщення реклами в Інтернет-просторі на веб-сайті, за умови, якщо останній був включений нашою

державою до національного переліку веб-сайтів, котрі мають підозру щодо недотримання прав інтелектуальної власності.

Як я зазначила раніше, у підзаконному нормативно-правовому акті Мінекономіки законодавець доволі чітко та змістовно закріпив порядок звернення суб'єктів авторського права до УКРНОІВІ щодо того, що певний Інтернет-ресурс здійснює порушення авторського права. ІР (або УКРНОІВІ) являє собою державну організацію «Український національний офіс інтелектуальної власності та інновацій», що визначена Кабінетом Міністрів України як така, що виконує функції Національного органу інтелектуальної власності [3]. З того моменту, як Наказ Мінекономіки набув чинності, ІР офіс уповноважений розглядати звернення суб'єктів та прийняти рішення, чи наявні підстави для того, щоб включити сайт до національного переліку. Про це детально сказано у розділах ІІІ та IV вищезгаданого нормативного документу.

Отже, новітні інструменти захисту авторського права в мережі Інтернет, які були запроваджені нашою державою є, по-перше, рішучим кроком до європейської інтеграції України. По-друге, вони виступають одними із важливих дій органів державної влади щодо створення більш захищеного інформаційного простору країни. Та, по-третє, як вважає нинішній Міністр економіки України Юлія Свириденко, такі інструменти є більш дієвими та ефективними, щоб захистити як об'єкти права інтелектуальної власності, так і майбутній розвиток економіки держави в цілому.

Список використаних джерел:

1. Конституція України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1996. – №30. – с. 141. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80
2. Юрченко С. М. Особливості захисту авторського права в міжнародному приватному праві / С. М. Юрченко, А. А. Смоян // Молодий вчений. – 2018. – №4(1). – С. 107–110. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_4%281%29__29
3. Наказ України «Про затвердження Порядку формування та ведення національного переліку вебсайтів, що викликають занепокоєння щодо дотримання прав інтелектуальної власності» // Міністерство економіки України. – 2024. – №2945

Науковий керівник: Анісімов Кирило Германович, асистент кафедри цивільного судочинства, арбітражу та міжнародного приватного права.

ЮРИДИЧНА КЛІНІЧНА ОСВІТА ТА ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

Максим ПАЛЬЧИК,
Навчально-науковий гуманітарний інститут
Національна академія Служби безпеки України,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

РОЛЬ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПЛАТІЖНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ

В умовах триваючої збройної агресії проти нашої держави спостерігається збільшення випадків кібершахрайства та суми завданих внаслідок нього збитків. Так, за даними Національного банку України сума збитків банків, торговців та клієнтів від незаконних дій з платіжними картками за 2022 рік становила понад 481 млн гривень, що було на 46% більше ніж у 2021 році [1]. За 2023 рік сума збитків від незаконних дій з платіжними картками вже становила майже 833 млн гривень, що на 73% більше, ніж у 2022 році. Спостерігається і постійне збільшення кількості незаконних дій з платіжними картками, за якими були понесені збитки. Так, у 2022 році така кількість зросла на 8% порівняно з 2021, у той час як у 2023 році збільшилась вже на 25% порівняно з 2022 роком і становила 272 тис. операцій [2].

Результати опитування від НБУ та Опендатабот свідчать, що з початку 2022 року кожен дев'ятий українець ставав жертвою шахраїв. Користуючись ситуацією та складним становищем громадян, злочинці адаптували шахрайські схеми під сьогодення та ошукували людей, прикидаючись представниками банків чи обіцяючи фінансову допомогу від держави, міжнародних та благодійних організацій. Більше ніж половина суми збитків (53%) відбулося через соціальну інженерію – розголошення даних платіжних карток, одноразових паролів для підтвердження

операцій, даних для входу до інтернет-банкінгу. Також результати опитування свідчать, що найчастіше злочинці ошукують молодь у віці 18–24 років (14% опитаних) та людей старше 65 років (11,5%) [3].

Зростання кількості випадків та обсягу збитків від шахрайства у фінансовій сфері є одним із чинників, що мотивують державні органи до розроблення державної політики з розвитку фінансової грамотності. На сьогодні ключовим суб'єктом, що відповідає за впровадження фінансової грамотності на загальнодержавному рівні є Національний банк України (далі – НБУ). Згідно ст. 7 Закону України «Про Національний банк України» саме НБУ організовує роботу та здійснює заходи з підвищення рівня фінансової грамотності населення.

У межах виконання покладених законом функцій НБУ на постійній основі здійснює організаційні та правові заходи, направлені на підвищення фінансової грамотності громадян. Так, на шляху підвищення фінансованої обізнаності та захисту прав споживачів фінансових послуг, у серпні 2023 року запущено освітній сайт з фінансової грамотності «Гаразд», одним з тематичних розділів якого є розділ присвячений боротьбі з шахрайством. За ініціативи НБУ проводяться численні всеукраїнські інформаційні кампанії, серед них і ті, що безпосередньо направлені на підвищення платіжної безпеки.

У травні 2023 року Національний банк України розпочав Всеукраїнську інформаційну кампанію з платіжної безпеки #ШахрайГудбай, метою якої було поліпшення обізнаності громадян про основні правила безпеки під час безготівкових розрахунків, що стала продовженням першої подібної кампанії 2020 року.

У 2024 році, у продовження кампанії #ШахрайГудбай, реалізовано спільну інформаційну освітню кампанію Національного банку України та Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України – #КібербезпекаФінансів, метою якої було поширення знань про правила платіжної безпеки та формування у споживачів фінансових послуг навички захисту фінансових даних у віртуальному просторі. Загалом у межах названих кампаній було поширено понад 39 млн інформаційних повідомлень [4].

Одним з визначальних етапів у формуванні загальнодержавної системи фінансової інклюзії та фінансової грамотності є прийняття Національної стратегії розвитку фінансової грамотності до 2030 року, що затверджена рішенням Правління Національного банку України від 12 квітня 2024 року № 119-рш. Стратегія спрямована на реалізацію п'яти стратегічних цілей: якісна базова фінансова освіта; відповідальне фінан-

сове життя; фінансово обізнані підприємці; просунута цифрова фінансова грамотність; сприятлива екосистема для розвитку фінансової грамотності. Варто зауважити, що платіжну безпеку та захист від шахрайства у сфері цифрових фінансових послуг визначено однією з ініціатив для досягнення Просунутої цифрової фінансової грамотності як однієї зі стратегічних цілей [4].

Підсумовуючи викладене варто зазначити, що у під час повномасштабної війни рф проти України зафіксовано помітне зростання рівня платіжного шахрайства та кіберзлочинності. Зловмисники активно використовують психологічну та соціальну уразливість населення, спричинені війною. У відповідь на існуючі виклики на загальнодержавному рівні реалізуються ініціативи, спрямовані на підвищення рівня фінансової грамотності та формування платіжної безпеки населення. Водночас актуальним напрямом подальших наукових розвідок є дослідження ефективності таких заходів, їх впливу на поведінку споживачів фінансових послуг, а також вивчення можливостей застосування та удосконалення правових та освітніх інструментів у сфері цифрової безпеки.

Список використаних джерел:

1. Стартувала інформаційна кампанія #ШахрайГудбай: нагадуємо про важливі правила платіжної безпеки. 03 травня 2023 року . *Національний банк України.* URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/startuvala-informatsiyna-kampaniya-shahraygudbay-nagaduyemo-pro-vajlivi-pravila-platijnoyi-bezpeki.
2. Платіжне шахрайство як глобальний тренд – способи протидії. Гаразд. *Національний банк України.* URL: https://harazd.bank.gov.ua/article/sahrajstvo/platizne-sahrajstvo/platizne-sahrajstvo-ak-globalnij-trend-sposobi-protidii
3. Результати опитування від НБУ та Опендатабот: кожен дев'ятий опитаний ставав жертвою шахраїв з початку воєнного стану. URL: https://bank.gov.ua/ua/news/all/rezultati-opituvannya-vid-nbu-ta-opendatabot-kojen-devyatiy-opitaniy-stavav-jertvoyu-shahrayiv-z-pochatku-voyennogo-stanu
4. Річний звіт Національного банку України за 2024 рік. *Національний банк України.* URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/ annual_report_2024.pdf?v=13
5. Національна стратегія розвитку фінансової грамотності до 2030 року. *Національний банк України.* URL: https://bank.gov.ua/ua/about/strategy-fin-literacy

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ДЕРЖАВИ ТА ПРАВА

Віталій ВЯТКОВСЬКИЙ
ПРАКТИКА ЄСПЛ ЯК ДЖЕРЕЛО ПРАВА 3
Владислав КУРАМШИН
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОМАНО-ГЕРМАНСЬКОЇ ТА АНГЛОСАКСОНСЬКОЇ ПРАВОВИХ СИСТЕМ 5
Дар'я СТАРОДУБ
БЕЗДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВИ У СФЕРІ ПРАВ ЛЮДИНИ: НАЦІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ 8
Дарина НІКІТІНА
РОЛЬ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ МОЛОДІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАБІЛЬНОГО РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ 12
Інна ДЯЧЕНКО
ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УМОВАХ ВІЙНИ 15
Світлана КРАВЧУК
ПРОБЛЕМИ ТЕРМІНОЛОГІЇ ПРАВ ЛЮДИНИ В КОНТЕКСТІ СТРІМКОГО РОЗВИТКУ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ 19

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО

Артур ЖУРАВЕЛЬ
ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТА АМЕРИКАНСЬКІЙ МОДЕЛЯХ 23
Віталій ВЯТКОВСЬКИЙ
ДОКТРИНА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УКРАЇНІ. ОСНОВНІ ЕТАПИ СТАНОВЛЕННЯ 26
Кирило ЗАЙЦЕВ
КОНСТИТУЦІЙНА ІДЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНИ: ОСНОВНІ ЗАГРОЗИ В ПРОЄКТІ МИРНОГО ДОГОВОРУ В СТАМБУЛІ ВІД 15 КВІТНЯ 2022 РОКУ 29
Марія ГАЛАЄВА
КОНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ МОВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ 33
Олександр ОСАДЧИЙ
ПРАВОВИЙ СТАТУС ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ ЗА КОНСТИТУЦІЄЮ: АНАЛІЗ ПОВНОВАЖЕНЬ ТА МЕЖ ЇХ РЕАЛІЗАЦІЇ. 35

Павєл КАПЕЛЬКО
ВИКЛИКИ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: СПІВВІДНОШЕННЯ ПРАВА ТА СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ 39
Поліна ЦВЄТКОВА
КОНСТИТУЦІЙНИЙ СУД УКРАЇНИ: РОЛЬ ТА МІСЦЕ В СИСТЕМІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ 42
Тетяна ЧОБАНУ
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ 45
Юрій ЛЮБЧЕНКО
ЩОДО ПОРУШЕННЯ ПРАВ УЧАСНИКІВ БОЙОВИХ ДІЙ НА БЕЗПЛАТНЕ ОДЕРЖАННЯ ЛІКІВ ТА ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ 48

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

Аліна БРУСЕНКО
УКРАЇНСЬКА ГЕЛЬСІНСЬКА СПІЛКА ЯК ПРАВОЗАХИСНИЙ ФЕНОМЕН В УМОВАХ РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ 52
Анна ХАЗАН
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНИХ СПЕЦСЛУЖБ У СТАНОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ (1917–1921) 54
Владислав КАЖИКА
РОЗВИТОК РОЗВІДКИ У ЧАСИ КОЗАЦЬКОЇ ДОБИ 56
Єлизавета РАЩУПКІНА
БЕРЕЗНЕВІ СТАТТІ 1654 РОКУ: ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНИ У СКЛАДІ МОСКОВСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 59
Ірина КРАВЧЕНКО
ІСТОРИЧНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКІ ОРІЄНТИРИ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ДЕРЕВ-ВЕТЕРАНІВ В УКРАЇНІ 61
Олександра НАУМЧУК
ПОРІВНЯННЯ ПАКТІВ 1710 РОКУ З КОНСТИТУЦІЄЮ УКРАЇНИ: ІСТОРИЧНА СПАДКОЄМНІСТЬ 65
Поліна ЦВЄТКОВА
ГОЛОДОМОРИ В УКРАЇНІ 68
Софія УТКІНА
КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ 1918 РОКУ В ІСТОРІЇ ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ 70

ДЕРЖАВНЕ БУДІВНИЦТВО

Катерина СПАСКІНА
ВІТЧИЗНЯНІ ТРАДИЦІЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД У ФОРМУВАННІ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ 73
Ярина ГАРАЩЕНКО
ЕЛЕКТРОННА ПЕТИЦІЯ ЯК ФОРМА КОЛЕКТИВНОГО ЗВЕРНЕННЯ ГРОМАДЯН: ОСОБЛИВОСТІ ПОДАННЯ ТА РОЗГЛЯДУ 76

АДВОКАТУРА, СУДОУСТРІЙ, ДОСТУП ДО ПРАВОСУДДЯ

Олександр ОЧКУРОВ
ОКРЕМІ АСПЕКТИ ДОТРИМАННЯ ГАРАНТІЙ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ 80

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС

Анастасія ПОЛІЩУК
УДОСКОНАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ МІГРАЦІЇ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 83
Андрій БАЛКОВИЙ, Олексій РЕДЬКО
ВИКОНАВЧІ КОМІТЕТИ МІСЦЕВИХ РАД ЯК СУБ'ЄКТ РЕАЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОЇ ПОЛІТИКИ 86
Андрій ЧИПІГА
ВИДИ Й ЗАХОДИ АДМІНІСТРАТИВНОГО ПРИМУСУ 91
Валерія БОРИЩАК
КОНЦЕПЦІЯ «ПЛОДІВ ОТРУЄНОГО ДЕРЕВА» В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ 95
Валерія САЇДОВА
СУДОВИЙ ЗАХИСТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, ПОВ'ЯЗАНИЙ З ПРАВОМ ВИХОДУ ЇХ НА ПЕНСІЮ 98
Валерія СЛЕСАРЕНКО
НЕКОНСТИТУЦІЙНІСТЬ ЗАКОНУ ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ПЕРЕГЛЯДУ АДМІНІСТРАТИВНИХ СПРАВ 102
Діана ТЕРЕХОВА
ХАРАКТЕРИСТИКА СУТНОСТІ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ЗАСТОСУВАННЯМ ДИСКРЕЦІЇ СУБ'ЄКТАМИ ВЛАДНИХ ПОВНОВАЖЕНЬ 106
Єгор КУБРАКОВ
ПРОБЛЕМИ СУДОВОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВИКОНАННЯМ СУДОВИХ РІШЕНЬ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ 110

Інна БИЛИМ
ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТРАТОР ЯК СУБ'ЄКТ САНКЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ 113
Ірина КНИШ
ЩОДО ПИТАННЯ ДИСЦИПЛІНАРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 118
Ксенія АРТЕМЕНКО
ПРАВОВА ПРИРОДА МЕДІАЦІЇ У СФЕРІ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН 120
Оксана ШАПОВАЛЕНКО
ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ 123
Олег РОСУЛ
СПЕЦІАЛІЗАЦІЯ МЕДІАТОРІВ ЯК ЧИННИК ЕФЕКТИВНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ 127
Олена ШУЛЕПОВА
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВАДЖЕННЯ У СПРАВАХ ПРО ЗАСТОСУВАННЯ САНКЦІЙ 131
Сергій ШВЕЦЬ
ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВА, ЯКЕ МАЄ ФУНДАМЕНТАЛЬНЕ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЄДИНОЇ ПРАВОЗАСТОСОВЧОЇ ПРАКТИКИ 135
Тимур ЛУЦЕНКО
ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ІНСТИТУТУ ВІДШКОДУВАННЯ ВИТРАТ НА ПРОФЕСІЙНУ ПРАВНИЧУ ДОПОМОГУ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ 138

ТРУДОВЕ ПРАВО

Альона НІКОЛЮТІНА
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 143
Артем КУЧКО
ДО ОКРЕСЛЕННЯ ПРОБЛЕМНИХ ПИТАНЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕДОПУЩЕННЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ У СФЕРІ ПРАЦІ ЗА ОЗНАКОЮ СТАТІ 146
Марія ВОВЧЕНКО
НЕПОВНА ЗАЙНЯТІСТЬ В УКРАЇНІ Й ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ 149

Ольга МОХОРТ
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТРУДОВИХ ВІДНОСИН В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 151
Софія КОЛОМОЄЦЬ
ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПРАЦІ ЖІНОК В УКРАЇНІ 154

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, СІМЕЙНЕ ПРАВО

Anhelina ALLAKHVERDOVA
BEHIND THE PROMISE: SURROGATE MOTHERHOOD, HUMAN RIGHTS ABUSES, AND THE GLOBAL LEGAL GAP 157
Аліна РУДЮК
ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ 161
Аліна ШЕВЕЛЬОВА
ЦИФРОВІЗАЦІЯ УКЛАДАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ДОГОВОРУ З НАДАННЯ ПОСЛУГ: СУЧАСНІ ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ 164
Анастасія БУБЕНЧИКОВА
ПРИНЦИП ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА У ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ 167
Анастасія МАТУНОВА
ФОРС-МАЖОР ТА ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ ЧУЖОГО МАЙНА ПІД ЧАС ВІЙНИ: ПРАВОВА ПРИРОДА ТА СУДОВА ПРАКТИКА 171
Анастасія СКРИПКА
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЗАХИСТУ ЦИФРОВИХ ПРАВ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ 174
Анастасія ТОЛЮПА
ЕСТОПЕЛЬ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ: ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ДОКТРИНИ В КОНТИНЕНТАЛЬНУ СИСТЕМУ ПРАВА.....176
Ангеліна КОПІЙКА
ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ (ШІ) 180
Анжеліка САМОЙЛІК
ПРАВОВИЙ РЕЖИМ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ 184
Анна ПАХОЛЬЧИШИНА
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ 188

Анна ТВЕРДОХЛІБ
ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 190
Антон КАПІТОНЕНКО
ДОГОВІР УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ 193
Артем ШЕВЧУК
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВІДНОВЛЕННЯ ПОРУШЕНИХ МАЙНОВИХ ПРАВ ГРОМАДЯН НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ 197
Вадим САВЧУК
CHATGPT ТА СУДОЧИНСТВО 201
Валерія БОГДАНОВА
ГАРМОНІЗАЦІЯ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС: ДОСВІД ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ДОГОВІРНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 204
Валерія БУРКУН
ПРОКУРОР В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 208
Валерія ЗАХАРЧЕНКО
ОСОБЛИВОСТІ ДОГОВОРУ СУБКОМІСІЇ 210
Валерія ШЕСЛЄР
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ШКОДУ, ЗАВДАНУ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ 213
Вероніка ЄГІАЗАРЯН
ПРАВОВА ПРИРОДА ДОВІРЕНОСТІ ЗА ДОГОВОРОМ ДОРУЧЕННЯ 216
Віктор ЯНИШЕН
СМЕРТЬ ЯК ПІДСТАВА ПРИПИНЕННЯ НАРАХУВАННЯ ПРОЦЕНТІВ НА ВКЛАД 219
Вікторія СУШКОВА
ОСОБИ, ЩО МОЖУТЬ ЗВЕРТАТИСЯ З ЗАЯВОЮ У СПРАВАХ ПРО НАДАННЯ ОСОБІ ПСИХІАТРИЧНОЇ ДОПОМОГИ У ПРИМУСОВОМУ ПОРЯДКУ 225
Вікторія ЧОБІТЬКО
АНАЛІЗ ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 228
Владислав БІДОНЬКО
КЛАСИФІКАЦІЇ ВИДІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ЗОБОВ’ЯЗАНЬ 231

Владислав КИСІЛЬ
СТАБІЛІЗАЦІЯ ОБОРОТУ НЕРУХОМОСТІ: ЗАХИСТ ДОБРОСОВІСНОГО НАБУВАЧА І ДОВІРА ДО ЗАПИСУ РЕЄСТРУ 236
Владислав НАЗАРЕНКО
НАБУТТЯ ДІЄЗДАТНІСТІ НЕПОВНОЛІТНЬОЮ ОСОБОЮ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 240
Володимир БРОВЧЕНКО
ПОДІЛ БІЗНЕСУ ТА НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПРИ РОЗІРВАННІ ШЛЮБУ В УКРАЇНІ 243
Володимир СОЛЬСЬКИЙ
ПОНЯТТЯ ТА ПРИЗНАЧЕННЯ ІНСТИТУТУ НЕПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ В УКРАЇНІ 247
Ганна КАЛЮТА
ЗАХИСТ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ В ОНЛАЙН ТОРГІВЛІ 250
Даниїл ДАЦІЙ
УДАВАНИЙ ПРАВОЧИН: ХАРАКТЕРИСТИКА, ПРИЧИНИ ТА ПРАВОВІ НАСЛІДКИ 253
Данило КАЛЕНИК
ПРОФЕСІЙНИЙ ЗБЕРІГАЧ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО СТАТУСУ ТА ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ 257
Даніїл ІБРАГІМОВ
ПРЕВЕНТИВНА РЕСТРУКТУРИЗАЦІЯ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВІДНОВЛЕННЯ ПЛАТОСПРОМОЖНОСТІ БОРЖНИКА.....260
Дар'я ТРОФІМОВА
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПРИЙНЯТТЯ ЗАКОНУ УКРАЇНИ №4292-IX «ПРО ВНЕСЕННЯ ЗМІН ДО ЦИВІЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ ЩОДО ПОСИЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ДОБРОСОВІСНОГО НАБУВАЧА» 263
Дарина ШЕВЧЕНКО
ПРИНЦИП СВОБОДИ ДОГОВОРУ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ 266
Діана КАНАХА
ГАРМОНІЗАЦІЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 269
Євгенія ГЛУШКО
ПРАВОВІ АСПЕКТИ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА: СУЧАСНІ РЕАЛІЇ ТА МАЙБУТНІ ВИКЛИКИ 271

Єлизавета ВИНОГРАДОВА
АКТУАЛЬНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОПК УКРАЇНИ 274
Єлизавета КАЛІБЕРДА
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ НАДАННЯ ПОСЛУГ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ МІЖ УКРАЇНСЬКИМ ТА НІМЕЦЬКИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ 277
Єлизавета РОГАЧ
ЗАСТОСУВАННЯ ПРАВОВОГО ЗВИЧАЮ В РЕГУЛЮВАННІ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВОВІДНОСИН 279
Єлизавета СОБЄЩАНСЬКА
ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ 282
Ірина КОРОТИЧ
ДОВІРЧА ВЛАСНІСТЬ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ В УКРАЇНІ 285
Катерина ВАЙЛО
СМАРТ-КОНТРАКТИ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА: ОСОБЛИВОСТІ, ПЕРЕВАГИ ТА ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ 288
Катерина ГНАТЕНКО
ДІЇ В МАЙНОВИХ ІНТЕРЕСАХ ІНШОЇ ОСОБИ БЕЗ ДОРУЧЕННЯ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ 293
Катерина КОРНЄВА
РОЗМЕЖУВАННЯ ПОНЯТЬ ВІДШКОДУВАННЯ ШКОДИ (ЗБИТКІВ) ТА КОМПЕНСАЦІЇ 295
Кирило ГАРМАШОВ
САМОЧИННЕ БУДІВНИЦТВО В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРАВОВИЙ РЕЖИМ І ЛЕГАЛІЗАЦІЯ 299
Ксенія ВАРБАНЕЦЬ
ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПОСЛУГ МОБІЛЬНОГО ЗВ'ЯЗКУ 301
Максим ЗУБАШКОВ
ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ СУДОВОЇ ДИСКРЕЦІЇ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ ВІДПОВІДНО ДО НОВОПРИЙНЯТОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЄСІКІС 304
Марія ЖУК
ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИФРОВОЇ СПАДЩИНИ 308

Марія ЖУК
ПРАВО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ТВОРИ, СТВОРЕНІ ШТУЧНИМ ІНТЕЛЕКТОМ 310
Микита ІЛЬЄНКОВ
ЗНАЧЕННЯ ДОВІРЕНОСТІ У ДОГОВОРІ ДОРУЧЕННЯ 312
Микола ІЩЕНКО
УКЛАДЕННЯ ДОГОВОРІВ СТРАХУВАННЯ: НОВОВВЕДЕННЯ ЗА ЗАКОНОМ УКРАЇНИ «ПРО СТРАХУВАННЯ» 315
Михайло ДРОЗД
ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОРУШЕННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ 318
Михайло ЛЕОНОВИЧ
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УКЛАДЕННЯ ШЛЮБУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 322
Михайло ЛЕОНОВИЧ
РЕФОРМА ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ У КОНТЕКСТІ СКАСУВАННЯ НАРАДЧОЇ КІМНАТИ 325
Наталія КОРОБЦОВА
АВТОНОМІЯ ВОЛІ ЯК СУБ'ЄКТИВНЕ ПРАВО ПАЦІЄНТА: СПРАВА «PINDO MULLA v. SPAIN» 328
Олег ПОПЕРЕЧНИЙ
ВИКОРИСТАННЯ ІНОЗЕМНОЇ ВАЛЮТИ У ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРАХ.. 332
Олександр БУРХОВИЧ
ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ В ЦИВІЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ: ДОКТРИНА ТА СУДОВА ПРАКТИКА 335
Олександр ЄВТУШЕНКО
ЗЛОВЖИВАННЯ ПРОЦЕСУАЛЬНИМИ ПРАВАМИ ПІД ЧАС ЗДІЙНЕННЯ ДОКАЗУВАННЯ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ 340
Олександр НОВИКОВ
ЗАХИСТ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ШІ: МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ І НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО 343
Олександр СКУБАК
ІНВЕСТИЦІЙНІ ЗАХОДИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ТОРГІВЛЕЮ ЧИ «PERFORMANCE REQUIREMENTS»: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД ПРАВА СОТ 347

Олена ДОНЧЕНКО
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВИЗНАННЯ ФІЗИЧНОЇ ОСОБИ БЕЗВІСНО ВІДСУТНЬОЮ ЧИ ОГОЛОШЕННЯ ЇЇ ПОМЕРЛОЮ У ПОРЯДКУ ОКРЕМОГО ПРОВАДЖЕННЯ 350
Поліна ДОРОШЕНКО
ПРОБЛЕМАТИКА ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА 353
Поліна ШАБЕЛЬНИК
NDA ЯК ІНСТРУМЕНТ ОХОРОНИ КОНФІДЕНЦІЙНОЇ ІНФОРМАЦІЇ 358
Поліна ЮХИМЧУК
МАЙНОВІ ПРАВА ПОДРУЖЖЯ: РОЗПОДІЛ МАЙНА ПІСЛЯ РОЗЛУЧЕННЯ 361
Розальє БЕКІРОВА
ЮРИДИЧНІ НАСЛІДКИ ЗАПОВІТУ, НЕ ПІДПИСАНОГО ЗАПОВІДАЧЕМ 364
Ростислав ОЛЕНІЧ
АВАЛЬ ЯК ВЕКСЕЛЬНА ПОРУКА 366
Сніжана МІШЕНКОВА
ВІДМІННІСТЬ ДОГОВОРУ ПОЗИКИ ВІД СХОЖИХ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ КОНСТРУКЦІЙ (ДАРУВАННЯ, КРЕДИТ, ФАКТОРИНГ) 369
Софія МАСЛЯКОВА
ПРОБЛЕМИ ВІДШКОДУВАННЯ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ 372
Тетяна МИКОЛАЄНКО
РОЗПОРЯДЖЕННЯ ОСОБИСТИМ МАЙНОМ ОДНОГО З ПОДРУЖЖЯ В ЗАПОВІТІ ПОДРУЖЖЯ. 374
Тетяна ЧУМАК
ЕЛЕКТРОННА ФОРМА ДОГОВОРУ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ: ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ 376
Тетяна ШВЕДУН
УКЛАДЕННЯ МИРОВОЇ УГОДИ У ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ 381
Юлія КВІТКА
РІШЕННЯ ЄСПЛ У СИСТЕМІ ДЖЕРЕЛ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ.....383

ФІНАНСОВЕ ТА ПОДАТКОВЕ ПРАВО

Ганна ПЕТРЕНКО, Катерина МОРА
ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ СИСТЕМИ PROZORRO 387
Микита ЧЕРВЯКОВ
КЛАСИФІКАЦІЯ ЦИФРОВИХ ВАЛЮТ: КРИПТОВАЛЮТИ, СТЕЙБЛКОЇНИ ТА ЦИФРОВА ВАЛЮТА ЦЕНТРАЛЬНОГО БАНКУ 390
Роман РУДЕНЬ
ПИТАННЯ ПРАВА ТА ЕТИКИ У ПОДАТКОВОМУ КОМПЛАЄНСІ 393

ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО, ЗЕМЕЛЬНЕ ТА АГРАРНЕ ПРАВО

Анастасія РАДІОНЕНКО
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ 397
Андрій БРЯНКІН
ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИКОРИСТАННЯ МІКРОПЛАСТИКУ В УКРАЇНІ У КОНТЕКСТІ ВИКОНАННЯ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ ЗА УГОДОЮ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ 399
Дар'я ФІЛІППОВА, Христина КЛИМУС
НІВЕЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ 401
Даріна МИХАЙЛЕНКО
ОБМЕЖЕННЯ ДОСТУПУ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ІНФОРМАЦІЇ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 408
Катерина КШЕВІНСЬКА
ЩОДО ПИТАНЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ АГРОВОЛЬТАЇКИ В УКРАЇНІ 411
Марія ПАСАТ
ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ У СФЕРІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ КООПЕРАЦІЇ 414
Тамєрлан КЕРІМОВ
РОЛЬ КАРБОНОВОГО ЗЕМЛЕРОБСТВА ТА ВУГЛЕЦЕВИХ КРЕДИТІВ У ПРАВОВОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ МОДЕРНІЗАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОГО АГРАРНОГО СЕКТОРУ 418

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС, КРИМІНОЛОГІЯ

Andrii BALKOVYI, Oleksii REDKO
ZEUGENIMMUNITÄT VON JOURNALISTEN ALS GARANTIE DES STRAFPROZESSUALEN SCHUTZES DER PRESSE 423
Аліна ЦОЛОЛО
ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОБАЦІЇ В УКРАЇНІ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ КРАЇНАХ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ 426
Аліна ЧАЛА
ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ВЛАСНОСТІ: ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ КРАДІЖКИ, ГРАБЕЖУ ТА РОЗБОЮ 429
Анастасія МАТУНОВА
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА КВАЛІФІКАЦІЯ SEXTORTION: ШАНТАЖ ІНТИМНИМИ МАТЕРІАЛАМИ ЯК ФОРМА ВИМАГАННЯ ЧИ ОКРЕМИЙ ЗЛОЧИН? 433
Анастасія МІРОШНИЧЕНКО
ЩОДО ПИТАННЯ ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ВИКЛИКИ ЦИФРОВОЇ ЕПОХИ 436
Анастасія СИСТУК
ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА МОРАЛЬНІ ЗАСАДИ БОРОТЬБИ З ДОМАШНІМ НАСИЛЬСТВОМ 440
Ангеліна ЮРКЕВИЧ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ 442
Андрій ТКАЧ
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПІДСЛІДНОСТІ У КРИМІНАЛЬНИХ ПРОВАДЖЕННЯХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ІЗ ЗНИКНЕННЯМ БЕЗВІСТИ ОСІБ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 445
Богдан ВОЛОДЬКО
БАНДИТИЗМ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ 450
Вікторія ПІДГОРОДЕЦЬКА
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ З УСІЧЕНИМ СКЛАДОМ 453
Владислав МЕЛЬНИЧЕНКО
ОКРЕМІ АСПЕКТИ РОЗСЛІДУВАННЯ КОРУПЦІЙНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ, ВЧИНЕНИХ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 457

Владислав ШЕПІТЬКО
ЗВІЛЬНЕННЯ ВІД ВІДБУВАННЯ «ІНШОГО БІЛЬШ М'ЯКОГО ПОКАРАННЯ» З ВИПРОБУВАННЯМ У ВИПАДКУ ЗАТВЕРДЖЕННЯ УГОДИ ПРО ВИЗНАННЯ ВИНУВАТОСТІ 460
Даніїл РИЧКА, Іванна БОБЕР
ЗАСТОСУВАННЯ ЗАХОДІВ ПРИМУСОВОГО ГОДУВАННЯ ДО ОСІБ, ЯКІ ТРИМАЮТЬСЯ ПІД ВАРТОЮ 462
Дар'я НОВІКОВА
ПОВТОРНІСТЬ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ 466
Діана МЕЛЬНИЧУК
ПРАКТИЧНІ ПРОБЛЕМИ В ДОТРИМАННІ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС ДОСУДОВОГО РОЗСЛІДУВАННЯ 470
Ельміра МАМЕДОВА
ЩОДО ПИТАННЯ ПОВ’ЯЗАНОГО З ПОНЯТТЯМИ «ВПЛИВУ» ТА «РЕАЛЬНОГО ВПЛИВУ» В КОНТЕКСТІ ДИСПОЗИЦІЇ СТАТТІ 369–2 КК УКРАЇНИ 474
Єлизавета ДУБРОВКА
ДЕЯКІ ПИТАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ПОКАРАНЬ ЗА СТУПЕНЕМ ЇХ СУВОРОСТІ 476
Злата РОСОМАХА
ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕКТРОННИХ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ: ПРОБЛЕМАТИКА ДОПУСТИМОСТІ КРІЗЬ ПРИЗМУ ЗАКОНОДАВЧИХ ПОЛОЖЕНЬ ТА СУДОВОЇ ПРАКТИКИ 479
Інна ШТЕПА
ДО ПИТАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДОСВІДУ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ВІКУ, З ЯКОГО МОЖЛИВА КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ 483
Каріна КОСТЕНКО
ПРОКУРОРСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ У СПРАВАХ МІЖНАРОДНОГО РОЗШУКУ: ВИКЛИКИ ЗАКОНОДАВЧОЇ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ 486
Катерина ГНАТЕНКО
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ТОРГІВЛЮ ЛЮДЬМИ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ 489
Катерина КУЛИК
ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНОЛОГІЧНОЇ ХАРАКТЕРИСТИКИ МОБІНГУ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ДІЇ ВОЄННОГО СТАНУ 492

Крістіна КОТЛЯРЕНКО
ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОКУМЕНТУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ 495
Лілія ТОРОПЧЕНКО
ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ 499
Марія ЖУК
ЦИФРОВІ ДОКАЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 502
Марія СЕНЧИШИНА
ПРАВОВА ПРИРОДА СПЕЦІЛЬНОЇ КОНФІСКАЦІЇ 506
Назар РИЧКА
ВИКЛИКИ ТА НАСЛІДКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЗАКОНІВ ПРО КОЛАБОРАЦІЮ В УКРАЇНІ: КРИТИЧНИЙ АНАЛІЗ 509
Олександра КОЛОМІЄЦЬ
ПРАКТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ 513
Олександра ХАНДУРІНА, Алла ГРИЦЕНОК
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ СЛІДЧИХ (РОЗШУКОВИХ) ДІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ 515
Олексій ШЕМЕТУХА
ОСОБЛИВОСТІ ЗАХИСТУ ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УКРАЇНІ 520
Павло ВИСОЦЬКИЙ
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА САМОВІЛЬНЕ ЗАЛИШЕННЯ ВІЙСЬКОВОЇ ЧАСТИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ПРОБЛЕМИ КВАЛІФІКАЦІЇ ТА ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ 522
Поліна МОРОЗОВА
ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЛІКАРСЬКОЇ ТАЄМНИЦІ В УКРАЇНІ 527
Розальє БЕКІРОВА .....
АНАЛІЗ ВИДІВ УМИСЛУ (ПРЯМИЙ, НЕПРЯМИЙ) ТА ЇХ ВПЛИВУ НА КВАЛІФІКАЦІЮ ТА ПОКАРАННЯ ЗА ЗЛОЧИН 530
Софія МАЛЮК
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ В УКРАЇНІ: АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ 534
Тарас ГУЦАЛ
ЗЛОЧИННІСТЬ СЕРЕД НЕПОВНОЛІТНІХ: ПРОФІЛАКТИЧНА РОЛЬ ПОЛІЦІЇ 537

Ярослав ОЛІЙНИК
ОСОБЛИВОСТІ ПРЕДМЕТУ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ, ПЕРЕДБАЧЕНОГО СТАТТЕЮ 359 КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ 540

КРИМІНАЛІСТИКА

Аліна ПИВОВАР
ДЕЯКІ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗСЛІДУВАННЯ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ 546
Анастасія РОМАНОВА
ТАКТИКИ ДОПИТУ МАЛОЛІТНІХ ТА НЕПОВНОЛІТНІХ ПОТЕРПІЛИХ 548
Вікторія ДЕОРДІЯШЕНКО, Марина КОСТЕНКО
ЗАСТОСУВАННЯ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ У КРИМІНАЛІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ 552
Дар'я РИБАЛКО
ТАТУЮВАННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ 556
Дмитро НЕЙЛО
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БПЛА 559
Єлизавета ЛИПОВКО
КРИМІНАЛІСТИЧНІ МЕТОДИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ ФОТО-ВІДЕОАПАРАТУРИ ЗА ЦИФРОВИМИ СЛІДАМИ ТА ВСТАНОВЛЕННЯ АВТЕНТИЧНОСТІ ЗОБРАЖЕНЬ 563
Марія САВЧУК
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДИКИ «ЗЕЛЕНА КІМНАТА» ПІД ЧАС ДОПИТУ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ 567
Микита РЕШЕТНЯК
OSINT ЯК МЕТОД ВИЯВЛЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНО ЗНАЧУЩОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ 569

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ТА ПРАВО ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Miliena LYPCHANSKA
THE PROBLEM OF «DEMOCRATIC DEFICIT» IN THE EUROPEAN UNION 574

Аврора ЄЖЕЛА
ОКРЕМІ АСПЕКТИ АДАПТАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ДО ЄДИНОГО ЦИФРОВОГО РИНКУ ЄС 578
Аліна ЧАЛА
ПРАВОВІ ЗАСАДИ БОРОТЬБИ З КОРУПЦІЄЮ У ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ 581
Вікторія ВИСОЦЬКА
«М'ЯКЕ» ПРАВО ЯК КАТЕГОРІЯ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 585
Владислав ПОЛТАВСЬКИЙ
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПРЕЮДИЦІАЛЬНОЇ ПРОЦЕДУРИ У ПРОЦЕСІ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ 589
Данило КАЛЕЛНИК, Олег ПОПЕРЕЧНИЙ
ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ ТА ЕФЕКТИВНОСТІ АНТИКОРУПЦІЙНИХ ОРГАНІВ УКРАЇНИ У СВІТЛІ ВИМОГ ЄС 592
Єва ФАУСТОВА
ЦИФРОВІ ПОСЛУГИ ТА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ОНЛАЙН ПЛАТФОРМ У НОВОМУ ПРАВОВОМУ РЕГУЛЮВАННІ ЄС (DSA ТА DMA) 596
Зохал МОХАММАД
ПРОБЛЕМИ ТЛУМАЧЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ДОГОВОРІВ У ПРАКТИЦІ МІЖНАРОДНОГО СУДУ ООН 600
Іван ЮЩЕНКО
РЕФОРМА ПОЛІТИКИ РОЗШИРЕННЯ ЄС: АНАЛІЗ КОНЦЕПЦІЇ ПОСТУПОВОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗКУ З ВНУТРІШНІМИ ТРАНСФОРМАЦІЯМИ СОЮЗУ 604
Ілля ВОЛОБУЄВ
ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ АНТИДИСКРИМІНАЦІЙНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В ПРАВОВУ СИСТЕМУ УКРАЇНИ 607
Крістіна СТЕПАНЧУК
СТРАТЕГІЧНІ ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ У СФЕРІ ПРОТИДІЇ ДОМАШНЬОМУ НАСИЛЬСТВУ 611
Лука МІСНЯНКІН
ГРОМАДЯНСТВО ЄС: ІНСТИТУТ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ЧИ ІНСТИТУТ ВНУТРІШНЬОГО ПРАВА ДЕРЖАВ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ? 615

Марія РЯБЧУК
САНКЦІЙНА ПОЛІТИКА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ. ЕФЕКТИВНІСТЬ ТА ВИКЛИКИ В ГЛОБАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ 620
Марія ЧУХНО
ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ТА ЕНЕРГЕТИЧНА ПОЛІТИКА:ПРАВОВІ АСПЕКТИ СПІВПРАЦІ УКРАЇНИ З ЄВРОПЕЙСЬКИМ СОЮЗОМ У СФЕРІ ЕНЕРГЕТИКИ 625
Наталія ФІЛІПСЬКА, Анна МЕЛЬНИК
ДЕЯКІ МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЙНІ ГАРАНТІЇ ПРИТЯГНЕННЯ ДО ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ВОЄННИХ ЗЛОЧИНЦІВ 628
Розальє БЕКІРОВА
ДЕОКУПАЦІЯ КРИМУ: МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ МЕХАНІЗМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ.....632
Христина ЯМЕЛЬСЬКА, Дар'я ПЕТРУНОВСЬКА
РЕГУЛЮВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ: НЕОБХІДНІСТЬ МІЖНАРОДНОГО ДОГОВОРУ У ЦІЙ СФЕРІ 635
Юлія КИФАЛА
ПРИНЦИП СУБСИДІАРНОСТІ У ПРАВІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 637

МІЖНАРОДНЕ ПРИВАТНЕ ПРАВО

Катерина ШИМОНЯ
НОВІ ІНСТРУМЕНТИ ДЕРЖАВИ ЩОДО ЗАХИСТУ АВТОРСЬКИХ ПРАВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ 641

ЮРИДИЧНА КЛІНІЧНА ОСВІТА ТА ФІНАНСОВА ГРАМОТНІСТЬ

Максим ПАЛЬЧИК
РОЛЬ ФІНАНСОВОЇ ГРАМОТНОСТІ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ПЛАТІЖНОЇ БЕЗПЕКИ В УМОВАХ ВІЙНИ 645

Для нотаток

Наукове видання

АКТУАЛЬНІ ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Збірник тез наукових доповідей і повідомлень
XXI Всеукраїнської науково-практичної конференції вчених,
практикуючих юристів, аспірантів та студентів

(м. Харків, 16 травня 2025 р.)

Видається в авторській редакції

Підписано до друку 14.05.2025. Формат 60×84/16.
Ум. друк. арк. 38,7. Обл.-вид. арк. 35. Тираж 100 пр. Зам. № 361

ТОВ «Видавничий дім «Право»,
вул. Харківських Дивізій, 11/2, м. Харків, Україна
Для кореспонденції: а/с 822, м. Харків, 61023, Україна
Тел.: (050) 409-08-69, (067) 574-81-20, (063) 254-50-84
Вебсайт: https://pravo-izdat.com.ua
E-mail для замовників послуг: verstka@pravo-izdat.com.ua
E-mail для покупців: sales@pravo-izdat.com.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 8024 від 05.12.2023

Виготовлено ТОВ «Промарт»,
вул. Весніна, 12, Харків, 61023, Україна
Тел. (057) 717-25-44
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи ДК № 5748 від 06.11.2017